MARTINUCCI PIUS

APOSTOLICIS CAEREMONIIS PRAEFECTUS

MANUALE SACRARUM CAEREMONIARUM

IN LIBROS OCTO DIGESTUM

EDITIO TERTIA

QUAM SECUNDUM NOVISSIMAS AP. SEDIS CONSTITUTIONES
ET SS. RITUUM CONGREGATIONIS DECRETA

I. B. M. MENGHINI

APOSTOLICARUM CAEREMONIARUM MAGISTER

emendavit et auxit

PARS ALTERA

pro Episcopis aliisque pontificalium privilegiis insignitis

VOL. I.

RATISBONAE - ROMÆ - NEO EBORACI
FRIDERICUS PUSTET
Pontificius Bibliopola

1914

IMPRIMATUR

Fr. Albertus Lepidi O. P., S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR

Franciscus Faberj, Vicariatus Urbis, Adsessor

Officina Poligrafica Editrice Eduardo Manna - Piazza Pigna, 53 - Roma.

INDEX

LIBER V.

De functionibus pontificalibus.

LIBER VI.

De functionibus pontificalibus per annum.

TITULUS I.

De functionibus pontificalibus in cyclo liturgico occurrentibus.

TITULUS II.

De functionibus pontificalibus extra cyclum liturgicum occurrentibus.

ANIMADVERSIONES

Pag 39, nota ad n. 9. — Intellige, quod expositores docent pro
Missa solemni pontificali de requie, eos applicare etiam ad Mis-
sam lectam Episcopi, sed incongrue, uti in ipsa nota probatur.
Pag 69, n. 34, et alibi passim, tam in libro V, quam in VI,
opinioni A. circa annulum detrahendum per Presbyterum assi-
stentem non contradiximus, ob speciosam rationem quam ipse
adduxit in nota ad n. 50, pag. 88; et alibi Lectorem simpliciter
remisimus (v. not. ad pag. 102) ad Caerem. Epp. Cum tamen in-
completa ibi exstiterit citatio Caeremonialis, hic, ad quaestionem
radicitus solvendam, amandamus ad n. 57, lib. II, cap. VIII, ipsius
Caerem., in quo dicitur explicite: « deponitque annulum (*non an-
nulos*) et chirothecas, *quae omnia* extrahuntur ab assistentibus
Diaconis », et n. 59: « reassumit annulum, a Presbytero assistente
porrectum ». Tantum ad pag. 187, nn. 207 et 209, et pag. 245, n. 129,
et 246, n. 131, celebrante Episcopo coram Ordinario, A. ante offer-
torium a Diacono educendum et inducendum docet annulum;
cur autem nescimus.
Pag. 83, n. 19. — Caerem. Epp. (lib. I, cap. XII, n. 19) habet:
« eaque omnia cooperientur velo pulchriori, quo uti debebit Sub-
diaconus, cum Patenam tenebit », scilicet, Calix, libri, ampullae.
Pag. 152, n. 65. — Mitram imponet Episcopo primus Diaconus,
uti ex regula generali.
Pag. 160, n. 151, et alibi. — Iuxta Decr. S. R. C., n. 3188, ser-
vari potest consuetudo, qua Episcopus, assistens, reversus ad thro-
num post elevationem, reassumat pileolum, ex quo evinceretur
posse illum tenere etiam ante elevationem; verum, perpendatur
ratio, quam in nota ad hunc numerum adduximus.
Pag. 161, n. 161. — Mitra aufertur Episcopo postquam genua
flexerit, uti ex Caerem. Epp., lib. I, cap. VIII, n. 3.
Pag. 477. — Iuxta Decr. S. R. C., n. 2049, XXVI, « Episcopus
debet adorare Crucem in medio duorum Diaconorum, cum quibus
incessit; Presbyter vero in medio duorum Canonicorum ex di-
gnioribus ».
Pag. 504, n. 147. — Nota, quam hic subiicimus, sicut et aliam ad
pag. 530, n. 128, non est applicanda Episcopo assistenti, quia ipse,
nostro iudicio, se in casu gerere debet ad instar Celebrantis.

MANUALE
SACRARUM CAEREMONIARUM

LIBER V.

De functionibus pontificalibus.

CAPUT I.

DE ELECTIONE EPISCOPI

1. Summi Pontificis solius est Episcopos eligere.
2. Si Electus Romae degeret, supervacaneum esset oppor-
tuna tradere documenta, quum accipere ea possit a respectivis
officialibus Curiae et ab ipsis Caeremoniariis apostolicis.
3. Sin Roma abesset, observandum erit quod praescribi-
tur a Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. I, videlicet: simul
ac nuncium suae promotionis officialiter acceperit, tonsuram
sibi fieri iubebit ampliorem qua utuntur ceteri ecclesiastici:
induetur habitu praelatitio cum rocheto et mantelleto, si extra
dioecesim morabitur, cuius electus est Episcopus; sin in sua
dioecesi erit, induetur mozzeta super rocheto. Si addictus esset
alicui ordini regulari, utetur habitu, quem innuemus capite
sequenti, ac si erit in sua dioecesi, non utetur mantelleto, sed
mozzeta super vestem praelatitiam.
4. Scribet deinceps litteras pro gratiarum actione ad Sum-
mum Pontificem et ad S. Collegium Cardinalium, quemadmo-
dum iubet idem Caeremoniale, capite superius notato.
5. Vicarius capitularis, quum nuncium officialiter acce-
perit de electione Episcopi, in omnibus ecclesiis urbis impe-
rabit festivum campanarum sonum, et edicet etiam in tota

dioecesi, ut die quadam in ecclesiis principalibus cantetur *Te Deum* cum orationibus praescriptis in Rituali pro gratiis Domino agendis, quod suum illi Ecclesiae Pastorem concesserit. Si vigeat ibi consuetudo, fiet etiam processio cum interventu cleri saecularis et regularis eandem ob rem.

6. Electus, acceptis Litteris pontificiis, tradet Mandatum subscriptionis primae Dignitati Capituli, vel alii iuxta morem, ut verbis eius in possessionem veniat coram tabulario et testibus. Deinde die et hora praestituta congregabitur Capitulum cathedralis in aulam capitularem, quo veniet praedictus Procurator cum tabulario ac testibus, et exhibebit mandatum Litterasque pontificias.

7. Procurator sedebit loco sibi attributo, et a tabulario legentur tum Litterae pontificiae, tum instrumentum eius destinationis seu muneris procuratorii.

8. His, ut supra, expletis, praedictus Procurator, genibus flexis super pulvinum, leget formulam professionis fidei quam iurabit verbis sui committentis: deinde duo seniores Capituli medium inter se accipient et ad ecclesiam comitabuntur Procuratorem Episcopi, qui cum ipsis procedet ad altare primarium, brevi orabit in medio gradu infimo, ascendet ad altare et in medio osculabitur illud. Postea deducent eum ad sedem seu thronum Episcopi, in quo paulisper sedebit; postremo iterum deducent eum in aulam capitularem ibique sedens loco Episcopi allocutionem verbis eius ad Capitulum habebit, sensus ab eo sibi creditos exponens.

9. Transeuntes per ecclesiam, deducent eum ad Episcopium. Ibi aperiet claudetque portas, et perfungetur omnibus actionibus praescriptis in Mandato procuratorio, qua super re a tabulario fiet coram testibus publicum instrumentum.

10. Hac actione completa, supra portam cathedralis et in ceteris locis consuetis suspendetur stemma novi Episcopi.

11. Ipso possessionis actu desinunt facultates Vicarii capitularis, eaque de causa Episcopus nominabit suum Vicarium generalem, qui dioecesim administret usque ad suum adventum; nominabit etiam reliquos Episcopalis Curiae officiales, si opus fuerit.

12. Quod ad consecrationem et traditionem etiam s. Pallii, si fuerit Archiepiscopus, servabuntur ea, quae tradentur libro VII.

13. Episcopus autem indicabit diem sui adventus pro primo ingressu, ut docebitur cap. III huiusce libri.

CAPUT II.

DE HABITU EPISCOPI AC DE SACRA EIUS SUPELLECTILI

ARTICULUS I.

De habitu.

1. Habitus ordinarius Episcopi semper laneus esse debet, numquam sericus, ita tamen, ut panni genus conveniat anni tempori (1).

2. Duo sunt colores qui in habitu episcopali praecipiuntur, *violaceus* nempe ac *niger*. Hoc ultimo colore utitur in diebus luctuosis, ut deinceps tradetur.

3. Forma habitus est vestis talaris cum syrma, quae ope fibulae cum ocello firmatur in parte postica ad extremum dorsum, et solvitur in functionibus solemnibus, ut notabimus respectivis capitulis. Vestis talaris violacea habebit ocellos, et orbiculos sericeos, coloris rubini, quibus clauditur ex parte antica, et orae textus pariter sericos eiusdem coloris in extremitatibus: serici etiam et coloris rubini erunt paramanus in extremitatibus manicarum, qui medium ferme palmum romanum in longitudinem patebunt. Supra vestem talarem praecinget sibi lumbos fascia serica concolor vesti talari, videlicet aut violacea aut nigra, et binae eius extremitates defluentes super latus sinistrum per palmum ornabuntur duobus floccis sericis eiusdem coloris.

4. Formae eiusdem, ac supra, erit vestis talaris nigra, sed habebit orbiculos, ocellos, orae textus et paramanus e serico coloris violacei. Fascia erit sericea coloris item nigri cum floccis similibus (2).

---

(1) Apud Romanam Curiam tamen in usu est pannus sericus, non tamen undulatus (*moiré*), aestivo tempore, et nihil obstare videtur, quominus per addictos Sacello vel Familiae Pontificiae etiam extra Curiam idem adhibeatur, imo consuetudo huic praxi favet. Hinc, Episcopus vel Solio assistens vel Praelatus Domesticus sericis vestibus uti potest.

(2) Demirabitur fortasse quispiam, quae de habitu coloris nigri ab Episcopo utendo docuimus. Ea tamen praescribuntur a Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. III, n. 2: " Episcopum decet uti vestibus laneis et *nigri* co-

5. Supra vestem talarem Episcopus sibi induet rochetum exornatum textili pinnato convenienti, quod in extremis manicis, ut melius custodiatur, poterit contegi paramanu serico coloris respondentis vesti talari quam induet.

6. Supra rochetum induet mozzetam seu violaceam seu nigram, respondentem colori vestis talaris. Mozzeta violacea erit ex toto subsuta serico coloris rubini, quo modo erunt etiam fibulae, ocelli et orae textus. Nigra autem erit subsuta et ornata ut supra, sed panno serico violaceo.

7. Etiamsi Caeremoniale non praescribat usum Crucis pectoralis, solent tamen Episcopi illa uti supra habitum ordinarium, ideoque Crux pectoralis deberet esse appensa chordulae sericeae viridis coloris auro intermixtae (1).

---

loris ". At enim, dicet aliquis, hanc non esse praescriptionem, sed simplex consilium, eo quod Caeremoniale utitur verbo *decet*. Sane: sed in eodem Caeremoniali etiam alibi usurpatur verbum illud in rebus quoque strictim obligantibus. Quis enim neget, Episcopum obligari ad invigilandum bono spirituali sui gregis et oportere, ut bonis exemplis dux ei sit ac magister? Atqui hoc etiam loco Caeremoniale utitur verbo *decet*, ut videre est lib. II, cap. XXXVIII, n. 2: " Nam Episcopum decet, non solum verbo, sed etiam opere et exemplo usque ad extremum vitae spiritum alios docere, et ad viam salutis dirigere ". Hanc igitur expressionem non simplex consilium, sed meram obligationem importare facile dignoscitur. Addendum, quod Caeremoniale conditum ad eum finem fuit, ut Episcopi et Ecclesiae ipsis subiectae modum et regulam habeant, quam sequantur in sacris functionibus peragendis, eaque de causa haberi potest tamquam codex legum. Lex quidem non suadet, sed iubet. Usus autem vestium nigrarum in Episcopis cohaeret cum usu Em.orum Cardinalium, qui diebus luctuosis dimittunt purpuram et habitu violaceo induuntur. Nec novum et inusitatum est, Episcopum uti habitu nigro. P. Antonius Caracciolo, Clericus regularis in notis ad Constitutiones suae Congregationis, parte II, cap. II, antiquissimum esse demonstrat Episcoporum usum adhibendi habitum nigrum. Sisinnius Episcopus, Novatiana haeresi infectus, usus est vestibus albis de more suae sectae, uti scribit Socrates lib. VI, cap. XX, quumque in domo Arsacii Episcopi Constantinopolitani obiurgaretur, quare eiusmodi vestes indueret, respondit: " Tu prius dic mihi ubi sit scriptum, Episcopum debere nigra veste uti ". Quibus verbis obiicere volebat Arsacio ceterisque Episcopis catholicis, quod uterentur vestibus nigri coloris. Conf. Collectionem Conciliorum, ubi exstant leges contra luxum et pompam habitus clericorum. A.

(1) Caeremoniale Episcoporum, quo loco agit de habitu ordinario Episcopi (lib. I, cap. I), non praescribit utendam esse Crucem pectoralem supra mozzetam aut supra mantelletum. Extensor illius videtur, strictim loquendo, non considerasse Crucem hanc ut ornamentum pontificale. Et re sane vera ab antiquo Ordine Romano *Qualiter Episcopus in Ecclesia Romana ordinetur*, inter ornamenta pontificalia non enumeratur. Praeterea vetustiores rerum sacrarum scriptores, videlicet Amalarius Fortunatus *De officiis ecclesiasticis*, Rabanus Maurus *De institutione clericorum*, Valfridius Strabo, Berno Abbas

8. Color caligarum et collaris respondebit colori vestis.

9. Haec est forma et hic color habitus ordinarii, quo uti debent Episcopi in sua dioecesi, quum in publicum prodeunt ad aliquam functionem peragendam, vel ad quamcumque aliam

---

Augiensis, Micrologus, Ivo Carnutensis et Honorius Augustodunensis idem silentium servant de Cruce pectorali, eam nempe inter pontificalia ornamenta non recensent. Id tamen mirandum non est, siquidem Cruce pectorali utebantur quondam fideles omnes, qui Religionem christianam profitebantur. Ac silentio praeteritis, brevitatis gratia, auctoritatibus quas proferre possemus, iuvabit memorare tantum, quod in actis S. Ephysii Calaritani, qui passus est sub Diocletiano, narratur imperator ille poena capitis proposita vetuisse aurifices elaborare huiusmodi Cruces, quibus Christiani sine distinctione utebantur etiam crudescente persecutione. Fine deinde persecutionibus imposito et christiana Religione in universum propagata, hic mos paullatim obsolevit et ab Episcopis tantum retentus est. Usus autem ipsius an existimari debeat tamquam indicium iurisdictionis et idcirco abdenda intra vestem ab Episcopo sit, quum extra suam dioecesim moratur, contrariae sententiae sumus. Ratio, qua movemur, est quod, praecise loquendo, reputari non potest ut ornamentum episcopale absolutum, siquidem in functione consecrationis Episcopi, quum Electus in principio paratus est vestibus sacris, Crux imponitur ei a cappellano, qui praedictis vestibus ipsum induit; e converso, baculus, annulus, mitra et chirothecae cum praescriptis precibus et formulis imponuntur ei a Consecratore. Aequivocationem arbitramur ex eo provenisse, quod Crucem Archiepiscopalem, quae ante Archiepiscopum defertur, confuderint cum Cruce pectorali. Illa iurisdictionem prae se fert, ideoque non licet Archiepiscopo eam adhibere extra suam provinciam, neque coram Praesule superiori. Nihilominus hanc nostram opinionem iudicio eorum, ad quos spectat, subiicimus. Utile autem videtur referre partem ex ipso textu epistolae a Sum. Pont. Benedicto XIV ad Praesulem Philippum Acciaioli Archiepiscopum Petrae Nuncium Apostolicum apud aulam Lusitanam: « Rapporto all'uso che Ci avvisa essersi costà introdotto, che i Vescovi ed il Nunzio non portino nè in città, nè a Corte, la Croce pettorale, dirò assolutamente che questo è un vero abuso. Il distintivo della dignità vescovile è la Croce pettorale, nè si trova nel corpo canonico legge, nè vi ha de' Pontefici Nostri predecessori costituzione veruna, per mezzo della quale venga proibita la delazione della Croce pettorale ai Vescovi, che si trovano nelle diocesi de' Patriarchi, Arcivescovi e Primati. Cotesti maestri delle cerimonie avranno appreso una tal grazianata da questi Nostri di Roma, imperiti nelle leggi canoniche, i quali hanno proibito di portare la Croce ai Vescovi. Noi abbiamo sempre accolto ogni Vescovo, che siasi presentato a Noi colla Croce, com'è più volte succeduto agli oltramontani, che non hanno dato orecchio alle insinuazioni di costoro. Ella intanto procuri di comparire con la Croce in città ed alla Corte, come ancora in occasione di far visita al Cardinal Patriarca, e se le venisse detto che i suoi antecessori non la portavano, risponda che questo fu un abuso, e che è mente Nostra che ella la porti, e Ci renda intesi di ciò che avverrà ». Quapropter sine timore errandi asserimus, nihil aliud indicari in Crucis pectoralis delatione, quam susceptam ab Episcopo consecrationem. A.

Usus, recens, invaluit chordulae substituendi catenulam auream; si agatur

5. Supra vestem talarem Episcopus sibi induet rochetum exornatum textili pinnato convenienti, quod in extremis manicis, ut melius custodiatur, poterit contegi paramanu serico coloris respondentis vesti talari quam induet.

6. Supra rochetum induet mozzetam seu violaceam seu nigram, respondentem colori vestis talaris. Mozzeta violacea erit ex toto subsuta serico coloris rubini, quo modo erunt etiam fibulae, ocelli et orae textus. Nigra autem erit subsuta et ornata ut supra, sed panno serico violaceo.

7. Etiamsi Caeremoniale non praescribat usum Crucis pectoralis, solent tamen Episcopi illa uti supra habitum ordinarium, ideoque Crux pectoralis deberet esse appensa chordulae sericeae viridis coloris auro intermixtae (1).

---

loris". At enim, dicet aliquis, hanc non esse praescriptionem, sed simplex consilium, eo quod Caeremoniale utitur verbo *decet*. Sane: sed in eodem Caeremoniali etiam alibi usurpatur verbum illud in rebus quoque strictim obligantibus. Quis enim neget, Episcopum obligari ad invigilandum bono spirituali sui gregis et oportere, ut bonis exemplis dux ei sit ac magister? Atqui hoc etiam loco Caeremoniale utitur verbo *decet*, ut videre est lib. II, cap. XXXVIII, n. 2: "Nam Episcopum decet, non solum verbo, sed etiam opere et exemplo usque ad extremum vitae spiritum alios docere, et ad viam salutis dirigere". Hanc igitur expressionem non simplex consilium, sed meram obligationem importare facile dignoscitur. Addendum, quod Caeremoniale conditum ad eum finem fuit, ut Episcopi et Ecclesiae ipsis subiectae modum et regulam habeant, quam sequantur in sacris functionibus peragendis, eaque de causa haberi potest tamquam codex legum. Lex quidem non suadet, sed iubet. Usus autem vestium nigrarum in Episcopis cohaeret cum usu Em.orum Cardinalium, qui diebus luctuosis dimittunt purpuram et habitu violaceo induuntur. Nec novum et inusitatum est, Episcopum uti habitu nigro. P. Antonius Caracciolo, Clericus regularis in notis ad Constitutiones suae Congregationis, parte II, cap. II, antiquissimum esse demonstrat Episcoporum usum adhibendi habitum nigrum. Sisinnius Episcopus, Novatiana haeresi infectus, usus est vestibus albis de more suae sectae, uti scribit Socrates lib. VI, cap. XX, quumque in domo Arsacii Episcopi Constantinopolitani obiurgaretur, quare eiusmodi vestes induerit, respondit: "Tu prius dic mihi ubi sit scriptum, Episcopum debere nigra veste uti". Quibus verbis obiicere volebat Arsacio ceterisque Episcopis catholicis, quod uterentur vestibus nigri coloris. Conf. Collectionem Conciliorum, ubi exstant leges contra luxum et pompam habitus clericorum. A.

(1) Caeremoniale Episcoporum, quo loco agit de habitu ordinario Episcopi (lib. I, cap. I), non praescribit utendam esse Crucem pectoralem supra mozzetam aut supra mantelletum. Extensor illius videtur, strictim loquendo, non considerasse Crucem hanc ut ornamentum pontificale. Et re sane vera ab antiquo Ordine Romano *Qualiter Episcopus in Ecclesia Romana ordinetur*, inter ornamenta pontificalia non enumeratur. Praeterea vetustiores rerum sacrarum scriptores, videlicet Amalarius Fortunatus *De officiis ecclesiasticis*, Rabanus Maurus *De institutione clericorum*, Valfridius Strabo, Berno Abbas

8. Color caligarum et collaris respondebit colori vestis.

9. Haec est forma et hic color habitus ordinarii, quo uti debent Episcopi in sua dioecesi, quum in publicum prodeunt ad aliquam functionem peragendam, vel ad quamcumque aliam

---

Augiensis, Micrologus, Ivo Carnutensis et Honorius Augustodunensis idem silentium servant de Cruce pectorali, eam nempe inter pontificalia ornamenta non recensent. Id tamen mirandum non est, siquidem Cruce pectorali utebantur quondam fideles omnes, qui Religionem christianam profitebantur. Ac silentio praeteritis, brevitatis gratia, auctoritatibus quas proferre possemus, iuvabit memorare tantum, quod in actis S. Ephysii Calaritani, qui passus est sub Diocletiano, narratur imperator ille poena capitis proposita vetuisse aurifices elaborare huiusmodi Cruces, quibus Christiani sine distinctione utebantur etiam crudescente persecutione. Fine deinde persecutionibus imposito et christiana Religione in universum propagata, hic mos paullatim obsolevit et ab Episcopis tantum retentus est. Usus autem ipsius an existimari debeat tamquam indicium iurisdictionis et idcirco abdenda intra vestem ab Episcopo sit, quum extra suam dioecesim moratur, contrariae sententiae sumus. Ratio, qua movemur, est quod, praecise loquendo, reputari non potest ut ornamentum episcopale absolutum, siquidem in functione consecrationis Episcopi, quum Electus in principio paratus est vestibus sacris, Crux imponitur ei a cappellano, qui praedictis vestibus ipsum induit; e converso, baculus, annulus, mitra et chirothecae cum praescriptis precibus et formulis imponuntur ei a Consecratore. Aequivocationem arbitramur ex eo provenisse, quod Crucem Archiepiscopalem, quae ante Archiepiscopum defertur, confuderint cum Cruce pectorali. Illa iurisdictionem prae se fert, ideoque non licet Archiepiscopo eam adhibere extra suam provinciam, neque coram Praesule superiori. Nihilominus hanc nostram opinionem indicio eorum, ad quos spectat, subiicimus. Utile autem videtur referre partem ex ipso textu epistolae a Sum. Pont. Benedicto XIV ad Praesulem Philippum Acciaioli Archiepiscopum Petrae Nuncium Apostolicum apud aulam Lusitanam: « Rapporto all'uso che Ci avvisa essersi costà introdotto, che i Vescovi ed il Nunzio non portino nè in città, nè a Corte, la Croce pettorale, dirò assolutamente che questo è un vero abuso. Il distintivo della dignità vescovile è la Croce pettorale, nè si trova nel corpo canonico legge, nè vi ha de' Pontefici Nostri predecessori costituzione veruna, per mezzo della quale venga proibita la delazione della Croce pettorale ai Vescovi, che si trovano nelle diocesi de' Patriarchi, Arcivescovi e Primati. Cotesti maestri delle cerimonie avranno appreso una tal grazianata da questi Nostri di Roma, imperiti nelle leggi canoniche, i quali hanno proibito di portare la Croce ai Vescovi. Noi abbiamo sempre accolto ogni Vescovo, che siasi presentato a Noi colla Croce, com'è più volte succeduto agli oltramontani, che non hanno dato orecchio alle insinuazioni di costoro. Ella intanto procuri di comparire con la Croce in città ed alla Corte, come ancora in occasione di far visita al Cardinal Patriarca, e se le venisse detto che i suoi antecessori non la portavano, risponda che questo fu un abuso, e che è mente Nostra che ella la porti, e Ci renda intesi di ciò che avverrà ». Quapropter sine timore errandi asserimus, nihil aliud indicari in Crucis pectoralis delatione, quam suscepta ab Episcopo consecratio. A.

Usus, recens, invaluit chordulae substituendi catenulam auream; si agatur

actionem, quae ad ipsos pertineat; eodem uti pariter debent in congregationibus, quas convocant apud se, et in examinibus ordinandorum (1).

10. Extra suam dioecesim debent induere mantelletum simile vesti talari, et habebit reflexus sericeos et orae textus coloris rubini si violaceum, et coloris violacei si nigrum erit. Mantelleto utuntur Episcopi extra dioecesim ut cooperiatur rochetum, quoniam sola mozzeta imposita rocheto indicat iurisdictionem, qua gaudet Episcopus in sua dioecesi, qua distinctione non licet amplius uti, quum de sua dioecesi egreditur.

11. Quod ad biretum, erit violacei coloris (2), sericum aut laneum; solent autem uti laneo in hieme, serico in aestate. Galerus usualis erit formae communis, et instructus erit flocco seu fascia serica viridis coloris, sine ullo ornamento aureo (3).

12. Si Cardinalis veniet in dioecesim Episcopi, hic coram illo utetur supra rochetum mantelleto cum mozzeta. Dimittet autem etiam mozzetam, quamvis esset in sua dioecesi, si Cardinalis esset Legatus a latere Summi Pontificis, dummodo Legatus praedictus esset intra limites suae legationis. Id ipsum factitabit Romae, et ubi resideat Summus Pontifex extra Ur-

---

de habitu piano, de quo inferius, in nota ad n. 9, nulla difficultas; si vero de praelatitio, minus videtur convenire, non tam relate ad habitum ipsum, quam ad sacras vestes, quas pro aliqua functione Episcopus assumere debeat; quia, in casu, standum esset usui antiquiori.

(1) Pius Pp. IX concessit Praelatis usum habitus, qui *Pianus* nomen accepit, pro privatis audientiis, ac postea extensus est congregationibus, visitationibus, etc., citra functiones liturgicas, aliasque praestantiores, quique pro Episcopis constat veste talari lanea nigra, non caudata, ornata fimbriis, orbiculis et ocellis coloris rubini, cui superponitur fascia serica violacei coloris cum laciniis in utraque extrema parte, ex eadem materia eodemque colore, cuique superponitur pallium violaceum sericum non undulatum, absque subsuto, etc. alius coloris. Collare et caligae erunt violacei coloris. Galerus autem niger circumdatur chordula viridis coloris ex serico, cum binis floccis similibus. Pallium hiemale panno constabit eodem colore ac vestis, cum relativis ornamentis, propriis respectivi coloris; ad collum ornabitur serico villoso, item respectivi coloris, scilicet ornamentorum, quod pro Archiepiscopis aurea taenia circumdabitur. V. Decr. S. C. Caerem., 7 Ianuar. 1851.

(2) Biretum coloris violacei concessit Episcopis Leo XIII, occasione sui Sacerdotalis Iubilaei, anno 1888, die 3 Februarii.

(3) Hodie floccus, seu melius flocci, cum chordula, adhibentur cum habitu piano, de quo in nota ad n. 9. Aurum serico intermiscetur, si agatur de Archiepiscopo, sed vide inferius, n. 55.

bem, si forte peregre abierit, vel alia de causa Roma abesset (1).

13. Episcopi regulares colorem habitus suae religionis retinebunt in vestitu praelatitio, et interdicitur eis usus cuiusvis ornamenti coloris violacei. Numquam utentur rocheto, et quum sacra paramenta induere debebunt, loco rocheti assument superpelliceum, quo induentur postquam dimiserint cappam aut mantelletum cum mozzeta, ac priusquam lavent manus.

14. Clerici regulares eodem vestitu utuntur quo Episcopi assumpti de clero saeculari, et regula eadem servabitur ab Episcopis, qui deligentur ex ordine seu Congregatione Canonicorum regularium, ex Ordinibus militaribus, nempe S. Ioannis Hierosolymitani, S. Iacobi, S. Spiritus et reliquis.

15. Episcopi praeterea habebunt cappam, quae magna appellatur, quia ex parte anteriori debet pertingere usque ad terram, et ex parte posteriori habere debet longam syrmam. Cappa Episcoporum saecularium erit semper lanea et coloris violacei (2); pannus autem erit plus minusve levis pro anni temporum diversitate: ante pectus et super humeros habebit caputium in hieme, videlicet ex primis Vesperis ante festum omnium Sanctorum usque ad Missam Sabbati sancti ornatum erit pellibus albis mustelae alpinae, et a Sabbato sancto usque ad praedictum festum omnium Sanctorum tela serica coloris rubini.

16. Episcopi regulares tam in cappa, quam in pellibus et in tela serica caputii utentur colore, sive coloribus, habitus suae familiae.

17. Quod ad Episcopos assumptos ex Congregationibus Clericorum regularium aut Canonicorum regularium, vel ex Ordinibus militaribus, observentur ea quae superius, n. 14 huius capituli, tradita sunt.

18. Notandum autem, quod Episcopus uti cappa debet in sua tantum dioecesi, neque uti ea licet extra dioecesim, quamquam plures una convenirent Episcopi, quemadmodum usuvenit in provincialibus Conciliis. Romae ab Episcopis adhi-

---

(1) Romae numquam Episcopi utuntur mantelleto, sive habitu praelatitio, nigri coloris, excepto tempore Sedis Apostolicae vacantis. De usu mozzetae Episcoporum coram Cardinalibus non Legatis exstat decretum S. Congregationis Rituum diei 20 Iulii 1621 (n. 388), quo asseritur mos vigere in Italia ut mozzeta ab Episcopis deponatur, si adsit quicumque Cardinalis. A.

(2) Quod ad sericum spectat, illud, saltem in Romana Curia, non est adhibendum.

actionem, quae ad ipsos pertineat; eodem uti pariter debent in congregationibus, quas convocant apud se, et in examinibus ordinandorum (1).

10. Extra suam dioecesim debent induere mantelletum simile vesti talari, et habebit reflexus sericeos et orae textus coloris rubini si violaceum, et coloris violacei si nigrum erit. Mantelleto utuntur Episcopi extra dioecesim ut cooperiatur rochetum, quoniam sola mozzeta imposita rocheto indicat iurisdictionem, qua gaudet Episcopus in sua dioecesi, qua distinctione non licet amplius uti, quum de sua dioecesi egreditur.

11. Quod ad biretum, erit violacei coloris (2), sericum aut laneum; solent autem uti laneo in hieme, serico in aestate. Galerus usualis erit formae communis, et instructus erit flocco seu fascia serica viridis coloris, sine ullo ornamento aureo (3).

12. Si Cardinalis veniet in dioecesim Episcopi, hic coram illo utetur supra rochetum mantelleto cum mozzeta. Dimittet autem etiam mozzetam, quamvis esset in sua dioecesi, si Cardinalis esset Legatus a latere Summi Pontificis, dummodo Legatus praedictus esset intra limites suae legationis. Id ipsum factitabit Romae, et ubi resideat Summus Pontifex extra Ur-

---

de habitu piano, de quo inferius, in nota ad n. 9, nulla difficultas; si vero de praelatitio, minus videtur convenire, non tam relate ad habitum ipsum, quam ad sacras vestes, quas pro aliqua functione Episcopus assumere debeat; quia, in casu, standum esset usui antiquiori.

(1) Pius Pp. IX concessit Praelatis usum habitus, qui *Pianus* nomen accepit, pro privatis audientiis, ac postea extensus est congregationibus, visitationibus, etc., citra functiones liturgicas, aliasque praestantiores, quique pro Episcopis constat veste talari lanea nigra, non caudata, ornata fimbriis, orbiculis et ocellis coloris rubini, cui superponitur fascia serica violacei coloris cum laciniis in utraque extrema parte, ex eadem materia eodemque colore, cuique superponitur pallium violaceum sericum non undulatum, absque subsuto etc. alius coloris. Collare et caligae erunt violacei coloris. Galerus autem niger circumdatur chordula viridis coloris ex serico, cum binis floccis similibus. Pallium hiemale panno constabit eodem colore ac vestis, cum relativis ornamentis propriis respectivi coloris; ad collum ornabitur serico villoso, item respectivi coloris, scilicet ornamentorum, quod pro Archiepiscopis aurea taenia circumdabitur. V. Decr. S. C. Caerem., 7 Ianuar. 1851.

(2) Biretum coloris violacei concessit Episcopis Leo XIII, occasione sui Sacerdotalis Iubilaei, anno 1888, die 3 Februarii.

(3) Hodie floccus, seu melius flocci, cum chordula, adhibentur cum habitu piano, de quo in nota ad n. 9. Aurum serico intermiscetur, si agatur de Archiepiscopo, sed vide inferius, n. 55.

bem, si forte peregre abierit, vel alia de causa Roma abesset (1).

13. Episcopi regulares colorem habitus suae religionis retinebunt in vestitu praelatitio, et interdicitur eis usus cuiusvis ornamenti coloris violacei. Numquam utentur rocheto, et quum sacra paramenta induere debebunt, loco rocheti assument superpelliceum, quo induentur postquam dimiserint cappam aut mantelletum cum mozzeta, ac priusquam lavent manus.

14. Clerici regulares eodem vestitu utuntur quo Episcopi assumpti de clero saeculari, et regula eadem servabitur ab Episcopis, qui deligentur ex ordine seu Congregatione Canonicorum regularium, ex Ordinibus militaribus, nempe S. Ioannis Hierosolymitani, S. Iacobi, S. Spiritus et reliquis.

15. Episcopi praeterea habebunt cappam, quae magna appellatur, quia ex parte anteriori debet pertingere usque ad terram, et ex parte posteriori habere debet longam syrmam. Cappa Episcoporum saecularium erit semper lanea et coloris violacei (2): pannus autem erit plus minusve levis pro anni temporum diversitate: ante pectus et super humeros habebit caputium in hieme, videlicet ex primis Vesperis ante festum omnium Sanctorum usque ad Missam Sabbati sancti ornatum erit pellibus albis mustelae alpinae, et a Sabbato sancto usque ad praedictum festum omnium Sanctorum tela serica coloris rubini.

16. Episcopi regulares tam in cappa, quam in pellibus et in tela serica caputii utentur colore, sive coloribus, habitus suae familiae.

17. Quod ad Episcopos assumptos ex Congregationibus Clericorum regularium aut Canonicorum regularium, vel ex Ordinibus militaribus, observentur ea quae superius, n. 14 huius capituli, tradita sunt.

18. Notandum autem, quod Episcopus uti cappa debet in sua tantum dioecesi, neque uti ea licet extra dioecesim, quamquam plures una convenirent Episcopi, quemadmodum usuvenit in provincialibus Conciliis. Romae ab Episcopis adhi-

---

(1) Romae numquam Episcopi utuntur mantelleto, sive habitu praelatitio, nigri coloris, excepto tempore Sedis Apostolicae vacantis. De usu mozzetae Episcoporum coram Cardinalibus non Legatis exstat decretum S. Congregationis Rituum diei 20 Iulii 1621 (n. 388), quo asseritur mos vigere in Italia ut mozzeta ab Episcopis deponatur, si adsit quicumque Cardinalis. A.

(2) Quod ad sericum spectat, illud, saltem in Romana Curia, non est adhibendum.

betur reflexa seu contracta in Sacello pontificio solummodo, quoniam ibi Collegium repraesentant, et quia cappa est indumentum omnibus Praelatis commune, qui functionibus pontificiis interveniunt.

19. Debet etiam Episcopis suus esse galerus pontificalis, qui forma et colore est communis omnibus tum saecularibus, tum etiam regularibus. Forma galeri est orbicularis, coopertus panno laneo nigro ex parte superiori, et panno serico viridi ex inferiori, cum resticulis et floccis e serico viridi, quibus possit cohiberi in capite. Galerus iste, quo utentur in equitatibus solemnibus, appendetur ad pedes lecti funebris in obitu eorum, et suspendetur sublime ad lacunar seu tabulatum ecclesiae, supra ipsorum sepulturam.

20. Opus esset etiam habitu viatorio, iis coloribus quos superius respective indicavimus. Habitus viatorius est vestis talaris, quae ultra genu descendit, sine syrma, cui imponitur mantellum cum manicis sive alis, quae descendant aeque ac vestis: supra mantellum adesse deberet fascia serica nigri coloris circa collum, quae descendat ex parte anteriori et vulgo dicitur reflexus seu collare. Haec tamen forma vestitus non ita pridem obsolevit: item in diebus pluvialibus opus esset penula amplior ex panno colorum quos indicavimus. Quum autem nunc soleant Episcopi iter facere curru vecti, videretur non esse amplius habitu viatorio locus, ac si forte peregrinentur, vestitu utentur convenienti personae, quam repraesentant.

21. Dies, quibus Episcopi uti debent habitu nigri coloris, sunt sequentes:

22. Omnes dies esuriales, in quibus scilicet indictum est ieiunium, vel si ex indulto Apostolico ieiunium antiquatum est, celebratur officium aut commemoratio. Excipiuntur ex hac regula vigilia Pentecostes et quatuor tempora aestiva, quoniam incidunt in tempus paschale. Excipiuntur etiam vigilae, quae occurrere possent intra octavas SS. Corporis Christi, Assumptionis B. Virginis, omnium Sanctorum, Sancti titularis cathedralis, Patroni civitatis et Dedicationis cathedralis.

23. In omnibus feriis sextis intra annum, in quibus celebratur officium de ritu semiduplici aut simplici.

24. In Adventu, et a Septuagesima usque ad Sabbatum sanctum. In Quadragesima autem excipitur festum S. Ioseph Patroni Ecclesiae catholicae, ac festum Annunciationis B. Virginis, in quibus adhibebitur color violaceus. Si festa haec incident in Dominicam Palmarum et in maiorem hebdomadam adhibebitur color niger (S. C. Caerem., 14 Martii 1871).

25. Color violaceus a primis Vesperis s. Natalis usque ad totam octavam Epiphaniae ac toto paschali tempore, in usu erit semper, quodcumque sit officium, quod incidat in diem.

26. Si in dies exceptos num. 22, 23 et 24, incideret anniversarius electionis aut consecrationis Episcopi, vel alia circumstantia publicae laetitiae, color violaceus adhibebitur.

27. Reliquis omnibus anni diebus, non comprehensis in exceptionibus superius notatis num. 22, 23 et 24, adhibebitur semper color violaceus.

28. In officiis pro defunctis, videlicet in Commemoratione omnium fidelium defunctorum, in anniversario ultimi Episcopi defuncti in sua sede, in anniversario omnium Episcoporum et in aliis funeribus sive anniversariis, Episcopus utetur habitu nigri coloris.

29. In s. Visitatione dioecesis utetur diebus statutis habitu violaceo, etiamsi, in ipsa visitatione obeunda, absolutio pro defunctis facienda sit.

30. Quod ad colorem utendum in habitu praelatitio ab Episcopis regularibus, supervacuum non erit praxim in aula Pontificia servatam innuere, dum tamen non est animus privilegia concessa Ordinibus regularibus imminuere, neque ipsos impellere ad nostra sequenda documenta, si forte obstarent cuidam ex privilegiis, quibus fruuntur.

31. Canonici regulares, Clerici regulares, qui vulgo appellantur Theatini, et ceteri, nempe Barnabitae, Somaschi, Iesuitae, Minores, Ministri infirmorum, Matris Dei, Scholarum piarum, insuper qui addicti sunt Congregationibus Oratorii, Doctrinariorum, Missionariorum, Piorum Operariorum, Missionariorum Pretiosissimi Sanguinis, Passionistarum et SS. Redemptoris, induunt eundem habitum ac Episcopi saeculares, ut supra monuimus (1).

32. Monachi Basiliani utuntur veste talari cum syrma nigri coloris, cum ocellis, orbiculis, paramanibus et orae textu e serico nigro, item fascia sericea nigra cum flocculis similibus, caligis et collario nigro, mantelleto et mozzeta simili vesti, cum panno subsuto, orbiculis, ocellis et orae textu

(1) Circa palliam adhibendum cum habitu piano, exceptio facienda est pro Clericis regularibus, hi enim eodem utuntur violaceo, sed laneo, absque ullo serico ornamento, si excipias taeniam ad illud alligandum.

betur reflexa seu contracta in Sacello pontificio solummodo, quoniam ibi Collegium repraesentant, et quia cappa est indumentum omnibus Praelatis commune, qui functionibus pontificiis interveniunt.

19. Debet etiam Episcopis suus esse galerus pontificalis, qui forma et colore est communis omnibus tum saecularibus, tum etiam regularibus. Forma galeri est orbicularis, coopertus panno laneo nigro ex parte superiori, et panno serico viridi ex inferiori, cum resticulis et floccis e serico viridi, quibus possit cohiberi in capite. Galerus iste, quo utentur in equitatibus solemnibus, appendetur ad pedes lecti funebris in obitu eorum, et suspendetur sublime ad lacunar seu tabulatum ecclesiae, supra ipsorum sepulturam.

20. Opus esset etiam habitu viatorio, iis coloribus quos superius respective indicavimus. Habitus viatorius est vestis talaris, quae ultra genu descendit, sine syrma, cui imponitur mantellum cum manicis sive alis, quae descendant aeque ac vestis: supra mantellum adesse deberet fascia serica nigri coloris circa collum, quae descendat ex parte anteriori et vulgo dicitur reflexus seu collare. Haec tamen forma vestitus non ita pridem obsolevit: item in diebus pluvialibus opus esset penula amplior ex panno colorum quos indicavimus. Quum autem nunc soleant Episcopi iter facere curru vecti, videretur non esse amplius habitu viatorio locus, ac si forte peregrinentur, vestitu utentur convenienti personae, quam repraesentant.

21. Dies, quibus Episcopi uti debent habitu nigri coloris, sunt sequentes:

22. Omnes dies esuriales, in quibus scilicet indictum est ieiunium, vel si ex indulto Apostolico ieiunium antiquatum est, celebratur officium aut commemoratio. Excipiuntur ex hac regula vigilia Pentecostes et quatuor tempora aestiva, quoniam incidunt in tempus paschale. Excipiuntur etiam vigilae, quae occurrere possent intra octavas SS. Corporis Christi, Assumptionis B. Virginis, omnium Sanctorum, Sancti titularis cathedralis, Patroni civitatis et Dedicationis cathedralis.

23. In omnibus feriis sextis intra annum, in quibus celebratur officium de ritu semiduplici aut simplici.

24. In Adventu, et a Septuagesima usque ad Sabbatum sanctum. In Quadragesima autem excipitur festum S. Ioseph Patroni Ecclesiae catholicae, ac festum Annunciationis B. Virginis, in quibus adhibebitur color violaceus. Si festa haec in-

cident in Dominicam Palmarum et in maiorem hebdomadam adhibebitur color niger (S. C. Caerem., 14 Martii 1871).

25. Color violaceus a primis Vesperis s. Natalis usque ad totam octavam Epiphaniae ac toto paschali tempore, in usu erit semper, quodcumque sit officium, quod incidat in diem.

26. Si in dies exceptos num. 22, 23 et 24, incideret anniversarius electionis aut consecrationis Episcopi, vel alia circumstantia publicae laetitiae, color violaceus adhibebitur.

27. Reliquis omnibus anni diebus, non comprehensis in exceptionibus superius notatis num. 22, 23 et 24, adhibebitur semper color violaceus.

28. In officiis pro defunctis, videlicet in Commemoratione omnium fidelium defunctorum, in anniversario ultimi Episcopi defuncti in sua sede, in anniversario omnium Episcoporum et in aliis funeribus sive anniversariis, Episcopus utetur habitu nigri coloris.

29. In s. Visitatione dioecesis utetur diebus statutis habitu violaceo, etiamsi, in ipsa visitatione obeunda, absolutio pro defunctis facienda sit.

30. Quod ad colorem utendum in habitu praelatitio ab Episcopis regularibus, supervacuum non erit praxim in aula Pontificia servatam innuere, dum tamen non est animus privilegia concessa Ordinibus regularibus imminuere, neque ipsos impellere ad nostra sequenda documenta, si forte obstarent cuidam ex privilegiis, quibus fruuntur.

31. Canonici regulares, Clerici regulares, qui vulgo appellantur Theatini, et ceteri, nempe Barnabitae, Somaschi, Iesuitae, Minores, Ministri infirmorum, Matris Dei, Scholarum piarum, insuper qui addicti sunt Congregationibus Oratorii, Doctrinariorum, Missionariorum, Piorum Operariorum, Missionariorum Pretiosissimi Sanguinis, Passionistarum et SS. Redemptoris, induunt eundem habitum ac Episcopi saeculares, ut supra monuimus (1).

32. Monachi Basiliani utuntur veste talari cum syrma nigri coloris, cum ocellis, orbiculis, paramanibus et orae textu e serico nigro, item fascia sericea nigra cum flocculis similibus, caligis et collario nigro, mantelleto et mozzeta simili vesti, cum panno subsuto, orbiculis, ocellis et orae textu

(1) Circa pallium adhibendum cum habitu piano, exceptio facienda est pro Clericis regularibus, hi enim eodem utuntur violaceo, sed laneo, absque ullo serico ornamento, si excipias taeniam ad illud alligandum.

e serico nigro. Cappa quoque est nigri coloris cum pelle nigra in caputio hiemis tempore, et cum serico nigro in aestate.

33. Monachi Cassinenses idem habent indumentum ac Basiliani.

34. Monachi Camaldulenses utuntur collario et caligis albis, veste talari cum syrma lanea subtili cum orbiculis, ocellis, paramanibus et orae textibus e serico albo, fascia sericea alba cum flocculis similibus, mantelleto et mozzeta, ut veste, subsuta serico albi coloris cum orae textibus et orbiculis similibus. Cappa est coloris albi cum pelle pariter alba in caputio hiberno tempore, et cum serico albo in aestate.

35. Monachi Vallumbrosani eodem quo Cassinenses induuntur habitu.

36. Camaldulenses Eremitae vestiuntur ut ceteri Camaldulenses, sed pannus eorum habitus est minus levis.

37. Cistercienses utuntur collario et caligis et veste albi coloris cum syrma, cum orbiculis, ocellis, paramanibus et orae textibus e serico albo, fascia sericea alba cum flocculis similibus, mantelleto et mozzeta nigra cum orae textibus, ocellis et orbiculis panno subsuto e serico nigro. Cappa autem est lanea nigra cum serico albo in caputio aestivo, et cum pelle albi coloris hiberno tempore.

38. Cistercienses reformati, qui et Trappenses dicuntur, eodem habitu utuntur, sed panno rudiori.

39. Olivetani, ut Camaldulenses, itemque ceteri e Congregatione quae nuncupatur de Monte Virgine.

40. Silvestrini, ut Cassinenses, sed color vestium et cappae est caeruleus obscurus.

41. Hieronymiani, ut Cistercienses, sed loco coloris nigri utuntur colore pullo.

42. Carthusiani, ut Cistercienses reformati.

43. Dominicani induunt caligas et collarium albi coloris, vestem cum syrma albi coloris cum paramanibus, orbiculis, ocellis et orae textibus e serico albo, fasciam sericam albam cum floccis similibus, mantelletum et mozzetam nigram, cum panno subsuto, ocellis, orbiculis et orae textibus e serico albo, cappam nigram cum pelle alba in caputio hiemis tempore et cum serico albi coloris in aestate.

44. Minores Conventuales, Minores Observantes et eorum variae instaurationes (1) ac tertius Ordo S. Francisci utuntur

(1) Hodie Minores ab Unione Leoniana.

collario et caligis coloris cineracei, veste talari cum syrma eiusdem coloris cum ocellis, orbiculis, paramanibus et orae textibus sericis coloris eiusdem, fascia sericea cum flocculis similibus coloris praedicti, mantelleto et mozzeta, ut veste talari, cappa coloris eiusdem cum pelle simili in caputio in hieme, et cum serico in aestate.

45. Capuccini deberent easdem vestes adhibere ut Franciscani, sed non multis abhinc annis admiserunt colorem pullum, tum in habitu tum in cappa; antiquitus sane induebantur ut Franciscani. Primus qui colorem in habitu mutavit, fuit Fr. Fridericus Bencivenga a Summ. Pont. Pio VII, die 15 Aprilis 1817, electus ad sedes Brictinoriensem et Sarsinatensem simul coniunctas.

46. Augustiniani Eremitani, ut Monachi Cassinenses.

47. Carmelitani, seu de antiqua observantia seu reformati, induunt collarium et caligas pulli coloris, vestem talarem cum syrma eius coloris, cum paramanibus, ocellis, orbiculis et orae textibus e serico eiusdem coloris, fasciam sericeam cum flocculis similibus concolorem vesti talari, mantelletum et mozzetam albi coloris, cum panno subsuto, orae textibus, ocellis, et orbiculis e serico albo, cappam coloris pulli, in hieme cum pelle albi coloris in caputio, et cum serico albo in aestate (1).

48. Servitae, ut Augustiniani.

49. Mercedarii, ut Camaldulenses; sed collo appensum chordula albi coloris supra vestem talarem ferunt stemma sive insignia eis concessa in Ordinis institutione a Iacobo I Celtiberiae rege, quae insignia respondent in pectore sub mantelletto et mozzeta.

50. Trinitarii calceati et Trinitarii reformati, ut Camaldulenses; sed supra mozzetam in sinistra pectoris parte ferunt Crucem rubri et caerulei coloris, formae respectivae, qua ipsi utuntur. Pannus, quem adhibent Trinitarii reformati, est minus levis.

51. Minimi, ut Augustiniani.

52. Hieronymiani a B. Petro Pisano, ut Capuccini.

53. Biretum erit aequale universis, violacei coloris, ut saecularibus, et quod ad Regulares praedictos semper esse la-

(1) Hodie tum cappa cum pellis et sericum sunt albi coloris; sed forsan in textu occurrit materialis involuntarius error, quia pallium Carmelitarum album est.

e serico nigro. Cappa quoque est nigri coloris cum pelle nigra in caputio hiemis tempore, et cum serico nigro in aestate.

33. Monachi Cassinenses idem habent indumentum ac Basiliani.

34. Monachi Camaldulenses utuntur collario et caligis albis, veste talari cum syrma lanea subtili cum orbiculis, ocellis, paramanibus et orae textibus e serico albo, fascia sericea alba cum flocculis similibus, mantelleto et mozzeta, ut veste, subsuta serico albi coloris cum orae textibus et orbiculis similibus. Cappa est coloris albi cum pelle pariter alba in caputio hiberno tempore, et cum serico albo in aestate.

35. Monachi Vallumbrosani eodem quo Cassinenses induuntur habitu.

36. Camaldulenses Eremitae vestiuntur ut ceteri Camaldulenses, sed pannus eorum habitus est minus levis.

37. Cistercienses utuntur collario et caligis et veste albi coloris cum syrma, cum orbiculis, ocellis, paramanibus et orae textibus e serico albo, fascia sericea alba cum flocculis similibus, mantelleto et mozzeta nigra cum orae textibus, ocellis et orbiculis panno subsuto e serico nigro. Cappa autem est lanea nigra cum serico albo in caputio aestivo, et cum pelle albi coloris hiberno tempore.

38. Cistercienses reformati, qui et Trappenses dicuntur, eodem habitu utuntur, sed panno rudiori.

39. Olivetani, ut Camaldulenses, itemque ceteri e Congregatione quae nuncupatur de Monte Virgine.

40. Silvestrini, ut Cassinenses, sed color vestium et cappae est caeruleus obscurus.

41. Hieronymiani, ut Cistercienses, sed loco coloris nigri utuntur colore pullo.

42. Carthusiani, ut Cistercienses reformati.

43. Dominicani induunt caligas et collarium albi coloris, vestem cum syrma albi coloris cum paramanibus, orbiculis, ocellis et orae textibus e serico albo, fasciam sericam albam cum floccis similibus, mantelletum et mozzetam nigram, cum panno subsuto, ocellis, orbiculis et orae textibus e serico albo, cappam nigram cum pelle alba in caputio hiemis tempore et cum serico albi coloris in aestate.

44. Minores Conventuales, Minores Observantes et eorum variae instaurationes (1) ac tertius Ordo S. Francisci utuntur

(1) Hodie Minores ab Unione Leoniana.

collario et caligis coloris cineracei, veste talari cum syrma eiusdem coloris cum ocellis, orbiculis, paramanibus et orae textibus sericis coloris eiusdem, fascia sericea cum flocculis similibus coloris praedicti. mantelleto et mozzeta, ut veste talari, cappa coloris eiusdem cum pelle simili in caputio in hieme, et cum serico in aestate.

45. Capuccini deberent easdem vestes adhibere ut Franciscani, sed non multis abhinc annis admiserunt colorem pullum, tum in habitu tum in cappa; antiquitus sane induebantur ut Franciscani. Primus qui colorem in habitu mutavit, fuit Fr. Fridericus Bencivenga a Summ. Pont. Pio VII, die 15 Aprilis 1817, electus ad sedes Brictinoriensem et Sarsinatensem simul coniunctas.

46. Augustiniani Eremitani, ut Monachi Cassinenses.

47. Carmelitani, seu de antiqua observantia seu reformati, induunt collarium et caligas pulli coloris, vestem talarem cum syrma eius coloris, cum paramanibus, ocellis, orbiculis et orae textibus e serico eiusdem coloris, fasciam sericeam cum flocculis similibus concolorem vesti talari, mantelletum et mozzetam albi coloris, cum panno subsuto, orae textibus, ocellis, et orbiculis e serico albo, cappam coloris pulli, in hieme cum pelle albi coloris in caputio, et cum serico albo in aestate (1).

48. Servitae, ut Augustiniani.

49. Mercedarii, ut Camaldulenses; sed collo appensum chordula albi coloris supra vestem talarem ferunt stemma sive insignia eis concessa in Ordinis institutione a Iacobo I Celtiberiae rege, quae insignia respondent in pectore sub mantelletto et mozzeta.

50. Trinitarii calceati et Trinitarii reformati, ut Camaldulenses; sed supra mozzetam in sinistra pectoris parte ferunt Crucem rubri et caerulei coloris, formae respectivae, qua ipsi utuntur. Pannus, quem adhibent Trinitarii reformati, est minus levis.

51. Minimi, ut Augustiniani.

52. Hieronymiani a B. Petro Pisano, ut Capuccini.

53. Biretum erit aequale universis, violacei coloris, ut saecularibus, et quod ad Regulares praedictos semper esse la-

(1) Hodie tum cappa cum pellis et sericum sunt albi coloris; sed forsan in textu occurrit materialis involuntarius error, quia pallium Carmelitarum album est.

neum deberet. Galerus autem usualis et alter pontificalis erit aequalis galero Episcoporum e clero saeculari, ut superius declaratum est.

54. Notandum praeterea, quod sa. mem. Pius IX, recurrente solemni celebratione centenarii de martyrio SS. Apost. Petri et Pauli, benigne omnibus Episcopis concessit usum pileoli violacei, edito Brevi *Ecclesiarum omnium*, diei 17 Iunii 1867 (1).

55. Monemus denique, quod quatuor Patriarchis latinis tantummodo, Constantinopolitano, Alexandrino, Antiocheno ac Hierosolymitano concessum fuit a Benedicto XIII, uti mozzeta supra mantelleto, prout ex Litteris Apostolicis *Romanus Pontifex*, diei 30 Septembris anni 1724, quodque his solis Patriarchis tributus fuit a S. Cong. Caeremoniali, die 3 Novembris anni 1826, usus flocci viridis auro immixti in galero usuali.

Articulus II.

De sacra supellectili quae opus est Episcopo ad functiones ecclesiasticas peragendas.

§ 1. *Vasa sacra ex argento inaurato.*

Calix cum Patena.

Pyxis cum operculo.

Baculus pastoralis, in partes plures resolvendus ad maiorem commoditatem.

Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio. Globus perforatus, qui est in summitate aspersorii, aperietur in binas partes, ut possit abstergi.

Capsula rotunda cum operculo ad conservandas hostias et particulas, quae quum non adhibeatur ad reponendam SS. Eucharistiam, carebit Cruce in summitate.

Scotula, seu *bugia*.

Urceus cum pelvi.

(1) S. C. Consistorialis, die 2 Maii 1910, declaravit, posse Episcopos, a die in qua a Summo Pontifice electi sunt, quamvis consecrationem episcopalem nondum susceperint, pileolum violacei coloris deferre, idque dum Sacris operantur, non tamen a Praefatione usque ad susceptum Corpus et Sanguinem Christi Domini, ac dum divinis officiis sacrisque ritibus intersunt.

Lances orbiculati sex numero, qui adhibentur pro caligis, et sandaliis, pro chirothecis, pro annulo, pro pileolo, pro mantilibus, pro medulla panis et mali medici.

Ampullae vini et aquae.

Pelvicula formae ovatae pro ampullis antedictis.

Campanula pro elevatione.

Cochleare parvum cum patera perexigua ad infundendam aquam in Calicem.

Alterum cochleare maioris formae ad extrahendam e Calice s. Particulam in consecratione Episcoporum.

Cochleare ingens ad effundendos odores super ignem in benedictione campanarum et ad extrahendum oleum ex ampulla chrismali in Chrismatis consecratione.

Cochleare conchatum cum manubrio ad fundendam aquam in administratione Baptismatis.

Ligula, seu cochleare exiguum cum manubrio eburneo ad instar illius quo utuntur fabri caementarii, quod adhibendum est in dimittendo caemento in sepulcrum Reliquiarum, quum consecrantur altaria.

Altera ligula seu cochleare simile maioris formae cum manubrio ex ebeno ad iniiciendam calcem in altare, cuius mensa erit operculum sepulcri Reliquiarum.

Phialae duae vitreae cum operculis binis, quorum alterum erit in cochleam retortum ad afferendum vinum et aquam, quibus opus est in Missa.

Forfices e chalybe cum manubrio argenteo inaurato ad primam tonsuram signandam.

Vascula numero tria cum operculis similibus, adhibenda pro sacris Oleis, distincta literis unum CHR. alterum CAT. tertium INF. quae literae oportet ut sint incisae in vasculo ipso, non vero in operculo, excepto casu quo vasculo coniuncta ita essent opercula, ut nullus esset errori locus de sacrorum Oleorum qualitate.

Pelvicula formae ovatae pro vasculis praedictis.

Ampullae duae cum manubriis, cum operculis et cum epistomiis subtilibus, una distincta literis CHR. altera literis CAT. quorum usus in consecratione altarium et in benedictione fontis baptismalis.

Pelvicula formae ovatae pro ampullis huiusmodi.

Vasculum operculo instructum, quo contineatur sal utendus in administratione Baptismatis, et intra illud aderit vas vitreum, ne argentum sale corrodatur.

neum deberet. Galerus autem usualis et alter pontificalis erit aequalis galero Episcoporum e clero saeculari, ut superius declaratum est.

54. Notandum praeterea, quod sa. mem. Pius IX, recurrente solemni celebratione centenarii de martyrio SS. Apost. Petri et Pauli, benigne omnibus Episcopis concessit usum pileoli violacei, edito Brevi *Ecclesiarum omnium*, diei 17 Iunii 1867 (1).

55. Monemus denique, quod quatuor Patriarchis latinis tantummodo, Constantinopolitano, Alexandrino, Antiocheno ac Hierosolymitano concessum fuit a Benedicto XIII, uti mozzeta supra mantelleto, prout ex Litteris Apostolicis *Romanus Pontifex*, diei 30 Septembris anni 1724, quodque his solis Patriarchis tributus fuit a S. Cong. Caeremoniali, die 3 Novembris anni 1826, usus flocci viridis auro immixti in galero usuali.

Articulus II.

De sacra supellectili quae opus est Episcopo ad functiones ecclesiasticas peragendas.

§ 1. *Vasa sacra ex argento inaurato.*

Calix cum Patena.

Pyxis cum operculo.

Baculus pastoralis, in partes plures resolvendus ad maiorem commoditatem.

Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio. Globus perforatus, qui est in summitate aspersorii, aperietur in binas partes, ut possit abstergi.

Capsula rotunda cum operculo ad conservandas hostias et particulas, quae quum non adhibeatur ad reponendam SS. Eucharistiam, carebit Cruce in summitate.

Scotula, seu *bugia*.

Urceus cum pelvi.

(1) S. C. Consistorialis, die 2 Maii 1910, declaravit, posse Episcopos, a die in qua a Summo Pontifice electi sunt, quamvis consecrationem episcopalem nondum susceperint, pileolum violacei coloris deferre, idque dum Sacris operantur, non tamen a Praefatione usque ad susceptum Corpus et Sanguinem Christi Domini, ac dum divinis officiis sacrisque ritibus intersunt.

Lances orbiculati sex numero, qui adhibentur pro caligis, et sandaliis, pro chirothecis, pro annulo, pro pileolo, pro mantilibus, pro medulla panis et mali medici.

Ampullae vini et aquae.

Pelvicula formae ovatae pro ampullis antedictis.

Campanula pro elevatione.

Cochleare parvum cum patera perexigua ad infundendam aquam in Calicem.

Alterum cochleare maioris formae ad extrahendam e Calice s. Particulam in consecratione Episcoporum.

Cochleare ingens ad effundendos odores super ignem in benedictione campanarum et ad extrahendum oleum ex ampulla chrismali in Chrismatis consecratione.

Cochleare conchatum cum manubrio ad fundendam aquam in administratione Baptismatis.

Ligula, seu cochleare exiguum cum manubrio eburneo ad instar illius quo utuntur fabri caementarii, quod adhibendum est in dimittendo caemento in sepulcrum Reliquiarum, quum consecrantur altaria.

Altera ligula seu cochleare simile maioris formae cum manubrio ex ebeno ad iniiciendam calcem in altare, cuius mensa erit operculum sepulcri Reliquiarum.

Phialae duae vitreae cum operculis binis, quorum alterum erit in cochleam retortum ad afferendum vinum et aquam, quibus opus est in Missa.

Forfices e chalybe cum manubrio argenteo inaurato ad primam tonsuram signandam.

Vascula numero tria cum operculis similibus, adhibenda pro sacris Oleis, distincta literis unum CHR. alterum CAT. tertium INF. quae literae oportet ut sint incisae in vasculo ipso, non vero in operculo, excepto casu quo vasculo coniuncta ita essent opercula, ut nullus esset errori locus de sacrorum Oleorum qualitate.

Pelvicula formae ovatae pro vasculis praedictis.

Ampullae duae cum manubriis, cum operculis et cum epistomiis subtilibus, una distincta literis CHR. altera literis CAT. quorum usus in consecratione altarium et in benedictione fontis baptismalis.

Pelvicula formae ovatae pro ampullis huiusmodi.

Vasculum operculo instructum, quo contineatur sal utendus in administratione Baptismatis, et intra illud aderit vas vitreum, ne argentum sale corrodatur.

Formale seu rationale pro pluviali, et habebit unculum maiorem in parte aversa, ut apponi possit fibulae pluvialis ipsius. Poterit in eo expressa esse imago Spiritus Sancti, vel Sancti Patroni, vel sacri alius obiecti, et poterit etiam distingui gemmis et unionibus.

Instrumentum pacis, in quo figurata erit Resurrectio, vel aliud mysterium, v. gr. Passionis, divini Redemptoris.

Rudicula ad miscendum balsamum in consecratione s. Chrismatis.

Patera cum operculo, qua contineatur balsamum in consecratione s. Chrismatis.

Cuspis e chalybe, ponenda in extremitate inferiori baculi pastoralis, ad signanda super cinerem bina alphabeta in consecratione ecclesiarum.

Paterae duae sine operculo ad praegustationem in pontificalibus faciendam a Sacrista et a structore mensae.

Thuribulum cum navicula et cochleari.

§ 2. *Vasa argentea non inaurata pro officiis ferialibus et mortuariis.*

Calix cum Patena.

Capsula cum operculo ad conservandas hostias.

Scotula.

Urceus cum pelvi.

Duae lances orbiculatae pro mantili et pro pileolo.

Campanula.

Ampullae vini et aquae.

Pelvicula ovatae formae pro ampullis.

Cochleare ad infundendam aquam in Calicem.

Phialae duae pro vino et aqua cum operculis binis, quorum alterum in cochleam retortum, argenteis.

Formale pro pluviali, in quo sit expressa aliqua imago sacra, sed sine ornamento gemmarum.

Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

Res omnes supra descriptae custodientur in vagina, instar arcae, quae convestiri solet pelle colorata cum stemmate in medio. In parte inferiori vaginae ipsius solet esse vacuum quoddam cum duplici arcula ad reponenda paramenta functioni necessaria.

§ 3. *Res lintearia.*

Amictus quotuor cum exiguo textili pinnato in extremitatibus et cum taeniis sericeis, quas licebit variare pro colore paramentorum.

Alba una nobilis, quae in textili pinnato manicarum habebit interne paramanus coloris rubini, ad conservandum ipsum textile pinnatum (1).

Alba altera minus nobilis cum paramanibus ut supra coloris violacei, pro functionibus ferialibus et mortuariis.

Purificatoria numero decem e tela subtili, ornata textili pinnato.

Mantilia seu manutergia numero quatuor, e tela subtili, ornata textili pinnato.

Corporalia duo e tela subtilissima ornata exiguo textili pinnato lineo in extremitatibus.

Pallae duae similes corporalibus (2).

Gremiale ex tela linea instructum pariter textili pinnato in extremitate, cum taeniis sericeis albi coloris, cuius usus est in ordinationibus, consecrationibus etc., tempore sacrarum unctionum.

Tobalea ex tela subtili cum opere phrygio lineo vel textili pinnato in extremitatibus, ponenda super genua Episcopi quum distribuit candelas, cineres et palmas in respectivis functionibus.

Superpellicea crispata pro cappellanis, distincta exiguo textili pinnato.

§ 4. *Paramenta.*

Planeta nobilis albi coloris cum aequali suo complemento, stola videlicet, manipulo, velo Calicis, bursa corporalis, gremiali, veste Missalis et cussino pro Missali eodem.

---

(1) Probari nullo modo potest immodicus usus reticulorum, vulgo *merletti*, ita ut quandoque alba praeter perparvam telae partem, sit ferme tota ex reticulo seu textili pinnato. Hac in re videtur non parum levitatis apparere, praesertim si textile pinnatum magni pretii saltem non esset. A.

(2) In memoriam revocamus, quod interdicitur palla contecta charta crassa, vulgo *cartone*, et panno serico phrygiato ornata in parte superiori. Eo demum processit rerum novarum effraenata cupido, ut quadam in ecclesia, ubi Missa de requie celebrata fuit ab Episcopo, adhiberi viderim pallam contectam panno nigro cum Cruce in medio phrygiata argento, similem lodici nigrae, qua solet exornari feretrum mortuarum. A. — Potest vera palla applicari eiusmodi ornamento, non tamen luctuoso (S. R. C., n. 4174, II).

Formale seu rationale pro pluviali, et habebit unculum maiorem in parte aversa, ut apponi possit fibulae pluvialis ipsius. Poterit in eo expressa esse imago Spiritus Sancti, vel Sancti Patroni, vel sacri alius obiecti, et poterit etiam distingui gemmis et unionibus.

Instrumentum pacis, in quo figurata erit Resurrectio, vel aliud mysterium, v. gr. Passionis, divini Redemptoris.

Rudicula ad miscendum balsamum in consecratione s. Chrismatis.

Patera cum operculo, qua contineatur balsamum in consecratione s. Chrismatis.

Cuspis e chalybe, ponenda in extremitate inferiori baculi pastoralis, ad signanda super cinerem bina alphabeta in consecratione ecclesiarum.

Paterae duae sine operculo ad praegustationem in pontificalibus faciendam a Sacrista et a structore mensae.

Thuribulum cum navicula et cochleari.

§ 2. *Vasa argentea non inaurata pro officiis ferialibus et mortuariis.*

Calix cum Patena.

Capsula cum operculo ad conservandas hostias.

Scotula.

Urceus cum pelvi.

Duae lances orbiculatae pro mantili et pro pileolo.

Campanula.

Ampullae vini et aquae.

Pelvicula ovatae formae pro ampullis.

Cochleare ad infundendam aquam in Calicem.

Phialae duae pro vino et aqua cum operculis binis, quorum alterum in cochleam retortum, argenteis.

Formale pro pluviali, in quo sit expressa aliqua imago sacra, sed sine ornamento gemmarum.

Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

Rês omnes supra descriptae custodientur in vagina, instar arcae, quae convestiri solet pelle colorata cum stemmate in medio. In parte inferiori vaginae ipsius solet esse vacuum quoddam cum duplici arcula ad reponenda paramenta functioni necessaria.

§ 3. *Res lintearia.*

Amictus quotuor cum exiguo textili pinnato in extremitatibus et cum taeniis sericeis, quas licebit variare pro colore paramentorum.

Alba una nobilis, quae in textili pinnato manicarum habebit interne paramanus coloris rubini, ad conservandum ipsum textile pinnatum (1).

Alba altera minus nobilis cum paramanibus ut supra coloris violacei, pro functionibus ferialibus et mortuariis.

Purificatoria numero decem e tela subtili, ornata textili pinnato.

Mantilia seu manutergia numero quatuor, e tela subtili, ornata textili pinnato.

Corporalia duo e tela subtilissima ornata exiguo textili pinnato lineo in extremitatibus.

Pallae duae similes corporalibus (2).

Gremiale ex tela linea instructum pariter textili pinnato in extremitate, cum taeniis sericeis albi coloris, cuius usus est in ordinationibus, consecrationibus etc., tempore sacrarum unctionum.

Tobalea ex tela subtili cum opere phrygio lineo vel textili pinnato in extremitatibus, ponenda super genua Episcopi quum distribuit candelas, cineres et palmas in respectivis functionibus.

Superpellicea crispata pro cappellanis, distincta exiguo textili pinnato.

§ 4. *Paramenta.*

Planeta nobilis albi coloris cum aequali suo complemento, stola videlicet, manipulo, velo Calicis, bursa corporalis, gremiali, veste Missalis et cussino pro Missali eodem.

---

(1) Probari nullo modo potest immodicus usus reticulorum, vulgo *merletti*, ita ut quandoque alba praeter perparvam telae partem, sit ferme tota ex reticulo seu textili pinnato. Hac in re videtur non parum levitatis apparere, praesertim si textile pinnatum magni pretii saltem non esset. A.

(2) In memoriam revocamus, quod interdicitur palla contecta charta crassa, vulgo *cartone*, et panno serico phrygiato ornata in parte superiori. Eo demum processit rerum novarum effraenata cupido, ut quadam in ecclesia, ubi Missa de requie celebrata fuit ab Episcopo, adhiberi viderim pallam contectam panno nigro cum Cruce in medio phrygiata argento, similem lodici nigrae, qua solet exornari feretrum mortuarum. A. — Potest vera palla applicari eiusmodi ornamento, non tamen luctuoso (S. R. C., n. 4174, II).

Planeta rubri coloris cum omni instrumento simili praecedenti. Planetae istae duae nobilissimae essent oporteret, quoniam adhibentur diebus solemnioribus. Ceterae quae infra notantur, sunto minus nobiles; videlicet:

Planeta viridis coloris cum ornamento superius notato;

Planeta coloris violacei cum ornamentis, ut supra;

Planeta nigra in totum, ut supra (1).

Canistri plani (vulgo *saine*) ad paramenta, cum opus sit, deferenda, cum velis maioribus sericeis, cooperiendi causa paramenta ipsa. Solent huiusmodi canistri cooperiri panno serico concolore paramentis. Color vestis et velorum in praedictis canistris parvi referet qualis sit, siquidem adhibenda non sunt in actu functionis.

Caligae et sandalia ornata taeniis ex auro lamato, coloris albi, rubri, viridis et violacei (2).

Chirothecae sericeae, ansulatae, phrygiatae auro in medio et in extremitatibus, coloris albi, rubri, viridis et violacei.

Dalmatica ac tunicella e panno levi, ornatae taenia aurea, et coloris albi, rubri, viridis, violacei et nigri. Advertatur differentia manicarum; videlicet latiores erunt et breviores in dalmatica, angustiores et longiores in tunicella.

Velum sericeum albi coloris, subtile, in formam stolae latae et longae cum laciniis aureis in extremitatibus, quae *vimpa* vulgo dicitur, ut ipsa utatur Cappellanus quum defert mitram.

Cingula sericea auro intexta coloris albi, rubri, viridis, violacei et nigri.

Mitra pretiosa e serico argenteo, illusa auro et distincta gemmis.

Mitra auriphrygiata, sive e serico aureo, cum ornamentis taeniae lamatae in extremitatibus et cum laciniis aureis in fine vittarum.

---

(1) Visum est quibusdam Episcopis dedecere usum coloris nigri in paramentis sacris. Id autem obstat rubricis, Caeremoniali Episcoporum et disciplinae veteri ac recenti, quae constanter eadem ab Ecclesia servata est. Inspiciatur opusculum Praesulis Dominici Giorgi, de vestibus sacris violaceis et nigris Summi Pontificis. Huic tamen rei consuluit recenter S. Rituum Congregatio, decreto a nobis citato in libro primo pag. 359. A.

(2) Errant qui putant super sandalium ponendam esse Crucem phrygiatam, hoc enim ornamentum proprium est tantum Summi Pontificis, cuius osculantur pedes: contra regulam etiam est apponere florem formae quadratae, in similitudinem Crucis, propter aequivocationem, quae inde oritur. A

Tum pretiosa, tum auriphrygiata subsutae erunt serico rubro coccineo.

Mitra simplex damascena albi coloris, vel ex tela alba, cum laciniis rubri coloris coccinei in extremitate vittarum (1).

Vagina ad reponendas et portandas mitras.

Pluvialia ex lamna, auro distincta, coloris albi, rubri, violacei et nigri. Illa duo coloris albi et rubri, adhibenda in solemnitatibus, erunt nobiliora. Pluviale autem viridis coloris, quia videtur inutile, supersedimus recensere.

Velum humerale albi coloris cum opere phrygio aureo, in processionibus et in benedictionibus cum SS. Sacramento adhibendum.

Paramanus, seu velum albi coloris cum lemniscis ornatum aurea lacinia, apponendum cereo in festo Purificationis B. Virginis et Cereo paschali in benedictione fontis baptismalis.

§ 5. *Libri.*

Pontificale in partes quatuor divisum.

Canon pontificalis.

Missale.

Manuale chorale, pro antiphonis, hymnis et orationibus in Vesperis, Matutinis et Laudibus.

§ 6. *Reliqua supellex.*

Crux pectoralis aurea vel argentea inaurata aut metallica inaurata, in qua conditae erunt Reliquiae Sanctorum martyrum. Crux erit ex toto clausa sine crystallo, ne Reliquiae conspici possint. Poterit etiam ornari gemmis. Habebit chordulam sericeam viridis coloris, auro intextam, ut collo possit suspendi (2).

Annulus nobilis utendus super chirothecis in functionibus pontificalibus.

---

(1) Inscitia phrygionum seu tapetium institorum invectus est (non multis abhinc annis) usus mitrae ex lamna argentea sine opere phrygio cum fimbriis aureis in usum Episcoporum in suis dioecesibus loco mitrae simplicis lineae aut damascenae. Perpendantur expressiones Caeremonialis Episcoporum et inde apparebit, quam dedecens et abusiva sit consuetudo ista, ideoque reiicienda. A.

(2) Non ita pridem chordulae sericeae substituta est catena aurea. Servari usus chordulae in functionibus sacris saltem posset. A.

Planeta rubri coloris cum omni instrumento simili prae-
cedenti. Planetae istae duae nobilissimae essent oporteret
quoniam adhibentur diebus solemnioribus. Ceterae quae infra
notantur, sunto minus nobiles; videlicet:

Planeta viridis coloris cum ornamento superius notato.

Planeta coloris violacei cum ornamentis, ut supra;

Planeta nigra in totum, ut supra (1).

Canistri plani (vulgo *saine*) ad paramenta, cum opus sit,
deferenda, cum velis maioribus sericeis, cooperiendi causa pa-
ramenta ipsa. Solent huiusmodi canistri cooperiri panno se-
rico concolore paramentis. Color vestis et velorum in prae-
dictis canistris parvi referet qualis sit, siquidem adhibenda
non sunt in actu functionis.

Caligae et sandalia ornata taeniis ex auro lamato, coloris
albi, rubri, viridis et violacei (2).

Chirothecae sericeae, ansulatae, phrygiatae auro in medio
et in extremitatibus, coloris albi, rubri, viridis et violacei.

Dalmatica ac tunicella e panno levi, ornatae taenia aurea
et coloris albi, rubri, viridis, violacei et nigri. Advertatur dif-
ferentia manicarum; videlicet latiores erunt et breviores in
dalmatica, angustiores et longiores in tunicella.

Velum sericeum albi coloris, subtile, in formam stolae la-
tae et longae cum laciniis aureis in extremitatibus, quae vimpa
vulgo dicitur, ut ipsa utatur Cappellanus quum defert mitram.

Cingula sericea auro intexta coloris albi, rubri, viridis,
violacei et nigri.

Mitra pretiosa e serico argenteo, illusa auro et distincta
gemmis.

Mitra auriphrygiata, sive e serico aureo, cum ornamentis
taeniae lamatae in extremitatibus et cum laciniis aureis in fine
vittarum.

---

(1) Visum est quibusdam Episcopis dedecere usum coloris nigri in para-
mentis sacris. Id autem obstat rubricis, Caeremoniali Episcoporum et disci-
plinae veteri ac recenti, quae constanter eadem ab Ecclesia servata est. In-
spiciatur opusculum Praesulis Dominici Giorgi, de vestibus sacris violaceis
et nigris Summi Pontificis. Huic tamen rei consuluit recenter S. Rituum Con-
gregatio, decreto a nobis citato in libro primo pag. 359. A.

(2) Errant qui putant super sandalium ponendam esse Crucem phrygia-
tam, hoc enim ornamentum proprium est tantum Summi Pontificis, cuius
osculantur pedes: contra regulam etiam est apponere florem formae quadra-
tae, in similitudinem Crucis, propter aequivocationem, quae inde oritur. A.

Tum pretiosa, tum auriphrygiata subsutae erunt serico
rubro coccineo.

Mitra simplex damascena albi coloris, vel ex tela alba,
cum laciniis rubri coloris coccinei in extremitate vittarum (1).

Vagina ad reponendas et portandas mitras.

Pluvialia ex lamna, auro distincta, coloris albi, rubri, vio-
lacei et nigri. Illa duo coloris albi et rubri, adhibenda in so-
lemnitatibus, erunt nobiliora. Pluviale autem viridis coloris,
quia videtur inutile, supersedimus recensere.

Velum humerale albi coloris cum opere phrygio aureo,
in processionibus et in benedictionibus cum SS. Sacramento
adhibendum.

Paramanus, seu velum albi coloris cum lemniscis ornatum
aurea lacinia, apponendum cereo in festo Purificationis B. Vir-
ginis et Cereo paschali in benedictione fontis baptismalis.

§ 5. *Libri.*

Pontificale in partes quatuor divisum.

Canon pontificalis.

Missale.

Manuale chorale, pro antiphonis, hymnis et orationibus in
Vesperis, Matutinis et Laudibus.

§ 6. *Reliqua supellex.*

Crux pectoralis aurea vel argentea inaurata aut metal-
lica inaurata, in qua conditae erunt Reliquiae Sanctorum mar-
tyrum. Crux erit ex toto clausa sine crystallo, ne Reliquiae
conspici possint. Poterit etiam ornari gemmis. Habebit chor-
dulam sericeam viridis coloris, auro intextam, ut collo possit
suspendi (2).

Annulus nobilis utendus super chirothecis in functionibus
pontificalibus.

---

(1) Inscitia phrygionum seu tapetium institorum invectus est (non multis
abhinc annis) usus mitrae ex lamna argentea sine opere phrygio cum fimbriis
aureis in usum Episcoporum in suis dioecesibus loco mitrae simplicis lineae
aut damascenae. Perpendantur expressiones Caeremonialis Episcoporum et
inde apparebit, quam dedecens et abusiva sit consuetudo ista, ideoque rei-
cienda. A.

(2) Non ita pridem chordulae sericeae substituta est catena aurea. Ser-
vari usus chordulae in functionibus sacris saltem posset. A.

Faldistorium cum singulis vestibus coloris albi, rubri, viridis et violacei (1).

Bina vela ex serico simplici in singulos colores, album nempe, rubrum, viridem et violaceum, ad caligas et sandalia deferenda.

Si Magistratui mos erit ministrandi lotionem Episcopo, comparanda sunt vela humeralia sericea sine opere phrygio et cum tenui ornamento laciniae aureae in fimbria, quorum colores erunt albus, rubeus et violaceus (2).

Si fuerit Archiepiscopus, opus est Crux archiepiscopalis argentea inaurata, Crucis autem hasta, ad maiorem commoditatem, poterit in plures partes resolvi.

Capsula cum operculo formae oblongae, subsuta serico ad custodiendum s. Pallium.

Tres spinulae aureae, gemmatae in summitate, figendae s. Pallio (3).

Vela exigua quatuor sericea ornata taenia aurea, in singulos colores, album, rubrum, viridem et violaceum, ad contegendum s. Pallium.

Velum ex villoso serico violaceo ornatum auro in fimbriis, ad convestiendam Crucem archiepiscopalem tempore Passionis. Velum hoc instructum erit lemniscis similibus ex parte interiori, extrahendis in Dominica Palmarum ad ligandam palmam Cruci eidem, tempore functionis.

---

(1) Quandoquidem faldistorium vice fungitur throni, ideo secundum regulas a Caeremoniali Episcoporum statutas, convestiendum esset lodicibus tantum sericeis, non vero lamatis, siquidem Episcopis interdicuntur in throno lodices lamatae, quae conveniunt Cardinalibus tantummodo. Et thronus numquam convestitur lodicibus nigri coloris, sic faldistorium in Missis mortuariis cooperiendum esset vestibus violaceis. Haec ratio est, cur in paragrapho ista de veste nigri coloris pro faldistorio mentionem non fecimus. A.

(2) Raro admodum contingit, ut Episcopus solemniter pontificet quo die color officii sit viridis, ideoque de velo humerali simplici huius coloris nulla mentio facta est. Item non praescripsimus velum humerale nigri coloris, quoniam in officiis mortuariis nullus est veli humeralis usus. Si Magistratus in functione Feriae VI in Parasceve aut in aliqua Missa de requie ministraret lotionem Episcopo, suppleri posset velo humerali violaceo, quod velum a Magistratu laico adhibetur observantiae gratia. A.

(3) Spinulae Pallii habere debent tres lapides pretiosos in summitate, unum praestantiorem altero, ut possint gradatim poni super pectus et super humeros. Forma illarum erit similis non spinae, sed potius gladiolo, ut sint visibiles, quemadmodum apparet ex ocellis, qui in Pallio ipso conspiciuntur. A.

§ 7. *Res sacello privato necessariae.*

Altare cum sex candelabris, Cruce, tabellis v. d. *carte glorie*, tobaleis, legili, Missali ac tapeto.

Ceterae tobaleae variandae, quando opus est.

Genuflexorium parvum cum pulvinis duobus, uno videlicet brachiis, altero genibus supponendum.

Abacus contectus alba tobalea.

Altera tobalea substituenda in abaco.

Una duaeve mappulae pro communione.

§ 8. *In usum Episcopi.*

Planeta, stola, manipulus, bursa corporalis et velum Calicis, omnia e serico, et subsuta serico simili, cum ornatibus aureis, coloris albi.

Altera similis coloris rubri.

Altera coloris viridis.

Altera coloris violacei.

Altera coloris nigri (1).

Crux pectoralis aurea vel inaurata cum chordula sericea viridi.

Cingula sericea colorum eorundem.

Albae ex tela subtili cum exiguo reticulo.

Numerus sufficiens amictuum ex tela subtili sine reticulo.

Numerus sufficiens purificatoriorum, ut supra.

Mantilia seu manutergia ex tela subtili sine reticulo.

Corporalia cum pallis.

Calix cum Patena ex argento.

Pelvicula ovata pro ampullis.

Ampullae vitreae.

Campanula.

Scotula.

Urceus cum pelvi.

Lances duae pro pileolo et pro manutergio.

Instrumentum pacis.

---

(1) Improbandus est malus usus a quibusdam invectus, utendi una tantum planeta coloris flavi vel una virgata lineis versicoloribus. Leges ecclesiasticae colorem flavum non admittunt, planetae versicolores, quum absit color definitus, nullius coloris sunt. Episcopus, quum abusiones in ecclesiis et sacellis privatis tollat oporteat, cavebit illas ne admittat in suum. A.

Faldistorium cum singulis vestibus coloris albi, rubri, vi-ridis et violacei (1).

Bina vela ex serico simplici in singulos colores, album nempe, rubrum, viridem et violaceum, ad caligas et sandalia deferenda.

Si Magistratui mos erit ministrandi lotionem Episcopo, comparanda sunt vela humeralia sericea sine opere phrygio et cum tenui ornamento laciniae aureae in fimbria, quorum colores erunt albus, rubeus et violaceus (2).

Si fuerit Archiepiscopus, opus est Crux archiepiscopalis argentea inaurata, Crucis autem hasta, ad maiorem commo-ditatem, poterit in plures partes resolvi.

Capsula cum operculo formae oblongae, subsuta serico ad custodiendum s. Pallium.

Tres spinulae aureae, gemmatae in summitate, figendae s. Pallio (3).

Vela exigua quatuor sericea ornata taenia aurea, in sin-gulos colores, album, rubrum, viridem et violaceum, ad con-tegendum s. Pallium.

Velum ex villoso serico violaceo ornatum auro in fimbriis, ad convestiendam Crucem archiepiscopalem tempore Passio-nis. Velum hoc instructum erit lemniscis similibus ex parte interiori, extrahendis in Dominica Palmarum ad ligandam pal-mam Cruci eidem, tempore functionis.

---

(1) Quandoquidem faldistorium vice fungitur throni, ideo secundum re-gulas a Caeremoniali Episcoporum statutas, convestiendum esset lodicibus tantum sericeis, non vero lamatis, siquidem Episcopis interdicuntur in throno lodices lamatae, quae conveniunt Cardinalibus tantummodo. Et thronus num-quam convestitur lodicibus nigri coloris, sic faldistorium in Missis mortuorum cooperiendum esset vestibus violaceis. Haec ratio est, cur in paragrapho in de veste nigri coloris pro faldistorio mentionem non fecimus. A.

(2) Raro admodum contingit, ut Episcopus solemniter pontificet quo die color officii sit viridis, ideoque de velo humerali simplici huius coloris nulla mentio facta est. Item non praescripsimus velum humerale nigri coloris, quo-niam in officiis mortuariis nullus est veli humeralis usus. Si Magistratus in functione Feriae VI in Parasceve aut in aliqua Missa de requie ministrare lotionem Episcopo, suppleri posset velo humerali violaceo, quod velum a Ma-gistratu laico adhibetur observantiae gratia. A.

(3) Spinulae Pallii habere debent tres lapides pretiosos in summitate, unum praestantiorem altero, ut possint gradatim poni super pectus et super humeros. Forma illarum erit similis non spinae, sed potius gladiolo, ut sint visibiles, quemadmodum apparet ex ocellis, qui in Pallio ipso conspiciun-tur. A.

§ 7. *Res sacello privato necessariae.*

Altare cum sex candelabris, Cruce, tabellis v. d. *carte-glorie*, tobaleis, legili, Missali ac tapeto.

Ceterae tobaleae variandae, quando opus est.

Genuflexorium parvum cum pulvinis duobus, uno vide-licet brachiis, altero genibus supponendum.

Abacus contectus alba tobalea.

Altera tobalea substituenda in abaco.

Una duaeve mappulae pro communione.

§ 8. *In usum Episcopi.*

Planeta, stola, manipulus, bursa corporalis et velum Ca-licis, omnia e serico, et subsuta serico simili, cum ornatibus aureis, coloris albi.

Altera similis coloris rubri.

Altera coloris viridis.

Altera coloris violacei.

Altera coloris nigri (1).

Crux pectoralis aurea vel inaurata cum chordula sericea viridi.

Cingula sericea colorum eorundem.

Albae ex tela subtili cum exiguo reticulo.

Numerus sufficiens amictuum ex tela subtili sine reticulo.

Numerus sufficiens purificatoriorum, ut supra.

Mantilia seu manutergia ex tela subtili sine reticulo.

Corporalia cum pallis.

Calix cum Patena ex argento.

Pelvicula ovata pro ampullis.

Ampullae vitreae.

Campanula.

Scotula.

Urceus cum pelvi.

Lances duae pro pileolo et pro manutergio.

Instrumentum pacis.

---

(1) Improbandus est malus usus a quibusdam invectus, utendi una tantum planeta coloris flavi vel una virgata lineis versicoloribus. Leges ecclesiasticae colorem flavum non admittunt, planetae versicolores, quum absit color defi-nitus, nullius coloris sunt. Episcopus, quum abusiones in ecclesiis et sacellis privatis tollat oporteat, cavebit illas ne admittat in suum. A.

Canon pontificalis.

Mitra auriphrygiata pro Confirmatione.

Rochetum simplex pro Missa, pro Confirmatione, benedictione rerum sacrarum etc.

Vasculum argenteum s. Chrismatis cum lance aequali.

Capsula ad continendum gossypium.

Libellus cum ritu Confirmationis.

Stola albi coloris distincta ad rem eandem.

Faldistorium cum veste albi coloris utendum in Confirmatione.

Tela stragula pro altari.

Tentoriolum violaceum seu velum ad velandam imaginem sacram, Passionis tempore.

Velum Crucis violaceum, eodem tempore adhibendum.

Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

Concha Aquae sanctae in ingressu sacelli.

§ 9. *In usum cappellani.*

Planeta albi coloris cum stola, manipulo, velo Calicis et bursa corporalis cum ornatibus sericeis et cum panno ex tela subsuto.

Altera similis rubri coloris.

Altera coloris viridis.

Altera coloris violacei.

Altera nigri coloris.

Cingula linea.

Albae et amictus.

Purificatoria, corporalia et pallae.

Mappulae pro ampullis.

Calix cum Patena.

Capsula ad custodiendas hostias.

Pelvicula formae ovatae cum ampullis distinctis.

Superpellicea usualia pro cappellanis.

Armarium ad custodienda omnia quae descripta sunt, quod poterit esse usui cappellano ipsi, quum induturus erit vestes sacras ad rem divinam peragendam (1).

---

(1) Utensilia sacra, cuiusque generis ea sint, ab Archiepiscopis, Episcopis, Abbatibus, Commendatariis ac quibusque beneficiatis in eorum obitu relicta, debentur cathedralibus, collegiatis et ecclesiis, quarum beneficium obtinuerunt, ex Constitutione S. Pii V, *Romani Pontificis providentia*, data die 18 Septembris 1567. A.

ARTICULUS III.

De usu Mitrae.

Quum in benedictionibus, consecrationibus et ordinatione a Pontificali Romano praescribitur quod Episcopus mitram simplicem adhibeat, debet intelligi mitra auriphrygiata. Rubricae Pontificalis et leges Caeremonialis sunt ad invicem conciliandae, aliter inter ipsas aequivocatio aut contradictio adesset. Quando Episcopus paramenta coloris albi induit, prout in consecrationibus et benedictionibus, debet uti mitra auriphrygiata, quae simplex quoque vocari potest, quia non est ornata gemmis, unionibus et opere phrygio, cuius usus hisce in circumstantiis incommodus nimis esset Episcopo. Mitra simplex alba regulariter adhibenda est tantummodo in officiis defunctorum et Feria VI in Parasceve, prout apertissime praescribit Caeremoniale, lib. I, cap. XVII. Immo in ipso Pontificali, quando, pro mitra simplici adhiberi debet *linea*, id clare innuitur, prout in consecratione Electi in Episcopum: « Adsint ad minus duo Episcopi assistentes, qui induuntur rocheto, stola, pluviali et *mitra simplici alba* ». Eadem leguntur in benedictione Abbatis: « Adsint duo Abbates assistentes, qui sint induti superpelliceo, stola, pluviali et *mitra simplici alba* ». Haec ideo notavimus, ne nimium litteraliter Pontificalis rubrica interpetretur, cum usus Urbis et dioecesum viciniorum, sensu a nobis exposito, rubricam ipsam acceperit.

Canon pontificalis.

Mitra auriphrygiata pro Confirmatione.

Rochetum simplex pro Missa, pro Confirmatione, be-ctione rerum sacrarum etc.

Vasculum argenteum s. Chrismatis cum lance aequ

Capsula ad continendum gossypium.

Libellus cum ritu Confirmationis.

Stola albi coloris distincta ad rem eandem.

Faldistorium cum veste albi coloris utendum in Co-matione.

Tela stragula pro altari.

Tentoriolum violaceum seu velum ad velandam imagi sacram, Passionis tempore.

Velum Crucis violaceum, eodem tempore adhibendu

Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

Concha Aquae sanctae in ingressu sacelli.

§ 9. *In usum cappellani.*

Planeta albi coloris cum stola, manipulo, velo Calicis bursa corporalis cum ornatibus sericeis et cum panno e subsuto.

Altera similis rubri coloris.

Altera coloris viridis.

Altera coloris violacei.

Altera nigri coloris.

Cingula linea.

Albae et amictus.

Purificatoria, corporalia et pallae.

Mappulae pro ampullis.

Calix cum Patena.

Capsula ad custodiendas hostias.

Pelvicula formae ovatae cum ampullis distinctis.

Superpellicea usualia pro cappellanis.

Armarium ad custodienda omnia quae descripta quod poterit esse usui cappellano ipsi, quum induturus vestes sacras ad rem divinam peragendam (1).

(1) Utensilia sacra, cuiusque generis ea sint, ab Archiepiscopis, Episcopis, Abbatibus, Commendatariis ac quibusque beneficiatis in eorum relicta, debentur cathedralibus, collegiatis et ecclesiis, quarum bene obtinuerunt, ex Constitutione S. Pii V, *Romani Pontificis providentia*, die 18 Septembris 1567. A.

ARTICULUS III.

De usu Mitrae.

Quum in benedictionibus, consecrationibus et ordinatione a Pontificali Romano praescribitur quod Episcopus mitram simplicem adhibeat, debet intelligi mitra auriphrygiata. Rubricae Pontificalis et leges Caeremonialis sunt ad invicem conciliandae, aliter inter ipsas aequivocatio aut contradictio adesset. Quando Episcopus paramenta coloris albi induit, prout in consecrationibus et benedictionibus, debet uti mitra auriphrygiata, quae simplex quoque vocari potest, quia non est ornata gemmis, unionibus et opere phrygio, cuius usus hisce in circumstantiis incommodus nimis esset Episcopo. Mitra simplex alba regulariter adhibenda est tantummodo in officiis defunctorum et Feria VI in Parasceve, prout apertissime praescribit Caeremoniale, lib. I, cap. XVII. Immo in ipso Pontificali, quando pro mitra simplici adhiberi debet *linea*, id clare innuitur, prout in consecratione Electi in Episcopum: « Adsint ad minus duo Episcopi assistentes, qui induuntur rocheto, stola, pluviali et *mitra simplici alba* ». Eadem leguntur in benedictione Abbatis: « Adsint duo Abbates assistentes, qui sint induti superpelliceo, stola, pluviali et *mitra simplici alba* ». Haec ideo notavimus, ne nimium litteraliter Pontificalis rubrica interpetretur, cum usus Urbis et dioecesum viciniorum, sensu a nobis exposito, rubricam ipsam acceperit.

CAPUT III.

DE INGRESSU SEU PRIMO ACCESSU EPISCOPI AD SUAM ECCLESIAM CATHEDRALEM

ARTICULUS I.

De rebus praeparandis.

1. Postquam Episcopus consecrationem Episcopalem Romae vel alibi acceperit, iuxta Constitutiones pontificias, veniens in suam dioecesim, cum solemni pompa ingredietur in eam urbem, in qua statuta erit eius principalis residentia.

2. In Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. II, describitur ritus observandus in his rerum adiunctis, quem nos methodo in aliis functionibus servata, hoc capitulo exponemus.

§ 1. *Disponenda per Episcopum.*

3. Novus Episcopus a Summo Pontifice consequetur aliquam gratiam spiritualem, et praesertim Indulgentiam plenariam lucrandam a fidelibus, qui intererunt primae Missae pontificali ab eo solemniter celebrandae in cathedrali.

4. Disponenda curabit ea omnia, quae opus sunt in itinere, insuper omne vestiarium supra dictum, paramenta sacra, et supellex sacra, quam supra recensuimus, cappam et galerum pontificalem pro primo ingressu, ornamenta et stragula equorum in eodem adhibenda, etc.

5. Praemittet ad suam dioecesim litteras pastorales, affigendas et distribuendas, et altero edicto diem sui ingressus praefiniet.

§ 2. *Disponenda per Vicarium generalem.*

6. Vicarius generalis litteras et edictum mandabit evulgandum et affigendum, et operam dabit ut omnia parata et disposita sint pro illa pompa. Deinde ad hanc ipsam rem in-

dicet processionem, cui debet obligatorie intervenire clerus tantum saecularis (1).

7. Ecclesia parabitur more festivo, ut in functionibus perquam solemnibus, ac si nondum appensum erit, appendetur stemma novi Episcopi in fronte ecclesiae, ut superius, cap. I huiusce libri monuimus.

8. Magistratus, seu qui civitatem repraesentant, invitabunt cives ad exornandos aulaeis ac tapetis externos domorum parietes in omnibus vicis, qua transibit processio.

9. Pariter urbis porta, qua ingredietur solemniter Episcopus, peristromatis exornabitur.

10. Emundandae ac verrendae sunt viae per quas transibit processio.

11. Praeparabitur extra praedictam urbis portam locus aliquis parum distans, in quo possit Episcopus aliquandiu conquiescere et indui vestibus praelatitiis.

12. Intra eamdem urbis portam praeparabitur sacellum, si quod erit; secus erigetur tentorium aliquod decens, ubi possit Episcopus sacris indui paramentis.

13. Praefinietur etiam a quibus deferendum sit baldachinum in itinere, quod si breve non esset, statuetur locus, ubi commutari delatores eius debebunt.

14. Adventus autem Episcopi nunciabitur campanis omnium ecclesiarum, aliquanto temporis spatio sonantibus pridie vel diebus praecedentibus, iuxta dispositiones, quae a Curia Episcopali emittentur.

§ 3. *De praeparandis in variis locis.*

Quo loco subsistet Episcopus extra urbem. — 15. Praeparabitur habitus praelatitius pro Episcopo, videlicet vestis talaris cum fascia, rochetum, mozzeta et biretum. Si visitationes ibi erit excepturus Magistratus aliorumque virorum nobilium, curabitur ut locus sit decens.

16. Aderit etiam cappa pontificalis cum galero pontificali.

17. Vestiarium pro familiaribus Episcopi.

18. Si fieri soleat equitatus, parati erunt equi cum suis phaleris plus minus nobilibus et exornatis pro dignitate uniuscuiusque.

---

(1) Si forte erit in moribus patriis, ut processioni interveniant Confraternitates et Ordines regulares, servabitur quidem: est enim actus maioris obsequii, quod erga Superiorem ostenditur. A.

CAPUT III.

DE INGRESSU SEU PRIMO ACCESSU EPISCOPI AD SUAM ECCLESIAM CATHEDRALEM

ARTICULUS I.

De rebus praeparandis.

1. Postquam Episcopus consecrationem Episcopalem R mae vel alibi acceperit, iuxta Constitutiones pontificias, niens in suam dioecesim, cum solemni pompa ingredietur eam urbem, in qua statuta erit eius principalis residentia

2. In Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. II, describi ritus observandus in his rerum adiunctis, quem nos meth in aliis functionibus servata, hoc capitulo exponemus.

§ 1. *Disponenda per Episcopum.*

3. Novus Episcopus a Summo Pontifice consequetur quam gratiam spiritualem, et praesertim Indulgentiam ple riam lucrandam a fidelibus, qui intererunt primae Missae p tificali ab eo solemniter celebrandae in cathedrali.

4. Disponenda curabit ea omnia, quae opus sunt in itine insuper omne vestiarium supra dictum, paramenta sacra supellex sacra, quam supra recensuimus, cappam et galer pontificalem pro primo ingressu, ornamenta et stragula e rum in eodem adhibenda, etc.

5. Praemittet ad suam dioecesim litteras pastorales figendas et distribuendas, et altero edicto diem sui ingres praefiniet.

§ 2. *Disponenda per Vicarium generalem.*

6. Vicarius generalis litteras et edictum mandabit gandum et affigendum, et operam dabit ut omnia para disposita sint pro illa pompa. Deinde ad hanc ipsam re

dicet processionem, cui debet obligatorie intervenire c erus tantum saecularis (1).

7. Ecclesia parabitur more festivo, ut in functionibus perquam solemnibus, ac si nondum appensum erit, appendetur stemma novi Episcopi in fronte ecclesiae, ut superius, cap. I huiusce libri monuimus.

8. Magistratus, seu qui civitatem repraesentant, invitabunt cives ad exornandos aulaeis ac tapetis externos domorum parietes in omnibus vicis, qua transibit processio.

9. Pariter urbis porta, qua ingredietur solemniter Episcopus, peristromatis exornabitur.

10. Emundandae ac verrendae sunt viae per quas transibit processio.

11. Praeparabitur extra praedictam urbis portam locus aliquis parum distans, in quo possit Episcopus aliquandiu conquiescere et indui vestibus praelatitiis.

12. Intra eamdem urbis portam praeparabitur sacellum, si quod erit; secus erigetur tentorium aliquod decens, ubi possit Episcopus sacris indui paramentis.

13. Praefinietur etiam a quibus deferendum sit baldachinum in itinere, quod si breve non esset, statuetur locus, ubi commutari delatores eius debebunt.

14. Adventus autem Episcopi nunciabitur campanis omnium ecclesiarum, aliquanto temporis spatio sonantibus pridie vel diebus praecedentibus, iuxta dispositiones, quae a Curia Episcopali emittentur.

§ 3. *De praeparandis in variis locis.*

Quo loco subsistet Episcopus extra urbem. — 15. Praeparabitur habitus praelatitius pro Episcopo, videlicet vestis talaris cum fascia, rochetum, mozzeta et biretum. Si visitationes ibi erit excepturus Magistratus aliorumque virorum nobilium, curabitur ut locus sit decens.

16. Aderit etiam cappa pontificalis cum galero pontificali.

17. Vestiarium pro familiaribus Episcopi.

18. Si fieri soleat equitatus, parati erunt equi cum suis phaleris plus minus nobilibus et exornatis pro dignitate uniuscuiusque.

---

(1) Si forte erit in moribus patriis, ut processioni interveniant Confraternitates et Ordines regulares, servabitur quidem; est enim actus maioris obsequii, quod erga Superiorem ostenditur. A.

19. Aderunt etiam scabella lignea facile deportanda, in commodum eorum, qui conscendere equum debebunt, si forte vestis talaris esset eis incommodo aut impedimento, quominus facile conscenderent.

Ad portam urbis. — 20. Porta paratibus, aulaeis et ornamentis, quae sint ad rem, exornabitur.

21. Praeparabitur tapetum cum pulvino extra portam sternendum, in quo genua flectet Episcopus, ut infra.

In sacello seu tentorio apud portam, in quo se parabit Episcopus. — 22. Locus iste decenter ornabitur, ibique statuetur faldistorium cum tegumento albi coloris positum super tapeto.

23. Praeparabitur abacus maior coopertus mappa, in quo disponentur paramenta albi coloris pro Episcopo, videlicet mitra pretiosa cum vimpa seu velo induendo a cappellano ipsius, formale pretiosum, pluviale cum stola albi coloris. Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus. Paramenta haec albo velo cooperientur. Prope abacum aderit baculus pastoralis: super eodem, superpelliceum pro caudatario, et alterum pro Crucifero, si Praesul fuerit Archiepiscopus, et parva imago Crucifixi in lance argentea, albo velo serico contecta.

24. Extra sacellum seu tentorium praeparatum erit baldachinum albi coloris, sub quo incedet Episcopus.

25. Si Episcopus vectus erit equo, aderit scabellum ligneum, et alter equus instructus phalera albi coloris cum stragulo nobili eiusdem coloris.

In ecclesia cathedrali. — 26. In limine portae praeparabitur tapetum, super quo subsistet Episcopus.

27. Super portam externam ecclesiae in fronte ipsius affigetur stemma gentilitium Episcopi.

In altari SS. Sacramenti. — 28. In altari ardebunt sex cerei toto functionis tempore. Conopaeum tabernaculi seu ciborii et pallium erunt coloris congruentis officio diei.

29. Ante altare praeparabitur faldistorium cum pulvinis albi coloris, in quo genuflectet Episcopus.

In Altari maiori. — 30. Instruetur sex candelabris nobilibus cum suis cereis albis cum Cruce aequali candelabris; in fronte ipsius apponetur pallium albi coloris nobile, et gradus nobili tapeto sternentur.

31. In altari a latere epistolae ponetur legile cum Pontificali (parte 3) in quo inseretur oratio de Sancto Titulari recitanda ab Episcopo. Ante pedem Crucis ponetur Canon

pontificalis pro benedictione ab Episcopo largienda. Aderit etiam scotula cum candela et tabella cum formula Indulgentiae.

32. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis albi coloris, in quo genuflectet Episcopus.

33. Thronus parabitur pannis sericeis albi coloris ac tapeto super gradibus. A lateribus cathedrae eiusdem item pannis ornatae aderunt duo scabella pro Diaconis assistentibus.

In sacristia. — 34. Praeparabitur pluviale albi coloris, quo induetur dignior cleri, sed curabitur ut ornatu et qualitate sit inferius pluviali, quo utetur Episcopus.

35. Aderit etiam Crux processionalis, duo candelabra cum candelis pro acolythis, vasculum Aquae benedictae cum aspersorio ac thuribulum cum navicula.

36. Si fuerit Archiepiscopus, non opus est Cruce processionali.

37. Pro cantoribus necesse est Pontificale, ex quo canentur antiphonae ibi notatae.

38. Statuetur etiam, qui psalmi, quique hymni cantandi sint in itinere.

Articulus II.

In functione.

1. Hora praestituta, festivo cathedralis campanarum sono, functionis initium nunciabitur.

2. Clerus in sacristiam cathedralis congregabitur, discessurus inde in processionem versus portam urbis (1).

3. Dignior cleri induetur pluviali albi coloris supra rochetum aut superpelliceum, et acolythi accendent cereos in candelabris.

4. Qui clerici destinati sunt ferendo vasculum Aquae benedictae ac thuribulum, manebunt in sacristia. Clericus alter custodiet habitum choralem dignioris cleri, utendum ut infra.

5. Ante clerum praeibit Crux cum acolythis; quod si Praelatus fuerit Archiepiscopus, Crux non deferetur. Qui de clero sunt, incedent bini eodem ordine ac in processionibus, et dignior pluviali paratus clerum in fine sequetur.

---

(1) Si processioni intervenient Confraternitates et Regulares, congregari debebant in cathedralem, ubi deinde cum Capitulo illius in processionem se ordinabant. A.

19. Aderunt etiam scabella lignea facile deportanda, in commodum eorum, qui conscendere equum debebunt, si forte vestis talaris esset eis incommodo aut impedimento, quominus facile conscenderent.

Ad portam urbis. — 20. Porta paratibus, aulaeis et ornamentis, quae sint ad rem, exornabitur.

21. Praeparabitur tapetum cum pulvino extra portam sternendum, in quo genua flectet Episcopus, ut infra.

In sacello seu tentorio apud portam, in quo se parabit Episcopus. — 22. Locus iste decenter ornabitur, ibique statuetur faldistorium cum tegumento albi coloris positum super tapeto.

23. Praeparabitur abacus maior coopertus mappa, in quo disponentur paramenta albi coloris pro Episcopo, videlicet mitra pretiosa cum vimpa seu velo induendo a cappellano ipsius, formale pretiosum, pluviale cum stola albi coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus. Paramenta haec albo velo cooperientur. Prope abacum aderit baculus pastoralis super eodem, superpelliceum pro caudatario, et alterum pro Crucifero, si Praesul fuerit Archiepiscopus, et parva imago Crucifixi in lance argentea, albo velo serico contecta.

24. Extra sacellum seu tentorium praeparatum erit baldachinum albi coloris, sub quo incedet Episcopus.

25. Si Episcopus vectus erit equo, aderit scabellum ligneum, et alter equus instructus phalera albi coloris cum stragulo nobili eiusdem coloris.

In ecclesia cathedrali. — 26. In limine portae praeparabitur tapetum, super quo subsistet Episcopus.

27. Super portam externam ecclesiae in fronte ipsius affigetur stemma gentilitium Episcopi.

In altari SS. Sacramenti. — 28. In altari ardebunt sex cerei toto functionis tempore. Conopaeum tabernaculi seu ciborii et pallium erunt coloris congruentis officio diei.

29. Ante altare praeparabitur faldistorium cum pulvino albi coloris, in quo genuflectet Episcopus.

In Altari maiore. — 30. Instruetur sex candelabris nobilibus cum suis cereis albis cum Cruce aequali candelabris; in fronte ipsius apponetur pallium albi coloris nobile, et gradus nobili tapeto sternentur.

31. In altari a latere epistolae ponetur legile cum Pontificali (parte 3) in quo inseretur oratio de Sancto Titulari recitanda ab Episcopo. Ante pedem Crucis ponetur Canon

pontificalis pro benedictione ab Episcopo largienda. Aderit etiam scotula cum candela et tabella cum formula Indulgentiae.

32. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis albi coloris, in quo genuflectet Episcopus.

33. Thronus parabitur pannis sericeis albi coloris ac tapeto super gradibus. A lateribus cathedrae eiusdem item pannis ornatae aderunt duo scabella pro Diaconis assistentibus.

In sacristia. — 34. Praeparabitur pluviale albi coloris, quo induetur dignior cleri, sed curabitur ut ornatu et qualitate sit inferius pluviali, quo utetur Episcopus.

35. Aderit etiam Crux processionalis, duo candelabra cum candelis pro acolythis, vasculum Aquae benedictae cum aspersorio ac thuribulum cum navicula.

36. Si fuerit Archiepiscopus, non opus est Cruce processionali.

37. Pro cantoribus necesse est Pontificale, ex quo canentur antiphonae ibi notatae.

38. Statuetur etiam, qui psalmi, quique hymni cantandi sint in itinere.

Articulus II.

In functione.

1. Hora praestituta, festivo cathedralis campanarum sono, functionis initium nunciabitur.

2. Clerus in sacristiam cathedralis congregabitur, discessurus inde in processionem versus portam urbis (1).

3. Dignior cleri induetur pluviali albi coloris supra rochetum aut superpelliceum, et acolythi accendent cereos in candelabris.

4. Qui clerici destinati sunt ferendo vasculum Aquae benedictae ac thuribulum, manebunt in sacristia. Clericus alter custodiet habitum choralem dignioris cleri, utendum ut infra.

5. Ante clerum praeibit Crux cum acolythis; quod si Praelatus fuerit Archiepiscopus, Crux non deferetur. Qui de clero sunt, incedent bini eodem ordine ac in processionibus, et dignior pluviali paratus clerum in fine sequetur.

---

(1) Si processioni intervenient Confraternitates et Regulares, congregari debebunt in cathedralem, ubi deinde cum Capitulo illius in processionem se ordinabunt. A.

6. Ad urbis portam erit Magistratus et nobilium ordo, ut obsequium praestet et comitetur Episcopum.

7. Clerus extra portam urbis exibit. Crux cum acolythis subsistet prope portam, ulterius cantores, tum clerici seminarii, Parochi, collegiatae, Beneficiarii et Canonici cathedralis.

8. Unus e clericis ad portam progressis accipiet Crucifixum albo velo contectum (quod iam praeparatum erit cum paramentis Episcopi), et se sistet in limine portae.

9. Qui clerici ministrare paramenta Episcopo debebunt, una cum cappellanis a baculo et a mitra ingredientur in sacellum seu locum illum, in quo parandus erit Episcopus.

10. Ne diutius quam par est exspectet clerus ad portam urbis, neve ante tempus adveniat Episcopus, conveniet in antecessum inter utrumque de hora, ut Episcopus perveniat paullo post adventum cleri.

11. Episcopus iam indutus vestibus praelatitiis, cappa et galero pontificali, ex equo descendet, si equitabit, et subsistet quo loco aderunt ultimi seu digniores de clero.

12. Proficiscetur Crux et sequetur clerus, introeunte in urbem Episcopo.

13. Ut steterit in limine Episcopus, dimittet galerum pontificalem, et capiti detracto caputio cappae, flectet genua in pulvino. Dignior cleri accipiet a clerico Crucifixum, quem praebebit Episcopo, et hic genibus flexis, * caput detegens pileolo (1), osculabitur eum.

14. Cantores interea cantabunt antiphonam *Sacerdos et Pontifex* etc.

15. Episcopus assurget, caput rursus cooperiet caputio, introibit in urbem, et recta perget ad locum in quo sacris paramentis induendus erit.

16. In eundem locum intrabunt Canonici cathedralis, si capax locus erit, sin minus, Diaconi assistentes tantum.

17. Clerus manebit in via, expectans tempus incedendi in processionem.

18. Si nobilium ordo et Magistratus in hac functione equitabunt, quo tempore se parabit Episcopus se in ordinem disponent ante clerum.

(1) Notetur differentia: quando Episcopus non est ss. paramentis indutus, per semetipsum pileolum dimittit et imponit, secus vero per assistentem, seu primum Diaconum, si Diaconi ei assistant (Caerem. Epp., I, VIII, 3).

19. Episcopus ingressus in sacellum seu locum praedictum sedebit in faldistorio, et interea clericis distribuentur paramenta.

20. Caudatarius induet superpelliceum, itemque crucifer, si Praelatus fuerit Archiepiscopus. Hoc casu, acolythi candelabra gestantes aderunt in sacello, ubi parabitur Episcopus.

21. Deinde Episcopus, adiuvantibus Caeremoniario et Diaconis assistentibus, dimittet cappam, et cubicularius expediet ei partem posteriorem vestis. Diaconi assistentes eum parabunt amictu, alba, cingulo. Cruce pectorali, stola et pluviali albi coloris, cui imponetur formale pretiosum. Postea primus Diaconus assistens imponet Episcopo mitram.

22. Interea ordine sequenti instruetur processio. Famuli Magistratus et Episcopi cum familiariis vestimentis nobilibus, cives equo vecti, familiares nobiles Episcopi equo vecti, Magistratus, Nobiles et Principes equo vecti, tum clavigeri ecclesiae, siqui erunt, cum suis insignibus; Crux cleri delata a Subdiacono vel a clerico induto superpelliceo, inter acolythos gestantes condelabra cum candelis; cantores induti superpelliceo, qui cantabunt psalmos et hymnos cum concentu alternatim cum clero; alumni seminarii bini bireto capiti imposito; Parochi induti suis insignibus, si quae habebunt, secus superpelliceo; collegiatae cum suis vestibus distinctis, si utentur; Beneficiarii cathedralis; Canonici eiusdem, postremo dignior Capituli, indutus pluviali albi coloris. Si Praelatus fuerit Archiepiscopus, Crux archiepiscopalis cum imagine Crucifixi, conversa ad Archiepiscopum inter acolythos, incedet ante Canonicos tantum, non ante totum clerum: in hoc casu, Crux duplex nempe ante totum clerum et ante Canonicos deferri non debet, sed tantummodo Crux Archiepiscopi ante Canonicos.

23. Episcopus sinistra accipiet baculum, et medius inter Diaconos incedet sub baldachino sustento a Nobilibus et a Magistratu, vel ab aliis, ad quos, sive ex usu, sive ex privilegio, spectabit deferre. Episcopum sequentur caudatarius et cappellani a mitra et a baculo.

24. Si Episcopus equo insidebit, postquam conscenderit equum, intrabit sub baldachinum. Diaconi assistentes incedent ante baldachinum, et ante Diaconos ibit cappellanus a baculo, ferens ipsum elatum. Fraenum equi sustinebitur ab armigero veste formali induto.

25. Prope Episcopum equitabunt Praelati ac togati, siqui aderunt.

6. Ad urbis portam erit Magistratus et nobilium ordo, obsequium praestet et comitetur Episcopum.

7. Clerus extra portam urbis exibit. Crux cum acoly[illegible] subsistet prope portam, ulterius cantores, tum clerici semina[illegible] rii, Parochi, collegiatae, Beneficiarii et Canonici cathedrali[illegible]

8. Unus e clericis ad portam progressis accipiet Crucifix[illegible] albo velo contectum (quod iam praeparatum erit cum parame[illegible] tis Episcopi), et se sistet in limine portae.

9. Qui clerici ministrare paramenta Episcopo debebu[illegible] una cum cappellanis a baculo et a mitra ingredientur in sac[illegible] lum seu locum illum, in quo parandus erit Episcopus.

10. Ne diutius quam par est exspectet clerus ad portam u[illegible] bis, neve ante tempus adveniat Episcopus, conveniet in am[illegible] cessum inter utrumque de hora, ut Episcopus perveniat paul[illegible] post adventum cleri.

11. Episcopus iam indutus vestibus praelatitiis, cappa [illegible] galero pontificali, ex equo descendet, si equitabit, et subsiste[illegible] quo loco aderunt ultimi seu digniores de clero.

12. Proficiscetur Crux et sequetur clerus, introeunte in u[illegible] bem Episcopo.

13. Ut steterit in limine Episcopus, dimittet galerum po[illegible] tificalem, et capiti detracto caputio cappae, flectet genu [illegible] pulvino. Dignior cleri accipiet a clerico Crucifixum, que[illegible] praebebit Episcopo, et hic genibus flexis, * caput detege[illegible] pileolo (1), osculabitur eum.

14. Cantores interea cantabunt antiphonam *Sacerdos [illegible] Pontifex* etc.

15. Episcopus assurget, caput rursus cooperiet caputio, [illegible] troibit in urbem, et recta perget ad locum in quo sacris pa[illegible] mentis induendus erit.

16. In eundem locum intrabunt Canonici cathedralis, [illegible] capax locus erit, sin minus, Diaconi assistentes tantum.

17. Clerus manebit in via, expectans tempus incedendi [illegible] processionem.

18. Si nobilium ordo et Magistratus in hac functione [illegible] tabunt, quo tempore se parabit Episcopus se in ordinem dis[illegible] nent ante clerum.

---

(1) Notetur differentia: quando Episcopus non est ss. paramentis [illegible] tus, per semetipsum pileolum dimittit et imponit, secus vero per [illegible] tem, seu primum Diaconum, si Diaconi ei assistant (Caerem. Epp., l. [illegible]

19. Episcopus ingressus in sacellum seu locum praedictum sedebit in faldistorio, et interea clericis distribuentur paramenta.

20. Caudatarius induet superpelliceum, itemque crucifer, si Praelatus fuerit Archiepiscopus. Hoc casu, acolythi candelabra gestantes aderunt in sacello, ubi parabitur Episcopus.

21. Deinde Episcopus, adiuvantibus Caeremoniario et Diaconis assistentibus, dimittet cappam, et cubicularius expediet ei partem posteriorem vestis. Diaconi assistentes eum parabunt amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali albi coloris, cui imponetur formale pretiosum. Postea primus Diaconus assistens imponet Episcopo mitram.

22. Interea ordine sequenti instruetur processio. Famuli Magistratus et Episcopi cum familiariis vestimentis nobilibus, cives equo vecti, familiares nobiles Episcopi equo vecti, Magistratus, Nobiles et Principes equo vecti, tum clavigeri ecclesiae, siqui erunt, cum suis insignibus; Crux cleri delata a Subdiacono vel a clerico induto superpelliceo, inter acolythos gestantes candelabra cum candelis; cantores induti superpelliceo, qui cantabunt psalmos et hymnos cum concentu alternatim cum clero; alumni seminarii bini bireto capiti imposito; Parochi induti suis insignibus, si quae habebunt, secus superpelliceo; collegiatae cum suis vestibus distinctis, si utentur; Beneficiarii cathedralis; Canonici eiusdem, postremo dignior Capituli, indutus pluviali albi coloris. Si Praelatus fuerit Archiepiscopus, Crux archiepiscopalis cum imagine Crucifixi, conversa ad Archiepiscopum inter acolythos, incedet ante Canonicos tantum, non ante totum clerum: in hoc casu, Crux duplex nempe ante totum clerum et ante Canonicos deferri non debet, sed tantummodo Crux Archiepiscopi ante Canonicos.

23. Episcopus sinistra accipiet baculum, et medius inter Diaconos incedet sub baldachino sustento a Nobilibus et a Magistratu, vel ab aliis, ad quos, sive ex usu, sive ex privilegio, spectabit deferre. Episcopum sequentur caudatarius et cappellani a mitra et a baculo.

24. Si Episcopus equo insidebit, postquam conscenderit equum, intrabit sub baldachinum. Diaconi assistentes incedent ante baldachinum, et ante Diaconos ibit cappellanus a baculo, ferens ipsum elatum. Fraenum equi sustinebitur ab armigero veste formali induto.

25. Prope Episcopum equitabunt Praelati ac togati, siqui aderunt.

26. Nisi Episcopus erit equo vectus, ne ceteri quidem equitabunt. Si mos erit, ut clero saeculari adiungatur regularis et Confraternitates laicorum, incedent eodem ordine quo in processione de SS. Corpore Christi, iique omnes qui in equis procedent ante clerum saecularem, ne processio equitatu abrumpatur, praeibunt Confraternitatibus initio processionis ipsius. Quod si pedibus ibunt, locum occupabunt Magistratui attributum a Caeremoniali, videlicet ante clerum saecularem.

27. Episcopus benedictionem populo dextera largietur.

28. Dum processio ad cathedralem accedet, praesto erunt ad portam duo clerici cum thuribulo et cum vasculo, et aliquis ecclesiae inserviens ante portam ipsius explicabit tapetum.

29. Confraternitates et clerus regularis, si aderit, disponentur in ordinem per ecclesiam.

30. Clerus saecularis subsistet in medio navis principalis: Crux cum acolythis in capite cleri, qui in duas alas dirimetur, singulis aliquantulum ad portam conversis.

31. Episcopus, si equo insidebit, ex eo descendet ante gradationem templi, ubi in commodum praeparabitur scabellum gradatum: pastorale sinistra resumet, ac medius inter duos Diaconos assistentes et sub baldachino ingredietur in ecclesiam, sed subsistet in limine, ubi deponet baculum.

32. Dignior cleri acceptum aspersorium tradet cum osculis Episcopo, qui accipiet illud, nec dimittens mitram, signabit seipsum, deinde in medio, a sinistris et a dextris suis asperget clerum, qui aderit in ecclesia, eodemque modo asperget deinde populum extra ecclesiam manentem: aspersorium restituet digniori, qui cum osculis illud recipiet ac reddet clerico custodienti.

33. Thuriferarius tradet naviculam digniori; se sistet ante Episcopum, et flexis genibus obiiciet ei thuribulum apertum. Dignior incensum cum osculis ministrabit Episcopo, qui cum usitata benedictione incensum demittet in thuribulum. Dignior restituet naviculam thuriferario, et accepto ab eo thuribulo, se sistet ante Episcopum quinque aut sex passus procul ab ipso, et veneratus eum profunda inclinatione, adolebit illum triplici ductu; tum iterata reverentia ante eum, thuriferario restituet thuribulum. Thuriferarius a dexteris pluviale sustinebit digniori. Episcopus, postquam thurificationem acceperit, dextera benedicet digniorem, et baculum resumet.

34. Clerici cum aspersorio ac thuribulo in sacristiam revertentur.

35. Thurificato Episcopo, statim cantores intonabunt *Te Deum*, et alternatim cum populo prosequentur ipsum cantare.

36. Crux cum acolythis et clerus procedet ad sacellum sive altare SS. Sacramenti, in cuius presbyterio, si capax erit, locum sument saltem Canonici cathedralis.

37. Ubi Episcopus ante aditum sacelli pervenerit, removebitur ac seorsim deponetur baldachinum. Episcopus ante faldistorium progressus, deponet baculum; a secundo Diacono assistente detrahetur ei de capite mitra et a primo pileolus. Deinde Episcopus uno genu faciet genuflexionem in pavimento, tum (1) genua flectet super pulvino faldistorii et orabit: Diaconi assistentes expandent supra faldistorium fimbrias pluvialis, et genua flectent a lateribus eius. Dignior cleri cum pluviali flectet genua a sinistris Episcopi extra genuflexorium seu faldistorium: quocirca Diaconi assistentes advertent, ut a lateribus Episcopi genua submittant aliquantulum retro.

38. Cantores animum advertent ad canendum versiculum *Te ergo quaesumus* etc., quum Episcopus genua flexerit ante altare SS. Sacramenti, vel ante altare maius.

39. Deinde clerus eodem ordine proficiscetur ad altare maius; acolythi relinquent candelabra in abaco, et Crucifer pedem Crucis infiget basi praeparatae. Clerus occupabit locum, qui spectabit ad ipsum in choro; Parochis et collegiatis attribuetur locus, qui poterit eis competere.

40. Episcopus, quum discedet de altari SS. Sacramenti, genuflexionem faciet in pavimento, non super pulvino, et primus Diaconus assistens * auferet ei pileolum, et rursus capiti eius imponet pileolum et mitram. Resumet sinistra pastorale, et in exeundo e sacello praedicto in promptu erit baldachinum, quod comitabitur eum ad altare maius, ubi ad ingressum presbyterii removebitur, eiusque hastae colligentur a duobus clericis, qui ad locum suum illud reportabunt.

41. Quum ante altare maius pervenerit Episcopus deponet baculum, eique a secundo Diacono assistente detrahetur de

(1) Reassumpto per primum Diaconum pileolo. Notetur quod Episcopus, etiam ss. paramentis indutus, quum genuflectit ante SS. Sacramentum, et non alias, nisi specialiter notetur, dimittit pileolum; quem dimittit semper non paratus, si genuflectit vel solam inclinationem facit.

26. Nisi Episcopus erit equo vectus, ne ceteri quidem equitabunt. Si mos erit, ut clero saeculari adiungatur regularis et Confraternitates laicorum, incedent eodem ordine quo in processione de SS. Corpore Christi, iique omnes qui in equis procedent ante clerum saecularem, ne processio equitatu abrumpatur, praeibunt Confraternitatibus initio processionis ipsius. Quod si pedibus ibunt, locum occupabunt Magistratui attributum a Caeremoniali, videlicet ante clerum saecularem.

27. Episcopus benedictionem populo dextera largietur.

28. Dum processio ad cathedralem accedet, praesto erunt ad portam duo clerici cum thuribulo et cum vasculo, et aliquis ecclesiae inserviens ante portam ipsius explicabit tapetum.

29. Confraternitates et clerus regularis, si aderit, disponentur in ordinem per ecclesiam.

30. Clerus saecularis subsistet in medio navis principalis: Crux cum acolythis in capite cleri, qui in duas alas dirimetur, singulis aliquantulum ad portam conversis.

31. Episcopus, si equo insidebit, ex eo descendet ante gradationem templi, ubi in commodum praeparabitur scabellum gradatum: pastorale sinistra resumet, ac medius inter duos Diaconos assistentes et sub baldachino ingredietur in ecclesiam, sed subsistet in limine, ubi deponet baculum.

32. Dignior cleri acceptum aspersorium tradet cum osculis Episcopo, qui accipiet illud, nec dimittens mitram, signabit seipsum, deinde in medio, a sinistris et a dextris suis asperget clerum, qui aderit in ecclesia, eodemque modo asperget deinde populum extra ecclesiam manentem: aspersorium restituet digniori, qui cum osculis illud recipiet ac reddet clerico custodienti.

33. Thuriferarius tradet naviculam digniori; se sistet ante Episcopum, et flexis genibus obiiciet ei thuribulum apertum. Dignior incensum cum osculis ministrabit Episcopo, qui cum usitata benedictione incensum demittet in thuribulum. Dignior restituet naviculam thuriferario, et accepto ab eo thuribulo se sistet ante Episcopum quinque aut sex passus procul ab ipso, et veneratus eum profunda inclinatione, adolebit illum triplici ductu; tum iterata reverentia ante eum, thuriferario restituet thuribulum. Thuriferarius a dexteris pluviale sustinebit dignioris. Episcopus, postquam thurificationem acceperit, dextera benedicet digniorem, et baculum resumet.

34. Clerici cum aspersorio ac thuribulo in sacristiam revertentur.

35. Thurificato Episcopo, statim cantores intonabunt *Te Deum*, et alternatim cum populo prosequentur ipsum cantare.

36. Crux cum acolythis et clerus procedet ad sacellum sive altare SS. Sacramenti, in cuius presbyterio, si capax erit, locum sument saltem Canonici cathedralis.

37. Ubi Episcopus ante aditum sacelli pervenerit, removebitur ac seorsim deponetur baldachinum. Episcopus ante faldistorium progressus, deponet baculum; a secundo Diacono assistente detrahetur ei de capite mitra et a primo pileolus. Deinde Episcopus uno genu faciet genuflexionem in pavimento, tum (1) genua flectet super pulvino faldistorii et orabit. Diaconi assistentes expandent supra faldistorium fimbrias pluvialis, et genua flectent a lateribus eius. Dignior cleri cum pluviali flectet genua a sinistris Episcopi extra genuflexorium seu faldistorium: quocirca Diaconi assistentes advertent, ut a lateribus Episcopi genua submittant aliquantulum retro.

38. Cantores animum advertent ad canendum versiculum *Te ergo quaesumus* etc., quum Episcopus genua flexerit ante altare SS. Sacramenti, vel ante altare maius.

39. Deinde clerus eodem ordine proficiscetur ad altare maius; acolythi relinquent candelabra in abaco, et Crucifer pedem Crucis infiget basi praeparatae. Clerus occupabit locum, qui spectabit ad ipsum in choro; Parochis et collegiatis attribuetur locus, qui poterit eis competere.

40. Episcopus, quum discedet de altari SS. Sacramenti, genuflexionem faciet in pavimento, non super pulvino, et primus Diaconus assistens * auferet ei pileolum, et rursus capiti eius imponet pileolum et mitram. Resumet sinistra pastorale, et in exeundo e sacello praedicto in promptu erit baldachinum, quod comitabitur eum ad altare maius, ubi ad ingressum presbyterii removebitur, eiusque hastae colligentur a duobus clericis, qui ad locum suum illud reportabunt.

41. Quum ante altare maius pervenerit Episcopus deponet baculum, eique a secundo Diacono assistente detrahetur de

---

(1) Reassumpto per primum Diaconum pileolo. Notetur quod Episcopus, etiam ss. paramentis indutus, quum genuflectit ante SS. Sacramentum, et non alias, nisi specialiter notetur, dimittit pileolum; quem dimittit semper non paratus, si genuflectit vel solam inclinationem facit.

capite mitra. Reverentiam faciet ad Crucem altaris, et genua flectet ad faldistorium; Diaconi assistentes extendent super faldistorium fimbrias pluvialis; tum genua flectent a lateribus eius. Post Episcopum genuflectet caudatarius, post caudatarium stabunt duo cappellani a mitra et a baculo.

42. Dignior cleri, pluviali indutus, comitante Caeremoniario, perget in latus posterius epistolae altaris, quo loco stare solet minister Missae privatae ministraturus ampullas Celebranti. Iam ibi aderit super legili praeparatum Pontificale (pars 3). Completo cantu hymni *Te Deum*, dignior cantabit ℣. *Protector noster etc.*, cum reliquis versiculis sequentibus, et orationem *Deus, omnium fidelium* etc.

43. Recitata praedicta oratione, dignior cleri descendet de altari, deponet pluviale apud abacum, resumet habitum choralem, et in choro redibit ad stallum suum.

44. Episcopus assurget, reverentiam faciet ad Crucem, et a primo Diacono assistente rursus imponetur ei mitra: accipiet baculum sinistra, et perget ad thronum: transiens per medium chorum, clerum dextera benedicet.

45. Quum Episcopus venerit ad thronum, deponet baculum, et sedebit in cathedra.

46. Clerus, incipiendo a Dignitatibus, Canonicis et ceteris, quo ordine in processionem incedebat, alter post alterum procedet ad thronum, faciens prius reverentiam vel genuflexionem ad Crucem altaris, deinde reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum priusquam ascendat ad thronum, et conscenso throno dexteram Episcopi osculabitur.

47. Interea sonabunt organa, vel aliqua a cantoribus latina sacra cantiuncula cantabitur.

48. Praebito hoc a clero obsequii et subiectionis actu erga Episcopum, hic sumpto sinistra baculo assurget ac procedet ad altare; transiens per chorum, signum benedicentis ad clerum dextera faciet: Diaconi assistentes fimbrias eius sublevabunt: caudatarius et duo cappellani a mitra et a baculo sequentur eum.

49. Ante gradus altaris ubi venerit Episcopus, deponet baculum, et secundus Diaconus assistens detrahet ei de capite mitram.

50. Episcopus, facta ad Crucem reverentia, ad altare ascendet medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius attollent: altare osculabitur in medio, deinde cum Diaconis ipsis transibit in cornu epistolae, quo loco Celebrans

legit introitum. Cantores cantabunt antiphonam de Sancto Titulari ecclesiae, et post eam etiam versiculum. Episcopus tono feriali cantabit orationem de Sancto cum brevi conclusione. Advertatur, quod antiphona, versiculus et oratio non esse debet quae cantatur in festo, sed quae in Suffragiis, excepto quod ingressus Episcopi incideret in festum sive in octavam de Sancto, quo casu antiphona, versiculus et oratio cantabitur de festo (1).

51. Interea ascendet ad altare aut prima Dignitas, quae in Pontificalibus ministrare solet ut Presbyter assistens, aut Beneficiarius, vel alius quispiam de more cuiusque ecclesiae, qui publicet Indulgentiam, ut infra.

52. Completa oratione, Episcopus, imposita ipsi a primo Diacono mitra, redibit in medium altare, et benedictionem impertietur dicens *Sit nomen Domini* etc.

53. Si fuerit Archiepiscopus, non utetur mitra, et stabit conversus ad Crucem archiepiscopalem, quae ante altare sustinebitur a Beneficiario vel cappellano genibus flexis.

54. Postea publicabuntur, ut supra, Indulgentiae, quibus publicatis, Episcopus de altari descendet medius inter Diaconos assistentes, reverebitur Crucem, et redibit ad thronum, sequentibus clericis, qui recipient paramenta, et cubiculario ferente cappam. Si fuerit Archiepiscopus, post benedictionem a primo Diacono assistente rursus imponetur ei mitra. Transiens per chorum, dabit clero benedictionem.

55. Ut redierit ad thronum, ab iisdem Diaconis exuetur paramentis, quae clerici recipient et super altare deponent.

56. Interea ante altare rursus collocabitur faldistorium.

57. Exuto paramentis Episcopo, rursus, adiuvantibus Diaconis, imponetur ei cappa a cubiculario, qui meminerit eius vestis extremitatem posteriorem illaqueare.

58. Episcopus de throno descendet, perget ad faldistorium, ubi flexis genibus brevi tempore orabit; tum ibit ad altare SS. Sacramenti, et ante ipsum quoque breves fundet preces: postremo, comitante universo clero, Magistratu et reliquis, qui partes sustinent civitatis, ad suam residentiam deducetur.

59. Exeunte de ecclesia Episcopo, pulsabuntur organa et omnia simul aera campana.

(1) In praesenti psallendi disciplina, cum locum non habeant amplius Suffragia ut antea, caveatur ut servetur in cathedralibus antiphona, etc. in hisce adiunctis adhibenda. Saepe tamen antiphona ℣. et oratio sunt eadem ac in festo.

capite mitra. Reverentiam faciet ad Crucem altaris, et genua flectet ad faldistorium; Diaconi assistentes extendent super faldistorium fimbrias pluvialis, tum genua flectent a lateribus eius. Post Episcopum genuflectet caudatarius, post caudatarium stabunt duo cappellani a mitra et a baculo.

42. Dignior cleri, pluviali indutus, comitante Caeremoniario, perget in latus posterius epistolae altaris, quo loco stare solet minister Missae privatae ministraturus ampullas Celebranti. Iam ibi aderit super legili praeparatum Pontificale (pars 3). Completo cantu hymni *Te Deum*, dignior cantabit ℣. *Protector noster* etc., cum reliquis versiculis sequentibus, et orationem *Deus, omnium fidelium* etc.

43. Recitata praedicta oratione, dignior cleri descendet de altari, deponet pluviale apud abacum, resumet habitum choralem, et in choro redibit ad stallum suum.

44. Episcopus assurget, reverentiam faciet ad Crucem, et a primo Diacono assistente rursus imponetur ei mitra: accipiet baculum sinistra, et perget ad thronum: transiens per medium chorum, clerum dextera benedicet.

45. Quum Episcopus venerit ad thronum, deponet baculum, et sedebit in cathedra.

46. Clerus, incipiendo a Dignitatibus, Canonicis et ceteris, quo ordine in processionem incedebat, alter post alterum procedet ad thronum, faciens prius reverentiam vel genuflexionem ad Crucem altaris, deinde reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum priusquam ascendat ad thronum, et conscenso throno dexteram Episcopi osculabitur.

47. Interea sonabunt organa, vel aliqua a cantoribus latina sacra cantiuncula cantabitur.

48. Praebito hoc a clero obsequii et subiectionis actu erga Episcopum, hic sumpto sinistra baculo assurget ac procedet ad altare; transiens per chorum, signum benedicentis ad clerum dextera faciet: Diaconi assistentes fimbrias eius sublevabunt: caudatarius et duo cappellani a mitra et a baculo sequentur eum.

49. Ante gradus altaris ubi venerit Episcopus, deponet baculum, et secundus Diaconus assistens detrahet ei de capite mitram.

50. Episcopus, facta ad Crucem reverentia, ad altare ascendet medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius attollent: altare osculabitur in medio, deinde cum Diaconis ipsis transibit in cornu epistolae, quo loco Celebrans

legit introitum. Cantores cantabunt antiphonam de Sancto Titulari ecclesiae, et post eam etiam versiculum. Episcopus tono feriali cantabit orationem de Sancto cum brevi conclusione. Advertatur, quod antiphona, versiculus et oratio non esse debet quae cantatur in festo, sed quae in Suffragiis, excepto quod ingressus Episcopi incideret in festum sive in octavam de Sancto, quo casu antiphona, versiculus et oratio cantabitur de festo (1).

51. Interea ascendet ad altare aut prima Dignitas, quae in Pontificalibus ministrare solet ut Presbyter assistens, aut Beneficiarius, vel alius quispiam de more cuiusque ecclesiae, qui publicet Indulgentiam, ut infra.

52. Completa oratione, Episcopus, imposita ipsi a primo Diacono mitra, redibit in medium altare, et benedictionem impertietur dicens *Sit nomen Domini* etc.

53. Si fuerit Archiepiscopus, non utetur mitra, et stabit conversus ad Crucem archiepiscopalem, quae ante altare sustinebitur a Beneficiario vel cappellano genibus flexis.

54. Postea publicabuntur, ut supra, Indulgentiae, quibus publicatis, Episcopus de altari descendet medius inter Diaconos assistentes, reverebitur Crucem, et redibit ad thronum, sequentibus clericis, qui recipient paramenta, et cubiculario ferente cappam. Si fuerit Archiepiscopus, post benedictionem a primo Diacono assistente rursus imponetur ei mitra. Transiens per chorum, dabit clero benedictionem.

55. Ut redierit ad thronum, ab iisdem Diaconis exuetur paramentis, quae clerici recipient et super altare deponent.

56. Interea ante altare rursus collocabitur faldistorium.

57. Exuto paramentis Episcopo, rursus, adiuvantibus Diaconis, imponetur ei cappa a cubiculario, qui meminerit eius vestis extremitatem posteriorem illaqueare.

58. Episcopus de throno descendet, perget ad faldistorium, ubi flexis genibus brevi tempore orabit; tum ibit ad altare SS. Sacramenti, et ante ipsum quoque breves fundet preces: postremo, comitante universo clero, Magistratu et reliquis, qui partes sustinent civitatis, ad suam residentiam deducetur.

59. Exeunte de ecclesia Episcopo, pulsabuntur organa et omnia simul aera campana.

---

(1) In praesenti psallendi disciplina, cum locum non habeant amplius Suffragia ut antea, caveatur ut servetur in cathedralibus antiphona, etc. in hisce adiunctis adhibenda. Saepe tamen antiphona ℣. et oratio sunt eadem ac in festo.

ARTICULUS III.

De variandis, peculiaribus in adiunctis.

1. De primo Episcopi in suam cathedralem ingressu egimus in hoc capite, in hypothesi quod de urbe Roma veniat novus Episcopus, ubi iuxta Canones episcopalem receperit consecrationem, prout ab ipso Caeremoniali supponitur.

2. Attamen evenire potest: 1° quod novus Episcopus in eadem urbe degat; 2° quod in dioecesi habitet; 3° quod iam consecratus sit, et consequenter per translationem alteri ecclesiae praeficiatur; 4° quod in ipsa sua cathedrali consecrationem episcopalem sit recepturus.

3. Hisce casibus, qui fieri possunt, quique a Caeremoniali minime praevidentur, quid agendum sit innuemus, regulas ipsas sequentes, quas ipsum Caeremoniale similibus in circumstantiis tradere solet.

4. Et primo quidem in casu, si Episcopus in urbe, vel in dioecesi moretur, sit vel non consecratus, statim ac apostolicas litteras acceperit, efficiet ut per suum procuratorem legalis possessio capiatur, ut suam possit iurisdictionem exercere, quod sine hoc actu praestare minime posset.

5. Deinde diem statuet ad ingressum, seu primum ad cathedralem accessum; atque ad hoc dies festus ex praecepto generaliter ac regulariter eligitur.

6. Si in urbe ipsa deget, ac si iam sit consecratus Episcopus, pontificalia sibi induet paramenta. De sua domo, si decens fuerit, vel de alia ecclesia vel sacello proximo processio ordinabitur modo in hoc capite statuto. De sua domo cappa indutus prodibit, ac prius quam ecclesiam vel sacellum praestitutum ingrediatur ut sacra vestimenta sumat, genuflexus Crucifixum osculabitur, quem dignior de Capitulo ei porriget.

7. Quod si consecratus non sit, sacras vestes non induet, eo quod pontificalibus paramentis uti non potest ante consecrationem. Si de dioecesi veniet, cappa induta, Crucifixum osculabitur ad urbis portam, et deinde capite pileum gestans pontificale cappae caputio suprapositum, sub umbraculo ad ecclesiam cathedralem procedet, ubi omnes descriptae caeremoniae perficientur. A Capituli digniore precibus recitatis, Episcopus electus in throno assidebit, eo quod est sua propria sedes; clerum accipiet ad obedientiam, et dein rediens ad altare antiphona cum Sancti titularis versiculo canetur, atque ab eo relativa oratio subiungetur. Postremo benedictionem impertietur dicens: *Sit nomen Domini benedictum* etc., et Indulgentiam largietur.

8. Si vero Episcopus electus in eadem esset urbe, de domo sua, si decens erit, ad ecclesiam deducetur cappa et pontificali pileo indutus usque ad ecclesiae ianuam, ubi genuflexus Crucifixum osculabitur, et hinc Caeremonias omnes in praecedenti paragrapho descriptas conficiet.

9. Pro consecratione, quod respectivis locis libri VII dicitur, adimplebitur, hoc tantum discrimine, quod inthronizatio in functionis complemento efficietur ad thronum, minime vero ad faldistorium, prouti ibi praescribitur. Praeterea Episcopus electus, cum in sua sit residentia, ubi iurisdictione gaudet, in accessu ad ecclesiam atque in reditu cappa utetur, benedictionem impertietur adstantibus, et supra omnes praecedentia pollebit, excepto casu, si consecrationem a suo metropolitano reciperet, quo in casu fiet quod praescribitur a Caeremoniali, lib. I, cap. IV, n. 4.

Articulus III.

De variandis, peculiaribus in adiunctis.

1. De primo Episcopi in suam cathedralem ingressu mus in hoc capite, in hypothesi quod de urbe Roma ve novus Episcopus, ubi iuxta Canones episcopalem receperit secrationem, prout ab ipso Caeremoniali supponitur.

2. Attamen evenire potest: 1° quod novus Episcopus eadem urbe degat; 2° quod in dioecesi habitet; 3° quod consecratus sit, et consequenter per translationem alteri clesiae praeficiatur; 4° quod in ipsa sua cathedrali conse tionem episcopalem sit recepturus.

3. Hisce casibus, qui fieri possunt, quique a Caere niali minime praevidentur, quid agendum sit innuemus gulas ipsas sequentes, quas ipsum Caeremoniale similibus circumstantiis tradere solet.

4. Et primo quidem in casu, si Episcopus in urbe, in dioecesi moretur, sit vel non consecratus, statim ac stolicas litteras acceperit, efficiet ut per suum procurator legalis possessio capiatur, ut suam possit iurisdictionem e cere, quod sine hoc actu praestare minime posset.

5. Deinde diem statuet ad ingressum, seu primum ad thedralem accessum; atque ad hoc dies festus ex praece generaliter ac regulariter eligitur.

6. Si in urbe ipsa deget, ac si iam sit consecratus E scopus, pontificalia sibi induet paramenta. De sua domo, decens fuerit, vel de alia ecclesia vel sacello proximo proces ordinabitur modo in hoc capite statuto. De sua domo ca indutus prodibit, ac prius quam ecclesiam vel sacellum prae tutum ingrediatur ut sacra vestimenta sumat, genufle Crucifixum osculabitur, quem dignior de Capitulo ei p riget.

7. Quod si consecratus non sit, sacras vestes non ind eo quod pontificalibus paramentis uti non potest ante con crationem. Si de dioecesi veniet, cappa induta, Crucifix osculabitur ad urbis portam, et deinde capite pileum ges pontificale cappae caputio suprapositum, sub umbraculo ecclesiam cathedralem procedet, ubi omnes descriptae cae moniae perficientur. A Capituli digniore precibus recita Episcopus electus in throno assidebit, eo quod est sua prop sedes; clerum accipiet ad obedientiam, et dein rediens ad

tare antiphona cum Sancti titularis versiculo canetur, atque ab eo relativa oratio subiungetur. Postremo benedictionem impertietur dicens: *Sit nomen Domini benedictum* etc., et Indulgentiam largietur.

8. Si vero Episcopus electus in eadem esset urbe, de domo sua, si decens erit, ad ecclesiam deducetur cappa et pontificali pileo indutus usque ad ecclesiae ianuam, ubi genuflexus Crucifixum osculabitur, et hinc Caeremonias omnes in praecedenti paragrapho descriptas conficiet.

9. Pro consecratione, quod respectivis locis libri VII dicitur, adimplebitur, hoc tantum discrimine, quod inthronizatio in functionis complemento efficietur ad thronum, minime vero ad faldistorium, prouti ibi praescribitur. Praeterea Episcopus electus, cum in sua sit residentia, ubi iurisdictione gaudet, in accessu ad ecclesiam atque in reditu cappa utetur, benedictionem impertietur adstantibus, et supra omnes praecedentia pollebit, excepto casu, si consecrationem a suo metropolitano reciperet, quo in casu fiet quod praescribitur a Caeremoniali, lib. I, cap. IV, n. 4.

CAPUT IV.

DE ACCESSU EPISCOPI AD ECCLESIAM PRO SACRIS FUNCTIONIBUS PERSOLVENDIS.

1. Quotiescumque Episcopus velit aut debeat ingredi in ecclesiam cathedralem ad sacra officia peragenda, necesse est hac de re moneri Capitulum, ut omnia sint rite disposita.

2. De modo monendi Capitulum observabitur methodus iam recepta peculiariter in unaquaque ecclesia.

3. Si in ecclesia asservabitur SS. Sacramentum in altari maiori, vel in alio altari, apud quod celebrabitur officium, removendum inde erit, et in aliud altare seu sacellum transferendum, quod absit a maiori vel ab alio altari, ubi celebrabitur functio, ut in nimia populi frequentia vitentur irreverentiae, quae fere solent usuvenire.

4. Altare in quo custodietur vel reponetur SS. Sacramentum instruetur sex candelabris cum suis cereis, et ponetur conopaeum congrui coloris super tabernaculum: gradus autem altaris sterni poterunt decenti tapeto.

5. Ante altare, convenienti intervallo, statuetur genuflexorium, coopertum strato et binis pulvinis, uno videlicet ad brachia, altero ad genua Episcopi. Color strati, si Episcopus esset etiam Cardinalis, erit rubeus aut violaceus, iuxta colorem quo utetur in habitu Cardinalis Episcopus. Sin esset Episcopus non Cardinalis, color erit viridis aut violaceus: videlicet viridis in quibus diebus utetur habitu prealatitio violaceo, et violaceus quum utetur habitu praelatitio nigro. Stratum et pulvini erunt e panno sericeo pro Cardinali et laneo pro Episcopo. Pulvini pro Cardinali Episcopo poterunt esse distincti praetextis aureis, idemque ornatus poterit esse in strato: pro Episcopo autem minime esset supervacaneum, si adhiberentur pulvini etiam sericei, praesertim in maioribus solemnitatibus, sed distincti praetexto serico eiusdem coloris.

6. Servari poterit usus, ubi vigeat, apponendi faldistorium loco genuflexorii, eoque casu sternetur parvum tapetum laneum, non sericeum, in pavimento et super ipso statuetur faldistorium, quod quum adhibeatur ad genuflecten-

dum, erit dedita opera ita elaboratum, ut tegumento non sit opus, ut pulvinus ad brachia sit supra poma seu summitates faldistorii, utque infra pulvinum ad genua adsit parvum scabellum panno sericeo contectum aut variis coloribus gummi illitis depictum. Hoc casu pulvini erunt illius coloris, quem requirit officium, exceptis Missis funebribus et feria sexta maioris hebdomadae, in quibus pulvini adhibendi sunt e panno violaceo.

7. In sacrista erit in promptu vasculum Aquae benedictae cum aspersorio, et apud altare, in quo fiet officium, praeparabitur thronus et illa omnia quae in relativis huius libri capitibus praescribentur.

8. Hora praestituta, Beneficiarii seu Mansionarii cum clericis Seminarii subsistent ad portam ecclesiae, et unus e clericis adstabit portae dextrorsum cum vasculo et aspersorio; Canonici habitu chorali induti proficiscentur ad Episcopium, ubi ab Episcopo induto veste talari, fascia, rocheto et mozzeta excipientur in limine cubiculi salutatorii. Canonicis officiose benigneque exceptis, dimittet mozzetam adiuvante cubiculario, et induet cappam, quam in totum explicabit Caeremoniarius et cappellanus caudatarius.

9. Si fuerit Archiepiscopus, in eodem cubiculo prope ingressum aderit cappellanus crucifer, qui sustinebit Crucem archiepiscopalem.

10. Caudatarius et crucifer induent et ipsi superpelliceum, quum Episcopus in ecclesia sacris paramentis erit induendus. Habitus hisce cappellanis ordinarius, est vestis talaris, violacea supraque ipsam crocea e panno laneo subtili, pariter violacea.

11. Quod si Magistratus etiam intervenire deberet, dabitur opera ut ipse uno eodemque tempore cum Canonicis adsit in domo Episcopi, qui Magistratum, ut supra de Canonicis, excipiet.

12. In accessu autem ad ecclesiam sequens ordo servabitur:

13. Praeibit turba famularis Magistratus, si intererit, deinde Episcopi: tum familiares nobiles Magistratus et Episcopi: sequetur Magistratus immediate ante Episcopum: si fuerit Archiepiscopus, deferetur hoc loco Crux archiepiscopalis, imagine Crucifixi versa ad Archiepiscopum, post quam incedet Episcopus sive Archiepiscopus solus, cappa explicata, sustinente eius extremitatem posteriorem cappellano cauda-

CAPUT IV.

DE ACCESSU EPISCOPI AD ECCLESIAM PRO SACRIS FUNCTIONIBUS PERSOLVENDIS.

1. Quotiescumque Episcopus velit aut debeat ingredi ecclesiam cathedralem ad sacra officia peragenda, necesse hac de re moneri Capitulum, ut omnia sint rite disposita.

2. De modo monendi Capitulum observabitur metho iam recepta peculiariter in unaquaque ecclesia.

3. Si in ecclesia asservabitur SS. Sacramentum in alt maiori, vel in alio altari, apud quod celebrabitur officium removendum inde erit, et in aliud altare seu sacellum trans ferendum, quod absit a maiori vel ab alio altari, ubi cele brabitur functio, ut in nimia populi frequentia vitentur ir reverentiae, quae fere solent usuvenire.

4. Altare in quo custodietur vel reponetur SS. Sacra mentum instruetur sex candelabris cum suis cereis, et p netur conopaeum congrui coloris super tabernaculum: gra dus autem altaris sterni poterunt decenti tapeto.

5. Ante altare, convenienti intervallo, statuetur genuflexo rium, coopertum strato et binis pulvinis, uno videlicet brachia, altero ad genua Episcopi. Color strati, si Episcop esset etiam Cardinalis, erit rubeus aut violaceus, iuxta colore quo utetur in habitu Cardinalis Episcopus. Sin esset Episcop non Cardinalis, color erit viridis aut violaceus; videlicet ridis in quibus diebus utetur habitu prealatitio violaceo, violaceus quum utetur habitu praelatitio nigro. Stratum pulvini erunt e panno sericeo pro Cardinali et laneo p Episcopo. Pulvini pro Cardinali Episcopo poterunt esse di stincti praetextis aureis, idemque ornatus poterit esse strato: pro Episcopo autem minime esset supervacaneum adhiberentur pulvini etiam sericei, praesertim in maiori solemnitatibus, sed distincti praetexto serico eiusdem colori

6. Servari poterit usus, ubi vigeat, apponendi faldis rium loco genuflexorii, eoque casu sternetur parvum tap tum laneum, non sericeum, in pavimento et super ipso s tuetur faldistorium, quod quum adhibeatur ad genuflect

dum, erit dedita opera ita elaboratum, ut tegumento non sit opus, ut pulvinus ad brachia sit supra poma seu summitates faldistorii, utque infra pulvinum ad genua adsit parvum scabellum panno sericeo contectum aut variis coloribus gummi illitis depictum. Hoc casu pulvini erunt illius coloris, quem requirit officium, exceptis Missis funebribus et feria sexta maioris hebdomadae, in quibus pulvini adhibendi sunt e panno violaceo.

7. In sacrista erit in promptu vasculum Aquae benedictae cum aspersorio, et apud altare, in quo fiet officium, praeparabitur thronus et illa omnia quae in relativis huius libri capitibus praescribentur.

8. Hora praestituta, Beneficiarii seu Mansionarii cum clericis Seminarii subsistent ad portam ecclesiae, et unus e clericis adstabit portae dextrorsum cum vasculo et aspersorio; Canonici habitu chorali induti proficiscentur ad Episcopium, ubi ab Episcopo induto veste talari, fascia, rocheto et mozzeta excipientur in limine cubiculi salutatorii. Canonicis officiose benigneque exceptis, dimittet mozzetam adiuvante cubiculario, et induet cappam, quam in totum explicabit Caeremoniarius et cappellanus caudatarius.

9. Si fuerit Archiepiscopus, in eodem cubiculo prope ingressum aderit cappellanus crucifer, qui sustinebit Crucem archiepiscopalem.

10. Caudatarius et crucifer induent et ipsi superpelliceum, quum Episcopus in ecclesia sacris paramentis erit induendus. Habitus hisce cappellanis ordinarius, est vestis talaris, violacea supraque ipsam crocea e panno laneo subtili, pariter violacea.

11. Quod si Magistratus etiam intervenire deberet, dabitur opera ut ipse uno eodemque tempore cum Canonicis adsit in domo Episcopi, qui Magistratum, ut supra de Canonicis, excipiet.

12. In accessu autem ad ecclesiam sequens ordo servabitur:

13. Praeibit turba famularis Magistratus, si intererit, deinde Episcopi: tum familiares nobiles Magistratus et Episcopi: sequetur Magistratus immediate ante Episcopum: si fuerit Archiepiscopus, deferetur hoc loco Crux archiepiscopalis, imagine Crucifixi versa ad Archiepiscopum, post quam incedet Episcopus sive Archiepiscopus solus, cappa explicata, sustinente eius extremitatem posteriorem cappellano cauda-

tario. Sequentur Canonici bini, ita tamen, ut digniores sint propiores Episcopo (1).

14. Si esset Archiepiscopus, in hoc intervallo, inter Crucem archiepiscopalem et Archiepiscopum incedere nemo debet.

15. Sin residentia seu palatium Episcopi longe abesset ab ecclesia, tum Canonici tum Magistratus exspectabunt Archiepiscopum sive Episcopum ad portam ecclesiae. Distantia loci propter quam Canonici eximuntur ab associando Episcopum, a S. Rituum Congregatione definita fuit ad ducentos passus.

16. Quum Episcopus propius aberit ab ecclesia, dignior cleri accelerabit modice gradum, et praesto erit in limine ecclesiae, quo ut venerit Episcopus, accipiet aspersorium et capite nudato porriget Episcopo, illud osculans et manum eius. Episcopus deponet prius biretum, et accepto aspersorio, nihil dicens, asperget se ipsum, tum conversus ad Canonicos et populum, asperget eos in medio, a sinistris et a dextris suis, deinde versus ecclesiam asperget Magistratum et populum, ut supra. Aspersionem Aquae benedictae Episcopo peragente, omnes erunt genuflexi, etiam Magistratus, Canonicis tantum et Praelatis, si aderunt, exceptis.

17. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, festivo more sonabunt sacra aera, exceptis illis diebus, quibus celebrantur officia pro defunctis.

18. Organa pulsabuntur diebus solemnibus, et quum liceat per functionem, quae celebratur, ita ut quibusdam etiam solemnibus, sicut feria V in Coena Domini, a pulsandis organis abstineatur.

19. Beneficiarii seu Mansionarii, ingresso in ecclesiam Episcopo, sequentur Canonicos eodem ordine ac supra. Clerici autem Seminarii eodem ordine sequentur Beneficiarios seu Mansionarios.

20. Episcopus in ecclesiam ingressus, procedet ad altare, in quo asservatur SS. Sacramentum, ibique ante genuflexo-

(1) Neque Crux cleri, neque candelabra acolythorum in hac actione deferenda sunt, quum non sit processio, sed accessus. Ideo Archiepiscopo sua Crux praefertur, quia est insigne illius. Quum forte adessem olim in quadam cathedrali, vidi in associatione Episcopi praeire Crucem cum candelabris, Seminarium, Beneficiarios, Canonicos et postremo loco ire Episcopum. Quaesivi a Caeremoniario, quare servaretur ordo ille? Respondit, se ipsum invexisse; solemniorem sibi eum videri, et ad genium Episcopi accommodatiorem! A.

rium seu faldistorium deponet etiam pileolum, ad faciendam in pavimento sine pulvino genuflexionem, genua flectet, * pileolo coopertus, in genuflexorio seu faldistorio et orabit; post orationem assurget, iterabit genuflexionem (1), et reposito in capite pileolo, proficiscetur ad altare maius, vel ad sacellum, ubi cantabitur Tertia, iuxta methodum, quae relativis locis describetur.

21. Quum Episcopus orabit ante SS. Sacramentum, familiares recedent seorsim, Magistratus subsistet extra cancellos seu balaustrium sacelli, si faldistorium seu genuflexorium erit intra ambitum presbyterii; sin esset extra, subsistent a latere genuflexorii, paullo post lineam, qua ipsum genuflexorium locatum est, seu dextrorsum seu sinistrorsum, iuxta locum in quo situm erit sacellum: namque si sacellum sive altare SS. Sacramenti situm esset a sinistra ingressus, Magistratus locum sumet a dextera; sin illud staret a dextera, hic consistet a sinistra, ut utroque casu possit statim praecedere Episcopum. Canonici autem genua flectent post Episcopum atque ita reliqui de clero. Cappellanus deferens Crucem archiepiscopalem genua submittet a sinistris genuflexorii.

22. Eadem methodus servabitur in Episcopi reditu ab ecclesia ad eius residentiam, eiusque officium erit gratias agere Canonicis et Magistratui quum ingressus erit vestibulum Palatii, eosque dimittere, si ei videbitur, ne cogantur scalas ascendere.

23. Ista officiosa acceptio debetur Episcopo dioecesano tantummodo, neque porrigenda est ad alium quemvis Episcopum extraneum. Si qua de causa peculiari oporteret, ut aliquis Episcopus extraneus veniret in ecclesiam cathedralem ad peragendam functionem quamdam, quae requireret characterem episcopalem, et Episcopus ordinarius legitime impeditus cogeretur eam committere Episcopo extraneo, qua ratione hic excipiendus sit, agemus lib. VIII.

(1) Advertat Episcopus, aut Praelatus, aut quisquis qui in orando adhibet pulvinar, quid Caeremoniale, lib. I, cap. XV, n. 5, praescribat in adoratione SS. Sacramenti: « Mox perget Episcopus ad altare SS. Sacramenti, ubi genuflexus super pulvino aut genuflexorio ibi parato orabit; sed ante dictam genuflexionem *genuflectet in plano solo absque pulvino; et similiter cum voluerit discedere ab oratione* ob REVERENTIAM SS.MI CORPORIS CHRISTI ».

tario. Sequentur Canonici bini, ita tamen, ut digniores propiores Episcopo (1).

14. Si esset Archiepiscopus, in hoc intervallo, inter cem archiepiscopalem et Archiepiscopum incedere debet.

15. Sin residentia seu palatium. Episcopi longe abesset ecclesia, tum Canonici tum Magistratus exspectabunt Ar piscopum sive Episcopum ad portam ecclesiae. Distantia propter quam Canonici eximuntur ab associando Episcopo a S. Rituum Congregatione definita fuit ad ducentos pas

16. Quum Episcopus propius aberit ab ecclesia, dig cleri accelerabit modice gradum, et praesto erit in limine clesiae, quo ut venerit Episcopus, accipiet aspersorium capite nudato porriget Episcopo, illud osculans et manum Episcopus deponet prius biretum, et accepto aspersorio, dicens, asperget se ipsum, tum conversus ad Canonicos populum, asperget eos in medio, a sinistris et a dextris deinde versus ecclesiam asperget Magistratum et popu ut supra. Aspersionem Aquae benedictae Episcopo perage omnes erunt genuflexi, etiam Magistratus, Canonicis tantum Praelatis, si aderunt, exceptis.

17. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, festivo more bunt sacra aera, exceptis illis diebus, quibus celebrantur ficia pro defunctis.

18. Organa pulsabuntur diebus solemnibus, et quum per functionem, quae celebratur, ita ut quibusdam etiam lemnibus, sicut feria V in Coena Domini, a pulsandis ganis abstineatur.

19. Beneficiarii seu Mansionarii, ingresso in eccles Episcopo, sequentur Canonicos eodem ordine ac supra. rici autem Seminarii eodem ordine sequentur Beneficia seu Mansionarios.

20. Episcopus in ecclesiam ingressus, procedet ad al in quo asservatur SS. Sacramentum, ibique ante genu

(1) Neque Crux cleri, neque candelabra acolythorum in hac actu ferenda sunt, quum non sit processio, sed accessus. Ideo Archiepiscop Crux praefertur, quia est insigne illius. Quum forte adessem olim in q cathedrali, vidi in associatione Episcopi praeire Crucem cum cande Seminarium, Beneficiarios, Canonicos et postremo loco ire Episcopum. sivi a Caeremoniario, quare servaretur ordo ille? Respondit, se ipsu vexisse; solemniorem sibi eum videri, et ad genium Episcopi accom tiorem! A.

rium seu faldistorium deponet etiam pileolum, ad faciendam in pavimento sine pulvino genuflexionem, genua flectet, * pileolo coopertus, in genuflexorio seu faldistorio et orabit; post orationem assurget, iterabit genuflexionem (1), et reposito in capite pileolo, proficiscetur ad altare maius, vel ad sacellum, ubi cantabitur Tertia, iuxta methodum, quae relativis locis describetur.

21. Quum Episcopus orabit ante SS. Sacramentum, familiares recedent seorsim, Magistratus subsistet extra cancellos seu balaustrium sacelli, si faldistorium seu genuflexorium erit intra ambitum presbyterii; sin esset extra, subsistent a latere genuflexorii, paullo post lineam, qua ipsum genuflexorium locatum est, seu dextrorsum seu sinistrorsum, iuxta locum in quo situm erit sacellum: namque si sacellum sive altare SS. Sacramenti situm esset a sinistra ingressus, Magistratus locum sumet a dextera; sin illud staret a dextera, hic consistet a sinistra, ut utroque casu possit statim praecedere Episcopum. Canonici autem genua flectent post Episcopum atque ita reliqui de clero. Cappellanus deferens Crucem archiepiscopalem genua submittet a sinistris genuflexorii.

22. Eadem methodus servabitur in Episcopi reditu ab ecclesia ad eius residentiam, eiusque officium erit gratias agere Canonicis et Magistratui quum ingressus erit vestibulum Palatii, eosque dimittere, si ei videbitur, ne cogantur scalas ascendere.

23. Ista officiosa acceptio debetur Episcopo dioecesano tantummodo, neque porrigenda est ad alium quemvis Episcopum extraneum. Si qua de causa peculiari oporteret, ut aliquis Episcopus extraneus veniret in ecclesiam cathedralem ad peragendam functionem quamdam, quae requireret characterem episcopalem, et Episcopus ordinarius legitime impeditus cogeretur eam committere Episcopo extraneo, qua ratione hic excipiendus sit, agemus lib. VIII.

(1) Advertat Episcopus, aut Praelatus, aut quisquis qui in orando adhibet pulvinar, quid Caeremoniale, lib. I, cap. XV, n. 5, praescribat in adoratione SS. Sacramenti: « Mox perget Episcopus ad altare SS. Sacramenti, ubi genuflexus super pulvino aut genuflexorio ibi parato orabit; sed ante dictam genuflexionem *genuflectet in plano solo absque pulvino; et similiter cum volnerit discedere ab oratione* OB REVERENTIAM SS.MI CORPORIS CHRISTI ».

CAPUT V.

DE MISSA LECTA AB EPISCOPO CELEBRANDA.

ARTICULUS I.

De Episcopo celebrante.

1. Super altari aderunt paramenta, videlicet in medio planeta, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, quae contegentur velo concolore ceteris paramentis; si Episcopus esset regularis, parabitur etiam superpelliceum. Versus cornu evangelii praeparabitur manipulus, et in cornu epistolae Missale cum cussino coloris respondentis reliquis paramentis. In altari sex aut quatuor saltem cerei ardebunt.

2. Super abaco praeparabitur Calix cum purificatorio et super hoc Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali. Ampullae aquae et vini in pelvicula. Campanula et duo intorticia pro elevatione. Instrumentum pacis, si Episcopus alteri Missae intererit, sive adsit alter Praelatus. Urceus cum pelvi et manutergium in pelvicula.

3. Ante altare statuetur genuflexorium cum strato et pulvinis, ac super genuflexorio ipso Canon pontificalis et scotula cum candela, a latere.

4. Missa non differt a ritu descripto in Missali romano, praeter sequentes exceptiones.

5. Episcopus indutus veste talari praelatitia et fascia, rocheto et mozzeta, si morabitur in sua dioecesi, secus mantelleto et mozzeta, vel solo mantelleto, iuxta regulam traditam cap. II huius libri, quum venerit ad altare, in quo Sacrum operaturus erit, reverentiam faciet ad Crucem, et in genuflexorio praeparato genua flectet.

6. A lateribus assistent ei duo cappellani superpelliceo induti, quorum unus sustinebit scotulam accensam, alter evolvet folia Canonis super pulvino genuflexorii positi, quem cappellanus non debet elatum sustinere, ne tergum parum decenter vertat ad altare.

7. Episcopus leget psalmos praeparationis cum precibus semper flexis genibus, et poterit etiam legere orationes pariter in Canone notatas ad vestes sacras pro Missa privata Episcopi, nisi memoria tenebit. Advertet etiam, ut psalmos et preces recitet secum ipse, non vero alternatim cum cappellanis.

8. Completa precum recitatione, assurget, procedet ante infimum gradum altaris, reverebitur Crucem, et adiuvantibus cappellanis, Crucem pectoralem dimittet cum mozzeta seu mantelleto. Capiti rursus sibi imponet biretum, et conversus aliquantulum versus partem epistolae, lavabit manus, eique otionem ministrabunt sui familiares nobiles in habitu usiato. Defectum familiarium nobilium poterunt supplere ipsi cappellani. Episcopus regularis antequam lavet manus, induet superpelliceum.

9. Lotis manibus, Episcopus deponet biretum, et a cappellanis induetur paramentis, videlicet amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, quam osculabitur priusquam imponatur ei, deinde stola, quam non decussabit super pectore, sed relinquet pendentem de collo et firmabit cingulo, ac postremo planeta. Si Missa fuerit de requie, accipiet ultimo loco manipulum (1).

10. Paratus Episcopus, reverentiam faciet ad altare, inchoabit Missam. Postquam dixerit *Indulgentiam, absolutionem*, etc. imponetur eius brachio sinistro manipulus, et advertet ne recitet orationem praescriptam pro manipulo, sed ut eam dicat priusquam incipiat Missam. Imposito manipulo, prosequetur Missam ritibus consuetis.

11. Si in Missa dicetur *Gloria in excelsis*, post hymnum istum, pro *Dominus vobiscum* dicet *Pax vobis*, et respondebitur *Et cum spiritu tuo*. Si omitti debeat hymnus *Gloria*, dicet *Dominus vobiscum*.

12. In principio Canonis loco verborum *Et Antistite nostro N.* dicet *et me indigno servo tuo*.

13. Si aderunt et alii Praelati, quibus sit donanda pax, post orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., osculabi-

(1) Hoc docent Caeremoniarum expositores, quia incommodum foret manipulum deducere ex manicis tunicellae et dalmaticae; sed nobis videtur, hac ratione non spreta, id faciendum esse vix cessato impedimento, hoc est post indutam ab Episcopo dalmaticam. Rubrica Missalis (*Rit. cel. Miss.*, I, 4) ait: « Manipulum non accipit ante stolam, nisi in Missis defunctorum »

CAPUT V.

DE MISSA LECTA AB EPISCOPO CELEBRANDA.

Articulus I.

De Episcopo celebrante.

1. Super altari aderunt paramenta, videlicet in medio p[...]
neta, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, quae c[...]
tegentur velo concolore ceteris paramentis; si Episcopus es[...]
regularis, parabitur etiam superpelliceum. Versus cornu ev[...]
gelii praeparabitur manipulus, et in cornu epistolae Miss[...]
cum cussino coloris respondentis reliquis paramentis. In alt[...]
sex aut quatuor saltem cerei ardebunt.

2. Super abaco praeparabitur Calix cum purificatorio [...]
super hoc Patena cum hostia et palla, bursa cum corpor[...]
Ampullae aquae et vini in pelvicula. Campanula et duo int[...]
ticia pro elevatione. Instrumentum pacis, si Episcopus alt[...]
Missae intererit, sive adsit alter Praelatus. Urceus cum pel[...]
et manutergium in pelvicula.

3. Ante altare statuetur genuflexorium cum strato et p[...]
vinis, ac super genuflexorio ipso Canon pontificalis et scot[...]
cum candela, a latere.

4. Missa non differt a ritu descripto in Missali roma[...]
praeter sequentes exceptiones.

5. Episcopus indutus veste talari praelatitia et fascia, r[...]
cheto et mozzeta, si morabitur in sua dioecesi, secus mant[...]
leto et mozzeta, vel solo mantelleto, iuxta regulam tradit[...]
cap. II huius libri, quum venerit ad altare, in quo Sacru[...]
operaturus erit, reverentiam faciet ad Crucem, et in genufle[...]
rio praeparato genua flectet.

6. A lateribus assistent ei duo cappellani superpellice[...]
duti, quorum unus sustinebit scotulam accensam, alter evol[...]
folia Canonis super pulvino genuflexorii positi, quem capp[...]
lanus non debet elatum sustinere, ne tergum parum decent[...]
vertat ad altare.

7. Episcopus leget psalmos praeparationis cum precibus semper flexis genibus, et poterit etiam legere orationes pariter in Canone notatas ad vestes sacras pro Missa privata Episcopi, nisi memoria tenebit. Advertet etiam, ut psalmos et preces recitet secum ipse, non vero alternatim cum cappellanis.

8. Completa precum recitatione, assurget, procedet ante infimum gradum altaris, reverebitur Crucem, et adiuvantibus cappellanis, Crucem pectoralem dimittet cum mozzeta seu mantelleto. Capiti rursus sibi imponet biretum, et conversus aliquantulum versus partem epistolae, lavabit manus, eique otionem ministrabunt sui familiares nobiles in habitu usiato. Defectum familiarium nobilium poterunt supplere ipsi cappellani. Episcopus regularis antequam lavet manus, induet superpelliceum.

9. Lotis manibus, Episcopus deponet biretum, et a cappellanis induetur paramentis, videlicet amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, quam osculabitur priusquam imponatur ei, deinde stola, quam non decussabit super pectore, sed relinquet pendentem de collo et firmabit cingulo, ac postremo planeta. Si Missa fuerit de requie, accipiet ultimo loco manipulum (1).

10. Paratus Episcopus, reverentiam faciet ad altare, inchoabit Missam. Postquam dixerit *Indulgentiam, absolutionem*, etc. imponetur eius brachio sinistro manipulus, et advertet ne recitet orationem praescriptam pro manipulo, sed ut eam dicat priusquam incipiat Missam. Imposito manipulo, prosequetur Missam ritibus consuetis.

11. Si in Missa dicetur *Gloria in excelsis*, post hymnum istum, pro *Dominus vobiscum* dicet *Pax vobis*, et respondebitur *Et cum spiritu tuo*. Si omitti debeat hymnus *Gloria*, dicet *Dominus vobiscum*.

12. In principio Canonis loco verborum *Et Antistite nostro N.* dicet *et me indigno servo tuo*.

13. Si aderunt et alii Praelati, quibus sit donanda pax, post orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., osculabi-

---

(1) Hoc docent Caeremoniarum expositores, quia incommodum foret manipulum deducere ex manicis tunicellae et dalmaticae; sed nobis videtur, hac ratione non spreta, id faciendum esse vix cessato impedimento, hoc est post indutam ab Episcopo dalmaticam. Rubrica Missalis (*Rit. cel. Miss.*, I. 4) ait: « Manipulum non accipit ante stolam, nisi in Missis defunctorum ».

tur altare, deinde Instrumentum pacis dicens *Pax tecum.* Si Missa esset de requie, ritus dandae pacis omittetur.

14. Si communionem administraturus erit, meminerit de- xteram obiicere ori communicandi, ut eam osculetur, deinde illi porrige s. Particulam. In porrigendo sacro Christi Corpore pronuntiabit formulam consuetam, nempe *Corpus... custodiat animam tuam* etc.

15. Post ablutionem priusquam legat ℣. *Communio* subsi- stet in cornu epistolae, latere sinistro verso ad altare, ibique denuo lavabit manus.

16. Sub finem Sacri, triplicem benedictionem impertietur. Si fuerit Archiepiscopus, non utetur Cruce archiepiscopali dum benedictionem impertietur, in Missis privatis.

17. Completo ultimo evangelio, redibit ad medium altaris, reverentiam faciet ad Crucem, et se convertens super sinistram suam versus cornu evangelii, descendet de altari, se profunde inclinabit ad Crucem, dimittet manipulum et reliqua para- menta; tum rursus induetur mozzeta seu mantelleto, ac re- cepto bireto redibit ad genuflexorium, ibique leget preces pro gratiarum actione.

18. Si alteri Missae intererit, advertet ut assurgat capite nudato dum legetur evangelium, et osculans Missale, quod ei porrigetur a cappellano, imponet super illud manus, et dicet *Per evangelica dicta* etc. Ad offertorium non debet aquam in Calice infundendam benedicere. Sic in osculando instru- mento pacis dicet *Et cum spiritu tuo.*

19. Episcopus in celebranda Missa privata debet induere habitum praelatitium et numquam epistogium, quod est habitus domesticus et familiaris, quo utuntur Praelati, idque saltem quum publice operantur in ecclesia. Dixi publice in ecclesia: siquidem solet adhiberi in sacello privato; neque audemus de- cernere, an id conveniat privatim.

Articulus II.

De officio cappellanorum.

1. Cappellani, qui assistent Episcopo in Missa lecta, esse numero poterunt duo aut tres, sacro ordine constituti; hi su- pra vestem talarem induent superpelliceum, et antequam Epi- scopus ad ecclesiam perveniat, praeparabunt vel praeparari iubebunt res notatas capite praecedenti, num. 1, 2 et 3, tum

accendent vel iubebunt accendi cereos altaris et candelam scotulae: item eis erit curae apponere signacula in Missali ad Missam de festo vel feria occurrente, ad commemorationes, et in Canone pontificali ad praeparationem, ad ordinem Missae, ad praefationem et ad Canonem.

2. Advenienti ad ecclesiam Episcopo poterunt obviam occurrere ad portam ecclesiae vel sacristiae; ac si deerit superior ecclesiae sive alter qui vice fungatur illius, senior cappellanorum aspersorium ei praesentabit cum osculo con- sueto manus.

3. Hoc loco monemus, etiam in posterum, quod quum res aliqua porrigatur Episcopo, osculari debent prius rem, postea manum Episcopi; sin aliquid ab ipso accipient, prius manum eius deinde rem acceptam osculabuntur, exceptis Missis de re- quie, in quibus omittuntur oscula praedicta. Notandum etiam, quod facienda est ad Crucem altaris genuflexio quotiescumque transibunt ante illam, quamquam in illo altari non asservetur SS. Sacramentum.

4. Quum Episcopus genua submiserit in genuflexorio, pri- mus cappellanus accipiet scotulam accensam, et subsistet a sinistris eius sustinens scotulam prope ipsum, alter autem sta- bit a dextris illius ut evolvat folia Canonis. Tertius cappel- lanus, si aderit, stabit prope abacum.

5. Postquam Episcopus finem fecerit recitandi preces pro praeparatione, secundus cappellanus accipiet Canonem et pri- mus scotulam, reverentiam vel genuflexionem facient ante eum, accedent ad altare, genuflectent antequam ad illud ascen- dant, et primus ponet scotulam a dextera Missalis, alter ponet Canonem apertum ad ordinem Missae in medio altari, loco tabellae secretarum.

6. De altari descendent, stabunt inter se divisi ante infi- mum gradum, et adveniente Episcopo, qui reverentiam faciet, illi eodem tempore ad altare genuflectent.

7. Primus cappellanus detrahet Episcopo Crucem pecto- ralem, quam deponet super altare, deinde mozzetam seu man- telletum, quod accipietur a cubiculario habitu nigri coloris induto, qui deponet illud super genuflexorio. Si Episcopus esset regularis induetur a cappellanis superpelliceo, antequam manus lavet.

8. Si deerunt familiares nobiles, qui lotionem Episcopo ministrent, tertius cappellanus accipiet urceum cum pelvi et secundus mantile seu manutergium, vel si duo tantum fuerint

tur altare, deinde Instrumentum pacis dicens *Pax tecum.* Missa esset de requie, ritus dandae pacis omittetur.

14. Si communionem administraturus erit, memineri[t] xteram obiicere ori communicandi, ut eam osculetur, dei[nde] illi porrige s. Particulam. In porrigendo sacro Christi Corp[ore] pronuntiabit formulam consuetam, nempe *Corpus... custodi[at]* *animam tuam* etc.

15. Post ablutionem priusquam legat ℣. *Communio* sub[sistet] stet in cornu epistolae, latere sinistro verso ad altare, ibi[que] denuo lavabit manus.

16. Sub finem Sacri, triplicem benedictionem impertietur. Si fuerit Archiepiscopus, non utetur Cruce archiepiscopa[li] dum benedictionem impertietur, in Missis privatis.

17. Completo ultimo evangelio, redibit ad medium altaris, reverentiam faciet ad Crucem, et se convertens super sinistram suam versus cornu evangelii, descendet de altari, se profunde inclinabit ad Crucem, dimittet manipulum et reliqua paramenta; tum rursus induetur mozzeta seu mantelleto, ac recepto bireto redibit ad genuflexorium, ibique leget preces pro gratiarum actione.

18. Si alteri Missae interfuerit, advertet ut assurgat capite nudato dum legetur evangelium, et osculans Missale, quod ei porrigetur a cappellano, imponet super illud manus, et dicet *Per evangelica dicta* etc. Ad offertorium non debet aquam in Calice infundendam benedicere. Sic in osculando instrumento pacis dicet *Et cum spiritu tuo.*

19. Episcopus in celebranda Missa privata debet induere habitum praelatitium et numquam epistogium, quod est habitus domesticus et familiaris, quo utuntur Praelati, idque saltem quum publice operantur in ecclesia. Dixi publice in ecclesia: siquidem solet adhiberi in sacello privato; neque audemus decernere, an id conveniat privatim.

ARTICULUS II.

De officio cappellanorum.

1. Cappellani, qui assistent Episcopo in Missa lecta, esse numero poterunt duo aut tres, sacro ordine constituti; hi supra vestem talarem induent superpelliceum, et antequam Episcopus ad ecclesiam perveniat, praeparabunt vel praeparari iubebunt res notatas capite praecedenti, num. 1, 2 et 3, tum

accendent vel iubebunt accendi cereos altaris et candelam
scotulae: item eis erit curae apponere signacula in Missali ad
Missam de festo vel feria occurrente, ad commemorationes, et
in Canone pontificali ad praeparationem, ad ordinem Missae,
ad praefationem et ad Canonem.

2. Advenienti ad ecclesiam Episcopo poterunt obviam
occurrere ad portam ecclesiae vel sacristiae; ac si deerit
superior ecclesiae sive alter qui vice fungatur illius, senior
cappellanorum aspersorium ei praesentabit cum osculo con-
sueto manus.

3. Hoc loco monemus, etiam in posterum, quod quum res
aliqua porrigatur Episcopo, osculari debent prius rem, postea
manum Episcopi; sin aliquid ab ipso accipient, prius manum
eius deinde rem acceptam osculabuntur, exceptis Missis de re-
quie, in quibus omittuntur oscula praedicta. Notandum etiam,
quod facienda est ad Crucem altaris genuflexio quotiescumque
transibunt ante illam, quamquam in illo altari non asservetur
SS. Sacramentum.

4. Quum Episcopus genua submiserit in genuflexorio, pri-
mus cappellanus accipiet scotulam accensam, et subsistet a
sinistris eius sustinens scotulam prope ipsum, alter autem sta-
bit a dextris illius ut evolvat folia Canonis. Tertius cappel-
lanus, si aderit, stabit prope abacum.

5. Postquam Episcopus finem fecerit recitandi preces pro
praeparatione, secundus cappellanus accipiet Canonem et pri-
mus scotulam, reverentiam vel genuflexionem facient ante
eum, accedent ad altare, genuflectent antequam ad illud ascen-
dant, et primus ponet scotulam a dextera Missalis, alter ponet
Canonem apertum ad ordinem Missae in medio altari, loco
tabellae secretarum.

6. De altari descendent, stabunt inter se divisi ante infi-
mum gradum, et adveniente Episcopo, qui reverentiam faciet,
illi eodem tempore ad altare genuflectent.

7. Primus cappellanus detrahet Episcopo Crucem pecto-
ralem, quam deponet super altare, deinde mozzetam seu man-
telletum, quod accipietur a cubiculario habitu nigri coloris
induto, qui deponet illud super genuflexorio. Si Episcopus
esset regularis induetur a cappellanis superpelliceo, antequam
manus lavet.

8. Si deerunt familiares nobiles, qui lotionem Episcopo
ministrent, tertius cappellanus accipiet urceum cum pelvi et
secundus mantile seu manutergium, vel si duo tantum fuerint

cappellani, primus accipiet mantile, alter urceum cum pelvi, venient ante Episcopum, qui si fuerit ordinarius, genu dexte-rum flectent humi, et manuum lotionem ei ministrabunt. Cap-pellanus primus porriget ei mantile cum osculis usitatis, idque faciet tum si aderunt familiares nobiles, tum si tres erunt cappellani. Idem cappellanus accipiet ab Episcopo biretum, quo se cooperire et detegere debet ipsemet, ac ponet illud su-per genuflexorio simul cum mozzeta seu mantelleto.

9. Postea secundus cappellanus ascendet ad altare, et primo cappellano porriget paramenta, quibus ille induet Episcopum. Atque id notare necesse est, quod contra regulas Caeremo-nialis faciunt, qui capiti Episcopi imponunt biretum a parte posteriori, postquam induerit singula paramenta sacra; si-quidem Episcopus postquam laverit manus, dimittet biretum, neque amplius resumet illud, quum numquam cum paramentis sacris uti debeat bireto, sed mitra, quam tamen adhibere debet in functionibus tantum pontificalibus (1).

10. Cappellanus primus induet Episcopum praedictis pa-ramentis et adiuvabitur etiam a secundo, si opus fuerit.

11. Parato Episcopo, secundus cappellanus accipiet mani-pulum et accedet ad eum a sinistris; primus adstabit a dextris.

12. Quum Episcopus reverentiam faciet antequam incipiat Missam, cappellani genuflectent a lateribus eius super pavi-mento, eique respondebunt ad confessionem.

13. Notandum hoc loco, contra regulam esse, quod fieri solet in aliqua civitate, ut si duo Canonici cathedralis fun-gantur officio assistendi Episcopo in Missa lecta, stent in pedes ad confessionem. Rubrica Missalis aperte praescribit, ut omnes adstantes genua flectant ad Missam lectam, idque etiam Cae-remoniale Episcoporum praescribit ipsi Episcopo, quum Mis-sae lectae assistit.

14. Praeterea si Canonici solerent Missae lectae Episcopi assistere publice, dimittere habitum choralem debent et super-pelliceum induere, ac si utuntur rocheto, induent ipsum infra superpelliceum in ecclesia cathedrali: superpelliceum enim est habitus ministrantium ad altare.

15. Dum Episcopus dicet *Indulgentiam* etc. assurget se-cundus cappellanus, osculabitur manipulum in alterutra Cruce

(1) Non videtur tamen incongruum, si Episcopus induat, ob rationem art. I, n. 19, adductam, sacra paramenta in sacristia, quod ad altare, pro Missa privata celebranda, accedat bireto coopertus.

laterali, imponet illum brachio sinistro Episcopi, quod dum faciet, osculabitur manum eius; postea rursus genua flectet, ex-cepta Missa de requie, in qua imponitur Episcopo manipulus statim post planetam, antequam Missam incipiat.

16. Dicente Episcopo *Oremus*, consurgent duo cappellani et aliquantulum attollent extremitatem anteriorem vestium Episcopi, et cum ipso ad altare simul ascendent, medium fere passum post eum subeuntes.

17. Quum Episcopus osculatus erit altare, accedent ad la-tera eius duo cappellani in cornu epistolae, et primus indi-cabit ei Missam, orationes et reliqua omnia quae legenda sunt, et scotulam sustinebit: alter evolvet folia Missalis, quum evol-venda erunt.

18. Ad *Kyrie* Episcopus redibit ad medium altare, et cap-pellani assistent ei; praeterea primus sustinebit scotulam et evolvet folia Canonis, quum tempus erit: poterit id fieri etiam a secundo, si commodius fuerit.

19. Ad illa verba *Pax vobis* aut *Dominus vobiscum*, solus Episcopus convertetur ad populum.

20. Quum Episcopus genuflectet ad epistolam, ad evange-lium, ad verba *Et incarnatus* etc. et in Canone, primus cap-pellanus manu sustinens scotulam, numquam genuflectet.

21. In orationibus, in epistola et in graduali, cappellani eandem rationem sequentur, ut in introitu.

22. Post graduale, secundus cappellanus recedet aliquan-tum, ut libere possit transire Episcopus, qui veniet ad medium altare dicturus *Munda cor meum* etc.

23. Tunc secundus cappellanus accipiet Missale cum cus-sino seu legili, et se adiungens primo sustinenti scotulam de-scendet cum eo de altari; facient simul genuflexionem ad Crucem, ascendent ad altare in cornu evangelii; secundus ibi deponet Missale, et primus cum scotula subsistet a sinistris Episcopi.

24. Quum Episcopus se signaverit ad verba *Sequentia sancti evangelii* etc., secundus cappellanus transibit ad eius dexteram. Fine facto ab Episcopo legendi evangelium, primus relinquet scotulam super altari, et uterque simul attollent Mis-sale aliquantulum, ut commode possit illud Episcopus osculari.

25. Deinde Episcopus dicet *Credo* aut *Dominus vobiscum* et duo cappellani adstabunt ei a lateribus; videlicet primus a sinistris sustinens scotulam et mostrans ipsi quae legenda erunt, atque evolvens folia tum Missalis tum Canonis; se-

cappellani, primus accipiet mantile, alter urceum cum pelvi, venient ante Episcopum, qui si fuerit ordinarius, genu dexterum flectent humi, et manuum lotionem ei ministrabunt. Cappellanus primus porriget ei mantile cum osculis usitatis, idque faciet tum si aderunt familiares nobiles, tum si tres erunt cappellani. Idem cappellanus accipiet ab Episcopo biretum, quo se cooperire et detegere debet ipsemet, ac ponet illud super genuflexorio simul cum mozzeta seu mantelleto.

9. Postea secundus cappellanus ascendet ad altare, et primo cappellano porriget paramenta, quibus ille induet Episcopum. Atque id notare necesse est, quod contra regulas Caeremonialis faciunt, qui capiti Episcopi imponunt biretum a parte posteriori, postquam induerit singula paramenta sacra; si quidem Episcopus postquam laverit manus, dimittet biretum, neque amplius resumet illud, quum numquam cum paramentis sacris uti debeat bireto, sed mitra, quam tamen adhibere debet in functionibus tantum pontificalibus (1).

10. Cappellanus primus induet Episcopum praedictis paramentis et adiuvabitur etiam a secundo, si opus fuerit.

11. Parato Episcopo, secundus cappellanus accipiet manipulum et accedet ad eum a sinistris; primus adstabit a dextris.

12. Quum Episcopus reverentiam faciet antequam incipiat Missam, cappellani genuflectent a lateribus eius super pavimento, eique respondebunt ad confessionem.

13. Notandum hoc loco, contra regulam esse, quod fieri solet in aliqua civitate, ut si duo Canonici cathedralis fungantur officio assistendi Episcopo in Missa lecta, stent in pedes ad confessionem. Rubrica Missalis aperte praescribit, ut omnes adstantes genua flectant ad Missam lectam, idque etiam Caeremoniale Episcoporum praescribit ipsi Episcopo, quum Missae lectae assistit.

14. Praeterea si Canonici solerent Missae lectae Episcopi assistere publice, dimittere habitum choralem debent et superpelliceum induere, ac si utuntur rocheto, induent ipsum infra superpelliceum in ecclesia cathedrali: superpelliceum enim est habitus ministrantium ad altare.

15. Dum Episcopus dicet *Indulgentiam* etc. assurget secundus cappellanus, osculabitur manipulum in alterutra Cruce

(1) Non videtur tamen incongruum, si Episcopus induat, ob rationem art. I, n. 19, adductam, sacra paramenta in sacristia, quod ad altare, pro Missa privata celebranda, accedat bireto coopertus.

laterali, imponet illum brachio sinistro Episcopi, quod dum faciet, osculabitur manum eius; postea rursus genua flectet, excepta Missa de requie, in qua imponitur Episcopo manipulus statim post planetam, antequam Missam incipiat.

16. Dicente Episcopo *Oremus*, consurgent duo cappellani et aliquantulum attollent extremitatem anteriorem vestium Episcopi, et cum ipso ad altare simul ascendent, medium fere passum post eum subeuntes.

17. Quum Episcopus osculatus erit altare, accedent ad latera eius duo cappellani in cornu epistolae, et primus indicabit ei Missam, orationes et reliqua omnia quae legenda sunt, et scotulam sustinebit: alter evolvet folia Missalis, quum evolvenda erunt.

18. Ad *Kyrie* Episcopus redibit ad medium altare, et cappellani assistent ei; praeterea primus sustinebit scotulam et evolvet folia Canonis, quum tempus erit: poterit id fieri etiam a secundo, si commodius fuerit.

19. Ad illa verba *Pax vobis* aut *Dominus vobiscum*, solus Episcopus convertetur ad populum.

20. Quum Episcopus genuflectet ad epistolam, ad evangelium, ad verba *Et incarnatus* etc. et in Canone, primus cappellanus manu sustinens scotulam, numquam genuflectet.

21. In orationibus, in epistola et in graduali, cappellani eandem rationem sequentur, ut in introitu.

22. Post graduale, secundus cappellanus recedet aliquantum, ut libere possit transire Episcopus, qui veniet ad medium altare dicturus *Munda cor meum* etc.

23. Tunc secundus cappellanus accipiet Missale cum cussino seu legili, et se adiungens primo sustinenti scotulam descendet cum eo de altari; facient simul genuflexionem ad Crucem, ascendent ad altare in cornu evangelii; secundus ibi deponet Missale, et primus cum scotula subsistet a sinistris Episcopi.

24. Quum Episcopus se signaverit ad verba *Sequentia sancti evangelii* etc., secundus cappellanus transibit ad eius dexteram. Fine facto ab Episcopo legendi evangelium, primus relinquet scotulam super altari, et uterque simul attollent Missale aliquantulum, ut commode possit illud Episcopus osculari.

25. Deinde Episcopus dicet *Credo* aut *Dominus vobiscum* et duo cappellani adstabunt ei a lateribus; videlicet primus a sinistris sustinens scotulam et mostrans ipsi quae legenda erunt, atque evolvens folia tum Missalis tum Canonis; se-

cundus autem adstabit dexterae Episcopi, ut ipsi assistat in ceteris actionibus.

26. Postquam Episcopus legerit evangelium, cappellanus secundus de altari a latere descendet, perget ad abacum, accipiet Calicem cum omni apparatu eius, redibit ad altare et ponet illum in latere epistolae: sumet bursam, extrahet corporale, bursam ponet versus cornu evangelii, applicans eam gradui candelabrorum, et corporale explicabit in medio.

27. Si aderit tertius cappellanus, afferet ad altare ampullas vini et aquae in pelvicula, secus ad secundum spectabit eas accipere et ad altare deferre.

28. Lecto ab Episcopo offertorii versiculo, secundus cappellanus amovebit pallam a Patena et ponet super altare; accipiet Patenam cum hostia et porriget Episcopo, qui perager oblationem illius. Interea Calicem exterget purificatorio, accipiet ampullam vini, et quum Episcopus supposuerit Patenam corporali, vinum in Calicem infundet, donec innuet Episcopus, ut desinat: relinquet ampullam vini in pelvicula, accipiet ampullam aquae, eaque oblata Episcopo, non genuflectens, dicet ei *Benedicite, reverendissime Pater*. Episcopus benedicet aquam dicens *Deus, qui humanae substantiae* etc., et cappellanus paucas aquae guttas infundet in Calicem, rursus ponet ampullam in pelvicula, absterget purificatorio guttas in interna parte Calicis, si adhaeserint, ponet purificatorium super Patena, tradet Calicem Episcopo, et meminerit eum palla contegere postquam Episcopus eius oblationem peregerit. In Missa de requie, cappellanus non petet ab Episcopo benedictionem aquae, quam Episcopus non benedicet, sed tamen recitabit orationem *Deus, qui humanae substantiae* etc. Nisi aderit tertius cappellanus, referet ampullas ad abacum, et ad altare redibit.

29. Si administranda erit communio, deferetur ad altare Pyxis cum Calice, secundus cappellanus illam ponet retro post Calicem post offertorium.

30. Quum Episcopus dicet *Veni, sanctificator* etc., secundus cappellanus tollet de medio Canonem, et ponet ipsum in latere epistolae apertum ad psalmum *Lavabo*.

31. Episcopus lavabit manus, sed in hac actione utendum non est ei bireto. Lotionem Episcopo ministrabunt familiares nobiles, si aderunt, secus cappellani, ut notatum est ab initio. Si cappellanus secundus non ministrabit lotionem, stans a la-

tere in cornu epistolae, elatum sustinebit Canonem ante Episcopum, ut possit legere psalmum *Lavabo* etc.

32. Reverso ad medium altare Episcopo ad dicendam orationem *Suscipe, sancta Trinitas* etc., cappellanus secundus reponet Canonem in medio, vel sustinebit super altare a dextris Episcopi.

33. Dum Episcopus secretas recitabit, secundus cappellanus in promptu habebit Canonem cum signaculo ad praefationem: completa autem ab Episcopo recitatione secretarum, primus relinquet scotulam super altari, Missale tollet de legili, claudet ac ponet ipsum super altari, et secundus loco Missalis ponet Canonem apertum ad praefationem: detrahet Episcopo pileolum, quem deponet in pelvicula, quam ei porriget tertius cappellanus, si aderit, secus perget ad abacum, et pileolum ponet in pelvicula ibi praeparata.

34. Ad *Sanctus* duo clerici afferent intorticia, secus duo familiares Episcopi, iisque absentibus supplere poterunt secundus ac tertius cappellanus, quo casu primus vice fungetur secundi in iis actionibus, quae successive describentur (1).

35. Quum Episcopus dicet *Memento, Domine* etc., primus cappellanus relinquet scotulam in altari, et simul cum secundo recedent paullulum retro, servantes tamen locum uterque suum: hoc ipsum exsequentur ad alterum *Memento* pro defunctis.

36. Completo *Memento*, primus cappellanus recipiet scotulam, et prosequetur officium suum assistendi Episcopo.

37. Quum Episcopus dicet *Quam oblationem* etc., si aderit Pyxis cum particulis consecrandis, secundus cappellanus admovebit, eam super corporale versus dexteram Episcopi ac deteget ipsam.

38. Ad illa verba *Qui pridie* etc. primus cappellanus relinquet scotulam super altari, et simul cum secundo descendent in gradum superiorem, ac dum se inclinabit Episcopus ut proferat verba consecrationis flectent genua in extremo suppedaneo.

39. Hostia consecrata, genuflectet Episcopus, et cappellani se inclinabunt, ac post genuflexionem attollent ei partem posteriorem planetae, quam dimittent statim ac Episcopus Hostiam reposuerit super corporale. Reposita Hostia super cor-

---

(1) Notandum, quod nullo prorsus modo convenit, ut intorticia ad *Sanctus* afferantur a duobus famulis veste familiari (*livrea*) indutis. A.

cundus autem adstabit dexterae Episcopi, ut ipsi assistat in ceteris actionibus.

26. Postquam Episcopus legerit evangelium, cappellanus secundus de altari a latere descendet, perget ad abacum, accipiet Calicem cum omni apparatu eius, redibit ad altare et ponet illum in latere epistolae: sumet bursam, extrahet corporale, bursam ponet versus cornu evangelii, applicans eam gradui candelabrorum, et corporale explicabit in medio.

27. Si aderit tertius cappellanus, afferet ad altare ampullas vini et aquae in pelvicula, secus ad secundum spectabit eas accipere et ad altare deferre.

28. Lecto ab Episcopo offertorii versiculo, secundus cappellanus amovebit pallam a Patena et ponet super altare; accipiet Patenam cum hostia et porriget Episcopo, qui peraget oblationem illius. Interea Calicem exterget purificatorio, accipiet ampullam vini, et quum Episcopus supposuerit Patenam corporali, vinum in Calicem infundet, donec innuet Episcopus, ut desinat: relinquet ampullam vini in pelvicula, accipiet ampullam aquae, eaque oblata Episcopo, non genuflectens, dicet ei *Benedicite, reverendissime Pater*. Episcopus benedicet aquam dicens *Deus, qui humanae substantiae* etc., et cappellanus paucas aquae guttas infundet in Calicem, rursus ponet ampullam in pelvicula, absterget purificatorio guttas in interna parte Calicis, si adhaeserint, ponet purificatorium super Patena, tradet Calicem Episcopo, et meminerit eum palla contegere postquam Episcopus eius oblationem peregerit. In Missa de requie, cappellanus non petet ab Episcopo benedictionem aquae, quam Episcopus non benedicet, sed tamen recitabit orationem *Deus, qui humanae substantiae* etc. Nisi aderit tertius cappellanus, referet ampullas ad abacum, et ad altare redibit.

29. Si administranda erit communio, deferetur ad altare Pyxis cum Calice, secundus cappellanus illam ponet retro post Calicem post offertorium.

30. Quum Episcopus dicet *Veni, sanctificator* etc., secundus cappellanus tollet de medio Canonem, et ponet ipsum in latere epistolae apertum ad psalmum *Lavabo*.

31. Episcopus lavabit manus, sed in hac actione utendum non est ei bireto. Lotionem Episcopo ministrabunt familiares nobiles, si aderunt, secus cappellani, ut notatum est ab initio. Si cappellanus secundus non ministrabit lotionem, stans a la-

tere in cornu epistolae, elatum sustinebit Canonem ante Episcopum, ut possit legere psalmum *Lavabo* etc.

32. Reverso ad medium altare Episcopo ad dicendam orationem *Suscipe, sancta Trinitas* etc., cappellanus secundus reponet Canonem in medio, vel sustinebit super altare a dextris Episcopi.

33. Dum Episcopus secretas recitabit, secundus cappellanus in promptu habebit Canonem cum signaculo ad praefationem: completa autem ab Episcopo recitatione secretarum, primus relinquet scotulam super altari, Missale tollet de legili, claudet ac ponet ipsum super altari, et secundus loco Missalis ponet Canonem apertum ad praefationem: detrahet Episcopo pileolum, quem deponet in pelvicula, quam ei porriget tertius cappellanus, si aderit, secus perget ad abacum, et pileolum ponet in pelvicula ibi praeparata.

34. Ad *Sanctus* duo clerici afferent intorticia, secus duo familiares Episcopi, iisque absentibus supplere poterunt secundus ac tertius cappellanus, quo casu primus vice fungetur secundi in iis actionibus, quae successive describentur (1).

35. Quum Episcopus dicet *Memento, Domine* etc., primus cappellanus relinquet scotulam in altari, et simul cum secundo recedent paullulum retro, servantes tamen locum uterque suum: hoc ipsum exsequentur ad alterum *Memento* pro defunctis.

36. Completo *Memento*, primus cappellanus recipiet scotulam, et prosequetur officium suum assistendi Episcopo.

37. Quum Episcopus dicet *Quam oblationem* etc., si aderit Pyxis cum particulis consecrandis, secundus cappellanus admovebit, eam super corporale versus dexteram Episcopi ac deteget ipsam.

38. Ad illa verba *Qui pridie* etc. primus cappellanus relinquet scotulam super altari, et simul cum secundo descendent in gradum superiorem, ac dum se inclinabit Episcopus ut proferat verta consecrationis flectent genua in extremo suppedaneo.

39. Hostia consecrata, genuflectet Episcopus, et cappellani se inclinabunt, ac post genuflexionem attollent ei partem posteriorem planetae, quam dimittent statim ac Episcopus Hostiam reposuerit super corporale. Reposita Hostia super cor-

(1) Notandum, quod nullo prorsus modo convenit, ut intorticia ad *Sanctus* afferantur a duobus famulis veste familiari (*livrea*) indutis. A.

porale, genuflectet Episcopus, et assurgent duo cappellani post genuflexionem ab Episcopo peractam: primus evolvet folium, si opus fuerit, indicabit Episcopo verba *simili modo* etc. ac rursus genua flectet; secundus autem deteget Calicem, et rursus genua flectet, ut supra.

40. Si aderit Pyxis, cappellanus secundus, priusquam detegat Calicem, cooperiet illam operculo, et faciet ut eam Episcopus ponat quo loco erat; deinde Calicem detèget, et rursus genuflectet.

41. Ad elevationem Calicis attollent planetam, ut in elevatione Hostiae, ac dum Episcopus demittet Calicem super corporale, assurgent cappellani, secundus rursus cooperiet Calicem, genuflectent una cum Episcopo, et primus recipiet scotulam ex altari, ac prosequetur assistere ad librum.

42. Secundus autem deteget, iterumque cooperiet Calicem ante *Pater noster*, et ante *Agnus Dei*, genuflectens quum genuflectet Episcopus, porriget ipsi Patenam, et dabit osculandum Instrumentum pacis. Pax datur Praelatis aequalibus et superioribus Episcopo, non vero inferioribus. Cappellanus Praelato, qui intererit Missae, osculandum dabit Instrumentum praedictum dicens *Pax tecum*. Meminerit autem revereri eum postquam acceperit pacem.

43. Si communio adstantibus administrabitur, postquam Episcopus sumpserit Calicem et deposuerit illum super corporale a sinistris suis, secundus cappellanus palla cooperiet illum. Deinde Episcopus genuflectet, accipiet Pyxidem, quam admovebit ad medium corporale, deteget ipsam et genuflectet.

44. Hoc tempore tertius cappellanus flexis genibus super gradu infimo in latere epistolae, vel loco eius secundus genuflexus in gradu superiori a latere eodem, curvans sese recitabit *Confiteor*. Primus relinquet scotulam super altari, genua flectet in gradu superiori a latere evangelii, donec Episcopus dixerit *Misereatur vestri* etc. et *Indulgentiam* etc.

45. Quum Episcopus ad altare convertetur accepturus SS. Sacramentum, assurget primus cappellanus, qui accipiet Patenam, non tamen utens purificatorio, multoque minus stola, et accedet ad dexteram Episcopi Patenam supponens mento communicandorum. Scotula relinquetur in altari, nec sustinenda est prope latus Episcopi communionem administrantis.

46. Praeter duos clericos vel familiares cum intorticiis, qui manebunt flexis genibus ad totam communionem, etiamsi non esset administranda adstantibus Eucharistia, duo clerici

superpelliceo induti tobaleam sustinebunt ante communicandos, nisi balaustrium illa iam instructum fuerit.

47. Post communionem discedent familiares seu clerici cum intorticiis, et cappellanus secundus pileolum reponet in capite Episcopi.

48. Interea secundus idem purificationem et ablutionem Episcopo ministrabit, primus reponet Canonem ante altare et Missale super cussino seu legili.

49. Secundus aut tertius, referet ampullas ad abacum; primus transferet in cornu epistolae Missale cum cussino seu legili et scotulam.

50. Postquam Episcopus ablutionem sumpserit, lavabit manus in latere epistolae, et nobiles familiares, vel loco ipsorum cappellani, lotionem ei ministrabunt.

51. Primus cappellanus remanebit a dexteris Episcopi, ut ipsi indicet quae legenda erunt in Missali: secundus autem
veniet ad altare, absterget Calicem, complicabit corporale, res
omnes ad abacum referet, et ad sinistram Celebrantis re-
dibit.

52. Ad benedictionem, cappellani genua flectent in extremo
suppedaneo, etiamsi essent Canonici, ob rationem supra al-
latam n. 13 huiusce capitis.

53. Ad ultimum evangelium, secundus cappellanus susti-
nebit Canonem a sinistra Episcopi, primus scotulam a dextra.

54. Completo ultimo evangelio, secundus vel tertius ca-
nonem et scotulam referet ad genuflexorium.

55. Episcopus de altari descendet simul cum duobus cap-
pellanis, qui exuent eum paramentis, nempe manipulo, planeta,
stola, Cruce pectorali, cingulo, alba et amictu, et si esset re-
gularis, etiam superpelliceo, et haec deponent super al-
tare.

56. Postea cubicularius rursus imponet mozzetam hume-
ris Episcopi, et primus cappellanus Crucem pectoralem, eique
porriget biretum.

57. Redibit ad genuflexorium Episcopus, et cappellani as-
sistent ipsi, ut in praeparatione. Quum Episcopus preces re-
citare desierit, duo cappellani claudent Canonem, recipient
scotulam et Canonem, reverentiam vel genuflexionem ad Epi-
scopum conficient, et ad eius latera redibunt; quod si Epi-
scopus alteri Missae intererit, genua flectent a lateribus eius
paullo retro.

porale, genuflectet Episcopus, et assurgent duo cappellani post genuflexionem ab Episcopo peractam: primus evolvet folium, si opus fuerit, indicabit Episcopo verba *simili modo* etc. ac rursus genua flectet; secundus autem deteget Calicem, et rursus genua flectet, ut supra.

40. Si aderit Pyxis, cappellanus secundus, priusquam detegat Calicem, cooperiet illam operculo, et faciet ut eam Episcopus ponat quo loco erat; deinde Calicem deteget, et rursus genuflectet.

41. Ad elevationem Calicis attollent planetam, ut in elevatione Hostiae, ac dum Episcopus demittet Calicem super corporale, assurgent cappellani, secundus rursus cooperiet Calicem, genuflectent una cum Episcopo, et primus recipiet scotulam ex altari, ac prosequetur assistere ad librum.

42. Secundus autem deteget, iterumque cooperiet Calicem ante *Pater noster*, et ante *Agnus Dei*, genuflectens quum genuflectet Episcopus, porriget ipsi Patenam, et dabit osculandum Instrumentum pacis. Pax datur Praelatis aequalibus et superioribus Episcopo, non vero inferioribus. Cappellanus Praelato, qui intererit Missae, osculandum dabit Instrumentum praedictum dicens *Pax tecum*. Meminerit autem revereri eum postquam acceperit pacem.

43. Si communio adstantibus administrabitur, postquam Episcopus sumpserit Calicem et deposuerit illum super corporale a sinistris suis, secundus cappellanus palla cooperiet illum. Deinde Episcopus genuflectet, accipiet Pyxidem, quam admovebit ad medium corporale, deteget ipsam et genuflectet.

44. Hoc tempore tertius cappellanus flexis genibus super gradu infimo in latere epistolae, vel loco eius secundus genuflexus in gradu superiori a latere eodem, curvans sese recitabit *Confiteor*. Primus relinquet scotulam super altari, genua flectet in gradu superiori a latere evangelii, donec Episcopus dixerit *Misereatur vestri* etc. et *Indulgentiam* etc.

45. Quum Episcopus ad altare convertetur accepturus SS. Sacramentum, assurget primus cappellanus, qui accipiet Patenam, non tamen utens purificatorio, multoque minus stola, et accedet ad dexteram Episcopi Patenam supponens mento communicandorum. Scotula relinquetur in altari, nec sustinenda est prope latus Episcopi communionem administrantis.

46. Praeter duos clericos vel familiares cum intorticiis, qui manebunt flexis genibus ad totam communionem, etiamsi non esset administranda adstantibus Eucharistia, duo clerici

superpelliceo induti tobaleam sustinebunt ante communicandos, nisi balaustrium illa iam instructum fuerit.

47. Post communionem discedent familiares seu clerici cum intorticiis, et cappellanus secundus pileolum reponet in capite Episcopi.

48. Interea secundus idem purificationem et ablutionem Episcopo ministrabit, primus reponet Canonem ante altare et Missale super cussino seu legili.

49. Secundus aut tertius referet ampullas ad abacum; primus transferet in cornu epistolae Missale cum cussino seu legili et scotulam.

50. Postquam Episcopus ablutionem sumpserit, lavabit manus in latere epistolae, et nobiles familiares, vel loco ipsorum cappellani, lotionem ei ministrabunt.

51. Primus cappellanus remanebit a dexteris Episcopi, ut ipsi indicet quae legenda erunt in Missali; secundus autem veniet ad altare, absterget Calicem, complicabit corporale, res omnes ad abacum referet, et ad sinistram Celebrantis redibit.

52. Ad benedictionem, cappellani genua flectent in extremo suppedaneo, etiamsi essent Canonici, ob rationem supra allatam n. 13 huiusce capitis.

53. Ad ultimum evangelium, secundus cappellanus sustinebit Canonem a sinistra Episcopi, primus scotulam a dextra.

54. Completo ultimo evangelio, secundus vel tertius canonem et scotulam referet ad genuflexorium.

55. Episcopus de altari descendet simul cum duobus cappellanis, qui exuent eum paramentis, nempe manipulo, planeta, stola, Cruce pectorali, cingulo, alba et amictu, et si esset regularis, etiam superpelliceo, et haec deponent super altare.

56. Postea cubicularius rursus imponet mozzetam humeris Episcopi, et primus cappellanus Crucem pectoralem, eique porriget biretum.

57. Redibit ad genuflexorium Episcopus, et cappellani assistent ipsi, ut in praeparatione. Quum Episcopus preces recitare desierit, duo cappellani claudent Canonem, recipient scotulam et Canonem, reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum conficient, et ad eius latera redibunt; quod si Episcopus alteri Missae intererit, genua flectent a lateribus eius paullo retro.

58. Comitabuntur denique Episcopum ad portam ecclesiae vel sacristiae, quum de ecclesia proficiscetur (1).

---

(1) Si forte Episcopo assistere debeant clerici in minoribus, vel etiam non tonsurati, hanc S. R. C. instructionem, Decreto n. 4181, nn. III-VII contentam, sequantur:

« III. Clericus, qui loco cappellani Episcopo vel Praelato in Missa lecta, aut alii Sacerdoti in Missa cantata sine sacris Ministris inserviat, saltem tonsuratus esse debet, si alius Minister in Sacris in promptu non sit.

IV. Clericus ipse omnia explere potest, quae in Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. xxix, dicuntur, pro Missa ab Episcopo lecta, his exceptis: *a*) Calicem ante Offertorium non abstergat; *b*) nec vinum nec aquam in eo infundat; *c*) nec Patenam cum hostia, nec Calicem Celebranti tradat; *d*) Calicem, infra actionem, numquam tangat; neque pallam super eum ponat aut ab eodem removeat; *e*) post ablutionem, Calicem non abstergat abstergente ipso Celebrante, sed tantummodo illum componat, more solito, et velo cooperiat cum bursa, et ad mensam deferat.

V. Calix pro Missa lecta, sicuti et pro Missa cantata sine sacris Ministris, velo et bursa coopertus in abaco statuatur, amoto abusu illum non velatum retinendi, et ad altare discoopertum deferendi.

VI. Calix ipse, post communionem a Celebrante rite abstersus, a clerico ministrante suis ornamentis instrui poterit, ac velo et bursa coopertus in abacum deferri.

VII. Si vero clericus sacra non sit Tonsura initiatus, poterit quidem ab Episcopo aut a Praelato in Missa lecta uti Minister assumi, sed eo in casu Calix velatus ante Missam ad altare deferatur, et more solito in medio mensae super corporale statuatur: clericus vero non tonsuratus ita se gerat ut in Missis a simplici Sacerdote celebratis.

Poterit autem ad Missale Celebrantem adsistere, folia vertere, palmatoriam sustinere; Calix autem, ab ipso Celebrante suo tempore abstersus et velatus, ac in medio mensae collocatus, absoluta Missa, in sacristiam deferatur. »

CAPUT VI.

DE SOLEMNIBUS FUNCTIONIBUS AB EPISCOPO CELEBRANDIS

ARTICULUS I.

De Matutino solemni cum Laudibus (1).

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut huius libri cap. IV, n. 6, descriptum fuit.

2. Super altari ornato prout festi ratio requirit, ardebunt sex cerei in candelabris maioribus, saltem in accessu et discessu Episcopi. Quod idem servabitur in altari, in quo Reliquia exposita erit illius Sancti, de quo festum celebratur.

Apud altare maius. — 3. Altare istud exornabitur pallio, tobaleis et sex candelabris cum Cruce. Gradus sternentur tapeto

---

(1) Matutinum cum Laudibus celebrari solet ab Episcopo in maioribus solemnitatibus, ideoque num. 3 praescripsimus usum Mitrae pretiosae. Si qua de causa censeret Episcopus celebrandum Matutinum cum Laudibus quo die uti Mitra pretiosa non licet, neque praeparabitur ipsa neque adhibebitur, idque intelligi volumus etiam in processu functionis, quum innuimus, quibus temporibus assumenda sit. — Quod autem ad dies spectat, quibus utenda sit mitra pretiosa, notantur in Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. XVII. Deinceps etiam innuentur relativis locis. — Ritus, quem describimus pro Matutino et Laudibus, deductus est de dispositionibus Caeremonialis, nec mirandum, si n. 43 defendimus, ad intonationem antiphonarum debere totum clerum in choro assurgere, itemque si n. 84 dicimus, aliquot Canonicos debere pluviale induere; uterque enim ritus perspicue a Caeremoniali praescribitur. — Eodem n. 84, de numero Canonicorum, qui debent pluviale induere, quum a Caeremoniali non sit statutum, esse poterunt quatuor, ut intonent quatuor antiphonas Laudum post Episcopum; vel etiam sex, servata regula ab eodem Caeremoniali tradita pro Vesperis, lib. II, cap. III, n. 16. — Porro hoc libro agendum esset prius de Vesperis pontificalibus, postea de Matutino. Visum est non sequendum hoc loco ordinem Caeremonialis, siquidem in Matutino celebrato ab Episcopo nulla umquam occurrit variatio, excepta nocte Natalis Domini, ut declarabitur libro sequenti. Vesperae autem subiacent variationibus rituum, quando Episcopus in crastino celebrat, vel assistit Missae solemni; ideoque in articulis consecutivis describemus ritum, qui servari potest in Vesperis, prout circumstantiae requirunt, ut Vesperarum ritus Missae solemnis ritui respondeat. A.

58. Comitabuntur denique Episcopum ad portam ecclesiae vel sacristiae, quum de ecclesia proficiscetur (1).

---

(1) Si forte Episcopo assistere debeant clerici in minoribus, vel etiam non tonsurati, hanc S. R. C. instructionem, Decreto n. 4181, nn. III-VII con- tentam, sequantur:

« III. Clericus, qui loco cappellani Episcopo vel Praelato in Missa lecta aut alii Sacerdoti in Missa cantata sine sacris Ministris inserviat, salte- tonsuratus esse debet, si alius Minister in Sacris in promptu non sit.

IV. Clericus ipse omnia explere potest, quae in Caeremoniali Episco- porum, lib. I, cap. XXIX, dicuntur, pro Missa ab Episcopo lecta, his excep- a) Calicem ante Offertorium non abstergat; b) nec vinum nec aquam in infundat; c) nec Patenam cum hostia, nec Calicem Celebranti tradat; d) Ca- licem, infra actionem, numquam tangat; neque pallam super eum ponat a- ab eodem removeat; e) post ablutionem, Calicem non abstergat abstergen- ipso Celebrante, sed tantummodo illum componat, more solito, et velo coop- riat cum bursa, et ad mensam deferat.

V. Calix pro Missa lecta, sicuti et pro Missa cantata sine sacris Mi- stris, velo et bursa coopertus in abaco statuatur, amoto abusu illum non v- latum retinendi, et ad altare discoopertum deferendi.

VI. Calix ipse, post communionem a Celebrante rite abstersus, a cleric- ministrante suis ornamentis instrui poterit, ac velo et bursa coopertus abacum deferri.

VII. Si vero clericus sacra non sit Tonsura initiatus, poterit quide- ab Episcopo aut a Praelato in Missa lecta uti Minister assumi, sed eo i- casu Calix velatus ante Missam ad altare deferatur, et more solito in medi- mensae super corporale statuatur: clericus vero non tonsuratus ita se g- rat ut in Missis a simplici Sacerdote celebratis.

Poterit autem ad Missale Celebrantem adsistere, folia vertere, palm- toriam sustinere; Calix autem, ab ipso Celebrante suo tempore abstersus velatus, ac in medio mensae collocatus, absoluta Missa, in sacristiam de- ratur ».

CAPUT VI.

DE SOLEMNIBUS FUNCTIONIBUS AB EPISCOPO CELEBRANDIS

ARTICULUS I.

De Matutino solemni cum Laudibus (1).

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut huius libri cap. IV, n. 6, descriptum fuit.

2. Super altari ornato prout festi ratio requirit, ardebunt sex cerei in candelabris maioribus, saltem in accessu et discessu Episcopi. Quod idem servabitur in altari, in quo Reliquia exposita erit illius Sancti, de quo festum celebratur.

Apud altare maius. — 3. Altare istud exornabitur pallio, tobaleis et sex candelabris cum Cruce. Gradus sternentur tapeto

---

(1) Matutinum cum Laudibus celebrari solet ab Episcopo in maioribus solemnitatibus, ideoque num. 3 praescripsimus usum Mitrae pretiosae. Si qua de causa censeret Episcopus celebrandum Matutinum cum Laudibus quo die uti Mitra pretiosa non licet, neque praeparabitur ipsa neque adhibebitur, idque intelligi volumus etiam in processu functionis, quum innuimus, quibus temporibus assumenda sit. — Quod autem ad dies spectat, quibus utenda sit mitra pretiosa, notantur in Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. XVII. Deinceps etiam innuentur relativis locis. — Ritus, quem describimus pro Matutino et Laudibus, deductus est de dispositionibus Caeremonialis, nec mirandum, si n. 43 defendimus, ad intonationem antiphonarum debere totum clerum in choro assurgere, itemque si n. 84 dicimus, aliquot Canonicos debere pluviale induere; uterque enim ritus perspicue a Caeremoniali praescribitur. — Eodem n. 84, de numero Canonicorum, qui debent pluviale induere, quum a Caeremoniali non sit statutum, esse poterunt quatuor, ut intonent quatuor antiphonas Laudum post Episcopum; vel etiam sex, servata regula ab eodem Caeremoniali tradita pro Vesperis, lib. II, cap. III, n. 16. — Porro hoc libro agendum esset prius de Vesperis pontificalibus, postea de Matutino. Visum est non sequendum hoc loco ordinem Caeremonialis, siquidem in Matutino celebrato ab Episcopo nulla umquam occurrit variatio, excepta nocte Natalis Domini, ut declarabitur libro sequenti. Vesperae autem subiacent variationibus rituum, quando Episcopus in crastino celebrat, vel assistit Missae solemni; ideoque in articulis consecutivis describemus ritum, qui servari potest in Vesperis, prout circumstantiae requirunt, ut Vesperarum ritus Missae solemnis ritui respondeat. A.

nobili. Super altare disponentur paramenta Episcopi, nempe pluviale et stola eiusdem coloris quem requirit Officium, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo concolore paramentis, et prope ipsa ponetur etiam formale pretiosum in lance. In latere evangelii praeparabitur mitra pretiosa cum velo seu vimpa pro cappellano illius, et in latere epistolae aderit mitra auriphrygiata. Prope latus evangelii praeparabitur baculus pastoralis.

4. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, prope hoc ipsum latus altaris praeparabitur etiam stylobata seu basis qua firmetur Crux archiepiscopalis.

5. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis eiusdem coloris ut in paramentis.

6. In medio choro, vel etiam a latere, si transitum impediet Episcopo, ponetur legile maioris formae ornatum panno serico concolore paramentis, cum Breviario seu Lectionario pro cantoribus lectionum.

7. Super abaco alba tobalea cooperto aderunt duo candelabra cum cereis pro acolythis, thuribulum cum navicula, Breviarium aut Antiphonarium instructum tegumento concolore paramentis Episcopi, scotula et canon pontificalis adhibendus ad benedictionem in fine Laudum. In eodem abaco praeparabitur Directorium chori, ad usum Canonici illius, qui debebit praecinere antiphonas, ut inferius.

8. In promptu erunt quatuor aut sex pluvialia utenda a Canonicis seu Dignitatibus, cum suis amictibus.

9. Prope abacum ponentur duo ampla canistra seu corbes, quibus deferentur indumenta Canonicorum, qui se parabunt.

10. Thronus exornabitur lodicibus eius coloris, quem requirit Officium. Apponentur tria scabella pro Assistentibus, pulvinus quo utetur Episcopus in genuflectendo, et gradus throni cooperientur tapeto.

11. Quo loco stabunt cantores, qui praeintonare antiphonas debebunt, praeparabuntur duo exemplaria Directorii chori ad rite exsequendas intonationes.

12. Ad cancellos presbyterii statuentur candelabra maiora cum intorticiis vel cereis numero non minore quatuor, nec sex maiore (1).

---

(1) In functionibus pontificalibus oporteret, ut intorticia ardentia ponerentur ad balaustrium, ut praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. I, cap. XII, num. 20. Eorum autem usus non levis est incommodi, ob ceram liquefactam,

§ 2. *In functione.*

13. Hora praestituta, praevio campanarum sono, signum campanula sacristiae Canonicis et clero dabitur proficiscendi ad associandum Episcopum, ut cap. IV huiusce libri.

14. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, pulsabuntur festivo more campanae et organa quoque, si licebit id fieri ratione ritus.

15. Post adorationem peractam ad altare SS. Sacramenti, Episcopus procedet ad altare maius, reverentiam faciet ad Crucem, genuflectet in faldistorio, et recitabit orationem *Aperi, Domine* etc.

16. Canonici et ceteri de clero in chorum ibunt ad suum quisque locum, et flexis genibus orationem praedictam recitabunt.

17. Cappellani, quorum alter a libro, alter a scotula, accipient Antiphonarium et scotulam, ac sequentur Episcopum pergentem ad thronum.

18. Quum suo quisque loco stabunt, Caeremoniarius elevabit cappam Episcopi, quae explicata erit super faldistorium, et Episcopus assurget, iterabit reverentiam ad Crucem, et solo Caeremoniario comitante ac sequente caudatario sustinente cappae eius extremitatem, ad thronum procedet.

19. Transiens per chorum Episcopus benedicet clerum.

20. Profecto Episcopo de faldistorio, clericus unus in medio choro ponet legile cum Breviario, si prius positum non fuerit ne transitum Episcopo impediret. Duo clerici faldistorium e medio amovebunt et seorsim reponent.

21. Episcopus in throno sedebit brevi temporis spatio, nullo assistente Canonico; deinde nudabit caput, assurget ac recitabit *Pater noster; Ave, Maria* et *Credo.*

22. Se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et cum scotula.

23. Episcopus se signabit pollice super labia, cantans *Domine, labia mea aperies*: chorus respondebit *Et os meum* etc. Postea producens Crucis signum a fronte ad pectus, cantabit *Deus, in adiutorium* etc.

---

quae facile defluit super adstantes. In Sacello etiam Pontificio usque a die vigesima secunda Februarii an. 1818, antiquata fuerunt intorticia et surrogati cerei. In hisce nostris instructionibus visum est praescribere intorticia vel cereos, pro candelabris in ingressu presbyterii, idque relate ad omnes functiones pontificales. A.

nobili. Super altare disponentur paramenta Episcopi, nempe pluviale et stola eiusdem coloris quem requirit Officium, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo concolore paramentis, et prope ipsa ponetur etiam formale pretiosum in lance. In latere evangelii praeparabitur mitra pretiosa cum velo seu vimpa pro cappellano illius, et in latere epistolae aderit mitra auriphrygiata. Prope latus evangelii praeparabitur baculus pastoralis.

4. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, prope hoc ipsum latus altaris praeparabitur etiam stylobata seu basis qua firmetur Crux archiepiscopalis.

5. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis eiusdem coloris ut in paramentis.

6. In medio choro, vel etiam a latere, si transitum impediet Episcopo, ponetur legile maioris formae ornatum panno serico concolore paramentis, cum Breviario seu Lectionario pro cantoribus lectionum.

7. Super abaco alba tobalea cooperto aderunt duo candelabra cum cereis pro acolythis, thuribulum cum navicula, Breviarium aut Antiphonarium instructum tegumento concolore paramentis Episcopi, scotula et canon pontificalis adhibendus ad benedictionem in fine Laudum. In eodem abaco praeparabitur Directorium chori, ad usum Canonici illius, qui debebit praecinere antiphonas, ut inferius.

8. In promptu erunt quatuor aut sex pluvialia utenda a Canonicis seu Dignitatibus, cum suis amictibus.

9. Prope abacum ponentur duo ampla canistra seu corbes, quibus deferentur indumenta Canonicorum, qui se parabunt.

10. Thronus exornabitur lodicibus eius coloris, quem requirit Officium. Apponentur tria scabella pro Assistentibus, pulvinus quo utetur Episcopus in genuflectendo, et gradus throni cooperientur tapeto.

11. Quo loco stabunt cantores, qui praeintonare antiphonas debebunt, praeparabuntur duo exemplaria Directorii chori ad rite exsequendas intonationes.

12. Ad cancellos presbyterii statuentur candelabra maiora cum intorticiis vel cereis numero non minore quatuor, nec sex maiore (1).

---

(1) In functionibus pontificalibus oporteret, ut intorticia ardentia ponerentur ad balaustrium, ut praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. I, cap. XII, num. 20. Eorum autem usus non levis est incommodi, ob ceram liquefactam,

§ 2. *In functione.*

13. Hora praestituta, praevio campanarum sono, signum campanula sacristiae Canonicis et clero dabitur proficiscendi ad associandum Episcopum, ut cap. IV huiusce libri.

14. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, pulsabuntur festivo more campanae et organa quoque, si licebit id fieri ratione ritus.

15. Post adorationem peractam ad altare SS. Sacramenti, Episcopus procedet ad altare maius, reverentiam faciet ad Crucem, genuflectet in faldistorio, et recitabit orationem *Aperi, Domine* etc.

16. Canonici et ceteri de clero in chorum ibunt ad suum quisque locum, et flexis genibus orationem praedictam recitabunt.

17. Cappellani, quorum alter a libro, alter a scotula, accipient Antiphonarium et scotulam, ac sequentur Episcopum pergentem ad thronum.

18. Quum suo quisque loco stabunt, Caeremoniarius elevabit cappam Episcopi, quae explicata erit super faldistorium, et Episcopus assurget, iterabit reverentiam ad Crucem, et solo Caeremoniario comitante ac sequente caudatario sustinente cappae eius extremitatem, ad thronum procedet.

19. Transiens per chorum Episcopus benedicet clerum.

20. Profecto Episcopo de faldistorio, clericus unus in medio choro ponet legile cum Breviario, si prius positum non fuerit ne transitum Episcopo impediret. Duo clerici faldistorium e medio amovebunt et seorsim reponent.

21. Episcopus in throno sedebit brevi temporis spatio, nullo assistente Canonico; deinde nudabit caput, assurget ac recitabit *Pater noster, Ave, Maria* et *Credo.*

22. Se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et cum scotula.

23. Episcopus se signabit pollice super labia, cantans *Domine, labia mea aperies*: chorus respondebit *Et os meum* etc. Postea producens Crucis signum a fronte ad pectus, cantabit *Deus, in adiutorium* etc.

---

quae facile defluit super adstantes. In Sacello etiam Pontificio usque a die vigesima secunda Februarii an. 1818, antiquata fuerunt intorticia et surrogati cerei. In hisce nostris instructionibus visum est praescribere intorticia vel cereos, pro candelabris in ingressu presbyterii, idque relate ad omnes functiones pontificales. A.

24. Cappellani cum libro et scotula, quum Episcopus non cantabit e libro, recedent a latere sinistro throni, extra gradum superiorem.

25. Cantato ℣. *Gloria Patri*, duo cantores, qui cantare debebunt invitatorium, veniunt in medium chorum ante legile, et facient genuflexionem ad Crucem, postea ad Episcopum.

26. Cantores praedicti si fuerint de Beneficiariorum seu Mansionariorum coetu, induti erunt habitu chorali, sin minus, utentur superpelliceo. Sedebunt autem, si Beneficiarii, in suis stallis, sed curabitur ut sint proximi legili, quod est in medio choro, et locus unius respondeat alterius ex adversa chori parte. Sin autem de coetu praedicto non fuerint, sedebunt loco quo solent cappellani, vel etiam alio iuxta consuetudinem ecclesiae.

27. Cantato *Alleluia* vel *Laus tibi, Domine* etc., duo cantores cantabunt invitatorium, ad quod respondebit chorus: simili modo cantabunt psalmum *Venite, exsultemus* etc.

28. Ad illa verba *Venite, adoremus et procidamus ante Deum*, genuflectent omnes versus altare, idque ipsum faciet Episcopus in throno, genuflectens super pulvino ab alterutro cappellano posito super plano gradus cathedrae.

29. Cantato ℣. *Gloria Patri* in invitatorio, si Episcopus eodem mane cantabit Missam solemnem, Caeremoniarius vel alius hoc fungens officio, accipiet ex abaco Directorium chori, se sistet ante Canonicum ministraturum in officio Subdiaconi in Missa, eumque invitabit inclinatione capitis. Canonicus respondebit ei simili salutatione, et descendens de stallo se illi adiunget. Procedent in medium chorum, reverentiam facient ad altare, deinde ad Episcopum ante thronum. Canonicus librum accipiet a Caeremoniario sive ab alio cappellano.

30. Cantato ultimo versiculo invitatorii post *Gloria Patri*, et responso a choro, Canonicus, praemissa inclinatione ad Episcopum, praecinet ipsi hymnum Matutini.

31. Se sistent ante Episcopum duo cappellani cum libro et cum scotula, et Episcopus intonabit hymnum, quem prosequentur cantores in choro.

32. Canonicus, restituto libro Caeremoniario seu cappellano, statim ut Episcopus intonaverit hymnum, reverentiam iterabit ad Episcopum et ad altare, redibit ad locum suum, ibique salutabit Caeremoniarium, a quo comitatus fuerit.

33. Sin autem Episcopus non cantabit Missam, ne hymnum quidem intonabit, eoque casu intonabunt illum cantores in choro.

34. Duo cantores, qui in medio choro cantaverint invitatorium cum psalmo *Venite, exsultemus* etc., etiam si Episcopus non intonabit hymnum, statim ac suum officium compleverint, facta genuflexione ad altare et ad Episcopum, et mutua inter se reverentia, recedent ad stallum seu locum ipsis attributum.

35. Sub finem cantus hymni, redibunt in medium chorum, et facta genuflexione ad altare, deinde ad Episcopum, procedent ante primum Canonicum, seu primam Dignitatem, quae aderit in choro, et facta ad ipsum reverentia, primus ex eis, statim post hymnum, praecinet eidem Canonico primam antiphonam primi nocturni.

36. Primus Canonicus seu Dignitas intonabit antiphonam primi nocturni, et cantores statim, postquam illam intonaverint, reverentia eum salutabunt, quibus ille respondebit, et cum debitis genuflexionibus in medium chorum redibunt.

37. Quum a choro praedicta antiphona cantu gregoriano cantata erit, cantores supradicti intonabunt primum psalmum primi nocturni, quo intonato se simul convertent versus illam partem chori, quae prosequi debebit cantum psalmi. Iteratis deinde genuflexionibus ad altare et Episcopum, ac facta inter se mutua reverentia, ad stallum suum revertentur.

38. Notandum autem, quod quum cantores, qui psalmos intonabunt in medio choro, se convertent ad salutandam illam chori partem, quae cantum psalmi erit prosecutura, illi qui sedebunt in eo latere, non debent ad salutationem illam nudare caput; siquidem ea non est reverentia, cui sit ad invicem respondendum, sed quaedam est indicatio prosequendi cantum; quod quidem fit ut vitetur confusio, quae inde oriri posset, si forte obliti essent ad quos spectet prosequi cantum.

39. Interim a choro alternatim cantabitur primus psalmus tono dato a cantoribus praedictis. Primo versiculo considebunt omnes et ipse Episcopus, ac bireto caput cooperient.

40. Post *Gloria Patri* primi psalmi, cantores supradicti discedent de loco suo, et cum debitis genuflexionibus redibunt in medium chorum.

41. Repetetur hoc tempore antiphona cantata, vel legetur alta voce a cantore aliquo ad legile chori, et interea sonabitur organis.

24. Cappellani cum libro et scotula, quum Episcopus non cantabit e libro, recedent a latere sinistro throni, extra gradum superiorem.

25. Cantato ℣. *Gloria Patri,* duo cantores, qui cantare debebunt invitatorium, veniunt in medium chorum ante legile, et facient genuflexionem ad Crucem, postea ad Episcopum.

26. Cantores praedicti si fuerint de Beneficiariorum seu Mansionariorum coetu, induti erunt habitu chorali, sin minus, utentur superpelliceo. Sedebunt autem, si Beneficiarii, in suis stallis, sed curabitur ut sint proximi legili, quod est in medio choro, et locus unius respondeat alterius ex adversa chori parte. Sin autem de coetu praedicto non fuerint, sedebunt loco quo solent cappellani, vel etiam alio iuxta consuetudinem ecclesiae.

27. Cantato *Alleluia* vel *Laus tibi, Domine* etc., duo cantores cantabunt invitatorium, ad quod respondebit chorus: simili modo cantabunt psalmum *Venite, exsultemus* etc.

28. Ad illa verba *Venite, adoremus et procidamus ante Deum,* genuflectent omnes versus altare, idque ipsum faciet Episcopus in throno, genuflectens super pulvino ab alterutro cappellano posito super plano gradus cathedrae.

29. Cantato ℣. *Gloria Patri* in invitatorio, si Episcopus eodem mane cantabit Missam solemnem, Caeremoniarius vel alius hoc fungens officio, accipiet ex abaco Directorium chori, se sistet ante Canonicum ministraturum in officio Subdiaconi in Missa, eumque invitabit inclinatione capitis. Canonicus respondebit ei simili salutatione, et descendens de stallo se illi adiunget. Procedent in medium chorum, reverentiam facient ad altare, deinde ad Episcopum ante thronum. Canonicus librum accipiet a Caeremoniario sive ab alio cappellano.

30. Cantato ultimo versiculo invitatorii post *Gloria Patri,* et responso a choro, Canonicus, praemissa inclinatione ad Episcopum, praecinet ipsi hymnum Matutini.

31. Se sistent ante Episcopum duo cappellani cum libro et cum scotula, et Episcopus intonabit hymnum, quem prosequentur cantores in choro.

32. Canonicus, restituto libro Caeremoniario seu cappellano, statim ut Episcopus intonaverit hymnum, reverentiam iterabit ad Episcopum et ad altare, redibit ad locum suum, ibique salutabit Caeremoniarium, a quo comitatus fuerit.

33. Sin autem Episcopus non cantabit Missam, ne hymnum quidem intonabit, eoque casu intonabunt illum cantores in choro.

34. Duo cantores, qui in medio choro cantaverint invitatorium cum psalmo *Venite, exsultemus* etc., etiam si Episcopus non intonabit hymnum, statim ac suum officium compleverint, facta genuflexione ad altare et ad Episcopum, et mutua inter se reverentia, recedent ad stallum seu locum ipsis attributum.

35. Sub finem cantus hymni, redibunt in medium chorum, et facta genuflexione ad altare, deinde ad Episcopum, procedent ante primum Canonicum, seu primam Dignitatem, quae aderit in choro, et facta ad ipsum reverentia, primus ex eis, statim post hymnum, praecinet eidem Canonico primam antiphonam primi nocturni.

36. Primus Canonicus seu Dignitas intonabit antiphonam primi nocturni, et cantores statim, postquam illam intonaverint, reverentia eum salutabunt, quibus ille respondebit, et cum debitis genuflexionibus in medium chorum redibunt.

37. Quum a choro praedicta antiphona cantu gregoriano cantata erit, cantores supradicti intonabunt primum psalmum primi nocturni, quo intonato se simul convertent versus illam partem chori, quae prosequi debebit cantum psalmi. Iteratis deinde genuflexionibus ad altare et Episcopum, ac facta inter se mutua reverentia, ad stallum suum revertentur.

38. Notandum autem, quod quum cantores, qui psalmos intonabunt in medio choro, se convertent ad salutandam illam chori partem, quae cantum psalmi erit prosecutura, illi qui sedebunt in eo latere, non debent ad salutationem illam nudare caput; siquidem ea non est reverentia, cui sit ad invicem respondendum, sed quaedam est indicatio prosequendi cantum; quod quidem fit ut vitetur confusio, quae inde oriri posset, si forte obliti essent ad quos spectet prosequi cantum.

39. Interim a choro alternatim cantabitur primus psalmus tono dato a cantoribus praedictis. Primo versiculo considebunt omnes et ipse Episcopus, ac bireto caput cooperient.

40. Post *Gloria Patri* primi psalmi, cantores supradicti discedent de loco suo, et cum debitis genuflexionibus redibunt in medium chorum.

41. Repetetur hoc tempore antiphona cantata, vel legetur alta voce a cantore aliquo ad legile chori, et interea sonabitur organis.

42. Sub finem repetitionis primae antiphonae, duo praedicti cantores, qui iam processerunt in medium chorum, iterabunt genuflexiones et pergent ad chorum in latus oppositum primae Dignitati seu Canonico, qui primam antiphonam intonavit.

43. Ibi reverentiam facient secundae Dignitati seu Canonico, qui primus erit in ordine sedendi. Canonicus seu Dignitas assurget, cumque eo consurget omnis chorus, videlicet tum illi qui sedent ex parte Canonici seu Dignitatis, quae intonabit secundam antiphonam, tum qui sedebunt ex parte opposita.

44. Repetita sive cantu sive organis prima antiphona, secundus praedictus cantor secundam antiphonam primi nocturni praecinet secundo Canonico, qui eandem antiphonam intonabit.

45. Intonata praedicta antiphona, duo cantores reverentiam facient ad Canonicum, qui intonaverit, et in medium chorum redibunt cum debitis genuflexionibus.

46. Cantabitur interea secunda antiphona, et chorus qui consurrexerat ad intonationem antiphonae, rursus considebit.

47. Cantata secunda antiphona, iidem cantores duo intonabunt secundum psalmum, et facta reverentia ad illam chori partem, quae prosequi debebit cantum, cum debitis genuflexionibus redibunt ad locum suum.

48. Cantabitur deinde psalmus secundus, ut superius innuimus, eoque absoluto, iidem cantores redibunt in medium chorum, ituri postea ad tertiam praecinendam tertio Canonico, qui sedebit post Dignitatem, vel Canonicum, qui primam antiphonam intonavit, eademque ratione utentur in ceteris psalmis qui supersunt in reliquis nocturnis, observando tum vicissitudinem chori in praeintonationibus, tum ritum praescriptum in intonatione antiphonarum et psalmorum.

49. Sub finem repetitionis tertiae antiphonae primi psalmi, in medium chorum venient cantores praedicti, et factis ad altare et ad Episcopum genuflexionibus, quum absolutus erit cantus seu repetitio antiphonae, adiicient cantum versiculi iuxta tonum assignatum, eoque cantato, cum debitis genuflexionibus ad locum suum redibunt.

50. Interim ante Episcopum se sistent duo cappellani cum libro et scotula.

51. Statim post cantatum versiculum, Episcopus caput nudabit bireto, quod tradet Caeremoniario assistenti, assurget et cum eo chorus universus.

52. Episcopus subiunget verba *Pater noster* in cantu, et prosequetur recitare secreto.

53. Caeremoniarius, sive alius cappellanus designatus, se sistet ante Canonicum, qui cantare debebit primam lectionem. Notetur autem, quod lectiones canere ad sex digniores Canonicos spectat, et cantari incipient a minus digno seu iuniori, deinde a quinto, a quarto et sic successive de ceteris. Septima autem et octava cantadae sunt a duobus Diaconis, qui Episcopo assistent (1).

54. Itaque Canonicus, qui ad primam lectionem cantandam invitabitur, de suo stallo descendet, se addet Caeremoniario seu cappellano, quocum vadet in medium chorum, ante legile praeparatum pro lectionibus. Reverentiam ad altare et ad Episcopum exsequetur, postea consistet ante legile, tradens biretum cappellano seu Caeremoniario.

55. Episcopus, postquam secreto recitaverit *Pater noster*, subiunget in cantu ultimum versiculum *Et ne nos* etc., chorus autem respondebit *Sed libera nos* etc. Absolutionem deinde Episcopus prosequetur *Exaudi, Domine* etc., et a choro responso *Amen*, Canonicus, qui cantaturus erit lectionem, iunctis manibus convertetur ad Episcopum, et ab illo inclinatus petet beneditionem, dicens *Iube, Domne, benedicere*. Episcopus impertietur ei benedictionem, cantans *Benedictione perpetua* etc., et animadvertet, quod tum in ista, tum in ceteris benedictionibus nullum manu faciendum est signum Crucis.

56. Chorus ad benedictionem Episcopi respondebit *Amen*, et Canonicus, qui eam petiit, perstabit inclinatus versus Episcopum, donec chorus responderit *Amen* (2).

57. Tunc Canonicus rursus se convertet ad legile, et super ipso vel super libro in extremitatibus imponet manus, exspectans nutum Caeremoniarii seu cappellani, ut cantare lectionem incipiat.

58. Impertita ab Episcopo benedictione, recedent de throno cappellani cum libro et scotula; Episcopus sedebit, et caput

---

(1) Si legitima vigeat in locis consuetudo, diversa ab ea quam hac paragrapho tradimus, poterit sine ulla controversia servari. A.

(2) Si lectio caneretur a Mansionario vel Beneficiario, hic dum petet benedictionem, debet uno genu versus Episcopum genuflectere. A.

42. Sub finem repetitionis primae antiphonae, duo praedicti cantores, qui iam processerunt in medium chorum, iterabunt genuflexiones et pergent ad chorum in latus oppositum primae Dignitati seu Canonico, qui primam antiphonam intonavit.

43. Ibi reverentiam facient secundae Dignitati seu Canonico, qui, primus erit in ordine sedendi. Canonicus seu Dignitas assurget, cumque eo consurget omnis chorus, videlicet tum illi qui sedent ex parte Canonici seu Dignitatis, quae intonabit secundam antiphonam, tum qui sedebunt ex parte opposita.

44. Repetita sive cantu sive organis prima antiphona, secundus praedictus cantor secundam antiphonam primi nocturni praecinet secundo Canonico, qui eandem antiphonam intonabit.

45. Intonata praedicta antiphona, duo cantores reverentiam facient ad Canonicum, qui intonaverit, et in medium chorum redibunt cum debitis genuflexionibus.

46. Cantabitur interea secunda antiphona, et chorus qui consurrexerat ad intonationem antiphonae, rursus considebit.

47. Cantata secunda antiphona, iidem cantores duo intonabunt secundum psalmum, et facta reverentia ad illam chori partem, quae prosequi debebit cantum, cum debitis genuflexionibus redibunt ad locum suum.

48. Cantabitur deinde psalmus secundus, ut superius innuimus, eoque absoluto, iidem cantores redibunt in medium chorum, ituri postea ad tertiam praecinendam tertio Canonico, qui sedebit post Dignitatem, vel Canonicum, qui primam antiphonam intonavit, eademque ratione utentur in ceteris psalmis qui supersunt in reliquis nocturnis, observando tum vicissitudinem chori in praeintonationibus, tum ritum praescriptum in intonatione antiphonarum et psalmorum.

49. Sub finem repetitionis tertiae antiphonae primi psalmi in medium chorum venient cantores praedicti, et factis ad altare et ad Episcopum genuflexionibus, quum absolutus erit cantus seu repetitio antiphonae, adiicient cantum versiculi iuxta tonum assignatum, eoque cantato, cum debitis genuflexionibus ad locum suum redibunt.

50. Interim ante Episcopum se sistent duo cappellani cum libro et scotula.

51. Statim post cantatum versiculum, Episcopus caput nudabit bireto, quod tradet Caeremoniario assistenti, assurget et cum eo chorus universus.

52. Episcopus subiunget verba *Pater noster* in cantu, et prosequetur recitare secreto.

53. Caeremoniarius, sive alius cappellanus designatus, se sistet ante Canonicum, qui cantare debebit primam lectionem. Notetur autem, quod lectiones canere ad sex digniores Canonicos spectat, et cantari incipient a minus digno seu iuniori, deinde a quinto, a quarto et sic successive de ceteris. Septima autem et octava cantadae sunt a duobus Diaconis, qui Episcopo assistent (1).

54. Itaque Canonicus, qui ad primam lectionem cantandam invitabitur, de suo stallo descendet, se addet Caeremoniario seu cappellano, quocum vadet in medium chorum, ante legile praeparatum pro lectionibus. Reverentiam ad altare et ad Episcopum exsequetur, postea consistet ante legile, tradens biretum cappellano seu Caeremoniario.

55. Episcopus, postquam secreto recitaverit *Pater noster*, subiunget in cantu ultimum versiculum *Et ne nos* etc., chorus autem respondebit *Sed libera nos* etc. Absolutionem deinde Episcopus prosequetur *Exaudi, Domine* etc., et a choro responso *Amen*, Canonicus, qui cantaturus erit lectionem, iunctis manibus convertetur ad Episcopum, et ab illo inclinatus petet beneditionem, dicens *Iube, Domne, benedicere.* Episcopus impertietur ei benedictionem, cantans *Benedictione perpetua* etc., et animadvertet, quod tum in ista, tum in ceteris benedictionibus nullum manu faciendum est signum Crucis.

56. Chorus ad benedictionem Episcopi respondebit *Amen*, et Canonicus, qui eam petiit, perstabit inclinatus versus Episcopum, donec chorus responderit *Amen* (2).

57. Tunc Canonicus rursus se convertet ad legile, et super ipso vel super libro in extremitatibus imponet manus, exspectans nutum Caeremoniarii seu cappellani, ut cantare lectionem incipiat.

58. Impertita ab Episcopo benedictione, recedent de throno cappellani cum libro et scotula; Episcopus sedebit, et caput

(1) Si legitima vigeat in locis consuetudo, diversa ab ea quam hac paragrapho tradimus, poterit sine ulla controversia servari. A.

(2) Si lectio caneretur a Mansionario vel Beneficiario, hic dum petet benedictionem, debet uno genu versus Episcopum genuflectere. A.

cooperiet bireto, quod ei porriget Caeremoniarius. Chorus quoque considebit.

59. Quum Episcopus sederit, Canonicus cantare primam lectionem incipiet.

60. In fine lectionis, ad verba *Tu autem, Domine* etc., reverentiam faciet ad altare, deinde ad Episcopum, ac recepto bireto redibit ad stallum suum, ibique antequam sedeat, reverentia salutabit Caeremoniarium, a quo comitatus fuerit (1).

61. Interea cantabitur primum responsorium simplici concentu, ad cuius versiculum intermisceri poterit sonus organorum.

62. Sub finem praedicti responsorii se sistent ante Episcopum duo cappellani cum libro et scotula.

63. Caeremoniarius seu cappellanus, postquam comitatus erit Canonicum, qui cecinerit primam lectionem, subsistet prope alterum Canonicum, qui cantaturus erit secundam.

64. Quum prope finem erit cantus responsorii, invitabit illum ad descendendum in medium, et exsequetur eadem omnia quae descripta sunt pro prima lectione.

65. Episcopus autem benedictionem impertietur sedens, caput tantum nudabit bireto: quocirca responso *Amen* a choro, Canonicus, cui contigerit cantare lectionem, immediate ipsam incipiet.

66. Idipsum observabitur in reliquis lectionibus, videlicet Episcopus dabit benedictionem sedens ad secundam, tertiam, quintam, sextam et octavam. Primam autem, ut supra dictum est, et quartam benedictionem dabit stans. Quod vero ad septimam spectat et nonam, paullo inferius docebitur.

67. Cantatis tribus lectionibus cum respectivis responsoriis primi nocturni, cantabitur secundum nocturnum ordine supradicto, et prima secundi nocturni antiphona intonabitur a quarto Canonico seu Dignitate, itemque septima, quae prima erit tertii nocturni intonabitur a Canonico, qui septimus in ordine chori sedebit.

68. Ad septimam autem benedictionem quod spectat, sequens ordo servabitur: Postquam Episcopus cecinerit formulam *Evangelica lectio* etc., stare perget, et caput nudabit, etiam pileolo.

---

(1) Si cantor lectionis non fuerit Canonicus, quum dicet *Tu autem, Domine*, etc., genuflectere debebit. A.

69. Posteaquam Canonicus, qui cantabit lectionem, pronunciaverit verba *Et reliqua*, Episcopus rursus caput cooperiet pileolo, et sedebit, cumque ipso considebit omnis chorus.

70. Tum Canonicus prosequetur cantare lectionem *Homilia* vel *De homilia* etc. Quam lectionem dum cantabit, meminerit manus imponere libro vel legili, idque etiam faciet ad verba evangelii, quae dum dicet, nec manus iunget, nec signabit librum aut seipsum.

71. Ad octavum responsorium, duo Canonici seu Dignitates, quae debebunt Episcopo officio Diaconorum assistere, de suo stallo descendent, reverentiam ad altare facient in medio choro, deinde venient ante tronum, ibique reverentiam facient ad Episcopum, tum locum commutantes, ut dignior stet dextrorsum, alter sinistrorsum, ad thronum ascendent, et scabello considebunt uterque suo (1).

72. Post cantatum *Gloria Patri* octavi responsorii, se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula.

73. Absoluto responsorio, consurget universus chorus, et cum ipso etiam Episcopus, qui tradet biretum primo Diacono assistenti.

74. Episcopus cantabit *Iube, Domine* (non vero *Domne*), *benedicere*, et chorus ei respondebit *Amen*. Episcopus ad illa verba *Iube, Domine, benedicere* inclinabitur versus altare (2). Cantabit deinde nonam lectionem, cuius tempore Caeremoniarius sive alius cappellanus, sumpto ex abaco libro pro intonando *Te Deum*, invitabit Canonicum, qui officio Subdiaconi in Missa erit ministraturus, vel si Episcopus Missam non cantabit, invitabit alterum Canonicum, sive ad quem spectabit praecinere Episcopo antiphonas et hymnos, et facta simul ad altare tum ad Episcopum ante thronum reverentia, ibi consistent. In fine lectionis, ad verba *Tu autem, Domine*, Episcopus versus altare profunde caput inclinabit.

---

(1) Pro assistentia Episcopo praestanda a Canonicis in sacris functionibus, servabitur quod Caeremoniale Episcoporum praescribit, lib. I, cap. XXVI. A.

(2) Notandum, quod Caeremoniale, lib. II, cap. V, num. 9, haec habet: « Si adesset Legatus, aut aliquis alius Praelatus se maior, Episcopus versus ad illum peteret benedictionem; ille vero stans in loco suo responderet *Ad societatem* vel *Per evangelica dicta*, factis tamen prius mutuis reverentiis inter Episcopum et Legatum, seu alium superiorem maiorem ». A.

cooperiet bireto, quod ei porriget Caeremoniarius. Chorus quoque considebit.

59. Quum Episcopus sederit, Canonicus cantare primam lectionem incipiet.

60. In fine lectionis, ad verba *Tu autem, Domine* etc., reverentiam faciet ad altare, deinde ad Episcopum, ac recepto bireto redibit ad stallum suum, ibique antequam sedeat, reverentia salutabit Caeremoniarium, a quo comitatus fuerit (1).

61. Interea cantabitur primum responsorium simplici concentu, ad cuius versiculum intermisceri poterit sonus organorum.

62. Sub finem praedicti responsorii se sistent ante Episcopum duo cappellani cum libro et scotula.

63. Caeremoniarius seu cappellanus, postquam comitatus erit Canonicum, qui cecinerit primam lectionem, subsistet prope alterum Canonicum, qui cantaturus erit secundam.

64. Quum prope finem erit cantus responsorii, invitabit illum ad descendendum in medium, et exsequetur eadem omnia quae descripta sunt pro prima lectione.

65. Episcopus autem benedictionem impertietur sedens, caput tantum nudabit bireto: quocirca responso *Amen* a choro, Canonicus, cui contigerit cantare lectionem, immediate ipsam incipiet.

66. Idipsum observabitur in reliquis lectionibus, videlicet Episcopus dabit benedictionem sedens ad secundam, tertiam, quintam, sextam et octavam. Primam autem, ut supra dictum est, et quartam benedictionem dabit stans. Quod vero ad septimam spectat et nonam, paullo inferius docebitur.

67. Cantatis tribus lectionibus cum respectivis responsoriis primi nocturni, cantabitur secundum nocturnum ordine supradicto, et prima secundi nocturni antiphona intonabitur a quarto Canonico seu Dignitate, itemque septima, quae prima erit tertii nocturni intonabitur a Canonico, qui septimus in ordine chori sedebit.

68. Ad septimam autem benedictionem quod spectat, sequens ordo servabitur: Postquam Episcopus cecinerit formulam *Evangelica lectio* etc., stare perget, et caput nudabit, etiam pileolo.

---

(1) Si cantor lectionis non fuerit Canonicus, quum dicet *Tu autem, Domine*, etc., genuflectere debebit. A.

69. Posteaquam Canonicus, qui cantabit lectionem, pronunciaverit verba *Et reliqua*, Episcopus rursus caput cooperiet pileolo, et sedebit, cumque ipso considebit omnis chorus.

70. Tum Canonicus prosequetur cantare lectionem *Homilia* vel *De homilia* etc. Quam lectionem dum cantabit, meminerit manus imponere libro vel legili, idque etiam faciet ad verba evangelii, quae dum dicet, nec manus iunget, nec signabit librum aut seipsum.

71. Ad octavum responsorium, duo Canonici seu Dignitates, quae debebunt Episcopo officio Diaconorum assistere, de suo stallo descendent, reverentiam ad altare facient in medio choro, deinde venient ante tronum, ibique reverentiam facient ad Episcopum, tum locum commutantes, ut dignior stet dextrorsum, alter sinistrorsum, ad thronum ascendent, et scabello considebunt uterque suo (1).

72. Post cantatum *Gloria Patri* octavi responsorii, se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula.

73. Absoluto responsorio, consurget universus chorus, et cum ipso etiam Episcopus, qui tradet biretum primo Diacono assistenti.

74. Episcopus cantabit *Iube, Domine* (non vero *Domne*), *benedicere*, et chorus ei respondebit *Amen*. Episcopus ad illa verba *Iube, Domine, benedicere* inclinabitur versus altare (2). Cantabit deinde nonam lectionem, cuius tempore Caeremoniarius sive alius cappellanus, sumpto ex abaco libro pro intonando *Te Deum*, invitabit Canonicum, qui officio Subdiaconi in Missa erit ministraturus, vel si Episcopus Missam non cantabit, invitabit alterum Canonicum, sive ad quem spectabit praecinere Episcopo antiphonas et hymnos, et facta simul ad altare tum ad Episcopum ante thronum reverentia, ibi consistent. In fine lectionis, ad verba *Tu autem, Domine*, Episcopus versus altare profunde caput inclinabit.

---

(1) Pro assistentia Episcopo praestanda a Canonicis in sacris functionibus, servabitur quod Caeremoniale Episcoporum praescribit, lib. I, cap. XXVI. A.

(2) Notandum, quod Caeremoniale, lib. II, cap. V, num 9, haec habet: « Si adesset Legatus, aut aliquis alius Praelatus se maior, Episcopus versus ad illum peteret benedictionem; ille vero stans in loco suo responderet *Ad societatem* vel *Per evangelica dicta*, factis tamen prius mutuis reverentiis inter Episcopum et Legatum, seu alium superiorem maiorem ». A.

75. Lectione ab Episcopo cantata, Canonicus praedictus libro accepto a Caeremoniario seu cappellano, praecinet Episcopo sbmissa voce *Te Deum laudamus*.

76. Episcopus intonabit *Te Deum*, quo intonato, Canonicus librum restituet Caeremoniario seu cappellano, et cum debitis reverentiis ad locum suum redibit.

77. Sic etiam duo cappellani cum libro et scotula de throno recedent.

78. Ad ℣. *Te ergo quaesumus* etc. omnes genuflectent. Episcopus autem genuflectet super pulvino posito in scabellulo cathedrae. Ad versiculum eundem, omnes caput nudabunt etiam pileolo, quod et ipse Episcopus faciet.

79. Post praedictum versiculum, Episcopi paramenta apud altare distribuentur clericis, qui debebunt illa ad thronum deferre.

80. Item aderunt clerici delegati afferendis pluvialibus ad Canonicos, qui se parabunt una cum Episcopo, et alii qui recipient insignia seu vestes canonicales, quas illi deponent.

81. Absoluto hymno *Te Deum*, continuabitur sonare organis, donec paratus fuerit Episcopus. Interea clerici cum paramentis procedent ad thronum, quo veniet etiam cubicularius ut cappam Episcopi recipiat.

82. Ubi clerici ad thronum prervenerint, Diaconi assistentes Episcopo detrahent cappam, adiuvante cubiculario, qui posteriorem vestis extremitatem expediet.

83. Post haec Diaconi assistentes induent eum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, supra quo ponetur formale a primo Diacono assistente.

84. Interea clerici huic rei designati deferent pluvialia ad Canonicos, qui se parare debebunt, et alii clerici recipient indumenta canonicalia. Praedicti Canonici numero quatuor aut sex, iuxta maiorem minoremve solemnitatem, supra rochetum, si utentur, secus supra superpelliceum induentur amictu et supra ipsum pluviali. Manebunt suo quisque loco: ac si Canonici hoc modo parati ordine inferiori essent quam alii, qui tempore Matutini sedebunt primis locis, propter paramenta quibus sunt induti, sedebunt in primis chori subselliis quae propiora erunt throno.

85. Episcopo parato imponetur a primo Diacono mitra pretiosa.

86. Episcopus brevi tempore sedebit, ac secundus Diaconus detrahet eius capiti mitram.

87. Quam a Diacono accipiet cappellanus a mitra et referet ad altare; accipiet autem alteram auriphrygiatam et portabit ad thronum.

88. Ante Episcopum se sistent cappellani a libro et a scotula.

89. Episcopus assurget, eique attollente fimbriam pluvialis primo Diacono assistente, se signabit, et cantabit *Deus, in adiutorium* etc.

90. Cum cantabitur ℣. *Sicut erat* post *Gloria Patri*, Caeremoniarius sive alius cappellanus, accepto ex abaco libro ad intonandas antiphonas, invitabit in choro Canonicum, qui officio Subdiaconi ministraturus erit in Missa, si Episcopus illo die Missam cantabit, vel alterum Canonicum, iuxta consuetudinem ecclesiae, et cum debitis reverentiis eum comitabitur ad thronum.

91. Canonicus praedictus, postquam cantatum erit *Alleluia* vel *Laus tibi, Domine* etc., reverentiam faciens ad Episcopum, primam antiphonam ei praecinet e libro, quem manu acceperit.

92. Episcopus e libro, quem ante ipsum sustinebit cappellanus antedictus, intonabit primam antiphonam, quam cantores prosequentur in notis.

93. Intonata ab Episcopo antiphona, praedictus Canonicus discedet, et cum debitis reverentiis ad stallum suum redibit.

94. Recedent etiam cappellani cum libro et scotula, quae referri poterunt ad abacum.

95. Episcopus autem sedebit, et capiti eius imponetur mitra auriphrygiata a primo Diacono assistente.

96. Duo cantores, qui praeintonaverint antiphonas in Matutino, quum cantabitur prima antiphona, procedent in medium chorum, et factis ad altare et ad Episcopum genuflexionibus, ibi consistent.

97. Cantata prima antiphona, duo praedicti cantores intonabunt primum psalmum, et inclinatione facta versus illam chori partem, quae cantum erit prosecutura, iterabunt genuflexionem ad altare et Episcopum, et mutua se reverentia salutantes, redibunt ad locum in quo sedebunt.

98. Tum primus psalmus alternatim a choro cantabitur.

99. Ut intonatus erit psalmus, Presbyter assistens de suo loco descendet, et facta in medio choro reverentia ad altare, deinde ante thronum ad Episcopum, ascendet ad thronum et sedebit in scabello, ut officio assistentis fungatur.

100. Quum cantabitur ℣. *Sicut erat* post *Gloria Patri*, iidem duo cantores venient in medium chorum, et genuflexionem ad altare et Episcopum conficient. Exspectabunt ibi donec repetatur in notis vel ab organis antiphona prima, sub cuius finem, iterata genuflexione ad altare, pergent ad chorum, et progressi ante aut versus thronum, genuflexionem ad Episcopum exsequentur.

101. Se sistent ante primum Canonicum digniorem, qui erit indutus pluviali, ut superius traditum est.

102. Canonicus praedictus assurget, et cum eo chorus universus.

103. Primus cantor praecinet ei secundam antiphonam, quae repetetur ab ipso in notis.

104. Deinde duo praedicti cantores reverentia eum salutabunt, quibus ipse respondebit, ac sedebit, et cum eo rursus considebit chorus.

105. Interea cantabitur secunda antiphona, ac duo praedicti cantores, iterata genuflexione ad Episcopum, deinde ad altare, subsistent in medio choro.

106. Completo antiphonae cantu, duo cantores iidem secundum psalmum intonabunt, et facta reverentia versus chori partem, quae psalmum canendo erit prosecutura, iterabunt ad altare et Episcopum genuflexionem. Se deinde mutua reverentia salutantes, ad locum suum ad chorum redibunt.

107. Hoc ipsum observabitur in intonatione tertii, quarti et quinti psalmi, quorum antiphonas intonabunt Canonici supradicti induti pluviali, ritu eodem ac superius de secundo psalmo.

108. Repetita antiphona quinta, et cessante organorum sono, omnis chorus consurget et ipse Episcopus. Unus cantorum, qui praecinuerunt antiphonas, vel Hebdomadarius sive alius ad quem spectet de more ecclesiae, cantabit capitulum quo loco solet cantari, ea tamen animadversione, ut si cantandum sit eo loco quo canitur epistola, faciat reverentiam vel genuflexionem ad altare et Episcopum antequam cantet illud, et postquam cantaverit, rediens ad locum suum, repetat eandem reverentiam seu genuflexionem.

109. Dum cantabitur capitulum, Caeremoniarius vel alius quispiam huic rei delegatus, accepto ex abaco libro ad praeintonandum hymnum, invitabit Canonicum, qui debebit officio Subdiaconi ministrare in Missa Episcopi, vel etiam alium ad quem spectabit iuxta morem ecclesiae, et facta simul reve-

rentia ad altare, pergent ante thronum, ibique reverentiam ad Episcopum conficient.

110. Cantato capitulo et a choro responso *Deo gratias*, Canonicus praedictus, accepto libro, praecinet Episcopo submissa voce principium hymni.

111. Episcopus, praeintonato a Canonico hymno, sedebit, et secundus Diaconus assistens mitram detrahet capiti eius.

112. Ante Episcopum se sistent duo cappellani cum libro et scotula.

113. Tunc Episcopus assurget et intonabit hymnum, qui cantabitur a choro.

114. Cappellani a libro et scotula recedent.

115. Canonicus praedictus, intonato ad Episcopo hymno, iterabit ante ipsum reverentiam, et eodem ordine ac supra redibit ad locum suum.

116. Interim a thuriferario in promptu habebitur thuribulum.

117. Sub finem hymni, redibunt in medium chorum duo cantores ut cantent versiculum.

118. Item cappellanus a mitra et alter a baculo accedent ad altare, et primus ibi relinquet mitram auriphrygiatam et accipiet alteram pretiosam; alter autem sumet baculum pastoralem, et cum rebus iis ad thronum simul redibunt.

119. Redibit ante thronum Canonicus etiam praedictus, qui antiphonam ante *Benedictus* praecinere Episcopo debebit.

120. Absoluto hymni cantu, supradicti cantores in medio cantabunt versiculum post hymnum, exsequentes genuflexiones ut supra.

121. Cantato versiculo cum responsione chori, Canonicus idem, accepto libro, praecinet Episcopo antiphonam ante *Benedictus*.

122. Interea thuriferarius ad thronum accedet cum thuribulo.

123. Episcopus intonabit antiphonam, sedebit, ac primus Diaconus assistens capiti eius imponet mitram pretiosam.

124. Recedet Canonicus, qui praeintonaverit antiphonam, et cappellani a libro et scotula.

125. Ascendet ad thronum thuriferarius, et ad Episcopum accedet Presbyter assistens, qui accepta a thuriferario navicula, ministrabit illi incensum.

126. Episcopus incensum demittet in thuribulum cum benedictione, deinde thuriferarius accedet ad altare, et subsistet prope suppedaneum in latere epistolae.

127. Sub finem cantus antiphonae, duo cantores qui intonaverint antiphonam, redibunt in medium chorum, intonabunt *Benedictus*, postea cum debitis genuflexionibus ad locum suum revertentur.

128. Ad intonationem cantici *Benedictus* assurget Episcopus seque Crucis signo signabit. Diaconi assistentes attollent ei fimbrias pluvialis.

129. Episcopus baculum sinistra accipiet, ac descendet de throno, praecedente eum Presbytero assistente, adstantibus a lateribus Diaconis assistentibus, sequente caudatario sustinente extremitatem vestis, et duobus cappellanis a mitra et a baculo.

130. Episcopus, transiens per chorum, signum benedicentis ad clerum faciet.

131. Progressus ante altare, deponet baculum, et secundus Assistens mitram tollet eius de capite.

132. Presbyter assistens ad altare ascendet per latus epistolae.

133. Episcopus, capite mitra nudato, reverebitur Crucem, et ascendet ad altare. Conscenso suppedaneo, osculabitur altare in medio ac thuribulum accipiet a Presbytero assistente.

134. Quum Presbyter assistens tradiderit Episcopo thuribulum, recedet extra altare, subsistens tamen in gradibus a latere epistolae.

135. Episcopus, accepto thuribulo, adolebit Crucem et altare, recitans *Benedictus* simul cum Assistentibus (1).

136. Absoluta thurificatione, restituet thuribulum Presbytero assistenti, qui aderit in latere epistolae.

137. Primus Diaconus assistens mitram pretiosam rursus imponet Episcopo, qui descendet de altari, et iterata ad Crucem reverentia, accipiet baculum sinistra, et cum eodem comitatu redibit ad thronum, benedicens clerum dum per chorum transibit.

138. Presbyter assistens ante thronum subsistet, nec planum ipsius conscendet.

139. Thuriferarius sequetur Episcopum, et quum ante thronum venerit, consistet a dextris Presbyteri assistentis.

(1) In Laudibus ad *Benedictus* et in Vesperis ad *Magnificat* solet respectivum canticum recitari a Celebrante, dum peragit altaris thurificationem. Haec recitatio a Caeremoniali non praescribitur, et existimamus eam usu receptam esse, ut Celebrans recitare possit praedictum canticum, quod pars aliqua est Officii divini. A.

140. Episcopus, ut ascenderit in thronum, deponet baculum, et stans accipiet thurificationem a Presbytero assistente, qui profunda inclinatione ante et post thurificationem honorabit eum.

141. Interim ante thronum procedet Beneficiarius seu cappellanus, ad quem iuxta morem ecclesiae, pertinebit adolere chorum.

142. Episcopus, postquam thurificationem acceperit, benedicet Presbyterum assistentem et sedebit.

143. Secundus Diaconus assistens detrahet Episcopo mitram.

144. Episcopus assurget, accipiet baculum, quem retinebit iunctis manibus, donec cantabitur *Benedictus*.

145. Presbyter assistens, postquam Episcopum thurificaverit, tradet thuribulum illi, qui thurificaturus erit chorum, redibit ad scabellum suum, et manu accepto bireto, accipiet thurificationem.

146. Deinceps primus et secundus Diaconus assistentes incensationem accipient, tum Canonici induti pluviali, postea reliqui Canonici et chorus ordine innuto lib. I, tit. I, cap. IV.

147. *Benedictus* cantabitur interpolate cum organis, quod fiet cum maiori minorive pausa, quum dependeat a chori incensatione, quae absoluta esse deberet ad *Gloria Patri*.

148. Cantato ℣. *Gloria Patri*, Presbyter assistens reverentiam faciet ad Episcopum, et a latere descendens de throno redibit in chorum ad subsellium.

149. Post eundem versiculum cantatum (1), Episcopus deponet baculum, sedebit, ac primus Diaconus assistens cooperiet caput eius mitra pretiosa.

150. Hoc tempore acolythi, acceptis ex abaco candelabris, procedent ante altare, ibique genuflexionem facient, pergent deinde ad thronum, et genuflexionem ante Episcopum facient, subsistentes ad infimum gradum throni.

151. Completa antiphonae repetitione, se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula.

152. Secundus Diaconus assistens mitram detrahet capiti Episcopi.

153. Assurget Episcopus, et iunctis manibus conversus ad

(1) Caeremoniale Episcoporum dicit: « Cum per chorum repetitur antiphona cantici, Episcopus deponit baculum, sedet etc. (Lib. II, cap. I, n. 17) ».

altare, cantabit *Dominus vobiscum*, deinde orationem respondentem Officio.

154. Huius orationis tempore redibunt in medium chorum duo cantores, qui praecinuerunt antiphonas, et cantabunt versiculos ceterarum commemorationum, vel *Benedicamus Domino*.

155. Post orationem Officii, canentur iuxta rubricas reliquae commemorationes, si quae fuerint, quibus absolutis, Episcopus rursus subiiciet *Dominus vobiscum*.

156. Cantores praedicti subiungent canendo, iuxta ritum Officii, *Benedicamus Domino*, quo cantato, ad locum suum redibunt, factis genuflexionibus usitatis.

157. Acolythi cum candelabris discedent, et genuflexionibus ad Episcopum et ad altare confectis, reponent ea super abaco.

158. Interea clericus quidam ad thronum deferet Canonem pro benedictione ab Episcopo largienda, eumque tradet cappellano a libro, si opus fuerit, seu potius si in fine antiphonarii formula benedictionis desideretur.

159. Responso a choro, vel organorum sono, *Deo gratias*, Episcopus non adiiciens ℣. *Fidelium animae* etc., sedebit, ac primus Diaconus assistens rursus eius capiti imponet mitram pretiosam.

160. Se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula, et Episcopus assurgens benedictionem impertietur canendo *Sit nomen Domini* etc. Ante autem quam dicat *Pater*, accipiet baculum sinistra, et cappellanus a libro, ne impediat ei populi conspectum, recedet ad sinistram, sustinens tamen adhuc librum apertum.

161. Si tamen fuerit Archiepiscopus, dum cantabitur *Benedicamus Domino*, procedet ante thronum Crucifer cum Cruce archiepiscopali, et genibus flexis in infimo throni gradu, sustinebit eam, imagine Crucifixi ad Archiepiscopum conversa.

162. Archiepiscopus benedictionem donabit non utens mitra, et antequam dicat *Pater*, reverentiam faciet ad Crucem, accipiet baculum, et impertietur benedictionem, et Crucifer de throno discedens Crucem rursus in basi collocabit.

163. Data ab Episcopo benedictione, venient ad thronum clerici, qui paramenta Episcopi referre ad altare debebunt, et simul cum ipsis cubicularius, qui referet cappam Episcopi.

164. Venient etiam in chorum alii clerici, qui recipient pluvialia a Canonicis adhibita, et alii quoque cum indumentis illorum.

165. Quum ad thronum pervenerint clerici, Diaconi assistentes exuent Episcopo paramenta, quae reponentur super altari, et cooperientur velo, quo tegebantur a principio.

166. Eodem tempore exuentur Canonici, qui usi fuerint pluviali, resumet sua quisque indumenta, et ad subsellium suum redibunt.

167. Interea reponetur ante altare faldistorium cum pulvinis in commodum Episcopi.

168. Exuto paramentis Episcopo, Diaconi assistentes iterum imponent ei cappam, adiuvante cubiculario, qui extremitatem posteriorem vestis Episcopi alligabit.

169. Episcopus, resumpta cappa, recipiet biretum, de throno descendet, benedicet clero, et perget ad faldistorium ante altare, in quo genibus flexis brevi orabit.

170. Comitante deinde clero, visitabit SS. Sacramentum, et ad suam residentiam revertetur.

Articulus II.

De Vesperis pontificalibus (1) quae Missam pontificalem postridie celebrandam praecedunt

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Genuflexorium strato contectum et cum pulvinis, sive faldistorium, ut cap. IV, nn. 5 et 6 huius libri.

2. Sex cerei in altari, accendendi saltem quum in accessu ad ecclesiam et in discessu Episcopus ibi orabit.

In altari maiore. — 3. Sex candelabra nobilia cum cereis albis et Cruce candelabris aequali (2).

(1) « Sacrae solemnitates regulariter a primis Vesperis initium sumunt (Caerem. Episc., lib. II, cap. I, n. 1) ». A.

(2) In sacris functionibus adhibendi cerei sunt e cera alba, exceptis officiis pro defunctis, Matutinis tenebrarum, et feria VI in Parasceve, in quibus praescribitur usus candelarum e cera communi, seu non purgata. Hinc error est et abusio, praesertim in festis solemnibus alicuius ecclesiae, uti candelis coloribus depictis, cum ornamentis inauratis; siquidem huiusmodi

4. Pallium nobile coloris illius quem requirit Officium.

5. Praeter tres tobaleas, aderit et altera explicata seu velum explicatum super mensa, in cuius medio disponentur paramenta pro Episcopo, videlicet formalium in pelvicula, pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, quae omnia contegentur amplo velo concolore paramentis.

6. In latere evangelii, mitra pretiosa, et in latere epistolae mitra auriphrygiata sive e serico auro contexto.

7. Prope altare, Pedum seu baculus pastoralis.

8. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, ponetur etiam prope altare basis lapidea seu lignea, in qua collocabitur Crux archiepiscopalis.

9. Gradus altaris contegentur tapeto ex omni parte.

In abaco. — 10. Abacus coperietur albo mantili, et super ipso ponentur duo candelabra cum candelis pro acolythis; thuribulum et navicula cum thure et cochleari; scotula cum candela; Antiphonarium cum tegumento concolore paramentis utendis ab Episcopo; Canon pontificalis, si in Antiphonario deesset formula benedictionis pontificalis impertiendae ab Episcopo; Directorium chori pro Subdiacono, qui praecinere antiphonas debebit.

11. Prope abacum aderunt duo pluresve canistri plani, cooperti panno decenti, in quibus ponentur insignia Canonicorum, quum iidem sacris vestibus induentur.

In medio presbyterio. — 12. Genuflexorium seu faldistorium cum pulvinis ad genuflectendum.

In choro. — 13. Thronus Episcopi coopertus lodicibus coloris congruentis Officio, cum baldachino.

---

ritus locum habet solummodo in Missa solemni a Summo Pontifice cantata. Peius autem esset, si adhiberentur candelae seu cerei lignei vel confecti e bractea variis coloribus depicta, et desuper imposita esset exigua pars albae cerae; videretur enim sordide factum neque conveniens cultui divino, in quo debent omnia esse magnifica et decentia. Hoc praecipue notare voluimus ad avertendam abusionem, quae sensim invehitur in quandam etiam ecclesiam, ubi regulariter peraguntur officia, ut respectivos Superiores ad remedium huic rei afferendum cohortemur. A.

Querelae Auctoris nullum aut fere dedere fructum, videmus enim usum istiusmodi undequaque propagatum; imo S. R. C. tolerandum censuit cereorum ex metallo usum, in quibus machina quadam introducitur cereus (n. 3448, XIII). Caveatur sin minus ut coniunctio cerei fictitii cum vero concinne dissimuletur per aptam picturam; et quia impossibile est albo colore id obtinere, qui etiam eo in loco faciliter abraditur, praestat fictitios cereos semper variis coloribus seu aliis ornamentis depingere. Non videntur minus tolerandae variopictae candelae quam alba tolerantur paramenta vario phrygiata colore.

14. Prope cathedram Episcopi pulvinus eiusdem coloris, si Episcopus genuflectere debebit ad intonationem hymni, ut fit in Pentecoste et in festis B. V.

15. Tapetum stratum super gradibus throni.

16. In plano throni tria scabella lignea, sine paratu aut pulvinis, pro Presbytero assistente et Diaconis assistentibus.

17. Super subselliis Canonicorum disponentur paramenta pro Canonicis, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis ex ordine presbyterali, dalmaticae pro Canonicis ex ordine diaconali ac tunicellae pro Canonicis ex ordine subdiaconali. Eodem in loco, seu respectivis stallis, aderunt dalmaticae pro Diaconis assistentibus et pluviale pro Presbytero assistente. Super unoquoque paramento imponetur amictus.

In sacristia. — 18. Quatuor pluvialia simpliciora ac diversa a paramentis Canonicorum pro quatuor cappellanis a libro, a scotula, a mitra et a baculo pastorali.

19. Si celebraret Archiepiscopus, praeparabitur etiam amictus, alba, cingulum ac tunicella pro Subdiacono, qui sustinere Crucem archiepiscopalem debebit, ut inferius demonstrabitur.

20. Vasculum Aquae benedictae cum aspersorio.

Apud balaustrium. — 21. Candelabra maiora non amplius octo nec minus quatuor cum cereis aut intorticiis.

§ 2. *In functione.*

22. Ante Vesperas solemnes festivo campanarum sono dabitur signum semel aut pluries, de more cuiusque loci. Etiam quum Episcopus accedet ad ecclesiam pulsabuntur campanae in laetitiae argumentum.

23. Hora praestituta, sonabitur campanula sacristiae, et Canonici choralibus induti insignibus procedent ad associandum Episcopum, ut traditum est cap. IV huius libri. Clericus superpelliceo indutus accipiet vasculum Aquae benedictae, et consistet in limine portae principalis ecclesiae, ex parte interna, et curabitur, ut adsit qui portam aperiat, et ingresso Episcopo statim claudat.

24. Quatuor cappellani a libro, a scotula, a mitra et a baculo, induentur pluviali in sacristia, et Subdiaconus qui Crucem archiepiscopalem gestaturus erit, se parabit tunicella, tum procedent ad altare maius. Hic locum sumet ad altare prope

4. Pallium nobile coloris illius quem requirit Officium.

5. Praeter tres tobaleas, aderit et altera explicata seu velum explicatum super mensa, in cuius medio disponentur paramenta pro Episcopo, videlicet formalium in pelvicula, pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, quae omnia contegentur amplo velo concolore paramentis.

6. In latere evangelii, mitra pretiosa, et in latere epistolae mitra auriphrygiata sive e serico auro contexto.

7. Prope altare, Pedum seu baculus pastoralis.

8. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, ponetur etiam prope altare basis lapidea seu lignea, in qua collocabitur Crux archiepiscopalis.

9. Gradus altaris contegentur tapeto ex omni parte.

In abaco. — 10. Abacus coperietur albo mantili, et super ipso ponentur duo candelabra cum candelis pro acolythis; thuribulum et navicula cum thure et cochleari; scotula cum candela; Antiphonarium cum tegumento concolore paramentis utendis ab Episcopo; Canon pontificalis, si in Antiphonario deesset formula benedictionis pontificalis impertiendae ab Episcopo; Directorium chori pro Subdiacono, qui praecinere antiphonas debebit.

11. Prope abacum aderunt duo pluresve canistri plani, cooperti panno decenti, in quibus ponentur insignia Canonicorum, quum iidem sacris vestibus induentur.

In medio presbyterio. — 12. Genuflexorium seu faldistorium cum pulvinis ad genuflectendum.

In choro. — 13. Thronus Episcopi coopertus lodicibus coloris congruentis Officio, cum baldachino.

---

ritus locum habet solummodo in Missa solemni a Summo Pontifice cantata. Peius autem esset, si adhiberentur candelae seu cerei lignei vel confecti e bractea variis coloribus depicta, et desuper imposita esset exigua pars albae cerae; videretur enim sordide factum neque conveniens cultui divino, in quo debent omnia esse magnifica et decentia. Hoc praecipue notare voluimus ad avertendam abusionem, quae sensim invehitur in quandam etiam ecclesiam, ubi regulariter peraguntur officia, ut respectivos Superiores ad remedium huic rei afferendum cohortemur. A.

Querelae Auctoris nullum aut fere dedere fructum, videmus enim usum istiusmodi undequaque propagatum; imo S. R. C. tolerandum censuit cereorum ex metallo usum, in quibus machina quadam introducitur cereus (n. 3418, XIII). Caveatur sin minus, ut coniunctio cerei fictitii cum vero concinne dissimuletur per aptam picturam; et quia impossibile est albo colore id obtinere, qui etiam eo in loco faciliter abraditur, praestat fictitios cereos semper variis coloribus seu aliis ornamentis depingere. Non videntur minus tolerandae variopictae candelae quam alba tolerantur paramenta vario phrygiata colore.

14. Prope cathedram Episcopi pulvinus eiusdem coloris, si Episcopus genuflectere debebit ad intonationem hymni, ut fit in Pentecoste et in festis B. V.

15. Tapetum stratum super gradibus throni.

16. In plano throni tria scabella lignea, sine paratu aut pulvinis, pro Presbytero assistente et Diaconis assistentibus.

17. Super subselliis Canonicorum disponentur paramenta pro Canonicis, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis ex ordine presbyterali, dalmaticae pro Canonicis ex ordine diaconali ac tunicellae pro Canonicis ex ordine subdiaconali. Eodem in loco, seu respectivis stallis, aderunt dalmaticae pro Diaconis assistentibus et pluviale pro Presbytero assistente. Super unoquoque paramento imponetur amictus.

In sacristia. — 18. Quatuor pluvialia simpliciora ac diversa a paramentis Canonicorum pro quatuor cappellanis a libro, a scotula, a mitra et a baculo pastorali.

19. Si celebraret Archiepiscopus, praeparabitur etiam amictus, alba, cingulum ac tunicella pro Subdiacono, qui sustinere Crucem archiepiscopalem debebit, ut inferius demonstrabitur.

20. Vasculum Aquae benedictae cum aspersorio.

Apud balaustrium. — 21. Candelabra maiora non amplius octo nec minus quatuor cum cereis aut intorticiis.

§ 2. *In functione.*

22. Ante Vesperas solemnes festivo campanarum sono dabitur signum semel aut pluries, de more cuiusque loci. Etiam quum Episcopus accedet ad ecclesiam pulsabuntur campanae in laetitiae argumentum.

23. Hora praestituta, sonabitur campanula sacristiae, et Canonici choralibus induti insignibus procedent ad associandum Episcopum, ut traditum est cap. IV huius libri. Clericus superpelliceo indutus accipiet vasculum Aquae benedictae, et consistet in limine portae principalis ecclesiae, ex parte interna, et curabitur, ut adsit qui portam aperiat, et ingresso Episcopo statim claudat.

24. Quatuor cappellani a libro, a scotula, a mitra et a baculo, induentur pluviali in sacristia, et Subdiaconus qui Crucem archiepiscopalem gestaturus erit, se parabit tunicella, tum procedent ad altare maius. Hic locum sumet ad altare prope

cornu evangelii, illi se disponent ad lineam prope abacum in latere epistolae.

25. Si ad ecclesiam Episcopus accederet per aliam portam, clericus antedictus cum vasculo Aquae benedictae praesto esse ibi debebit. Beneficiarii et clerici Seminarii aderunt etiam prope portam, qua intrabit Episcopus, sed in interna parte ecclesiae.

26. In ingressu Episcopi sonabitur organis, dummodo id functio requirat, sed nulla a cantoribus sacra cantiuncula cantabitur. Episcopus adorabit SS. Sacramentum, ut capite praedicto traditum est, postea procedet ad altare maius, ubi genuflectet ad faldistorium, super quo a Caeremoniario explicabitur eius cappae pars anterior. Permanebit ibi genibus flexis, donec monebitur ut assurgat.

27. Hoc tempore, Dignitates et Canonici suis locis dimittent insignia choralia, videlicet cappam vel mantelletum, aut quodcumque aliud insigne, et supra rochetum vel supra superpelliceum, nisi utantur rocheto, induent amictum et paramentum ordini suo conveniens. Curabitur, ut actio haec fiat expedite, et aderunt quatuor pluresve clerici huic rei delegati, quorum aliqui in canistris praeparatis reponent insignia superius nominata eaque collocabunt prope abacum, ut in promptu habeant in fine Vesperarum.

28. Duo Diaconi assistentes, statim ac parati erunt, vadent ad thronum, non enim decet ut vestiantur in throno, ubi induitur Episcopus. Presbyter assistens, qui erit prima Dignitas, stabit loco suo, qui erit in principio scamni canonicalis throno propioris.

29. Quum parati erunt Canonici et omnia disposita, Caeremoniarius tollet de faldistorio cappam Episcopi, quam ibi explicaverat, et innuet Episcopo ut assurgat. Episcopus assurget, et facta ad Crucem profunda reverentia, procedet ad thronum, ibique sedebit.

30. Episcopus transiens per chorum benedictionem dabit clero.

31. Hoc tempore, duo clerici amovebunt a medio presbyterio faldistorium cum pulvinis, et seorsim in eodem presbyterio asportabunt.

32. Distribuentur clericis paramenta Episcopi, servando in genuflexionibus usum cuiusque loci, idque in accessu et recessu tam de altari, quam de throno. Atque heic monendum videtur, quod in peragendis cum gravitate actionibus, vitandum est ni-

mium studium, ideoque actiones multae, de quibus in Caeremoniali non agitur, peragendae erunt iuxta particularitates locorum et usum ecclesiarum. Quare clerici accipientes paramenta poterunt ad altare ascendere ex parte epistolae, et accepto paramento, descendere in medium et consistere, aut ad lineam, aut unus post alterum, ante altare, ut coniunctim genuflexionem faciant ad Crucem, ac deinde pergant ad thronum, quo quum venerint, genuflexionem simul facient ad Episcopum, et postquam tradiderint paramentum, in plano throni iterabunt genuflexionem ad Episcopum, et quisque eorum ad locum suum redibit (1). Tradetur etiam mitra pretiosa et baculus pastoralis duobus cappellanis pluviali indutis, qui ad thronum accedent, et subsistent in secundo gradu a parte throni sinistra.

33. Quum distribuentur clericis paramenta, vel etiam paullo ante, si thronus valde proximus altari esset, Episcopus nudabit caput, et assurget. Diaconi assistentes ei cappam detrahent, adiuvante cubiculario, qui stans post secundum Diaconum assistentem, expediet taenias cappae, quibus adstricta erit in humeris Episcopi, et cappam ipsam tollet de sede throni, advertens ut prius expediat extremitatem posteriorem vestis talaris Episcopi.

34. Priusquam ad thronum ascendat clericus ferens amictum, veniet in thronum a latere Presbyter assistens, qui manum et annulum osculatus detrahet digito Episcopi annulum, quem custodiet apud se, et discedens a latere throni ad locum suum recedet.

35. Clerici alter post alterum ascendent in planum throni et paramenta tradent Diaconis assistentibus. Episcopus assurget, osculabitur amictum in medio, quem porriget ei primus Diaconus, et collo imponet, postquam ipso tetigerit caput eius. Episcopus extremo amictu totum collarium cooperiet, ac Diaconi taenias post humeros decussabunt et reducent ante pectus eius, ubi Diaconus primus easdem alligabit. Uterque Diaconus accipient albam, quam induent Episcopo, inducentes manicam prius brachio dextero, postea sinistro, et primus aperturam in collo claudet. Episcopus accipiet cingulum, quod a tergo ei porrigetur ab iisdem Diaconis, ita ut

---

(1) Ante quam ascendunt ad altare genuflexionem non faciunt, sed cum pervenerint in medium suppedanei, prius quam paramentum accipiunt, et descensuri ante gradus anteriores non renovant genuflexionem, quam neque faciunt in plano, nisi per medium transituri, et quum ituri sunt ad thronum.

pars floccis instructa cohaereat dexterae, qua parte defluente, firmabitur stola. A Diaconis praedictis attolletur ex ima parte alba, si opus fuerit, ne ascendenti ad altare Episcopo sit impedimento. Episcopus, ligato cingulo, osculabitur Crucem pectoralem, quam ipsi praebebit primus Diaconus. Osculata ab Episcopo Cruce, Diaconus laxabit resticulam, ac si opus fuerit, adiuvante etiam secundo Diacono, imponet illam collo eius, animadvertens quod Crux stare debet in medio pectore, ideoque si necesse erit, contrahet resticulam super humeros. Accipiet deinde stolam, praebebit osculandam Episcopo Crucem, quae in medio sita est, et illam imponet collo eius, advertens ut eandem reflectat super humeros, ita tamen ut sit circa collum. Si adesset in medio taenia, qua deprimatur extremitas superior, a secundo Diacono cohibebitur cingulo, et in parte anteriori, sive ante pectus ab Episcopo ipso firmabitur binis cinguli extremitatibus, quae obvolventur a lateribus super cingulum ipsum. Diaconus secundus accipiet pluviale, et imponet ipsum humeris Episcopi, et ex parte pectoris recipietur a primo Diacono, qui ope hamuli cohibebit illud in pectore. Postea primus Diaconus accipiet formale, et firmabit ipsum in hamulo pluvialis. Episcopus sedebit, et primus Diaconus mitram pretiosam accipiet a cappellano, illam custodiente, et capiti Episcopi imponet, secundo Diacono ipsum adiuvante in attollendis mitrae vittis.

36. Diaconi assistentes recedent ad sua scabella, quae aderunt a lateribus cathedrae episcopalis, et Presbyter assistens perget ad thronum ex parte anteriori ipsius, et facta reverentia ad Crucem altaris deinde ad Episcopum, ascendet in planum throni, et annulum in digitum Episcopi imponet osculans prius annulum dein manum eius.

37. Duo cappellani a libro et a scotula, accipient haec, et facta ad altare genuflexione procedent ad thronum. In hac actione operam dabunt ut ad altare et ad Episcopum genuflectant simul cum Presbytero assistente, quum reverentiam faciet, et sequantur ipsum. Cappellani praedicti locum sument prope secundum Diaconum in plano throni; et illorum alter qui sustinet librum, inseret digitum inter folia ad antiphonam cantandam, ut in promptu habeatsi gnaculum, sicut infra (1).

(1) Conveniens non est digiti insertio, satis erit signaculum sericum.

38. Presbyter assistens, immisso annulo in digitum Episcopi, recedet ad scabellum suum positum in plano throni a dextera Episcopi versus partem anteriorem graduum.

39. Secundus Diaconus assistens ante Episcopum se sistet, et facta ad ipsum profunda reverentia, ascendet in gradum sedis episcopalis, et Episcopo detrahet de capite mitram, cuius vittas attollet Diaconus primus, si opus fuerit. Cappellanus a mitra (qui, quum imponenda aut detrahenda Episcopo erit mitra, aderit semper a dextris Diaconi hanc actionem peracturi, idque sit pro regula generali) accipiet mitram, eamque cum debitis genuflexionibus afferet ad altare, et super mensa collocabit, tum accipiet alteram auriphrygiatam, et ad thronum redibit.

40. Cessabit organorum sonus, Episcopus assurget, ac recitabit secreto *Pater noster* et *Ave, Maria*. Presbyter assistens accipiet librum e manu cappellani, inserens digitum in folium ubi aperiendus erit, et ante Episcopum veniet, eumque, priusquam aperiat librum, profunda reverentia prosequetur. Episcopus, praesentato ipsi libro aperto, se signabit, incipiens canere *Deus, in adiutorium* etc., ac primus Diaconus assistens attollet fimbriam dexteram pluvialis eius.

41. Ubi Episcopus intonuerit *Deus, in adiutorium* etc., Presbyter assistens librum claudet, reverentia honorabit Episcopum, redibit ad scabellum suum, et librum restituet cappellano, a quo acceperit. Interim a choro cantabitur *Domine, ad adiuvandum* etc., et Subdiaconus, qui debebit praecinere Episcopo antiphonam (ille autem erit, ad quem spectabit postridie in Missa pontificali ministrare ad altare), de suo stallo canonicali descendet, comitante altero Caeremoniario, qui tradet ei Directorium chori. Procedent simul in medium chorum, ibique curabunt ut adsint quo tempore canitur *Gloria Patri* etc., et facta deinde respective reverentia et genuflexione ad Crucem, procedent ante thronum, sed gradus non conscendent.

42. Cantato *Alleluia* vel *Laus tibi, Domine*, pro temporis qualitate, Subdiaconus (1), facta ad Episcopum profunda reve-

(1) Si propter usum in ecclesia vigentem non ad Subdiaconum spectaret antiphonas praecinere, invitabitur qui hoc iure gaudet. Id ipsum intelligi volumus num. 57, relate ad capitulum, et num. 65, ad praeintonationem antiphonae ad *Magnificat*. A.

rentia, praecinet ei submissa voce antiphonam primi psalmi iuxta notas Directorii.

43. Presbyter assistens librum a cappellano resumet, et se sistens ante Episcopum cum reverentia, ut supra, aperiet librum, et apertum sustinebit ante Episcopum donec intonuerit antiphonam, post cuius intonationem claudet librum, reverentiam iterabit, restituet librum cappellano, et ad scabellum suum redibit.

44. Subdiaconus et ipse cum debitis reverentiis et comitante Caeremoniario redibit ad locum suum.

45. Interea cantores prosequentur cantum antiphonae, ac si psalmi canentur alternatim a choro, duo cantorum superpelliceo induti, discedent de legili, et pergent in medium, genuflexionem ad Episcopum et ad altare facientes, et intonabunt ante altare primum psalmum, post cuius intonationem se simul convertent versus illam partem chori, quae cantum psalmi prosequi debet: iterabunt genuflexiones, et reverentia mutua inter se facta, revertentur ad locum suum.

46. Statim post intonatum psalmum sedebit Episcopus, et primus Diaconus assistens, sumptam a cappellano mitram auriphrygiatam imponet Episcopo, et uterque Diaconus assistens componet pluviale super genibus eius.

47. Quum sederit Episcopus, considebunt Assistentes et clerus in choro, capite cooperto. Cappellani a libro et scolula de throno descendent, et illa deponent super abaco: cappellanus a baculo applicabit baculum prope thronum vel apud altare, se adiunget cappellano a mitra, et simul subsistent stantes prope thronum, quo reversi reliqui duo cappellani a libro et a scotula ibunt cum ipsis, et una stantes ad lineam, genuflexionem facient ad altare, deinde ad Episcopum, postea considebunt in gradibus throni ex parte anteriori, capite bireto non cooperto.

48. Clerici inservientes, qui stabunt prope abacum, aut una cum praedictis cappellanis, aut post ipsos, facient simul genuflexionem ad altare et ad Episcopum, postea sedebunt in gradibus altaris a latere, et capite aperto (1).

49. Quum cantabitur ℣. *Gloria Patri* sonabitur organis: Episcopus inclinabit caput versus altare, et ceteri in choro idem facient, sed caput bireto nudabunt.

---

(1) «In Vesperis solemnibus organum pulsari solet in fine cuiuslibet psalmi etc. (Caerem. Episc., lib. I, cap. XXVIII, n. 8)», A.

50. Cantato ℣. *Sicut erat* etc., repetetur antiphona, aut a cantoribus, aut musico concentu, vel ab aliquo cantore intelligibili voce recitabitur sonantibus organis.

51. Interea Caeremoniarius invitabit Subdiaconum, qui de suo loco descendet, librum accipiet a Caeremoniario ipso pro antiphonis intonandis, et ambo, factis ad altare debitis reverentiis, accedent ad thronum, et ante ipsum quum venerint, respectivas conficient ad Episcopum reverentias. Stans deinde cum Caeremoniario Subdiaconus idem, paullulum a latere super dexteram suam, mediocri reverentia salutabit primum Diaconum assistentem, qui nudato capite assurget, et cum ipso reliqui assistentes, et ipsi capite nudato, videlicet secundus Diaconus assistens, Presbyter assistens et quatuor cappellani sedentes in gradibus anterioribus throni. Subdiaconus praecinet secundam antiphonam, quae intonabitur a praedicto primo Diacono assistente. Antiphona intonata, sedebunt omnes illi qui assurrexerant, et Subdiaconus iterata ad Episcopum et altare reverentia, redibit ad locum suum.

52. Duo cantores eodem ordine ac supra secundum psalmum intonabunt.

53. Repetita vel cantata secunda antiphona post secundum psalmum, Subdiaconus tertiam antiphonam Presbytero assistenti praecinet, atque ita cantabitur tertius psalmus eodem ordine ac supra.

54. Antiphona quarta a Subdiacono praecinetur Canonico seniori, ideoque Subdiaconus, facta ad altare et ad Episcopum reverentia, procedet ante Canonicum in choro sedentem, qui assurget, et cum eo ceteri omnes Canonici in utraque parte sedentes consurgent, exceptis tamen assistentibus throno, qui sedere pergent, et intonata a Canonico praedicto antiphona, Subdiaconus iterabit reverentiam ad Episcopum et ad altare, ac redibit ad locum suum; tum a cantoribus intonabitur quartus psalmus, qui si erit CXII, scilicet *Laudate, pueri*, inclinabitur, ut supra, caput ad illa verba *Sit nomen Domini benedictum*.

55. Antiphona quinta intonabitur a secundo Diacono assistente, ideoque Subdiaconus in praeintonatione stabit conversus aliquantum super sinistram suam.

56. Cantato ℣. *Gloria Patri* quinti psalmi, consurgent cappellani sedentes in gradibus throni et clerici sedentes in gradibus a lateribus altaris, qui euntes ad medium altaris, genuflexionem simul conficient ad altare, postea ad Episcopum,

et recedent ad abacum, ibique stabunt. Pari modo cappellani praedicti genuflectent ad altare et ad Episcopum: reliqui duo a libro et a scotula pergent ad abacum ad accipiendas res illas, et redibunt ad thronum, ordine innuto ab initio, itemque alter a mitra praesto erit ut suo munere fungatur.

57. Dum repetetur quinta antiphona post psalmum, Subdiaconus, comitatus a Caeremoniario, de suo loco descendet, ac facta ad altare et ad Episcopum reverentia, accedet ad altare, quo loco cantari solet epistola, ibique non convertens tergum Episcopo neque altari, quum absolutus erit antiphonae cantus, accipiens librum a Caeremoniario, cantabit tono consueto capitulum, ad quod assurget Episcopus et chorus. Episcopus mitram in capite retinebit, omnes autem qui utebantur bireto, dimittent ipsum.

58. Quum a choro respondebitur *Deo gratias*, Subdiaconus redibit ante altare, reverebitur Crucem, et ibit ante thronum, ibique facta ad Episcopum reverentia profunda, hymnum ipsi praecinet. Episcopus sedebit, et a secundo Diacono assistente detrahetur ei mitra. Presbyter assistens librum a cappellano ipsius accipiet, se sistet cum reverentia ante Episcopum, qui assurget, ut supra, et ante eum sustinebit librum apertum. Episcopus e libro intonabit hymnum, qui continuabitur in cantu cum organis, aut a cantoribus, aut a musicis. Hymno ab Episcopo intonato, Presbyter assistens claudet librum, iterabit reverentiam, librum restituet cappellano, et ad scabellum suum revertetur.

59. Si Episcopus intonare debebit hymnum *Veni, creator* etc., vel *Ave, maris stella*, ut eum intonuerit, genua flectet super pulvinum positum in gradu sedis throni, advertentibus Diaconis assistentibus, ut attollant eius fimbrias pluvialis, et sustentent eum dum genuflectet.* Primus Diaconus assistens detrahet ipsi pileolum. Genuflexo Episcopo, in genua procumbent ceteri omnes, et genibus flexis perstabunt ad totam primam stropham, qua absoluta, primus Diaconus assistens pileolum reponet in capite Episcopi, qui assurget sustentatus ab eisdem Diaconis, et ceteri omnes consurgent, qui aderunt in choro.

60. Interea cappellanus a mitra veniet ad altare, reponet in eo mitram auriphrygiatam, accipiet pretiosam, et ad thronum redibit.

61. Duo acolythi, sub hymni finem, seu ante ultimum versiculum, facient simul in medio choro ad Episcopum, deinde

ante altare genuflexionem, et a latere ad altare ascendent, mensam denudabunt tobalea seu panno, quo erit cooperta, et ad medietatem complicabunt; tum de altari descendent, genuflexionem iterabunt ad altare et ad Episcopum, et ad locum suum prope abacum redibunt (1).

62. Thuriferarius accipiet ex abaco thuribulum, et ignem in eo parabit.

63. Ad conclusionem hymni, in invocatione* Personarum SS. Trinitatis omnes inclinabunt caput versus altare.

64. Sub hymni finem, qui duo cantores intonaverint psalmos, procedent ante altare cum debitis genuflexionibus, et cantabunt versiculum, post quem redibunt ad locum suum.

65. Dum a choro cantabitur responsum versiculi, Subdiaconus de suo loco descendet, et accepto libro ad praecinendas antiphonas a Caeremoniario, simul cum illo factis debitis reverentiis ad altare, perget ante Episcopum, eique facta reverentia profunda, praecinet antiphonam ante *Magnificat*.

66. Thuriferarius, accepto thuribulo et navicula, cum debitis genuflexionibus sequetur Subdiaconum, idemque progressus ante thronum, genuflexionem faciet ad Episcopum, et recedet ad sinistrum throni latus, exspectans tempus illuc ascendendi, ut infra.

67. Presbyter assistens librum accipiet a cappellano, et methodo superius tradita praesentabit illum Episcopo, qui praedictam antiphonam intonabit. Subdiaconus iterabit reverentiam, et redibit ad locum suum. Presbyter assistens librum restituet cappellano, et consistet a dextera Episcopi.

68. Episcopus sedebit, et primus Diaconus assistens imponet ei mitram pretiosam. Cappellanus a baculo accipiet baculum, et subsistet a sinistra throni, ut paratus sit ad exsequendum munus suum, ut infra. Quum sederit Episcopus, antiphona a cantoribus commode cantabitur, ut peragantur omnes actiones, quae praescribuntur; interea, qui duo cantores intonaverint psalmos, procedent ante altare ad intonandum *Magnificat*, nisi cantabitur a musicis.

---

(1) Advertatur expressio Caeremonialis, lib. II, cap. I, n. 13: « Interim duo acolythi procedunt ad altare, elevantes hinc inde anteriorem partem superioris tobaleae, seu veli super altare positi, illamque conduplicant usque ad medium. » Et n. 15 eiusdem capitis, completa thurificatione altaris: « Duo acolythi supradicti velum seu tobaleam paulo ante plicatam reducunt, prout erat super altari ». A.

69. Presbyter assistens accedet ad Episcopum, et Diaconi assistentes sustollent ipsius fimbrias pluvialis. Ascendet ad thronum thuriferarius, naviculam apertam tradet Presbytero assistenti, et aperto thuribulo, genuflectet ante Episcopum, eique thuribulum obiiciet. Presbyter assistens accipiet naviculam, et extractum cochleare osculabitur, porriget Episcopo, osculans manum eius, et obiiciens ipsi naviculam, dicet: *Benedicite, reverendissime Pater.* Episcopus ter accipiet e navicula incensum, iniiciet illud in thuribulum, dicens *Ab illo benedicaris* etc., quumque in thuribulum demiserit ipsum, benedicet. Presbyter assistens recedet, thuriferarius assurget, claudet thuribulum, et resumpta navicula vadet cum debitis genuflexionibus ad altare, subsistens prope suppedaneum, in latere epistolae.

70. Cantores intonabunt *Magnificat*, Episcopus assurget, ac totus chorus cum ipso. Cantores autem, intonato cantico praedicto, ad locum suum redibunt. Episcopus signabit se, et sinistra accipiet baculum pastoralem ipsi porrectum a cappellano, qui, dum ei tradet baculum, osculabitur manum eius.

71. Episcopus ad altare accedet hoc ordine: Praeibit Presbyter assistens, tum Episcopus medius inter duos Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt, sequetur caudatarius, extremitatem posteriorem eius vestis sustentans, et cappellani a baculo et a mitra.

72. De throno Episcopus quum descenderit, benedicet Canonicos Presbyteros, deinde Canonicos Diaconos; Beneficiarios etiam et clericos Seminarii deinceps benedicet, iuxta dispositionem presbyterii.

73. Quum Episcopus perventurus erit ad altare, cappellanus a baculo anteibit aliquantum, ut praesto sit ad recipiendum baculum, ubi Episcopus perveniet ante infimum gradum altaris. Presbyter assistens ad altare statim ascendet, et accepto a thuriferario thuribulo, nempe sinistra thuribulo, dextera summitate catenularum, exspectabit in suppedaneo a latere epistolae, ut tradat illud Episcopo.

74. Episcopus ante gradus altaris deponet baculum in manum cappellani, et secundus Diaconus assistens detrahet ei mitram, quae a respectivo cappellano recipietur, hic se adiunget alteri a baculo, et una consistent ante altare, non tamen ascendentes ad ipsum.

75. Episcopus simul cum Diaconis assistentibus faciet reverentiam profundam ad Crucem, ascendet ad altare, quod

osculabitur in medio: accipiet a Presbytero assistente thuribulum, et adolebit altare. Presbyter assistens recedet ad latus epistolae, extra mensam altaris. Episcopus dum peraget thurificationem, recitare poterit *Magnificat*. Sub finem thurificationis, accedent ad Episcopum duo cappellani a mitra et a baculo (1).

76. Thurificatione completa, Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti, et hic thuriferario. Episcopus rursus capiti imposita a Diacono primo assistente mitra pretiosa, sinistra baculum a cappellano recipiet.

77. Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, sustinentes eius fimbrias pluvialis, de altari descendet, reverebitur Crucem, ad thronum redibit, praeeunte Presbytero assistente, medius inter praedictos Diaconos, sequentibus cappellanis supra nominatis. In medio presbyterio, vel antequam ascendat ad thronum, iuxta positionem presbyterii, benedicet Canonicos et reliquos de clero, quemadmodum traditum est superius in descensu de throno ad altare.

78. Presbyter assistens non ascendet ad thronum, sed stabit ante gradus illius, recedens aliquantum, ut locus sit transeundi Episcopo, cui ad thronum ascendenti faciet reverentiam profundam. Secundus Caeremoniarius, vel alter designatus invitabit Subdiaconum, qui praecinuerit anthiponas, et ante thronum deducet ipsum prope Presbyterum assistentem.

79. Episcopus ad thronum ascendet, ibique non sedens tradet baculum pastoralem cappellano, mitram in capite gestans, et iunctis manibus. Duo Diaconi assistentes fimbrias pluvialis eius sustollent. Presbyter assistens a thuriferario accipiet thuribulum, et facta ad Episcopum reverentia profunda, stans adolebit ipsum triplici ductu, iterabit profundam reverentiam, et Episcopus post thurificationem dextera eum benedicet, et sedebit.

80. Episcopo sedenti secundus Diaconus assistens detrahet de capite mitram. Episcopus assurget, accipiet baculum, quem iunctis manibus continebit, eoque statu permanebit ad totum canticum praedictum.

81. Presbyter assistens tradet thuribulum Subdiacono, qui aderit a dextris eius, redibit ad scabellum suum, biretum resumens in manum, et convertetur versus Subdiaconum ipsum.

---

(1) Quod spectat ad *Magnificat* recitandum in thurificatione altaris, inspiciatur adnotatio ad Laudes solemnes, n. 135, art. I huiusce capitis. A.

82. Subdiaconus, conversus aliquantum super dexteram suam, duplici ductu adolebit Presbyterum assistentem, salutans eum reverentia non profunda, ante et post thurificationem. Eodem modo adolebit deinde primum Diaconum assistentem: postea reversus in medium ante thronum, faciet ad Episcopum reverentiam profundam, et conversus aliquantulum super sinistram suam, adolebit, ut supra, secundum Diaconum assistentem. Redibit in medium ante thronum, et iterata reverentia profunda ad Episcopum, perget ad chorum, et adolebit Dignitates, Canonicos Presbyteros, Canonicos Diaconos et Canonicos Subdiaconos, inclinatus ad singulos ante et post thurificationem. Quicumque adolendus erit, antequam accipiat thurificationem, reverebitur suum Collegam, qui post ipsum sedebit.

83. Reverso ad thronum Episcopo, duo acolythi, qui mensam altaris denudaverant, ad altare redibunt, eodem ordine ac supra, et rursus altare cooperient tobalea seu panno, quo coopertum erat, et revenient ad locum suum.

84. Subdiaconus thurificationem Canonicorum prosequetur, et post ipsam restituet thuriferario thuribulum, redibit ad locum suum, et a thuriferario incensabitur. Deinceps, thuriferarius prosequetur adolere chorum, ut cap. IV, tit. I, lib. I, et ultimo loco populum, advertentibus cantoribus, ut cantent *Gloria Patri*, quum completa erit thurificatio.

85. Ad ℣. *Sicut erat* post *Gloria Patri*, Episcopus relinquet baculum in manum cappellani, sedebit, et a primo Diacono imponetur ei mitra. Cum Episcopo considebunt assistentes et chorus (1).

86. Duo acolythi accipient ex abaco candelabra cum candelis accensis, et illa gestantes, ut praescribit Caeremoniale, appositis manibus ad nodum et ad pedem candelabri, procedent ante altare, genuflexionem conficient, et venient ante thronum, ubi facta genuflexione, consistent fere a lateribus throni, sed contra ipsum.

87. Quum repetitio antiphonae erit prope finem, Presbyter assistens assurget de scabello, super quo relinquet biretum, et accepto a cappellano libro, paratus erit ad praesentandum ipsum Episcopo. Secundus Diaconus assistens mitram detrahet Episcopo, qui assurget, et ante eum se sistet Presbyter assistens, qui librum apertum sustinebit. Cappellanus

(1) V. notam ad n. 149, pag. 63.

a scotula advertet ut ad librum admoveat candelam accensam, si opus fuerit. Episcopus ad altare conversus cantabit *Dominus vobiscum* et orationem, semper iunctis manibus.

88. Si praeter orationem Officii, alia quaedam esset commemoratio, succedet in sustinendo libro cappellanus ipsius libri: qui recipietur a Presbytero assistente, quum Episcopus orationem cantabit pro commemoratione. Qui duo cantores intonuerint psalmos, procedent ante altare dum Episcopus cantabit orationem, ad canendum *Benedicamus Domino*, vel etiam versiculos pro commemoratione.

89. Post orationem Officii, vel post orationem commemorationis, subiunget rursus Episcopus *Dominus vobiscum* in cantu, et Presbyter assistens claudet librum, ac recedet; cantores, cantu praescripto iuxta Officium, cantabunt *Benedicamus Domino*.

90. Acolythi cum candelabris redibunt ad abacum, ubi illa deponent, factis ad Episcopum et ad altare debitis genuflexionibus.

91. Si in Antiphonario benedictio pontificalis inserta non esset, curae erit clerico afferre ad thronum Canonem pontificalem, signaculo ad benedictionem posito, illumque tradere cappellano a libro.

92. Cantato *Benedicamus Domino*, cui respondetur in cantu a choro, vel organorum sono, Episcopus sedebit, ac mitra cooperietur.

93. Episcopus assurget, et benedictionem donabit cantans *Sit nomen Domini* etc. Presbyter assistens sustinebit ei librum apertum, et in benedictionis actu recedet ex una parte, retinens adhuc librum apertum, ne conspectum populi impediat Episcopo. Diaconi assistentes elatas sustinebunt fimbrias pluvialis. Ad benedictionem, omnes genuflectent, exceptis Canonicis paratis. Postquam Episcopus levaverit ac iunxerit manus et dixerit *Omnipotens Deus*, accipiet sinistra Pedum et benedictionem donabit.

94. Si fuerit Archiepiscopus, quum cantores cantabunt *Benedicamus*] *Domino*, accipietur Crux archiepiscopalis a Subdiacono parato, qui sine ulla genuflexione veniet ad thronum, ubi genua flectet in infimo gradu, et ita sustinebit Crucem, ut imago Crucifixi ad Archiepiscopum versa sit. Archiepiscopus autem non utetur mitra ad benedictionem, et priusquam accipiat baculum sinistra, reverentiam faciet ad Crucem, quae

a Subdiacono supradicto sustentabitur ante ipsum. Benedictione impertita, discedet Subdiaconus, et Crucem reponet in basi qua firmabatur.

95. Donata ab Episcopo sive Archiepiscopo benedictione, clerici designati ad recipienda Episcopi paramenta procedent coniunctim ad altare, et ante hoc genuflexionem conficient, ac primus eorum afferet pelviculam ad accipiendum formale.

96. Venient deinde ad thronum, ascendent unus post alium, et ordinatim accipient paramenta Episcopi, eaque referent ad altare, super quo ponentur, ut in principio Officii, et rursus contegentur velo quo cooperta erant.

97. Sonabitur organis quum se spoliabit Episcopus, et donec exierit de ecclesia. Tempore autem discessus eius pulsabuntur etiam aera campana festivo more.

98. Presbyter assistens petet subsellium suum, de throno a latere descendens.

99. Clerici delegati adiuvandis Canonicis, ibunt in chorum, et deferent canistra cum indumentis canonicalibus. Statim ac Episcopus deposuerit pluviale, Canonici in suis stallis deponent respectivum paramentum cum amictu, et resument indumentum canonicale. Paramenta plicata decenter poterunt eisdem canistris referri in sacristiam.

100. Quatuor cappellani pluviali induti, postquam reliquerint mitram et baculum ad altare, et librum cum scotula in abaco, discedent ad pluviale deponendum in sacristiam. Quod etiam faciet cappellanus a Cruce archiepiscopali, et redibit in chorum, ut adimpleat officium suum in discessu Episcopi.

101. Duo clerici ad hoc delegati, reponent faldistorium cum pulvinis in medium chorum, et cubicularius Episcopi stans prope thronum in promptu habebit cappam, qua rursus induet Episcopum.

102. Episcopo omnibus paramentis exuto, cubicularius ad thronum ascendet, et stans post secundum Diaconum assistentem, imponet rursus cappam Episcopo, adiuvantibus eum Diaconis praedictis, qui explicabunt illam in parte anteriori. Episcopus assurget, ut cubicularius possit erigere et firmare extremitatem posteriorem vestis talaris.

103. Discedent postea cum debitis reverentiis Diaconi assistentes, deponent paramenta in suis stallis, et indumenta canonicalia recipient ad associandum Episcopum.

104. Episcopus, manu sumpto bireto, de throno descendet, veniet ad faldistorium, reverentiam faciet ad Crucem altaris, genuflectet, orabit brevi, ac post orationem assurgens iterabit reverentiam ad Crucem, et perget ad adorandum SS. Sacramentum.

105. Clerus Episcopum postea redeuntem ad suam residentiam associabit, ordine capite IV huius libri descripto.

Articulus III.

De Missa pontificali in throno.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 1. Genuflexorium cum strato et duobus pulvinis, uno nempe ad genua, altero ad brachia, vel faldistorium, ut capite IV huius libri.

2. Sex cerei in candelabris, accendendi saltem quum Episcopus ibi orabit.

In secretario seu sacello in quo cantabitur Hora tertia (1). — 3. Sex candelabra cum cereis et Crux aequalis super altari.

4. Tapetum, quod gradus altaris cooperiat.

5. Pallium eius coloris, quem requirit Officium.

6. Super mensa altaris paramenta Episcopi, videlicet planeta, chirothecae in lance, dalmatica et tunicella, formale in lance, pluviale, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo concolore paramentis. Mitra pretiosa in latere evangelii, altera auriphrygiata in latere epistolae.

7. Si fuerit Archiepiscopus, praeparabitur s. Pallium in pelvicula coopertum exiguo velo concolore ceteris paramentis, ac tres spinulae aureae gemmatae in altera pelvicula, dummodo illa die uti liceat Pallio (2).

8. Prope altare praeparabitur baculus pastoralis.

9. Et Crux processionalis, nisi fuerit Archiepiscopus; hoc enim casu statuetur basis, qua fulciatur.

---

(1) Pro Missa pontificali ab Episcopo celebranda statuimus, debere iuxta antiquam disciplinam exstare *secretarium*, ut inculcat Caeremoniale. Si qua in cathedrali secretarium deesset, designabitur in hanc rem ab Episcopo sacellum aliquod in ecclesia eadem, quod sit ex amplioribus. A.

(2) In Pontificali Romano notatur, quibus diebus s. Pallio uti licet. A.

10. A latere epistolae aderit subsellium coopertum tapeto vel duo scabella pro sacris Ministris.

11. In throno ponetur cathedra cum lodice coloris analogi et cum baldachino, a lateribus autem duo scabella pro Diaconis assistentibus (1).

12. Statuentur etiam sedilia pro Canonicis et ceteris omnibus de clero, iuxta locorum qualitates, cooperta distinctis tapetis, nisi in sacello iam adessent sedilia, seu subsellia immota.

13. Ante altare ponetur faldistorium cum pulvinis, super quo orabit Episcopus.

Super abaco. — 14. Caligae cum sandaliis in lance, coopertae velo simplici, et alterum velum quo cooperiantur quum ad Episcopum afferentur.

15. Evangeliarum vel Missale ornatum tegumento e panno serico simili paramentis, et intra librum aderit manipulus Episcopi: manipuli pro duobus Ministris: Breviarium maioris formae ad cantandum capitulum Tertiae: duo candelabra cum candelis pro acolythis: Canon pontificalis: scotula cum sua candela: Antiphonarium cum tegumento, ut supra: urceus cum pelvi: duo mantilia in lance: velum humerale simplex e serico pro Magistratu, si lotionem Episcopo ministrabit: thuribulum et navicula cum thure et cochleari: prope abacum autem aut seorsim aderit focus cum prunis.

16. In loco convenienti legile cum Antiphonario pro cantoribus.

In sacristia vel in aliquo cubiculo proximo secretario. — 17. Paramenta pro Ministris, videlicet Dalmatica cum stola, tunicella, duo cingula, albae et amictus duo: paramenta pro Canonicis, nempe pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis ex ordine presbyterali, dalmaticae pro Diaconis ac tunicellae pro Subdiaconis, et inter ipsas aderunt dalmaticae et pluviale pro assistentibus throno. Amictus pro paramentis praedictis: quatuor pluvialia pro cappellanis a libro, a scotula,

---

(1) Quod diximus de throno erigendo in secretario, ut instructus sit baldachino, cohaeret cum Caeremoniali, ex cuius legibus sedes Episcopi habere debet baldachinum, ut cap. XIII, lib. I. Quum igitur ab eodem Caeremoniali, lib. II, cap. VIII, n. 3, praescribatur, ut in secretario adsit sedes pro Episcopo, nec fiat ibi exceptio ulla, perspicuum videtur ex principiis libro praedicto statutis, ut apponatur baldachinum, praesertim si super altare etiam adesset. A.

a mitra et a baculo. Tunicella, cingulum, alba et amictus pro Subdiacono, qui Crucem erit gestaturus.

Ad altare maius. — 18. Praeter tapetum amplum, pallium nobile et tobaleas, paretur Crux cum candelabris septem, suis cereis albis instructis: de modo autem ea disponendi inspiciatur subiecta nota (1).

Super abaco. — 19. Calix cum duobus purificatoriis, Patena cum binis hostiis, palla et corporale intra bursam: ampullae vini et aquae in pelvicula: cochleare, si opus fuerit, ad fundendam aquam: campanula: binae paterae pro praegustatione: Epistolarium cum tegumento concolore paramentis: cussinus vel legile cum Missali: Canon pontificalis: gremiale concolor paramentis: scotula cum candela: velum humerale acu pictum pro Subdiacono: alterum simplex pro Magistratu, si lotionem erit ministraturus: urceus cum pelvi et duobus manutergiis in lance: formula Indulgentiae: instrumentum pacis: intorticia pro elevatione, numero sex, ad summum octo.

20. Si communio administranda erit, Pyxis cum particulis, mappa linea extendenda ante communicandos, vasa pro purificatione. Si Diaconus tantum ac Subdiaconus de sacra mensa participabunt, duae tantum particulae super Patena cum hostiis praeparentur.

21. Si post Missam benedictio Papalis ab Episcopo impertietur, praeparabitur Pontificale (pars IV), vel liber cum ritu praescripto, et libelli cum Brevi, latino et vulgari sermone, quod legetur, ut lib. VI docebitur.

22. Si fiet homilia aut sacra concio post evangelium, necesse erit formula absolutionis ab Episcopo tribuenda.

Thronus. — 23. Parabitur baldachino et lodice, ut in Vesperis. Aderunt tria scabella nuda pro assistentibus et pulvinus concolor paramentis pro Episcopo, quum genuflectet ad *Et incarnatus* in *Credo.*

---

(1) Quia Missa pontificalis Episcopi requirit, ut septimo candelabro altare exornetur, advertatur quo modo ponendum sit, quod luculenter a Caeremoniali praescribitur, lib. I, cap. XII, n. 12: « Celebrante vero Episcopo, candelabra septem super altari ponantur, quo casu Crux non in medio illorum, sed ante altius candelabrum in medio cereorum positum locabitur ». Quare ponenda est Crux ante candelabra, nec septimum candelabrum ponendum est post Crucem. Peius autem esset, si affigeretur cereus post Crucem ipsam sine candelabro. A.

In latere epistolae. — 24. Scamnum pro Ministris, coopertum panno laneo, et advertatur ut postergale seu fulcrum dorsuale careat ornamentis, et sit depressum.

25. Seorsim praeparabitur legile maioris formae cum paratu concolore paramentis, si mos erit receptus ut ad cantum evangelii Diaconus adhibeat legile praedictum.

Ad balaustrium seu cancellos presbyterii. — 26. Candelabra cum intorticiis vel cereis, numero non maiore quam octo, nec minore quam quatuor.

In sacristia. — 27. In promtu erit vasculum Aquae benedictae cum aspersorio.

§ 2. *In functione.*

28. In choro recitabitur Matutinum cum Laudibus et Prima, post quam cessabit Officium.

29. Festivus omnium campanarum sonus una aut pluribus vicibus Missae solemni praemittetur, iuxta morem cuiusque ecclesiae.

30. Hora praestituta, sonabitur campanula sacristiae, et canonici habitu chorali induti procedent ad Episcopium ut associent Episcopum, vel ipsum exspectabunt in limine ecclesiae, ut superius, cap. IV, traditum est.

31. Ministri sacri non associabunt Episcopum, sed induti paramentis, aderunt ad scamnum apud altare secretarii, quum adveniet Episcopus [1]. Ibi quoque aderunt parati pluviali duo cappellani pro mitra et baculo, et alter cappellanus indutus tunicella, Crucem tempore debito delaturus.

32. Quod si fuerit Archiepiscopus, et Crux in functione deferretur a cappellano Archiepiscopi crucifero, hic, deposita Cruce archiepiscopali in secretario, quando illuc advenerit Archiepiscopus, perget in sacristiam, dimittet croceam, induet paramenta, et in secretarium revertetur. Duo cappellani a libro et a scotula praesto erunt apud thronum, vel etiam ad abacum.

33. Episcopus ecclesiam ingressus adorabit SS. Sacramentum, deinde transibit in secretarium aut in sacellum destinatum pro vestiario. Si transeundum sit ante altare maius, reverentiam profundam faciet ad Crucem.

---

[1] Quamvis aliter Caeremoniale disponat, in praxi comperi valde utile esse sacrae actionis ordini, si Ministri sacras vestes sumant ante Episcopi accessum. A.

34. Secretarium ingressus, salutabit Crucem, et genua flectet in faldistorio, brevi tempore orans. Caeremoniarius expandet cappam Episcopi super faldistorium. Interim Canonici ibunt in sacristiam, vel in alium locum praeparatum, ubi vestes sacras induent sibi. Presbyter assistens et Diaconi assistentes remanebunt prope Episcopum, induti habitu chorali.

35. Episcopus de oratione assurget, et reverentia iterata ad Crucem, procedet ad thronum, cumque ipso remanebunt duo Diaconi assistentes habitu chorali, et Presbyter assistens, qui stabit in plano throni a dexteris Episcopi. Revertentes ceteri Canonici respectivis paramentis vestiti, reverentiam conficient ad altare et ad Episcopum, et sua loca occupabunt.

36. Duo cappellani a libro et a scotula, sument res istas ex abaco, et venient ad thronum; Episcopus autem biretum capiti detractum tradet primo Diacono assistenti, assurget, et conversus ad altare dicet *Pater noster* et *Ave, Maria*, secreto.

37. Presbyter assistens librum a manu cappellani acceptum praesentabit Episcopo, qui se signans cantabit *Deus, in adiutorium* etc. Ad se autem signandum, dexteram educet de cappae apertura, quae sita est ante pectus infra caputium.

38. Intonato praedicto versiculo, Presbyter assistens librum restituet cappellano, et subsistet in plano throni a dextris Episcopi, ubi iam aderat ante praedictam intonationem. Duo cappellani a libro et a scotula redibunt ad abacum, in quo reponent Antiphonarium, et accipient Canonem pro praeparatione ad Missam.

39. Hymnus *Nunc, sancte nobis* etc. intonabitur a cantore de loco suo, itemque antiphona ante psalmos, quae tamen intonatio fiet a Beneficiario seu Mansionario, numquam a Canonico, multo minus ab Episcopo. Psalmi intonabuntur in medio choro a duobus cantoribus superpelliceo indutis, ut notatum est de Vesperis solemnibus, et animadvertendum quod cantari debent satis commode, ut decenter adimpleri possint omnes actiones, quas sumus descripturi.

40. Intonato primo psalmo, statim se sistent ante Episcopum duo cappellani a libro et scotula. Episcopus sedebit, et caput bireto cooperiet, atque incipiet legere antiphonam *Ne reminiscaris* etc., et psalmos *Quam dilecta* etc., quos recitabit

alternatim cum Diaconis assistentibus et Presbytero assistente, qui stabunt. Ceteri omnes, qui aderunt in choro, suis locis sedebunt.

41. Subdiaconus, innuente Caeremoniario, surget de loco suo, ubi relinquet biretum, eique tradentur caligae et sandalia Episcopi, quae deferet in pelvi cum velis duobus, quorum alterum cooperiet manus Subdiaconi, alterum sandalia cum caligis (1). A lateribus eius se disponent acolythi vel clerici sex, terni utrinque. Cubicularius Episcopi, habitu formali indutus sequetur Subdiaconum. Clerici cum Subdiacono procedent ante altare, et reverentiam vel genuflexionem respective conficient ad Crucem, tum venient simul ante Episcopum, cui quoque reverentiam facient vel genuflexionem. Cappellani a libro et scotula recedent a latere: Subdiaconus, cubicularius et clerici ascendent in planum throni. Subdiaconus et clerici in genua procumbent circa Episcopum, et eius cappae fimbrias attollent. Cubicularius, genuflexus et aliquantum contectus a cappa Episcopi, accedet versus primum Diaconum assistentem, et pedi dextro Episcopi detrahet calceum usualem. Quo facto, Subdiaconus vestiet Episcopum caliga, deinde sandalio, ligans utrumque taeniis ne excurrant. Postea cubicularius excalceabit pedem Episcopi sinistrum, et Subdiaconus cruri et pedi caligam et sandalium inducet (2). Cubicularius calceos usuales accipiet ac secum feret abditos intra pallium. Subdiaconus resumet pelvim seu lancem coopertam velis, et assurget, cumque ipso consurgent etiam clerici, et debitis reverentiis vel genuflexionibus ad Episcopum et ad altare factis, redibunt ab abacum, ubi res supra nominatas deponent; Subdiaconus autem se rursus adiunget Diacono, sedens cum eo in scamno prope altare.

(1) Solet a quibusdam velum humerale imponi humeris Subdiaconi allaturi caligas cum sandaliis ad Episcopum. Nos autem secuti sumus Caeremonialis legem, qua excluditur huiusmodi velum, ac iubetur duo adhiberi vela, quibus contegantur manus et brachia, non vero humeri. Eius verba sunt haec: « Interim Subdiaconus cantaturus epistolam... afferet ex credentia super bacili sandalia et caligas, manibus velo coopertis, alio velo cooperta, ambabus manibus elevata etc. (Lib. II, cap. VIII, n. 7) ». A.

(2) Est Subdiaconi Episcopum induere caligis et sandalibus, quia sacra indumenta sunt. Inspiciatur idem Caeremoniale loco paullo ante citato. A. - Attamen, ex Decreto S. R. C., n. 4015, II, permittitur ut etiam hae et relativae in despoliatione Episcopi actiones fiant per cubicularium, stante Subdiacono in plano ante thronum.

42. Episcopus, repetita antiphona *Ne reminiscaris*, caput nudabit bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, et assurget, ut cum eisdem assistentibus recitet preces *Kyrie, eleison* etc. cum orationibus. Chorus autem non consurget. Episcopus rursus sedebit, et orationes ad paramenta legere poterit (1).

43. Hoc tempore distribuentur clericis paramenta Episcopi, videlicet amictus, alba, cingulum, Crux pectoralis, stola, pluviale et formale. Cappellanus a mitra, dum Episcopus parabitur, mitram auriphrygiatam accipiet ut afferat ad thronum. Clerici praedicti remanebunt ante altare; donec innuetur eis ut vadant ad thronum.

44. Eodem tempore, si lavatio ministrabitur a Magistratu, Caeremoniarius invitabit unum e senioribus, sive alium ad quem spectabit, eumque ad abacum adducet, ac velo humerali illius humeris imposito, iubebit paratum esse ad accipiendum urceum cum pelvi; aderit autem clericus, qui deferet lancem cum binis mantilibus (2).

45. Quando Episcopus desierit legere orationes ad paramenta, cappellani cum libro et scotula redibunt ad abacum, in quo res illas deponent, et ibunt in sacristiam, ibique induto sibi pluviali, ad abacum redibunt.

46. Cubicularius, adiuvantibus Diaconis assistentibus, cappam detrahet Episcopo, ut in Vesperis traditum fuit, et extremitatem posteriorem vestis talaris eius expediet.

47. Diaconus cum Subdiacono accedent ad thronum, exsequentes reverentiam ad Crucem, dum transibunt ante altare, et ad thronum progressi, reverentiam facient ad Episcopum et ascendent in planum throni: Diaconus consistet a dextera, Subdiaconus a sinistra Episcopi (3): Diaconi assistentes, ubi ad thronum venerint duo sacri Ministri, de throno descendent,

(1) Caeremoniale praescribit, ut Episcopus orationes recitet singulis paramentis assignatas, dum illa sibi induit. Id facile poterit exsequi, si memoria illas tenebit; in praxi enim nimium difficile est ac pene dixerim impossibile, ut eodem tempore quo paramentis induitur, legere eas orationes possit. Idcirco diximus: *poterit legere* orationes ad paramenta, priusquam iis induatur. A.

(2) Magistratus interveniens sacris functionibus, induere debet habitum formalitatis, ut fruatur distinctionibus et privilegiis, quae ipsi conceduntur. A.

(3) Iuxta Caerem. Epp., hoc loco, et lib. I, cap. IX, n. 1, Ministri videntur accedere debere « postquam Episcopus laverit manus ».

sibi induent vestes sacras, deinde ad thronum redibunt, advertentes ne praedictis Ministris actiones impediant (1).

48. Ministri lotionis sequentur Diaconum et Subdiaconum. Si lavationem ministrabit Magistratus, poterit prius fieri praegustatio aquae apud abacum, et afferet pelvim cum urceo coopertam extremitate veli humeralis, quod cohibebit pollice manus dexterae, quae sustinet urceum, et sinistrae eius adstabit clericus afferens pelvim seu lancem cum duobus manutergiis.

49. Presbyter assistens annulum educet ex Episcopi digito: clericus alterum mantile tradet Presbytero assistenti, alterum Ministris, qui sustinebunt extensum in sinu Episcopi. Minister lotionis genua submittet ante Episcopum, et detecto urceo cum pelvi a Caeremoniario, lotionem manuum Episcopo ministrabit. Canonici et Praelati, siqui aderunt, ad hanc actionem assurgent: ceteri omnes praesentes genua flectent. Sin autem lotionem ministrarent familiares Episcopi, afferent urceum et pelvim minime coopertam velo humerali: et genuflexi lotionem manuum Episcopo ministrabunt. Notandum, quod si familiares fuerint ecclesiastici, non debent uti superpelliceo, sed pallio: si vero essent laici, utentur habitu, quem dicunt urbanum: praeterea si gladii usu gauderent, debebunt illum propter hanc actionem deponere.

50. Episcopus lavabit manus, et Presbyter assistens porriget ei mantile, quo extergat illas, osculans manum eius dum illud porrigit: hac actione completa, redibit ad locum suum ut infra notatur, n. 52 (2).

51. Qui clericus assistet lotioni, recipiet mantilia, et cum ministro lotionis redibunt ad abacum: si minister fuerit e Magistratu, reducetur ad scamnum suum.

52. Clerici a paramentis, dum discedent ministri lotionis, facient simul genuflexionem ad altare, deinde procedent ad

(1) Probari non potest usus cuiusdam ecclesiae, in qua Diaconi assistentes, dum adsunt throno Diaconus et Subdiaconus ut induant Episcopum sacris paramentis, recedunt ad scamnum Ministrorum, situm in latere epistolae, siquidem locus ille exclusive spectat ad Ministros altaris, nec Caeremoniale id uspiam praescribit. A.

(2) Praescribitur a Caeremoniali, ut Diaconi assistentes extrahant annulos Episcopo, deinde rursus inducantur a Presbytero assistente. Id non videtur intelligendum esse de annulo pontificali, secus Caeremoniale pugnaret cum iis, quae tradit inferius. Quare existimamus intelligendum esse de aliis annulis, quibus utebantur antiquitus ad ornatum, ut videre est in tabulis pictis et imaginibus vetustis; qui usus obsolevit. A. - Sed cfr. not. pag. 102.

thronum, ante quem etiam conficient genuflexionem; postea alter post alterum ascendent in planum, ut sacris Ministris tradant paramentum quod quisque affert, ac descendentes a latere de throno redibunt ad locum quisque suum apud abacum. Presbyter assistens discedet de throno, perget ad pluviale sibi induendum, deinde ad thronum revertetur. Canonici descendent in medium presbyterium, et circulum conficient ante Episcopum sibi induentem sacras vestes. Caput bireto cooperient, quum a Caeremoniario, accepta ab Episcopo permissione, innuetur eis (1).

53. Episcopus induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, super quo imponetur formale, postremo Diaconus capiti eius imponet mitram auriphrygiatam.

54. Diaconus et Subdiaconus, vestito Episcopo, descendent de throno, reverentiam conficient ad Episcopum, et redibunt ad locum suum: Diaconi assistentes accedent rursus ad Episcopum, ut suo assistentium officio fungantur. Canonici ad locum suum cum debitis reverentiis redibunt.

55. His actionibus peractis, complebitur cantus Horae tertiae, et antiphona cantabitur a cantoribus simplici canendi modo, sive cantu gregoriano. Sub finem cantus antiphonae praedictae, secundus Caeremoniarius invitabit Subdiaconum, et cum debitis reverentiis perget ad locum in quo cantari epistola solet. Subdiaconus recipiet breviarium, et cantabit capitulum Tertiae, advertens in hac actione, ne vertat humeros ad altare, neque ad Episcopum. Interim Episcopus assurget, retinens in capite mitram, cumque ipso consurget chorus universus, capite nudato, et duo cantores superpelliceo induti prodibunt in medium chorum. Cantato capitulo et responso a choro *Deo gratias*, cantores iidem cantabunt versiculos responsorii brevis, et chorus respondebit.

56. Post ℣. *Gloria Patri*, duo acolythi ex abaco accipient candelabra cum candelis, eaque deferent ante thronum, et subsistent ante gradus. Interea venient ad thronum cappellani a libro et scotula, ferentes ea. Quum cantabitur versiculus post responsorium, Episcopus sedebit, eique de capite tolletur mitra a secundo Diacono assistente. Tum assurget, et ex libro

(1) Usus, hac occasione faciendi circulum, pluribus in locis obsolevit, cum praesertim confusionem gignat, et cantum Horae tertiae perturbare facillime queat; ac insuper admirationem pariat quod Canonici ita stent coram Episcopo bireto contecti.

sibi obiecto a Presbytero assistente cantabit *Dominus vobiscum* et orationem (1), post quam iterum subiunget *Dominus vobiscum*: discedent acolythi, et redibunt ab abacum, itemque Presbyter assistens deponet librum in manum cappellani, et suo loco manebit. Cantores duo, qui cantaverint responsorium breve, cantabunt *Benedicamus Domino*, cui respondebit chorus, vel supplebit organorum sonus.

57. Dum Episcopus cantabit orationem, distribuentur clericis alia paramenta Episcopi, videlicet tunicella, dalmatica, chirothecae et planeta; aderunt duo alii clerici, qui praecedent antedictos, ad accipiendum pluviale et formale, quam ob rem primus eorum afferet pelviculam.

58. Post *Benedicamus Domino*, Episcopus non recitans ℣. *Fidelium animae* etc. (2), sedebit rursus, et ad eum redibunt Diaconus et Subdiaconus, recedentibus aliquantum Diaconis assistentibus a lateribus Episcopi, sed non descendentibus de plano superiore throni.

59. Quando Ministri aderunt in plano throni, Diaconus consistet a dexteris, et Subdiaconus a sinistris Episcopi. Diaconus tollet ex eius pectore formale, quod tradet clerico super lance, deinde expediet ei pluviale, quod Subdiaconus extrahet e parte postergalis cathedrae throni, et tradet clerico, ac tum formale tum pluviale super altare reponetur. Cappellanus a mitra ad altare accedet, et accipiet mitram pretiosam, itemque alter cappellanus accipiet pastorale. Alteri autem clerico curae erit afferre mitram auriphrygiatam ad altare maius, nisi iam altera praeparata adesset.

60. Post haec, Ministri Episcopum induent tunicella, cuius manicam prius dexteram, deinde sinistram inducent. Uterque eorum a parte sua ligabit taenias in humeris Episcopi. Tum induent ei dalmaticam, advertentes ut alligent taenias, et de manicis dalmaticae extrahant manicas etiam tunicellae. Accipient chirothecas, quas osculabuntur in medio, et manibus Episcopi imponent, osculantes prius manum eius. Diaconus chirothecam prius dexterae, Subdiaconus alteram postea sinistrae inducet. Postremo assument planetam et imponet ipsi, advertentes ut ducant taenias ad renes infra tunicellam,

---

(1) Cfr. Caeremoniale Episc., lib. I, cap. XXVII, n. 1. A.

(2) Sub finem Horae tertiae subiungi non debet ℣. *Fidelium animae*, neque enim id Caeremoniale praescribit, eo quod immediate sequitur Missa. Hoc iam notatum fuit, lib. I, pag. 328, n. 30. A.

et reducant ante pectus; Diaconus autem alligabit, advertens etiam ut complanet dalmaticam et tunicellam, ne prodeant extra planetam in ipsius apertura superiori (1).

61. Hoc tempore thuriferarius in promptu habebit thuribulum cum igne et naviculam, duo clerici in promptu habebunt manipulos Ministrorum; alter autem Evangeliarium, cum manipulo Episcopi, tradendum Subdiacono.

62. Si vero Celebrans esset Archiepiscopus et uti deberet s. Pallio, ultimus Canonicus Subdiaconus iam indutus tunicella (ut supra dictum est) vadet ad altare, accipiet s. Pallium, et ad thronum deferet ipsum, adstante eius sinistrae clerico qui deferet pelviculam cum tribus aciculis. Diaconus accipiet s. Pallium, cuius partem duplicem accipere dextera meminerit. Osculandam dabit Archiepiscopo Crucem, quae sita est in medio Pallii a parte posteriori, et Pallium eius humeris imponet, Subdiacono ministrante partem, quae pendet super humeros, attollente. Postea Diaconus accipiet aciculam pretiosiorem eamque infiget Cruci, quae est in pectore, firmans istam tribus ocellis sericeis, qui sunt in ipsa Cruce, ac tali

---

(1) Paramentis sacris indui debet Episcopus eo ordine, quo indicatur a Caeremoniali Episcoporum et rubricis generalibus Missalis Romani. Episcopus stolam in pectore non decussat, ut praescribitur Presbyteris, eo quod utitur Cruce pectorali, quam debet induere ante stolam. Quocirca Crux pectoralis debet semper superstare albae. In adnotatione n. 7 subiecta, cap. II, art. I huius libri, iam innuimus, quod iurisdictio Episcopi ordinarii nihil prorsus significatur Cruce pectorali. Si Episcopus deberet Crucem praedictam super planetam ponere, praeterquam quod hoc a rubricis praescriberetur, non solum deberet stolam in pectore decussare, sed induere Crucem post planetam ipsam. Summus Pontifex in celebrando Sacro tum privato, tum solemni, semper utitur Cruce pectorali, neque umquam eam extrahit et reponit super planetam, sed retinet super alba. Hinc infertur, quod, contra regulas, quidam Caeremoniarum Magistri docent Episcopos, ut ponant Crucem pectoralem super planetam, quia falso indicio existimant esse iurisdictionis indicium. Atque ut magis dilucidemus, quae in praedicta adnotatione asseruimus, adiiciemus, quod pro singulis paramentis pontificalibus, quae propria sunt Episcopi, videlicet caligis et sandaliis, chirothecis, mitra, annulo et baculo pastorali praescripta et statuta est specialis benedictio, qua caret Crux pectoralis; ideoque strictim loquendo, non potest ut exclusivum ornamentum episcopale existimari, sed simplex indicium dignitatis ipsius, quemadmodum affirmat Benedictus XIV, cuius auctoritatem in citata adnotatione fideliter retulimus. A. — Verum haec postrema argumentatio non valet, quia habetur benedictio etiam pro Cruce pectorali in Pontificali Romano (p. II), sub titulo *De benedictione Crucis pectoralis*, ubi remittitur, quamvis verbis facultativis, ad formam adhibendam pro proficiscentibus *in subsidium Terrae Sanctae* (prima oratio cum aspersione), sed stant semper cetera argumenta.

modo, ut extremitas aciculae sit versus dexteram Archiepiscopi, et gemma ad sinistram: alteram deinde aciculam ponet supra Crucem, quae sita erit in humero sinistro, et gemma aderit versus humeros Archiepiscopi, extremitas aciculae versus pectus. Tertia acicula a Subdiacono ministrante imponetur Cruci quae respondebit mediis humeris Archiepiscopi, et extremitas aciculae spectabit humerum sinistrum, gemma autem humerum dextrum Archiepiscopi. Subdiaconus vero, qui attulit s. Pallium, tradet pelviculam cum velis clerico, qui sustinebat aciculas, et ad locum suum redibit.

63. Postremo Diaconus imponet Episcopo mitram pretiosam.

64. Ministri supradicti recedent, Episcopum reverentes, et ad subsellium prope altare redibunt, ubi a clericis praedictis imponetur eis manipulus brachio sinistro; accipient etiam biretum suum, et Subdiaconus recipiet cum manipulo Episcopi Evangeliarium, quod continebit utraque manu pectori applicita, advertens ut apertura libri versa sit ad sinistram suam.

65. Profectis a throno Ministris, accedent iterum ad locum suum Diaconi assistentes.

66. Presbyter assistens accedet ad Episcopi dexteram, eiusque digito annulari dextero inducet annulum pontificalem.

67. Interim ad thronum accedet thuriferarius cum thuribulo, quem sequentur acolythi candelabra gestantes cum candelis accensis, medium accipientes inter se Subdiaconum, qui Crucem processionalem sustentabit.

68. Presbyter assistens, ubi annulum Episcopi digito imposuerit, recedet ad dexteram eius, et quum ascenderit thuriferarius cum thuribulo, accipiet ab ipso naviculam, et praesentabit Episcopo cochleare, dicens ei *Benedicite, reverendissime Pater*, et Episcopus incensum in thuribulum cum benedictione iniiciet (1).

69. Thure in thuribulum iniecto, assurget thuriferarius et cum thuribulo ac navicula descendet de throno, et subsistet post Subdiaconum sustinentem Crucem. Cappellanus a

(1) Heic etiam in posterum monemus, quod si Episcopus esset etiam Cardinalis, in petenda ab eo thuris et aquae benedictione, dicendum erit *Benedicite, eminentissime et reverendissime Pater*. Contra regulam quidem est addere, ut quidam solent, alios titulos non ecclesiasticos, sed mere laicales, a Caeremoniali exclusos, cuiusmodi sunt *illustrissime et reverendissime* vel etiam *excellentissime*, quibus Episcopos putant amplius honorare. A.

baculo accedet ad Episcopum, et illum ei tradet in sinistra. Episcopus assurgens salutabit Crucem processionalem, deinde rursus sedebit, exspectans donec tempus erit descendendi de throno ut se adiungat processioni, acolythi genuflectent ad Episcopum, et initium processionis fiet, quae proficiscetur ad altare maius. A Caeremoniario monebitur qui primas obtinet in Magistratu, ut praesto sit ad ingressum secretarii, ut extremitatem vestis Episcopi sustentet in processione ad altare.

70. Praeibunt familiares Episcopi habitu formali: claviger ecclesiae seu Capituli, si aderit: thuriferarius cum thuribulo, ardente incenso: Subdiaconus tunicella paratus, medius inter acolythos, qui Crucem processionalem sustentabit, versa ad populum, seu clarius loquendo, ad thuriferarium imagine Crucifixi. Clerici Seminarii deinde et cappellani chorales et Mansionarii seu Beneficiarii, omnes bini, sequentur. Tum Canonici ex ordine subdiaconali suis paramentis induti, ac si fuerint dispari numero, terni incedent ultimi: Canonici ex ordine diaconali, parati dalmaticis, pariter bini, ac si dispar numerus esset, ultimo loco terni: Canonici ex ordine presbyterali, vestiti planetis, incedentes bini, eadem exceptione in numero dispari: Dignitates, induti pluviali. Subdiaconus ministrans incedet solus librum evangelii sustinens, ut supra. Post Subdiaconum erit Presbyter assistens pluviali paratus, cuius sinistrae adstabit Diaconus ministrans. Sequetur Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, et dextera extensa benedictionem adstantibus impertietur. Post ipsum, ille qui primas obtinet in Magistratu, elatam sustinens extremitatem posteriorem vestis talaris Episcopi. Prope illum aderit caudatarius et post caudatarium incedent duo cappellani induti pluviali, qui mitrae et baculo inserviunt. Postea reliqui duo cappellani a libro et scotula. Ultimo denique loco familiares nobiles Episcopi.

71. Si Episcopus esset Metropolita, immediate ante Canonicos paratos deferetur Crux archiepiscopalis, et imago Crucifixi versa erit ad Metropolitam, ideoque servabitur ordo sequens: claviger, clerici Seminarii, cappellani chorales, Beneficiarii, thuriferarius, Subdiaconus cum Cruce medius inter acolythos, deinde Canonici, ordine supradicto.

72. Continuabitur organorum sonus hoc toto tempore, iam inceptus statim post absolutum cantum Horae tertiae.

73. Quum processio pervenerit ad altare maius, famuli et claviger subsistent extra balaustrium, thuriferarius prope

gradus laterales altaris in parte epistolae; Subdiaconus infiget
Crucem basi positae in latere evangelii, ibique prope Crucem
manebit, ut eam deferat post homiliam et ad bendictionem
in exitu Missae, si fuerit Archiepiscopus; secus discedet, ac
sacras vestes dimittet, excepto casu quo redeundum esset ad
deponenda paramenta in secretarium, ut deinceps declarabitur.
Clerici, cappellani et Beneficiarii, facta ad Crucem genufle-
xione et mutua inter se reverentia, occupabunt sua subsellia,
itemque Canonici, facta reverentia profunda ad Crucem, seque
salutantes ad invicem, locum petent quisque suum. Subdia-
conus procedet ante gradus altaris, et consistet versus cornu
evangelii, ac tradet clerico Evangeliarium cum manipulo
Episcopi; Diaconus autem et Presbyter assistens dirimentur;
Diaconus ibit prope Subdiaconum, et Presbyter assistens
versus cornu epistolae ante gradus altaris, ita tamen ut possint
adstare Episcopo. Episcopus autem, ante gradus progressus,
relinquet Diaconos assistentes, et locum sumet inter Ministros,
ita ut dexterae eius adsit Presbyter assistens, sinistrae Dia-
conus, ac sinistrae Diaconi Subdiaconus. Diaconi assistentes
stabunt post Episcopum; post praedictos Diaconos cappel-
lani a mitra et baculo, ac prope eos reliqui duo a libro et
scotula, qui postquam pervenerint ad altare, facta genufle-
xione, accipient ex abaco Missale et scotulam. Familiares
nobiles Episcopi consistent apud abacum, ut praescribit Cae-
remoniale. Syrma, sive extremitas posterior vestis Episco-
palis, recipietur a caudatario in aditu presbyterii, et is de
Magistratu, qui eam detulit, recedet ad locum suum, in sub-
sellio extra presbyterium.

74. Episcopus, ante altare quum venerit, baculum cappel-
lano tradet; a Diacono autem nudabitur mitra. Conficiet cum
Ministris reverentiam profundam ad Crucem altaris, et con-
fessionem immediate exordietur. Chorus aut cantores inci-
pient cantare introitum, postea *Kyrie* alternatim cum orga-
norum sono. Ad illa verba *vobis, fratres*, et *vos, fratres*, in
confessione, Episcopus se paullulum convertet ad Ministros,
itemque Ministri versus eum, quando dicent *tibi, Pater* ac
te, Pater.

75. Dum Episcopus recitabit orationem *Indulgentiam* etc.,
Subdiaconus accipiet manipulum Episcopi, et completa ora-
tione praedicta, accedet ad eum, recedente Diacono aliquantum,
et osculans primo manipulum in una ex Crucibus lateralibus,
deinde Crucem in summitate sitam porrigens osculandam Epi-

scopo, postremo osculans manum eius, imponet illum brachio
sinistro Episcopi, et ligabit taeniis.

76. Accepto manipulo, Episcopus prosequetur versiculos
Deus, tu conversus etc., ac dicto *Oremus*, ascendet ad altare.

77. Presbyter assistens transibit ad sinistram Episcopi,
Diaconus immediate ad dexteram, et Subdiaconus, accepto
Evangeliario, ascendet cum Episcopo ad altare, ideoque Epi-
scopus animadvertet ad ascendendum commode, ut Presbyter
assistens et Diaconus possint commutare locum.

78. Episcopus ad altare quum ascenderit, osculabitur illud
in medio, deinde osculabitur librum evangelii, imponens super
illum manus suas in textu proprio Officii, quod celebratur;
liber autem praesentabitur ei a Subdiacono, et a Presbytero
assistente monstrabitur evangelium. Presbyter assistens de
altari descendet, ac medius subsistet inter Diaconos assistentes,
qui stabunt ante gradus altaris. Subdiaconus tradet Evange-
liarium clerico, qui afferet ipsum ad abacum, vel tradet cap-
pellano de libro.

79. Interim a latere ascendet ad altare thuriferarius, qui
naviculam tradet Diacono, postea flexis genibus sustinebit thu-
ribulum apertum ante Episcopum. Diaconus sumptum e na-
vicula cochleare porriget Episcopo cum osculis usitatis, dicens
Benedicite, reverendissime Pater, et Episcopus demittet in-
censum in thuribulum, benedicens illud formula *Ab illo bene-*
dicaris etc. Diaconus restituet naviculam thuriferario, qui as-
surgens tradet ei thuribulum clausum. Diaconus cum osculis
porriget thuribulum Episcopo, qui adolebit altare. Sub finem
thurificationis, ad altare accedet primus Diaconus assistens et
cappellanus cum mitra.

80. Absoluta thurificatione, Diaconus in latere epistolae
recipiet thuribulum ab Episcopo, cui mitra pretiosa rursus
imponetur a primo Diacono assistente, et interim ad altare
accedet etiam Diaconus assistens secundus et cappellanus a
baculo pastorali. Imposita Episcopo mitra, Diaconus mini-
strans, adstante a sinistra Subdiacono, adolebit Episcopum tri-
plici ductu, profunda reverentia honorans eum ante et post
thurificationem.

81. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Diaconum,
et baculo sinistra sumpto, convertetur ad Crucem, reverebitur
eam, et de altari descendet, medius inter Diaconos assistentes,
et adibit ad thronum. Descendens de altari, quum de gradibus
descenderit, reverebitur Crucem: in transitu per chorum be-

gradus laterales altaris in parte epistolae; Subdiaconus infiget Crucem basi positae in latere evangelii, ibique prope Crucem manebit, ut eam deferat post homiliam et ad bendictionem in exitu Missae, si fuerit Archiepiscopus; secus discedet, ac sacras vestes dimittet, excepto casu quo redeundum esset ad deponenda paramenta in secretarium, ut deinceps declarabitur. Clerici, cappellani et Beneficiarii, facta ad Crucem genufle-xione et mutua inter se reverentia, occupabunt sua subsellia, itemque Canonici, facta reverentia profunda ad Crucem, seque salutantes ad invicem, locum petent quisque suum. Subdia-conus procedet ante gradus altaris, et consistet versus cornu evangelii, ac tradet clerico Evangeliarium cum manipulo Episcopi; Diaconus autem et Presbyter assistens dirimentur, Diaconus ibit prope Subdiaconum, et Presbyter assistens versus cornu epistolae ante gradus altaris, ita tamen ut possint adstare Episcopo. Episcopus autem, ante gradus progressus, relinquet Diaconos assistentes, et locum sumet inter Ministros, ita ut dexterae eius adsit Presbyter assistens, sinistrae Dia-conus, ac sinistrae Diaconi Subdiaconus. Diaconi assistentes stabunt post Episcopum; post praedictos Diaconos cappel-lani a mitra et baculo, ac prope eos reliqui duo a libro et scotula, qui postquam pervenerint ad altare, facta genufle-xione, accipient ex abaco Missale et scotulam. Familiares nobiles Episcopi consistent apud abacum, ut praescribit Cae-remoniale. Syrma, sive extremitas posterior vestis Episco-palis, recipietur a caudatario in aditu presbyterii, et is de Magistratu, qui eam detulit, recedet ad locum suum, in sub-sellio extra presbyterium.

74. Episcopus, ante altare quum venerit, baculum cappel-lano tradet; a Diacono autem nudabitur mitra. Conficiet cum Ministris reverentiam profundam ad Crucem altaris, et con-fessionem immediate exordietur. Chorus aut cantores inci-pient cantare introitum, postea *Kyrie* alternatim cum orga-norum sono. Ad illa verba *vobis, fratres*, et *vos, fratres*, in confessione, Episcopus se paullulum convertet ad Ministros, itemque Ministri versus eum, quando dicent *tibi, Pater* ac *te, Pater*.

75. Dum Episcopus recitabit orationem *Indulgentiam* etc., Subdiaconus accipiet manipulum Episcopi, et completa ora-tione praedicta, accedet ad eum, recedente Diacono aliquantum, et osculans primo manipulum in una ex Crucibus lateralibus, deinde Crucem in summitate sitam porrigens osculandam Epi-

scopo, postremo osculans manum eius, imponet illum brachio sinistro Episcopi, et ligabit taeniis.

76. Accepto manipulo, Episcopus prosequetur versiculos *Deus, tu conversus* etc., ac dicto *Oremus*, ascendet ad altare.

77. Presbyter assistens transibit ad sinistram Episcopi, Diaconus immediate ad dexteram, et Subdiaconus, accepto Evangeliario, ascendet cum Episcopo ad altare, ideoque Epi-scopus animadvertet ad ascendendum commode, ut Presbyter assistens et Diaconus possint commutare locum.

78. Episcopus ad altare quum ascenderit, osculabitur illud in medio, deinde osculabitur librum evangelii, imponens super illum manus suas in textu proprio Officii, quod celebratur; liber autem praesentabitur ei a Subdiacono, et a Presbytero assistente monstrabitur evangelium. Presbyter assistens de altari descendet, ac medius subsistet inter Diaconos assistentes, qui stabunt ante gradus altaris. Subdiaconus tradet Evange-liarium clerico, qui afferet ipsum ad abacum, vel tradet cap-pellano de libro.

79. Interim a latere ascendet ad altare thuriferarius, qui naviculam tradet Diacono, postea flexis genibus sustinebit thu-ribulum apertum ante Episcopum. Diaconus sumptum e na-vicula cochleare porriget Episcopo cum osculis usitatis, dicens *Benedicite, reverendissime Pater*, et Episcopus demittet in-censum in thuribulum, benedicens illud formula *Ab illo bene-dicaris* etc. Diaconus restituet naviculam thuriferario, qui as-surgens tradet ei thuribulum clausum. Diaconus cum osculis porriget thuribulum Episcopo, qui adolebit altare. Sub finem thurificationis, ad altare accedet primus Diaconus assistens et cappellanus cum mitra.

80. Absoluta thurificatione, Diaconus in latere epistolae recipiet thuribulum ab Episcopo, cui mitra pretiosa rursus imponetur a primo Diacono assistente, et interim ad altare accedet etiam Diaconus assistens secundus et cappellanus a baculo pastorali. Imposita Episcopo mitra, Diaconus mini-strans, adstante a sinistra Subdiacono, adolebit Episcopum tri-plici ductu, profunda reverentia honorans eum ante et post thurificationem.

81. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Diaconum, et baculo sinistra sumpto, convertetur ad Crucem, reverebitur eam, et de altari descendet, medius inter Diaconos assistentes, et adibit ad thronum. Descendens de altari, quum de gradibus descenderit, reverebitur Crucem: in transitu per chorum be-

nedicet clerum; postea ascendet ad thronum, medius inter Diaconus antedictos, praeeunte Presbytero assistente, sequentibus autem caudatario, syrmam eius vestis sustentante, et cappellanis a mitra, a baculo, a libro et scotula. Diaconus et Subdiaconus remanebunt prope altare, ad scamnum sibi praeparatum.

82. Episcopus, ad thronum ubi venerit, sedebit, ac deponet baculum. Diaconi assistentes locum mutabunt, videlicet primus ad dexteram, alter ad sinistram Episcopi transibit: Presbyter assistens ante suum scabellum consistet.

83. Sedenti Episcopo secundus Diaconus assistens detrahet de capite mitram. Se sistent ante Episcopum cappellani a libro et scotula, ac post debitam genuflexionem alter a libro aperiet Missale ad signaculum Officii, quod celebrabitur. Episcopus assurget ac leget introitum, se initio muniens signo Crucis. Cappellanus a mitra, receptam mitram pretiosam deponet super altare, et accipiet mitram auriphrygiatam. Clericus, qui curam geret gremialis, accipiet ipsum ex abaco explicatum, versa ad pectus parte posteriore, et conficiens genuflexiones debitas, utraque manu illud afferet ad thronum, subsistens apud primum Diaconum assistentem. Itemque alter clericus Canonem pontificalem portabit substituendum Missali, dummodo non putaretur commodius uti Missali pro *Kyrie*, *Gloria*, *Munda cor meum* et *Credo*. Episcopus, lecto introitu, recitabit cum assistentibus *Kyrie, eleison*, quod etiam a Choro recitabitur, ut assolet; cappellanus a libro Canonem substituet Missali, prout paullo ante notavimus.

84. Si cantus *Kyrie* non brevis esset, poterit Episcopus sedere, ut inferius. Completo autem cantu *Kyrie*, Presbyter assistens obiiciet Missale aut Canonem Episcopo, qui intonabit *Gloria in excelsis*, manus aperiens ac iungens, ut in Caeremoniali. Intonato ab Episcopo hymno praedicto, cappellanus a libro recipiet Missale a Presbytero assistente, et prosequetur illud sustinere ante Episcopum, ac Presbyter assistens redibit ad scabellum assistentiae. Canonici et clerus in choro bini inter se recitabunt hymnum praedictum.

85. Recitato hymno ab Episcopo, recedent cappellani a libro et scotula, et haec referent ad abacum, et propre thronum redibunt. Episcopus sedebit, ac primus Diaconus assistens imponet ei mitram, deinde super genua eius ponet gremiale, quod accipiet a clerico illud custodiente. Episcopus caput inclinabit, et reliqui omnes de choro caput nudabunt et

inclinabunt etiam ad verba *Adoramus te* etc. Sacri Ministri sedebunt in scamno prope altare. Assistentes in scabellis throni, cappellani a libro, scotula, mitra et baculo in gradibus anterioribus throni, cappellanus autem a baculo priusquam sedeat, ipsum pastorale prope thronum, vel prope altare applicabit: clericus, qui curam habebit gremialis, sedebit prope secundum Diaconum assistentem in gradibus lateralibus throni: clerici considebunt in gradibus lateralibus altaris, ceteri omnes de choro suo quisque loco.

86. Sub finem *Gloria* cantati, consurgent clerici altaris, quatuor cappellani, Ministri etiam ac totus chorus. Cappellani a libro et scotula Missale et scotulam ex abaco accipient, et redibunt ad thronum. Secundus Diaconus assistens amovebit gremiale ab Episcopo, et restituet clerico, qui curam eius habet, postea detrahet illi mitram. Presbyter assistens Missale a cappellano porrigente accipiet, ac praesentabit Episcopo.

87. Episcopus assurget, et conversus ad populum, expandens manus, dicet *Pax vobis*, cui respondebit chorus *Et cum spiritu tuo*. Adiiciet in cantu *Oremus* et orationem quam Missa reposcit, ut in Caeremoniali, ad altare conversus.

88. Interea Subdiaconus librum epistolarum a Caeremoniario accipiet, et sub finem orationis procedet in medium ante altare, reverentiam ibi ad altare faciet, deinde ad Episcopum, et veniet ad locum, in quo cantatur epistola, ibique consistet cum libro ante pectus clauso.

89. Completa oratione, Episcopus sedebit, eique rursus imponetur a primo Diacono assistente mitra, deinde gremiale. Sedebunt omnes, exceptis quatuor cappellanis praedictis et clericis altari assistentibus.

90. Subdiaconus, quando Episcopus coopertus erit mitra, aperiet librum et cantabit epistolam. Si vero in ecclesia adessent ambones, cantabitur epistola in ambone.

91. Absoluta epistola, Subdiaconus librum claudet, ac reversus ante altare reverebitur Crucem, et veniet ad thronum; ante ipsum faciet reverentiam ad Episcopum, deinde ascendet. Assistentes assurgent. Subdiaconus profunde inclinatus ante Episcopum ponet librum super eius genua, osculabitur dexteram ipsius Episcopi, imponentis eam libro, et benedictionem accipiet. Tum de throno descendet, reverebitur Episcopum, et progressus ante altare salutabit profunda inclinatione Crucem, tradet librum Caeremoniario comitanti, ac salutato Diacono sedebit in loco quem occupabit prope altare.

nedicet clerum; postea ascendet ad thronum, medius inter Diaconus antedictos, praeeunte Presbytero assistente, sequentibus autem caudatario, syrmam eius vestis sustentante, et cappellanis a mitra, a baculo, a libro et scotula. Diaconus et Subdiaconus remanebunt prope altare, ad scamnum sibi praeparatum.

82. Episcopus, ad thronum ubi venerit, sedebit, ac deponet baculum. Diaconi assistentes locum mutabunt, videlicet primus ad dexteram, alter ad sinistram Episcopi transibit: Presbyter assistens ante suum scabellum consistet.

83. Sedenti Episcopo secundus Diaconus assistens detrahet de capite mitram. Se sistent ante Episcopum cappellani a libro et scotula, ac post debitam genuflexionem alter a libro aperiet Missale ad signaculum Officii, quod celebrabitur. Episcopus assurget ac leget introitum, se initio muniens signo Crucis. Cappellanus a mitra, receptam mitram pretiosam deponet super altare, et accipiet mitram auriphrygiatam. Clericus, qui curam geret gremialis, accipiet ipsum ex abaco explicatum, versa ad pectus parte posteriore, et conficiens genuflexiones debitas, utraque manu illud afferet ad thronum, subsistens apud primum Diaconum assistentem. Itemque alter clericus Canonem pontificalem portabit substituendum Missali, dummodo non putaretur commodius uti Missali pro *Kyrie*, *Gloria*, *Munda cor meum* et *Credo*. Episcopus, lecto introitu, recitabit cum assistentibus *Kyrie, eleison*, quod etiam a Choro recitabitur, ut assolet; cappellanus a libro Canonem substituet Missali, prout paullo ante notavimus.

84. Si cantus *Kyrie* non brevis esset, poterit Episcopus sedere, ut inferius. Completo autem cantu *Kyrie*, Presbyter assistens obiiciet Missale aut Canonem Episcopo, qui intonabit *Gloria in excelsis*, manus aperiens ac iungens, ut in Caeremoniali. Intonato ab Episcopo hymno praedicto, cappellanus a libro recipiet Missale a Presbytero assistente, et prosequetur illud sustinere ante Episcopum, ac Presbyter assistens redibit ad scabellum assistentiae. Canonici et clerus in choro bini inter se recitabunt hymnum praedictum.

85. Recitato hymno ab Episcopo, recedent cappellani a libro et scotula, et haec referent ad abacum, et propre thronum redibunt. Episcopus sedebit, ac primus Diaconus assistens imponet ei mitram, deinde super genua eius ponet gremiale, quod accipiet a clerico illud custodiente. Episcopus caput inclinabit, et reliqui omnes de choro caput nudabunt et

inclinabunt etiam ad verba *Adoramus te* etc. Sacri Ministri sedebunt in scamno prope altare. Assistentes in scabellis throni, cappellani a libro, scotula, mitra et baculo in gradibus anterioribus throni, cappellanus autem a baculo priusquam sedeat, ipsum pastorale prope thronum, vel prope altare applicabit: clericus, qui curam habebit gremialis, sedebit prope secundum Diaconum assistentem in gradibus lateralibus throni: clerici considebunt in gradibus lateralibus altaris, ceteri omnes de choro suo quisque loco.

86. Sub finem *Gloria* cantati, consurgent clerici altaris, quatuor cappellani, Ministri etiam ac totus chorus. Cappellani a libro et scotula Missale et scotulam ex abaco accipient, et redibunt ad thronum. Secundus Diaconus assistens amovebit gremiale ab Episcopo, et restituet clerico, qui curam eius habet, postea detrahet illi mitram. Presbyter assistens Missale a cappellano porrigente accipiet, ac praesentabit Episcopo.

87. Episcopus assurget, et conversus ad populum, expandens manus, dicet *Pax vobis*, cui respondebit chorus *Et cum spiritu tuo*. Adiiciet in cantu *Oremus* et orationem quam Missa reposcit, ut in Caeremoniali, ad altare conversus.

88. Interea Subdiaconus librum epistolarum a Caeremoniario accipiet, et sub finem orationis procedet in medium ante altare, reverentiam ibi ad altare faciet, deinde ad Episcopum, et veniet ad locum, in quo cantatur epistola, ibique consistet cum libro ante pectus clauso.

89. Completa oratione, Episcopus sedebit, eique rursus imponetur a primo Diacono assistente mitra, deinde gremiale. Sedebunt omnes, exceptis quatuor cappellanis praedictis et clericis altari assistentibus.

90. Subdiaconus, quando Episcopus coopertus erit mitra, aperiet librum et cantabit epistolam. Si vero in ecclesia adessent ambones, cantabitur epistola in ambone.

91. Absoluta epistola, Subdiaconus librum claudet, ac reversus ante altare reverebitur Crucem, et veniet ad thronum; ante ipsum faciet reverentiam ad Episcopum, deinde ascendet. Assistentes assurgent. Subdiaconus profunde inclinatus ante Episcopum ponet librum super eius genua, osculabitur dexteram ipsius Episcopi, imponentis eam libro, et benedictionem accipiet. Tum de throno descendet, reverebitur Episcopum, et progressus ante altare salutabit profunda inclinatione Crucem, tradet librum Caeremoniario comitanti, ac salutato Diacono sedebit in loco quem occupabit prope altare.

92. Interim a choro cantabitur graduale, et organis etiam sonabitur.

93. Profecto e throno Subdiacono, stantibus adhuc Assistentibus capite nudato, se sistent ante Episcopum cappellani a scotula et libro, et hic genibus flexis sustinebit Missale apertum, ex quo Episcopus leget epistolam, graduale etc., *Munda cor meum* cum evangelio, eique respondebunt Diaconi assistentes; qui advertent ut super genibus Episcopi sustineant gremiale, quum ipse iunctis manibus et inclinatus recitabit *Munda cor meum* etc., signabit Missale et seipsum, ac leget pariter iunctis manibus evangelium. Postea cappellani a libro et scotula recedent, et assistentes sedebunt capite cooperto. Thuriferarius hoc ipso tempore in promptu habebit thuribulum cum igne.

94. Circa finem cantus gradualis, Diaconus, innuente Caeremoniario, nudabit caput et assurget, utraque manu accipiet Evangeliarium, ita ut apertura libri versa sit ad sinistram suam, veniet in medium, ubi facta ad Episcopum reverentia, se convertet ad altare, et ante infimum gradum reverebitur Crucem; ascendet in suppedaneum, et super altare locabit librum. Reverentiam iterabit ad Crucem, et perget ad thronum, ibique ante infimum gradum reverebitur Episcopum, et assistentes consurgent, si sederant. Diaconus ad thronum ascendet, et inclinatus osculabitur dexteram Episcopi; descendet de throno, reverentiam iterabit ad Episcopum, redibit ad altare, et genuflexus in infimo gradu ac parum inclinatus recitabit *Munda cor meum* etc.

95. Thuriferarius, sustinens thuribulum et naviculam, sequetur Diaconum, et ascendet ad thronum, postquam hinc descenderit Diaconus. Presbyter assistens, bireto relicto super scabello, accedet ad Episcopi dexteram, et sumptam naviculam, quam ipsi tradet thuriferarius, praesentabit Episcopo cum osculo cochlearis et manus eius, cumque formula usitata *Benedicite, reverendissime Pater*. Episcopus incensum in thuribulum demittet, dicens *Ab illo* etc., ac benedicet illud. Thuriferarius assurget, ac recepta navicula de throno descendet, subsistens versus sinistram, ut se adiungat Diacono et aliis quando accedent ad thronum. Cappellanus a baculo pastorali accipiet eundem, et ad primum Diaconum assistentem appropinquabit.

96. Diacono dicente *Munda cor meum* etc., procedent ante altare, ibique subsistent, non facientes genuflexionem vel reverentiam, Subdiaconus et acolythi cum candelabris. Diaconus, recitato *Munda cor meum* etc., ascendet ad altare, accipiet librum, descendet, et se addet Subdiacono. Diaconus et Subdiaconus reverentiam, acolythi cum candelabris genuflexionem conficient ad Crucem, et simul venient ante thronum, advertente Subdiacono ut adstet sinistrae Diaconi. Quum ventum erit ante infimum gradum, thuriferarius se sistet post Diaconum, acolythi a lateribus Ministrorum, et tam acolythi quam thuriferarius in genua procumbent; Diaconus, profunde inclinatus ante Episcopum, benedictionem ab ipso petet, dicens *Iube, Domine, benedicere*, et Episcopus respondebit ei *Dominus sit* etc., et benedicet Diaconum. Consurgent acolythi ac thuriferarius, qui genuflectent ad Episcopum eodem tempore quo reverentiam facient ad eundem Diaconus et Subdiaconus. Procedent deinde ad evangelium cantandum, quo ordine a Caeremoniali praescribitur, videlicet: praeibit Caeremoniarius, mox thuriferarius cum thuribulo et navicula, tum acolhyti, quos sequetur Subdiaconus, ultimo loco Diaconus, gestans librum, et consistent quo loco evangelium cantari solet.

97. Si legile in ecclesia adhibebitur, quod cooperietur amplo panno sericeo concolore paramentis, Subdiaconus locum sumet post legile, manibus sustinens summitatem libri, in angulis legilis stabunt acolythi. Sin autem aberit legile, Subdiaconus stabit inter acolythos, et librum apertum ante Diaconum sustinebit. Quod si adessent ambones lapidei, et soleret cantari evangelium in ambone, qui hoc casu panno sericeo concolore Officio in sponda exornabitur, Subdiaconus stabit prope Diaconum, cui thuribulum porriget, ac folia libri evolvet, stantibus a lateribus ambonis acolythis.

98. Diacono profecto, secundus Diaconus assistens tollet gremiale et mitram Episcopo, et clerus in choro consurget.

99. Diaconus, libro aperto sive in legili sive in manibus Subdiaconi aut in ambone, cantabit *Dominus vobiscum*, cui respondebit chorus *Et cum spiritu tuo*. Deinde, pollice dextero, aperta versus librum manu, signans initium textus evangelii, dicet *Sequentia* vel *Initium sancti evangelii* etc., tum seipsum signabit in fronte, in ore et in pectore, manu pariter aperta, ac responso a choro *Gloria tibi, Domine*, thuribulum accipiet a thuriferario, vel a Subdiacono, si aderit in ambone, et librum adolebit in medio, a sinistris et a dextris suis. Continuabit deinde cantare evangelium usque ad finem, ac si genuflecten-

dum esset in cantu evangelii, Subdiaconus, qui sustinebit librum etiam in legili, et acolythi non genuflectent. Ceteri omnes genuflectent simul cum Diacono versus librum.

100. Quum Diaconus dicet *Dominus vobiscum*, assurget Episcopus, et stabit conversus ad Diaconum. Signabit se in fronte, in ore et in pectore, ut Diaconus (idipsum facient ceteri omnes qui aderunt), postea baculum accipiet, quem iunctis manibus continebit toto cantu evangelii (1).

101. Absoluto cantu evangelii, Episcopus deponet baculum, Subdiaconus, nullam faciens genuflexionem aut reverentiam, afferet librum apertum Episcopo, qui positis super eum manibus osculabitur illum, dicens *Per evangelica dicta* etc. Si liber positus erit super legili vel in ambone, Subdiaconus accipiet illum apertum a Diacono, et ad Episcopum afferet, ut supra. Thuriferarius deferens thuribulum sequetur Subdiaconum, et consistet ante thronum. Diaconus cum acolythis una redibunt ad loca sua, conficientes reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum et ad altare. Presbyter assistens, dum ascendet Subdiaconus cum libro de throno, descendet ad Episcopum thurificandum.

102. Subdiaconus librum ab Episcopo osculatum claudet, reverebitur Episcopum, descendet a latere de throno, et redibit ad locum suum, tradens librum Caeremoniario aut clerico, quum prope altare pervenerit. Statim ac Subdiaconus de throno discesserit, Presbyter assistens thuribulum accipiet a thuriferario, qui adstans dextrorsum Presbytero assistenti attollet pluviale, dum ipse Episcopum triplici ductu adolebit, reverentia honorans eum ante et post thurificationem. Episcopus, accepta thurificatione, benedictionem eidem Presbytero assistenti largietur. Interea cappellanus a libro in promptu habebit Missale vel Canonem, in intonatione *Credo* adhibendum.

103. Si post evangelium fiet sacra concio sive homilia ab Episcopo, observabitur quod in sequenti appendice huius capitis, art. I, innuetur.

104. Postquam Presbyter assistens adoleverit Episcopum, rursus ascendet ad thronum, accipiet Missale a cappellano, qui in promptu habebit, ac praesentabit illud Episcopo, qui intonabit *Credo*, et chorus prosequetur. Presbyter assistens,

(1) Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. VIII, n. 46, ait: « Episcopus autem, accepto baculo pastorali, eodem modo signat se etc. ».

ubi Episcopus intonuerit *Credo*, restituet librum apertum cappellano, qui continuabit illum sustinere ante Episcopum, donec ex toto recitaverit *Credo*. Ad *Et incarnatus*, Episcopus genuflectet in pulvino posito in plano cathedrae sive sedis throni, cumque ipso genuflectent ceteri omnes, exceptis cappellanis a libro et scotula, qui stabunt. Diaconi assistentes advertant, ut Episcopum genuflectentem sustentent.

105. Recitato *Credo*, recedent cappellani a libro et scotula, qui res istas ad abacum referent, et Episcopus sedebit. Primus Diaconus assistens imponet ei mitram auriphrygiatam et gremiale. Post Episcopum sedebunt ceteri omnes, ut traditum est ad *Gloria in excelsis*. Quum cantabitur versiculus *Et incarnatus* genuflectent omnes, exceptis Episcopo, Canonicis et Praelatis, siqui aderunt, qui tamen caput bireto nudabunt et inclinabunt (1).

106. Postquam cantatus erit versiculus supradictus, Diaconus assurget, Subdiacono etiam assurgente, et accipiet per se bursam cum corporali ex abaco eamque afferet ad altare, sustinens elatam utraque manu ad altitudinem oculorum suorum: reverentiam faciet ad Episcopum, deinde ad altare, quo ascendet, extrahet corporale de bursa, quam ponet in latere evangelii, applicans ipsam candelabris, tum in media mensa explicabit corporale. Iterabit reverentiam ad Crucem, a latere descendet de altari, et rursus sedebit una cum Subdiacono. Hoc tempore poterit per clericum poni super altari in latere evangelii cussinus vel legile pro Missali. Dum haec actio a Diacono conficitur, licebit Subdiacono sedere.

107. Sub finem *Credo* consurgent cappellani et clerici, ut in cantu *Gloria*, et completo a cantoribus cantu, secundus Diaconus tollet gremiale et mitram Episcopo. Cappellanus a libro in promptu habebit Missale tradendum Presbytero as-

(1) Ritus genuflexionis ad cantum versiculi *Et incarnatus* desumitur de Caeremoniali, lib. II, cap. VIII, n. 53: « Cum praedictus versiculus *Et incarnatus* etc. cantatur a choro, pariter Canonici sedentes detecto capite, et Episcopus cum mitra, profunde inclinant caput versus altare, alii genuflectunt, donec perficiatur praedictus versiculus ». A. — Attamen, post Decretum S. R. C. n. 1476, I, 2, aliter sentiendum est: ad petitionem enim: « An verba illa (Caeremonialis) *alii genuflectunt* intelligantur de ceteris, Beneficiatis et clericis, ita ut omnes debeant genuflectere praeter Canonicos », S. C. respondit: « Quod omnes de choro stantes dum canuntur illa verba *Et incarnatus est*, genuflectere debent: sedentes vero genuflectere non debent, praeter quam in Nativitate Domini, etc. ».

sistenti. Clericus gremiale a secundo Diacono assistente receptum ad abacum reportabit. Cappellanus a mitra, acceptam a secundo Diacono mitram auriphrygiatam afferet ad altare, et sumet alteram pretiosam. Item cappellanus a baculo in promptu habebit ipsum, ut suo tempore tradat Episcopo. Praesto erunt Ministri lotionis, quemadmodum superius notatum est, eisque praecedet clericus, qui sustinebit lancem, in qua ponantur chirothecae Episcopi.

108. Episcopus ergo, mitra detecto capite, assurget et ante eum se sistet Presbyter assistens, qui librum apertum sustinebit. Episcopus cantabit *Dominus vobiscum*, deinde *Oremus*, et post haec stans leget versiculum offertorii, Presbyter assistens, ubi Episcopus cantaverit *Oremus*, librum relinquet cappellano.

109. Episcopus, lecto offertorio, sedebit rursus, et a Diacono primo assistente imponetur ei mitra pretiosa. Ascendet ad thronum clericus cum lance pro chirothecis. Presbyter assistens annulum Episcopi digito extrahet ac ponet in lance, quae a clerico praedicto sustinebitur (1); et primus Diaconus assistens chirothecam ipsi e dextera, secundus chirothecam e sinistra educet. Clericus, qui receperit annulum et chirothecas, recedet versus Diaconum primum assistentem.

110. Ascendent ad thronum ministri lotionis, Diaconi assistentes expandent mantile super genua Episcopi, et alterum mantile accipietur a Presbytero assistente. Minister lotionis genua flectet ante Episcopum, et super manus eius effundet aquam. Presbyter assistens porriget ei mantile, osculans manum eius. Dum Episcopus lavabit manus, Canonici stabunt, ceteri omnes genua submittent. Episcopus reddet mantile Presbytero assistenti, amovebitur alterum mantile expansum super eius genibus, et ipse benedicet ministros lotionis. Presbyter assistens annulum, acceptum a clerico illum custodienti cum chirothecis, rursus inducet in digitum Episcopi, osculans annulum et Episcopi manum.

111. Postea idem Presbyter assistens Missale accipiet a cappellano libri, afferet illud ad altare, et aperiet super legili seu cussino, subsistens ibi, monstraturus Episcopo quid

(1) Quamvis a Caeremoniali aperte non deducatur, ut Presbyter assistens extrahat annulum Episcopo, colligitur tamen ex iis quae explicat inferius, nempe: « Episcopus statim, lotis manibus, reassumit annulum a Presbytero assistente porrectum (Lib. II, cap. VIII, n. 59)». A. - Sed cf. Caerem., l. c.

legendum aut cantandum erit. Cappellani a libro et scotula sequentur eum, ut in hac actione adiumento sint ei. Clericus chirothecas ad abacum reportabit.

112. Ministri lotionis redibunt ad abacum priusquam Episcopus de trono discedat, ibi praesto erunt propter alteram lotionem post offertorium.

113. Hoc tempore, Subdiaconus perget ad abacum, ubi imposito humeris eius a clerico velo humerali, exspectabit donec ascendere ad altare debeat cum Calice, dum perveniet Episcopus; ipsum sequentur Sacrista superpelliceo indutus et acolythus afferens ampullas vini et aquae in pelvicula atque etiam cochleare ad infundendam aquam in Calicem, si opus fuerit, et pateram, adhibendam in praegustatione.

114. Sic etiam thuriferarius in promptu habebit thuribulum cum igne. Diaconus autem procedet ante infimum gradum altaris, exspectans adventum Episcopi.

115. Interim Episcopus, quum de throno discesserit Presbyter assistens, accipiet sinistra baculum pastoralem, assurget, descendet de throno, consurgentibus in choro universis, et medius inter Diaconos assistentes, sequentibus cappellanis a mitra et baculo, procedet ad altare. De throno autem quum descenderit, benedicet Canonicos et reliquos de clero a dextera et laeva, qui stabunt vel genua submittent transeunte Episcopo de throno ad altare, deinde rursus considebunt.

116. Ubi ad altare Episcopus pervenerit, recedent Diaconi assistentes; ipse autem deponet baculum, et Diaconus ministrans, inclinatione facta, nudabit caput eius mitra. Diaconi assistentes manebunt ante altare, et post ipsos stabunt cappellani a mitra et baculo.

117. Episcopus, facta ad Crucem reverentia, ad altare ascendet, ipsumque osculabitur in medio, imponens ibi manus apertas. Diaconus deteget Calicem cum Patena etc., quem attulerit Subdiaconus, et amota palla, accipiet utramque hostiam, quibus tanget Patenam et Calicem, fracta ipsarum altera, quam dabit edendam Sacristae, tradet Episcopo alteram cum Patena, quam ille offeret dicens *Suscipe, sancte Pater* etc. (1).

(1) Ritum Missae, lib. I, cap. III, tit. II, art. II, expositum, hoc loco repetere existimamus inane. A.

sistenti. Clericus gremiale a secundo Diacono assistente receptum ad abacum reportabit. Cappellanus a mitra, acceptam a secundo Diacono mitram auriphrygiatam afferet ad altare, et sumet alteram pretiosam. Item cappellanus a baculo in promptu habebit ipsum, ut suo tempore tradat Episcopo. Praesto erunt Ministri lotionis, quemadmodum superius notatum est, eisque praecedet clericus, qui sustinebit lancem, in qua ponantur chirothecae Episcopi.

108. Episcopus ergo, mitra detecto capite, assurget et ante eum se sistet Presbyter assistens, qui librum apertum sustinebit. Episcopus cantabit *Dominus vobiscum*, deinde *Oremus*, et post haec stans leget versiculum offertorii, Presbyter assistens, ubi Episcopus cantaverit *Oremus*, librum relinquet cappellano.

109. Episcopus, lecto offertorio, sedebit rursus, et a Diacono primo assistente imponetur ei mitra pretiosa. Ascendet ad thronum clericus cum lance pro chirothecis. Presbyter assistens annulum Episcopi digito extrahet ac ponet in lance, quae a clerico praedicto sustinebitur (1); et primus Diaconus assistens chirothecam ipsi e dextera, secundus chirothecam e sinistra educet. Clericus, qui receperit annulum et chirothecas, recedet versus Diaconum primum assistentem.

110. Ascendent ad thronum ministri lotionis, Diaconi assistentes expandent mantile super genua Episcopi, et alterum mantile accipietur a Presbytero assistente. Minister lotionis genua flectet ante Episcopum, et super manus eius effundet aquam. Presbyter assistens porriget ei mantile, osculans manum eius. Dum Episcopus lavabit manus, Canonici stabunt, ceteri omnes genua submittent. Episcopus reddet mantile Presbytero assistenti, amovebitur alterum mantile expansum super eius genibus, et ipse benedicet ministros lotionis. Presbyter assistens annulum, acceptum a clerico illum custodienti cum chirothecis, rursus inducet in digitum Episcopi, osculans annulum et Episcopi manum.

111. Postea idem Presbyter assistens Missale accipiet a cappellano libri, afferet illud ad altare, et aperiet super legili seu cussino, subsistens ibi, monstraturus Episcopo quid

(1) Quamvis a Caeremoniali aperte non deducatur, ut Presbyter assistens extrahat annulum Episcopo, colligitur tamen ex iis quae explicat inferius, nempe: « Episcopus statim, lotis manibus, reassumit annulum a Presbytero assistente porrectum (Lib. II, cap. VIII, n. 59) ». A. - Sed cf. Caerem., l. c.

legendum aut cantandum erit. Cappellani a libro et scotula sequentur eum, ut in hac actione adiumento sint ei. Clericus chirothecas ad abacum reportabit.

112. Ministri lotionis redibunt ad abacum priusquam Episcopus de trono discedat, ibi praesto erunt propter alteram lotionem post offertorium.

113. Hoc tempore, Subdiaconus perget ad abacum, ubi imposito humeris eius a clerico velo humerali, exspectabit donec ascendere ad altare debeat cum Calice, dum perveniet Episcopus; ipsum sequentur Sacrista superpelliceo indutus et acolythus afferens ampullas vini et aquae in pelvicula atque etiam cochleare ad infundendam aquam in Calicem, si opus fuerit, et pateram, adhibendam in praegustatione.

114. Sic etiam thuriferarius in promptu habebit thuribulum cum igne. Diaconus autem procedet ante infimum gradum altaris, exspectans adventum Episcopi.

115. Interim Episcopus, quum de throno discesserit Presbyter assistens, accipiet sinistra baculum pastoralem, assurget, descendet de throno, consurgentibus in choro universis, et medius inter Diaconos assistentes, sequentibus cappellanis a mitra et baculo, procedet ad altare. De throno autem quum descenderit, benedicet Canonicos et reliquos de clero a dextera et laeva, qui stabunt vel genua submittent transeunte Episcopo de throno ad altare, deinde rursus considebunt.

116. Ubi ad altare Episcopus pervenerit, recedent Diaconi assistentes; ipse autem deponet baculum, et Diaconus ministrans, inclinatione facta, nudabit caput eius mitra. Diaconi assistentes manebunt ante altare, et post ipsos stabunt cappellani a mitra et baculo.

117. Episcopus, facta ad Crucem reverentia, ad altare ascendet, ipsumque osculabitur in medio, imponens ibi manus apertas. Diaconus deteget Calicem cum Patena etc., quem attulerit Subdiaconus, et amota palla, accipiet utramque hostiam, quibus tanget Patenam et Calicem, fracta ipsarum altera, quam dabit edendam Sacristae, tradet Episcopo alteram cum Patena, quam ille offeret dicens *Suscipe, sancte Pater* etc. (1).

(1) Ritum Missae, lib. I, cap. III, tit. II, art. II, expositum, hoc loco repetere existimamus inane. A. »

118. Diaconus infundet parum vini et aquae in pateram, quam hauriet Sacrista, deinde absterget Calicem, in quem infundet vinum, et Subdiaconus aquam, sive ex ampulla seu cochleari, servatis Missae solemnis ritibus consuetis. Post offertorium Calicis, Subdiaconus, accepta Patena eaque cooperta extremitate dextera veli humeralis, descendet in planum ante altare, et subsistet vel in infimo gradu vel etiam in plano, stans tamen ante Diaconos assistentes.

119. Recitata ab Episcopo oratione *In spiritu humilitatis* etc., ascendet ad altare thuriferarius, et naviculam obiiciet Diacono, qui dicens Episcopo *Benedicite, reverendissime Pater,* osculabitur cochleare et manum Episcopi, et hic in thuribulum sustentum a thuriferario genuflexo demittet incensum, recitans formulam *Per intercessionem* etc. Thure benedicto, Diaconus accipiet thuribulum ac tradet ipsum cum osculis Episcopo, qui adolebit oblata et altare, dicens *Incensum istud* etc. Diaconus planetam eius ex parte posteriori attollet. Presbyter assistens librum cum cussino ab altari amovebit, et recedet seorsim ne impediat thurificationem, cuius in fine, librum reponet in altari. Quando Episcopus Diacono restituet thuribulum, dicet *Accendat* etc.

120. Dum Episcopus completurus erit thurificationem, accedet ad altare primus Diaconus assistens cumque ipso etiam cappellanus a mitra. Praesto erunt etiam ministri lotionis. Presbyter assistens, quum rursus imponetur Episcopo mitra, ad eius dexteram accedet.

121. Restituto ab Episcopo thuribulo, primus Diaconus assistens imponet Episcopo mitram pretiosam, deinde ad locum suum redibit, appropinquante tunc ad altare secundo Diacono assistente. Episcopus incensabitur triplici ductu a Diacono ministrante, qui postea thurificabit Assistentes et chorum, ut infra innuetur.

122. Episcopus, postquam a Diacono thurificatus fuerit, benedicet ipsum. Recedet aliquantum Diaconus cum thuribulo, et accedent ad Episcopum ministri lotionis. Episcopus lavabit manus, et Presbyter assistens porriget ei mantile, quo reddito clerico custodienti, redibit ad Missale, ut ibi thurificationem accipiat. Diaconus secundus assistens tollet mitram Episcopo, antequam ipse dicat *Gloria Patri* in fine psalmi *Lavabo*, et redibit ad locum suum, Episcopus autem Missam prosequetur.

123. Diaconus duplici ductu adolebit Presbyterum assistentem, deinde primum Diaconum assistentem, postea secundum Diaconum assistentem. Accedet ad chorum et incensabit Dignitates, Canonicos Presbyteros, Canonicos Diaconos et Canonicos Subdiaconos: transibit deinde ad adolendum Magistratum, si qui civitatis partes sustinent aderunt in scamno distincto extra presbyterium, habitu formali induti: postea redibit ad altare, et Subdiaconum ministrantem thurificabit. Reddito thuriferario thuribulo, incensabitur ab eo duplici ductu, ac thuriferarius ipse peraget reliqui chori thurificationem, ut traditur cap. IV, lib. I, tit. I.

124. Expedit, ut thurificatio peragatur ex toto; ideoque si clerus in choro esset numerosus, non inchoabitur cantus praefationis, nisi omnes saltem Canonici incensati fuerint. Diaconus post thurificationem se sistet post Episcopum, et ascendet ad eius dexteram, dicturus cum eo *Sanctus*.

125. Interim praesto erunt apud abacum clerici, qui sub finem praefationis intorticia accendent. Intorticia vero nec infra numerum quatuor, nec supra octo esse debent.

126. Quando, innuente Caeremoniario, cessabit organorum sonus, Episcopus nudabitur pileolo, qui tradetur cappellano a mitra, et cantare praefationem incipiet. Completa praefatione, Episcopus recitabit *Sanctus* cum Diacono ministrante ac Presbytero assistente: Diaconi assistentes recitabunt idem trisagium loco suo, et ita reliqui de choro. Id ipsum fiet relate ad *Agnus Dei.* Ad *Sanctus*, non solum campanula, sed omnes etiam ecclesiae campanae pulsabuntur.

127. Clerici cum intorticiis prodibunt in medium presbyterium, genuflexionem ad altare exsequentur, et genua flectent ante altare, Diaconus manebit a dextris Episcopi. Clerus in genua procumbet, exceptis Caeremoniario, thuriferario, Diaconis assistentibus, Presbytero assistente, Diacono et Subdiacono ac quatuor cappellanis saepius nominatis.

128. Ad verba *Hanc igitur*, thuriferarius praesentabit thuribulum Caeremoniario, qui demittet incensum in illud; postea thuriferarius ipse, vel Caeremoniarius, flexis genibus in latere epistolae super gradibus altaris, SS. Sacramentum in elevatione Hostiae et Calicis thurificabit. Advertet autem, ut genua submittat, quum id faciunt ceteri, qui altare circumdant, ut infra.

129. Episcopus verba consecrationis prolaturus inclinabitur; Presbyter assistens et Diaconus flectent genua in extremo suppedaneo, ceteri autem, qui stabant, genua flectent in locis suis. Ad elevationem, Diaconus et Presbyter assistens

attollent posteriorem partem planetae Episcopi: pulsabitur campanula, et sonabunt sacra aera turris. Diaconus advertet ut Calicem detegat, postquam Episcopus Hostiam in corporali reposuerit ac genuflexerit. Presbyter assistens redibit ad Missale propter assistentiam, quando Episcopus dicet *Simili modo* etc., et ad verba etiam consecrationis Calicis, si opus fuerit; deinde rursus genuflectet.

130. Post elevationem, discedent clerici cum intorticiis, dummodo non fiat communio, et clerus in choro consurget. Presbyter assistens numquam genuflectet, quum genuflectet Episcopus cum Diacono (1).

131. Missa continuabitur ritu consueto.

132. Quum Episcopus cantare incipiet *Pater noster*, Diaconus vadet post Episcopum, et redibit ad altare cum Subdiacono, quando Episcopus cantabit *Et dimitte nobis*. Diaconus a Subdiacono accipiet Patenam porrigendam Episcopo. Subdiaconus dimittet velum humerale, genuflectet ad Sacramentum, de altari descendet, et ad locum suum redibit.

133. Subdiaconus ad dexteram Diaconi non ascendet, ut recitet *Agnus Dei* (2).

134. Presbyter assistens et Diaconus, recitato *Agnus Dei* cum Episcopo, genuflectent ad Sacramentum et locum mutabunt; videlicet, Presbyter assistens transibit ad dexteram, et Diaconus ad sinistram Episcopi, et supplebit ad librum loco Presbyteri assistentis. Interea Presbyter assistens genua submittet a latere dextero Episcopi, et quando hic desierit recitare orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., assurget, et simul cum Episcopo altare osculabitur. Episcopus manus imponet altari dum osculabitur illud, non vero Presbyter assistens.

135. Idem Presbyter accipiet ab Episcopo pacem cum solita formula *Pax tecum*, cui respondebit *Et cum spiritu tuo*; iterata deinde genuflexione, pacem afferet ad chorum, nempe ad primam Dignitatem, ad primum Canonicum Presbyterum, ad primum Canonicum Diaconum et ad primum Canonicum Subdiaconum; postea ad Magistratum cum instrumento, ob-

(1) Caeremoniale Epp., lib. I, cap. VII, n. 5, habet: « ... nec genuflectet, nisi cum elevatur Sacramentum, et cum Episcopus ipse genuflectit ». Et lib. II, cap. VIII, n. 69: « ... genuflectunt, praeter Presbyterum et Diaconos assistentes, et Diaconum et Subdiaconum, qui nonnisi cum Celebrante genuflectunt ».

(2) S. R. C., n. 3769, IV.

servando quae tradita sunt de Diacono pro thurificatione; redibit ad altare et pacem donabit Caeremoniario, qui prosequetur eam dare ceteris de choro, ut cap. V, lib. I, tit. I. Presbyter assistens ascendet rursus ad sinistram Episcopi, ut assistat ad librum, et Diaconus transibit ad dexteram Episcopi.

136. Postquam Presbyter assistens, pace accepta ab Episcopo, discesserit de altari, ascendet primus Diaconus assistens, et facta ad Sacramentum genuflexione, non osculans altare, accipiet ab Episcopo pacem, atque iterata genuflexione, ad locum suum redibit. Ascendet secundus Diaconus assistens, et pacem accipiet, ut supra. Diaconus et Subdiaconus ministrantes, nisi de sacra mensa participent, pacem ab Episcopo successive accipient, ut de Diaconis assistentibus traditum est.

137. Subdiaconus remanebit in suppedaneo altaris a dextris Episcopi, si Diaconus supplebit ad Missale; sin autem ibi aderit Diaconus, redibit in planum ut prius (1). Manente Diacono ad librum, supplebit ipse in detegendo Calice, quum tempus erit.

138. Si Ministri sacri communicabunt, rursus cooperto post sumptionem Calice, genua in suppedaneo submittent, semper adstante choro. Episcopus genuflectet, ponet in Patena utramque Particulam, se convertet ad Diaconum et Subdiaconum quibus s. Eucharistiam admnistrabit, dicens cuique *Corpus Domini nostri* etc. (2). Praedicti Ministri, priusquam ab Episcopo s. Eucharistiam accipiant, osculabuntur manum eius, consurgent et osculabuntur genam sinistram, dicente Episcopo in illo actu *Pax tecum*, ipsis respondendibus *Et cum spiritu tuo*. Si clero administrabitur communio, servanda erunt quae in appendice capitis huius, art. II, praescribentur.

139. Communicatis Ministris, reponetur pileolus in capite Episcopi, chorus considebit, ac praedicti Ministri redibunt ad locum suum, ubi nempe prius erant, et ritu praescripto continuabitur Sacrum. Interim in promptu habebitur lavatio, invitando ad abacum, qui ministraturus erit. In ablutione, Dia-

(1) S. R. C., n. 3769, IV.

(2) Quare clerus genuflectere ad communionem non debent, docuimus in adnotatione cap. III, art. III, lib. II, n. 277. Quod autem communioni Ministrorum non praemittatur *Confiteor*, *Misereatur* etc., perspicua est dispositio Caeremonialis, quod teneri voluit veterem disciplinam, ut observatur adhuc in Missa pontificali Summi Pontificis ad communionem Diaconi et Subdiaconi. A.

conus vinum et aquam, uti alias Subdiaconus, fundet (1). Deinde Subdiaconus ascendet ad dexteram altaris, ut abstergat Calicem, complicet corporale, et omnia referat ad abacum. Presbyter assistens transferet librum cum suo cussino vel legili ad latus sinistrum altaris, postea subsistet in angulo anteriori suppedanei, aut primi gradus, ut mantile Episcopo ministret. Diaconus manebit a dextris Episcopi, et accedet ad altare cappellanus a mitra.

140. Episcopus, ablutione sumpta et ore purificatorio absterso, a Diacono ministrante cooperietur mitra pretiosa, et accedet ad extremitatem suppedanei, ubi lavabit manus, ministrante ei mantile Presbytero assistente. Totus chorus genuflectet, dum Episcopus manus lavabit, exceptis Canonicis, qui consurgent, et Praesulibus, siqui aderunt.

141. Hoc tempore, Subdiaconus absterget Calicem, reponet in eo purificatoria, Patenam et pallam, complicabit corporale et reponet ipsum intra bursam, qua superposita Calici, referet omnia ad abacum, ac reversus ad altare stabit post Diaconum.

142. Quum Episcopus laverit manus, benedictionem largietur ministris lotionis, qui discedent; deinde a Diacono ministrante de capite eius detrahetur mitra. Diaconus locum sumet post Episcopum euntem in medium et redeuntem ad Missale.

143. Episcopus convertetur ad altare, et leget ex Missali versiculum *Communio*, veniet in medium, osculabitur altare, et conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*. Redibit deinde ad Missale, cantabit *Postcommunio*, ac reversus in medium et rursus osculatus altare, iterum versus populum cantabit *Dominus vobiscum*. Diaconus convertetur ad populum, et tono solemni cantabit *Ite, missa est*, quo cantato, tum Episcopus tum Diaconus ad altare convertentur. Diaconus cum Subdiacono subsistent in gradu superiori a lateribus Episcopi, et interim cappellani a mitra et a baculo appropinquabunt ad altare.

144. Episcopus dicet orationem *Placeat tibi* etc., post quam osculabitur altare. Diaconus in suppedaneum ascendet, et mitram pretiosam Episcopo imponet, Subdiacono attollente vittas, et ad locum suum postea redibunt. Episcopus benedictionem donabit solemnem, cantans *Sit nomen Domini* etc., et quo momento convertetur ad populum, antequam dicat *Pater*,

(1) S. R. C., n. 3769, IV.

accipiet sinistra baculum, et benedictionem, ut supra, donabit, ad quam genuflectent omnes, exceptis Canonicis, qui accipient illam profunde inclinati, et Praelatis, si aderunt. Dum Episcopus dicet orationem *Placeat*, Presbyter assistens a Caeremoniario vel a clerico accipiet libellum cum formula Indulgentiae.

145. Sin autem esset Archiepiscopus, Subdiaconus a Cruce afferet ad altare Crucem archiepiscopalem, et cantato *Ite, missa est*, flectet genua in infimo gradu altaris, imagine Crucifixi conversa ad Archiepiscopum, qui benedictionem impertietur conversus ad Crucem archiepiscopalem, et dimissa mitra, ac priusquam sinistra accipiat baculum, reverentiam profundam faciet ad Crucem praedictam. Quod si altare versum esset ad orientem, neque oporteret ut Episcopus ad benedictionem donandam se converteret, Subdiaconus portabit Crucem in eam partem, versus quam Archiepiscopus dabit benedictionem, et subsistet genibus flexis ante altare.

146. Benedictione donata, Episcopus stabit conversus ad populum, baculum sustinens sinistra, et consistet in hoc statu, donec Presbyter assistens in latere epistolae conversus ad populum legerit totam formulam Indulgentiarum.

147. Post lectionem formulae, prompte ordinabitur processio ad secretarium, servando ordinem in accessu ad altare maius descriptum, et hoc tempore sonabitur organis (1).

148. Si Celebrans erit Archiepiscopus, post Indulgentiam publicatam deponet pastorale, et convertetur ad altare, ibique a Diacono, adiuvante Subdiacono, extrahentur e s. Pallio tres spinulae, tum exuetur Pallio ipso, quod ponetur in lance, hanc ob causam allata a clerico ad altare, et cooperietur velo, quo a principio contegebatur.

149. Si vero erit Episcopus, deposito pastorali, dimittet mitram per Diaconum, et sive Archiepiscopus, sive Episcopus, dicet *Dominus vobiscum*, signabit altare ac seipsum dicens *Initium sancti evangelii* etc. Tum immediate a Diacono mitra pretiosa cooperietur, et recepto pastorali, de altari descendet,

(1) Secuti fideliter sumus Caeremonialis dispositionem, qua iubetur Episcopus deponere paramenta quo loco indutus iis fuerit. Eius verba haec sunt: « Episcopus, deposita mitra, dicit versus cornu evangelii *Dominus vobiscum*, submissa voce, et facto Crucis signo super altare, dicit *Initium sancti evangelii secundum Ioannem*, quod prosequitur sumpta mitra et baculo, procedendo ad locum ubi a principio accepit paramenta (lib. II, cap. VIII, n. 80) ».

salutabit Crucem, et ad secretarium, ut supra dictum est, revertetur ad paramenta deponenda, recitans interea cum pausa evangelium s. Ioannis, ut compleat ipsum in praedicto secretarii sacello. Si loco evangelii s. Ioannis dicendum esset evangelium de Dominica, legetur ab Episcopo in altari, ab Archiepiscopo autem postquam s. Pallium dimiserit. Subdiaconus in reditu ad sacellum illud non deferet librum evangeliorum, itemque non aderit thuriferarius cum thuribulo ante Crucem. Cappellani a libro et a scotula portabunt Canonem pro gratiarum actione et scotulam praedictam.

150. Quum ventum erit in secretarium, unusquisque locum occupabit sibi attributum, et prope thronum praesto erunt clerici, qui paramenta Episcopi recipient. Monebitur etiam cubicularius, ut in promptu ibi habeat Episcopi cappam et calceamenta.

151. Episcopus, ingressus in sacellum, benedicet clerum, et salutata Cruce, ad thronum ascendet medius inter Diaconum et Subdiaconum. Dimittet mitram per Diaconum, et genuflectens versus altare dicet *Et Verbum caro* etc., complens evangelium. Sedebit deinde in cathedra throni, et baculum deponet.

152. Duo sacri Ministri dimittent manipulos, qui a clerico referentur ad abacum. Episcopo manipulus detrahetur a Subdiacono, et a clerico referetur ad altare, deinde a praedictis Ministris exuetur ceteris paramentis, quae reportata super altare cooperientur velo, quo contegebantur a principio. Cappellani a libro et scotula statim exuent pluviale, et redibunt prope thronum ut fungantur officio suo. Cappellani vero a baculo et a mitra deponent mitram super altare, baculum prope altare, et in sacristiam redibunt, ubi pluviale deponent.

153. Postquam Episcopus paramenta dimiserit, a duobus clericis iterum statuetur in medio presbyterio faldistorium cum pulvinis.

154. Quum Episcopus in thronum ascenderit, et ultimum evangelium absolverit, descendent Canonici, et cum ipsis assistentes, ad deponenda paramenta, quibus erant induti, et resumptis canonicalibus insignibus redibunt ad locum suum: sic etiam Subdiaconus, qui gestaverit Crucem, se exuet paramentis.

155. Exuto sacris paramentis Episcopo, Ministri cum debitis reverentiis ad scamnum revertentur, quo sedebant ab initio apud altare. Episcopus non lavabit manus, et a cubiculario rursus imponetur ei cappa, adiuvantibus Diaconis assi-

stentibus, qui habitu chorali induti redierint ad assistentiam. Cubicularius, priusquam cappam reponat Episcopo, illaqueabit ipsi extremitatem posteriorem vestis talaris. Explicabitur Episcopo cappa, adiuvantibus Diaconis praedictis et Caeremoniario.

156. Reposita Episcopo cappa, ascendent ad thronum duo cappellani cum libro et scotula, et Episcopus sedens recitabit preces gratiarum actionis, videlicet antiphonam *Trium puerorum* et canticum *Benedicite* cum psalmo sequente, versiculis et orationibus.

157. Interea Subdiaconus, resumptis ex abaco velis et bacili, in quo detulit caligas et sandalia Episcopi, comitantibus sex clericis, ternis nempe a lateribus, cum debitis reverentiis ad thronum procedet, ubi iam aderit Episcopi cubicularius. Clerici genuflexi attollent extremitates cappae, qua cooperient Subdiaconum et cubicularium genuflexos. Subdiaconus e crure dextro, deinde e sinistro Episcopi educet sandalia et caligas, et cubicularius rursus inducet calceos usuales (1).

158. Subdiaconus, receptis caligis et sandaliis, simul cum clericis discedet de throno, et ad abacum referet caligas, quibus depositis et resumpto bireto, ibit una cum Diacono, et facta ad altare et ad Episcopum reverentia, comitantibus duobus clericis, pergent ad sacras vestes dimittendas.

159. Quum Episcopus compleverit preces gratiarum actionis, cappellani a libro et scotula, referent haec ad abacum, et cum ceteris de clero associabunt Episcopum ex ecclesia discedentem.

160. Episcopus, completa gratiarum actione, de throno descendet, et peracta ante altare brevi oratione genibus flexis in faldistorio ibi praeparato, transibit ad SS. Sacramentum adorandum; postea associatus a Canonicis et clero, ut cap. IV huius libri innutum est, ad Episcopium revertetur. Exeunte de ecclesia Episcopo, omnia aera campana festivo more sonabunt.

161. Canonici, associato Episcopo, redibunt in chorum ad complendum Officium, recitando horas minores, Sextam et Nonam.

---

(1) V. notam 2 ad pag. 86, n. 41.

ARTICULUS IV.

De Missa pontificali ab Episcopo ordinario ad faldistorium celebrata.

1. Fieri forte potest, ut quadam circumstantia extraordinaria Episcopus ordinarius, cantans Missam solemnem, sedere faldistorio debeat, quemadmodum contingeret, si Cardinalis quidam Missae solemni interesset. In casu praedicto sequens methodus servabitur.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

2. Apud altare SS. Sacramenti praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis.

3. Altare maius ornabitur candelabris septem cum cereis et Cruce aequali candelabris ante candelabrum septimum posita: praeter tobaleas, pallium ac tapetum, super mensam altaris disponentur paramenta missalia pro Episcopo, videlicet planeta, chirothecae, dalmatica, tunicella, pluviale, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus et formale, quae contegentur velo coloris respondentis colori paramentorum: in latere evangelii praeparabitur mitra pretiosa cum vimpa, seu velo pro cappellano illius, et in latere epistolae altera mitra, idest auriphrygiata. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, praeparabitur etiam s. Pallium in lance et tres spinulae in lance altera.

4. Ante gradus altaris, in latere epistolae, praeparabitur faldistorium cum veste concolori ceteris paramentis, et faldistorio ipsi supponetur suppedaneum ligneum, ut aliquantum exstet ex pavimento, quod suppedaneum cooperietur tapeto laneo decenti.

5. Super abaco contecto alba tobalea in latere epistolae, duo candelabra cum cereis aderunt pro acolythis: Antiphonarium pro intonatione et oratione Tertiae; Canon pontificalis; scotula; caligae et sandalia cum duobus velis consuetis; urceus cum pelvi, et duobus mantilibus; Epistolarium; Evangeliarium cum manipulo pro Episcopo; Missale in usum Episcopi cum cussino seu legili pro altari; manipuli pro Ministris; thuribulum cum navicula; Calix cum purificatoriis duobus, Patena cum duabus hostiis, palla, corporale intra bursam; gremiale aequale paramentis pro Episcopo; velum humerale pro Subdiacono; ampullae vini et aquae in pelvicula, in qua aderit

etiam patera vitrea ad praegustationem faciendam; campanula: intorticia ad elevationem et formula Indulgentiarum. Si Magistratus interesit, praeparabitur etiam instrumentum pacis cum velo.

6. Prope altare aderit baculus pastoralis, ac si Celebrans fuerit Archiepiscopus, collocabitur versus latus evangelii basis ad firmandam Crucem archiepiscopalem.

7. In latere epistolae, scamnum usitatum pro Ministris, coopertum panno laneo, et pulvinus etiam utendus a Celebrante in genuflexione ad *Et incarnatus.*

8. Ante altare, in medio presbyterio, genuflexorium cum strato et pulvinis.

9. Ad cancellos presbyterii, fanalia sex vel octo cum intorticiis aut cereis.

10. Thronus ornabitur lodicibus et pannis sericeis eius coloris, quem requirit Officium, itemque cathedra, prope quam ponetur pulvinus utendus in genuflexione ad *Et incarnatus:* non tamen aderunt tria scabella pro Assistentibus.

11. In sedilibus chori vel alio loco praeparabuntur paramenta pro Canonicis, et in promptu etiam erunt canistri ad recipiendam cappam vel superpelliceum aut aliud insigne, cuius usu gaudebunt, quodque dimittent, ut sibi induant amictum et paramenta.

12. In sacristia disponentur paramenta pro sacris Ministris, videlicet pluviale pro Presbytero assistente; dalmatica, stola, cingulum, alba et amictus pro Diacono; tunicella, cingulum, alba et amictus pro Subdiacono. Cappellani a mitra, a baculo, a libro et a scotula non induent pluviale. Aderit etiam vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, praeter superpellicea sufficienti numero pro inservientibus.

13. Si Ordinarius erit Archiepiscopus, praeparabitur etiam tunicella, cingulum, alba et amictus pro Subdiacono crucifero.

§ 2. *De functione.*

14. Quum omnia, quae ad Missam pontificalem pertinent, singillatim articulo superiori descripta sint, quin frustra repetamus eadem, innuemus actiones illas tantummodo, in quibus esse potest a rebus ibi descriptis aliquod discrimen.

15. Semel aut pluries in antecessum sacrae functionis sonabitur festivo more campanis.

Articulus IV.

De Missa pontificali ab Episcopo ordinario ad faldistorium celebrata.

1. Fieri forte potest, ut quadam circumstantia extraordinaria Episcopus ordinarius, cantans Missam solemnem, sedere faldistorio debeat, quemadmodum contingeret, si Cardinalis quidam Missae solemni interesset. In casu praedicto sequens methodus servabitur.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

2. Apud altare SS. Sacramenti praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis.

3. Altare maius ornabitur candelabris septem cum cereis et Cruce aequali candelabris ante candelabrum septimum posita: praeter tobaleas, pallium ac tapetum, super mensam altaris disponentur paramenta missalia pro Episcopo, videlicet planeta, chirothecae, dalmatica, tunicella, pluviale, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus et formale, quae contegentur velo coloris respondentis colori paramentorum: in latere evangelii praeparabitur mitra pretiosa cum vimpa, seu velo pro cappellano illius, et in latere epistolae altera mitra, idest auriphrygiata. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, praeparabitur etiam s. Pallium in lance et tres spinulae in lance altera.

4. Ante gradus altaris, in latere epistolae, praeparabitur faldistorium cum veste concolori ceteris paramentis, et faldistorio ipsi supponetur suppedaneum ligneum, ut aliquantum exstet ex pavimento, quod suppedaneum cooperietur tapeto laneo decenti.

5. Super abaco contecto alba tobalea in latere epistolae, duo candelabra cum cereis aderunt pro acolythis: Antiphonarium pro intonatione et oratione Tertiae; Canon pontificalis; scotula; caligae et sandalia cum duobus velis consuetis; urceus cum pelvi, et duobus mantilibus; Epistolarium; Evangeliarium cum manipulo pro Episcopo; Missale in usum Episcopi cum cussino seu legili pro altari; manipuli pro Ministris; thuribulum cum navicula; Calix cum purificatoriis duobus, Patena cum duabus hostiis, palla, corporale intra bursam; gremiale aequale paramentis pro Episcopo; velum humerale pro Subdiacono; ampullae vini et aquae in pelvicula, in qua aderit

etiam patera vitrea ad praegustationem faciendam; campanula: intorticia ad elevationem et formula Indulgentiarum. Si Magistratus intererit, praeparabitur etiam instrumentum pacis cum velo.

6. Prope altare aderit baculus pastoralis, ac si Celebrans fuerit Archiepiscopus, collocabitur versus latus evangelii basis ad firmandam Crucem archiepiscopalem.

7. In latere epistolae, scamnum usitatum pro Ministris, coopertum panno laneo, et pulvinus etiam utendus a Celebrante in genuflexione ad *Et incarnatus*.

8. Ante altare, in medio presbyterio, genuflexorium cum strato et pulvinis.

9. Ad cancellos presbyterii, fanalia sex vel octo cum intorticiis aut cereis.

10. Thronus ornabitur lodicibus et pannis sericeis eius coloris, quem requirit Officium, itemque cathedra, prope quam ponetur pulvinus utendus in genuflexione ad *Et incarnatus*; non tamen aderunt tria scabella pro Assistentibus.

11. In sedilibus chori vel alio loco praeparabuntur paramenta pro Canonicis, et in promptu etiam erunt canistri ad recipiendam cappam vel superpelliceum aut aliud insigne, cuius usu gaudebunt, quodque dimittent, ut sibi induant amictum et paramenta.

12. In sacristia disponentur paramenta pro sacris Ministris, videlicet pluviale pro Presbytero assistente; dalmatica, stola, cingulum, alba et amictus pro Diacono; tunicella, cingulum, alba et amictus pro Subdiacono. Cappellani a mitra, a baculo, a libro et a scotula non induent pluviale. Aderit etiam vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, praeter superpelliceа sufficienti numero pro inservientibus.

13. Si Ordinarius erit Archiepiscopus, praeparabitur etiam tunicella, cingulum, alba et amictus pro Subdiacono crucifero.

§ 2. *De functione.*

14. Quum omnia, quae ad Missam pontificalem pertinent, singillatim articulo superiori descripta sint, quin frustra repetamus eadem, innuemus actiones illas tantummodo, in quibus esse potest a rebus ibi descriptis aliquod discrimen.

15. Semel aut pluries in antecessum sacrae functionis sonabitur festivo more campanis.

16. Hora praestituta, expleta recitatione Officii usque ad Horam canonicam, quae debebit Missam solemnem praecedere, sonabitur campanula sacristiae, et Canonici proficiscentur ad associandum Episcopum.

17. Hoc tempore se parabunt in sacristia Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus, qui parati quum erint, procedent ad altare maius, praeeuntibus clericis, et post reverentiam debitam altari, sessum ibunt ad scamnum ipsis praeparatum.

18. Episcopus cappa indutus associabitur a Canonicis: in ingressu ecclesiae accipiet aspersorium a digniore Capituli, se signabit et asperget adstantes. Adorabit SS. Sacramentum, et procedet ad altare maius, ante ipsum genuflectens, genuflexorio ibi praeparato.

19. Interea Canonici induent sibi paramenta sacra respondentia eorum ordinibus. Parabitur etiam in sacristia Subdiaconus crucifer, si Ordinarius erit Archiepiscopus, et postquam paratus erit, accedet prope altare.

20. Episcopus assurget, salutabit Crucem, et veniet ad faldistorium, comitatus a Caeremoniario suo, et sequente caudatario, qui cappae extremitatem posteriorem sustentabit. Diaconis autem assistentibus non utetur.

21. Episcopus in faldistorio sedebit versis humeris ad altare, et a lateribus habebit Diaconum et Subdiaconum, qui iunctis manibus stabunt eodem statu. Presbyter assistens consistet prope Subdiaconum.

22. Quando parati erunt Canonici, Episcopus bireto caput nudabit, assurget, convertetur ad altare, et intonabit Horam tertiam. Presbyter assistens sustinebit ei librum, dum cantabit *Deus, in adiutorium*.

23. Primo psalmo intonato, sedebit et bireto cooperto capite, leget psalmos praeparationis *Quam dilecta*, alternatim cum Diacono et Presbytero assistente.

24. Subdiaconus perget ad abacum, accipiet caligas et sandalia contecta duplici velo, et comitantibus quatuor clericis cum cubiculario, redibit ante Episcopum, qui caligis et sandaliis induetur (1).

25. Postquam Episcopus induerit caligas et sandalia, Subdiaconus ad abacum reportabit lancem cum duobus velis, et redibit ad sinistram Episcopi, qui caput aperiet, assurget, ad

(1) V. notam 2 ad pag. 86, n. 41.

altare convertetur ad *Kyrie* et ad reliquas preces. Chorus sedere perget.

26. Episcopus deinde sedens recitabit orationes ad paramenta.

27. Hoc tempore distribuentur clericis paramenta Episcopalia.

28. Absoluta orationum praedictarum recitatione, recedent cappellani a libro et scotula; tum Episcopus, adiuvantibus Diacono et Subdiacono, dimittet cappam, quam recipiet cubicularius eius, qui advertet ut expediat vestis eius extremitatem posteriorem.

29. Presbyter assistens tollet annulum Episcopo, et consistet prope dexteram eius.

30. Episcopus sedens lavabit manus eique porrigetur mantile a Presbytero assistente, qui post actionem istam recedet versus scamnum Ministrorum.

31. Ad lotionem manuum Episcopi, Canonici et Praelati, si aderunt, consurgent, ceteri autem genibus procumbent.

32. Post haec, Diaconus, adiuvante Subdiacono, parabit Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui apponet formale. Deinde imponet ei mitram auriphrygiatam, eique facta cum Subdiacono reverentia, perget iunctim cum Subdiacono eodem ac Presbytero assistente ad scamnum ipsis praeparatum, ibique sedebunt usquedum absolutus erit cantus psalmorum Tertiae.

33. Notandum autem, quod tres praedicti Ministri in sedendo debent animadvertere, ut Presbyter assistens stet propius Episcopum, Diaconus in medio sive a dextris sive a sinistris Presbyteri assistentis, et Subdiaconus post Diaconum sive a sinistris sive a dextris eius, pro scamni eiusdem positione.

34. Canonici consuetum circulum efficient, quando parabitur Episcopus.

35. Dum in cantu repetetur antiphona post psalmos Tertiae, venient supradicti Ministri ante Episcopum, quem reverentia salutabunt; ipse autem, completo cantu antiphonae, assurget et ad altare convertetur.

36. Subdiaconus cantabit capitulum Tertiae.

37. Cantores duo, superpelliceo induti, in medio presbyterio cantabunt responsorium.

38. Ad versiculum Diaconus exuet mitram Episcopo.

39. Accedent ad Episcopum duo acolythi cum candelabris.

16. Hora praestituta, expleta recitatione Officii usque ad Horam canonicam, quae debebit Missam solemnem praecedere, sonabitur campanula sacristiae, et Canonici proficiscentur ad associandum Episcopum.

17. Hoc tempore se parabunt in sacristia Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus, qui parati quum erint, procedent ad altare maius, praeeuntibus clericis, et post reverentiam debitam altari, sessum ibunt ad scamnum ipsis praeparatum.

18. Episcopus cappa indutus associabitur a Canonicis: in ingressu ecclesiae accipiet aspersorium a digniore Capituli, se signabit et asperget adstantes. Adorabit SS. Sacramentum, et procedet ad altare maius, ante ipsum genuflectens, genuflexorio ibi praeparato.

19. Interea Canonici induent sibi paramenta sacra respondentia eorum ordinibus. Parabitur etiam in sacristia Subdiaconus crucifer, si Ordinarius erit Archiepiscopus, et postquam paratus erit, accedet prope altare.

20. Episcopus assurget, salutabit Crucem, et veniet ad faldistorium, comitatus a Caeremoniario suo, et sequente caudatario, qui cappae extremitatem posteriorem sustentabit. Diaconis autem assistentibus non utetur.

21. Episcopus in faldistorio sedebit versis humeris ad altare, et a lateribus habebit Diaconum et Subdiaconum, qui iunctis manibus stabunt eodem statu. Presbyter assistens consistet prope Subdiaconum.

22. Quando parati erunt Canonici, Episcopus bireto caput nudabit, assurget, convertetur ad altare, et intonabit Horam tertiam. Presbyter assistens sustinebit ei librum, dum cantabit *Deus, in adiutorium*.

23. Primo psalmo intonato, sedebit et bireto cooperto capite, leget psalmos praeparationis *Quam dilecta*, alternatim cum Diacono et Presbytero assistente.

24. Subdiaconus perget ad abacum, accipiet caligas et sandalia contecta duplici velo, et comitantibus quatuor clericis cum cubiculario, redibit ante Episcopum, qui caligis et sandaliis induetur (1).

25. Postquam Episcopus induerit caligas et sandalia, Subdiaconus ad abacum reportabit lancem cum duobus velis, et redibit ad sinistram Episcopi, qui caput aperiet, assurget, ad

(1) V. notam 2 ad pag. 86, n. 41.

altare convertetur ad *Kyrie* et ad reliquas preces. Chorus sedere perget.

26. Episcopus deinde sedens recitabit orationes ad paramenta.

27. Hoc tempore distribuentur clericis paramenta Episcopalia.

28. Absoluta orationum praedictarum recitatione, recedent cappellani a libro et scotula; tum Episcopus, adiuvantibus Diacono et Subdiacono, dimittet cappam, quam recipiet cubicularius eius, qui advertet ut expediat vestis eius extremitatem posteriorem.

29. Presbyter assistens tollet annulum Episcopo, et consistet prope dexteram eius.

30. Episcopus sedens lavabit manus eique porrigetur mantile a Presbytero assistente, qui post actionem istam recedet versus scamnum Ministrorum.

31. Ad lotionem manuum Episcopi, Canonici et Praelati, si aderunt, consurgent, ceteri autem genibus procumbent.

32. Post haec, Diaconus, adiuvante Subdiacono, parabit Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui apponet formale. Deinde imponet ei mitram auriphrygiatam, eique facta cum Subdiacono reverentia, perget iunctim cum Subdiacono eodem ac Presbytero assistente ad scamnum ipsis praeparatum, ibique sedebunt usquedum absolutus erit cantus psalmorum Tertiae.

33. Notandum autem, quod tres praedicti Ministri in sedendo debent animadvertere, ut Presbyter assistens stet propius Episcopum, Diaconus in medio sive a dextris sive a sinistris Presbyteri assistentis, et Subdiaconus post Diaconum sive a sinistris sive a dextris eius, pro scamni eiusdem positione.

34. Canonici consuetum circulum efficient, quando parabitur Episcopus.

35. Dum in cantu repetetur antiphona post psalmos Tertiae, venient supradicti Ministri ante Episcopum, quem reverentia salutabunt; ipse autem, completo cantu antiphonae, assurget et ad altare convertetur.

36. Subdiaconus cantabit capitulum Tertiae.

37. Cantores duo, superpelliceo induti, in medio presbyterio cantabunt responsorium.

38. Ad versiculum Diaconus exuet mitram Episcopo.

39. Accedent ad Episcopum duo acolythi cum candelabris.

40. Episcopus cantabit orationem Tertiae, et Presbyter assistens substinebit ei librum.

41. Deinde clericis distribuentur reliqua paramenta.

42. Interim Diaconus exuet Episcope formale et pluviale, atque adiuvante Subdiacono, induet eum tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta.

43. Si fuerit Archiepiscopus, Subdiaconus ultimus inter Canonicos ascendet ad altare, accipiet s. Pallium, et cum clerico uno, qui accipiet lancem cum spinulis, accedent ad Episcopum, cui Diaconus imponet s. Pallium.

44. Diaconus induet ei mitram pretiosam, et cum Subdiacono reverebitur eum.

45. Presbyter assistens annulum inseret digito annulari dextro Episcopi, tum consistet a dextris eius.

46. Episcopus baculum pastoralem sinistra accipiet.

47. Diaconus cum Subdiacono manipulum assument prope abacum, et Subdiaconus accipiet etiam Evangeliarium cum manipulo Episcopi; redibunt ad eum, Diaconus consistet a sinistris eius et Subdiaconus a sinistris Diaconi.

48. Episcopus procedet ad altare, medius inter Ministros, ordine supradicto, benedicet clerum, et ante altare dimittet baculum, tum a Diacono nudabitur mitra.

49. Exordietur Missam ritu usitato. Quum ascendet ad altare, Diaconus transibit ad eius dexteram, et Subdiaconus approximabit ad sinistram. Presbyter assistens transibit in latus evangelii, praesentaturus ei textum evangelii, quod osculabitur.

50. Diaconus ministrabit incensum, et Episcopus ritu consueto adolebit altare.

51. Thuribulo Diacono restituto, mitra pretiosa ei rursus imponetur a Caeremoniario.

52. Postquam thurificatus fuerit, recipiet baculum, reverebitur Crucem altaris, et revertetur ad faldistorium, medius inter Ministros, de altari descendens a latere.

53. Sedebit faldistorio, nudabitur mitra a Diacono, assurget, convertetur ad altare, leget introitum et recitabit *Kyrie*.

54. Intonabit deinde *Gloria in excelsis*, et ad intonationem Presbyter assistens sustinebit ei librum, Diaconus stabit a tergo eius et Subdiaconus post Diaconum.

55. Post intonationem, Diaconus et Subdiaconus accedent ad latera eius, et Presbyter assistens librum relinquet respectivo cappellano.

56. Recitato *Gloria* cum Ministris, sedebit, et a Diacono reponetur ei mitra auriphrygiata et gremiale.

57. Ministri quoque sessum ibunt ad scamnum praeparatum, ordine supra innuto.

58. Cappellani ceterique clerici sedebunt in gradibus lateralibus altaris.

59. In fine hymni angelici, redibunt Ministri ante Episcopum, et Diaconus tollet ei gremiale ac mitram.

60. Ad *Pax vobis* et orationes, ut ad intonationem *Gloria*.

61. Post orationes sedebit Episcopus, et a Diacono reponetur ei mitra et gremiale.

62. Diaconus cum Presbytero assistente sessum recedent.

63. Subdiaconus cantabit epistolam ritu consueto.

64. Post epistolam, Subdiaconus osculabitur manum Episcopi, eique sustinebit Missale, ex quo leget epistolam, graduale, *Munda cor meum* et evangelium. Presbyter assistens, post cantatam epistolam, accedet ad sinistram Episcopi, eique monstrabit quae sint legenda.

65. Diaconus, quum tempus erit, Evangeliarium afferet ad altare, deinde accedet ad dexteram Episcopi.

66. Postquam Episcopus legerit evangelium, Diaconus ei ministrabit incensum, tum revertetur ad altare, recitabit *Munda cor meum*, accipiet librum, veniet ante Episcopum, et benedictionem ab ipso petet; benedictione autem accepta, osculabitur manum eius.

67. Ritu consueto cantabitur evangelium.

68. Caeremoniarius ante cantum evangelii tollet Episcopo gremiale et mitram.

69. Episcopus ad cantum evangelii assurget, convertetur versus Diaconum, signabit se, baculum accipiet (1) eumque iunctis manibus continebit, donec evangelii cantus absolutus erit. Tum dimittet baculum, osculabitur librum, ac thurificabitur.

70. In intonatione *Credo*, observabitur quod innuimus in intonatione hymni *Gloria*.

71. Episcopus ad cantum *Credo* sedebit, itemque Ministri et clerici.

72. Sub finem *Credo* redibunt Ministri ante Episcopum, et Diaconus tollet ipsi gremiale et mitram.

---

(1) V. notam ad pag. 100, n. 100.

40. Episcopus cantabit orationem Tertiae, et Presbyter assistens substinebit ei librum.

41. Deinde clericis distribuentur reliqua paramenta.

42. Interim Diaconus exuet Episcopo formale et pluviale, atque adiuvante Subdiacono, induet eum tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta.

43. Si fuerit Archiepiscopus, Subdiaconus ultimus inter Canonicos ascendet ad altare, accipiet s. Pallium, et cum clerico uno, qui accipiet lancem cum spinulis, accedent ad Episcopum, cui Diaconus imponet s. Pallium.

44. Diaconus induet ei mitram pretiosam, et cum Subdiacono reverebitur eum.

45. Presbyter assistens annulum inseret digito annulari dextro Episcopi, tum consistet a dextris eius.

46. Episcopus baculum pastoralem sinistra accipiet.

47. Diaconus cum Subdiacono manipulum assument prope abacum, et Subdiaconus accipiet etiam Evangeliarium cum manipulo Episcopi; redibunt ad eum. Diaconus consistet a sinistris eius et Subdiaconus a sinistris Diaconi.

48. Episcopus procedet ad altare, medius inter Ministros, ordine supradicto, benedicet clerum, et ante altare dimittet baculum, tum a Diacono nudabitur mitra.

49. Exordietur Missam ritu usitato. Quum ascendet ad altare, Diaconus transibit ad eius dexteram, et Subdiaconus approximabit ad sinistram. Presbyter assistens transibit in latus evangelii, praesentaturus ei textum evangelii, quod osculabitur.

50. Diaconus ministrabit incensum, et Episcopus ritu consueto adolebit altare.

51. Thuribulo Diacono restituto, mitra pretiosa ei rursus imponetur a Caeremoniario.

52. Postquam thurificatus fuerit, recipiet baculum, reverebitur Crucem altaris, et revertetur ad faldistorium, medius inter Ministros, de altari descendens a latere.

53. Sedebit faldistorio, nudabitur mitra a Diacono, assurget, convertetur ad altare, leget introitum et recitabit *Kyrie*.

54. Intonabit deinde *Gloria in excelsis*, et ad intonationem Presbyter assistens sustinebit ei librum, Diaconus stabit a tergo eius et Subdiaconus post Diaconum.

55. Post intonationem, Diaconus et Subdiaconus accedent ad latera eius, et Presbyter assistens librum relinquet respectivo cappellano.

56. Recitato *Gloria* cum Ministris, sedebit, et a Diacono reponetur ei mitra auriphrygiata et gremiale.

57. Ministri quoque sessum ibunt ad scamnum praeparatum, ordine supra innuto.

58. Cappellani ceterique clerici sedebunt in gradibus lateralibus altaris.

59. In fine hymni angelici, redibunt Ministri ante Episcopum, et Diaconus tollet ei gremiale ac mitram.

60. Ad *Pax vobis* et orationes, ut ad intonationem *Gloria*.

61. Post orationes sedebit Episcopus, et a Diacono reponetur ei mitra et gremiale.

62. Diaconus cum Presbytero assistente sessum recedent.

63. Subdiaconus cantabit epistolam ritu consueto.

64. Post epistolam, Subdiaconus osculabitur manum Episcopi, eique sustinebit Missale, ex quo leget epistolam, graduale, *Munda cor meum* et evangelium. Presbyter assistens, post cantatam epistolam, accedet ad sinistram Episcopi, eique monstrabit quae sint legenda.

65. Diaconus, quum tempus erit, Evangeliarium afferet ad altare, deinde accedet ad dexteram Episcopi.

66. Postquam Episcopus legerit evangelium, Diaconus ei ministrabit incensum, tum revertetur ad altare, recitabit *Munda cor meum*, accipiet librum, veniet ante Episcopum, et benedictionem ab ipso petet; benedictione autem accepta, osculabitur manum eius.

67. Ritu consueto cantabitur evangelium.

68. Caeremoniarius ante cantum evangelii tollet Episcopo gremiale et mitram.

69. Episcopus ad cantum evangelii assurget, convertetur versus Diaconum, signabit se, baculum accipiet (1) eumque iunctis manibus continebit, donec evangelii cantus absolutus erit. Tum dimittet baculum, osculabitur librum, ac thurificabitur.

70. In intonatione *Credo*, observabitur quod innuimus in intonatione hymni *Gloria*.

71. Episcopus ad cantum *Credo* sedebit, itemque Ministri et clerici.

72. Sub finem *Credo* redibunt Ministri ante Episcopum, et Diaconus tollet ipsi gremiale et mitram.

---

(1) V. notam ad pag. 100, n. 100.

73. Ad *Dominus vobiscum* et ad *Oremus* fiet idem ut in intonatione *Gloria*. Presbyter assistens, postquam Episcopus cantaverit *Oremus*, relinquet Missale in manu cappellani a libro.

74. Postquam Episcopus legerit ℣. Offertorii, sedebit, et Diaconus reponet ei mitram pretiosam. Deinde Diaconus veniet ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Episcopi, Presbyter assistens tollet ei annulum, Ministri chirothecas. Episcopus lavabit manus; ad actionem istam consurgent Canonici, ceteri genua submittent. Presbyter assistens porriget Episcopo mantile, et eius digito reponet annulum.

75. Postea Presbyter assistens et Subdiaconus pergent ad abacum; primus accipiet cussinum vel legile cum Missali et portabit ad altare, comitatus a cappellano cum scotula: Subdiacono autem imponetur velum humerale: accipiet Calicem cumque deferet ad altare, quando illuc ascendet Episcopus.

76. Ad nutum Caeremoniarii, videlicet quum Presbyter assistens collocaverit super altare et aperuerit Missale, Episcopus accipiet baculum, assurget, de faldistorio discedet, benedicet clerum, et procedet ante altare. Quo quum venerit, baculum dimittet; a Diacono ei tolletur mitra, ascendet ad altare, quod osculabitur in medio, et prosequetur Missam ritu consueto, sed cum exceptionibus quae sequuntur.

77. Caeremoniarius reponet Episcopo mitram post thurificationem, eique tollet eam postquam laverit manus.

78. Diaconus adolebit Episcopum, deinde Presbyterum assistentem. Accedet ad chorum, incensabit Dignitates et Canonicos: redibit ad altare, incensabit Subdiaconum, et restituet thuribulum Caeremoniario vel thuriferario, a quo ipse thurificabitur.

79. Episcopus pacem praebebit Presbytero assistenti, Diacono et Subdiacono. Si duo praedicti Ministri s. Eucharistiam accipient, pacem eis praebebit postquam de sacra mensa paverit ipsos.

80. In fine Missae, si fuerit Archiepiscopus, Subdiaconus crucifer genibus flexis sustinebit Crucem archiepiscopalem ante altare, ad quam conversus Archiepiscopus benedictionem donabit, non utens mitra.

81. Indulgentia publicabitur a Presbytero assistente.

82. Post benedictionem, Episcopus, altare et seipsum signans, incipiet recitare evangelium s. Ioannis, a Diacono rursus cooperietur mitra, accipiet baculum sinistra, et medius

inter Ministros redibit ad faldistorium, recitans evangelium praedictum, ubi illud complebit. Si fuerit Archiepiscopus, Pallium dimittet super altari, postquam donaverit benedictionem et publicatae fuerint Indulgentiae.

83. Ministri dimittent manipulos, et Episcopum exuent sacris paramentis, quae a clericis recipientur et referentur ad altare.

84. Episcopo sacris vestibus exuto alligabitur a cubiculario extremitas posterior vestis, et a Ministris ipsis, adiuvante cubiculario, reponetur cappa.

85. Canonici, sive in choro sive in sacristia, dimittent paramenta et resument habitum choralem unicuique proprium. Etiam Presbyter assistens deponet pluviale et habitum choralem resumet.

86. Postquam Ministri cappam Episcopo reposuerint, Subdiaconus perget ad abacum, recipiet lancem cum velis, et comitantibus clericis quatuor cum cubiculario, redibit ante Episcopum, qui dimittet sandalia et caligas, et a cubiculario suo reponentur ei calceamenta usualia (1).

87. Subdiaconus reportabit ad abacum caligas cum sandaliis, redibit ad sinistram Episcopi, eique assistere cum Diacono prosequetur, donec absolverit recitationem precum ad gratiarum actionem.

88. Post haec, Episcopus, associatus ut in principio, revertetur ad residentiam suam.

89. Episcopo de altari profecto, Ministri sacri, clericis comitantibus, se recipient in sacristiam, ubi vestes sacras dimittent.

Articulus V.

De ritibus Missae pontificalis diebus ferialibus.

1. Ad huius capituli complementum necesse quidem esset pauca verba facere de ritibus Missae pontificalis in diebus ferialibus, quae celebratur post Nonam.

2. Episcopus non induitur sacris vestibus in secretario; recitat orationem cappa indutus: Canonici paramenta induunt expleta Nona: non est locus processioni ante Missam, neque aliis huiusmodi praescriptionibus.

---

(1) V. notam 2 ad pag. 86, n. 41.

3. Quia vero rare admodum contingit, ut Episcopus Missam pontificalem celebret die feriali, sic ad propositum nostrum satis erunt quae in hanc rem trademus lib. VII, *De ordinatione generali*, quo loco de ritibus etiam Missae pontificalis ferialis dissereretur.

APPENDIX AD CAPUT VI

Articulus I.

De concione post evangelium Missae solemnis celebrante Episcopo, vel coram ipso, aut etiam absente.

1. In Dominicis et in Quadragesima deberet regulariter haberi sermo in Missa solemni post evangelium, et argumentum sermonis desumendum esset ex evangelio, quod cantatum est in Missa.

2. Ritus observandus a sacro Oratore variabitur a circumstantiis, videlicet a praesentia proprii Episcopi ordinarii, vel ab absentia Episcopi.

3. Quum aderit Episcopus, Concionator si de clero regulari fuerit, retinebit habitum ordinis sui, et Fratres mendicantes advertant ut dimittant mantellum; sin erit e clero saeculari, debet uti superpelliceo, siquidem quod praescribit Caeremoniale, ut concionator induatur insignibus canonicalibus, respicere non potest nisi Canonicos in sua ecclesia, et contra legum ecclesiasticarum principia se gereret, qui secus faceret. Si Concionator fuerit Canonicus vel Beneficiarius et in sua ecclesia, eodem habitu utetur, quo in choro.

4. Extra Urbem mos est, ut Concionator, si Presbyter sit, stolam induat e collo pendentem, si Diaconus, utatur ipsa posita in humero sinistro et in latere dextro firmata.

5. Pulpitum locabitur in latere epistolae aut evangelii, iuxta situm throni Episcopi, atque ita locabitur, ut a presbyterio nec longius nec propius absit, quo tum ab Episcopo et clero, tum a populo possit facile exaudiri. Erit etiam nudum ex toto, neque ullius generis apparatu exornabitur, quamvis occurrat celebritas insignis.

6. Aequum esset etiam, ut Concionator nequaquam sederet, praesertim si adesset proprius Episcopus: quod si gravi

illi esset incommodo, poterit adhiberi sedile eius altitudinis ut vix appareat Oratorem sedere.

7. Quum cantabitur in Missa graduale, Caeremoniarius vel etiam clericus superpelliceo indutus invitabit Concionatorem, eumque deducet in presbyterium prope abacum, ubi manebit iunctis manibus, ac si fuerit saecularis biretum sustinebit manu ad cantum evangelii, aliquantum conversus ad Diaconum.

8. Caeremoniarius vel clericus, qui comitabitur Concionatorem, meminerit secum ferre formulam Indulgentiarum.

9. Post cantum evangelii Episcopus osculabitur librum et accipiet thurificationem, si assistet paratus pluviali; si vero indutus erit cappa, incensabitur Celebrans, qui sedente Episcopo descendet a latere de altari cum Ministris, quibuscum ibit consessum ad scamnum.

10. Quum sederit Episcopus, sedebit etiam chorus, et Presbyter assistens Episcopo redibit ad chorum, et sedebit in suo stallo, seu thurificaverit seu non thurificaverit Episcopum, ut supra.

11. Concionator, postquam sederit Episcopus, proficiscetur cum clerico comitante, et veniet ante altare, ubi faciet genuflexionem, vel reverentiam si fuerit Canonicus et in sua ecclesia; deinde vadet ante thronum, reverentiam vel genuflexionem faciet ante Episcopum eadem regula ac supra, ad thronum ascendet, genua flectet in gradulo cathedrae, vel cum eadem regula stabit profunde inclinatus, osculabitur Episcopi dextram, et benedictionem ab eo petet, dicens *Iube, Domne, benedicere*. Respondebit Episcopus: *Dominus sit in corde tuo et in labiis tuis, ut digne et fructuose annunties verba sancta sua. In nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus ✠ Sancti. Amen:* signumque Crucis versus illum faciet ad illa verba *In nomine Patris* etc. Concionator, adhuc flexis genibus vel profunde inclinatus, poscet Episcopum Indulgentias, dicens: *Indulgentias, Pater reverendissime*, et Episcopus respondebit *Consuetas*, vel *Quinquaginta dierum.*[*] Si Ordinarius esset Archiepiscopus, respondebit *Consuetas* vel *Centum dierum*. Si vero fuerit Cardinalis, Concionator dicet *Indulgentias, Pater eminentissime ac reverendissime*, et Cardinalis Episcopus respondebit *Consuetas* vel *Ducentorum dierum*.

12. Concionator assurget, nec dextram Episcopi osculabitur iterum, de throno descendet, genuflexionem aut reverentiam iterabit; tum, si ante altare transibit, repetet genuflexionem aut reverentiam ad altare, et pulpitum conscendet.

13. In pulpito reverentiam vel genuflexionem ad altare, deinceps ad Episcopum conficiet: se componet parumper, et biretum capiti imponet, si utetur: postea nudabit caput, se muniet signo Crucis genua flectet versus altare, et clara voce totam salutationem angelicam recitabit, quod faciet etiam tempore paschali, assurget, operiet caput, sacrumque sermonem exordietur.

14. Si in principio sermonis aut in progressu ipsius, orationem conversurus esset ad Episcopum, aperiet caput, eumque reverebitur profunda reverentia, vel genuflexione.

15. Fine dicendi facto, caput nudabit, et in pulpito ipso flectet genua aliquantum conversus ad altare. Quod si fuerit Canonicus in sua ecclesia, adstabit capite detecto.

16. Tunc Diaconus, qui ministrabit ad altare, nudato capite assurget, ac salutato Celebrante, vadet ante altare, conficiet genuflexionem, vel reverentiam si fuerit Canonicus in sua ecclesia, convertetur deinde ad Episcopum, reverentiam ante ipsum faciet vel genuflexionem, tum loco manens eodem, sed conversus ad Episcopum, cantabit *Confiteor*, iunctis manibus et profunde inclinatus.

17. Episcopus assurget capite mitra cooperto, si paratus pluviali fuerit, bireto autem, si cappa indutus erit, cumque ipso consurgent chorus, Celebrans, Subdiaconus et reliqui omnes.

18. Ad illa verba *tibi, Pater* et *te, Pater*, Diaconus cantans *Confiteor*, faciet genuflexionem, vel reverentiam profundiorem si Canonicus erit.

19. Cantato *Confiteor*, Diaconus iterata genuflexione, vel reverentia ad Episcopum et ad altare, redibit ad locum suum, et accedens ad scamnum salutabit Celebrantem.

20. Episcopus sedebit capite cooperto, stantibus ceteris omnibus. Concionator assurget, et clara voce leget Indulgentiarum formulam, quam ipsi tradet Caeremoniarius sive clericus assistens, tum de pulpito descendent.

21. Indulgentiarum formula haec est:

« Reverendissimus in Christo Pater et Dominus, Dominus *N.*, Dei et Apostolicae Sedis gratia huius sanctae Ecclesiae *N.* Episcopus (*vel* Archiepiscopus), dat et concedit omnibus hic praesentibus quinquaginta (*vel* centum) dies de vera Indulgentia in forma Ecclesiae consueta: rogate Deum pro felici statu sanctissimi Domini nostri *N.*, divina providentia Papae *N.*, Dominationis suae reverendissimae, et sanctae matris Ecclesiae ».

22. Si Episcopus erit Cardinalis, legetur quae dabitur in appendice libri VIII.

23. Hoc tempore ad thronum approximabunt cappellani cum libro et scotula.

24. Publicata Indulgentia, Diaconus secundus tollet mitram Episcopo, si paratus erit, vel si non paratus Episcopus sibi tollet biretum et illud tradet primo Diacono assistenti. Postea Episcopus iunctis manibus surget, et recitabit elata voce formulam absolutionis *Precibus et meritis* etc.

25. Si fuerit Archiepiscopus, cappellanus accippiet Crucem archiepiscopalem, quam deferet ad thronum dum publicantur Indulgentiae, et genuflexus in infimo gradu throni sustinebit illam ante Archiepiscopum, imagine Crucifixi ad eum versa.

26. Quando Episcopus assurget, ut incipiat legere formulam absolutionis, omnes in genua procumbent, exceptis Praelatis, siqui aderunt, et Canonicis; genua flectent etiam Ministri Celebrantis, nisi fuerint Canonici. Celebrans autem adstabit, etiamsi non sit Canonicus.

27. Post formulam *Precibus et meritis* etc. et orationem *Indulgentiam* etc. (1), Episcopus sedebit, ac primus Diaconus assistens imponent ei mitram. Postea duo Diaconi attollent eius fimbrias pluvialis. Episcopus assurget, et elevans oculos manusque, quas ante faciem suam iunget, accipiet sinistra baculum pastoralem ac trinam benedictionem donabit, dicens *Et benedictio Dei* etc. Quod si cappa erit indutus, ad benedictionem cooperiet caput bireto, neque utetur baculo pastorali.

28. Si fuerit Archiepiscopus et ante se habuerit Crucem, non resumet mitram, et postquam elevaverit oculos manusque, prius quam baculum sinistra accipiat, reverentiam faciet ad Crucem praedictam, tum sinistra accipiet baculum, ac trinam benedictionem donabit dicens *Et benedictio Dei* etc.

(1) In Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. XXV, n. 3, post orationem *Precibus et meritis*, subiicitur immediate formula *Et benedictio Dei* etc. omissa altera oratione *Indulgentiam, absolutionem*, etc. Attamen, lib. II, cap. XXXIX, n. 3, post orationem *Precibus et meritis*, additur alia *Indulgentiam, absolutionem* etc. In antiquo Pontificali Romano, iussu Innocentii VIII compilato ab Augustino Piccolomineo Pientiae Episcopo, titulo *De Missa pontificali, Pontifice solemniter celebrante*, exstat etiam oratio *Indulgentiam, absolutionem* etc. (fol. 219, edit. 1561 Venetiis, apud Iunctas). Porro ex codice illo duxit originem hodiernum Episcoporum Caeremoniale: et in Sacello pontificio oratio praedicta recitata constanter est: videtur igitur non esse omittenda. A.

29. Episcopus dimittet pastorale, et sedens detegetur mitra a secundo Diacono assistente, assurget, cumque ipso consurget chorus, qui erat genuflexus.

30. Celebrans ad altare a latere redibit, et Missam prosequetur.

31. Si erit Archiepiscopus, non sedens deponet baculum, et Missa continuabitur.

32. In Missis solemnibus pontificalibus ipse Episcopus Celebrans habere debet homiliam, seu sermonem post evangellum. Quod ad ritum servandum in hac circumstantia, dependebit a situ altaris; namque si thronus ita situs erit, ut facile possit a populo exaudiri, faciet homiliam in throno sedens; sin minus, faciet ex altari.

33. Quocirca, si Episcopus homiliam seu sermonem habebit ex throno, postquam thurificatus erit a Presbytero assistente, sedebit, reponetur eius capiti mitra a primo Diacono assistente et gremiale, sedebunt etiam ceteri omnes. Si Presbyter assistens, sedendo a dexteris throni, aliquo modo conspectum Episcopi populo impediret, sedebit in throni plano a sinistris Episcopi.

34. Quando Episcopus sederit, non se signans neque recitans *Ave, Maria*, exordietur homiliam, seu sermonem; quin etiam a quibusdam Episcopis solet homilia legi, non recitari memoriter.

35. Postquam Episcopus sacram concionem absolverit, a secundo Diacono assistente amovebitur gremiale.

36. Diaconus ministrans discedet de scamno, quo sedebat apud altare, faciet ad altare, dum praeteribit, reverentiam, procedet ante thronum, reverebitur Episcopum, ibique ad Episcopum conversus cantabit *Confiteor*, ut supra. Episcopus stabit, gestans in capite mitram. Postquam Diaconus cantaverit *Confiteor*, Presbyter assistens publicabit Indulgentias, legens formulam superius relatam, quae dabitur ipsi a Caeremoniario vel a clerico. Ad absolutionem et benedictionem quod attinet, illa omnia fient, quae paullo ante praescripta sunt.

37. Quod si Episcopus pro habenda homilia opus esset ut accederet ad altare, propterea quod nimis longe a populo thronus positus esset, curabitur ut in antecessum praeparetur prope abacum vel alio loco faldistorium cum tegumento respondente colori Officii, et quinque scabella aequalia throni scabellis.

22. Si Episcopus erit Cardinalis, legetur quae dabitur in appendice libri VIII.

23. Hoc tempore ad thronum approximabunt cappellani cum libro et scotula.

24. Publicata Indulgentia, Diaconus secundus tollet mitram Episcopo, si paratus erit, vel si non paratus Episcopus sibi tollet biretum et illud tradet primo Diacono assistenti. Postea Episcopus iunctis manibus surget, et recitabit elata voce formulam absolutionis *Precibus et meritis* etc.

25. Si fuerit Archiepiscopus, cappellanus accippiet Crucem archiepiscopalem, quam deferet ad thronum dum publicantur Indulgentiae, et genuflexus in infimo gradu throni sustinebit illam ante Archiepiscopum, imagine Crucifixi ad eum versa.

26. Quando Episcopus assurget, ut incipiat legere formulam absolutionis, omnes in genua procumbent, exceptis Praelatis, siqui aderunt, et Canonicis; genua flectent etiam Ministri Celebrantis, nisi fuerint Canonici. Celebrans autem adstabit, etiamsi non sit Canonicus.

27. Post formulam *Precibus et meritis* etc. et orationem *Indulgentiam* etc. (1), Episcopus sedebit, ac primus Diaconus assistens imponent ei mitram. Postea duo Diaconi attollent eius fimbrias pluvialis. Episcopus assurget, et elevans oculos manusque, quas ante faciem suam iunget, accipiet sinistra baculum pastoralem ac trinam benedictionem donabit, dicens *Et benedictio Dei* etc. Quod si cappa erit indutus, ad benedictionem cooperiet caput bireto, neque utetur baculo pastorali.

28. Si fuerit Archiepiscopus et ante se habuerit Crucem, non resumet mitram, et postquam elevaverit oculos manusque, prius quam baculum sinistra accipiat, reverentiam faciet ad Crucem praedictam, tum sinistra accipiet baculum, ac trinam benedictionem donabit dicens *Et benedictio Dei* etc.

---

(1) In Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. XXV, n. 3, post orationem *Precibus et meritis*, subiicitur immediate formula *Et benedictio Dei* etc. omissa altera oratione *Indulgentiam, absolutionem*, etc. Attamen, lib. II, cap. XXXIX, n. 3, post orationem *Precibus et meritis*, additur alia *Indulgentiam, absolutionem* etc. In antiquo Pontificali Romano, iussu Innocentii VIII compilato ab Augustino Piccolomineo Pientiae Episcopo, titulo *De Missa pontificali, Pontifice solemniter celebrante*, exstat etiam oratio *Indulgentiam, absolutionem* etc. (fol. 219, edit. 1561. Venetiis, apud Iunctas). Porro ex codice illo duxit originem hodiernum Episcoporum Caeremoniale; et in Sacello pontificio oratio praedicta recitata constanter est: videtur igitur non esse omittenda. A.

29. Episcopus dimittet pastorale, et sedens detegetur mitra a secundo Diacono assistente, assurget, cumque ipso consurget chorus, qui erat genuflexus.

30. Celebrans ad altare a latere redibit, et Missam prosequetur.

31. Si erit Archiepiscopus, non sedens deponet baculum, et Missa continuabitur.

32. In Missis solemnibus pontificalibus ipse Episcopus Celebrans habere debet homiliam, seu sermonem post evangelium. Quod ad ritum servandum in hac circumstantia, dependebit a situ altaris; namque si thronus ita situs erit, ut facile possit a populo exaudiri, faciet homiliam in throno sedens; sin minus, faciet ex altari.

33. Quocirca, si Episcopus homiliam seu sermonem habebit ex throno, postquam thurificatus erit a Presbytero assistente, sedebit, reponetur eius capiti mitra a primo Diacono assistente et gremiale, sedebunt etiam ceteri omnes. Si Presbyter assistens, sedendo a dexteris throni, aliquo modo conspectum Episcopi populo impediret, sedebit in throni plano a sinistris Episcopi.

34. Quando Episcopus sederit, non se signans neque recitans *Ave, Maria*, exordietur homiliam, seu sermonem: quin etiam a quibusdam Episcopis solet homilia legi, non recitari memoriter.

35. Postquam Episcopus sacram concionem absolverit, a secundo Diacono assistente amovebitur gremiale.

36. Diaconus ministrans discedet de scamno, quo sedebat
apud altare, faciet ad altare, dum praeteribit, reverentiam,
procedet ante thronum, reverebitur Episcopum, ibique ad Epi-
scopum conversus cantabit *Confiteor*, ut supra. Episcopus
stabit, gestans in capite mitram. Postquam Diaconus canta-
verit *Confiteor*, Presbyter assistens publicabit Indulgentias,
legens formulam superius relatam, quae dabitur ipsi a Cae-
remoniario vel a clerico. Ad absolutionem et benedictionem
quod attinet, illa omnia fient, quae paullo ante praescripta
sunt.

37. Quod si Episcopus pro habenda homilia opus esset ut accederet ad altare, propterea quod nimis longe a populo thronus positus esset, curabitur ut in antecessum praeparetur prope abacum vel alio loco faldistorium cum tegumento respondente colori Officii, et quinque scabella aequalia throni scabellis.

38. Dum Episcopus osculabitur textum evangelii ac thurificabitur, duo tresve clerici ad hoc delegati advertent, ut solicite ponant in medio suppedaneo altaris faldistorium pro Episcopo, et quinque scabella in suppedaneo ipso, tria nempe a latere dextro, duo a sinistro faldistorii.

39. Postquam Episcopus thurificatus erit, sedebit, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra. Presbyter assistens manebit ante pedes throni, itemque Diaconus et Subdiaconus ad altare ministrantes non sedebunt in scamno, sed exspectabunt ante altare.

40. Episcopus, quum coopertus erit mitra, baculum pastoralem sinistra accipiet ac descendet de throno. Quum de throno descenderit, vel transiens per chorum iturus ad altare, iuxta positionem utriusque, dextera clerum benedicet. Praecedetur a Presbytero assistente, a lateribus habebit Diaconos assistentes, sequentur eum caudatarius, quatuor cappellani a mitra, baculo, libro et scotula, clericusque cum gremiali.

41. Quum venerit ante altare, succedent in assistentia Diaconus et Subdiaconus, ac recedent Diaconi assistentes. Ad vitandam confusionem in mutatione loci, animadvertendum ut Presbyter assistens recedat versus cornu evangelii cum Diacono altaris et cum primo Diacono assistente; Subdiaconus autem cum secundo Diacono assistente versus partem epistolae.

42. Ante altare Episcopus cum assistentibus et Ministris conficient reverentiam ad Crucem, cappellani autem praedicti genuflexionem. Episcopus cum assistentibus et Ministris ascendent ad altare, et sedebunt hoc ordine: Episcopus in faldistorio posito in medio, Presbyter assistens a dextris Episcopi, sed paullo ante, quatenus patietur latitudo suppedanei, et ferme in positione quam servare solet quum throno assistit; Diaconus ministrans sedebit a dextris pariter Episcopi, sed post Presbyterum assistentem; primus Diaconus assistens a dextra Diaconi ministrantis; Subdiaconus sedebit a sinistris Episcopi, et secundus Diaconus assistens a sinistris Subdiaconi ministrantis.

43. Sedens Episcopus dimittet baculum, qui recipietur a respectivo cappellano. Diaconus ministrans genibus eius imponet gremiale. Cappellani a mitra et baculo cum caudatario sedebunt a latere in gradibus altaris ex parte evangelii, reliqui duo a libro et scotula cum clerico a gremiali sedebunt eodem modo a latere epistolae. Postquam sederit Episcopus,

considebit chorus. Tunc Episcopus inchoabit homiliam non se signans nec recitans *Ave, Maria*.

44. Peracta ab Episcopo homilia, chorus et ceteri omnes consurgent. Diaconus ministrans de suppedaneo descendet, inclinabit se ad Episcopum, et stans in gradu superiori a sinistris eius cantabit *Confiteor*, ut supra; tum Presbyter assistens publicabit Indulgentiam. Diaconus ministrans tollet, deinde imponet ei mitram pro absolutione et benedictione, et Presbyter assistens sustinebit ei librum ut supra; post benedictionem, Episcopus de altari descendet, redibit ad thronum eodem ordine ac supra, ibique deposita mitra, adstans intonabit *Credo*, et prosequetur Missam solemnem pontificalem. Diaconus et Subdiaconus, profecto ex altari Episcopo, revertentur ad scamnum suum.

45. Si Episcopus nolit ipse habere homiliam dum cantabit Missam, delegabit Canonicum aliquem, qui sermonem seu sacram concionem habeat post evangelium: hic tamen debebit officio fungi Presbyteri assistentis, etiamsi non esset e digniorum et seniorum numero. Quapropter postquam thurificaverit Episcopum post evangelium, et Episcopus sederit, ascendet, et profunde inclinatus petet ab eo benedictionem et Indulgentias, ut supra. Accedet deinde ad pulpitum, et paratus pluviali exsequetur totum id quod superius praescriptum est Concionatori. Completo sermone, exspectabit stans dum cantetur *Confiteor*, quo cantato, publicabit Indulgentias, et de pulpito descendet. Hoc casu liber ante Episcopum pro absolutione et benedictione sustinebitur a cappellano respectivo, nisi Presbyter assistens ad thronum redierit.

46. Quando, absente Episcopo ordinario, habebitur sacra concio post evangelium Missae solemnis, Concionator aderit prope abacum ad cantum evangelii, ut superius innutum est. Postquam Celebrans osculatus erit evangelium, Concionator comitatus a clerico procedet in medium chorum ante altare, reverentiam faciet vel genuflexionem ad Crucem, deinde reverentiam ad chorum, et quin petat benedictionem a Celebrante, quamvis esset Episcopus non ordinarius vel Abbas aut praeditus usu Pontificalium, ascendet in pulpitum, et sacram peraget concionem, ut dictum est. Si Episcopus concesserit Indulgentias, peracta concione, publicabuntur illae per formulam consuetam a Concionatore, qui stabit capite nudato.

47. Dimissa concione, Celebrans cum Ministris procedent ad altare, et Missa continuabitur. Concionator redibit in sa-

cristiam, quin prius vadat in chorum, excepto casu, quo nulla
alia esset porta, qua intretur in sacristiam, nisi ex parte
chori. Tali casu, reverentiam faciet ad chorum et ad al-
tare, quemadmodum quum discessit, iturus ad ambonem seu
pulpitum.

Articulus II.

De s. communione distribuenda in Missa pontificali Episcopi ordinarii.

1. Si inter Missam pontificalem Episcopi ordinarii di-
stribuenda sit s. communio clero, ut fit feria V in Coena Do-
mini, in celebratione Synodi dioecesanae, et in alia quacumque
circumstantia, una cum ceteris rebus notatis in relativis ca-
pitulis, praeparabitur Pyxis cum operculo, in qua aderit par-
ticularum numerus communicandis sufficiens, praeparabitur
insuper mappa longa linea, ante communicandos extendenda,
neque dedeceret si esset acu picta et exornata in suis oris (1);
stolae sufficienti numero pro Presbyteris (*et Diaconis), qui
de sacra mensa participabunt; plura vasa vitrea cum aqua et
vino ac suis mappulis appensis pro purificatione communi-
catorum; libellus seu tabella, in qua exstet scriptum *Confiteor*
cum notis in commodum Diaconi, si necesse ei fuerit: liber
cum formula *Misereatur* etc. *Indulgentiam* etc. pro Episcopo.

2. Subdiaconus, postquam Calicem ad altare attulerit pro
offertorio, redibit ad abacum, accipiet Pyxidem et coopertam
velo deferet ad altare, si tamen id non exsequatur Caeremo-
niarius vel Sacrista, quod quidem aequius videretur.

3. Diaconus, priusquam Episcopo tradat Patenam cum
hostia pro offertorio post praegustationis actum, dextera
Pyxidem accipiet eamque ponet in corporali versus latus
suum, non in medio, et sustinens eandem sinistra in pede,
dextera demet operculum, quod in latere eodem ponet extra
corporale.

4. Idem deinde Diaconus accipiet Patenam cum hostia,
cumque osculis usitatis tradet illam Episcopo, tum dextera
sumptam Pyxidem in pede elevabit ad altitudinem Patenae,
prope quam sustinebit ipsam, donec ab Episcopo compleatur
oblatio.

(1) Velo humerali pro mappa linea uti in communione non decet. A.

5. Quum Episcopus demittet Patenam cum hostia, facturus
per ipsam Crucis signum, et depositurus hostiam super cor-
porale. Diaconus demittet ac ponet Pyxidem in medio cor-
porali ex parte posteriori, ita ut sit post Calicem, eamque teget
operculo.

6. Postea Diaconus absterget Calicem, et vinum in cum
infundet, ac prosequetur actiones quae sui muneris sunt,
ut notatum est articulo praec. de Missa pontificali, n. 118 et
seqq.

7. Ad illa Canonis verba *Quam oblationem* etc., Diaconus
accedet ad Episcopi dexteram, et manu dextera accipiet Pyxi-
dem, admovebit ipsam prope dextram Episcopi, demet oper-
culum, et reponet illud extra corporale.

8. Episcopus consecrabit hostiam et particulas, elevationem
peraget, reponet s. Hostiam super corporale, et genuflexionem
iterabit.

9. Genuflexione ab Episcopo iterata, assurget Diaconus,
Pyxidem teget operculo, et quo loco erat post Calicem reponet;
pallam a Calice amovebit, et rursus genua flectet, ac reliquae
praescriptae actiones peragentur.

10. Clerici cum intorticiis manebunt usque ad exitum com-
munionis.

11. Episcopus pacem dabit Presbytero assistenti ac duobus
Diaconis assistentibus. Diacono autem et Subdiacono dabit post
communionem.

12. Paullo ante communionem duo cappellani superpelliceo
induti, qui sustinere mappam ante communicandos debebunt,
pergent ad abacum, et primus eorum accipiet mappam praedi-
ctam, genuflexionem in medio facient ante altare, et in extre-
mitate graduum illius genua submittent.

13. Item Canonicus ultimus, dummodo sacro ordine con-
stitutus sit, accedet ad abacum, accipiet vas cum vino et aqua
et mappulam, et consistet in plano altaris versus cornu evan-
gelii, ministraturus deinceps Canonicis et Magistratui purifi-
cationem: id ipsum exsequetur Beneficiarius unus pro Benefi-
ciariis et reliquis de clero.

14. Cappellanus a libro accipiet ex abaco librum pro abso-
lutione, et consistet in latere evangelii ante gradus laterales
altaris.

15. Postquam Episcopus Calicem sumpserit, Diaconus Ca-
licem cooperiet palla et ponet super corporale prope latus
evangelii. Diaconus genuflectet, Pyxidem accipiet, ad medium

altaris admovebit, ac deteget illam. Episcopus genuflexionem cum Diacono et Subdiacono conficiet, accipiet duas Particulas, easque ponet super Patenam, et Diaconus Pyxidem iterum cooperiet.

16. Postea Diaconus et Subdiaconus venient in extremitatem suppedanei, ibique flectent in medio genua, Diaconus a dextris Subdiaconi. Episcopus genuflectet, sinistra Patenam, dextra Particulam unam accipiet, et convertetur ad Ministros; non dicens *Misereatur* etc. nec *Ecce Agnus Dei* etc. nec *Domine, non sum dignus* etc., communicabit Diaconum, formans cum s. Particula signum Crucis, et dicens tantum *Corpus Domini nostri* etc. Diaconus, priusquam accipiat s. Particulam, osculabitur Episcopi manum; deinde assurget et osculabitur Episcopum in gena sinistra, dicente Episcopo *Pax tecum*, et ipse respondebit *Et cum spiritu tuo.* Hoc ipsum faciet Episcopus erga Subdiaconum, et Subdiaconus erga Episcopum.

17. Convertetur Episcopus ad altare, et Patenam reponet in corporali. Diaconus et Subdiaconus pergent ad accipiendam purificationem a Canonico, qui porriget eis vas cum mappula, ut superius traditum est, et curabunt, ut hanc actionem expedite exsequantur.

18. Interea communicandi de suis stallis descendent, et in plures ordines divisi in medio presbyterio genua flectent: quod si presbyterium eorum numerum non caperet, loco quisque suo genibus incumbent.

19. Diaconus redibit ad altare, et subsistet in latere epistolae versus angulum altaris in gradu superiori, Subdiaconus pariter stabit contra illum in latere opposito, et Episcopus, iterata ad Sacramentum genuflexione, convertetur ad communicandos, versus cornu evangelii, ne tergum vertat ad SS. Sacramentum.

20. Presbyter assistens recedet de altari, ut locum det Episcopo et Subdiacono, sed animum advertet libro, quem sustinebit cappellanus pro absolutione, ut deinceps declarabitur.

21. Diaconus inclinatus cantabit *Confiteor*, et si opus ei fuerit libello, seu tabella, ut supra dictum est, illam porriget ei clericus, qui recipiet statim ac Diaconus cantare *Confiteor* desierit, et reponet illam in abaco.

22. Sub finem *Confiteor*, ascendent ad Episcopum Presbyter assistens et duo cappellani cum libro et scotula. Presbyter assistens monstrabit Episcopo *Misereatur* etc.

23. Postquam Diaconus cantaverit *Confiteor*, Episcopus recitabit elata voce *Misereatur* etc. et *Indulgentiam* etc., faciens dextera Crucis signum versus communicandos, et recedent cappellani a libro et scotula, qui haec deponet super altare in latere evangelii: etiam Presbyter assistens recedet extra altare, adstans, ut stabit in choro clerus, qui non participabit de sacra mensa. Sin Presbyter assistens et duo praedicti cappellani s. Eucharistiam sumpturi essent, genua flectent simul cum aliis loco suo.

24. Episcopus se convertet ad altare, Diaconus transibit ad eius sinistram in cornu evangelii, Subdiaconus ad dexteram in cornu epistolae, et coniunctim facient genuflexionem.

25. Ascendent ad latera altaris duo cappellani cum mappula, quam explicatam et extensam sustinebunt ante communicandos, nixi genibus in extremitatibus lateralibus suppedanei.

26. Post genuflexionem Diaconus Pyxidem deteget, et accipiet utraque manu, ponens dexteram infra cuppam, sinistram infra pedem: Subdiaconus dextera accipiet Patenam sine purificatorio. Deinde Episcopus, Diaconus et Subdiaconus convertentur versus communicandos. Episcopus autem iunctis manibus se convertet super dexteram suam, ne tergum vertat ad Sacramentum a Diacono sustentum. Et Diaconus advertet, ut Pyxidem sustineat ante Episcopum dum accipiet ss. Particulas, et reducat ad pectus suum, cum communicati osculabuntur Episcopum in vultu. Subdiaconus vero meminerit Patenam supponere mento communicandorum et retrahere illam, postquam divinam Eucharistiam acceperint.

27. Itaque ubi Episcopus cum Ministris conversus erit ad communicandos, ascendent ad altare primi duo, et in extremo suppedaneo genibus instabunt.

28. Episcopus, non dicens *Ecce Agnus Dei* etc. neque *Domine, non sum dignus*, accipiet unam s. Particulam, et faciens per ipsam Crucis signum, ac dicens *Corpus Domini* etc. SS. Sacramentum ministrabit primo, qui priusquam accipiat communionem osculabitur Episcopi manum, accepta autem osculabitur Episcopi genam sinistram. Idipsum deinceps exsequentur ceteri.

29. Clerus excepturus communionem servabit ordinem praecedentiae, qui constitutus est pro candelis et palmis in respectivis diebus accipiendis.

altaris admovebit, ac deteget illam. Episcopus genuflexionem cum Diacono et Subdiacono conficiet, accipiet duas Particulas, easque ponet super Patenam, et Diaconus Pyxidem iterum cooperiet.

16. Postea Diaconus et Subdiaconus venient in extremitatem suppedanei, ibique flectent in medio genua, Diaconus a dextris Subdiaconi. Episcopus genuflectet, sinistra Patenam, dextra Particulam unam accipiet, et convertetur ad Ministros; non dicens *Misereatur* etc. nec *Ecce Agnus Dei* etc. nec *Domine, non sum dignus* etc., communicabit Diaconum, formans cum s. Particula signum Crucis, et dicens tantum *Corpus Domini nostri* etc. Diaconus, priusquam accipiat s. Particulam, osculabitur Episcopi manum; deinde assurget et osculabitur Episcopum in gena sinistra, dicente Episcopo *Pax tecum*, et ipse respondebit *Et cum spiritu tuo*. Hoc ipsum faciet Episcopus erga Subdiaconum, et Subdiaconus erga Episcopum.

17. Convertetur Episcopus ad altare, et Patenam reponet in corporali. Diaconus et Subdiaconus pergent ad accipiendam purificationem a Canonico, qui porriget eis vas cum mappula, ut superius traditum est, et curabunt, ut hanc actionem expedite exsequantur.

18. Interea communicandi de suis stallis descendent, et in plures ordines divisi in medio presbyterio genua flectent: quod si presbyterium eorum numerum non caperet, loco quisque suo genibus incumbent.

19. Diaconus redibit ad altare, et subsistet in latere epistolae versus angulum altaris in gradu superiori, Subdiaconus pariter stabit contra illum in latere opposito, et Episcopus, iterata ad Sacramentum genuflexione, convertetur ad communicandos, versus cornu evangelii, ne tergum vertat ad SS. Sacramentum.

20. Presbyter assistens recedet de altari, ut locum det Episcopo et Subdiacono, sed animum advertet libro, quem sustinebit cappellanus pro absolutione, ut deinceps declarabitur.

21. Diaconus inclinatus cantabit *Confiteor*, et si opus ei fuerit libello, seu tabella, ut supra dictum est, illam porriget ei clericus, qui recipiet statim ac Diaconus cantare *Confiteor* desierit, et reponet illam in abaco.

22. Sub finem *Confiteor*, ascendent ad Episcopum Presbyter assistens et duo cappellani cum libro et scotula. Presbyter assistens monstrabit Episcopo *Misereatur* etc.

23. Postquam Diaconus cantaverit *Confiteor*, Episcopus recitabit elata voce *Misereatur* etc. et *Indulgentiam* etc., faciens dextera Crucis signum versus communicandos, et recedent cappellani a libro et scotula, qui haec deponet super altare in latere evangelii: etiam Presbyter assistens recedet extra altare, adstans, ut stabit in choro clerus, qui non participabit de sacra mensa. Sin Presbyter assistens et duo praedicti cappellani s. Eucharistiam sumpturi essent, genua flectent simul cum aliis loco suo.

24. Episcopus se convertet ad altare, Diaconus transibit ad eius sinistram in cornu evangelii, Subdiaconus ad dexteram in cornu epistolae, et coniunctim facient genuflexionem.

25. Ascendent ad latera altaris duo cappellani cum mappula, quam explicatam et extensam sustinebunt ante communicandos, nixi genibus in extremitatibus lateralibus suppedanei.

26. Post genuflexionem Diaconus Pyxidem deteget, et accipiet utraque manu, ponens dexteram infra cuppam, sinistram infra pedem: Subdiaconus dextera accipiet Patenam sine purificatorio. Deinde Episcopus, Diaconus et Subdiaconus convertentur versus communicandos. Episcopus autem iunctis manibus se convertet super dexteram suam, ne tergum vertat ad Sacramentum a Diacono sustentum. Et Diaconus advertet, ut Pyxidem sustineat ante Episcopum dum accipiet ss. Particulas, et reducat ad pectus suum, cum communicati osculabuntur Episcopum in vultu. Subdiaconus vero meminerit Patenam supponere mento communicandorum et retrahere illam, postquam divinam Eucharistiam acceperint.

27. Itaque ubi Episcopus cum Ministris conversus erit ad communicandos, ascendent ad altare primi duo, et in extremo suppedaneo genibus instabunt.

28. Episcopus, non dicens *Ecce Agnus Dei* etc. neque *Domine, non sum dignus*, accipiet unam s. Particulam, et faciens per ipsam Crucis signum, ac dicens *Corpus Domini* etc. SS. Sacramentum ministrabit primo, qui priusquam accipiat communionem osculabitur Episcopi manum, accepta autem communionem osculabitur Episcopi genam sinistram. Idipsum deinceps exsequentur ceteri.

29. Clerus excepturus communionem servabit ordinem praecedentiae, qui constitutus est pro candelis et palmis in respectivis diebus accipiendis.

30. Propter varietatem sacrarum vestium, quibus Dignitates et Canonici utuntur, siquo in coetu dispar esset numerus, terni ibunt ultimo loco in coetibus singulis.

31. In accessu et recessu ab altari observabitur ordo innutus pro communione cleri in Missis solemnibus, cap. III, lib. II, n. 295.

32. Curabitur etiam, ut adsit qui suppleat Canonicum delegatum ad porrigendam communicatis purificationem, ut ipse quoque accedere ad altare possit et s. communionem excipere. Quod fiet etiam relate ad clericos intorticia sustinentes, qui communionis tempore stabunt (1) a lateribus altaris, ita tamen ut transitum communicandis non impediant.

33. Siquis aderit Praelatus (non vero Episcopus consecratus), qui velit de sacra mensa participare, si fuerit Presbyter aut Diaconus, paullo ante communionem dimittet mantelletum apud abacum, et supra rochetum induetur superpelliceo et stola e collo pendente vel firmata ab humero sinistro ad latus dextrum: sin autem erit Subdiaconus aut clericus, procedet mantelleto indutus post Canonicos paratos, et Episcopi manum ac faciem osculabitur.

34. Omnes communicandi manum quidem Episcopi ante communionem osculabuntur, sed faciem Canonici tantum parati et Praesules, si qui aderunt.

35. Si velit Episcopus populo quoque ministrare s. communionem, descendet de altari, et veniet ad cancellos seu balaustrium presbyterii, super quo si praeparatae erunt tobaleae, qui duo cappellani sustinebant mappam ante communicandos, recedent; aliter simul cum Episcopo et ceteris Ministris descendent ad balaustrium: Diaconus continuabit sustinere Pyxidem, Subdiaconus Patenam: clerici cum intorticiis pergent et ipsi ad balaustrium, locum sumentes a lateribus Episcopi et Ministrorum, ne tamen impediant actiones ab ipsis persolvendas. Reliqui omnes assistentes Episcopi prope altare manebunt. Communionem Episcopus ministrabit ordine usitato; initium videlicet sumetur ab angulo ex latere epistolae, et procedetur ad alterum in partem evangelii. Uniquisque communicandus osculabitur manum Episcopi antequam s. Particulam accipiat.

(1) Genuflexi remanebunt, vel se conferent (nisi ibi fuerint) ad genuflectendum... Caerem. Epis. lib. II, cap. VIII, n. 71, ait: « Ministri funalia habentes surgunt... nisi facienda sit communio; quia tunc remanent genuflexi cum funalibus accensis usque ad finitam communionem ».

36. Communióne peracta, Episcopus et ceteri omnes redibunt ad altare: Diaconus autem et Subdiaconus persistent quo loco erunt.

37. Ubi ad altare venerint, Diaconus Pyxidem reponet in medio corporali, et Subdiaconus pariter super corporali Patenam relinquet prope Pyxidem versus cornu evangelii. Siqua superfuerit s. Particula, fiet ab omnibus genuflexio. Diaconus transibit ad Episcopi dextram, Subdiaconus a dextra Diaconi stabit. Presbyter assistens ad librum redibit fungens officio suo.

38. Siqua Particula, ut innuimus, superfuerit in Pyxide, consummabitur ab Episcopo, qui postea purificabit Pyxidem et Patenam quoque, si opus fuerit.

39. Clerici cum intorticiis consurgent post Sacramenti consummationem, genuflexionem facient ad altare, reverentiam ad chorum, et pergent ad exstinguenda ac deponenda intorticia.

40. Caeremoniarius vel Sacrista Pyxidem referet ad abacum, postquam purificata fuerit ab Episcopo. Missa autem ritu praescripto peragetur.

41. Notandum tantum est, quod in Coena Domini nec Ministri neque Canonici debent Episcopum post communionem in vultu osculari.

CAPUT VII.

De Vesperis pontificalibus Episcopi in sua cathedrali quum Missam postridie non cantat

---

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 1. Ante altare, genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium, ut cap. IV huius libri.

2. Sex cerei super altari, accendendi saltem quum in accessu et recessu ab ecclesia Episcopus orabit.

In altari maiore. — 3. Sex candelabra cum cereis et Crux aequalis candelabris plus minus nobilibus, pro qualitate festi.

4. Pallium coloris congruentis Officio.

5. Praeter tres tobaleas, praeparabitur altera seu velum explicatum, quod cooperiat mensam, super qua ponentur in medio paramenta pro Episcopo, videlicet formale in lance, pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, et haec omnia contegentur velo amplo concolore paramentis.

6. In latere evangelii mitra pretiosa cum velo pro cappellano, qui gestaturus eam erit, et in latere epistolae altera auriphrygiata, sive auro intexta. Si pretiosa uti non licebit, praeparabitur solum auriphrygiata in latere evangelii, cum vimpa, seu velo pro cappellano praedicto.

7. Prope abacum ponetur baculus pastoralis, ac si Praesul fuerit Archiepiscopus, praeparabitur etiam basis pro stabilienda Cruce archiepiscopali.

8. Gradus altaris contegentur tapeto.

In abaco. — 9. In abaco mantili cooperto praeparabuntur candelabra cum candelis pro acolythis; thuribulum cum navicula; scotula cum candela; Antiphonarium cum tegumento concolore paramentis; Canon pontificalis pro benedictione, nisi ad calcem Antiphonarii inserta esset formula praedicta; Directorium chori adhibendum a cantore in praeintonatione antiphonarum.

Ante altare. — 10. Faldistorium cum pulvinis, in quo genuflectet Episcopus.

In choro. — 11. Thronus Episcopi exornabitur lodicibus et baldachino concolore Officio. In plano superiori aderunt tria scabella lignea, quae cooperta esse non debent panno sericeo vel pulvinis, pro Presbytero assistente ac duobus Diaconis assistentibus. Prope cathedram aderit pulvinus utendus ab Episcopo, si intonandus erit hymnus *Veni, creator*, aut *Ave, maris stella*, vel alter cantandus de Cruce, ad strophen *O Crux*. Gradus autem throni sternentur tapeto.

12. In primis chori subselliis prope thronum ponentur quatuor vel sex pluvialia, prout qualitas festi requirit, pro Canonicis ad quos spectabit parari ex consuetudine ecclesiae. Si thronus situs erit e regione altaris, pluvialia dividentur, dimidia pars ex utroque throni latere; sin autem locatus erit a latere evangelii, praeparabuntur in scamno seu stallis choralibus quae throno erunt propiora.

Ad balaustrium sive ingressum presbyterii. — 13. Candelabra maiora quatuor vel sex numero cum intorticiis, aut cereis.

§ 2. *In functione.*

14. Ante Vesperas, festivo more sonabunt campanae, semel aut pluries, ex usu cuiusque loci, et sonabunt etiam quum Episcopus ad ecclesiam perveniet.

15. Hora praestituta, quum pulsabitur campanula sacristiae, Canonici habitu chorali induti procedent ad associandum Episcopum, ut praecedenti capite IV. Clericus superpelliceo indutus praesto erit ad portam ecclesiae, qua Episcopus ingredietur. Aderit etiam qui fungatur officio aperiendi et claudendi portam, postquam Episcopus ingressus erit.

16. Clerici afferendis paramentis Episcopo designati, et alii induendis pluviali quatuor aut sex Canonicis, poterunt adesse in choro antequam adveniat Episcopus.

17. Episcopus cappa indutus, associatus a Canonicis, aspersorium accipiet a digniore Capituli, quum erit in limine ecclesiae, et asperget adstantes: procedet ad adorandum SS. Sacramentum, postea accedet ad altare primarium, et facta ad Crucem reverentia, genua flectet in faldistorio, super quo exten-

CAPUT VII.

DE VESPERIS PONTIFICALIBUS EPISCOPI IN SUA CATHEDRALI QUUM MISSAM POSTRIDIE NON CANTAT

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 1. Ante altare, genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium, ut cap. IV huius libri.

2. Sex cerei super altari, accendendi saltem quum in accessu et recessu ab ecclesia Episcopus orabit.

In altari maiore. — 3. Sex candelabra cum cereis et Crux aequalis candelabris plus minus nobilibus, pro qualitate festi.

4. Pallium coloris congruentis Officio.

5. Praeter tres tobaleas, praeparabitur altera seu velum explicatum, quod cooperiat mensam, super qua ponentur in medio paramenta pro Episcopo, videlicet formale in lance, pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, et haec omnia contegentur velo amplo concolore paramentis.

6. In latere evangelii mitra pretiosa cum velo pro cappellano, qui gestaturus eam erit, et in latere epistolae altera auriphrygiata, sive auro intexta. Si pretiosa uti non licebit, praeparabitur solum auriphrygiata in latere evangelii, cum vimpa, seu velo pro cappellano praedicto.

7. Prope abacum ponetur baculus pastoralis, ac si Praesul fuerit Archiepiscopus, praeparabitur etiam basis pro stabilienda Cruce archiepiscopali.

8. Gradus altaris contegentur tapeto.

In abaco. — 9. In abaco mantili cooperto praeparabuntur candelabra cum candelis pro acolythis; thuribulum cum navicula; scotula cum candela; Antiphonarium cum tegumento concolore paramentis; Canon pontificalis pro benedictione, nisi ad calcem Antiphonarii inserta esset formula praedicta;

Directorium chori adhibendum a cantore in praeintonatione antiphonarum.

Ante altare. — 10. Faldistorium cum pulvinis, in quo genuflectet Episcopus.

In choro. — 11. Thronus Episcopi exornabitur lodicibus et baldachino concolore Officio. In plano superiori aderunt tria scabella lignea, quae cooperta esse non debent panno sericeo vel pulvinis, pro Presbytero assistente ac duobus Diaconis assistentibus. Prope cathedram aderit pulvinus utendus ab Episcopo, si intonandus erit hymnus *Veni, creator*, aut *Ave, maris stella*, vel alter cantandus de Cruce, ad strophen *O Crux*. Gradus autem throni sternentur tapeto.

12. In primis chori subselliis prope thronum ponentur quatuor vel sex pluvialia, prout qualitas festi requirit, pro Canonicis ad quos spectabit parari ex consuetudine ecclesiae. Si thronus situs erit e regione altaris, pluvialia dividentur, dimidia pars ex utroque throni latere; sin autem locatus erit a latere evangelii, praeparabuntur in scamno seu stallis choralibus quae throno erunt propiora.

Ad balaustrium sive ingressum presbyterii. — 13. Candelabra maiora quatuor vel sex numero cum intorticiis, aut cereis.

§ 2. *In functione.*

14. Ante Vesperas, festivo more sonabunt campanae, semel aut pluries, ex usu cuiusque loci, et sonabunt etiam quum Episcopus ad ecclesiam perveniet.

15. Hora praestituta, quum pulsabitur campanula sacristiae, Canonici habitu chorali induti procedent ad associandum Episcopum, ut praecedenti capite IV. Clericus superpelliceo indutus praesto erit ad portam ecclesiae, qua Episcopus ingredietur. Aderit etiam qui fungatur officio aperiendi et claudendi portam, postquam Episcopus ingressus erit.

16. Clerici afferendis paramentis Episcopo designati, et alii induendis pluviali quatuor aut sex Canonicis, poterunt adesse in choro antequam adveniat Episcopus.

17. Episcopus cappa indutus, associatus a Canonicis, aspersorium accipiet a digniore Capituli, quum erit in limine ecclesiae, et asperget adstantes: procedet ad adorandum SS. Sacramentum, postea accedet ad altare primarium, et facta ad Crucem reverentia, genua flectet in faldistorio, super quo exten-

detur cappa a Caeremoniario, ibique perstabit genuflexus usque ad nutum Caeremoniarii.

18. Dignitates et Canonici petent subsellia, ubi flectent genua, itemque ceteri de choro locum quisque suum occupabunt, ibique procumbent in genua.

19. Quatuor sive sex Canonici designati deponent habitum choralem, et supra superpelliceum vel rochetum, si fruantur usu eius, induentur pluviali. Digniores ipsorum locum occupabunt prope thronum.

20. Dignitates et Canonici seniores cedent locum digniorem Canonicis praedictis, et consistent post illos propter paramenta, quibus induti sunt.

21. Diaconi assistentes subsistent a lateribus Episcopi, ut suo munere fungantur.

22. Paratis praedictis Canonicis, ad nutum Caeremoniarii assurget Episcopus, et facta ad Crucem reverentia, accedet ad thronum, comitantibus illum Diaconis assistentibus. Surgente de faldistorio Episcopo, consurgent etiam ceteri, qui genibus flexis innitebantur.

23. Episcopus in accessu ad thronum, transiens per chorum, benedictionem clero donabit.

24. Ubi discesserit Episcopus de medio presbyterio, clerici duo ex illo loco tollent faldistorium cum pulvinis, et seorsim illud locabunt.

25. Caeremoniarius distribuet paramenta clericis, qui facta deinde ad Crucem genuflexione, accedent ad thronum, ut Episcopus paramentis induatur.

26. Cappellanus a mitra ex altari accipiet mitram pretiosam vel auriphrygiatam, pro ratione temporum, et velum collo impositum adhibebit ad sustinendam mitram.

27. Cubicularius habitu urbano vestitus sequetur Episcopum ad thronum vadentem.

28. Distributis clericis paramentis, Episcopus se ipse nudabit bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, deinde a Diaconis assistentibus exuetur cappa, et adiumento iis erit cubicularius, qui ad hunc finem se sistet post secundum Diaconum, et advertet ut expediat extremitatem posteriorem vestis episcopalis; tum accepta cappa recedet a throno eamque deferet in sacristiam, ubi complicabit illam, post Vesperas resumpturus.

29. Priusquam ad thronum ascendant clerici paramenta afferentes, ascendet a latere Presbyter assistens (qui esse de-

beret senior seu antiquior ex Canonicis Presbyteris, ubi praebendae sunt distinctae), qui facta inclinatione ante Episcopum, cum osculis e digito eius educet annulum, quem custodiet apud se, et redibit ad locum suum.

30. Clerici cum paramentis, alius post alium, ascendent ad thronum, et porrigent illa Diaconis assistentibus, qui Episcopum induent, ut notatum est cap. VI praecedenti, art. III, n. 52.

31. Quum primus Diaconus assistens mitram imponet Episcopo, redibit a latere in thronum Presbyter assistens, qui cum osculis consuetis annulum inseret digito annulari Episcopi, et a latere de throno descendens redibit ad stallum suum.

32. Cappellani a libro et a scotula, quum a Diaconis imponetur Episcopo stola, accedent ad abacum, accipient librum cum scotula, et facta genuflexione ad altare, deinde ad Episcopum prope thronum, consistent iuxta secundum Diaconum assistentem in throni gradu secundo.

33. Inserto annulo Episcopi digito, et profecto de throno Presbytero assistente, secundus Diaconus assistens se sistet ante Episcopum, reverentia profunda salutabit ipsum, et conscenso gradulo cathedrae, detrahet eius capiti mitram, quam tradet cappellano, descendet de gradulo, atque iterata reverentia recedet ad scabellum suum.

34. Si Episcopus utetur mitra pretiosa, cappellanus a mitra vadet ad altare, et deponet super mensa mitram pretiosam; accipiet auriphrygiatam, et cum ipsa redibit ad thronum.

35. Episcopus nudatus mitra assurget, ac totus chorus cum ipso; recitabit submissa voce *Pater noster* et *Ave, Maria*. Deinde Diaconi assistentes attollent eius fimbrias, pluvialis, et cappellani a scotula et libro se sistent ante illum, et facta genuflexione, praesentabunt ei librum apertum. Diaconi assistentes monstrabunt ei quae cantare debebit e libro. Episcopus se signans cantabit *Deus, in adiutorium* etc. cum *Gloria Patri*.

36. Statim ac Episcopus cantaverit versiculum praedictum, cappellanus a libro claudet librum, et una cum altero cappellano a scotula genuflectent ante Episcopum, et recedent prope secundum Diaconum assistentem.

37. Caeremioniarius accipiet ex abaco librum pro antiphonis praecinendis, ac statim post cantatum *Gloria Patri*, invitabit Canonicum vel Beneficiarium aut alium, cuius munus erit praecinere antiphonas. Hic comes additus Caeremoniario faciet cum ipso in medio choro reverentiam vel genuflexionem

ante altare, tum accedent ad thronum, et facta ad Episcopum reverentia vel genuflexione, ante thronum consistent.

38. Cantato a choro *Sicut erat* cum *Alleluia* vel cum *Laus tibi, Domine* etc., pro ratione temporis, Canonicus vel Beneficiarius supradictus accipiet a Caeremoniario librum, et Episcopo praecinet submissa voce antiphonam primam.

39. Immediate se sistent ante Episcopum cappellani a libro et a scotula, et Episcopus intonabit primam antiphonam, quam prosequetur cantorum chorus.

40. Cappellani antedicti, intonata ab Episcopo antiphona, recedent cum debitis genuflexionibus, et scotulam librumque ad abacum referent.

41. Beneficiarius seu Canonicus librum restituet Caeremoniario; tum facta cum eodem genuflexione vel reverentia ad Episcopum, redibunt ante altare, ubi reverentiam vel genuflexionem, ut supra, conficient, et revertentur ad locum suum.

42. Sub finem cantus primae antiphonae, cantores duo, superpelliceo induti, discedent de loco suo, procedent ante altare, et genuflectent prius ad Crucem postea ad Episcopum. Completo antiphonae cantu, e libro quem secum ferent intonabunt primum psalmum, quo intonato, statim se convertent simplicem facientes inclinationem ad illam chori partem, quae cantum psalmi prosecutura erit. Iterata deinde ad altare et ad Episcopum genuflexione, ac mutua se salutantes reverentia, ad sua loca revertentur.

43. Ad intonationem psalmi sedebit Episcopus, et a primo Diacono cooperietur mitra. Cum Episcopo sedebit chorus universus.

44. Psalmo intonato, Presbyter assistens de stallo discedet, ac facta reverentia prius ad altare, dein ad Episcopum ante thronum, ascendet in planum throni, et sedebit in scabello assistentiae toto Vesperarum tempore, cum exceptionibus, quae tradentur deinceps.

45. Postquam Presbyter assistens ad thronum ascenderit, quatuor cappellani a mitra etc., facta ad altare et ad Episcopum genuflexione, sedebunt in gradibus anterioribus throni.

46. Ceteri clerici sedebunt in gradibus altaris.

47. Cantabitur psalmus, et ad versiculum *Sicut erat* post *Gloria Patri*, Caeremoniarius, sumpto ex abaco libro pro antiphonarum intonatione, accedet ad chorum, et invitabit Canonicum vel Beneficiarium, qui primam antiphonam praecinuit Episcopo, sive alium ad quem spectabit.

48. Facient simul reverentiam vel genuflexionem ad altare, dein ad Episcopum, et approximabunt ad chorum, ac subsistent ante digniorem, qui debet secundam antiphonam intonare.

49. Completo cantu seu repetitione primae antiphonae, praedictus Canonicus vel Beneficiarius salutabit eum, qui secundam debebit intonare, eique submissa voce praecinet ipsam. Dignitas seu Canonicus dignior, qui hanc secundam antiphonam intonaturus erit, nudabit caput, assurget ac totus chorus cum eo, capite pariter nudato, exceptis Assistentibus apud thronum sedentibus, qui cum Episcopo sedere prosequentur. Canonicus dignior secundam antiphonam intonabit, et salutatus ab illo qui intonuerit, rursus sedebit, cumque ipso considebunt omnes, qui ad hanc intonationem assurrexerunt. Canonicus vel Beneficiarius cum Caeremoniario exsequentes debitas reverentias, ut supra, ad locum suum redibunt.

50. Cantabitur a choro antiphona secunda, cuius sub finem duo cantores induti superpelliceo procedent, ut supra, ante altare, et secundum psalmum intonabunt.

51. Idem ordo servabitur in reliquis antiphonis, quas intonabunt digniores chori, et in intonatione psalmorum ceterorum. Advertetur, ut ad verba *Sit nomen Domini benedictum* in psalmo CXII, *Laudate, pueri,* Episcopus inclinet, non vero detegat caput; ceteri omnes caput detegant et inclinent.

52. Ad repetitionem quintae antiphonae, cappellani a libro et a scotula consurgent, et cum debitis reverentiis pergent ad abacum, accipient librum cum scotula, et redibunt ad thronum, subsistentes prope secundum Diaconum assistentem.

53. Caeremoniarius, resumpto ex abaco libro, accedet ad chorum et invitabit Beneficiarium seu Canonicum vel alium ad quem spectabit cantare capitulum.

54. Hoc tempore, cappellani a mitra et baculo atque clerici sedentes in gradibus altaris consurgent, ac facta genuflexione ad altare, dein ad Episcopum, hi consistent ante abacum, illi manebunt prope thronum.

55. Caeremoniarius cum Cantore capituli, ut supra, facient reverentiam vel genuflexionem ad altare et ad Episcopum, et consistent quo loco cantatur epistola, caventes ne tergum ad altare, neve ad Episcopum convertant.

56. Absoluto cantu seu repetitione quintae antiphonae post psalmum, assurget Episcopus retinens capite mitram, cumque eo totus chorus nudato capite.

57. Canonicus vel Beneficiarius, stans loco indicato, cantabit capitulum. Dum respondebitur canendo *Deo gratias*, idem Canonicus seu Beneficiarius librum claudet, ac facta reverentia vel genuflexione ad altare, veniet cum Caeremoniario ante thronum, ibique reverentia aut genuflexione ad Episcopum exsequutus, stans ei praecinet hymnum.

58. Praeintonato hymno, sedebit Episcopus, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

59. Se sistent ante Episcopum duo cappellani cum scotula et libro, exsequentes genuflexiones superius praescriptas.

60. Episcopus assurget, et hymnum intonabit, quem prosequetur chorus canendo.

61. Post intonatum ab Episcopo hymnum, discedent duo praedicti cappellani et Canonicus vel Beneficiarius, qui praecinuerit hymnum, et ad locum quisque suum revertentur.

62. Si intonandus erit hymnus *Ave, maris stella* aut *Veni, creator*, ponetur pulvinus a Caeremoniario in gradulo cathedrae sive sedis throni, ibique genuflectet Episcopus, qui nudabitur etiam pileolo, et assurget postquam cantata fuerit prima strophe, ut notatum est cap. VI praecedenti, art. II, n. 59.

63. Cappellanus a mitra, accepta a secundo Diacono mitra auriphrygiata, qua usus erit Episcopus, procedet ad altare, ibique deposita mitra auriphrygiata, accipiet pretiosam, et redibit ad thronum. Si mitrae pretiosae usus non esset, remanebit apud thronum cum mitra auriphrygiata.

64. Sub hymni finem duo acolythi genuflexionem in medio choro versus Episcopum, deinde ante altare conficient, ascendent illuc a latere, et mensam denudabunt suprema tobalea, seu panno sericeo, quo cooperta erit, complicantes illum ad medietatem; tum de altari descendent, et iteratis eisdem genuflexionibus, ad abacum redibunt.

65. Advertet hoc tempore thuriferarius, ut praeparet ignem in thuribulo, et praesto sit quum in ipsum iniiciendum erit incensum.

66. Ad conclusionem hymni, in invocatione * et glorificatione Personarum SS. Trinitatis, omnes inclinabunt caput.

67. Quum versiculus a cantoribus cantabitur, cappellanus a baculo perget ad altare, accipiet baculum pastoralem, et redibit ad thronum.

68. Sub hymni finem, qui duo cantores intonuerint psalmos, cum genuflexionibus superius innutis ante altare procedent,

cantabunt versiculum, et iteratis genuflexionibus revertentur ad locum suum.

69. Quum versiculo hymni pausatim respondebitur a choro, Caeremoniarius cum Canonico vel Beneficiario, qui praecinuerit primam antiphonam et hymnum Episcopo, prodibunt in medium chorum, et conficient reverentiam vel genuflexionem. Canonicus vel Beneficiarius antedictus praecinet Episcopo antiphonam ante *Magnificat*.

70. Se sistent ante Episcopum duo cappellani cum libro et scotula. Tunc Episcopus intonabit antiphonam, quam cantorum chorus in cantu prosequetur.

71. Canonicus vel Beneficiarius, qui praecinuit antiphonam, cum reverentiis praedictis redibit ad locum suum.

72. Thuriferarius cum turibulo, peractis ad altare et ad Episcopum debitis genuflexionibus, ascendet a latere ad thronum, ibique consistet exspectans donec incensum demittatur in thuribulum.

73. Episcopus, intonata antiphona, sedebit denuo, ac primus Diaconus imponet ei mitram pretiosam, si uti licebit, secus auriphrygiatam, quo facto recedet ad scabellum suum, advertens ut simul cum Diacono secundo attollat fimbrias pluvialis Episcopi.

74. Presbyter assistens, relicto bireto super scabello suo, ad Episcopi dexteram accedet.

75. Se sistet ante Episcopum thuriferarius, qui tradita Presbytero assistenti navicula, genuflexus in gradulo cathedrae, praesentabit ei thuribulum apertum.

76. Presbyter assistens cum osculis usitatis ministrabit Episcopo cochleare cum navicula.

77. Episcopus cum formula et benedictione consueta incensum iniiciet in thuribulum.

78. Presbyter assistens naviculam restituet thuriferario, qui clauso thuribulo vadet ad altare cum debitis genuflexionibus, et subsistet in latere epistolae prope suppedaneum.

79. Cantores intonabunt *Magnificat*, consurget clerus et Episcopus, qui se signabit.

80. Cantores iidem, intonato *Magnificat*, redibunt ad locum suum.

81. Episcopus accipiet sinistra baculum pastoralem, descendet de throno, et praeeunte Presbytero assistente procedet ad altare, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt, sequentibus caudatario, extremi-

tatem posteriorem vestis sustinente, et cappellanis a mitra et baculo.

82. Transiens autem Episcopus per chorum, dextera benedicet Canonicos et reliquum clerum.

83. Presbyter assistens accelerabit gradum vadens ad altare, et conscenso suppedaneo in latere epistolae, accipiet a thuriferario thuribulum, mox traditurus Episcopo.

84. Progressus Episcopus ante gradus altaris deponet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra: deinde, cum Diaconis assistentibus reverentia profunda salutabit Crucem, ascendet ad altare, quod osculabitur in medio, accipiet a Presbytero assistente thuribulum, et altare adolebit.

85. Presbyter assistens, tradito Episcopo thuribulo, recedet in latus epistolae extra suppedaneum altaris.

86. Poterit ab Episcopo cum Assistentibus recitari *Magnificat*, quum altaris thurificatio peragetur.

87. Sub finem thurificationis, accedent ad Episcopum cappellani a mitra et baculo, qui thurificationis tempore stabunt in plano ante altare.

88. Thurificatione peracta, Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti, hic thuriferario.

89. Episcopo mitra rursus imponetur a primo Diacono assistente, et sinistra recipiet baculum pastoralem.

90. Deinde medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustollent, de altari descendet, reverebitur Crucem et redibit ad thronum, praeeunte Presbytero assistente, et sequentibus duobus praedictis cappellanis. Quum transibit per chorum, dextra benedicet Canonicos et reliquum cleri.

91. Presbyter assistens non ascendet ad thronum, sed stabit ante gradus illius, recedens aliquantum, ut libere possit transire Episcopus, quem profunda reverentia salutabit, dum transibit iturus in thronum. Caeremoniarius invitabit Beneficiarium vel alium, ad quem spectabit adolere chorum, eumque deducet ante thronum prope Presbyterum assistentem.

92. Episcopus ad thronum ascendet, sed non sedebit in sede seu cathedra, ac tradito baculo pastorali respectivo cappellano, adstabit mitram capite gestans, et iunctis manibus. Presbyter assistens a thuriferario accipiet thuribulum, et Episcopum triplici ductu stans adolebit, profunda reverentia ipsum salutans ante et post thurificationem. Episcopus autem, post thurificationem acceptam, dextera benedicet eum, et sedebit.

93. Sedenti Episcopo secundus Diaconus assistens detrahet mitram. Tum Episcopus assurget, recipiet baculum pastoralem, quem iunctis manibus continebit, atque hoc statu usque ad finem cantici praedicti permanebit.

94. Presbyter assistens thuribulum tradet Beneficiario vel alii, cui continget adolere chorum, redibit ad scabellum suum, accipiet manu biretum, seque convertet ad Beneficiarium praedictum.

95. Hic stans aliquantum super dexteram suam, duplici ductu adolebit Presbyterum assistentem, debita inclinatione eum salutans ante et post thurificationem, deinde incensabit Diaconos assistentes, Canonicos pluviali paratos, Dignitates, Canonicos et reliquos, quemadmodum descriptum fuit cap. IV, lib. I.

96. Thurificato in throno Episcopo, acolythi illi duo, qui mensam altaris nudaverant supremo tegumento, redibunt ad altare, iterumque cooperient illud qua tobalea quove panno contectum antea erat, et revertentur ad locum suum.

97. Cantato *Gloria Patri*, Episcopus deponet baculum, sedebit, et a primo Diacono assistente rursus cooperietur mitra. Sedente Episcopo, Assistentes quoque et chorus considebit (1).

98. Presbyter assistens post *Gloria Patri* sedentem Episcopum reverebitur, descendet a latere de throno, et redibit ad stallum suum, functus officio assistentiae.

99. Acolythi sument ex abaco candelabra cum candelis accensis, venient ante altare, ac genuflectent, deinde ante thronum, ibique pariter facta ad Episcopum genuflexione, dirimentur et consistent fere e lateribus throni, sed e regione ipsius et versa facie ad Episcopum.

100. Cappellani a libro et a scotula, si haec reliquerint in abaco, recipient, et subsistent prope secundum Diaconum assistentem.

101. Sub finem repetitionis antiphonae, secundus Diaconus assistens nudabit mitra Episcopum, qui assurget, et se sistent ante eum cappellani cum libro et scotula. Episcopus conversus ad altare cantabit *Dominus vobiscum* et orationem iunctis manibus.

102. Siqua fiet commemoratio, antiphona cantabitur a choro, et qui duo cantores psalmos intonuerint et cantaverint

(1) Vide notam ad pag. 63, n. 149.

versiculum, procedent ante altare ad canendum versiculum commemorationis, postea *Benedicamus Domino.*

103. Post orationem, vel post commemorationem, Episcopus iterum cantabit *Dominus vobiscum*, et duo praedicti cantores *Benedicamus Domino*, tono praescripto in Officio.

104. Acolythi, debitis genuflexionibus ad Episcopum et ad altare factis, discedent a throno, et candelabra super abacum reponent.

105. Si in Antiphonario formula benedictionis pontificalis inserta non esset, curae erit clerico alicui ad thronum afferre Canonem pontificalem, et ipsum tradere cappellano a libro.

106. Cantato *Benedicamus Domino*, cui respondetur a choro canendo, vel sonantibus organis, Episcopus sedebit, ac mitra rursus cooperietur.

107. Episcopus assurget, et cantans ℣. *Sit nomen Domini benedictum* etc., benedictionem donabit, genua flectentibus omnibus, exceptis Canonicis et Praelatis, siqui aderunt. Cappellanus a libro, quem sustinebit apertum ante Episcopum, recedet aliquantulum ad sinistram Episcopi, ne conspectum eius impediat adstantibus. Diaconi assistentes elatas sustinebunt fimbrias pluvialis. Episcopus, antequam dicat *Pater*, pastorale sinistra accipiet.

108. Si fuerit Archiepiscopus, cappellanus crucifer superpelliceo indutus sumet Crucem archiepiscopalem, et quum a cantoribus cantabitur *Benedicamus Domino*, venient ad thronum, nec reverentiam neque genuflexionem faciens ad altare sive ad Archiepiscopum: flectet genua in infimo throni gradu, Crucem sustinens imagine Crucifixi versa ad Archiepiscopum. Mitram in benedictione Archiepiscopus non adhibebit, ac priusquam sinistra accipiat baculum pastoralem, reverebitur Crucem, quae stabit in conspectu eius. Donata benedictione, recedet a throno crucifer, et rursus locabit Crucem in basi, qua erat stabilita.

109. Post Episcopi benedictionem, clerici delegati ad recipienda paramenta, accedent ad thronum, ut traditum est cap. VI huius libri, art. II, n. 95 et seq.

110. Si qualitas Officii patietur, sonabitur organis dum exuetur Episcopus.

111. Clerici delegati ad recipienda pluvialia a Canonicis paratis adhibita, reportabunt indumenta canonicalia in canistro; Canonici praedicti exuentur pluviali, et resumpto habitu chorali, se recipient ad stallum suum.

112. Paramenta Episcopi referentur a clericis ad altare, ibique reponentur, quomodo initio functionis, et cooperientur velo. Hoc ipsum facient cappellani a mitra et baculo.

113. Clerici duo restituent ante altare faldistorium cum pulvinis, et cubicularius perget ad thronum afferens cappam Episcopi, et consistet prope secundum Diaconum assistentem.

114. Exuto omnibus paramentis Episcopo imponetur cappa a cubiculario, adiuvantibus Diaconis assistentibus, qui cappam in parte anteriori explicabunt. Cubicularius autem extremitatem posteriorem vestis Episcopi alligabit.

115. Post haec, Episcopus, manu sumpto bireto, de throno descendens accedet ad faldistorium, reverebitur Crucem altaris, et flexis genibus brevi orabit; deinde assurget, reverentiam ad Crucem iterabit, ac perget adoratum SS. Sacramentum.

116. Clerus associabit Episcopum redeuntem ad residentiam suam, ordine praescripto cap. IV huius libri.

117. Discedente de ecclesia Episcopo, festivo more sonabunt omnia aera campana.

118. Idem ordo servabitur postridie, quum Episcopus pluviali paratus Missae intererit. Si Missae solemni assistet cappa indutus, non utetur paramentis ad Vesperas, sed servabit methodum praescriptam seq. cap. VIII, art. III.

119. Quibus diebus assistit Missae solemni Episcopus indutus pluviali, cap. XXXIV libri secundi Caeremonialis Episcoporum recensetur.

CAPUT VIII.

De assistentia Episcopi ad Missam et Vesperas solemnes.

Articulus I.

De assistentia Episcopi pluviali parati in Missa solemni a Canonico celebrata.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparatur faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis eius generis, quod superius, cap. IV, declaratum fuit.

2. Altare exornabitur pro qualitate solemnitatis: aderunt in candelabris cerei, saltem accendendi in accessu Episcopi, et quum ipse de ecclesia discedet.

3. Si celebrabitur festum alicuius Sancti, proprium ecclesiae, ut adsit sacellum distinctum, vel corpus sive insignes illius Reliquiae, quae sint expositae in altari diverso a maiori, praeparabitur ante altare illud genuflexorium, et Episcopus poterit ibi orare aut in accessu ad ecclesiam postquam adoraverit SS. Sacramentum, aut post Missam solemnem.

Apud altare maius. — 4. Thronus ornabitur paratibus eius coloris qui congruit festo, cum baldachino et lodice simili cathedrae: aderunt tria scabella pro assistentibus, ac tapetum quod contegat gradus. Prope cathedram ponetur pulvinus in usum Episcopi, eritque concolor paramentis.

5. Presbyterii pavimentum sterni poterit amplo tapeto viridis coloris, et ante altare aderit faldistorium cum pulvinis, in quo Episcopus flectet genua.

6. Altare ornabitur pallio congruente, tobaleis ac tapeto, quod gradus omnes cooperiet. Super altari sex candelabra erunt cum cereis et Crux in medio aequalis candelabris, quae plus minusve nobilia erunt, iuxta qualitatem festi.

7. Super mensam altaris disponentur paramenta pro Episcopo, videlicet pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo concolore paramentis. Prope paramenta ponetur formale seu pretiosum seu simplex in pelvicula. In latere evangelii mitra pretiosa cum velo pro cappellano a mitra, et in parte epistolae auriphrygiata. Si mitra pretiosa uti non liceret, ponetur auriphrygiata cum velo in latere evangelii. Baculus pastoralis apud altare praeparabitur.

8. A latere epistolae statuetur scamnum coopertum aulaeo laneo pro Celebrante et Ministris.

9. In latere eodem prope parietem erit abacus alba tobalea coopertus, in quo ponetur Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali, quae omnia contegentur velo Calicis. Ampullae plenae vini et aquae in pelvicula: campanula: instrumentum pacis contectum velo, si Magistratus intererit Officio: duo vel quatuor intorticia pro elevatione, secundum dignitatem Celebrantis et usum ecclesiae: legile vel cussinus cum Missali instructo tegumento concolore paramentis pro Celebrante: Epistolarium et Evangeliarium eodem tegumento: Missale pariter cum tegumento eiusdem coloris, et scotula pro Episcopo: Canon pontificalis pro benedictione: tabella seu libellus cum formula indulgentiae: thuribulum cum navicula: velum humerale pro Subdiacono.

10. Prope latus evangelii ponetur basis pro firmanda Cruce archiepiscopali, si Dioecesanus assistens Officio fuerit Metropolita.

11. Ad balaustrium presbyterii disponentur quatuor aut sex candelabra maiora cum cereis, aut intorticiis.

In sacristia. — 12. Paramenta pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta, stola et manipulus pro Celebrante; dalmatica, stola et manipulus pro Diacono, tunicella et manipulus pro Subdiacono, tria cingula, tres albae tresque amictus.

13. Duo candelabra cum candelis pro acolythis: superpellicea pro clericis inservientibus: vasculum Aquae benedictae cum aspergillo, adhibendum in ingressu Episcopi.

§ 2. *In functione.*

14. Interea, dum cantabitur Officium, sonabunt omnia aut aliqua aera campana, pluries vel una tantum vice, iuxta locorum consuetudinem, signum functionis.

15. Recitata in choro Hora tertia, sive alia Hora pro qualitate Missae, ut praescribunt generales Missalis rubricae, tit.

CAPUT VIII.

De assistentia Episcopi ad Missam et Vesperas solemnes.

Articulus I.

De assistentia Episcopi pluviali parati in Missa solemni a Canonico celebrata.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparatur faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis eius generis, quod superius, cap. IV, declaratum fuit.

2. Altare exornabitur pro qualitate solemnitatis: aderunt in candelabris cerei, saltem accendendi in accessu Episcopi, et quum ipse de ecclesia discedet.

3. Si celebrabitur festum alicuius Sancti, proprium ecclesiae, ut adsit sacellum distinctum, vel corpus sive insignes illius Reliquiae, quae sint expositae in altari diverso a maiori, praeparabitur ante altare illud genuflexorium, et Episcopus poterit ibi orare aut in accessu ad ecclesiam postquam adoraverit SS. Sacramentum, aut post Missam solemnem.

Apud altare maius. — 4. Thronus ornabitur paratibus eius coloris qui congruit festo, cum baldachino et lodice simili cathedrae: aderunt tria scabella pro assistentibus, ac tapetum quod contegat gradus. Prope cathedram ponetur pulvinus in usum Episcopi, eritque concolor paramentis.

5. Presbyterii pavimentum sterni poterit amplo tapeto viridis coloris, et ante altare aderit faldistorium cum pulvinis, in quo Episcopus flectet genua.

6. Altare ornabitur pallio congruente, tobaleis ac tapeto, quod gradus omnes cooperiet. Super altari sex candelabra erunt cum cereis et Crux in medio aequalis candelabris, quae plus minusve nobilia erunt, iuxta qualitatem festi.

7. Super mensam altaris disponentur paramenta pro Episcopo, videlicet pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo concolore pa-

ramentis. Prope paramenta ponetur formale seu pretiosum seu simplex in pelvicula. In latere evangelii mitra pretiosa cum velo pro cappellano a mitra, et in parte epistolae auriphrygiata. Si mitra pretiosa uti non liceret, ponetur auriphrygiata cum velo in latere evangelii. Baculus pastoralis apud altare praeparabitur.

8. A latere epistolae statuetur scamnum coopertum aulaeo laneo pro Celebrante et Ministris.

9. In latere eodem prope parietem erit abacus alba tobalea coopertus, in quo ponetur Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali, quae omnia contegentur velo Calicis. Ampullae plenae vini et aquae in pelvicula: campanula: instrumentum pacis contectum velo, si Magistratus intererit Officio: duo vel quatuor intorticia pro elevatione, secundum dignitatem Celebrantis et usum ecclesiae: legile vel cussinus cum Missali instructo tegumento concolore paramentis pro Celebrante: Epistolarium et Evangeliarium eodem tegumento: Missale pariter cum tegumento eiusdem coloris, et scotula pro Episcopo: Canon pontificalis pro benedictione: tabella seu libellus cum formula indulgentiae: thuribulum cum navicula: velum humerale pro Subdiacono.

10. Prope latus evangelii ponetur basis pro firmanda Cruce archiepiscopali, si Dioecesanus assistens Officio fuerit Metropolita.

11. Ad balaustrium presbyterii disponentur quatuor aut sex candelabra maiora cum cereis, aut intorticiis.

In sacristia. — 12. Paramenta pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta, stola et manipulus pro Celebrante; dalmatica, stola et manipulus pro Diacono, tunicella et manipulus pro Subdiacono, tria cingula, tres albae tresque amictus.

13. Duo candelabra cum candelis pro acolythis: superpellicea pro clericis inservientibus: vasculum Aquae benedictae cum aspergillo, adhibendum in ingressu Episcopi.

§ 2. *In functione.*

14. Interea, dum cantabitur Officium, sonabunt omnia aut aliqua aera campana, pluries vel una tantum vice, iuxta locorum consuetudinem, signum functionis.

15. Recitata in choro Hora tertia, sive alia Hora pro qualitate Missae, ut praescribunt generales Missalis rubricae, tit.

XV, n. 2: cessabit Officium, et sonitu campanulae sacristiae signum dabitur Canonicis et Capitulo ad associandum Episcopum, ut cap. IV huiusce libri.

16. Hoc tempore se parabunt in sacristia Celebrans et Ministri, qui parati procedent ad altare, praeeuntibus acolythis cum candelabris ardentibus. Celebrans reverentiam faciet ad Crucem, et ceteri omnes genuflexionem; si sacri Ministri essent Canonici ecclesiae illius, facient et ipsi reverentiam: pergent deinde ad scamnum sibi praeparatum, et sedebunt exspectantes adventum Episcopi. Acolythi deponent super abacum candelabra, et consistent ante vel prope abacum ipsum.

17. Adveniente ad ecclesiam Episcopo, sonabunt festivo more, campanae, et organa quoque, si qualitas Officii requiret.

18. Ingressus in ecclesiam Episcopus adorabit SS. Sacramentum, postea proficiscetur ad altare maius.

19. Episcopo intrante in presbyterium, Celebrans cum sacris Ministris nudabunt caput et consurgent.

20. Quum Episcopus ante faldistorium pervenerit, antequam salutet Crucem, benedictionem dextera donabit Celebranti et Ministris, qui se inclinabunt profunde: Ministri, nisi fuerint Canonici, genuflectent hoc actu, deinde assurgent.

21. Episcopus reverebitur Crucem altaris, genua flectet in faldistorio, ac brevi tempore orabit.

22. Interim Canonici et reliqui de clero, qui sequebantur Episcopum, facta reverentia vel genuflexione ad Crucem altaris, occupabunt locum suum; exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui consistent prope Episcopum.

23. Clerici, allaturi ad thronum paramenta Episcopi, genua flectent apud altare.

24. Oratione peracta, Episcopus assurget, Crucem altaris salutabit, benedicet Celebrantem cum Ministris, qui reverentiam facient, ut supra, et accedet ad thronum, benedicens clerum dum per chorum transibit, vel prius quam ad thronum ascendat, iuxta dispositionem presbyterii. Celebrans et Ministri iterum sedebunt in scamno.

25. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur Diaconi assistentes, sequetur caudatarius sustinens extremitatem posteriorem cappae, et cubicularius.

26. Clerici duo faldistorium amovebunt a medio presbyterio statim ac discesserit Episcopus, et seorsim reponent illud prope abacum.

27. Interea paramenta Episcopi distribuentur clericis.

28. Episcopus in throno sedebit, et accedentibus clericis cum paramentis, caput bireto nudabit, assurget, ac Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, eum exuent cappa.

29. Cubicularius expediet Episcopo extremitatem posteriorem vestis talaris, et accepta cappa discedet a throno eamque complicabit in sacristia, resumpturus eandem post Missam.

30. Dignitates et Canonici de suis stallis descendent, venient in medium chorum, et circulum efficient circa Episcopum, qui per Caeremoniarium invitabit eos ad operiendum bireto caput (1).

31. Diaconi deinde assistentes Episcopum parabunt amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui firmabitur formale. Postea primus Diaconus assistens imponet ei mitram pretiosam, si licebit uti, secus auriphrygiatam. Episcopus sinistra accipiet baculum pastoralem.

32. Quum Episcopus induetur pluviali, Celebrans cum Ministris ad altare procedent, et facta respective reverentia vel genuflexione ad Crucem, consistent seorsim ante altare in latere evangelii.

33. Episcopus benedictionem donabit Canonicis, qui redibunt ad locum suum, assurget, de throno descendet, benedicet clerum, et procedet ad altare, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt, sequentibus caudatario et cappellanis a mitra et baculo.

34. Ante gradus altaris Episcopus deponet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

35. Celebrans discedet a Ministris, et se addet Episcopo a sinistris eius.

36. Diaconi assistentes adstabunt post Episcopum, et Ministri Celebrantis stabunt post Celebrantem ipsum, advertentes ut absint ab eo tres aut quatuor passus, ac nisi fuerint Canonici genibus procumbent. Reliqui cappellani Episcopi erunt genuflexi post Diaconos assistentes.

37. Episcopus simul cum Celebrante faciet reverentiam ad altare, et inchoabit Missam, respondebit Celebrans, et in *Confiteor* ad verba *tibi, Pater,* et *te, Pater,* convertetur aliquantulum ad Episcopum.

---

(1) Vide notam pro casu simili ad pag. 89, n. 52.

38. Diaconi assistentes recitabunt confessionem inter se. Hoc ipsum facient Ministri Celebrantis, itemque cappellani praedicti.

39. In choro alternatim recitabitur confessio, ut in aliis Missis cantatis, videlicet Praelati et Canonici stabunt, reliqui genua flectent.

40. Celebrans, postquam responderit *Amen* ad precem *Indulgentiam* etc., se inclinabit Episcopo, discedet ab eo, et redibit ad Ministros suos, qui, si erunt genuflexi, consurgent, medium accipient ipsum, qui cum eisdem prosequetur *Deus, tu conversus* etc. (1).

41. Postquam Celebrans a latere sinistro Episcopi discesserit, succedent ad latera Episcopi Diaconi assistentes, quibuscum ipse prosequetur Missam ad ℣. *Deus, tu conversus* etc.

42. Aderit interea promptus cum thuribulo et navicula thuriferarius. Cappellani a libro et scotula accipient Missale et scotulam, et haec deferent ad thronum.

43. Cum Episcopus dixerit *Oremus*, nullam adiungens aliam orationem, reverentiam faciet ad Crucem, et a primo Diacono assistente imponetur ei mitra pretiosa aut auriphrygiata, ut supra. Accipiet sinistra baculum pastoralem, et conversus ad Celebrantem benedicet ipsum, deinde clerum, et in thronum ascendet, comitatus a Ministris supra dictis.

44. Celebrans, quando Episcopus accedet ad thronum, medius inter sacros Ministros ascendet ad altare, dicens orationem *Aufer a nobis* etc., osculabitur altare, et exspectabit, dum sibi tradatur thuribulum cum incenso.

45. Episcopus in throno sedebit, ac deponet baculum, et Presbyter assistens (nempe antiquior ex Canonicis Presbyteris, si praebendae sunt distinctae) ascendet a latere ad thronum, ibique consistet a dextris Episcopi.

46. Caeremoniarius vel thuriferarius afferet thuribulum ad thronum, naviculam tradet Presbytero assistenti, ac ge-

(1) Episcopus recitare confessionem debet cum Celebrante. Confessio autem completur oratione *Indulgentiam, absolutionem*, etc. Quocirca tradimus Celebrantem prosequi debere preces reliquas *Deus, tu conversus* etc. cum Ministris, siquidem preces istae respiciunt specialiter Celebrantem in introitu ad altare. Hinc videretur regulariter cum Episcopum tum clerum in choro non debere eas recitare. Quod si numero sequenti describimus Episcopum prosequentem praedictas preces cum Diaconis assistentibus, sequuti sumus consuetudinem quandam vulgo receptam, quae utrum retinenda an tollenda sit, iudicium ad nos minime spectat proferre. A.

nuflectens ante Episcopum, praesentabit ipsi thuribulum apertum, Episcopus incensum, ministrante cum osculis usitatis Presbytero assistente, iniiciet in thuribulum cum benedictione.

47. Thuriferarius recipiet naviculam, recedet a throno, et ad altare afferet thuribulum, quod tradet Diacono et hic Celebranti, qui altare adolebit.

48. Presbyter assistens a latere descendet de throno, et redibit ad locum suum.

49. Caeremoniarius Celebrantis curabit, ut amoveatur ac deinde reponatur in latere epistolae Missale cum cussino vel legili.

50. Celebrans, thurificato altari, thuribulum restituet Diacono, a quo thurificabitur duplici ductu. Postea Celebrans leget introitum, ut in aliis Missis solemnibus.

51. Thuriferarius vel Caeremoniarius receptum thuribulum feret ad imum throni.

52. Eodem tempore, Presbyter assistens discedet de loco suo, et perget ante thronum, curans ut ibi praesto sit, quum adveniet thuriferarius.

53. Facta cum ipso ad altare, deinde ad Episcopum, reverentia, et accepto a thuriferario thuribulo, adolebit Episcopum triplici ductu, salutans ipsum reverentia profunda ante et post quam thurificaverit eum.

54. Episcopus ad thurificationem suam assurget, et postquam thurificatus fuerit, dextra benedicet Presbyterum assistentem, qui thuribulo tradito thuriferario, et iterata reverentia ad Episcopum et ad altare, ad locum suum reveniet in chorum; thuriferarius autem referet thuribulum ad abacum.

55. Episcopus sedebit, et secundus Diaconus assistens tollet ei mitram.

56. Cappellanus a mitra accipiet mitram pretiosam, si ea Episcopus utebatur, eamque deferet ad altare ibique deponet; tum sumet auriphrygiatam, et cum ipsa prope thronum redibit.

57. Interea Dignitates et Canonici de suis stallis descendentes, circulum efficient circa Episcopum, observantes quod praescribitur in Caeremoniali Episcoporum, cap. XXI, lib. I. Et advertent ut simul ad circulum descendant, faciant reverentiam ad altare et ad Episcopum, atque ita congregentur, ut nulla fiat divisio inter Dignitates et Canonicos neque inter Canonicos ipsos, in quibus praebendae distinctae erunt ordine

38. Diaconi assistentes recitabunt confessionem inter se. Hoc ipsum facient Ministri Celebrantis, itemque cappellani praedicti.

39. In choro alternatim recitabitur confessio, ut in aliis Missis cantatis, videlicet Praelati et Canonici stabunt, reliqui genua flectent.

40. Celebrans, postquam responderit *Amen* ad precem *Indulgentiam* etc., se inclinabit Episcopo, discedet ab eo, et redibit ad Ministros suos, qui, si erunt genuflexi, consurgent, medium accipient ipsum, qui cum eisdem prosequetur *Deus, tu conversus* etc. (1).

41. Postquam Celebrans a latere sinistro Episcopi discesserit, succedent ad latera Episcopi Diaconi assistentes, quibuscum ipse prosequetur Missam ad ℣. *Deus, tu conversus* etc.

42. Aderit interea promptus cum thuribulo et navicula thuriferarius. Cappellani a libro et scotula accipient Missale et scotulam, et haec deferent ad thronum.

43. Cum Episcopus dixerit *Oremus*, nullam adiungens aliam orationem, reverentiam faciet ad Crucem, et a primo Diacono assistente imponetur ei mitra pretiosa aut auriphrygiata, ut supra. Accipiet sinistra baculum pastoralem, et conversus ad Celebrantem benedicet ipsum, deinde clerum, et in thronum ascendet, comitatus a Ministris supra dictis.

44. Celebrans, quando Episcopus accedet ad thronum, medius inter sacros Ministros ascendet ad altare, dicens orationem *Aufer a nobis* etc., osculabitur altare, et exspectabit, dum sibi tradatur thuribulum cum incenso.

45. Episcopus in throno sedebit, ac deponet baculum, et Presbyter assistens (nempe antiquior ex Canonicis Presbyteris, si praebendae sunt distinctae) ascendet a latere ad thronum, ibique consistet a dextris Episcopi.

46. Caeremoniarius vel thuriferarius afferet thuribulum ad thronum, naviculam tradet Presbytero assistenti, ac ge-

(1) Episcopus recitare confessionem debet cum Celebrante. Confessio autem completur oratione *Indulgentiam, absolutionem*, etc. Quocirca tradimus Celebrantem prosequi debere preces reliquas *Deus, tu conversus* etc. cum Ministris, siquidem preces istae respiciunt specialiter Celebrantem in introitu ad altare. Hinc videretur regulariter cum Episcopum tum clerum in choro non debere eas recitare. Quod si numero sequenti describimus Episcopum prosequentem praedictas preces cum Diaconis assistentibus, sequuti sumus consuetudinem quandam vulgo receptam, quae utrum retinenda an tollenda sit, iudicium ad nos minime spectat proferre. A.

nuflectens ante Episcopum, praesentabit ipsi thuribulum apertum, Episcopus incensum, ministrante cum osculis usitatis Presbytero assistente, iniiciet in thuribulum cum benedictione.

47. Thuriferarius recipiet naviculam, recedet a throno, et ad altare afferet thuribulum, quod tradet Diacono et hic Celebranti, qui altare adolebit.

48. Presbyter assistens a latere descendet de throno, et redibit ad locum suum.

49. Caeremoniarius Celebrantis curabit, ut amoveatur ac deinde reponatur in latere epistolae Missale cum cussino vel legili.

50. Celebrans, thurificato altari, thuribulum restituet Diacono, a quo thurificabitur duplici ductu. Postea Celebrans leget introitum, ut in aliis Missis solemnibus.

51. Thuriferarius vel Caeremoniarius receptum thuribulum feret ad imum throni.

52. Eodem tempore, Presbyter assistens discedet de loco suo, et perget ante thronum, curans ut ibi praesto sit, quum adveniet thuriferarius.

53. Facta cum ipso ad altare, deinde ad Episcopum, reverentia, et accepto a thuriferario thuribulo, adolebit Episcopum triplici ductu, salutans ipsum reverentia profunda ante et post quam thurificaverit eum.

54. Episcopus ad thurificationem suam assurget, et postquam thurificatus fuerit, dextra benedicet Presbyterum assistentem, qui thuribulo tradito thuriferario, et iterata reverentia ad Episcopum et ad altare, ad locum suum reveniet in chorum; thuriferarius autem referet thuribulum ad abacum.

55. Episcopus sedebit, et secundus Diaconus assistens tollet ei mitram.

56. Cappellanus a mitra accipiet mitram pretiosam, si ea Episcopus utebatur, eamque deferet ad altare ibique deponet; tum sumet auriphrygiatam, et cum ipsa prope thronum redibit.

57. Interea Dignitates et Canonici de suis stallis descendentes, circulum efficient circa Episcopum, observantes quod praescribitur in Caeremoniali Episcoporum, cap. XXI, lib. I. Et advertent ut simul ad circulum descendant, faciant reverentiam ad altare et ad Episcopum, atque ita congregentur, ut nulla fiat divisio inter Dignitates et Canonicos neque inter Canonicos ipsos, in quibus praebendae distinctae erunt ordine

presbyterali, diaconali et subdiaconali, excepto casu, quo altare versum sit ad populum et thronus stet contra altare; tunc enim, ne terga ad altare vertantur, efficientur duo semicirculi.

58. Sistent ante Episcopum duo cappellani cum Missali et scotula.

59. Episcopus assurget, et leget e Missali introitum, quo lecto, recedent cappellani praedicti, et Episcopus simul cum Canonicis recitabit *Kyrie*.

60. Si cantus *Kyrie* esset prolixus, Episcopus benedicet Canonicos, qui ad sua subsellia redibunt, sedebit, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra auriphrygiata.

61. Quod si completus erit cantus *Kyrie*, manebunt Canonici in circulo ut recitent *Gloria*, et Episcopus non sedebit.

62. Celebrans procedet ad medium altaris, et post eum sui Ministri, quin ullam faciant ad Episcopum reverentiam.

63. Celebrans intonabit *Gloria in excelsis*, et cantores prosequentur.

64. Episcopus hymnum hunc recitabit memoriter cum Canonicis, qui erunt in circulo, et hoc recitato benedicet eos: ipsi autem, reverentia ad Episcopum et ad altare iterata, ad sua subsellia revertentur.

65. Sedenti Episcopo rursus imponetur mitra auriphrygiata a secundo Diacono assistente.

66. Presbyter assistens, recitato *Gloria* in circulo, non redibit ad stallum suum in chorum, sed veniet ad thronum, et antequam conscendat gradus ipsius, reverentiam faciet ad altare, dein ad Episcopum, tum ascendet, et sedebit in scabello assistentiae.

67. Cappellani a libro, scotula, mitra et baculo sedebunt in gradibus throni, et cappellanus a baculo relinquet prius baculum ipsum applicitum parieti prope thronum.

68. Celebrans, recitato *Gloria*, salutabit cum Ministris Crucem altaris, et quin faciat reverentiam ad Episcopum, ibit cum ipsis sessum ad scamnum praeparatum in latere epistolae, descendens a latere de altari.

69. Celebrans caput nudabit ad verba *Adoramus te*, ad *Gratias agimus* etc., itemque Episcopus inclinabit caput, quemadmodum praescribunt rubricae.

70. Sub finem *Gloria* cantati, consurgent Celebrans cum Ministris, qui relictis biretis in scamno, procedent ad altare, quo priusquam perveniant et reverentiam faciant, salutabunt Epi-

scopum, et Ministri, nisi fuerint Canonici, genuflexionem exsequentur cum ad Episcopum tum ad altare.

71. Completo cantu *Gloria*, secundus Diaconus assistens nudabit Episcopum mitra.

72. Quum Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*, assurget Episcopus, et stabit donec orationes cantatae fuerint.

73. Sub finem ultimae orationis, Subdiaconus recipiet librum epistolarum, sed non discedet de loco suo.

74. Absolutis orationibus, Episcopus sedebit, ac primus Diaconus assistens reponet capiti eius mitram auriphrygiatam.

75. Tunc Subdiaconus procedet ante altare, et reverentiam faciet vel genuflexionem ad Crucem. Deinde vadet aliquantum versus thronum, et conficiet reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum. Postremo veniet quo loco solet cantari epistola, et sustinens ipse sibi librum, quamvis esset Canonicus, epistolam cantabit.

76. Quo autem loco sit cantanda epistola, consideretur situs altaris: namque si altare positum est e regione throni, epistola cantatur in latere quod epistolae nuncupatur, aliquantulum versus chorum, et Subdiaconus stabit facie versa ad cornu evangelii, ne vertat humeros ad altare et ad Episcopum. Sin altare adhaeret muro et thronus situs est a latere altaris, cantatur epistola in principio presbyterii in eodem epistolae latere, et Subdiaconus stabit facie versa ad altare.

77. Dum Subdiaconus procedet ad cantandam epistolam, cappellani a libro et scotula, si Missale cum scotula reportaverint ad abacum, recipient utramque rem, et praesto erunt apud thronum, prope secundum Diaconum assistentem.

78. Completo epistolae cantu, Subdiaconus claudet librum, veniet in medium presbyterium, reverentiam vel genuflexionem faciet ad altare, perget ad thronum, reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, antequam ascendat, conficiet; postquam autem ascenderit, osculabitur dexteram ab Episcopo impositam libro, et benedictionem accipiet sive genuflexus, sive profunde inclinatus; tum de throno descendet, iterabit reverentias vel genuflexiones ad Episcopum et ad altare, deponet librum in manum clerici, procedet ad altare, et in latus evangelii deferet Missale Celebrantis cum cussino vel legili.

79. Quum Subdiaconus ascendet ad thronum, consurgent Diaconi assistentes et Presbyter assistens, et adstabunt actionum sequentium causa.

80. Profecto de throno Subdiacono, se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula, et Episcopus leget e Missali epistolam, graduale, ac deinde iunctis manibus *Munda cor meum* etc., *Iube, Domine* etc. et evangelium. Si opus fuerit, Diaconi assistentes fimbrias pluvialis attollent.

81. Interim praesto erit thuriferarius cum thuribulo.

82. Quando Celebrans legere incipiet evangelium, Diaconus accipiet librum evangeliorum, et comitatus a Caeremoniario vel a clerico afferet illum ad altare, exsequens reverentiam vel genuflexionem versus thronum ad Episcopum, deinde ad altare: ascendet ad altare, ponet in media mensa librum evangeliorum, cuius apertura versa sit ad sinistram suam, ibique manebit donec innuetur ei, ut accedat ad thronum.

83. Celebrans, postquam legerit evangelium, consistet apud altare, medius inter Diaconum et Subdiaconum.

84. Quando Episcopus evangelium legerit, recedent cappellani a libro et scotula.

85. Diaconus, signo dato a Caeremoniario, iunctis manibus reverentiam faciet vel genuflexionem ad Crucem, de altari discedet, adibit ad thronum, et reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum conficiet: ad thronum ascendet, dexteram Episcopi osculabitur genuflexus, vel inclinatus si fuerit Canonicus: postea de throno descendet, iterabit ante Episcopum reverentiam vel genuflexionem, redibit ad altare, et flexis genibus in suppedaneo dicet orationem *Munda cor meum* etc.

86. Thuriferarius, quum ad thronum accedet Diaconus, discedet de loco suo, genuflectet ante altare, et lento gradu sequetur Diaconum, cui deinde se addet quando de throno descendet, et cum ipso genuflexionem faciet ad Episcopum, et ad thronum ascendet.

87. Presbyter assistens accedet ad dexteram Episcopi, et primus Diaconus assistens attollet eius fimbriam pluvialis.

88. Thuriferarius tradet naviculam Presbytero assistenti, qui cum osculis ministrabit incensum Episcopo, et ipse cum benedictione demittet illud in thuribulum a thuriferario genuflexo sustentum.

89. Hoc facto, Presbyter assistens naviculam thuriferario restituet, et ad scabellum assistentiae redibit.

90. Thuriferarius de throno descendet, ibique a latere exspectabit donec veniant Diaconus et reliqui, ut se addat ipsis.

91. Quum redibit ad altare Diaconus recitaturus *Munda cor meum*, acolythi recipient ex abaco candelabra cum candelis accensis, et subsistent ante altare.

92. Diaconus, recitato *Munda cor meum*, assurget, sumet ex altari librum evangeliorum, et simul cum Subdiacono faciet reverentiam ad Celebrantem, descendet de altari, et se adiunget acolythis; qui stabunt a lateribus Diaconi et Subdiaconi.

93. Acolythi genuflexionem, Diaconus cum Subdiacono reverentiam vel genuflexionem ad altare conficient, ac procedent ad thronum.

94. Subdiaconus advertet ut adstet sinistrae Diaconi.

95. Ad thronum quum pervenerint, thuriferarius consistet post Diaconum et Subdiaconum.

96. Assistentes throno consurgent.

97. Diaconus, si fuerit Canonicus, profunde inclinatus, sin minus genuflexus, petet ab Episcopo benedictionem, dicens *Iube, Domne, benedicere*. Subdiaconus etiam stabit, si Canonicus, secus genua flectet. Acolythi autem cum thuriferario genibus nixi erunt.

98. Episcopus respondebit Diacono *Dominus sit* etc., ac donans ei benedictionem, ad illa verba *In nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus ✠ Sancti*, faciet triplex Crucis signum.

99. Consurgent omnes Ministri praedicti, et iterata respective genuflexione vel reverentia ad Episcopum, procedent ad evangelium cantandum.

100. Praeibit Caeremoniarius, sequetur thuriferarius, tum duo acolythi, postea Subdiaconus, postremo Diaconus gestans librum, cuius apertura curabit ut versa sit ad sinistram suam.

101. Quum ventum erit quo loco cantandum est evangelium, Subdiaconus consistet inter acolythos: Diaconus aperiet librum, quem sustinebit Subdiaconus, licet sit Canonicus, et Caeremoniarius cum thuriferario locum sument a dextris Diaconi.

102. Notetur illud, quod si altare adhaereat muro, et Episcopi thronus stet a dextra Crucis altaris, Ministri supradicti ita se debent disponere, ut neque ad altare nec ad Episcopum humeros vertant.

103. Profectis de throno praedictis Ministris, secundus Diaconus assistens mitra nudabit Episcopum, qui assurget, ac postquam se signaverit ad verba *Initium* vel *Sequentia sancti*

evangelii etc., accipiet baculum, quem iunctis manibus continebit donec cantatum fuerit evangelium (1).

104. Diaconus cantabit evangelium, et librum adolebit, exsequens ea omnia, quae fiunt in aliis Missis solemnibus.

105. Celebrans apud altare permanens, se convertet versus Diaconum, ut in omnibus Missis solemnibus.

106. Si dum cantatur evangelium genuflectendum esset, ut in celebritate Natalis Domini, Epiphaniae etc., acolythi et Subdiaconus, librum sustinens, non genuflectent; Diaconus autem genuflectet versus librum, itemque Episcopus et ceteri suo quisque loco genuflectent pariter versus Diaconum: pro Episcopo in gradulo cathedrae ponetur pulvinus ab uno ex eius cappellanis.

107. Absoluto cantu evangelii, Episcopus dimittet baculum, et Subdiaconus sine ulla genuflexione aut reverentia afferet ad thronum librum apertum, et porriget osculandum Episcopo, qui manus apertas super illum imponens osculabitur, dicens *Per evangelica dicta* etc.

108. Profecto Subdiacono cum libro, ut supra, Diaconus cum acolythis a lateribus procedent in medium, conficient respective genuflexionem vel reverentiam ad Episcopum, et progredientes versus altare, genuflexionem aut reverentiam exsequentur ad Crucem ipsius. Diaconus accedet ad Celebrantem, et acolythi redibunt ad abacum, ibique candelabra deponent.

109. Thuriferarius sequetur Subdiaconum, et subsistet ad pedem throni versus dexteram eius.

110. Presbyter assistens, dum ascendet ad thronum Subdiaconus cum libro, descendet, et consistet ad pedem throni ante Episcopum.

111. Subdiaconus, textu evangelii osculato ab Episcopo, claudet librum, faciet reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, descendet a latere de throno, redibit ad altare, faciet ad Crucem reverentiam vel genuflexionem, librum tradet clerico, et consistet prope Diaconum.

112. Presbyter assistens, ante thronum, simul ac Subdiaconus clauserit librum, accipiet a thuriferario thuribulum, et stans adolebit Episcopum triplici ductu, reverentia salutans eum ante et post thurificationem.

(1) Vide notam ad pag. 100, n. 100.

113. Episcopus, accepta thurificatione, Presbyterum assistentem benedicet.

114. Si cantandum erit symbolum, dum Presbyter assistens adolebit Episcopum, Canonici de suis stallis descendent, et subsistent in medio choro, facturi circulum, advertentes ut reverentiam ad altare et ad Episcopum conficiant.

115. Presbyter assistens non redibit ad thronum, sed veniet in circulum cum reliquis Canonicis. Si circulus non fiet, ad assistentiam in thronum redibit. Si habebitur concio post evangelium, non revertetur ad thronum, sed accedet ad chorum, et in suo stallo sedebit.

116. Thuriferarius, recepto thuribulo a Presbytero assistente, cum debitis genuflexionibus revertetur ad abacum.

117. Celebrans convertetur ad altare, et intonabit *Credo* etc., reliqua dicens cum Ministris suis. Episcopus etiam recitabit *Credo* cum assistentibus et Canonicis, non tamen utens libro.

118. Recitando *Et incarnatus*, genuflectent omnes, et pro Episcopo in gradulo cathedrae ab uno ex suis cappellanis ponetur pulvinus.

119. Absoluta recitatione symboli, Episcopus benedictionem donabit Canonicis, qui reverentia ad altare et ad Episcopum iterata, ad subsellia sua redibunt.

120. Presbyter assistens non petet stallum suum cum ceteris Canonicis, sed cum debitis reverentiis ad thronum revertetur, et sedebit in scabello assistentiae. Si in Missa non recitabitur *Credo*, et si sermo in ea habitus fuerit, post absolutionem et benedictionem ab Episcopo impertitam, Presbyter assistens lateraliter revertetur ad thronum.

121. Celebrans cum Ministris, facta ad Crucem reverentia, descendent de altari a latere, ac pergent sessum ad scamnum consuetum.

122. Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente rursus cooperietur mitra.

123. Omnes Episcopi Assistentes sedebunt, ut supra ad cantum *Gloria*.

124. Dum cantabitur ℣. *Et incarnatus* etc., Canonici, Celebrans et Ministri eius caput nudabunt et flectent; Episcopus non dimittet mitram, sed inclinabitur. Ceteri omnes de choro genua flectent (1).

(1) Vide notam ad pag. 101, n. 105.

125. Cantato praedicto versiculo, Diaconus assurget, et relicto bireto in scamno quo sedebat, perget ad abacum, accipiet bursam cum corporali, quam utraque manu sustinebit elatam ferme ad altitudinem vultus sui, et reverentiam ad Celebrantem, dein ad Episcopum, postremo ad altare executus, ascendet in suppedaneum, bursam deponet in altari, extrahet corporale, bursam ponet in latere evangelii applicans candelabris, et corporale super altare explicabit. Admovebit etiam, si opus fuerit, Missale cum cussino seu legili versus medium altaris. Iterata deinde ad Crucem reverentia, de altari a latere descendet, et revertetur ad scamnum, in quo denuo sedebit.

126. Circa finem *Credo*, si cappellani a libro et scotula reportaverint haec ad abacum, recipient eadem, et consistent prope secundum Diaconum assistentem.

127. Dum ultima verba canentur, assurget Celebrans cum Ministris, procedet versus altare, reverebitur Episcopum, et ante altare progressus salutabit Crucem, ascendet in suppedaneum, et altare in medio osculabitur, post ipsum stantibus Ministris.

128. Secundus Diaconus assistens, postquam Celebrans procedens ad altare salutaverit Episcopum, mitram Episcopo de capite detrahet.

129. Absoluto symboli cantu, assurget Episcopus, cumque ipso totus chorus, et Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*.

130. Episcopus sedebit denuo, et primus Diaconus assistens mitram ei rursus imponet.

131. Interim praesto erit thuriferarius cum thuribulo.

132. Sedente Episcopo eique reposita mitra, se sistent ante ipsum cappellani cum libro et scotula; ipse autem a Missali leget versiculum offertorii.

133. Cappellani recedent, referent ad abacum librum et scotulam, tum redibunt ad locum suum.

134. Cantato a Celebrante *Oremus*, Diaconus ascendet in suppedaneum, et consistet a dextris eius. Subdiaconus, facta ad Crucem reverentia vel genuflexione, perget ad abacum, ubi induetur velo humerali, Calicem accipiet et afferet ad altare, sequente acolytho, qui deferet ampullas.

135. Interim Celebrans peraget oblationem hostiae, ut in aliis Missis solemnibus, et Diaconus vinum in Calicem infundet.

136. Quum Celebrans accedet ad altare, thuriferarius appropinquabit ad thronum, et recedentibus cappellanis a libro et scotula, ascendet ad illum, et naviculam tradet Presbytero assistenti, qui Episcopo ministrabit incensum, et Episcopus recitans formulam *Per intercessionem* etc. incensum in thuribulum demittet ac benedicet.

137. Thuriferario de throno profecto, Subdiaconus dextera accepta ampulla aquae, conversus ad Episcopum genuflectet, vel si fuerit Canonicus profunde inclinatus benedictionem petet, dicens *Benedicite, reverendissime Pater*, et Episcopus benedicet aquam, dicens *In nomine Patris* etc. Siquidem oratio *Deus, qui humanae substantiae*, quum connexa sit mysteriis divini Sacrificii, dicenda est a Celebrante.

138. Celebrans igitur subiunget orationem *Deus, qui humanae substantiae* etc., nullum Crucis signum super aquam faciens, quam Subdiaconus in Calicem infundet.

139. Post oblationem Calicis, Subdiaconus, accepta Patena, descendet ante altare, ut in aliis Missis solemnibus.

140. Diaconus, tradita Subdiacono Patena, accipiet a thuriferario vel a Caeremoniario thuribulum, in quo iam positum erit ab Episcopo incensum, ac tradet illud Celebranti, qui thurificabit oblata et altare.

141. Celebrans, completa altaris thurificatione, reddet thuribulum Diacono, a quo incensabitur duplici ductu.

142. Dum Diaconus thurificabit Celebrantem, Presbyter assistens relinquet biretum super scabello throni, et descendet ac subsistet ante Episcopum.

143. Diaconus, postquam thurificaverit Celebrantem, accedet ad thronum cum debitis reverentiis, ac thuribulum tradet Presbytero assistenti.

144. Episcopus assurget, et iunctis manibus stabit.

145. Presbyter assistens Episcopum thurificabit triplici ductu, reverentiam ad ipsum peragens ante et post thurificationem.

146. Episcopus, thurificatione accepta, benedicet Presbyterum assistentem, et sedebit.

147. Presbyter assistens thuribulum tradet Diacono, et redibit ad scabellum suum in thronum, ibique stabit manibus sustinens biretum.

148. Diaconus adolebit Presbyterum assistentem et primum Diaconum assistentem post ipsum: iterabit deinde reverentiam

vel genuflexionem ad Episcopum, et secundum Diaconum assistentem adolebit.

149. Assistentes praedicti sedebunt, et Diaconus thurificabit Canonicos in choro, postea reliquos, iuxta ordinem innutum cap. V, lib. I. Reversus ad altare thurificabit Subdiaconum. Reddet thuribulum thuriferario, a quo thurificabitur, et clericos prope abacum et populum thurificabit.

150. Cavebit Celebrans, ne canere incipiat praefationem, nisi quum innuetur ei; namque, quum thurificatio chori peragenda sit, et Canonici descendere debeant ad circulum, in hisce ritibus exsequendis oriri posset perturbatio quaedam.

151. Sub finem thurificationis chori aut saltem Canonicorum, consurgent Assistentes Episcopi, et secundus Diaconus tollet ipsi mitram, ac primus pileolum (1).

152. Episcopus assurget, ac Celebrans cantabit *Per omnia saecula saeculorum* ante praefationem.

153. Cappellanus a mitra afferet ad altare mitram auriphrygiatam, tum accipiet pretiosam, si licebit uti, et prope thronum redibit.

154. Post verba *Gratias agamus* etc., dummodo peracta sit Canonicorum thurificatio, descendent ipsi de suis stallis in medium chorum ad efficiendum circulum, peragentes consuetam ad altare et ad Episcopum reverentiam.

155. Interim a duobus clericis ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo, et praesto erunt duo vel quatuor clerici cum intorticiis, quae afferenda erunt ad *Sanctus*.

156. Cantato *Gratias agamus*, Presbyter assistens, facta ad Episcopum reverentia, de throno descendet, seque adiunget ceteris Canonicis in circulo.

157. Praefatione cantata, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris, quod faciet etiam Episcopus una cum Canonicis.

158. Episcopus, postquam recitaverit *Sanctus*, benedicet Canonicos, qui cum debitis reverentiis ad sua subsellia redibunt, sedebit, et a primo Diacono assistente imponetur ei pileolus et mitra pretiosa, si licebit uti, sin minus, auriphrygiata: tum sinistra accipiet baculum, de throno descendet, et clerum benedicet.

(1) Si Celebrans Episcopus hoc tempore dimittit pileolum, a fortiori illum dimittere debet Episcopus assistens.

159. Procedens ad altare, medius ibit inter Diaconos assistentes, qui attollent ei fimbrias pluvialis, sequetur caudatarius, sustinens extremitatem posteriorem eius vestis, et post ipsum duo cappellani a mitra et a baculo incedent.

160. Interea clerici, qui gestabunt intorticia, procedent ante altare, genuflectent ad ipsum, dein ad Episcopum, postea, ne tergum ad Episcopum convertant, consistent ante altare, sed a latere, facie versa ad invicem, ibique simul in genua procumbent.

161. Progressus Episcopus ante faldistorium, deponet baculum: secundus Diaconus assistens tollet ei mitram pretiosam et primus pileolum; Episcopus genibus in faldistorio incumbet; et super ipso fimbrias anteriores pluvialis expandent Diaconi assistentes.

162. Illi omnes, qui aderunt cum Episcopo, genuflectent, nempe Diaconi assistentes a lateribus eius, caudatarius et cappellani praedicti post ipsum.

163. Genuflexo ante altare Episcopo, advertet Subdiaconus ut aliquantum recedat versus latus epistolae, ne directe ad Episcopum vertat tergum.

164. Peracta Hostiae et Calicis elevatione, assurget Episcopus, et sublevantibus ei fimbrias pluvialis Diaconis assistentibus, genuflectet utroque genu ad SS. Sacramentum, quod aderit super altari, idemque exsequentur Diaconi assistentes et cappellani qui erunt cum ipso (1).

165. Diaconus primus assistens reponet pileolum et mitram seu pretiosam sive auriphrygiatam Episcopo, qui, baculo sinistra recepto, revertetur ad thronum, nec benedicet clerum, quod fecit pergens ad altare.

166. Clerici duo faldistorium cum pulvinis de medio amovebunt, et ponent seorsim.

167. Episcopus, ad thronum reversus, sedebit, pastorale deponet, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra * et a primo pileolo.

168. Tunc assurget, et stabit aliquantum conversus ad altare.

(1) Regulae ordinariae potius standum esse videtur, genuflexionem Sacramento post Missae consecrationem supra altare existenti unico genu faciendi; exceptio habetur in Caerem. Epp., lib. I, cap. XXI, n. 3, ut seqq. nn. 170, 171. Bauldry et De Herdt de hoc silent.

169. Qui clerici sustinebant intorticia ad elevationem, statim post discessum Episcopi de faldistorio, consurgent et una euntes ante altare genuflectent ad Sacramentum, redibunt ad abacum, et intorticia exstinguent. Si communio clericis vel adstantibus in hac Missa ministretur, qui clerici deferunt intorticia usque ad peractam communionem remanebunt.

170. Sub finem cantus *Pater noster*, Canonici descendent ad circulum, et quum pervenerint in medium non conficient reverentiam ad altare, sed genuflectent utroque genu ad Sacramentum, postea facient ad Episcopum reverentiam.

171. Episcopus recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, quos postea benedicet; ipsi autem, iterata reverentia ad Episcopum, et genuflexione utroque genu ad Sacramentum, ad sua subsellia revertentur.

172. Celebrans recitabit *Agnus Dei* cum Ministris suis, qui deinde genuflectent, et Diaconus accedet ad Missale propter assistentiam, Subdiaconus autem ibit in chorum, et consistet prope locum Presbyteri assistentis.

173. Presbyter assistens, postquam in circulo recitaverit *Agnus Dei*, quin faciat genuflexionem ad Sacramentum, discedet a suis collegis, et iunctis manibus ibit recta ad altare. Ibi flectet genua in suppedaneo, a dextris Celebrantis. Quando hic recitaverit orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., assurget Presbyter assistens, et postquam ipse et Celebrans eodem tempore osculati erunt altare, Celebrans pacem donabit Presbytero assistenti, manus imponens humeris eius et dicens *Pax tecum*, cui ille respondebit *Et cum spiritu tuo*.

174. Presbyter assistens genuflectet ad Sacramentum, de altari descendet, ac nullam faciens reverentiam perget directe ad thronum, et pacem dabit Episcopo, dicens ei *Pax tecum*, sed manus supponens brachiis, non imponens humeris illius. Diaconi assistentes fimbrias pluvialis Episcopi attollent.

175. Presbyter assistens, pace Episcopo donata, descendet de gradulo cathedrae, salutabit Episcopum reverentia profunda, descendet a latere de throno, et in chorum redibit ad stallum suum.

176. Diaconus primus assistens iunctis manibus conscendet gradulum cathedrae, accipiet pacem ab Episcopo, respondens ei *Et cum spiritu tuo*, de gradulo descendet, Episcopum reverebitur, et ad dexteram eius redibit. Hoc ipsum deinde faciet secundus Diaconus assistens, et redibit ad sinistram.

177. Presbyter assistens, reversus in chorum ad stallum suum, donabit pacem Subdiacono, qui comitatus a Caeremoniario, illam praebebit primae Dignitati, sedenti supra locum Presbyteri assistentis, deinde Canonico assidenti post Presbyterum assistentem, atque ita, deinceps, quo ordine notatum est cap. V, lib. I, tit. I.

178. Subdiaconus, reversus ad altare, pacem dabit Diacono ad altare ministranti, et postea Caeremoniario, qui eum fuerit comitatus.

179. Si praeter Ministros sacros (si non sint Sacerdotes) etiam clerus sacram communionem accipiat in Missa solemni coram Episcopo Ordinario celebrata, servatis quae iam innuimus art. II app. ad cap. VI huius libri, a n. 1 ad n. 10, pro oblatione et consecratione parvarum hostiarum in Pyxide, quae nunc subiungimus servanda erunt.

180. Postquam Celebrans Calicem sumpserit, Diaconus vel Subdiaconus Calicem palla cooperiet.

181. Cappellani a scotula et libro ex abaco librum pro absolutione accipient, et consistent in plano throni prope sinistram Episcopi.

182. Diaconus, facta genuflexione Sacramento, descendet de altari, perget ad thronum, et prius ante infimum gradum cantabit *Confiteor*, et si opus ei fuerit libro, illum porriget ei clericus, qui recipiet statim ac Diaconus cantare desierit, et reponet illum in abaco.

183. Antequam Diaconus incipiat cantare *Confiteor*, communicandi de suis stallis descendent, et in presbyterio genibus procumbent.

184. Reliqui, qui non communicant, stabunt in choro.

185. Postquam Diaconus cantaverit *Confiteor*, Episcopus elata voce recitabit *Misereatur vestri* etc. et *Indulgentiam* etc., faciens dextera signum Crucis versus communicandos.

186. Recedent cappellani cum libro et scotula de solio, et Diaconus cum debitis reverentiis et genuflexionibus redibit ad altare, et Pyxidem cum Sacramento deteget, et dextera Patenam accipiet, quam supponet ori communicantium.

187. Accedent ad latera altaris duo cappellani cum mappula, quam explicabunt et extensam tenebunt ante communicandos, et genuflectent in extremitatibus lateralibus suppedanei.

188. Celebrans sinistra accipiet Pyxidem supra nodum, dextera Particulam accipiet, et conversus ad communican-

169. Qui clerici sustinebant intorticia ad elevationem, statim post discessum Episcopi de faldistorio, consurgent et una euntes ante altare genuflectent ad Sacramentum, redibunt ad abacum, et intorticia exstinguent. Si communio clericis vel adstantibus in hac Missa ministretur, qui clerici deferunt intorticia usque ad peractam communionem remanebunt.

170. Sub finem cantus *Pater noster*, Canonici descendent ad circulum, et quum pervenerint in medium non conficient reverentiam ad altare, sed genuflectent utroque genu ad Sacramentum, postea facient ad Episcopum reverentiam.

171. Episcopus recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, quos postea benedicet; ipsi autem, iterata reverentia ad Episcopum, et genuflexione utroque genu ad Sacramentum, ad sua subsellia revertentur.

172. Celebrans recitabit *Agnus Dei* cum Ministris suis, qui deinde genuflectent, et Diaconus accedet ad Missale propter assistentiam, Subdiaconus autem ibit in chorum, et consistet prope locum Presbyteri assistentis.

173. Presbyter assistens, postquam in circulo recitaverit *Agnus Dei*, quin faciat genuflexionem ad Sacramentum, discedet a suis collegis, et iunctis manibus ibit recta ad altare. Ibi flectet genua in suppedaneo, a dextris Celebrantis. Quando hic recitaverit orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., assurget Presbyter assistens, et postquam ipse et Celebrans eodem tempore osculati erunt altare, Celebrans pacem donabit Presbytero assistenti, manus imponens humeris eius et dicens *Pax tecum*, cui ille respondebit *Et cum spiritu tuo*.

174. Presbyter assistens genuflectet ad Sacramentum, de altari descendet, ac nullam faciens reverentiam perget directe ad thronum, et pacem dabit Episcopo, dicens ei *Pax tecum*, sed manus supponens brachiis, non imponens humeris illius. Diaconi assistentes fimbrias pluvialis Episcopi attollent.

175. Presbyter assistens, pace Episcopo donata, descendet de gradulo cathedrae, salutabit Episcopum reverentia profunda, descendet a latere de throno, et in chorum redibit ad stallum suum.

176. Diaconus primus assistens iunctis manibus conscendet gradulum cathedrae, accipiet pacem ab Episcopo, respondens ei *Et cum spiritu tuo*, de gradulo descendet, Episcopum reverebitur, et ad dexteram eius redibit. Hoc ipsum deinde faciet secundus Diaconus assistens, et redibit ad sinistram.

177. Presbyter assistens, reversus in chorum ad stallum suum, donabit pacem Subdiacono, qui comitatus a Caeremoniario, illam praebebit primae Dignitati, sedenti supra locum Presbyteri assistentis, deinde Canonico assidenti post Presbyterum assistentem, atque ita, deinceps, quo ordine notatum est cap. V, lib. I, tit. I.

178. Subdiaconus, reversus ad altare, pacem dabit Diacono ad altare ministranti, et postea Caeremoniario, qui eum fuerit comitatus.

179. Si praeter Ministros sacros (si non sint Sacerdotes) etiam clerus sacram communionem accipiat in Missa solemni coram Episcopo Ordinario celebrata, servatis quae iam innuimus art. II app. ad cap. VI huius libri, a n. 1 ad n. 10, pro oblatione et consecratione parvarum hostiarum in Pyxide, quae nunc subiungimus servanda erunt.

180. Postquam Celebrans Calicem sumpserit, Diaconus vel Subdiaconus Calicem palla cooperiet.

181. Cappellani a scotula et libro ex abaco librum pro absolutione accipient, et consistent in plano throni prope sinistram Episcopi.

182. Diaconus, facta genuflexione Sacramento, descendet de altari, perget ad thronum, et prius ante infimum gradum cantabit *Confiteor*, et si opus ei fuerit libro, illum porriget ei clericus, qui recipiet statim ac Diaconus cantare desierit, et reponet illum in abaco.

183. Antequam Diaconus incipiat cantare *Confiteor*, communicandi de suis stallis descendent, et in presbyterio genibus procumbent.

184. Reliqui, qui non communicant, stabunt in choro.

185. Postquam Diaconus cantaverit *Confiteor*, Episcopus elata voce recitabit *Misereatur vestri* etc. et *Indulgentiam* etc., faciens dextera signum Crucis versus communicandos.

186. Recedent cappellani cum libro et scotula de solio, et Diaconus cum debitis reverentiis et genuflexionibus redibit ad altare, et Pyxidem cum Sacramento deteget, et dextera Patenam accipiet, quam supponet ori communicantium.

187. Accedent ad latera altaris duo cappellani cum mappula, quam explicabunt et extensam tenebunt ante communicandos, et genuflectent in extremitatibus lateralibus suppedanei.

188. Celebrans sinistra accipiet Pyxidem supra nodum, dextera Particulam accipiet, et conversus ad communican-

dos dicet *Ecce Agnus Dei* etc., et ter *Domine, non sum dignus* etc.

189. Si Celebrans erit Episcopus, communicandi, antequam Corpus Christi sumant, manum Episcopo celebranti osculabunt.

190. Episcopus Ordinarius, qui Missae adstabit, pileolum non resumet nisi post communionem, et stabit, prout stabit totus clerus, qui non communicat, ut iam innuimus (1).

191. Clerici, communionem excepturi, servabunt ordinem praecedentiae, quem servandum diximus pro communione cleri in Missa solemni, lib. II, cap. III, art. III, § 4.

192. Interea cappellani a libro et scotula recipient ex abaco scotulam et Missale pro Episcopo.

193. Quum Celebrans communicaverit et communicaverint etiam sacri Ministri, si talis usus vigebit, Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei pileolus cum mitra pretiosa, si adhibebitur, secus auriphrygiata.

194. Se sistent ante Episcopum cappellani cum Missali et scotula; Episcopus leget versiculum *Communio*, et illi recedent, ac si opus fuerit, accipient Canonem pro benedictione.

195. Quum Celebrans legerit *Communio*, secundus Diaconus, mitram tollet Episcopo, qui assurget.

196. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* cum orationibus, et rursus cantato *Dominus vobiscum*, Diaconus cantabit *Ite, missa est*, vel *Benedicamus Domino*, iuxta ritum, et hoc tempore Celebrans recitabit orationem *Placeat* etc., ut promptus sit ad solemnem Episcopi benedictionem (2).

197. Interim praesto erunt ad thronum cappellani cum Canone pontificali et scotula, itemque afferetur ad altare libellus seu tabella cum formula Indulgentiae.

198. Responso a choro *Deo gratias*, vel loco responsionis pulsatis organis, primus Diaconus assistens reponet Episcopo mitram pretiosam, si licebit uti, secus auriphrygiatam.

199. Celebrans altare osculabitur, et recedet in latus epistolae, se convertens ad Episcopum: Diaconus stabit eodem statu in gradu infra Celebrantem, et Subdiaconus eodem statu in infimo gradu vel in plano.

(1) Vide notam ad pag. 160, n. 151.

(2) Hoc minime probari potest; non est inconveniens quod Episcopus expectet, quemadmodum exspectat in omnibus aliis adiunctis, in quibus Celebrans orationes secretas dicit.

200. Episcopus, mitra coopertus a primo Diacono assistente, assurget, ac pollice signans se in pectore, cantabit *Sit nomen Domini* etc., et a choro respondebitur *Ex hoc nunc* etc. Postea, se signans a fronte ad pectus, cantabit *Adiutorium nostrum* etc., et respondebitur *Qui fecit coelum* etc. Deinde manus expandens et oculos elevans ad coelum, cantabit *Benedicat vos omnipotens Deus*, accipiet sinistra baculum, et signum benedicentis faciet a sinistris suis dicens *Pater*, in medio dicens *et Filius*, et a dextris suis dicens *et Spiritus Sanctus*. Chorus respondebit *Amen*.

201. Diaconi assistentes fimbrias pluvialis Episcopi benedicentis attollent.

202. Cappellanus a libro, stans et sustinens librum apertum, recedet aliquantum ad Episcopi sinistram, ne populi conspectum ipsi impediat.

203. Canonici et Celebrans ad benedictionem Episcopi se profunde inclinabunt, ceteri omnes in genua procumbent.

204. Sin autem esset Archiepiscopus, dum cantabitur *Ite, missa est* vel *Benedicamus Domino*, cappellanus crucifer accipiet Crucem archiepiscopalem, et deferet ad thronum, ubi consistet genibus flexis in infimo gradu, et imaginem Crucifixi convertet ad Archiepiscopum. Diaconus assistens mitram Archiepiscopo non reponet, siquidem Archiepiscopus benedictionem donat sine mitra. Priusquam dicat *Pater* salutabit Crucem archiepiscopalem, deinde accipiet baculum pastoralem et benedictionem impertietur.

205. Benedictione donata, Episcopus sedebit; Celebrans autem conversus ad populum, quocumque modo situm sit altare, leget formulam Indulgentiae, dummodo non sit iam publicata a Concionatore, si sermo aut sacra concio habita fuerit post evangelium. Dum Celebrans formulam Indulgentiae leget, Ministri adstabunt lateribus eius.

206. Indulgentia a Celebrante publicata, Episcopus dimittet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

207. Si erit Archiepiscopus, non reponetur ei mitra post benedictionem, eo quod brevissimus sit actus Indulgentiarum publicationis.

208. Episcopus assurget, ac Celebrans ad altare recitabit ultimum evangelium, quod si fuerit S. Ioannis, ad illa verba *Et Verbum caro factum est*, Episcopus genuflectet in sua cathedra, ut ad *Et incarnatus*.

209. Evangelio recitato, Episcopus sedebit, ac rursus cooperietur mitra a primo Diacono assistente.

210. Celebrans cum Ministris descendet de altari, ante quod aderunt etiam duo acolythi cum candelabris.

211. Facient ad Crucem reverentiam et genuflexionem respective, deinde ad Episcopum conversi exsequentur reverentiam vel genuflexionem: Episcopus eos benedicet, et ipsi revertentur in sacristiam.

212. Profecto de choro Celebrante, accedent ad thronum clerici ad accipienda paramenta Episcopi, qui a Diaconis assistentibus exuetur illis.

213. Cubicularius ad thronum afferet cappam Episcopi.

214. Clerici referent ad altare Episcopi paramenta, quae ibi a Caeremoniario, ut a principio, reponentur, et cooperientur velo.

215. Interea clerici duo collocabunt ante altare faldistorium cum pulvinis.

216. Exutus paramentis Episcopus rursus induetur cappa a Diaconis assistentibus, adiuvante cubiculario, qui extremitatem posteriorem eius vestis talaris constringet: postea descendet de throno ad faldistorium, in quo genuflexus brevi tempore orabit.

217. Associatus deinde a Canonicis et clero, adorabit SS. Sacramentum; post adorationem autem ad suam residentiam revertetur.

218. Episcopus pluviali paratus Missae solemni intererit solemnioribus diebus, ut ex. gr. in festo S. Stephani et S. Ioannis, in secunda ac tertia feria Paschatis et Pentecostes, itemque in ceteris festis, quemadmodum notatur in Caeremoniali Episcoporum, lib. II, cap. XXXIV, ut supra innuimus.

219. Ceteris diebus minus solemnibus, Missae solemni assistet indutus cappa: quare observabitur quod sequentibus capitulis praescribetur.

Articulus II.

De assistentia Episcopi Ordinarii pluviali parati Missae solemni ab altero Episcopo celebratae.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparabitur faldistorium cum pulvinis eius coloris, quem requirit Officium, vel genuflexorium cum strato et pulvinis eiusdem generis ac superius cap. IV descriptum est.

2. Altare plus minus exornabitur, pro qualitate festi, et in sex candelabris aderunt cerei, accendendi saltem in accessu Episcopi, et quum ipse de ecclesia discedet.

3. Si celebrabitur festum alicuius Sancti proprii ecclesiae, cuius corpus aut reliquiae insignes expositae sint in altari a maiori diverso, vel adsit sacellum ei sacrum, etiam ante altare illud praeparabitur genuflexorium, ibique poterit orare Episcopus, sive in accessu ad ecclesiam, postquam adoraverit SS. Sacramentum, seu post Missam solemnem.

Apud altare maius. — 4. Thronus parabitur colore, qui conveniat Officio, cum baldachino et lodice simili cathedrae: aderunt tria scabella pro Assistentibus, et gradus cooperientur tapeto. Prope cathedram praeparabitur pulvinus in commodum Episcopi, ut inferius, eritque concolor paramentis.

5. Pavimentum presbyterii sterni poterit aulaeo consentaneo viridis coloris, et ante altare aderit faldistorium cum pulvinis, in quo genuflectet Episcopus.

6. Altare instruetur pallio congruo, tobaleis ac tapeto, quod omnes gradus cooperiat. Super altare ponentur sex candelabra cum cereis, et Crux in medio, aequalis candelabris, quae plus minus erunt nobilia pro ratione festi.

7. Supra mensam altaris disponentur paramenta Episcopi, videlicet pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo concolore paramentis, et prope haec ponetur formale pretiosum, aut simplex, in lance. In latere evangelii locabitur mitra pretiosa cum velo adhibendo a ministro, seu cappellano illius, et in latere epistolae

auriphrygiata. Nisi adhiberi posset mitra pretiosa, ponetur tantum mitra auriphrygiata cum velo in latere evangelii.

8. Prope altare praeparabitur baculus pastoralis.

9. In latere epistolae ante gradus altaris collocabitur faldistorium cum tegumento respondenti in usum Celebrantis, et prope faldistorium, pulvinus concolor paramentis, ab eodem Celebrante adhibendus.

10. In eodem epistolae latere aderit scamnum cum modico postergali et sine suppedaneo, coopertum aulaeo laneo plus minus distincto pro sacris Ministris.

11. Eadem ex parte, prope parietem, erit abacus alba tobalea coopertus, in quo disponentur quae subiicimus: nempe Calix cum purificatorio, Patena cum hostia, palla et bursa cum corporali: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula: gremiale aequale paramentis pro Episcopo celebrante: instrumentum pacis, si Magistratus intererit Officio: quatuor, ad summum sex intorticia pro elevatione: urceus cum pelvi et mantile seu manutergium in lance argentea: mitra auriphrygiata Celebrantis, si pretiosa quoque licebit uti: cussinus seu legile Missalis: Missale cum tegumento et signaculis respondentibus colori Officii pro Celebrante, et Evangeliarium cum tegumento eiusdem coloris et manipulo Celebrantis: Epistolarium cum tegumento, ut supra: alterum Missale cum tegumento, ut supra, pro Episcopo: Canon pontificalis pro Celebrante: scotula et alter Canon pontificalis pro Episcopo: tabella seu libellus cum formula Indulgentiarum: thuribulum cum navicula: velum humerale pro Subdiacono.

12. Prope latus evangelii ponetur basis pro Cruce archiepiscopali, si Archiepiscopus esset Dioecesanus, qui functioni assistet.

13. Ad balaustrium presbyterii candelabra maiora numero quatuor, ad summum sex, cum cereis aut intorticiis.

In sacristia. — 14. Disponentur super altare paramenta Celebrantis, videlicet planeta, chirothecae in pelvicula, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae cooperientur velo concolore eisdem paramentis. In latere evangelii mitra pretiosa cum velo pro cappellano a mitra, si licebit adhiberi, sin minus ponetur auriphrygiata, quae hoc casu non praeparabitur in abaco presbyterii. Ante altare, vel alio loco, ut commodius videbitur, locabitur sedes cameralis decenter ornata, cum exiguo tapeto sub ipsa sede. Poterunt etiam poni duo pulvini in aliquo ex genuflexoriis

sacristiae, si Episcopo celebranti placeret orare privatim ante vel post Missam.

15. In altera ex tabulis sacristiae praeparentur paramenta pro Ministris, nempe pluviale pro Presbytero assistente, dalmatica et stola cum manipulo, tunicella cum manipulo, duo cingula, duae albae duoque amictus pro Diacono et Subdiacono, praeter tria bireta pro Ministris praedictis.

16. Caligae et sandalia Episcopi celebrantis in lance: urceus cum pelvi et mantile in lance: Canon pontificalis et scotula, qua poterit uti solus Celebrans in sacristia, quum ibi non adsit Episcopus Ordinarius.

17. Duo candelabra cum candelis pro acolythis: superpellicea sufficienti numero pro inservientibus: vasculum Aquae benedictae et aspersorium pro ingressu Episcopi.

§ 2. *In functione.*

18. Officii tempore, sonabunt omnia vel saltem aliqua aera campana, semel aut pluries, iuxta consuetudinem cuiusque loci, ut significetur functionis initium.

19. Recitata in choro Hora tertia, sive altera Hora, pro qualitate Missae, ut praescribunt generales rubricae Missalis, tit. XV, n. 2, cessabitur ab Officio; et sonitu campanulae sacristiae signum dabitur Canonicis et Capitulo ad associandum Episcopum, ut cap. IV huius libri.

20. Episcopus celebrans tempore debito aderit in sacristia, ut aderunt etiam tres Ministri et clerici inservientes.

21. Clerici induentur superpelliceo, itemque Presbyter assistens, nisi utatur rocheto.

22. Caeremoniarius, qui assistet Celebranti, attribuet clericis suum cuique officium, nisi fuerit ipsis in antecessum attributum.

23. Invitabit Episcopum ut accedat ad sedem, et clericus unus praesentabit ei Canonem, et alter sustinebit scotulam accensam. Episcopus psalmos et preces in praeparationem recitabit, legens in Canone.

24. Interim cubicularius, acceptis caligis et sandaliis praebitis a clerico, calceum usualem dextero pedi Episcopi detrahet, et cruri inseret caligam, quam supra genu ligabit, et sandalium pedi dextero: detrahet deinde calceum sinistrum, et caligam ac sandalium inducet cruri et pedi sinistro. Idem calceos usua-

les Episcopi accipiet, cavens ne ponat super altare aut inter sacra paramenta, sed secum eos custodiet.

25. Episcopus, recitatis psalmis et repetita antiphona, quae in principio illorum duplicabitur in festis de ritu duplici, nudabit bireto caput, assurget, et convertetur ad altare.

26. Clerici cum libro et scotula se sistent ante Episcopum, dantes operam ut commode possit e libro legere preces.

27. Episcopus recitabit preces et orationes, quibus absolutis, rursus sedebit, et orationes praescriptas ad paramenta recitabit sedens, nisi memoria tenebit, siquidem in praxi nimium difficile est Episcopo legere a libro orationes, dum iis a Ministris parabitur.

28. Hoc tempore, sacri Ministri, adiuvantibus duobus clericis, induentur paramentis praedictis, excepto manipulo, quem inserent brachio, posteaquam paraverint Episcopum.

29. Acolythi accendent cereos in candelabris, quae ab ipsis gestanda erunt.

30. Quum Episcopus celebrans finem fecerit recitandi preces praeparationis ad Missam, recedent ab ipso clerici cum libro et scotula: qui facta ad ipsum reverentia, reponent ubi erant a principio librum et scotulam, cuius candela exstinguetur.

31. Ministri capite nudato discedent de loco, quo paraverint se; in media sacristia salutabunt altare vel imaginem principalem, venient ante Episcopum, reverentiam ad ipsum facient, et consistent a lateribus illius; Diaconus nempe a dextris, Subdiaconus a sinistris.

32. Interim clericis distribuentur paramenta pro Celebrante, et praesto erunt etiam ministri lotionis.

33. Celebrans, adiuvantibus Ministris, dimittet mantelletum, ac etiam mozzetam, eaque recipientur a cubiculario.

34. Presbyter assistens aderit prope dexteram Celebrantis, eique cum debitis osculis extrahet a digito annulum.

35. Cubicularius Celebrantis expediet ei posteriorem extremitatem vestis.

36. Se sistent ante Celebrantem familiares nobiles duo, vel iis absentibus duo clerici, cum urceo et pelvi cumque mantili ad lavandas manus.

37. Ministri acceptum mantile extendent ante Episcopum celebrantem, qui sedens et bireto cooperto capite lavabit manus et absterget mantili, atque advertet ne benedicat quemquam post lotionem. Tradet biretum cuidam e suis familiaribus

nobilibus (1), deinde a Diacono, adiuvante Subdiacono, parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella dalmatica, chirothecis et planeta (2).

38. Presbyter assistens, quum parabitur Celebrans, adiuvante clerico, induet sibi pluviale.

39. Parato Celebranti Diacônus imponet mitram, et una cum Subdiacono, facta ad ipsum reverentia, discedent ab eo, et redibunt quo loco induerunt sibi paramenta, ubi duo clerici manipulum eorum brachio inducent.

40. Profectis, ut supra, Ministris ad assumendum manipulum, se sistet ante Celebrantem Presbyter assistens, et facta reverentia, annulum inseret eius digito annulari dextero cum osculis usitatis, iterabit reverentiam, et consistet a dextris eius.

41. Ministri redibunt ad Episcopum celebrantem, reverentiam ei conficient, et Diaconus consistet a sinistris eius, Subdiaconus a sinistris Diaconi.

42. Quum omnia disposita erunt ad proficiscendum ad altare (quod fiet quando Episcopus perventurus erit ad ecclesiam), Caeremoniarius Celebrantis innuet acolythis, ut accipiant candelabra accensis candelis, et bireta tradet Ministris sacris ac Presbytero assistenti.

43. Acolythi procedent ante Episcopum, et apud ipsos clerici, exceptis iis duobus, quorum alter mitram, alter syrmam ipsius Episcopi sustentare destinatus est.

44. Episcopus, innuente Caeremoniario, assurget, convertetur ad altare, sive ad imaginem praecipuam sacristiae, et simul cum Ministris et clericis reverebitur ipsam, tum ad altare maius procedetur.

45. Poterit praeire claviger unus ecclesiae, siquis erit, duo acolythi cum candelabris, ceteri clerici inservientes bini, Subdiaconus, Episcopus cum Presbytero assistente dextrorsum et Diacono sinistrorsum, sequentibus duobus praedictis cappellanis et familiaribus nobilibus, siqui aderunt.

46. Advertet Episcopus celebrans, ne quemquam benedicat, etiamsi quis in genua procumberet, dum ipse praetergreditur.

---

(1) Minime decet, ut quisquam Ministrorum imponat aut tollat de capite Episcopi biretum: hoc enim debet ipsemet facere. A.

(2) Reponere biretum in capite Episcopi, dum sacris ipse indumentis induitur, est abusio ipsa quoque. A.

47. Si transeundum esset ante altare SS. Sacramenti, genuflectetur ab omnibus, idque facient vel coniunctim ad lineam, vel bini, prout capax erit locus. Celebrans autem genuflectet sine mitra et sine pileolo, in pavimento nudo, ut praescribit Caeremoniale, idest nullo utens pulvino, et una cum sacris Ministris.

48. Ubi Celebrans venerit ad altare maius, acolythi dirimentur, et recedent ad latera ante infimum gradum, ceteri clerici dirimentur apud acolythos unus post alium, ut liber detur transitus Celebranti et Ministris. Celebrans procedet cum Ministris ante altare, Subdiacono appropinquante ad sinistram Diaconi. Ibi Celebrans et Ministri (si tamen hi fuerit Canonici) reverentiam ad Crucem conficient, clerici, non exceptis acolythis, genuflexionem.

49. Tum Celebrans ibit sessum ad faldistorium, et consistent a sinistris eius Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus, eodem statu quo Celebrans, videlicet humeris versis ad altare. Acolythi pergent ad abacum, in quo deponet candelabra, et una cum reliquis clericis ante abacum ipsum se ad lineam disponent.

50. Clericus delegatus sustentando extremitatem vestis Celebrantis, animadvertat, quod officium suum desinit simul ac venerit ad altare Episcopus Ordinarius; ideoque syrmam Celebrantis praedictam recipiet, quum, Sacro peracto, Celebrans discedet rediturus in sacristiam.

51. In ingressu Episcopi Ordinarii ad ecclesiam sonabunt festivo more campanae, et organa quoque, si id requiret qualitas Officii.

52. Episcopus in ecclesiam ingressus adorabit SS. Sacramentum, deinde procedet ad altare maius.

53. Ingredienti in presbyterium Episcopo assurget Celebrans.

54. Episcopus, progressus ante faldistorium, priusquam reverentiam faciat ad Crucem, salutabit Celebrantem, utpote Episcopum. Ministri sacri, si fuerint Canonici, se profunde inclinabunt ad Episcopum, sin minus, genuflectent ante ipsum.

55. Canonici et reliqui de clero sequentes Episcopum, facta reverentia vel genuflexione ad Crucem altaris, petent stallum suum, exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui locum sument prope Episcopum.

56. Clerici, quorum officium ferre paramenta Episcopi ad thronum, genua flectent prope altare.

57. Quum Episcopus orabit, rursus sedebit Celebrans; assurget autem quum de oratione surget Episcopus.

58. Fine facto orandi, Episcopus surget, salutabit Crucem altaris, deinde Celebrantem (qua in actione Ministri reverentiam ei vel genuflexionem, ut supra, exsequentur), perget ad thronum, ac transiens per chorum, vel priusquam ascendat ad thronum, benedicet clerum, iuxta positionem presbyterii.

59. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur Diaconi assistentes, sequetur caudatarius extremitatem posteriorem cappae sustentans, et cubicularius.

60. Clerici duo faldistorium a medio presbyterio amovebunt, statim ac discesserit Episcopus, et seorsim illud ponent prope abacum.

61. Interim distribuentur clericis paramenta Episcopi.

62. Episcopus, conscenso throno, sedebit, et appropinquantibus clericis cum sacris vestimentis, nudabit bireto caput, assurget, ac Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, tollent ei cappam.

63. Cubicularius expediet eius extremitatem posteriorem vestis talaris, et accepta cappa recedet de throno, illamque deferet in sacristiam et complicabit, resumpturus post Missam.

64. Dignitates et Canonici de suis stallis descendent in medium chorum, et circulo excipient Episcopum, qui per Caeremoniarium invitabit eos ad operiendum bireto caput (1).

65. Deinde Diaconi assistentes parabunt Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui firmabitur formale. Postea primus Diaconus assistens imponet capiti eius mitram pretiosam, si licebit uti, secus auriphrygiatam.

66. Hoc tempore, clericus accipiet ex abaco Evangeliarium cum manipulo Celebrantis, et praesto erit ad eundum cum Celebrante et Ministris, ut inferius.

67. Quum pluviali induetur Episcopus, Diaconus mitram tollet Celebranti, qui cum Diacono et Subdiacono procedet ad altare, et facta respective reverentia vel genuflexione ad Crucem, subsistet cum ipsis seorsim ante altare in latere evangelii.

68. Clericus, qui sustinebit Evangeliarium cum manipulo Celebrantis, sequetur Ministros, adstans Subdiacono.

69. Presbyter assistens Episcopo celebranti stabit in latere epistolae, post faldistorium Celebrantis.

---

(1) Vide notam ad pag. 89, n. 52.

70. Episcopus benedicet Canonicos, qui ad sua subsellia redibunt, assurget, accipiet sinistra baculum, de throno descendet, benedicet clerum, procedet ad altare cum Diaconis assistentibus a lateribus, qui fimbrias pluvialis sustentabunt, sequentibus caudatario et cappellanis a mitra et baculo.

71. Ante gradus altaris Episcopus dimittet baculum, et secundus Diaconus assistens tollet ei de capite mitram.

72. Celebrans discedet a Ministris, et accedet ad Episcopum celebrantem, subsistens a sinistris eius.

73. Diaconi assistentes stabunt post Episcopum, et Ministri Celebrantis stabunt post Celebrantem, advertentes ut tres vel quatuor passus absint ab ipso, et nisi fuerint Canonici, genibus instabunt. Clericus cum Evangeliario et manipulo accedens ad Ministros genuflectet a sinistris Subdiaconi. Reliqui cappellani Episcopi genua flectent post Diaconos assistentes. Presbyter assistens Celebranti genua flectet loco superius innuto, nisi fuerit Canonicus, secus stabit, et a latere eius adstabit clericus genuflexus, qui ei respondebit in confessione.

74. Episcopus reverentiam simul cum Celebrante conficiet ad altare, et inchoabit Missam, cui respondebit Celebrans, et in *Confiteor* ad verba *tibi, Pater,* ac *te, Pater,* se convertet paullulum ad Episcopum.

75. Diaconi assistentes confessionem recitabunt inter se. Idem facient Ministri Celebrantis: idem cappellani Episcopi, genuflexi post Diaconos assistentes.

76. In choro recitabitur confessio, ut in aliis Missis cantatis.

77. Dum a Celebrante recitabitur *Confiteor,* clericus sustinens Evangeliarium cum manipulo, tradet Subdiacono manipulum Celebrantis, et retinebit secum Evangeliarium, advertens ut signaculum indicet evangelium Officio respondens.

78. Celebrans, postquam respondebit *Amen* ad preces *Indulgentiam* etc. (1), se inclinabit ad Episcopum, discedet ab eo, et redibit ad Ministros, qui consurgent, eumque medium inter se accipient.

79. Subdiaconus immediate osculabitur manipulum Celebrantis ex una parte, illumque inducet in eius brachium sinistrum, osculans manum eius, et ligabit taeniis.

(1) Inspiciatur adnotatio ad n. 40 articuli praecedentis, quae respicit etiam quod subiungitur in sequenti n. 80. A.

80. Celebrans, non recitans orationem *Merear, Domine,* etc. ad manipulum (hanc enim iam recitaverit in sacristia cum aliis orationibus in praeparatione), statim ac manipulum osculatus erit et in brachio habebit, prosequetur cum Ministris *Deus, tu conversus* etc.

81. Quum Celebrans a latere Episcopi discesserit, succedent ad latera eius Diaconi assistentes, quibuscum Episcopus continuabit Missam ad ℣. *Deus, tu conversus* etc.

82. Praesto erit interea thuriferarius cum thuribulo et navicula. Cappellani a libro et scotula accipient Missale et scotulam pro Episcopo, eaque deferent ad thronum.

83. Quum Episcopus dixerit *Oremus,* nihil aliud adiiciens, reverebitur Crucem, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra pretiosa, vel auriphrygiata, ut supra. Tum sinistra accipiet baculum pastoralem, et conversus ad Celebrantem salutabit ipsum, benedicet Canonicos et clerum, ascendet ad thronum, comitatus a Ministris antedictis.

84. Celebrans respondebit inclinationi Episcopi, Ministri genuflexionem vel reverentiam profundam ad ipsum conficient, et clericus sustinens Evangeliarium exsequetur genuflexionem. Quum vero in thronum ascendet Episcopus, seu discesserit de altari, Celebrans, medius inter sacros Ministros ad altare ascendet, dicens orationem *Aufer a nobis* etc. Clericus cum Evangeliario sequetur Subdiaconum, cui tradet librum apertum quando ascenderit ad altare. Celebrans altare osculabitur, deinde, * locum ostendente Presbytero assistente, evangelium Missae respondens, in libro sibi oblato a Subdiacono, qui librum claudet et tradet clerico, a quo acceperit. Idem clericus librum receptum, cum debitis genuflexionibus ad altare et ad Episcopum, reportabit ad abacum. Celebrans in altari exspectabit dum sibi tradatur thuribulum cum incenso.

85. Episcopus, conscenso throno, sedebit ac dimittet baculum pastoralem; Presbyter assistens (1) e stallo suo ascendet a latere ad thronum, et consistet a dextris Episcopi.

86. Caeremoniarius aut thuriferarius thuribulum afferet ad thronum, naviculam tradet Presbytero assistenti, et genuflectens ante Episcopum, ipsi praesentabit thuribulum apertum. Episcopus, ministrante cum osculis consuetis Presbytero assistente, demittet incensum in thuribulum cum benedictione usitata.

(1) Cf. n. 45 articuli praecedentis. A.

87. Thuriferarius recipiet naviculam, de throno descendet, thuribulum afferet ad altare et tradet Diacono, hic autem Celebranti, qui altare thurificabit.

88. Presbyter assistens Episcopo descendet a latere de throno, et redibit ad stallum suum.

89. Clericus cum mitra Celebrantis aderit prope gradus altaris.

90. Celebrans, thurificato altari, thuribulum restituet Diacono.

91. Caeremoniarius Celebrantis reponet ipsi mitram pretiosam, vel auriphrygiatam, si pretiosa non licebit uti.

92. Diaconus descendet de gradibus altaris, et imposita mitra Celebranti, ipsum duplici ductu adolebit.

93. Caeremoniarius aut thuriferarius thuribulum receptum reportabit ad pedem throni.

94. Eodem tempore Presbyter Episcopo assistens discedet de stallo suo, et procedet ante thronum, curans ut ibi adsit quum adveniet thuriferarius.

95. Facta cum ipso reverentia ad altare, dein ad Episcopum, accipiet ab illo thuribulum, ac triplici ductu adolebit Episcopum, peragens ante ipsum reverentiam profundam, ante et post thurificationem.

96. Episcopus assurget ut accipiat thurificationem, et postquam thurificatus erit, dextera benedicet Presbyterum assistentem, qui thuribulo reddito thuriferario atque iterata reverentia ad Episcopum et ad altare, redibit ad circulum: thuriferarius ad abacum thuribulum referet.

97. Episcopus sedebit, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

98. Cappellanus a mitra accipiet mitram pretiosam, si ea utetur Episcopus, afferet ad altare, ibique deponet ipsam: sumet auriphrygiatam cumque ipsa redibit apud thronum.

99. Interim Celebrans, postquam thurificatus fuerit a Diacono, cui nullum faciet Crucis signum, stans loco suo, convertetur ad Crucem, qua salutata, medius inter Diaconum et Subdiaconum descendet a latere de altari, et veniet ad faldistorium.

100. Presbyter assistens Celebranti in hisce actionibus numquam recedet de loco in quo erit, et admonebit clericum, ut in promptu habeat Missale pro Celebrante.

101. Celebrans sedebit in faldistorio, et Caeremoniarius advertet ut attollat ei planetam, dalmaticam ac tunicellam, ne ipsis insideat.

102. Diaconus et Subdiaconus venient simul ante Celebrantem, et Diaconus tollet ei mitram, quae si fuerit pretiosa, referetur ad abacum a clerico custodiente, et ab eodem recipietur auriphrygiata.

103. Presbyter assistens aderit a dextra faldistorii, et clericus cum libro stabit post Celebrantem.

104. Celebrans, dimissa per Diaconum mitra, assurget, et super sinistram suam convertetur ad altare, stantibus dextrorsum Diacono, sinistrorsum Subdiacono. Presbyter assistens adstabit propius dexterae Celebrantis, ut ei monstret quid legendum sit. Clericus, priusquam aperiat ac postquam clauserit Missale, reverebitur Celebrantem, idque faciet etiam deinceps.

105. Celebrans se muniet signo Crucis, leget e Missali introitum, deinde cum Ministris suis recitabit *Kyrie*, ibique manebit usque ad intonationem hymni *Gloria in excelsis*, si cantandum sit.

106. Thurificato a Presbytero assistente mitraque nudato Episcopo, Dignitates et Canonici de suis stallis descendent, et circulum efficient ante Episcopum, observantes quae tradita sunt articulo praecedenti, n. 57.

107. Se sistent ante Episcopum duo cappellani cum Missali et scotula.

108. Episcopus assurget, ac leget e Missali introitum, quo lecto, recedent cappellani praedicti, et Episcopus una cum Canonicis recitabit *Kyrie*.

109. Si cantus *Kyrie* protrahetur, Episcopus benedicet Canonicos, qui ad sua subsellia redibunt, sedebit, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra auriphrygiata.

110. Celebrans etiam, se convertens super dexteram suam, sedebit in faldistorio, et a Diacono cooperietur mitra auriphrygiata, et ab eodem accipiet gremiale super genibus, Ministri Celebrantis, facta ei reverentia, pergent sessum ad scamnum sibi praeparatum, et caput bireto cooperient. In ordine autem sedendi advertent, quod Presbyter assistens adstare propius Celebranti debet, Diaconus in medio, et Subdiaconus post Diaconum, a dextris sive a sinistris ipsius, iuxta dispositionem scamni.

111. Absoluto *Kyrie* cantu, Ministri caput aperient, consurgent, redibunt ante Celebrantem, salutabunt eum, et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

87. Thuriferarius recipiet naviculam, de throno descendet, thuribulum afferet ad altare et tradet Diacono, hic autem Celebranti, qui altare thurificabit.

88. Presbyter assistens Episcopo descendet a latere de throno, et redibit ad stallum suum.

89. Clericus cum mitra Celebrantis aderit prope gradus altaris.

90. Celebrans, thurificato altari, thuribulum restituet Diacono.

91. Caeremoniarius Celebrantis reponet ipsi mitram pretiosam, vel auriphrygiatam, si pretiosa non licebit uti.

92. Diaconus descendet de gradibus altaris, et imposita mitra Celebranti, ipsum duplici ductu adolebit.

93. Caeremoniarius aut thuriferarius thuribulum receptum reportabit ad pedem throni.

94. Eodem tempore Presbyter Episcopo assistens discedet de stallo suo, et procedet ante thronum, curans ut ibi adsit quum adveniet thuriferarius.

95. Facta cum ipso reverentia ad altare, dein ad Episcopum, accipiet ab illo thuribulum, ac triplici ductu adolebit Episcopum, peragens ante ipsum reverentiam profundam, ante et post thurificationem.

96. Episcopus assurget ut accipiat thurificationem, et postquam thurificatus erit, dextera benedicet Presbyterum assistentem, qui thuribulo reddito thuriferario atque iterata reverentia ad Episcopum et ad altare, redibit ad circulum: thuriferarius ad abacum thuribulum referet.

97. Episcopus sedebit, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

98. Cappellanus a mitra accipiet mitram pretiosam, si ea utetur Episcopus, afferet ad altare, ibique deponet ipsam: sumet auriphrygiatam cumque ipsa redibit apud thronum.

99. Interim Celebrans, postquam thurificatus fuerit a Diacono, cui nullum faciet Crucis signum, stans loco suo, convertetur ad Crucem, qua salutata, medius inter Diaconum et Subdiaconum descendet a latere de altari, et veniet ad faldistorium.

100. Presbyter assistens Celebranti in hisce actionibus numquam recedet de loco in quo erit, et admonebit clericum, ut in promptu habeat Missale pro Celebrante.

101. Celebrans sedebit in faldistorio, et Caeremoniarius advertet ut attollat ei planetam, dalmaticam ac tunicellam, ne ipsis insideat.

102. Diaconus et Subdiaconus venient simul ante Celebrantem, et Diaconus tollet ei mitram, quae si fuerit pretiosa, referetur ad abacum a clerico custodiente, et ab eodem recipietur auriphrygiata.

103. Presbyter assistens aderit a dextra faldistorii, et clericus cum libro stabit post Celebrantem.

104. Celebrans, dimissa per Diaconum mitra, assurget, et super sinistram suam convertetur ad altare, stantibus dextrorsum Diacono, sinistrorsum Subdiacono. Presbyter assistens adstabit propius dexterae Celebrantis, ut ei monstret quid legendum sit. Clericus, priusquam aperiat ac postquam clauserit Missale, reverebitur Celebrantem, idque faciet etiam deinceps.

105. Celebrans se muniet signo Crucis, leget e Missali introitum, deinde cum Ministris suis recitabit *Kyrie*, ibique manebit usque ad intonationem hymni *Gloria in excelsis*, si cantandum sit.

106. Thurificato a Presbytero assistente mitraque nudato Episcopo, Dignitates et Canonici de suis stallis descendent, et circulum efficient ante Episcopum, observantes quae tradita sunt articulo praecedenti, n. 57.

107. Se sistent ante Episcopum duo cappellani cum Missali et scotula.

108. Episcopus assurget, ac leget e Missali introitum, quo lecto, recedent cappellani praedicti, et Episcopus una cum Canonicis recitabit *Kyrie*.

109. Si cantus *Kyrie* protrahetur, Episcopus benedicet Canonicos, qui ad sua subsellia redibunt, sedebit, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra auriphrygiata.

110. Celebrans etiam, se convertens super dexteram suam, sedebit in faldistorio, et a Diacono cooperietur mitra auriphrygiata, et ab eodem accipiet gremiale super genibus, Ministri Celebrantis, facta ei reverentia, pergent sessum ad scamnum sibi praeparatum, et caput bireto cooperient. In ordine autem sedendi advertent, quod Presbyter assistens adstare propius Celebranti debet, Diaconus in medio, et Subdiaconus post Diaconum, a dextris sive a sinistris ipsius, iuxta dispositionem scamni.

111. Absoluto *Kyrie* cantu, Ministri caput aperient, consurgent, redibunt ante Celebrantem, salutabunt eum, et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

112. Praesto erit clericus cum libro pro Celebrante, ut antea, et Presbyter assistens transibit ad dexteram Celebrantis, ut ipsi indicet intonationem hymni *Gloria in excelsis*.

113. Quum consurgent Ministri Celebrantis, redibunt Canonici ad circulum pro *Gloria in excelsis*.

114. Celebrans assurget, se convertet a sinistris ad altare, et intonabit *Gloria*, aperiens et elevans manus, ut in aliis Missis.

115. Diaconus stabit post Celebrantem, et Subdiaconus post Diaconum, in hac intonatione, postea accedent ad latera eius, ut recitent *Gloria*.

116. Consurgent Diaconi assistentes, et secundus Diaconus tollet mitram Episcopo.

117. Ad intonationem hymni *Gloria*, assurget Episcopus, qui recitabit illum una cum Canonicis in circulo.

118. Cantorum chorus prosequetur cantum hymni praedicti, statim ac illum intonuerit Celebrans.

119. Completa recitatione eiusdem *Gloria*, Episcopus benedicet Canonicos in circulo, et sedebit. Sedenti Episcopo primus Diaconus reponet mitram auriphrygiatam.

120. Canonici, iterata ad Episcopum et ad altare reverentia, ad sua subsellia redibunt.

121. Presbyter assistens Episcopi, recitato *Gloria* in circulo, ad thronum accedet, ac priusquam conscendat gradus illius, reverentiam faciet ante altare, dein ad Episcopum ante thronum, et conscensis gradibus, sedebit in scabello assistentiae.

122. Cappellani a libro, scotula, mitra et baculo sedebunt in gradibus throni, factis genuflexionibus debitis, et cappellanus a baculo prius deponet baculum apud thronum, applicans ipsum parieti.

123. Recitato a Celebrante *Gloria*, recedet clericus qui sustinebat ei librum, et aderunt prope faldistorium alteri duo clerici cum mitra et gremiali.

124. Celebrans, recitato *Gloria*, conversus a dextris suis sedebit in faldistorio, et ante ipsum stabunt ad lineam tres Ministri, nempe Diaconus in medio, Subdiaconus a sinistris eius, Presbyter assistens a dextris. Diaconus imponet Celebranti mitram auriphrygiatam, deinde super genibus eius ponet gremiale. Tum iidem tres Ministri, facta ad Celebrantem reverentia, redibunt sessum ad scamnum suum, qua methodo superius traditum est.

125. Caput inclinabunt Episcopus et Celebrans, reliqui nudabunt bireto ad verba *Adoramus te; Gratias agimus* etc., ut praescribunt rubricae.

126. Sub finem *Gloria* cantati, caput nudabunt et assurgent Ministri, venient ante Celebrantem, salutabunt ipsum, et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

127. Aderunt hoc tempore apud faldistorium clericus a mitra, alter a gremiali, tertius cum Missali, qui consistet post Celebrantem.

128. Ante Celebrantem mitra nudatum se sistet Diaconus, Subdiaconus post Diaconum, et Presbyter assistens a dextra faldistorii, ut possit indicare Celebranti quid ipse cantare debeat.

129. Quum Ministri surgent de scamno, consurgent etiam quatuor cappellani, qui sedebant in gradibus throni, et redibunt ad locum suum.

130. Eodem tempore, consurgent chorus et assistentes Episcopi, cui Diaconus secundus tollet mitram. Assurgente Celebrante, surget etiam Episcopus.

131. Completo cantu hymni *Gloria*, assurget Celebrans, disiunctisque manibus salutabit populum, dicens *Pax vobis*; nisi cantatum erit *Gloria in excelsis*, dicet *Dominus vobiscum* loco *Pax vobis*; chorus respondebit *Et cum spiritu tuo*. Si altare versum esset ad Orientem, Celebrans, priusquam salutet populum, se convertet a dextris suis, et post salutationem cantabit orationem.

132. Post *Pax vobis* aut *Dominus vobiscum*, Celebrans a sinistris suis se convertet ad altare, et manibus expansis cantabit orationem sive orationes, quas in Missali indicabit ei Presbyter assistens.

133. Sub finem ultimae orationis, Subdiaconus accipiet Epistolarium a Caeremoniario vel a clerico, sed non discedet de loco suo.

134. Cantatis orationibus, sedebit Episcopus, et primus Diaconus assistens reponet ei mitram.

135. Sedebit etiam Celebrans, et Diaconus reponet ipsi mitram et gremiale.

136. Clericus, qui Missale sustinebit ante Celebrantem, claudet librum, et recedet aliquantum prope faldistorium, pro actionibus quae sequuntur.

137. Presbyter assistens et Diaconus salutabunt Celebrantem, et sessum redibunt ad scamnum.

138. Quum sederit Celebrans, Subdiaconus, comitante Caeremoniario, sustinens librum ante pectus, reverebitur eum, procedet ante altare, et reverentiam vel genuflexionem faciet ad Crucem; accedet aliquantum versus thronum, et peraget genuflexionem aut reverentiam ante Episcopum, deinde veniet eo, ubi cantanda erit epistola, aperiet librum, et epistolam cantabit, librum sibi ipse sustinens, licet esset Canonicus.

139. Advertenda tamen est altaris positio; namque si altare est ad Orientem versum, ac thronus situs est e regione altaris, epistola cantabitur in latere quod epistolae appellatur, aliquantum versus chorum, et Subdiaconus spectabit latus evangelii, ne tergum vertat ad altare et Episcopum: sin autem altare adhaeret muro, ac thronus positus est ex eadem altaris parte, cantabitur epistola in principio presbyterii in ipso epistolae latere, et Subdiaconus stabit versa facie ad altare.

140. Dum Subdiaconus procedet ad epistolam cantandam, cappellani Episcopi a libro et scotula, si retulerint haec ad abacum, resument eadem, et praesto erunt cum ipsis prope thronum in latere sinistro, seu prope secundum Diaconum assistentem.

141. Completo epistolae cantu, Subdiaconus librum claudet, veniet in medium presbyterium comitatus a Caeremoniario, faciet genuflexionem aut reverentiam ad altare, accedet ad thronum, genuflexionem pariter aut reverentiam conficiet ante Episcopum, priusquam ascendat; conscenso deinde throno, osculabitur Episcopi manum, quam ille imponet libro, et benedictionem accipiet aut genuflexus aut profunde inclinatus: descendet de throno, iterabit genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, dein ad altare, perget ante Celebrantem, quem reverebitur, tradet Epistolarium Caeremoniario vel clerico comitanti, accipiet a clerico Missale Celebrantis, et ante ipsum sustinebit illud apertum, dum leget epistolam etc.

142. Descendente de throno Subdiacono, caput nudabit et assurget de suo loco Presbyter assistens Celebrantis, et ad sinistram ipsius accedet, ut assistat ei quum leget epistolam, graduale, et iunctis manibus *Munda cor meum* etc., *Iube, Domine* etc. et evangelium.

143. Cantata epistola, Celebrans leget epistolam etc., ut superius.

144. Quum ad thronum ascendet Subdiaconus, consurgent Diaconi assistentes et Presbyter assistens, et stabunt dum

Episcopus leget, dum manum osculandam dabit Diacono, dum incensum in thuribulum iniiciet ac benedicet Diaconum.

145. Profecto de throno Subdiacono, se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula: Episcopus e Missali leget epistolam, graduale, deinde iunctis manibus *Munda cor meum* etc., *Iube, Domine, benedicere* etc. et evangelium. Si opus fuerit, Diaconi assistentes sustinebunt eius fimbrias pluvialis.

146. Praesto erit interea thuriferarius cum thuribulo.

147. Quum Celebrans legere incipiet evangelium, nudabit caput et assurget de scamno Diaconus, Evangeliarium sumet, et comitatus a Caeremoniario vel clerico illud afferet ad altare: accedens autem illuc reverebitur prius Celebrantem, tum reverentiam faciet vel genuflexionem versus thronum ad Episcopum, dein ad altare: ascendet ad altare, ponet super mensam in medio librum evangeliorum, cuius apertura versa erit ad sinistram eius, ibique manebit donec innuetur ei ut vadat ad thronum.

148. Postquam Celebrans legerit evangelium, Subdiaconus restituet Missale clerico, a quo acceperit, et subsistet contra Celebrantem. Presbyter assistens adstabit Celebranti sinistrorsum.

149. Lecto ab Episcopo evangelio, recedent cappellani a libro et scotula.

150. Diaconus, ad nutum Caeremoniarii, iunctis manibus faciet reverentiam aut genuflexionem ad Crucem, descendet de altari, perget ad thronum, et reverentiam aut genuflexionem faciet ante Episcopum: ascendet, osculabitur Episcopi manum aut genuflexus aut profunde inclinatus: de throno descendet, iterabit ante Episcopum genuflexionem aut reverentiam, redibit ad altare, et genibus flexis in suppedaneo, dicet orationem *Munda cor meum* etc.

151. Thuriferarius, vadente ad thronum Diacono, discedet de loco suo, genuflectet ad altare, et lento gradu sequetur Diaconum. Quum autem de throno descendet Diaconus, aderit prope ipsum, quocum faciet simul genuflexionem ante Episcopum, deinde ad thronum ascendet.

152. Presbyter assistens accedet ad Episcopi dextram, et primus Diaconus assistens attollet fimbriam pluvialis eius.

153. Thuriferarius naviculam tradet Presbytero assistenti, qui cum osculis consuetis ministrabit incensum Episcopo: hic autem cum usitata benedictione incensum demittet in thuribulum a thuriferario genuflexo sustentum.

154. Demisso et benedicto incenso, Presbyter assistens restituet naviculam thuriferario, et redibit ad scabellum assistentiae.

155. Thuriferarius de throno descendet, ibique a latere exspectabit Diaconum et reliquos, quibus se adiungat.

156. Quum ad altare redibit Diaconus recitaturus *Munda cor meum*, acolythi accipient ex abaco candelabra, et consistent ante Celebrantem, medium inter se accipientes Subdiaconum.

157. Diaconus, recitato *Munda cor meum*, assurget, accipiet ex altari librum evangeliorum, reverentiam faciet vel genuflexionem ad Crucem, descendet a latere de altari, veniet ante Celebrantem, seque addet Subdiacono a dextris ipsius et inter acolythos.

158. Diaconus, Subdiaconus et acolythi reverentiam conficient ad Celebrantem, et procedent ante altare: acolythi genuflexionem, Ministri reverentiam aut genuflexionem ad Crucem facient: deinde vadent ante thronum: ibi se illis adiunget thuriferarius, sed post Ministros: acolythi ac thuriferarius genibus procumbent; Ministri autem aut genua flectent aut stabunt profunde inclinati.

159. Assistentes throno consurgent.

160. Diaconus aut genuflexus aut profunde inclinatus petet ab Episcopo benedictionem, dicens *Iube, Domne, benedicere.* Episcopus iunctis manibus dicet *Dominus sit* etc., eique benedictionem donabit tribus Crucis signis, dicens *In nomine Patris* etc.

161. Consurgent Ministri praedicti, et iterata reverentia vel genuflexione ad Episcopum, pergent ad cantandum evangelium. Praeibit Caeremoniarius, post eum thuriferarius, deinde duo acolythi, sequetur Subdiaconus, et ultimo loco Diaconus gestans librum, versa apertura eius ad sinistram suam.

162. Quum ventum erit eo, ubi cantari debeat evangelium, Subdiaconus consistet medius inter acolythos, Diaconus aperiet librum; quem ei sustinebit Subdiaconus, licet sit Canonicus, et Caeremoniarius cum thuriferario a sinistris Diaconi.

163. Si altare adhaerebit muro, et Episcopi thronus aderit a dextra altaris, advertent Ministri se ita disponere, ut neque ad altare neque ad Episcopum humeros convertant.

164. Quum de throno discedent praedicti Ministri, ituri ad cantandum evangelium, Caeremoniarius Celebrantis tollet ipsi gremiale et mitram, tradens utrumque clericis, qui aderunt

apud Celebrantem ipsum. Presbyter assistens veniet ad sinistram Celebrantis.

165. Profectis de throno antedictis Ministris, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget ac se signabit ad verba *Initium* vel *Sequentia sancti evangelii* etc., deinde accipiet baculum (1), quem iunctis manibus continebit quando cantabitur evangelium.

166. Diaconus cantabit evangelium, et adolebit librum exsequens omnia ea, quae in aliis Missis solemnibus peraguntur.

167. Celebrans assurget, assurgente Episcopo, et convertetur ad Diaconum, adstante a sinistris eius Presbytero assistente.

168. Si genuflectendum erit, dum cantabitur evangelium, ut fit in celebritate Natalis Domini, Epiphaniae etc., acolythi sustinentes candelabra accensa et Subdiaconus librum sustinens, non genuflectent, sed Diaconus genuflectet versus librum, itemque Episcopus, Celebrans et reliqui omnes suo quisque loco versus Diaconum: pro Episcopo ponetur in gradulo cathedrae pulvinus ab uno ex eius cappellanis, itemque ponetur alter ante Celebrantem eandem ob rem a clerico aliquo.

169. Fine facto canendi evangelium, Episcopus deponet baculum: Subdiaconus sustinens librum apertum, sine ulla genuflexione aut reverentia, afferet illum ad thronum, et Episcopus osculabitur, imponens eidem manus apertas, et dicet *Per evangelica dicta* etc.

170. Profecto, ut supra, Subdiacono, Diaconus cum acolythis a lateribus eius venient in medium, genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum respective conficient, et procedentes versus altare genuflexionem aut reverentiam facient ante Crucem ipsius. Diaconus accedet ad Celebrantem, quem prius reverebitur, et acolythi redibunt ad abacum, ibique deponent candelabra, reverentes Celebrantem, si ante ipsum transibunt.

171. Thuriferarius sequetur Subdiaconum, et ante thronum consistet versus dexteram illius.

172. Presbyter assistens, quum ad thronum ascendet Subdiaconus cum libro, descendet, et ad pedem throni ante Episcopum subsistet.

---

(1) Vide notam ad pag. 100, n. 100.

173. Quum Episcopus osculatus erit evangelii textum, Subdiaconus librum claudet, reverentiam aut genuflexionem faciet ad Episcopum, de throno descendet a latere, ad altare redibit, reverentiam aut genuflexionem exsequetur ad Crucem, librum tradet clerico, salutabit Celebrantem, et consistet prope Diaconum.

174. Presbyter assistens quum descenderit ante thronum, statim ac Subdiaconus librum clauserit, accipiet a thuriferario thuribulum, et stans adolebit Episcopum triplici ductu, reverentia eum salutans ante et post thurificationem.

175. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Presbyterum assistentem.

176. Si fiet sermo seu sacra concio, peragentur ea quae notata sunt in appendice ad caput VI, art. I, huius libri.

177. Si cantandum erit *Credo*, quum Presbyter assistens adolebit Episcopum, Canonici de suis stallis descendent, et cum reverentiis consuetis circulum in medio choro seu presbyterio efficient.

178. Presbyter assistens non redibit ad thronum, sed veniet in circulum cum ceteris Canonicis. Si habebitur sermo, redibit ad stallum suum in chorum. Si nec circulus fiet nec sermo, redibit ad thronum propter assistentiam.

179. Thuriferarius, recepta a Presbytero assistente thuribulo, cum debitis genuflexionibus revertetur ad abacum.

180. Quum incensabitur Episcopus, accedet ad faldistorium clericus cum libro seu Missali Celebrantis, nisi fiat sacra concio.

181. Celebrans, quum intonandum erit *Credo*, convertetur a dextris suis ad altare, et intonabit *Credo*, quod recitabit cum Ministris. In intonatione Diaconus stabit post Celebrantem, Subdiaconus post Diaconum; Presbyter assistens a dextris Celebrantis. Intonato autem *Credo*, Ministri ad latera Celebrantis accedent.

182. Episcopus recitabit *Credo* cum Assistentibus et Canonicis, non utens libro. Dum recitabitur *Et incarnatus*, genuflectent omnes: pro Episcopo autem ponetur pulvinus in gradulo cathedrae ab uno ex cappellanis, sicut ponetur etiam pro Celebrante ante faldistorium.

183. Recitato *Credo*, Episcopus benedicet Canonicos, qui, reverentia iterata ad altare et ad Episcopum, redibunt ad subsellia.

184. Presbyter assistens non petet stallum suum cum ceteris Canonicis, sed reverentiis peractis ad altare et ad Episcopum, rursus ad thronum ascendet, et in scabello assistentiae sedebit.

185. Celebrans, se convertens super dexteram suam, sedebit in faldistorio, et Diaconus ei reponet mitram et gremiale. Tres eius Ministri salutabunt eum, pergent sessum ad scamnum, et caput cooperient bireto.

186. Episcopus etiam sedebit, et a primo Diacono assistente mitra ei reponetur.

187. Assistens Episcopi sedebunt, ut ad *Gloria*.

188. Ad cantum versiculi *Et incarnatus* etc., omnes Canonici et Praelati nudabunt et inclinabunt caput; Episcopus et Celebrans caput inclinabunt quin mitram dimittant: ceteri omnes nudabunt caput, et genua flectent * qui steterint.

189. Cantato praedicto versiculo, Diaconus Celebrantis assurget, ac bireto relicto super scamno, perget ad abacum, accipiet bursam cum corporali, quam sustinebit utraque manu elatam ferme ad oculos suos, et facta reverentia ad duos Ministros sedentes in scamno, qui respondebunt ei nudando caput, dein ad Celebrantem transiens ante ipsum, et genuflexione vel reverentia ad Episcopum, praeteriens thronum, postremo ad altare, quum pervenerit ante infimum gradum, ascendet in suppedaneum, bursam ponet in altari, extrahet corporale, collocabit bursam a latere evangelii, applicans eandem candelabris, et corporale explicabit super altari. Deinde iterata ad Crucem reverentia aut genuflexione, de altari a latere descendet, redibit ad scamnum, sulutabit Ministros, et rursus sedebit.

190. Si cappellani Episcopi a libro et scotula retulerint res istas ad abacum, consurgent circa finem *Credo*, et cum debitis genuflexionibus recipient eas, tum redibunt ad thronum, et consistent prope secundum Diaconum assistentem.

191. Sub finem cantus eiusdem *Credo* consurgent Ministri, venient ante Celebrantem, et salutabunt ipsum. Diaconus tollet ei mitram et gremiale, quae tradet clericis ad haec delegatis.

192. Si Celebranti licebit uti mitra pretiosa, clericus acceptam a Diacono mitram auriphrygiatam reponet super abaco, sumet alteram pretiosam, et redibit prope faldistorium. Clericus alter a Diacono receptum reponet super abaco gremiale, quo amplius in Missa opus non est.

193. Aderit etiam prope faldistorium alter clericus cum Missali Celebrantis.

194. Apud abacum autem praesto erunt clericus cum lance pro reponendis chirothecis Celebrantis, et familiares nobiles vel clerici duo pro manuum lotione Celebrantis eiusdem.

195. Item thuriferarius advertet, ut in promptu habeat thuribulum cum igne et naviculam.

196. Quum Diaconus tollet mitram Celebranti, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo.

197. Absoluto symboli cantu, assurget Episcopus et chorus omnis cum eo.

198. Celebrans assurget, cantabit *Dominus vobiscum*, et se convertens ad altare a sinistris suis, *Oremus*, ac deinde e Missali leget versiculum offertorii.

199. Diaconus stabit post Celebrantem, Subdiaconus post Diaconum, quum Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*: legenti autem versiculum adstabunt a lateribus. Presbyter assistens manebit apud faldistorium a dextra, ut indicet Celebranti quae legenda sint.

200. Cantato a Celebrante *Oremus*, Episcopus rursus et sedebit et mitra cooperietur a primo Diacono assistente.

201. Sedenti Episcopo et mitra cooperto se sistent cappellani cum libro et scotula; ille autem e Missali leget versiculum offertorii.

202. Cappellani de throno recedent, Missale et scotulam referent ad abacum, et ad locum suum versus thronum redibunt.

203. Lecto offertorii versiculo, Celebrans conversus super dexteram suam, sedebit rursus in faldistorio, et Diaconus eum cooperiet mitra pretiosa, si licebit uti in illo Officio, secus auriphrygiata. Tum Diaconus accedet ad dextram, Subdiaconus ad sinistram Celebrantis, versis humeris ad altare.

204. Clericus, qui Missale ante Celebrantem sustinebat, referet illud ad abacum, et clausum imponet super legili seu cussino, et addet etiam Canonem pontificalem.

205. Celebrante sedente, Presbyter assistens utraque manu ex abaco accipiet cussinum cum Missali et Canone, conteget haec fimbriis pluvialis, et afferet ad altare. Transiens ante Celebrantem reverebitur eum, faciet dein genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum praeteriens thronum, et genuflexionem aut reverentiam ad Crucem altaris ante gradus; ascendet in suppedaneum; ponet legile seu cussinum super altare in

latere evangelii, aperiet Missale, quo loco exstat Missa celebranda, ac supra Missale aperiet Canonem ad offertorium, et ibi exspectabit Celebrantem (1).

206. Presbyterum assistentem euntem, ut supra, ad altare sequetur clericus qui deferet lancem pro chirothecis Celebrantis, et clericum hunc sequentur duo familiares nobiles, vel alii duo clerici, quorum alter portabit urceum cum pelvi, alter mantile in pelvicula.

207. Clericus cum pelvicula pro chirothecis, progressus ante Celebrantem, reverebitur eum, subsistet ante ipsum, et sustinebit pelviculam. Diaconus cum osculis extrahet annulum e digito Celebrantis, deinde pariter cum osculis tollet ei chirothecam dexteram, et Subdiaconus sinistram eodem modo ac Diaconus: annulus et chirothecae ponentur in pelvicula sustenta a clerico praedicto, qui, receptis illis, rursus reverebitur Celebrantem, et recedet prope Diaconum.

208. Succedent duo familiares aut clerici lotionem afferentes, qui reverentiam ad Celebrantem conficient: Ministri accipient mantile, quod extendent in gremio Celebrantis: familiaris urceum sustinens effundet aquam super manus Celebrantis, supponens pelvim: familiares haec peragent stantes, non genuflexi, respectu Episcopi ordinarii qui adest. Celebrans manus absterget mantili a Ministris sustento. Postea familiares vel clerici iterabunt reverentiam ad Celebrantem, et revertentur ad abacum, super quo res supra indicatas deponent.

209. Diaconus a clerico, qui sustinebit lancem cum chirothecis, accipiet annulum Celebrantis, et ipsi rursus inseret in digitum. Clericus ille, tradito annulo, transibit, post faldistorium, et lancem cum chirothecis in abaco deponet.

210. Lotis a Celebrante manibus, Subdiaconus, post familiares nobiles, ibit ad abacum: imponetur ei super humeros velum humerale; Calicem cum purificatorio, Patena, hostia et palla accipiet ac deferet ad altare, curans ut ibi adsit quo tempore adveniet Celebrans.

211. Acolythus unus sumet ex abaco ampullas cum pelvicula, sequetur Subdiaconum euntem ad altare, easque ponet super altari, et subsistet in angulo a latere epistolae, postquam Subdiaconus Calicem in altari posuerit.

(1) Non videmus cur A. mutet hic et seqq. numeris quod dixit in simili casu, circa Presbyterum assistentem, cap. VI, art. IV. Vide etiam pag. 104, n. 122.

212. Celebrans, rursus in digitum eius inserto annulo, assurget de faldistorio, et procedet ad altare, adstantibus Diacono dextrorsum et sinistrorsum Caeremoniario, sequente cappellano a mitra. Priusquam perveniat ad medium altaris, reverebitur Episcopum, qui nullum faciet benedicentis signum, sed salutationi respondebit assurgens de sede aliquantum et inclinationem faciens. Diaconus reverentiam aut genuflexionem ante Episcopum exsequetur, et clericus a mitra genuflexionem. Assistentes Episcopo consurgent, et Presbyter assistens ad Episcopi dexteram accedet.

213. Celebranti ante altare progresso Diaconus mitram tollet. Ille reverentiam, hic genuflexionem aut reverentiam ad Crucem faciet. Ascendent ad altare, quod Celebrans osculabitur in medio; aderit ibi Subdiaconus cum Calice, et Celebrans peraget oblationem hostiae, ut in aliis Missis. Presbyter assistens indicabit ei quae facienda quaeque dicenda sint, sustinens Canonem super altare. Diaconus vinum in Calicem, ut in aliis Missis, infundet.

214. Thuriferarius Celebrantem euntem ad altare sequetur, et cum debitis genuflexionibus accedet ad thronum. Conscenso throno, tradet naviculam Presbytero assistenti, qui adstabit dexterae Episcopi, thuribulum aperiet, ac genibus flexis illud Episcopo praesentabit. Presbyter assistens cum osculis usitatis ministrabit incensum, quod Episcopus in thuribulum demittet, recitans formulam *Per intercessionem* etc., et benedicet.

215. Profecto de throno thuriferario, Subdiaconus, dextera sumpta ampulla aquae, se convertet ad Episcopum, genuflectet vel cum profunda reverentia ostendet illam Episcopo, et petet benedictionem, dicens *Benedicite, reverendissime Pater*. Episcopus benedicet aquam, dicens *In nomine Patris* etc. Oratio enim *Deus, qui humanae substantiae* etc., eo quod respiciat essentiam Sacrificii, ut alio loco notavimus, a solo Celebrante recitanda est.

216. Celebrans subiunget orationem *Deus, qui humanae* etc., quin faciat Crucis signum super aquam, quam Subdiaconus in Calicem infundet.

217. Calix a Celebrante et Diacono offeretur, et Subdiaconus, recepta Patena, descendet ante altare, ut in aliis Missis solemnibus.

218. Diaconus, tradita Subdiacono Patena, accipiet a Caeremoniario vel a thuriferario thuribulum, in quo iam positum

erit incensum ab Episcopo, et tradet Celebranti, qui oblata et altare thurificabit.

219. Presbyter assistens Celebranti amovebit ab altari Missale et Canonem cum cussino seu legili, dum incensabitur latus altaris, in quo erit.

220. Interim prope altare aderit clericus cum mitra pretiosa Celebrantis, si adhibebitur, secus cum auriphrygiata. Praesto erunt etiam familiares nobiles, vel iis absentibus, duo clerici cum apparatu lotionis manuum pro Celebrante.

221. Celebrans, completa altaris thurificatione, thuribulum tradet Diacono.

222. Idem a suo Caeremoniario mitra rursus cooperietur, et a Diacono duplici ductu incensabitur.

223. Celebrante a Diacono thurificato, procedent clerici vel familiares afferentes manuum lotionis instrumenta: Celebrans ablutas manus absterget mantili, quod ipsi praebebit unus ex clericis aut familiaribus praedictis, quos tamen non benedicet ob rationem superius allatam: abstersis manibus, restituet mantile, et familiares aut clerici redibunt ad abacum, ubi deponent urceum, pelvim et mantile. Priusquam Celebrans dicat *Gloria Patri* in fine psalmi *Lavabo*, Caeremoniarius tollet ei mitram, quae a clerico custode ipsius super abacum deponetur.

224. Dum Diaconus thurificabit Celebrantem, Presbyter assistens Episcopo relinquet biretum in scabello, descendet de throno, et ante Episcopum subsistet.

225. Diaconus, thurificato Celebrante, accedet ad thronum cum debitis reverentiis, et Presbytero assistenti tradet thuribulum.

226. Episcopus assurget ac iunget manus.

227. Presbyter assistens adolebit Episcopum triplici ductu, salutans eum ante et post thurificationem.

228. Episcopus, thurificatione accepta, benedicet Presbyterum assistentem, et sedebit.

229. Presbyter assistens thuribulum reddet Diacono, et redibit ad thronum, consistet ante scabellum, et biretum manu sustinebit.

230. Diaconus adolebit Presbyterum assistentem, deinde primum Diaconum assistentem: iterabit reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum, et secundum Diaconum assistentem adolebit.

231. Assistentes, accepta thurificatione, sedebunt, et Diaconus adolebit Canonicos et clerum, quo ordine traditum est cap. IV, tit. I, lib. I. Post thurificationem chori, reversus ad altare Diaconus thurificabit Presbyterum assistentem Celebrantis, et Subdiaconum, qui Patenam sustinebit. Reddet thuriferario thuribulum, a quo thurificabitur, et reliquam thurificationem prosequetur et perficiet.

232. Presbyter assistens Celebranti advertet ut Canonem amoveat a cussino seu legili, quando Celebrans recitaturus erit orationes secretas e Missali, et reponat illum pro reliqua Missa.

233. Celebrans praefationem cantare non incipiet, nisi quum nunciabitur ei, ut peragi possit totius chori thurificatio.

234. Sub finem thurificationis chori, assistentes Episcopo consurgent, et secundus Diaconus mitram Episcopo tollet, primus autem pileolum (1).

235. Assurget Episcopus, et Celebrans, deposito pileolo, cantabit *Per omnia saecula* etc. ante praefationem.

236. Cappellanus a mitra afferet ad altare mitram auriphrygiatam, accipiet pretiosam, si licebit uti, et redibit prope thronum.

237. Post verba *Gratias agamus* etc., quia iam completa erit Canonicorum thurificatio, descendent ipsi de stallis suis in medium chorum ut efficiant circulum, advertentes ut consuetas reverentias exsequantur ad altare et ad Episcopum.

238. Interea a duobus clericis statuetur ante altare pro Episcopo faldistorium cum pulvinis, et praesto erunt quatuor aut sex clerici cum intorticiis, quae deferenda erunt ad *Sanctus*.

239. Cantato a Celebrante *Gratias agamus* etc., Presbyter assistens reverebitur Episcopum, descendet de throno, seque adiunget ceteris Canonicis in circulo.

240. Praefatione cantata, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris (2), quod faciet etiam Episcopus cum Canonicis.

241. Episcopus, postquam recitaverit *Sanctus*, benedicet Canonicos, qui cum debitis reverentiis ad sua subsellia redibunt; sedebit, et a primo Diacono assistente imponetur ei mitra pretiosa, si licebit uti, secus auriphrygiata: accipiet

(1) Vide notam ad pag. 160, n. 151.
(2) Scilicet Presbytero assistente et Diacono (S. R. C., n. 3769, V).

deinde baculum sinistra, de throno descendet ac benedicet clerum.

242. Episcopo ad altare procedenti adstabunt a lateribus Diaconi assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt, sequetur caudatarius sustentans extremitatem posteriorem vestis illius, post caudatarium incedent duo cappellani a mitra et baculo.

243. Interim clerici gestantes intorticia procedent ante altare, genuflectent ad altare, dein ad Episcopum, ac ne tergum ad ipsum vertant, subsistent ante altare, sed a latere, facie ad invicem versa, ibique genuflectent. Thuriferarius in promptu habebit thuribulum pro elevatione.

244. Episcopus ante faldistorium progressus, dimittet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, et a primo pileolo, postquam flexerit genua in faldistorio (1), super quo Diaconi assistentes fimbrias pluvialis extendent.

245. Omnes ii, qui aderunt cum Episcopo, genibus procumbent, videlicet Diaconi assistentes a lateribus eius, caudatarius et cappellani praedicti post eum.

246. Episcopo genuflexo ante altare, advertet Subdiaconus, ut recedat aliquantulum versus partem epistolae, ne directe ad Episcopum convertat humeros.

247. Peracta Hostiae et Calicis elevatione, assurget Episcopus, et attollentibus fimbrias pluvialis Diaconis assistentibus, genuflectet utroque genu ad SS. Sacramentum, quod aderit in altari, et idipsum facient Diaconi assistentes et cappellani, qui aderunt cum eo (2).

248. Diaconus primus assistens pileolum et mitram seu pretiosam sive auriphrygiatam reponet Episcopo, qui recepto sinistra baculo, ad thronum redibit, nec benedicet clerum, ut fecit in accessu ad altare.

249. Clerici duo faldistorium cum pulvinis amovebunt a medio presbyterio, et ponent seorsim.

250. Reversus ad thronum Episcopus sedebit, dimittet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, et a primo pileolo.

251. Episcopus assurget, et stabit paullulum conversus ad altare.

(1) Caerem. Epp., lib. I, cap. VIII, n. 3.
(2) Vide notam ad pag. 161, n. 164.

252. Clerici qui ad elevationem sustinuerunt intorticia, statim ac de faldistorio discesserit Episcopus, consurgent, et euntes ante altare, genua flectent ad Sacramentum, redibunt ad abacum aut in sacristiam, et exstinguent intorticia.

253. Sub finem cantus orationis *Pater noster*, Canonici descendent ad circulum, et quum venerint in medium, genuflectent ad Sacramentum, utroque genu, deinde salutabunt Episcopum.

254. Episcopus recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, quos postea benedicet, iique iterata ad Episcopum reverentia et ad Sacramentum genuflexione duplici, ad subsellia sua revertentur.

255. Celebrans cum Ministris suis recitabit *Agnus Dei*. Presbyter assistens adstabit ei sinistrorsum ad Missale, Diaconus a dextera Celebrantis, et Subdiaconus in plano remanebit (1). Recitato *Agnus Dei*, praedicti Ministri genuflectent. Presbyter assistens discedet de altari, et cum debita genuflexione aut reverentia ad Episcopum quando praeteribit ante thronum, veniet in chorum, et consistet ante locum Presbyteri assistentis Episcopo. Diaconus transibit ad sinistram Celebrantis, ut assistat ad librum, et Subdiaconus manebit loco suo.

256. Presbyter assistens Episcopo, postquam in circulo recitaverit *Agnus Dei*, non genuflectens ad SS. Sacramentum, discedet a suis collegis, et iunctis manibus recta ibit ad altare, ubi genua flectet in suppedaneo a dextris Celebrantis. Quum hic recitaverit orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., assurget Presbyter assistens, et eodem tempore cum ipso Celebrans osculatus altare donabit pacem Presbytero assistenti Episcopo, imponens manus humeris eius et dicens *Pax tecum*, cui Presbyter assistens respondebit *Et cum spiritu tuo*.

257. Idem Presbyter assistens genuflectet ad Sacramentum, descendet de altari, et sine ulla reverentia ascendet directe ad thronum, et pacem praebebit Episcopo, dicens ei *Pax tecum*, manum autem non imponens humeris eius, sed supponens brachiis. Diaconi assistentes fimbrias pluvialis Episcopi sustollent.

258. Presbyter assistens, postquam pacem dederit Episcopo, descendet de gradulo cathedrae, reverentia profunda salutabit Episcopum, descendet a latere de throno, et redibit in chorum ad stallum suum.

(1) Ita S. R. C., n. 3769, IV.

259. Diaconus primus assistens, iunctis manibus, ascendet in gradulum cathedrae, pacem ab Episcopo accipiet, respondens illi *Et cum spiritu tuo*, descendet de gradulo, reverebitur Episcopum, et ad eius dexteram redibit. Hoc ipsum deinde faciet secundus Diaconus assistens, ed redibit ad sinistram.

260. Presbyter assistens Episcopo, reversus in chorum ad locum suum, donabit pacem Presbytero assistenti Celebranti, qui, comitante Caeremoniario, donabit illam primae Dignitati, quae supra Presbyterum assistentem sedebit, deinde Canonico, qui assidebit post Presbyterum assistentem, atque ita de ceteris, ordine declarato cap. V, lib. I, tit. I. Presbyter assistens Celebrantis, post datam pacem in choro, reversus ad altare, pacem donabit Diacono Celebrantis, Diaconus autem Celebrantis dabit Subdiacono. Si in hac Missa fiat communio cleri, recole quae praecedenti articulo notavimus, sub n. 179 et seqq.

261. Interim cappellani a libro et scotula recipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo.

262. Quum Celebrans communicaverit et communionem etiam acceperint sacri Ministri, si vigebit usus, Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei pileolus cum mitra pretiosa, si adhibebitur, secus auriphrygiata.

263. Clericus recipiet mitram Celebrantis, et consistet prope gradus altaris. Praesto erunt etiam familiares aut clerici cum instrumentis lotionis pro Celebrante.

264. Dum Celebrans sumet ablutionem, Presbyter eius assistens apponet Canonem pedi Crucis, et Missale super cussino seu legili quod transferet ad latus epistolae, et mantile porriget Celebranti, qui manus lavabit.

265. Sedenti, ut supra, Episcopo se sistent cappellani cum scotula et Missali, ex quo ipse leget versiculum *Communio*, postea rursus recedent, accipientes Canonem, si opus fuerit.

266. Celebrans, mitra coopertus a Diacono, lavabit manus; tum mitram dimittet, et leget ℣. *Communio*.

267. Lecto a Celebrante ℣. *Communio*, secundus Diaconus assistens tollet mitram Episcopo, qui assurget.

268. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*, cum orationibus, et rursus cantato *Dominus vobiscum*, cantabitur a Diacono *Ite, missa est*, vel *Benedicamus Domino*, iuxta ritum,

et hoc ipso tempore Celebrans recitabit orationem *Placeat tibi* etc., ut paratus sit ad benedictionem solemnem Episcopi (1).

269. Interim praesto erunt apud thronum cappellani cum Canone pontificali et scotula, itemque afferetur ad altare libellus seu tabella cum formula Indulgentiae.

270. Responso a choro *Deo gratias*, vel sonantibus organis primus Diaconus assistens reponet Episcopo mitram pretiosam, aut, nisi licebit uti, auriphrygiatam.

271. Celebrans osculabitur altare, et recedet in latus epistolae, se convertens ad Episcopum: Presbyter assistens Celebrantis eodem statu in gradu infra Celebrantem, Diaconus in altero gradu infra Presbyterum assistentem et eodem statu, Subdiaconus in infimo gradu vel in plano et statu eodem.

272. Episcopus, mitra coopertus a primo Diacono assistente, assurget, seque pollice signans in pectore, cantabit *Sit nomen Domini* etc., chorus autem respondebit *Ex hoc nunc* etc. Deinde se signans a fronte ad pectus, cantabit *Adiutorium nostrum* etc., et respondebitur *Qui fecit* etc. Postea, manus expandens et oculos elevans ad coelum, cantabit *Benedicat vos omnipotens Deus*, accipiet sinistra baculum, et benedicet versus sinistram suam, dicens *Pater*, in medio dicens *et Filius*, et a dextris suis, dicens *et Spiritus Sanctus*. Chorus respondebit *Amen*.

273. Diaconi assistentes fimbrias pluvialis Episcopi in hac actione sustollent.

274. Cappellanus a libro, adstans et sustinens adhuc librum apertum, recedet paullulum ad sinistram Episcopi, ne conspectum adstantium ipsi impediat.

275. Celebrans et Canonici ad benedictionem Episcopi se profunde inclinabunt, ceteri omnes procumbent in genua.

276. Sin autem assistens esset Archiepiscopus, dum cantabitur *Ite, missa est*, vel *Benedicamus Domino*, cappellanus crucifer accipiet Crucem archiepiscopalem, eamque deferet ad thronum, subsistens genibus flexis in infimo gradu, et imagine Crucifixi versa ad Archiepiscopum, qui benedictionem donabit sine mitra, et priusquam dicat *Pater*, se inclinabit ad Crucem archiepiscopalem, tum accipiet baculum pastoralem et benedictionem impertietur.

277. Benedictione largita, Episcopus sedebit: Celebrans autem conversus ad populum, quicumque sit altaris situs,

(1) Vide notam ad pag. 164, n. 196.

leget formulam Indulgentiae, dummodo locus non fuerit sermoni seu sacrae concioni, quo casu iam publicaverit illam Concionator: si igitur formulam leget Celebrans, Diaconus et Subdiaconus adstabunt a lateribus, eique, si opus fuerit, sustinebunt librum formulae praedictae.

278. Publicata a Celebrante Indulgentia, Episcopus dimittet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra. Si fuerit Archiepiscopus, non reponetur ei mitra, quum brevis sit actus publicationis Indulgentiae.

279. Episcopus assurget, et Celebrans ad altare recitabit ultimum evangelium, quod si fuerit S. Ioannis, ad verba *Et Verbum caro factum est*, Episcopus genuflectet in sua cathedra.

280. Praesto erit apud altare clericus cum mitra Celebrantis pretiosa, si licebit adhibere, secus auriphrygiata. Aderit alter clericus, qui sustentet extremitatem posteriorem vestis eius, quum exibit e presbyterio. Aderunt etiam ante altare acolythi cum candelabris et ceteri qui comitati fuerunt ipsum in accessu ad altare.

281. Recitato evangelio, sedebit Episcopus, et a primo Diacono assistente rursus cooperietur mitra.

282. Celebranti quoque, postquam recitaverit ultimum evangelium, reponetur mitra a Diacono. Postea medius inter Ministros descendet de altari, se convertet ad ipsum, et reverentia profunda salutabit Crucem. Ministri facient reverentiam aut genuflexionem cum Celebrante, et recipient bireta, quibus caput cooperient extra presbyterium: acolythi et ceteri clerici ante altare genuflectent.

283. Post haec Celebrans cum Ministris et clerici respective conficient reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, qui abstinebit a benedicendo Celebranti, sed aliquantum assurgens, se illi inclinabit.

284. Celebrans cum Ministris et clerici redibunt in sacristiam, observantes ordinem superius innutum in accessu ad altare.

285. Profecto de choro cum Ministris Celebrante, accedent ad thronum clerici ad recipienda paramenta Episcopi, qui exuetur illis a Diaconis assistentibus.

286. Cubicularius etiam veniet ad thronum, afferens cappam Episcopi.

287. Clerici referent paramenta Episcopi ad altare, quae ibi ut a principio reponentur a Caeremoniario, et contegentur velo.

288. Interim duo clerici collocabunt faldistorium cum pulvinis ante altare.

289. Episcopo, paramentis exuto, reponetur cappa a Diaconis assistentibus, adiuvante cubiculario, qui alligabit extremitatem posteriorem eius vestis talaris: deinde Episcopus descendet de throno, et accedet ad faldistorium, in quo genibus flexis brevi orabit.

290. Postea, associatus a Canonicis et clero, adorabit SS. Sacramentum, et ad suam residentiam redibit.

291. Celebrans reversus in sacristiam, reverebitur Crucem vel imaginem praecipuam illius, et sedebit in sede ibi praeparata.

292. Presbyter assistens dimittet statim pluviale, functus officio suo.

293. Interim accendetur scotula utenda in recitandis precibus gratiarum actionis.

294. Diaconus et Subdiaconus consistent a lateribus Episcopi celebrantis, et adiuvantibus clericis, dimittent manipulos, qui ab eisdem clericis referentur ad tabulam, ubi Ministri iidem se paraverunt. Clerici stabunt unus apud alium ante Celebrantem, ut recipiant paramenta.

295. Diaconus tollet Episcopo mitram, Subdiaconus deinde tollet ei manipulum: tum exuent eum planeta, dalmatica, tunicella, stola, Cruce pectorali, cingulo, alba et amictu.

296. Clerici paramenta reportabunt in altari, quo reponentur quo ordine disposita fuerant.

297. Cubicularius aderit prope Episcopum cum mantelleto et mozzeta, quibus rursus induet ipsum, adiuvantibus Ministris, postquam sacra indumenta dimiserit.

298. Vestibus ordinariis rursus induto Episcopo, Ministri discedent facta reverentia, et comitati a duobus clericis redibunt apud tabulam, ubi sacras vestes acceperant, ibique eas dimittent.

299. Profectis Ministris, duo clerici cum Canone et scotula se sistent Episcopo, qui leget preces pro gratiarum actione.

300. Cubicularius recipiet calceos usuales, redibit ad Episcopum, tollet ei caligas et sandalia, prius de pede et crure dextro, postea de sinistro, et rursus inducet ei calceos usuales: caligae autem et sandalia accipientur a clerico in lance, et cum aliis paramentis reponentur.

301. Completa gratiarum actione, clerici reverentiam conficient ad Episcopum, et deponent librum, et scotulam exstinguent.

302. Rebus ita peractis, Episcopus de sacristia discedet.

303. Ritus praesenti capite descripti servabuntur in circumstantiis a Caeremoniali Episcoporum praevisis, videlicet quando Missa celebrabitur ab Episcopo, qui subiectus aut dependens erit ab Episcopo dioecesano, ut fit si Episcopus habeat Suffraganeum in sua dioecesi, adiumenti causa, in exercitio ministerii Ordinis, vel Canonicum aliquem charactere episcopali insignitum; demum in Conciliis provincialibus quum sessionibus praemittitur Missa ab Episcopo provinciali et suffraganeo solemniter celebrata; siquidem in illa ipsa circumstantia Metropolitanus iurisdictionem quandam exercet super Episcopos suffraganeos provinciae suae.

304. Quando autem eveniet ut Episcopus extraneus Missam solemnem celebret ante Episcopum dioecesanum, observabuntur quae sequentibus articulis tradentur.

305. Perpendantur ea, quae a Caeremoniali, lib. II, cap. IX, nn. 5, 6, 7, praescribuntur.

Articulus III.

De assistentia Episcopi cappa induti Vesperis ab Hebdomadario parato cantatis quum postridie indutus cappa Missae solemni intererit.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium, ut cap. IV huius libri.

2. Cerei sex ardebunt in altari, saltem quando Episcopus ibi orabit in accessu ad ecclesiam et in discessu ab eadem.

Apud altare maius. — 3. Sex candelabra cum cereis et Crux aequalis candelabris, quae plus minusve nobilia erunt pro qualitate Officii: pallium coloris respondentis Officio: gradus altaris cooperientur tapeto.

4. A latere epistolae scamnum apparatum pro Celebrante, nec tamen praeparabitur legile cum Breviario.

5. In medio choro ante altare praeparabuntur duo scamna sine postergali, contecta panno viridis coloris pro Pluvialistis.

6. Ante altare aderit faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

In abaco. — 7. Abacus cooperietur albo mantili, et super ipso ponetur Antiphonarium instructum tegumento concolore paramentis pro Celebrante; Canon pontificalis et scotula pro Episcopo; Directorium chori adhibendum in praeintonatione antiphonarum; thuribulum cum navicula.

In choro. — 8. Thronus Episcopi ornabitur lodice et baldachino coloris respondentis Officio. Gradus cooperientur tapeto, et in plano aderunt tria scabella pro Assistentibus.

Ad cancellos, sive ingressum presbyterii. — 9. Candelabra maiora cum cereis numero quatuor, ad summum sex.

In sacristia. — 10. Candelabra cum candelis pro acolythis. Pluviale distinctum cum amictu pro Celebrante: alia pluvialia, duo vel quatuor vel sex numero pro Pluvialistis, iuxta qualitatem festi aut ritus, ut notatum fuit cap. III, lib. II. Vasculum Aquae benedictae cum aspergillo, adhibendum pro ingressu Episcopi in ecclesiam.

§ 1. *In functione.*

11. Hora praestituta, sonabitur campanis; deinde, dato signo campanula sacristiae, proficiscentur Canonici ad associandum Episcopum, ut in cap. IV libri huiusce.

12. Dum Canonici pergent ad Episcopum associandum, Celebrans in sacristia, adiuvante Caeremoniario, induet sibi amictum super rocheto aut superpelliceo, et pluviale. Ceteri Pluvialistae supra superpelliceum induent sibi pluviale sine amictu. Acolythi cereos in candelabris accendent.

13. Procedent deinde ad altare, praeeuntibus acolythis cum candelabris accensis, Pluvialistae bini, ultimo loco Celebrans, medius inter Pluvialistas digniores, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt. Quum ventum erit ad altare maius, Pluvialistae et Celebrans caput nudabunt bireto, et facta ad Crucem reverentia, flectent genua in infimo gradu.

14. Acolythi, facta genuflexione, recedent ad abacum, et in illo candelabra deponent.

15. Celebrans cum Pluvialistis, facta brevi oratione, consurget, et reverentia ad Crucem iterata, suum quisque locum occupabunt. Celebrans accedet ad scamnum in latus epistolae, ibi medius stabit inter Pluvialistas digniores, et reliqui Pluvia-

listae consistent ad lineam prope scamnum, unusquisque ex parte sua vel a dextris vel a sinistris Celebrantis.

16. Hoc tempore, ad ecclesiam accedet Episcopus cappa indutus, et in limine asperget adstantes, adorabit SS. Sacramentum in quo altari asservabitur, ut cap. IV libri huius.

17. Procedet inde ad altare maius, et Celebrans, si forte sedebit, ingredienti in presbyterium Episcopo assurget.

18. Episcopus benedicet Celebrantem et Pluvialistas; hi genuflectent ad benedictionem Episcopi, Celebrans autem se profunde inclinabit.

19. Episcopus, facta ad Crucem reverentia, genuflectet in faldistorio, super quo Caeremoniarius cappam eius extendet.

20. Canonici sua subsellia petent, ubi genibus procumbent, idque faciet reliquum cleri. Diaconi assistentes flectent genua prope Episcopum.

21. Clericus quispiam ex abaco accipiet Antiphonarium, et consistet apud Celebrantem post Pluvialistas.

22. Episcopus, innuente Caeremoniario, assurget, reverebitur Crucem, deinde benedicet Celebrantem et Pluvialistas. Transiens autem per chorum benedicet dextera Canonicos et reliquum cleri.

23. Episcopus, adstantibus a lateribus eius Diaconis assistentibus, ascendet ad thronum, sedebit paulisper, et caput ipse suum bireto cooperiet. Cum ipso sedebit omnis chorus et Celebrans etiam paratus.

24. Postquam Episcopus brevi tempore sederit, caput nudabit bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, et hic recipiet cum osculis; assurget, et submissa voce recitabit *Pater noster* et *Ave, Maria.*

25. Surget etiam Celebrans et chorus, ac recitabitur *Pater noster* et *Ave, Maria*, ut supra.

26. Clericus cum libro accedet ad Celebrantem, reverebitur ipsum, aperiet librum et apertum sustinebit ante Celebrantem.

27. Celebrans, recitato, ut supra, *Pater* et *Ave*, se inclinabit ad Episcopum, deinde signans se, cantabit ℣. *Deus, in adiutorium meum intende*, cui respondebit chorus cum *Gloria Patri* cumque *Alleluia* vel *Laus tibi, Domine*, pro temporis qualitate. Quum Celebrans signabit se, primus Pluvialista attollet eius fimbriam dexteram pluvialis.

28. Quum Celebrans intonuerit ℣. *Deus, in adiutorium*, clericus librum claudet, reverebitur Celebrantem, et recedet a latere.

29. Interim primus ex ultimis Pluvialistis, vel alius, ad quem ex usu cuiusque ecclesiae spectabit in Vesperis praecinere antiphonas, accipiet a Caeremoniario vel a clerico Directorium chori, seu libellum in quo notatae sunt antiphonae, et cantato *Alleluia* vel *Laus tibi, Domine*, accedet ad Celebrantem, et submissa voce praecinet ei primam antiphonam.

30. Clericus cum libro redibit ante Celebrantem, reverebitur ipsum, aperiet librum et apertum sustinebit ante illum. Pluvialista primus illi indicabit antiphonam. Celebrans primam antiphonam intonabit.

31. Antiphona intonata, clericus praedictus librum claudet, reverebitur Celebrantem, librum referet ad abacum, et redibit ad locum suum.

32. Chorus antiphonam canendo prosequetur.

33. Primi duo Pluvialistae manebunt a lateribus Celebrantis, quia cum ipso sedebunt in eodem scamno.

34. Ceteri Pluvialistae procedent in medium, genuflectent ad altare et ad Episcopum, et venient ad scamnum ipsis in presbyterio praeparatum. Primi Pluvialistae, nisi cum Celebrante sederint, ibunt cum ceteris, et facta ad altare et ad Episcopum genuflexione, accedent ad scamnum, ut supra.

35. Sub finem cantus antiphonae, cantores duo superpelliceo induti procedent ante altare, et facta genuflexione ad altare et ad Episcopum, finito antiphonae cantu, intonabunt primum psalmum. Quo intonato, duo praedicti cantores cum mediocri inclinatione se convertent ad illam chori partem, quae prosecutura erit cantum, deinde, facta ad altare et ad Episcopum genuflexione et mutua inter se reverentia, redibunt ad locum suum.

36. Psalmo ut supra intonato, considebunt omnes, et cooperient caput. Episcopo biretum tradet cum osculis primus Diaconus assistens, et Celebranti Pluvialista primus, qui dexterae eius assidebit, aut si Pluvialistae non considebunt cum Celebrante, tradet ei biretum Caeremoniarius.

37. Sedente post intonationem psalmi Episcopo, Presbyter assistens (1) de suo stallo discedet, et facta ad altare, dein ad Episcopum ante thronum reverentia, ascendet in planum throni, et in scabello ibi praeparato sedebit.

38. Ad *Sicut erat* in *Gloria Patri*, ultimus Pluvialista, si plures erunt quam duo, secus Beneficiarius vel alius qui ex

(1) Cf. n. 15 articuli I praecedentis. A.

usu ecclesiae debebit antiphonas intonare, librum ferens secum intonationum, discedet de loco suo, et cum debitis reverentiis aut genuflexionibus accedet ad chorum, et subsistet ante digniorem, qui debebit secundam antiphonam intonare.

39. Quum sive organorum sono, sive a cantoribus antiphona prima repetita erit. Beneficiarius praedictus reverebitur eum, qui secundam antiphonam intonare debebit. Hic assurget, cumque ipso clerus omnis ex utraque parte consurget. Beneficiarius aut Pluvialista vel alius quispiam submissa voce praecinet ei secundam antiphonam, quae ab illo alta voce intonabitur, ac tum qui intonavit tum qui praeintonavit antiphonam, iterabunt reverentiam ad invicem, deinde qui intonavit sedebit, et cum ipso universus chorus (1).

40. Quando intonabuntur in choro quatuor psalmorum antiphonae, Episcopus cum suis assistentibus sedebit, et Celebrans cum Pluvialistis. Hi tamen, eunte ultimo Pluvialista ad praecinendam antiphonam, et redeunte, caput bireto nudabunt salutandi gratia.

41. Pluvialista vel Beneficiarius, qui praecinuit antiphonam, cum debitis reverentiis aut genuflexionibus, ad locum suum reveniet.

42. Sub finem cantus antiphonae secundae, duo supradicti cantores superpelliceo induti redibunt ante altare, et psalmum secundum intonabunt, ut supra.

43. Eadem methodus servabitur in intonatione antiphonarum et psalmorum sequentium.

44. Sub finem repetitionis quintae antiphonae, consurgent Pluvialistae sedentes in presbyterio, genuflectent ante altare, deinde ad Episcopum, et venient ante Celebrantem, quem salutabunt.

45. Interim Caeremoniarius invitabit Beneficiarium vel alium, ad quem attinebit cantare capitulum, eumque, tradito ipsi libro, adducet cum debitis reverentiis ad locum, quo cantatur epistola, ea tamen animadversione, ut neque ad altare, neque ad Episcopum humeros convertant.

46. Completa quintae antiphonae repetitione, caput nudabunt Episcopus et Celebrans, qui biretum tradent ille primo Diacono, hic primo Pluvialistae: item caput aperiet et consurget clerus in choro.

(1) Licet servare consuetudinem, qua respectiva tantum pars chori consurgat (S. R. C., n. 3781, II, III).

47. Cantabitur capitulum a Beneficiario, vel alio, ut supra, qui post cantum illius ad locum suum redibit cum eisdem reverentiis aut genuflexionibus.

48. Interea praesto erit clericus cum libro, qui se sistet Celebranti in actu intonationis, ut superius innutum est.

49. Responso a choro *Deo gratias* in fine capituli, Pluvialista, qui Celebranti praecinuerit antiphonam primam, accedet ad eum, et submissa voce ipsi praecinet hymnum.

50. Celebrans e libro sibi obiecto a clerico intonabit hymnum, quem in cantu prosequetur chorus.

51. Clericus cum libro recedet ad abacum, et Pluvialistae, facta ad Celebrantem reverentia, revenient ante altare, genuflectent ad altare et ad Episcopum, tum redibunt ad scamnum suum, ubi stabunt.

52. Sub hymni finem curae erit thuriferario praeparare ignem in thuribulo et in promptu illud habere, ut deinceps.

53. Item sub hymni finem, duo cantores induti superpelliceo, qui psalmos intonuerint, vel ultimi duo Pluvialistae, si plures erunt quam duo, procedent ante altare, et cantabunt versiculum.

54. Dum a choro respondebitur versiculo, Pluvialistae, facta ad altare et ad Episcopum genuflexione, redibunt ante Celebrantem.

55. Praesto erit clericus cum libro pro Celebrante.

56. Unus e primis Pluvialistis submissa voce praecinet Celebranti antiphonam ante *Magnificat*.

57. Celebrans, e libro ut supra obiecto a clerico, intonabit antiphonam praedictam, qua intonata, sedebit, et caput bireto cooperiet.

58. Clericus cum libro recedet apud abacum.

59. Pluvialistae adstabunt prope Celebrantem.

60. Thuriferarius ad thronum accedet, genuflectens prius ad altare, postea ad Episcopum, antequam ad thronum ascendat.

61. Intonata a Celebrante antiphona, Episcopus sedebit, et caput cooperiet bireto.

62. Presbyter assistens accedet ad dexteram Episcopi, Diaconi assistentes stabunt.

63. Chorus, dum cantabitur antiphona praedicta, sedebit.

64. Thuriferarius, conscenso throno, naviculam tradet Presbytero assistenti, et genuflexus in gradulo cathedrae apertum Episcopo thuribulum praesentabit.

65. Episcopus, ministrante Presbytero assistente, incensum in thuribulum iniiciet cum usitata formula et benedictione.

66. Thuriferarius assurget, claudet thuribulum, et recepta navicula, cum debitis genuflexionibus procedet ad altare, et consistet in latere epistolae.

67. Circa finem cantus antiphonae, duo cantores induti superpelliceo procedent ante altare, et absoluto cantu antiphonae, intonabunt *Magnificat*.

68. Ad hanc intonationem Episcopus, Celebrans et chorus nudabuut caput bireto, omnesque consurgent.

69. Cantores, intonato cantico praedicto, factis ut supra genuflexionibus, revertentur ad locum suum.

70. Celebrans, medius inter Pluvialistas, de scamno discedet, ac priusquam perveniant ante altare, Celebrans reverentiam ad Episcopum, Pluvialistae genuflexionem conficient. Sic ante altare, Celebrans reverentiam ad Crucem faciet, Pluvialistae genuflexionem (1). Ascendet ad altare Celebrans cum duobus Pluvialistis dignioribus, et reliqui, si aderunt, subsistent ante altare. Celebrans altare in medio osculabitur, et Pluvialista primus acceptum a thuriferario thuribulum cum osculis tradet Celebranti, qui altare adolebit.

71. Celebrans, thurificato altari, thuribulum tradet primo Pluvialistae; hic autem, recepto thuribulo cum osculis, descendet a latere de gradibus altaris.

72. Celebrans subsistet in latere epistolae, eodem modo, quo stat Celebrans post introitum in Missis solemnibus, et Pluvialista praedictus duplici ductu Celebrantem adolebit.

73. Pluvialista, thurificato Celebrante, thuribulum restituet thuriferario, qui cum debitis genuflexionibus ad thronum redibit.

74. Pluvialistae primus et secundus, qui simul erant in thurificatione Celebrantis, ascendent ad Celebrantem rursus, cum eo de altari descendent, se addent ceteris Pluvialistis, si aderunt, et reverentia aut genuflexione respective iterata ad altare, deinde ad Episcopum, ad scamnum Celebrantis redibunt.

---

(1) Dispositio Caerem. Epp. circa genuflexionem omittendam a Pluvialistis quando incedunt una cum Celebrante, eodem habitu induti (lib. II, cap. III, n. 3), hic ab A. non admittitur, ex eo forsan quod tunc deberet etiam omitti versus Episcopum, quod non videtur conveniens. Ergo, Episcopo praesente, citata norma non putatur valere.

75. Ibi Celebrans consistet: Pluvialistae autem, facta ad ipsum reverentia, revenient ante altare, et genuflectent, deinde genuflectent ad Episcopum, et redibunt ad locum suum, quo sedebant.

76. Approximante ad thronum thuriferario, descendet de throno Presbyter assistens, qui accepto a thuriferario thuribulo, stans thurificabit Episcopum triplici ductu.

77. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Presbyterum assistentem.

78. Caeremoniarius eodem tempore deducet ante thronum Beneficiarium, seu qui debebit thurificationem peragere.

79. Presbyter assistens, post thurificatum Episcopum, thuribulum tradet illi, qui debebit adolere chorum, et ad scabellum suum in thronum redibit.

80. Beneficiarius vel alius, ut supra, adolebit Presbyterum assistentem, primum et secundum Diaconum assistentem, deinde Dignitates et Canonicos, tum Pluvialistas, postremo reliquos de choro.

81. Cantores, sive chorus, advertent ne cantent *Gloria Patri* post *Magnificat*, nisi quum completa erit thurificatio.

82. Ad *Sicut erat* in *Gloria Patri*, sedebit Episcopus, Celebrans et chorus (1).

83. Presbyter assistens reverebitur Episcopum, et descendens a latere de throno redibit in chorum ad locum suum.

84. Acolythi ex abaco accipient candelabra cum candelis accensis, procedent ante altare, et genuflectent, deinde conversi ad Episcopum genuflectent ad ipsum, tum venient ante Celebrantem, salutabunt eum, et consistent a lateribus eius, facie ad invicem conversa.

85. Pluvialistae de scabellis, in quibus sedebant, consurgent, et facta cum acolythis ad altare et ad Episcopum genuflexione, consistent ante Celebrantem.

86. Clericus a libro accipiet ex abaco librum, et veniet ante Celebrantem, cui facta reverentia, sustinebit librum apertum.

87. Absoluta sive a choro, sive organorum sono, repetitione antiphonae, assurgent Episcopus, Celebrans et chorus.

---

(1) Caerem. Epp., tam praesente quam absente Episcopo, sedendum indicat cum repetitur a choro antiphona (lib. II, cap. I et II).

88. Celebrans stans, iunctis manibus et paullulum conversus ad altare, cantabit *Dominus vobiscum*, deinde orationem.

89. Hoc tempore, cappellani a libro et scotula pro Episcopo discedent de stallis suis, accipient ex abaco Canonem cum scotula, et consistent ad thronum prope secundum Diaconum assistentem.

90. Duo cantores superpelliceo induti, qui psalmos intonuerint, procedent ante altare ad cantandum versiculum alius commemorationis, si fiet, et *Benedicamus Domino*.

91. Si qua fiet commemoratio, cantabitur antiphona a choro, versiculus a cantoribus, oratio a Celebrante.

92. Post orationem, Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*. Clericus cum libro recedet ad abacum, et acolythi, methodo superius tradita, referent ad abacum candelabra. Pluvialistae a lateribus Celebrantis non discedent.

93. Duo supra dicti cantores cantabunt *Benedicamus Domino*, et dum a choro vel organorum sono respondebitur *Deo gratias*, redibunt ad locum suum.

94. Interim primus Diaconus assistens caputium cappae imponet capiti Episcopi, vel tradet ei biretum, quo caput cooperiet. (V. not. ad n. 151, art. V huius cap.)

95. Se sistent Episcopo duo cappellani a libro et scotula, qui ne conspectum adstantium illi impediant, consistent aliquantum a latere.

96. Post responsionem ad *Benedicamus Domino*, Episcopus benedictionem donabit cum solita formula *Sit nomen Domini* etc.

97. Sin autem esset Archiepiscopus, benedictionem impertietur capite nudato, non cooperto caputio cappae, nec bireto, cappellanus a Cruce pro hac actione deferet ante thronum Crucem archiepiscopalem, et Archiepiscopus, priusquam dicat *Pater*, reverentiam faciet ad Crucem archiepiscopalem.

98. Ad benedictionem Episcopi genua flectent omnes, exceptis Celebrante, Canonicis et Praesulibus, si qui aderunt.

99. Benedictione ab Episcopo donata, recedent cappellani a libro et scotula, referentes haec ad abacum.

100. Clerici duo statim reponent ante altare faldistorium pro Episcopo.

101. Episcopus, impertita benedictione, de capite sibi detrahet biretum, vel tolletur caputium cappae a secundo Diacono assistente. Ad nutum Caeremoniarii, de throno descendet ad faldistorium, in quo genuflexus brevi tempore orabit.

102. Celebrans cum Pluvialistis stabunt; ceteri omnes, qui aderunt in choro, procumbent in genua simul cum Episcopo.

103. Postea Episcopus assurget, reverebitur Crucem altaris, et benedicet Celebrantem ac Pluvialistas. Celebrans se inclinabit versus Episcopum, et Pluvialistae genuflectent.

104. Cum Episcopo consurgent Canonici et ceteri, qui sequentur et associabunt ipsum.

105. Episcopus adorabit SS. Sacramentum, deinde ad suam residentiam redibit.

106. In discessu Episcopi de ecclesia sonabunt campanae et organa, si haec sonuerint ad Vesperas.

107. Profecto de altari Episcopo, Celebrans cum Pluvialistis, praeeuntibus acolythis cum candelabris, revertentur in sacristiam, servando ordinem innutum in accessu ad altare, et pluvialia deponent.

108. Episcopus assistet Vesperis indutus cappa, quum postridie assistet etiam Missae, cappa, non pluviali, vestitus.

Articulus IV.

De assistentia Episcopi Ordinarii cappa induti in Vesperis solemnibus ab Episcopo extraneo celebratis.

1. Si Episcopus velit postridie Missae solemni assistere pluviali paratus, necesse est, ut ipsemet in primis Vesperis sacra paramenta induat, ac Vesperas intonet celebretque. Sin autem et Missae solemni assistet indutus cappa, ac si Vesperas celebrabit Episcopus extraneus, servabitur ordo, quem heic subiicimus.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 2. Praeparabitur ante altare faldistorium cum pulvinis, vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut cap. IV libri huius.

3. Altare plus minusve ornabitur, pro qualitate festi: tapetum super gradus sternetur: pallium erit respondens Officio, et in altari ardebunt sex cerei, saltem quando Episcopus ibi orabit in accessu ad ecclesiam et in discessu ex eadem.

Ad altare maius. — 4. Thronus instruetur lodicibus et baldachino coloris respondentis Officio: aderunt tria scabella pro Assistentibus, et gradus tapeto cooperientur.

5. Altare plus minusve exornabitur, prout requiret qualitas festi et Officii, sex candelabris cum cereis albis et Cruce simili candelabris, quae erunt vel argento, vel auro colorata: super mensa ponentur tres tobaleae consuetae: apponetur pallium, et super gradibus tapetum. Poterit etiam tapetis sterni pavimentum presbyterii. In medio infimo altaris gradu ponetur pro Celebrante pulvinus aequalis paramentis: et in latere epistolae ante gradus faldistorium cum tegumento respondente.

6. In latere eodem aderit abacus albo mantili contectus, in quo praeparabitur Antiphonarium instructum tegumento simili paramentis, thuribulum cum navicula, Canon pontificalis et mitra auriphrygiata sive auro intexta, nisi licebit uti pretiosa.

7. In presbyterio scamna sine postergali, contecta panno viridi pro Pluvialistis: super ipsis aderit libellus pro antiphonis praeintonandis, qui dicitur Directorium chori.

8. In medio presbyterio ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo, dum ibi orare debebit.

9. Si Dioecesanus erit Archiepiscopus, in latere evangelii praeparabitur basis ad stabiliendam Crucem archiepiscopalem.

10. Ad balaustrium seu cancellos disponentur sex candelabra maiora cum intorticiis aut cereis.

In sacristia. — 11. Super altari disponentur paramenta Celebrantis, videlicet pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo eiusdem coloris, ac reliqua paramenta. In latere evangelii ponetur mitra pretiosa cum vimpa seu velo pro clerico illam gestaturo. Nisi licebit uti mitra pretiosa, loco huius ponetur altera auriphrygiata.

12. Ante altare, vel in alia parte sacristiae, non procul ab altari, ut commodius videbitur, praeparabitur sedes cameralis pro Celebrante super exiguo tapeto.

13. Super usitatis tabulis sacristiae disponentur quatuor aut sex pluvialia induenda a Pluvialistis, et eorum numerus dependet a qualitate festi, ut art. I, cap. III, lib. II, nn. 68 et 69. Praeparabuntur etiam duo candelabra cum cereis albis, gestanda ab acolythis, superpellicea cum biretis pro eisdem Pluvialistis, et superpellicea pro clericis inservientibus; vasculum Aquae benedictae cum aspersorio adhibendum in accessu Episcopi ad ecclesiam.

§ 2. *In functione.*

14. Hora praestituta, sonabitur campanis festivo more, et clerus in sacristiam congregabitur. Aderit etiam Episcopus celebrans, qui sedebit in sede ad hanc rem praeparata.

15. Unusquisque de clero induet superpelliceum vel aliud insigne legitime adhibitum, Clerici inservientes et Pluvialistae induentur superpelliceo. Acolythi, sibi induto superpelliceo accendent cereos in candelabris, quae in officio gestanda erunt.

16. Innuente Caeremoniario, duo Pluvialistae assistentes Celebranti, adiuvantibus clericis, induent pluviale, procedent ante Celebrantem, salutabunt ipsum, deinde venient ad latera eiusdem, primus videlicet ad dexteram, alter ad sinistram.

17. Distribuentur clericis paramenta Celebrantis, quibus acceptis, unus post alium vadent ante illum ad suppeditanda eadem paramenta.

18. Interea sonabitur campanula sacristiae, et Canonici cum clero proficiscentur ad associandum Episcopum, quo ordine notatum fuit cap. IV huiusce libri.

19. Advenientibus clericis cum paramentis, Celebrans caput nudabit bireto, quod tradet primo Pluvialistae, et hic transmittet cappellano, vel cubiculario illius. Deinde idem Pluvialista primus, adiuvante secundo, tollet ei Crucem pectoralem, mozzetam aut mantelletum, quod recipietur a cubiculario, et hic advertet etiam ut expediat eius posteriorem extremitatem vestis.

20. Idem primus Pluvialista, adiuvante pariter secundo, Celebrantem induet amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali.

21. Quum parabitur Celebrans, reliqui duo aut quatuor Pluvialistae, induent, adiuvantibus clericis, pluviale supra superpelliceum, et manu sustinebunt biretum.

22. Postquam Pluvialista primus pluviali induerit Celebrantem, veniet ante eum et reverebitur, mitram eius capiti imponet, ac reverentia iterata, redibit ad dexteram illius. Duo Pluvialistae assistentes recipient biretum et manu sustinebunt.

23. Ad nutum Caeremoniarii, acolythi accipient candelabra cum cereis accensis, sequentur ceteri clerici inservientes

et Pluvialistae, qui euntes in medium sacristiae, salutabunt Celebrantem.

24. Assurget Celebrans, se convertet ad altare, et una cum suis Assistentibus reverebitur Crucem vel imaginem praecipuam sacristiae, et ad altare ordine sequenti procedetur.

25. Praeibit claviger ecclesiae, si aderit, tum duo acolythi cum candelabris, sequentibus binis clericis inservientibus: post ipsos incedent Pluvialistae duo primi cantores, iunctis manibus et bireto capiti imposito, deinde reliqui duo Pluvialistae, si aderunt, ut supra diximus, postremo Celebrans medius inter Pluvialistas assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt, quos sequetur clericus a mitra et caudatarius, qui extremitatem posteriorem eius vestis talaris sublevabit.

26. Ad fores sacristiae recipiet vel sumet unusquisque Aquam benedictam, ac si transeundum erit ante altare SS. Sacramenti, id observabitur quod cap. III, lib. II, n. 21, descriptum fuit.

27. Acolythi, pervenientes ad altare, dirimetur, et subsistent in extremitatibus graduum altaris: clerici inservientes post acolythos, unus post alium ad lineam: Pluvialistae cum Celebrante procedent ante altare, et duo Pluvialistae assistentes biretum tradent Caeremoniario vel clerico.

28. Celebrans ante altare a primo Assistente nudabitur mitra; tum simul cum Pluvialistis reverentiam ad Crucem (Pluvialistae et clerici genuflexionem) conficiet. Celebrans, Pluvialistae et clerici, exceptis acolythis, genua flectent et orabunt brevi, recitare autem possent orationem *Aperi, Domine* etc.

29. Post orationem, assurget Celebrans cum Pluvialistis et clericis, ac respective iterabitur reverentia vel genuflexio ad altare, Pluvialista primus reponet mitram Celebranti.

30. Postea Celebrans cum duobus Assistentibus accedet ad faldistorium, ibique sedebit: Assistentes adstabunt a lateribus eius. Ceteri Pluvialistae petent scabella seu scamna sibi praeparata in presbyterio, et sedebunt capite cooperto. Acolythi pergent ad abacum in quo deponent candelabra; ceteri clerici ad lineam prope abacum stabunt.

31. Quod ad accessum Episcopi ad ecclesiam et ad SS. Sacramenti adorationem, observabitur quod praecedenti capite IV praescriptum est.

32. Quum Episcopus venerit in aditum presbyterii, assurget Celebrans, retinens in capite mitram. Pluvialistae cantores nudabunt caput ac consurgent.

33. Episcopus, ante faldistorium progressus, se inclinabit Celebranti, qui reverentia respondebit ei, deinde genuflectet in faldistorio, et brevi orabit.

34. Diaconi duo assistentes consistent a lateribus Episcopi: ceteri Canonici cum clero subsellia petent, ibique genua flectent.

35. Celebrans in faldistorio sedebit dum Episcopus orabit, consurget dum Episcopus assurget de oratione.

36. Episcopus de oratione assurgens, reverebitur Crucem, salutabit Celebrantem, qui reverentia respondebit ei, et ascendet ad thronum. Priusquam ascendat eo, dextera benedicet clerum in choro praesentem.

37. Duo Pluvialistae Celebranti assistentes, quum Episcopus se inclinabit Celebranti ante et post brevem orationem, genuflectent versus eum.

38. Episcopus, conscenso throno, sedebit paulisper, et cum ipso sedebit Celebrans et chorus.

39. Interim clerici duo faldistorium cum pulvinis amovebunt a medio presbyterio, et clericus a mitra et alter cum Antiphonario praesto erunt prope faldistorium Celebrantis.

40. Ad nutum Caeremoniarii, Pluvialistae cantores sive duo sive quatuor de suis scamnis descendent, pergent in medium presbyterium, genuflectent ad altare, deinde ad Episcopum. Procedent postea ante Celebrantem, et medios inter eos se addent reliqui duo Pluvialistae assistentes, et coniunctim reverentiam exsequentur ad Celebrantem. Illorum primus deferet secum Directorium chori pro antiphonarum praeintonatione.

41. Pluvialista primus assistens tollet mitram Celebranti, qui assurget ac se convertet ad altare super sinistram suam; Pluvialistae duo assistentes adstabunt Episcopo celebranti a lateribus, ceteri stabunt post ipsum.

42. Cum Celebrante consurget Episcopus, et ceteri omnes in choro.

43. Celebrans et reliqui recitabunt *Pater noster* et *Ave, Maria* secreto. Pluvialista primus attollet fimbriam dexteram pluvialis Celebrantis, qui, signans se, ex Antiphonario sustento a clerico intonabit *Deus, in adiutorium meum intende*, et a choro subiicietur *Domine, ad adiuvandum* etc. Ad *Glo-*

ria Patri caput ab omnibus versus Crucem altaris inclinabitur.

44. Quum cantabitur ℣. *Sicut erat* etc., primus e Pluvialistis cantoribus accedet ad dexteram Celebrantis.

45. Cantato a choro *Alleluia* aut ℣. *Laus tibi, Domine* etc., primus e Pluvialistis cantoribus reverebitur Celebrantem, et submissa voce praecinet ei primi psalmi antiphonam. Celebrans antiphonam hanc intonabit elata voce.

46. Cantorum chorus immediate prosequetur antiphonae cantum. Pluvialistae praedicti duo vel quatuor genuflectent ad altare et ad Episcopum, et locum sument in scamnis sibi praeparatis in presbyterio, ut supra dictum est.

47. Sub finem cantus antiphonae, cantores duo superpelliceo induti prodibunt in medium presbyterium, et primum versiculum primi psalmi intonabunt, quod statim ac fecerint, se convertent versus illam chori partem, quae prosequi cantum debebit, atque iteratis ad altare et ad Episcopum genuflexionibus, ad suum stallum redibunt.

48. Primo psalmo intonato, Episcopus sedebit, et caput cooperiet bireto, quod ipsi porrigetur cum osculis consuetis a primo Diacono assistente.

49. Celebrans, psalmo ut supra intonato, conversus a sinistris suis, sedebit in faldistorio, et a primo Pluvialista assistente imponetur ei mitra auriphrygiata.

50. Duo Pluvialistae assistentes, imposita Celebranti mitra, reverentia ipsum honorabunt, procedent ante altare, genuflectent ad Crucem, et sedebunt in medio graduum anteriorum altaris eiusdem: primus sedebit propius Celebrantem, secundus a dextris primi. Poterunt etiam sedere in scamno, quo utentur Celebrans et Ministri in Missis solemnibus, si talis in ecclesia vigeret usus. Reliqui Pluvialistae sedebunt in scamnis seu scabellis sibi praeparatis.

51. Presbyter assistens Episcopo (1), post intonationem, ut supra, primi psalmi, descendet de stallo suo, procedet ante altare; et reverebitur Crucem; tum veniet ante thronum, reverentiam faciet ad Episcopum, conscendet thronum, et sedebit in scabello assistentiae.

52. Chorus et ceteri omnes sedebunt et caput bireto cooperient, exceptis clericis inservientibus, qui non utuntur bireto.

---

(1) Cfr. n. 45 articuli I praecedentis. A.

53. Reliquae antiphonae non praecinentur Assistentibus Episcopo, sed dignioribus de choro, initium sumendo a parte throni, videlicet secunda praecinetur Canonico, sive Dignitati, quae sedebit proxime throno, tertia Canonico ex parte adversa, quarta illi qui sedebit in secundo stallo ex parte adversa; ac si thronus situs esset sub absida e regione altaris, incipietur a dextra throni, tum a sinistra, et sic de reliquis.

54. Quum surget qui cantare antiphonam debebit, consurget chorus universus (1), exceptis Celebrante et Episcopo cum eorum Assistentibus, qui pergent sedere.

55. Dum repetetur psalmi cantati antiphona, Pluvialista ultimus nudabit caput, assurget, veniet in medium presbyterium, genuflexionem faciet ad altare, deinde ad Episcopum, et reverentiam quoque ad Celebrantem, si transiturus erit ante ipsum, et se sistet ante Canonicum, cum praecinet antiphonam, qua intonata, eodem ordine ad stallum suum revertetur.

56. Duo praedicti cantores superpelliceo induti intonabunt psalmos sequentes, ut de primo traditum est.

57. Completo cantu psalmi quinti, consurgent Pluvialistae, qui sedebant in scamnis seu scabellis, et ceteri qui sedebant in gradibus altaris aut in scamno a latere epistolae; conficient simul genuflexionem ad Crucem, deinde ad Episcopum: venient ante Celebrantem, et reverentia eum salutabunt.

58. Celebrans assurget, et a sinistris se convertet ad altare.

59. Assurget etiam Episcopus, qui biretum tradet primo Diacono assistenti, et cum Episcopo consurgent ceteri omnes.

60. Unus ex Pluvialistis cantoribus cantabit capitulum tono praestituto, et post illud respondebitur a choro *Deo gratias*.

61. Interea prope faldistorium Celebrantis aderunt clericus a mitra et alter cum Antiphonario.

62. Cantato capitulo, primus Pluvialistarum cantorum accedet ad Celebrantem, eique praecinet hymnum submissa voce. Pluvialista primus assistens mitram tollet Celebranti, qui hymnum intonabit ex Antiphonario sustento a clerico: hic autem post intonationem librum claudet, reverebitur Celebrantem, et recedet prope faldistorium.

(1) Vide notam ad pag. 201, n. 39.

63. Clericus a mitra deponet super abacum mitram auriphrygiatam, quam receperit, et accipiet pretiosam, si adhibenda erit.

64. Duo sive quatuor Pluvialistae cantores, hymno a Celebrante intonato, procedent ante altare, genuflexionem ad Crucem, deinde ad Episcopum, conficient, et ad subsellia sua revertentur.

65. Sub hymni finem, praesto erit prope abacum thuriferarius cum thuribulo.

66. In fine ultimae strophae, Pluvialistae cantores discedent de loco suo, redibunt ante altare, genuflectent, ut supra, et cantabunt versiculum, qui praecedit antiphonam cantici *Magnificat*.

67. Cantato versiculo, dum respondebitur a choro, praedicti Pluvialistae cantores, iterata genuflexione ad altare tantum, redibunt ad Celebrantem.

68. Post cantum versiculi, primus Pluvialista cantor accedet ad Celebrantem, eique submissa voce praecinet antiphonam ante *Magnificat*.

69. Celebrans intonabit antiphonam, qua intonata, se convertens super dexteram suam immediate sedebit.

70. Pluvialistae cantores redibunt ad medium altaris sive presbyterii, et cum debitis genuflexionibus ad locum suum reversi sedebunt.

71. Episcopus cum Assistentibus sedebit, cumque ipso sedebit omnis chorus.

72. Celebranti sedenti Pluvialista primus assistens imponet mitram pretiosam, aut auriphrygiatam, ut superius innutum est.

73. Pluvialistae assistentes locum mutabunt, videlicet primus ad dexteram, secundus ad sinistram Celebrantis transibit.

74. Thuriferarius se sistet Celebranti, et naviculam tradet primo Pluvialistae, qui ministrabit incensum Celebranti, et hic incensum cum benedictione demittet in thuribulum sustentum a thuriferario, qui adstabit, quoniam aderit Episcopus Ordinarius.

75. Incenso in thuribulum demisso a Celebrante, et completo cantu antiphonae, cantores induti superpelliceo intonabunt canticum *Magnificat* in medio presbyterio.

76. Intonato praedicto cantico, assurget Celebrans cum mitra, et se Cruce signabit, cumque ipso caput nudabunt et

assurgent ceteri omnes, et ipse Episcopus, qui initio eiusdem cantici se signabunt.

77. Celebrans, medius inter duos assistentes Pluvialistas, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt, sequente clerico a mitra, procedet ad altare, et transiens prope thronum reverebitur Episcopum, qui respondebit se inclinando. Pluvialistae genuflexionem facient itemque clericus a mitra.

78. Celebranti ante altare progresso Pluvialista primus assistens tollet mitram: ipse reverentiam, genuflexionem Pluvialistae conficient ad Crucem, et ascendet cum eis ad altare. Celebrans altare in medio osculabitur, et a primo Pluvialista accipiet thuribulum, quo altare adolebit ritu usitato.

79. Postquam thurificaverit altare, thuribulum restituet primo Pluvialistae, et consistet in latere epistolae. Pluvialista secundus assistens mitram reponet capiti eius: primus autem, quum descenderit in planum a latere epistolae, adolebit Celebrantem duplici ductu, postea thuribulum restituet thuriferario, ascendet ad altare seque adiunget Celebranti. Tunc Celebrans una cum Pluvialistis salutabunt Crucem in suppedaneo, descendent de altari, et cum supra dictis reverentiis Celebrans medius inter Pluvialistas redibit ad faldistorium.

80. Celebrans in faldistorio sedebit, et a primo Pluvialista nudabitur mitra. Assurget ac super sinistram suam se convertet ad altare. Pluvialistae assistentes permanebunt a lateribus eius.

81. Postquam Celebrans thurificatus erit, thuriferarius recepto thuribulo a primo Pluvialista assistente, accedet ad primum Pluvialistam cantorem sive ad alium, cuius erit officium adolere chorum, tradet ei thuribulum, et cum illo ibit ante thronum.

82. Presbyter assistens Episcopo, bireto deposito super scabello, descendet de throno et subsistens ante primum gradum illius contra Episcopum, thuribulum accipiet a Pluvialista praedicto vel ab alio, et adolebit Episcopum triplici ductu, reverentiam faciens ante et post thurificationem. Episcopus stans accipiet thurificationem, et benedicet Presbyterum assistentem a quo thurificatus erit.

83. Presbyter assistens thuribulum illi restituet, a quo acceperit, redibit ad scabellum suum in thronum, et incensabitur. Post eum accipient thurificationem duo Diaconi assistentes Episcopo. Thurificatio autem chori peragetur ordine demonstrato tit. I, cap. IV, lib. I, et post Canonicos thurifica-

buntur primo Pluvialistae, tum Beneficiarii et reliqui, ordine praestituto in capite praedicto.

84. Curabitur ut cantus *Magnificat* protrahatur; debet enim hoc tempore compleri thurificatio totius chori, et Magistratus etiam eorumque qui publici partes repraesentant, si qui aderunt.

85. Post cantatum *Gloria Patri*, sedebit Episcopus cum Assistentibus itemque Celebrans, cui reponetur mitra a primo Pluvialista (1).

86. Sedebit etiam chorus, si thurificatio erit absoluta, vel saltem illa chori pars sedere poterit, quae thurificationem acceperit.

87. Eodem tempore, Presbyter assistens Episcopo, facta ad ipsum reverentia, de throno a latere descendet, et ad stallum suum redibit in chorum, iam functus officio suo.

88. Interim in promptu erunt prope faldistorium clericus cum Antiphonario et duo acolythi cum candelabris.

89. Dum repetetur a cantoribus antiphona cantici praedicti, duo sive quatuor Pluvialistae consurgent, procedent ante altare, genuflectent ad Crucem deinde ad Episcopum, postea venient ante Celebrantem, et medios inter eos se adiungent duo Pluvialistae assistentes: omnes ii reverentia salutabunt Celebrantem, cui primus Pluvialista mitram tollet.

90. Celebrans assurget, ac super sinistram suam se convertet ad altare. Duo Pluvialistae assistentes accedent ad latera Celebrantis, et reliqui Pluvialistae persistent quo loco erunt.

91. Celebranti ad altare converso se sistet clericus cum Antiphonario, medius inter acolythos cum candelabris, qui facta reverentia consistent ante eum. Clericus Antiphonarium aperiet ac sustinebit apertum ante Celebrantem.

92. Episcopus assurget, nudato capite, cumque ipso consurgent ceteri omnes, qui aderunt in choro.

93. Celebrans iunctis manibus cantabit *Dominus vobiscum*, et iunctis adhuc manibus cantabit orationem, post quam, si fiet alia commemoratio, cantorum chorus cantabit antiphonam, et Pluvialistae cantores procedent ad medium altaris et versiculum cantabunt. Celebrans subiiciet orationem canendo, ut primam, et sic de ceteris.

(1) Vide notam ad pag. 204, n. 82.

94. Post ultimam orationem, Celebrans iunctis manibus subiunget *Dominus vobiscum*, et cantores Pluvialistae cantabunt tono praestituto ℣. *Benedicamus Domino*.

95. Dum a cantoribus cantabitur *Benedicamus Domino*, clerici duo reponent faldistorium cum pulvinis pro Episcopo in medio presbyterii. Clericus alter ponet super altari ad pedem Crucis Canonem apertum pro benedictione.

96. Cantato a Celebrante *Dominus vobiscum* post orationem, clericus claudet librum, quem sustinebat apertum ante Celebrantem, et simul cum acolythis, facta ad ipsum reverentia, redibunt ad abacum, in quo candelabra et librum deponent.

97. Pluvialistae cantores post cantatum *Benedicamus Domino*, cum debitis genuflexionibus redibunt ad locum suum.

98. Celebrans, conversus super dexteram suam, sedebit in faldistorio, et a primo Pluvialista assistente reponetur ei mitra pretiosa, vel auriphrygiata, si pretiosa uti non licebit. Postea medius inter duos Pluvialistas assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt, procedet ad altare, et priusquam veniat ante ipsum, reverentiam faciet ad Episcopum, qui se illi aliquantum inclinabit. Perveniens autem ante altare, Crucem reverebitur. Pluvialistae praedicti genuflexionem tum ad Episcopum conficient, tum ad altare.

99. Celebrans ad altare ascendet, et osculabitur illud in medio: benedictionem ritu consueto impertietur, et id tantum advertet, ut inclinationem versus Episcopum faciat priusquam dicat *Pater*. Pluvialistae in benedictionis actu genua flectent in gradu superiori, et Celebrantis fimbrias pluvialis attollent.

100. Post benedictionem, Celebrans cum Pluvialistis de altari descendet, et facta ad altare et ad Episcopum reverentia, redibit ad faldistorium et sedebit.

101. Episcopus de throno descendet ad faldistorium, ibique orabit brevi.

102. Idem priusquam flectat genua et quum discedet, se inclinabit Celebranti, qui assurget eique respondebit, ut principio notatum est.

103. Episcopus, associatus a Capitulo, de ecclesia discedet, quo ordine descriptum est cap. IV libri huius.

104. Profecto de presbyterio Episcopo, Celebrans cum Pluvialistis redibit in sacristiam, praecedentibus acolythis, ordine supradicto, ibique sacra indumenta deponet.

105. Sin autem Vesperarum hymnus esset *Veni, creator*, vel *Ave, maris stella*, circa finem ultimi psalmi a duobus clericis in medium presbyterium reportabitur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

106. Descendet de throno Episcopus, dum cantabitur *Deo gratias* post capitulum.

107. Celebrans non intonabit hymnum, nisi quum pervenerit Episcopus ad faldistorium suum.

108. Ad intonationem hymni genuflectent, * pileolum demittent, et nixi genibus perstabunt dum prima strophe cantabitur.

109. Clericus cum Antiphonario, statim ac intonatus erit hymnus, librum claudet, et versus altare genua flectet.

110. Celebrans, ubi intonuerit hymnum, flectet genua ante faldistorium suum super pulvino, qui ad hoc ponetur a clerico.

111. Post cantum primae strophae, profecto de medio presbyterio Episcopo, amovebitur a duobus clericis faldistorium in quo genua flexit.

112. Hoc ipsum observabitur debita proportione in festis S. Crucis ad stropham *O Crux, ave, spes unica*.

113. Si Celebrans subiectus erit Episcopo, vel quia Suffraganeus eius, vel quia Canonicus dignitate episcopali insignitus, incensum in thuribulum ponetur ab Episcopo Ordinario, qui etiam in fine Vesperarum benedictionem populo nario, qui etiam in fine Vesperarum benedictionem populo largietur.

Articulus V.

De assistentia praestanda ab Episcopo cappa induto Missae solemni quae cantabitur a Canonico.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. – 1. Praeparabitur faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut cap. IV huius libri notatur.

2. Altare plus minusve exornabitur, pro qualitate festi et Officii, aderunt cerei in candelabris maioribus, accendendi saltem in Episcopi accessu ad ecclesiam et in recessu ab eadem.

Ad altare maius et in presbyterio. – 3. In choro situs erit thronus paratus colore respondente Officio, cum baldachino

et lodice simili in cathedra, et cum tapeto omnes gradus contegente. Ponentur tria scabella pro Assistentibus, et pulvinus unus utendus ab Episcopo in genuflexionibus, ad *Credo*, ad ultimum evangelium etc. Pavimentum presbyterii contegi poterit tapeto viridis coloris, et ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis coloris respondentis Officio, in quo genuflectet Episcopus.

4. Altare ornabitur pallio eiusdem, ac supra, coloris, cum tobaleis et tapeto. Aderunt sex candelabra cum cereis et Crux similis. Candelabra erunt plus minus nobilia pro qualitate festi.

5. In latere epistolae aderit scamnum coopertum panno laneo pro Celebrante et Ministris.

6. In eodem latere situs erit abacus albo mantili coopertus, in quo ponetur Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali, Calix autem cum ceteris rebus praedictis contegetur velo suo. Ampullae vini et aquae plenae in pelvicula. Campanula. Instrumentum pacis velo contectum, si Magistratus interveniet officio. Duo vel quatuor intorticia pro elevatione, iuxta morem et qualitatem festi. Legile vel cussinus cum Missali, quod instruetur tegumento aequali paramentis pro Celebrante. Epistolarium et Evangeliarium, utrumque cum tegumento, ut supra. Missale cum tegumento respondente, in usum Episcopi. Scotula pro Episcopo. Canon pontificalis pro benedictione in exitu Missae. Tabella seu libellus cum formula Indulgentiae. Thuribulum cum navicula. Velum humerale pro Subdiacono. Quod si Ministri sacri uterentur planeta plicata, praeparabitur etiam stola latior pro Diacono.

7. Prope latus evangelii statuetur basis pro firmanda Cruce archiepiscopali, si Dioecesanus, qui Missae assistet, esset Archiepiscopus.

8. Aderunt etiam candelabra maiora in presbyterio, non minus quatuor nec plus sex cum suis cereis vel intorticiis.

In sacristia. – 9. Paramenta pro Celebrante et Ministris; videlicet planeta, stola et manipulus pro Celebrante; dalmatica, stola et manipulus pro Diacono; tunicella cum manipulo pro Subdiacono; tria cingula, tres albae, tresque amictus. Si adhiberentur planetae plicatae, substituentur istae loco dalmaticae ac tunicellae. Duo candelabra cum candelis pro acolythis. Superpellicea pro clericis. Vasculum Aquae sanctae cum aspergillo, utendum pro ingressu Episcopi in ecclesiam.

§ 2. *In functione.*

10. Campanarum sono, semel aut pluries, iuxta morem uniuscuiusque ecclesiae, signum dabitur functionis.

11. Completo in choro Officio, seu recitata Hora, quae Missam debet praecedere, ut ex rubricis generalibus Missalis, tit. XV, n. 2; sonabitur campanula sacristiae, quo sonitu dabitur Canonicis et clero signum ad associandum Episcopum, ut praecedenti cap. IV.

12. Se parabunt in sacristia Celebrans cum Ministris, qui, postquam parati erunt, praeeuntibus acolythis cum candelabris ardentibus, ad altare procedent. Ibi Celebrans reverentiam, ceteri omnes genuflexionem ad Crucem conficient, excepto casu quo Canonici ipsi ministrarent in sua ecclesia, qui reverentiam et ipsi facient ad Crucem, ut Celebrans. Ministri cum Celebrante sedebunt in scamno sibi praeparato, et Episcopi adventum exspectabunt. Acolythi candelabra reponent super abacum, ibique consistent.

13. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, sonabitur campanis festivo more, et organis quoque, si licebit id in Missa, secus organis pulsandis abstinebitur.

14. Postquam Episcopus adoraverit SS. Sacramentum, procedet ad altare maius.

15. Intrante in presbyterium Episcopo, Celebrans cum Ministris nudabunt caput et assurgent.

16. Episcopus, ante faldistorium quum venerit, priusquam se inclinet ad Crucem altaris, benedicet Celebrantem et Ministros, qui se profunde inclinabunt; Ministri autem, nisi fuerint Canonici, genuflectent ad benedictionem istam, deinde assurgent et stabunt.

17. Episcopus reverebitur Crucem altaris, flectet genua in faldistorio, ac brevi tempore orabit.

18. Interea Canonici et reliquum cleri petent sua subsellia, exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui adstabunt Episcopo a lateribus, caudatario et duobus cappellanis a libro et scotula, qui prope Episcopum adstabunt.

19. Quum suum quisque locum occupaverit, Celebrans cum Ministris de suo scamno discedent, ac traseuntes post Episcopum, consistent, Celebrans a sinistris eius, Ministri autem post Celebrantem aliquo passu longe ab ipso, ac nisi fuerint Canonici, genuflectent ut recitent ad invicem confessionem.

20. Episcopus assurget de oratione, et clerici duo faldistorium cum pulvinis amovebunt.

21. Episcopus, adstante a sinistris eius Celebrante, accedet ad altare, ac sine alia reverentia profunda ad Crucem inchoabit Missam, cui respondebit Celebrans, et ad verba illa *tibi, Pater*, ac *te, Pater*, se convertet ad Episcopum, itemque Episcopus se illi aliquantulum convertet, quum dicet *vobis, fratres*, et *vos, fratres*.

22. Diaconi assistentes adstabunt post Episcopum, et inter se recitabunt confessionem. Idipsum facient Ministri Celebrantis, qui vel genuflectent vel stabunt, ut superius notatum est, et confessionem ipsi quoque inter se recitabunt. Idem dicendum de cappellanis a libro et scotula, qui adstabunt nixi genibus. Clerus in choro servabit methodum ad hoc traditam lib. I, tit. I, cap. II.

23. Recitata ab Episcopo oratione *Indulgentiam* etc., ac responso *Amen* a Celebrante, succedent Diaconi assistentes in assistentiam Episcopi, quibuscum prosequetur ℣. *Deus, tu conversus* et sequentes (1).

24. Celebrans autem, facta ad Episcopum inclinatione, discedet a latere eius, seque adiunget Ministris, qui, si erant genuflexi, consurgent, et cum ipsis prosequetur ℣. *Deus, tu conversus* etc.

25. Hoc tempore, cappellani a libro et scotula accipient ex abaco Missale et scolulam pro Episcopo, et redibunt prope ipsum. In promptu etiam erit thuriferarius cum thuribulo et navicula.

26. Episcopus, postquam dixerit *Oremus*, nullam adiiciens orationem, reverebitur Crucem altaris, se convertet ad Celebrantem, eique signum benedicentis faciet, tum accedet ad thronum, adstantibus a lateribus eius Diaconis assistentibus, et sequente caudatario, qui cappae extremitatem posteriorem ei sustentabit, ac duobus cappellanis a libro et scotula. Transiens autem per chorum, antequam thronum ascendat, meminerit benedicere clerum.

27. Celebrans, accepta ab Episcopo benedictione, ad quam ipse se inclinabit et Ministri genuflectent, nisi fuerint Canonici, ascendet ad altare recitans orationem *Aufer a nobis* etc., altare osculabitur, ibique thuribulum exspectabit, quo illud adoleat.

(1) Inspiciatur adnotatio ad n. 40 art. I huius capitis subiecta. A.

28. Thuriferarius, vel Caeremoniarius deferens thuribulum cum navicula sequetur Episcopum, quum perget ad thronum.

29. Episcopus conscenso throno sedebit, biretum accipiet a primo Diacono assistente et caput cooperiet.

30. Presbyter assistens (1) ascendent ad thronum a latere, et consistet a dextris Episcopi sedentis in throno.

31. Thuriferarius ad thronum ascendet cum debitis genuflexionibus, et Presbyter assistens accipiet ab eo naviculam, et ritu consueto Episcopus incensum cum praescripta benedictione demittet in thuribulum, sibi sustentum a thuriferario genuflexo.

32. Thure ab Episcopo benedicto, Presbyter assistens reverebitur Episcopum, naviculam reddet thuriferario, et a latere de throno descendens ad locum suum se recipiet.

33. Thuriferarius de throno discedet, et cum debitis genuflexionibus, ut supra, referet ad altare thuribulum, quod tradet Diacono et hic Celebranti, atque altaris thurificatio persolvetur.

34. Celebrans, postquam thurificaverit altare, reddet thuribulum Diacono, a quo incensabitur duplici ductu.

35. Thuriferarius receptum a Diacono thuribulum reportabit ad abacum vel in sacristiam.

36. Celebrans continuabit Missam ritu in Missis solemnibus praescripto.

37. Episcopus, quum incensatus fuerit Celebrans, caput nudabit bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, et assurget dum ei se sistent cappellani cum Missali et scotula, atque introitum leget e Missali.

38. Interim Canonici de suis stallis descendent, et circulum efficient ante Episcopum.

39. Lecto ab Episcopo introitu, Celebrans cum Ministris recitabit *Kyrie*, quod faciet etiam Episcopus cum Canonicis.

40. Episcopus benedictionem donabit Canonicis, qui reverentia ad altare et ad Episcopum iterata, revertentur ad subsellia.

41. Sin autem intonabitur statim *Gloria in excelsis*, permanebunt in circulo, et Episcopus non dimittet eos benedictionem dando.

42. Episcopus denuo sedebit et bireto cooperiet caput, exspectans dum intonetur *Gloria*.

(1) Cf. n. 45 articuli I praecedentis. A.

43. Quum Celebrans veniet ad medium altaris intonaturus *Gloria*, Canonici descendent ad circulum, Episcopus nudabit caput et assurget; Celebrans autem intonabit *Gloria*, et prosequetur recitare cum Ministris suis. Episcopus praedictum hymnum recitabit cum Canonicis in circulo.

44. Recitato *Gloria*, Celebrans cum Ministris, reverentia facta ad Crucem, descendent a latere de altari, et sessum pergent ad scamnum.

45. Episcopus benedicet Canonicos, qui, praemissa reverentia ad altare et ad Episcopum, revertentur ad subsellia.

46. Episcopus sedebit, recipiet a primo Diacono assistente biretum et caput cooperiet.

47. Presbyter assistens non redibit ad stallum suum, sed discedens a ceteris Canonicis quando redibunt ad subsellia post circulum, reverentiam faciet ad altare, deinde ad Episcopum: ascendet ad thronum et in scabello assistentiae sedebit.

48. Duo cappellani a libro et scotula, qui haec reposuerint super abaco, postquam Episcopus legerit introitum, sedere poterunt in gradibus lateralibus throni, quando iam sederit Episcopus cum Assistentibus.

49. Ad illa verba *Adoramus te, Gratias agimus* etc., ab omnibus nudabitur caput et inclinabitur, non excepto Episcopo.

50. Sub finem cantus hymni praedicti consurget Celebrans cum Ministris, qui relicto in scamno bireto, procedent versus altare, et reverentiam ad Episcopum conficient, tum venientes ante altare salutabunt Crucem. Notandum autem, quod Ministri genuflexionem faciant ad Episcopum et ad altare, nisi fuerint Canonici.

51. Absoluto *Gloria* cantato, Episcopus nudabit caput et assurget, quod faciet cum eo chorus universus.

52. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* et orationes.

53. Circa finem ultimae orationis, Subdiaconus recipiet epistolarum librum, quem ante pectus sustinebit utraque manu, in conclusione ultimae orationis vadet ante altare, et peraget genuflexionem aut reverentiam, deinde se convertet versus Episcopum, cui pariter faciet genuflexionem aut reverentiam, postea veniet illuc, ubi solet cantari epistola, cum animadversione innuta superius, articulo II praecedenti, n. 139.

54. Cantatis a Celebrante orationibus ac sedente Episcopo, Subdiaconus cantabit epistolam.

55. Hoc tempore, cappellani a libro et scotula resument ex abaco Missale cum scotula, et consistent stantes prope secundum Diaconum assistentem.

56. Subdiaconus, cantata epistola, librum claudet, vadet in medium presbyterii, et reverentiam aut genuflexionem ante altare faciet, tum accedet ad thronum, et genuflexionem aut reverentiam exsequetur ad Episcopum, ascendet ad thronum, osculabitur Episcopi manum, quam ille imponet libro et benedictionem accipiet aut genuflexus aut profunde inclinatus: postea descendet de throno, iterabit reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum, redibit ante altare, ubi reverentiam aut genuflexionem faciet ad Crucem, librum deponet in manum clerici, ascendet ad altare, et in cornu evangelii afferet cum cussino Missale Celebrantis.

57. Ascendente ad thronum Subdiacono, consurgent Diaconi assistentes ac Presbyter assistens, et stabunt propter actiones, quae sequentur.

58. Profecto Subdiacono, se sistent Episcopo cappellani a libro et scotula: Episcopus leget e Missali epistolam et graduale, postea iunctis manibus *Munda cor meum* etc.; *Iube, Domine* etc.; *Dominus sit* etc., et evangelium.

59. Praesto erit thuriferarius cum thuribulo.

60. Quum Celebrans legere evangelium inceperit (1), Diaconus accipiet Evangeliarium et deferet ad altare, faciens reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum et ad Crucem: deinde ad altare ascendet, librum super mensa deponet, versa ad sinistram suam apertura libri, ibique remanebit, donec monebitur ut accedat ad thronum.

61. Celebrans consistet in medio altaris, postquam legerit evangelium, adstantibus Diacono a dexteris, Subdiacono a sinistris.

62. Postquam Episcopus legerit evangelium, recedent cappellani a libro et scotula.

63. Diaconus, quum innuetur ei, de altari descendet iunctis manibus, reverentiam peraget aut genuflexionem ad altare, accedet ad thronum, et faciet ante Episcopum reverentiam vel genuflexionem. Conscendet thronum, et manum Episcopi osculabitur aut genuflexus, aut profunde inclinatus, si fuerit Canonicus. Postea de throno descendet, genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum iterabit, redibit ad altare, et

(1) Curandum est ut celebrans incipiat ac se signet una cum Episcopo.

flexis genibus in suppedaneo (1) dicet orationem *Munda cor meum* etc.

64. Thuriferarius, quando Diaconus adibit ad thronum, discedet de loco suo, genuflectet ad altare, et lento gradu sequetur Diaconum.

65. Descendente autem de throno Diacono, praesto ibi erit thuriferarius, et simul facient genuflexionem ad Episcopum; thuriferarius autem ad thronum ascendet.

66. Presbyter assistens appropinquabit ad Episcopum, et naviculam accipiet a thuriferario. Episcopus incensum, ministrante Presbytero assistente, iniiciet in thuribulum a thuriferario genuflexo sustentum.

67. Presbyter assistens naviculam restituet thuriferario, et ad scabellum suum redibit.

68. Thuriferarius de throno descendet, ibique a latere exspectabit, donec eo veniat Diaconus cum ceteris, quibus se adiungat.

69. Quum Diaconus redibit ad altare, recitaturus *Munda cor meum*, acolythi sument ex abaco candelabra, et consistent ante altare.

70. Diaconus, recitato *Munda cor meum*, assurget, sumet ex altari librum evangeliorum, et simul cum Subdiacono, facta ad Celebrantem reverentia, descendent de altari, seque aggregabunt acolythis, qui adstabunt lateribus Diaconi et Subdiaconi.

71. Acolythi genuflectent, Diaconus et Subdiaconus vel reverentiam vel genuflexionem simul ad altare conficient, et accedent ad thronum, advertente Subdiacono ut a sinistris incedat Diaconi.

72. Quum ad thronum pervenerint, thuriferarius post ipsos se sistet.

73. Diaconus, si fuerit Canonicus, profunde inclinatus, secus genuflexus, petet ab Episcopo benedictionem, dicens: *Iube, Domne benedicere*. Subdiaconus etiam stabit, si Canonicus, secus genibus nitetur. Acolythi autem ac thuriferarius genibus procumbent.

74. Episcopus respondebit *Dominus sit* etc., ac benedicens eum, ad illa verba *In nomine Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus ✠ Sancti*, tria Crucis signa conficiet.

---

(1) Caerem. Epp., lib. I, cap. IX, n. 2, habet: « super infimo eius gradu », et lib. II, cap. VIII, n. 42: « in eius inferiori gradu ».

75. Consurgent omnes praedicti Ministri, atque iterata genuflexione aut reverentia ad Episcopum, procedent ad evangelium cantandum. Praeibit Caeremoniarius, tum solus thuriferarius, post eum duo acolythi, sequetur Subdiaconus, ultimo loco Diaconus, qui deferet librum.

76. Quum ventum erit quo loco cantandum erit evangelium, iuxta regulam traditam hoc capite, art. II, n. 161, et seq., Subdiaconus medium se sistet inter acolythos, Diaconus aperiet librum, quem ei sustinebit Subdiaconus, et Caeremoniarius cum thuriferario consistent a dextris Diaconi.

77. Diaconus cantabit evangelium, et librum adolebit, exsequens ea quae praescribuntur in aliis Missis solemnibus.

78. Celebrans stans in suppedaneo se convertet ad Diaconum, ut in aliis Missis solemnibus.

79. Episcopus nudabit caput, biretum tradens primo Diacono assistenti, et dimittet etiam pileolum, quem bireto imponet.

80. Si genuflectendum erit in cantu evangelii, observabitur quod traditum est n. 168, art. II huius capitis.

81. Fine facto canendi evangelium, Subdiaconus, sustinens librum apertum, sine ulla genuflexione aut reverentia, ad thronum afferet, et dabit osculandum Episcopo, qui superponens illi manus, dicet *Per evangelica dicta* etc.

82. Profecto Diacono, acolythi discedent de loco quo erant, et in medio presbyterio genuflectent ad Episcopum, deinde ad altare, et redibunt ad deponenda in abacum candelabra.

83. Diaconus accedet ad altare simul cum thuriferario, et accepto ab eo thuribulo, duplici ductu adolebit Celebrantem, deinde procedet ad altare, et sequetur thuriferarius, qui thuribulum referet ad abacum.

84. Episcopus, textum evangelii osculatus, pileolum capiti reponet. Subdiaconus, libro clauso, de throno descendet, reverentiam faciet vel genuflexionem ad Episcopum, redibit ad altare, librum tradet clerico, et facta reverentia vel genuflexione ad altare, consistet prope Diaconum.

85. Si fiet sermo seu sacra concio post evangelium, peragentur ea quae in app. ad cap. VI huius libri, art. I, tradita sunt.

86. Si cantandum erit *Credo*, Presbyter assistens descendet de throno, eodemque tempore cum eo Canonici de suis stallis descendent ad circulum in medium chorum, exsequentes ad altare et ad Episcopum reverentiam.

87. Nisi cantabitur *Credo*, nec descendet Presbyter assistens, neque Canonici efficient circulum.

88. Celebrans se convertet ad altare, et innuente Caeremoniario intonabit *Credo*, quod recitabit cum Ministris. Episcopus recitabit *Credo* cum Canonicis in circulo.

89. Ad verba *Et incarnatus* etc. genuflectent omnes, et Episcopus genuflectet versus altare, super pulvino ad hanc rem posito in gradulo cathedrae.

90. Fine facto recitandi *Credo*, Episcopus cum benedictione dimittet Canonicos, qui, reverentia ad altare et ad Episcopum iterata, ad sua subsellia se recipient.

91. Presbyter assistens cum debitis reverentiis redibit ad thronum, non ad stallum suum, et sedebit in scabello assistentiae.

92. Celebrans cum Ministris, facta ad Crucem reverentia, de altari descendent a latere, et sedebunt in scamno.

93. Episcopus sedebit, et caput bireto cooperiet, omnesque eius assistentes sedebunt.

94. Ad cantum versiculi *Et incarnatus*, Canonici et Praesules, siqui aderunt, capite detecto se inclinabunt: ceteri omnes genua flectent (1).

95. Cantato versiculo praedicto, assurget Diaconus, et bireto relicto super scamno veniet ad abacum, bursam accipiet cum corporali, eamque sustinebit utraque manu elatam ferme ad oculos suos, et facta ad Celebrantem reverentia, deinde genuflexione aut reverentia ad Episcopum, postremo ad altare, conscendet suppedaneum, bursam super altari deponet, extrahet inde corporale, ponet bursam in latere evangelii, applicans eam candelabris, et corporale super altari explicabit. Admovebit etiam Missale cum cussino seu legili versus medium altaris, si opus fuerit. Deinde iterata ad Crucem reverentia vel genuflexione, descendet de altari a latere, et redibit ad scamnum, in quo rursus sedebit.

96. Circa finem symboli cantati, si cappellani a libro et scotula retulerint haec ad abacum, recipient eadem, et consistent prope secundum Diaconum assistentem.

97. Quando canentur ultima verba symboli, Celebrans et Ministri simul consurgent, procedent versus altare, reverentiam facient ad Episcopum, et progressi ante altare salutabunt

(1) Vide notam ad n. 105, pag. 101.

Crucem. Celebrans ascendet in suppedaneum, et altare in medio osculabitur; Ministri autem locum sument post Celebrantem super gradibus, ut in aliis Missis solemnibus.

98. Absoluto cantu symboli, Episcopus nudabit caput, assurget, et cum ipso totus chorus; Celebrans autem cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*.

99. Episcopus denuo sedebit, et caput cooperiet.

100. Sedenti Episcopo se sistent cappellani cum Missali et scotula; ipse leget versiculum offertorii.

101. Cappellani praedicti cum debitis genuflexionibus reportabunt ad abacum Missale et scotulam; tum redibunt ad locum suum.

102. Dicto a Celebrante *Oremus*, Diaconus ascendet ad dexteram Celebrantis.

103. Subdiaconus, facta reverentia aut genuflexione ad altare, accedet ad abacum, eique imponetur super humeros velum humerale: accipiet Calicem, quem velo praedicto cooperiet, et afferet ad altare, sequente acolytho, qui deferet ampullas vini et aquae in pelvicula.

104. Interim Celebrans peraget oblationem Hostiae, ut in aliis Missis solemnibus, et Diaconus vinum in Calicem infundet.

105. Quum Celebrans ibit ad altare, thuriferarius accedet ad thronum, ad recedentibus cappellanis a libro et scotula, ascendet illuc, et naviculam tradet Presbytero assistenti, qui ministrabit Episcopo incensum. Episcopus incensum in thuribulum demittet ac benedicet, recitans formulam *Per intercessionem* etc.

106. Profecto de throno thuriferario, postquam Episcopus benedixerit incensum, Subdiaconus, ampulla sumpta manu dextera, se convertet ad Episcopum, et genuflectens vel profunde inclinatus petet benedictionem, dicens *Benedicite, reverendissime Pater*, et Episcopus benedicet aquam, dicens *In nomine Patris* etc., siquidem oratio *Deus, qui humanae substantiae*, pertinens ad mysteria Sacrificii, recitanda est a Celebrante solummodo, ut alias notatum est.

107. Celebrans igitur subiunget orationem *Deus, qui humanae substantiae*, non faciens Crucis signum super aquam, et Subdiaconus aquam infundet in Calicem, deinde, accepta Patena, descendet ante altare, ut in aliis Missis solemnibus.

108. Diaconus, tradita Subdiacono Patena, accipiet a thuriferario vel a Caeremoniario thuribulum, in quo iam positum

erit incensum ab Episcopo, ac tradet ipsum Celebranti, qui thurificabit oblata et altare.

109. Celebrans, peracta altaris thurificatione, thuribulum tradet Diacono, a quo incensabitur duplici ductu.

110. Quum Diaconus incensabit Celebrantem, Presbyter assistens relinquet biretum super scabello throni, et de throno descendet, subsistens ante Episcopum.

111. Diaconus, postquam adoleverit Celebrantem, perget ad thronum cum debitis reverentiis vel genuflexionibus, et Presbytero assistenti tradet thuribulum.

112. Episcopus nudabit caput (1), assurget, et manu biretum sustinebit.

113. Presbyter assistens adolebit Episcopum triplici ductu, reverentia eum honorans ante et post incensationem.

114. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Presbyterum assistentem, sedebit rursus, et caput bireto cooperiet.

115. Presbyter assistens thuribulum Diacono restituet, redibit ad thronum, et stabit apud scabellum, sustinens manibus biretum.

116. Diaconus adolebit Presbyterum assistentem, deinde primum Diaconum assistentem; iterabit reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum, et secundum Diaconum assistentem incensabit.

117. Assistentes praedicti sedebunt: Diaconus autem, facta ad Episcopum reverentia, accedet ad chorum et Canonicos ceterosque adolebit, iuxta ordinem traditum cap. IV, tit. I, lib. I. Ad altare reversus, thurificabit Subdiaconum: thuribulum thuriferario restituet, a quo thurificabitur: thuriferarius reliquam perficiet thurificationem.

118. Celebrans non incipiet cantum praefationis, nisi quum nunciabitur ei: siquidem quum incensari chorus, et descendere ad circulum Canonici debeant, incompleta superesset actio ista, nisi absoluta esset saltem omnium Canonicorum thurificatio.

119. Sub finem incensationis Canonicorum, Episcopus nudabit caput, biretum tradet primo Diacono assistenti, pileolum quoque demittet (2), et assurget.

(1) In Indice Decretorum S. R. C., pag. 485, dicitur non esse thurificandos cum pileolo *dignitate episcopali minores*; sed in textu ipsorum DD. non inveniuntur similia verba.

(2) Vide notam ad pag. 160, n. 151.

120. Celebrans incipiet cantare *Per omnia saecula* etc. ante praefationem.

121. Post verba *Gratias agamus* etc., quia completa erit Canonicorum incensatio, descendent iidem de suis stallis in medium chorum, et circulum efficient, exsequentes consuetam ad altare et ad Episcopum reverentiam.

122. Hoc tempore, a duobus clericis ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo, et in promptu erunt prope abacum quatuor aut duo clerici delaturi intorticia ad *Sanctus*.

123. Cantato a Celebrante ℣. *Gratias agamus* etc., Presbyter assistens, facta ad Episcopum reverentia, de throno descendet, et ceteris Canonicis in circulo se adiunget.

124. Praefatione cantata, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris, Episcopus recitabit cum Canonicis in circulo: reliqui in choro, ut in aliis Missis.

125. Post recitatum *Sanctus*, Episcopus benedicet Canonicos, qui reverentia ad altare et ad Episcopum peracta, ad subsellia redibunt.

126. Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, sequentibus caudatario et cappellanis a libro et scotula, de throno descendet, benedicet clerum, veniet ante altare, et genuflectet in faldistorio, super quo cappa eius expandetur a Diaconis assistentibus et Caeremoniario.

127. Ad *Sanctus*, clerici deferent intorticia ante altare, et genuflexionem facient ad ipsum deinde ad Episcopum: postea dirimentur et genua flectent hinc inde a lateribus altaris, facie ad invicem conversa, ne humeros ad Episcopum vertant, ibique manebunt donec discesserit Episcopus post elevationem.

128. Episcopus, genuflexus in faldistorio, sibi detrahet de capite pileolum, qui reponetur in bireto.

129. Diaconi assistentes genuflexi adstabunt lateribus eius, itemque caudatarius et reliqui duo cappellani genibus procumbent post ipsum.

130. Advertet Subdiaconus ut recedat aliquantum versus latus epistolae, quum ad faldistorium descenderit Episcopus, ne tergum ei vertat directe.

131. Post elevationem Hostiae et Calicis, assurget Episcopus, sublevantibus Diaconis assistentibus eius cappam, quae explicata fuerat super faldistorio.

132. Episcopus cum Assistentibus et cappellanis genuflexionem utroque genu faciet ad altare, quoniam adest SS. Sa-

cramentum (1), et ad thronum redibit, advertens ne benedicat clerum, dum per chorum transibit.

133. Reversus ad thronum, consistet, stans ante cathedram conversus ad altare.

134. Clerici duo amovebunt de medio presbyterio faldistorium cum pulvinis, quod ponent seorsim.

135. Clerici cum intorticiis, profecto Episcopo, surgent, ibunt ante altare, genuflectent ad Sacramentum, et redibunt ad abacum vel in sacristiam, ubi intorticia deponent.

136. In fine *Pater noster*, Canonici de subselliis descendent ad circulum, et genuflexionem utroque genu peragent ad Sacramentum, quod adest in altari, deinde reverentiam ad Episcopum conficient.

137. Episcopus cum Canonicis recitabit *Agnus Dei*, deinde benedictionem eis donabit, qui iterata reverentia ad Episcopum, et genuflexione utroque genu ad SS. Sacramentum, ad subsellia sua se recipient.

138. Celebrans recitabit *Agnus Dei* cum Ministris suis, qui postea genuflectent, et Diaconus accedet ad Missale propter assistentiam, Subdiaconus autem veniet in chorum, et subsistet ante stallum Presbyteri assistentis.

139. Presbyter assistens, postquam in circulo recitaverit *Agnus Dei*, non genuflectet ad Sacramentum, et discedens a collegis suis, recta procedet ad altare iunctis manibus, ibique genua flectet in suppedaneo a dextris Celebrantis.

140. Quum Celebrans recitaverit orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., assurget Presbyter assistens, et osculato altari a Celebrante, eodem tempore et ab ipso, Celebrans pacem praebebit Presbytero assistenti, manus imponens humeris eius, et dicens *Pax tecum*, cui Presbyter assistens respondebit *Et cum spiritu tuo*.

141. Presbyter assistens genuflectet ad Sacramentum, descendet de altari, et sine ulla reverentia perget directe ad thronum, et pacem praebebit Episcopo, advertens ut dicat *Pax tecum*, et manus imponat, non super humeros, sed infra cubitos.

(1) Constat ex Decretis, infra actionem Missae, etiam si exeundum sit e presbyterio, genuflexionem esse faciendam unico genu; unde videretur exceptionem constituere genuflexionem utroque genu, cum Canonici ad circulum accedunt ad *Agnus Dei*, ab eoque recedunt, iuxta Caerem. Epp., prout infra, nn. 136, 137, docetur (V. notam 164 ad pag. 161).

142. Presbyter assistens, postquam pacem dederit Episcopo, descendet de gradulo cathedrae, faciet ad Episcopum reverentiam profundam, de throno descendet a latere, et redibit in chorum ad stallum suum.

143. Diaconus primus assistens iunctis manibus ascendet in gradulum cathedrae, accipiet ab Episcopo pacem, cui respondebit *Et cum spiritu tuo*, descendet de gradulo, reverentiam faciet ad Episcopum, et redibit ad locum suum a dextris eius. Hoc ipsum exsequetur secundus Diaconus assistens, qui redibit ad sinistram eius.

144. Presbyter assistens, reversus ad locum suum in chorum, pacem dabit Subdiacono, qui, comitante Caeremoniario, dabit eam primae Dignitati, sedenti supra Presbyterum assistentem, deinde Canonico, qui sedebit post Presbyterum assistentem, itemque ceteris, ordine declarato tit. I, cap. V, lib. I. Reversus ad altare Subdiaconus pacem dabit tum Diacono, tum Caeremoniario, a quo recipient clerici, qui altari inservient. Si in hac Missa SS. Eucharistia clero praebetur, recole quae art. I huius capitis notavimus, sub nn. 179 et seqq.

145. Iterim cappellani a libro et scotula venient ad abacum, et resument Missale cum scotula pro Episcopo, et manebunt prope secundum Diaconum assistentem.

146. Quum Celebrans communicaverit, et communicaverint etiam sacri Ministri, si talis usus vigebit, Episcopus sedebit, caput cooperiet pileolo, et a primo Diacono assistente accipiet biretum, quo caput cooperiet.

147. Se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula, et Episcopus leget ℣. *Communio*, deinde illi denuo recedent, et si opus fuerit, accipient Canonem pro benedictione.

148. Quando Celebrans legerit ℣. *Communio*, Episcopus nudabit caput, et biretum tradet primo Diacono assistenti.

149. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* cum orationibus, ac denuo cantato *Dominus vobiscum*, Diaconus cantabit *Ite, missa est*, vel *Benedicamus Domino*. Celebrans autem hoc tempore orationem recitabit *Placeat* etc., ut sit in promptu ad solemnem Episcopi benedictionem (1).

150. Aderunt apud thronum cappellani cum scotula et Canone aut Missali, itemque afferetur ad altare tabella seu libellus formulae Indulgentiarum.

(1) Vide notam ad pag. 164, n. 196

151. Pulsatis organis, vel responso a choro *Deo gratias* in cantu, primus Diaconus assistens imponet capiti Episcopi caputium cappae, vel porriget ei biretum, quo caput cooperiet (1).

152. Celebrans altare osculabitur, et recedet in latus epistolae, se convertens ad Episcopum: Diaconus eodem statu manebit in gradu infra Celebrantem, et Subdiaconus, ut supra, in infimo gradu, vel in plano.

153. Episcopus benedictionem solemnem largietur, eodem modo ac superius, nn. 272 et seqq. art. II huius capitis, ac si fuerit Archiepiscopus, stabit capite nudato, eique afferetur ante thronum Crux archiepiscopalis.

154. Cappellanus a libro, adstans et sustinens adhuc librum apertum, recedet aliquantum, quum Episcopus dicet *Benedicat vos* etc.

155. Celebrans, Praelati, si aderunt, et Canonici se profunde inclinabunt ad benedictionem Episcopi, ceteri omnes in genua procumbent.

156. Benedictione largita, Episcopus denuo sedebit, et Celebrans conversus ad populum publicabit Indulgentiam, legens formulam praescriptam, nisi post evangelium habita fuerit sacra concio, quo in casu publicata iam erit a sacro Concionatore.

157. Publicata Indulgentia, Episcopus sibi detrahet biretum, si capite retinebat, vel primus Diaconus assistens tollet ei de capite caputium cappae, assurget, et Celebrans leget ultimum evangelium, quod si fuerit S. Ioannis, genuflectet Episcopus in cathedra ad verba *Et Verbum caro factum est.*

158. Absoluto ultimo evangelio, sedebit Episcopus, et caput rursus operiet bireto, quod ei porriget primus Diaconus assistens.

159. Celebrans cum Ministris descendet de altari, ante quod aderunt acolythi cum candelabris, et respective conficient ad altare reverentiam vel genuflexionem.

160. Se convertent deinde ad Episcopum, et reverentiam vel genuflexionem facient, atque in sacristiam revertentur.

161. Clerici duo statim ponent faldistorium cum pulvinis ante altare.

(1) Mos est Romae introductus, ut DD. Cardinales benedictionem largituri biretum assumant tantum post verba *omnipotens Deus*, antequam proferant *Pater* etc.

163. Procedet ad faldistorium, brevi tempore orabit, et associatus a Canonicis et clero adorabit SS. Sacramentum, demum ad suam residentiam se recipiet.

162. Episcopus, bireto de capite detracto, descendet de throno, et transiens per chorum benedicet clerum.

Articulus VI.

De assistentia Episcopi cappa induti Missae solemni celebratae ab Episcopo extraneo.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Faldistorium cum pulvinis colori Officii respondentibus, vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut superius, cap. IV.

2. Altare exornabitur pro qualitate festi, quod celebratur, et accendentur saltem sex cerei in candelabris maioribus, dum Episcopus ad ecclesiam accedet et post functionem inde discedet.

3. Si celebrabitur festum alicuius Sancti in altari minore distincto, inspiciatur quod superius traditum est, art. I huius capitis, n. 3.

Apud altare maius. — 4. Thronus apparabitur colore Officio respondente, cum baldachino et lodice simili cathedrae; aderunt tria scabella pro Assistentibus, et gradus sternentur tapeto. Prope cathedram, praeparabitur pulvinus concolor paramentis pro Episcopo, ut docebitur inferius.

5. Pavimentum presbyterii contegi poterit tapetis viridis coloris: ante altare collocabitur faldistorium cum pulvinis, in quo genua flectet Episcopus.

6. Altare instruetur pallio respondente, tobaleis ac tapeto super gradibus strato. Super altare ponentur sex candelabra cum cereis et Crux aequalis in medio ipsorum. Candelabra erunt plus minusve nobilia pro qualitate festi.

7. In latere epistolae, ante gradus altaris, praeparabitur faldistorium cum tegumento respondente in usum Celebrantis, et prope illud ponetur pulvinus concolor paramentis, utendus pariter a Celebrante, ut inferius.

8. In eodem latere aderit scamnum cum modico postergali et sine suppedaneo, coopertum aulaeo plus minus distincto pro sacris Ministris.

9. Ex eadem parte aderit abacus maior albo mantili contectus, super quo disponentur quae sequuntur: Calix cum purificatorio, Patena, hostia, palla et bursa, quae continebit corporale: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula: gremiale aequale paramentis pro ipso Celebrante: instrumentum Pacis, si aderit Magistratus: quatuor, ad summum sex intorticia pro elevatione: urceus cum pelvi et mantile seu manutergium in lance argentea: mitra auriphrygiata Celebrantis, si licebit uti, etiam pretiosa: cussinus aut legile pro Missali: Missale cum tegumento et signaculis respondentibus pro Celebrante: Evangeliarium cum tegumento, ut supra, et cum manipulo Celebrantis: Epistolarium cum tegumento, ut supra: alterum Missale pro Episcopo: scotula cum candela pro Episcopo: Canon pontificalis pro Celebrante: libellus seu tabella cum formula Indulgentiae; velum humerale pro Subdiacono, thuribulum cum navicula.

10. Prope latus evangelii, statuetur basis pro Cruce archiepiscopali, si Dioecesanus, qui assistet Officio, erit Metropolita.

11. In presbyterio sive ad cancellos ardebunt quatuor, ad summum sex intorticia, vel cerei in candelabris maioribus.

In sacristia. — 12. Disponentur super altari paramenta Celebrantis, videlicet planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo concolore eisdem paramentis. In latere evangelii mitra pretiosa cum velo pro cappellano a mitra, si licebit uti, secus ponetur auriphrygiata, quae hoc in casu non praeparabitur super abaco apud altare maius. Ante altare vel alio loco, ut commodius videbitur, collocabitur sedes cameralis decenter ornata cum exiguo tapeto sub ipsa sede. Poterunt etiam statui pulvini duo in aliquo ex genuflexoriis sacristiae, si Episcopus celebrans vellet orare ante aut post Missam.

13. In aliqua e tabulis sacristiae disponentur paramenta pro Ministris, videlicet pluviale pro Presbytero assistente, dalmatica et stola cum manipulo, tunicella cum manipulo, duo cingula, duae albae et amictus duo pro Diacono et Subdiacono, praeter tria bireta pro Ministris praedictis. Caligae, et sandalia Episcopi celebrantis in lance. Urceus, pelvis et mantile in lance. Canon pontificalis et scotula cum candela. Duo candelabra pro acolythis. Superpellicea pro inservientibus. Vasculum Aquae sanctae et aspersorium, quae adhibenda erunt in ingressu Episcopi.

§ 2. *In functione.*

14. Tempore Officii, sonabunt omnes aut aliquae ex campanis festivo more, semel aut pluries, iuxta usum cuiusque loci, ad functionem annunciandam.

15. Recitata in choro tertia Hora, vel alia pro qualitate Missae, ut praescribunt generales Missalis rubricae, tit. XV, n. 2, cessabitur ab Officio, et sono campanulae sacristiae dabitur Canonicis et Capitulo signum associandi Episcopum, ut praecedenti cap. IV.

16. Quod ad modum parandi Episcopum celebrantem, ad accessum eiusdem ad altare, ad ingressum Episcopi in ecclesiam et ad altare SS. Sacramenti, quum nulla intercedat variatio, servabuntur ea, quae tradita sunt art. II huius capitis, a n. 20 usque ad 50.

17. Post adorationem SS. Sacramenti, procedet Episcopus ad altare primarium, atque in presbyterium ingrediendi assurget Celebrans, mitram in capite retinens.

18. Ante faldistorium Episcopus salutabit Celebrantem, utpote Episcopum, se deinde inclinabit ad Crucem, et genuflexus in faldistorio brevi tempore orabit.

19. Celebrans, quum Episcopus orabit, rursus sedebit in faldistorio suo.

20. Ministri sacri advenienti ad altare Episcopo, et Celebrantem salutanti, genuflectent, ac si fuerint Canonici, profundam reverentiam conficient.

21. Canonici et ceteri de clero, Episcopum sequentes, facta respective reverentia vel genuflexione ad altare, petent subsellia sua, et genibus procumbent, exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui accedent ad Episcopum ut fungantur officio suo.

22. Completa oratione, Episcopus assurget, salutabit Crucem altaris, deinde Celebrantem, qui assurget et salutationi respondebit, accedet ad thronum, quo priusquam ascendat benedicet clerum, vel benedicet transiens per chorum, prout dispositio presbyterii requiret.

23. Ministri Celebrantis, quum Episcopus de altari discedet iturus ad thronum, facient reverentiam vel genuflexionem, ut supra dictum est.

24. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur Diaconi assistentes, sequente caudatario, qui cappae extremitatem posteriorem sustinebit.

25. Clerici duo immediate de medio presbyterio amovebunt faldistorium, in quo genuflexerat Episcopus.

26. Episcopus, conscenso throno, sedebit brevi tempore, tum detracto de capite bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, assurget.

27. Assurget etiam Celebrans, qui de suo faldistorio procedet ad altare, cuius ad medium priusquam veniat, reverentiam profundam faciet versus Episcopum, qui respondebit ipsi salutatione. Ministri ad Episcopum reverentiam vel genuflexionem conficient.

28. Celebranti ad altare procedenti adstabit a dextris Presbyter assistens, a sinistris Diaconus, et a sinistris Diaconi incedet Subdiaconus. Clericus aliquis accipiet ex abaco Evangeliarium cum manipulo Celebrantis, et afferet ad altare, sequens Episcopum, quem sequetur etiam clericus a mitra.

29. Celebrans, ante altare progressus, mitram, tollente Diacono, dimittet. Ipse reverentiam, Ministri vel genuflexionem vel reverentiam ad altare conficient cum eo, et stabunt ante altare eodem ordine ac superius. Clericus cum Evangeliario flectet genua a sinistris Subdiaconi: alter a mitra stabit post Celebrantem.

30. Celebrans inchoabit Missam, et Ministri respondebunt.

31. Idem fiet ab Episcopo, stante in throno, cum Diaconis assistentibus, et a ceteris Canonicis, Beneficiariis seu Mansionariis in choro.

32. Quum Celebrans dicet *Indulgentiam* etc., clericus sustinens Evangeliarium accipiet manipulum Celebrantis, et tradet Subdiacono.

33. Interim praesto erit prope altare thuriferarius cum thuribulo.

34. Recitato a Celebrante *Indulgentiam* etc., Diaconus recedet aliquantum retro, et Subdiaconus manipulum osculabitur ex una parte, accedet ad Celebrantem, porriget ei manipulum osculandum, deinde illum inducet in eius brachium sinistrum, osculabitur manum eius, manipulum ligabit taeniis, et redibit ad locum suum.

35. Celebrans prosequetur Missam ad ℣. *Deus, tu conversus* etc., et dicto *Oremus* ascendet ad altare.

36. Quum Celebrans ascendet ad altare, recedet Presbyter assistens prope faldistorium, Diaconus transibit ad dexteram Celebrantis, et Subdiaconus accedet ad sinistram ipsius, et uterque aliquantum attollent extremitatem anteriorem vestis eius. Ad altare ascendet etiam prope Subdiaconum clericus cum Evangeliario.

37. Celebrans altare osculabitur in medio, deinde osculabitur textum evangelii in libro ei praesentato a Subdiacono, qui illum acceperit a clerico, ut superius traditum est.

38. Evangelio a Celebrante osculato, Subdiaconus librum clausum restituet clerico, qui descendens de altari cum debitis genuflexionibus illum in abacum reportabit.

39. Ascendet ad altare thuriferarius, qui, tradita Diacono navicula, praesentabit thuribulum apertum Celebranti, stans. Diaconus incensum cum osculis ministrabit Celebranti, qui cum benedictione consueta illud in thuribulum demittet.

40. Tum Celebrans ritu solito adolebit altare.

41. Interim cappellani a libro et scotula accipient ex abaco scotulam et Missale pro Episcopo, procedent ad thronum, et locum sument prope secundum Diaconum assistentem.

42. In promptu stabunt prope faldistorium Celebrantis clerici cum Missali atque alter etiam cum gremiali. Clericus cum mitra ad gradus altaris accedet.

43. Celebrans, incensato altari, thuribulum restituet Diacono, qui accepto thuribulo descendet in planum lateris epistolae, simul cum Subdiacono.

44. Caeremoniarius Celebrantis mitram pretiosam ipsi imponet, si licebit uti, secus alteram auriphrygiatam.

45. Deinde Diaconus thurificabit Celebrantem duplici ductu, profunda reverentia honorans ipsum ante et post incensationem, ac thuribulum restituet thuriferario, qui referet illud ad abacum vel in sacristiam. Celebrans cavebit, ne benedictionem donet Diacono, sed respondebit ei modica inclinatione.

46. Celebrans, thurificatione accepta, quin redeat ad medium altaris, se convertet ad Crucem, quam reverebitur, et medius inter Ministros descendet a latere ad faldistorium, ibique sedebit. Caeremoniarius advertet, ut ipsi attollat planetam, dalmaticam ac tunicellam, ne his insideat.

47. Diaconus mitram tollet Celebranti, qui assurget seque convertet ad altare super sinistram suam. Se sistet ante eum clericus cum libro, et ille leget introitum. Diaconus a dextris,

Subdiaconus a sinistris adstabunt ei; Presbyter assistens adstabit Celebranti dextrorsum ante Diaconum, ut monstrare illi possit quid legere e Missali debeat.

48. Se sistent Episcopo duo cappellani cum scotula et cum libro, ex quo et ipse, deposito bireto, stans leget introitum: deinde recedent praedicti cappellani, et librum cum scotula in abaco deponent.

49. Clericus a mitra deponet in abaco mitram pretiosam, et sumet auriphrygiatam.

50. Intera Canonici descendent ad circulum in medium chorum seu presbyterium, cum solitis reverentiis ad altare et ad Episcopum.

51. Deinde Episcopus cum Canonicis et Celebrans cum Ministris recitabunt *Kyrie*.

52. Si protrahetur cantus *Kyrie*, Episcopus benedicet Canonicos, qui redibunt ad subsellia, sedebit, et caput bireto cooperiet.

53. Celebrans etiam, se convertens super dexteram suam sedebit, cooperietur mitra auriphrygiata a Diacono, et ab eodem recipiet gremiale super genibus. Ministri sedebunt in suo scamno, observantes ordinem, art. II huius cap., n. 110, notatum.

54. Clericus cum libro pro Celebrante poterit remanere prope faldistorium a latere, extra gradus altaris.

55. Completo cantu *Kyrie*, Ministri nudabunt caput, consurgent, redibunt ante Celebrantem, reverentia eum honorabunt, et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

56. Quum assurgent Ministri Celebrantis, redibunt ad circulum Canonici ad recitandum *Gloria in excelsis*.

57. Celebrans assurget, se convertet super sinistram suam, et intonabit *Gloria in excelsis*, ritu in Missali praescripto.

58. Ad intonationem hymni praedicti, Diaconus se sistet post Celebrantem, Subdiaconus post Diaconum: post intonationem autem accedent ad latera eius, ut cum ipso recitent *Gloria*. Presbyter assistens adstabit semper prope dexteram Celebrantis, ut ei assistat ad librum.

59. Episcopus nudabit caput, biretum tradet primo Diacono assistenti, assurget ad intonationem hymni supradicti, cumque ipso consurgent etiam Diaconi assistentes. Intonato, ut supra, hymno, recitabit illum cum Canonicis, in circulo, quo recitato, benedicet Canonicos, qui redibunt ad subsellia, peractis reverentiis usitatis. Beneficiarii et clerici in choro idem praestabunt, prout in aliis Missis solemnibus.

60. Episcopus sedebit et caput cooperiet bireto, quod ei porriget cum osculis primus Diaconus assistens.

61. Presbyter assistens (1) Episcopo, recitato *Gloria* in circulo, non redibit in chorum ad stallum suum, sed ascendet ad thronum, et priusquam eius gradus conscendat, reverentiam faciet ante altare, deinde ad Episcopum ante thronum: tum conscendet thronum et sedebit in scabello assistentiae.

62. Cappellani a scotula et libro Episcopi sedebunt in gradibus throni cum caudatario Episcopi eiusdem.

63. Postquam Celebrans recitaverit *Gloria* cum Ministris, recedet clericus cum libro, et praesto erunt alteri duo cum mitra et gremiali.

64. Celebrans, conversus super dexteram suam, sedebit in faldistorio, ante quod aderunt tres Ministri, videlicet Diaconus in medio, Subdiaconus a sinistris Diaconi, et Presbyter assistens a dextris Diaconi. Reponetur ei mitra auriphrygiata et gremiale a Diacono. Post haec Ministri, facta ad Celebrantem reverentia, sessum ibunt ad scamnum sibi praeparatum.

65. Caput inclinabitur a Celebrante, et nudabitur respective ab Episcopo et ceteris omnibus de clero ad verba *Adoramus te*, *Gratias agimus* etc., ut praescribitur a rubricis.

66. Sub finem cantus hymni eiusdem, caput aperient et consurgent Ministri, qui venient ante Celebrantem, reverentia eum honorabunt, et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

67. In promptu iam erunt prope faldistorium clericus a mitra et alter a gremiali, ac tertius cum libro seu Missali.

68. Diaconus se sistet ante Celebrantem, quando hic detegerit caput, Subdiaconus post Diaconum, et Presbyter assistens a dextris faldistorii, ut Celebranti indicare possit quae cantanda sint.

69. Detecto a Celebrante capite, consurgent chorus, Diaconi assistentes ac praedicti cappellani Episcopi, qui sedebant in gradibus throni.

70. Completo *Gloria*, caput nudabit Episcopus, et bireto tradito primo Diacono, assurget.

71. Assurget Celebrans et salutabit populum, dicens *Pax vobis* vel *Dominus vobiscum*, nisi cantatum fuerit *Gloria in excelsis*. Chorus respondebit *Et cum spiritu tuo*. Si altare

(1) Cfr. n. 45 articuli I praecedentis, A.

erit orientale, seu versum ad populum, Celebrans se ad populum convertet super sinistram suam, et orationem cantabit post salutationem.

72. Post *Pax vobis* sive *Dominus vobiscum*, Celebrans super sinistram suam se convertet ad altare, et expansis manibus cantabit orationem sive orationes, quas ipsi in Missali indicabit Presbyter assistens.

73. Sub finem ultimae orationis, Subdiaconus accipiet Epistolarium a Caeremoniario, vel a clerico, sed non discedet de loco suo.

74. Cantatis orationibus, sedebit Episcopus, accipiet biretum a primo Diacono assistente, et cooperiet caput.

75. Sedebit etiam Celebrans, cui Diaconus reponet mitram et gremiale. Clericus, qui eidem Celebranti sustinuerit librum apertum, facta ad ipsum reverentia, recedet prope faldistorium, ut paratus sit ad sequentes actiones.

76. Presbyter assistens et Diaconus reverentiam conficient ad Celebrantem, et sessum ibunt ad scamnum suum.

77. Quum sederit Celebrans, Subdiaconus, comitante Caeremoniario, sustinens librum ante pectus, reverebitur illum, veniet ante altare, et faciet reverentiam aut genuflexionem ad Crucem; procedet aliquantum versus thronum, et reverentiam aut genuflexionem conficiet ad Episcopum; deinde eo veniet, ubi cantanda erit epistola, aperiet librum, quem sibi ipse sustinens, licet esset Canonicus, cantabit epistolam.

78. Quod ad modum locumque cantandi epistolam, advertenda est altaris positio; qua de re tradita sunt documenta praecedenti articulo II, n. 139.

79. Dum Subdiaconus ad cantandam epistolam procedet, cappellani Episcopo inservientes a libro et scotula recipient haec, et aderunt apud thronum a latere sinistro, prope secundum Diaconum assistentem.

80. Completo epistolae cantu, Subdiaconus librum claudet, et comitante Caeremoniario perget in medium presbyterii, reverentiam vel genuflexionem ad altare conficiet, se convertet versus thronum, et reverentiam vel genuflexionem faciet ad Episcopum, veniet ante Celebrantem, et manum, quam ille imponet libro, osculabitur, et flexis genibus aut profunde inclinatus benedictionem ab ipso accipiet: deinde Epistolarium clerico tradet, et ab altero clerico, qui Celebranti inserviet a libro, accipiet Missale, quod apertum sustinebit ante Celebrantem, donec leget, ut infra.

81. Quum Subdiaconus compleverit cantum epistolae, nudabit caput et assurget Presbyter assistens Celebranti, et accedet ad Celebrantis sinistram, ut ipsi indicet quae legere debeat.

82. Duo cappellani a libro et scotula se sistent cum Missali et scotulâ ante Episcopum, qui leget epistolam statim ac legere incipiet Celebrans.

83. Presbyter assistens cum Diaconis assistentibus consurgent, quum Episcopus leget.

84. Celebrans et Episcopus legent epistolam, *Munda cor meum* etc., *Iube, Domine* etc., et evangelium.

85. Interim praesto erit apud abacum thuriferarius cum thuribulo.

86. Diaconus, ad nutum Caeremoniarii, idest quum Celebrans legere incipiet evangelium, caput aperiet, assurget, et accedet ad abacum, ubi recipiet Evangeliarium, quod utraque manu gestabit ante pectus; reverentiam faciet quum transibit ante Celebrantem, deinde reverentiam vel genuflexionem versus Episcopum, quum procedet ad altare, cuius ante gradus quum pervenerit, conficiet reverentiam aut genuflexionem ad Crucem: ascendet ad altare: ponet Evangeliarium in media mensa: iterabit reverentiam vel genuflexionem, descendet a latere de altari, et veniet ad dexteram Celebrantis.

87. Postquam Celebrans legerit evangelium, Subdiaconus Missale claudet ac restituet clerico, qui custodiet, et consistet contra Celebrantem.

88. Evangelio ab Episcopo lecto, duo cappellani a libro et scotula se recipient ad locum suum. Presbyter assistens cum Diaconis assistentibus sedebunt.

89. Thuriferarius se sistet Celebranti, et naviculam tradet Diacono; aperiet deinde thuribulum, et stans illud obiiciet Celebranti, qui, Diacono ministrante, incensum demittet in thuribulum cum benedictione consueta.

90. Diaconus restituet naviculam thuriferario, qui illa recepta, se sistet post Subdiaconum. Diaconus idem ascendet a latere ad altare, et genibus flexis in suppedaneo recitabit *Munda cor meum*.

91. Hoc tempore, duo acolythi accipient ex abaco candelabra cum candelis accensis, et venient ante Celebrantem, subsistentes a lateribus Subdiaconi. Acolythus qui stabit a dextera advertet ut locum relinquat Diacono.

92. Diaconus assurget, librum ex altari accipiet, reverentiam vel genuflexionem conficiet ad Crucem, a latere de altari descendet, se sistet Celebranti, a quo genuflexus aut profunde inclinatus petet benedictionem, dicens *Iube, Domne, benedicere;* Celebrans respondebit *Dominus sit* etc., benedictionem illi et manum osculandam dabit.

93. Diaconus se addet Subdiacono, et simul cum acolythis ac thuriferario reverentiam conficiet ad Celebrantem: procedent coniunctim ante altare, et respective conficient reverentiam aut genuflexionem ad Crucem, hoc ipsum deinde facient versus Episcopum, et venient eo, ubi cantabitur evangelium.

94. Quum de altari discedent Ministri cum acolythis et aliis, Caeremoniarius Celebrantis tollet ipsi Celebranti gremiale et mitram.

95. Episcopus, postquam ipsi reverentiam aut genuflexionem, ut supra, confecerint, nudabit caput, et biretum tradet primo Diacono assistenti.

96. Subdiaconus cum acolythis, in loco quo solet cantari evangelium, advertent ita se disponere, ut neque ad altare, neque ad Episcopum humeros convertant.

97. Diaconus cantabit evangelium, se signabit, et librum adolebit, ut in aliis Missis solemnibus.

98. Statim ac Diaconus cantabit *Dominus vobiscum*, consurgent Celebrans, Episcopus et ceteri omnes. Episcopus et Celebrans paullulum conversi stabunt versus Diaconum.

99. Si genuflectendum sit dum cantatur evangelium, ut in festo Natalis Domini, Epiphaniae etc., acolythi et Subdiaconus non genuflectent; genuflectent tamen omnes adstantes, et pro Episcopo ponetur pulvinus in gradulo cathedrae; pro Celebrante alter ponetur ante ipsum.

100. Absoluto cantu evangelii, Subdiaconus librum afferet osculandum Episcopo, nullam omnino faciens reverentiam aut genuflexionem: tantum, quando Episcopus osculatus erit librum, Subdiaconus, libro clauso, de throno descendet, reverentiam aut genuflexionem peraget ad Episcopum, deinde ad altare, postremo ad Celebrantem quum ante ipsum pervenerit, et librum tradet clerico, qui super abaco reponet.

101. Acolythi discedent a Diacono, genuflectent ad Episcopum, deinde ad altare, tum reverentiam conficient ad Celebrantem, et pergent ad abacum, ibique candelabra deponent.

102. Diaconus se convertet versus Celebrantem, accipiet a thuriferario thuribulum, adolebit Celebrantem duplici ductu, atque iterata reverentia aut genuflexione ad Episcopum et ad altare, redibit ad Celebrantem.

103. Dum a Diacono incensabitur Celebrans, Canonici ad circulum descendent. Eodem tempore Presbyter assistens Episcopo, facta ad ipsum reverentia, de throno descendet, seque reliquis Canonicis adiunget in circulo.

104. Si fiet sermo seu sacra concio, observabitur quod notatum est in app. ad cap. VI libri huiusce., art. I.

105. Nisi cantandum sit *Credo*, neque Canonici nec Presbyter assistens ad circulum descendent.

106. Thurificatus Celebrans se convertet ad altare super dexteram suam, et e libro sustento a clerico intonabit *Credo*. In hac intonatione Ministri stabunt eodem ordine ac in intonatione hymni *Gloria*, itemque in recitatione symboli.

107. Episcopus recitabit *Credo* cum assistentibus et Canonicis in circulo, non utens libro.

108. Dum recitabitur ℣. *Et incarnatus* etc., genuflectent omnes, excepto clerico sustinente librum ante Celebrantem. Pro Episcopo ponetur pulvinus in gradulo cathedrae; pro Celebrante ponetur ante faldistorium.

109. Fine facto recitandi *Credo*, Episcopus benedicet Canonicos, qui, cum reverentiis superius indicatis, ad subsellia redibunt.

110. Presbyter assistens Episcopo non redibit ad stallum suum cum ceteris Canonicis, sed conficiens reverentiam ad altare, deinde ad Episcopum, rursus ascendet ad thronum et in scabello assistentiae sedebit.

111. Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente accipiet biretum, quo caput cooperiet.

112. Celebrans, se convertens super dexteram suam, sedebit in faldistorio, et Diaconus ei reponet mitram et gremiale. Ministri reverentia eum honorabunt, et sessum ibunt ad scamnum suum.

113. Assistentes Celebranti sedebunt, ut ad *Gloria*.

114. Ad cantum ℣. *Et incarnatus* etc., Episcopus, Canonici et Praelati caput nudabunt bireto et inclinabunt; Celebrans caput inclinabit, quin deponat mitram; Ministri caput nudabunt bireto et inclinabunt; ceteri omnes, capite nudato, flectent genua (V. not. ad pag. 101, n. 105).

115. Cantato praedicto versiculo, Diaconus assurget, et relicto bireto super scamno, accedet ad abacum, bursam cum corporali accipiet, eamque utraque manu sustinebit elatam ferme ad altitudinem vultus sui, et facta reverentia ad Ministros in scamno sedentes, qui respondebunt ei nudando caput, deinde ad Celebrantem praeteriens ante ipsum, et genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum transiens ante thronum, itemque ad altare, conscedet suppedaneum, bursam ponet in medio altari, extrahet inde corporale, bursam collocabit versus cornu evangelii, applicans eam candelabris, et corporale explicabit in media mensa. Iterata postea reverentia aut genuflexione ad Crucem, se recipiet ad scamnum, salutabit Ministros, et rursus sedebit.

116. Si cappellani Episcopo inservientes a libro et scotula reposuerint haec super abaco, consurgent circa finem *Credo*, et cum debitis genuflexionibus recipiet illa, et redibunt ad thronum, prope secundum Diaconum assistentem.

117. Dum ultima verba symboli canentur, consurgent Ministri, venient ante Celebrantem, et reverentia eum honorabunt. Diaconus tollet ei mitram et gremiale, quae tradet clericis respectivis.

118. Si Celebranti licebit uti mitra pretiosa, clericus receptam a Diacono mitram auriphrygiatam reponet super abaco, accipiet pretiosam, et redibit prope faldistorium. Alter clericus receptum a Diacono gremiale reponet super abaco, neque illo in Missa opus est amplius.

119. Aderit etiam prope faldistorium clericus cum Missali pro Celebrante.

120. Praesto erit clericus cum lance pro chirothecis, et familiares nobiles vel duo clerici pro lotione manuum Celebrantis.

121. Completo symboli cantu, caput nudabit Episcopus, biretum tradet primo Diacono assistenti, et assurget. Tunc assistentes consurgent et chorus.

122. Celebrans surget, cantabit *Dominus vobiscum*, et a sinistris suis conversus ad altare, cantabit *Oremus*, et leget versiculum offertorii.

123. Diaconus et Subdiaconus stabunt post Celebrantem, quum cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*, quando autem leget versiculum offertorii adstabunt ei a lateribus. Presbyter assistens stabit semper a dexteris faldistorii, ut indicet Celebranti, quae legenda sint.

124. Cantato a Celebrante *Oremus*, denuo sedebit Episcopus, et caput bireto cooperiet, quod ei porrigetur a primo Diacono assistente. Se sistent ante ipsum cappellani cum libro et scotula, et ipse leget versiculum offertorii. Cappellani referent ad abacum librum et scotulam.

125. Lecto offertorii versiculo, Celebrans, conversus super dexteram suam, rursus sedebit in faldistorio, et a Diacono cooperietur mitra pretiosa, si licebit uti, secus mitra auriphrygiata. Tum Diaconus locum sumet a dextris Celebrantis, Subdiaconus a sinistris.

126. Clericus, qui Celebrantis sustinebit Missale, referet ipsum ad abacum, et clausum ponet super legili vel cussino, addens Canonem pontificalem.

127. Sedente Celebrante, Presbyter assistens perget ad abacum, et utraque manu accipiet cussinum cum Missali, et cum Canone; cooperiet haec fimbris Pluvialis, et afferet ad altare. Transiens ante Celebrantem, reverebitur eum, reverentiam deinde aut genuflexionem ad Episcopum faciet quum transibit prope thronum, et reverentiam aut genuflexionem ad Crucem altaris quum venerit ante gradus; conscendet suppedaneum, ponet legile seu cussinum super mensa in latere evangelii, aperiet Missale ad Missam, quae celebratur, et supra Missale aperiet Canonem ad offertorium, ibique Celebrantem exspectabit (1).

128. Presbyterum assistentem euntem ad altare sequetur clericus, qui deferet lancem pro reponendis chirothecis, ipsumque clericum sequentur duo familiares nobiles, vel duo clerici, quorum unus urceum cum pelvi portabit, alter mantile in lance.

129. Clerious cum lance pro chirothecis veniens ante Celebrantem, reverebitur eum, et consistet ante ipsum sustinens lancem. Diaconus cum osculis tollet annulum Celebranti, deinde pariter cum osculis tollet ei chirothecam dexteram; Subdiaconus chirothecam sinistram, eodem modo ac Diaconus; annulus et chirothecae ponentur in lance sustenta a clerico praedicto, qui, receptis illis, rursus se inclinabit Celebranti et recedet apud Diaconum.

130. Se sistent duo familiares supradicti vel clerici cum lotionis instrumentis, et reverentiam facient ad Celebrantem: Ministri accipient mantile seu manutergium, quod expandent

(1) Vide notam ad n. 205, pag. 187.

in sinu Celebrantis; familiaris, qui sustinebit urceum, effundet aquam super manus Celebrantis, supponens pelvim: familiares actionem hanc peragent stantes, non genuflexi, respectu Episcopi Ordinarii qui aderit. Celebrans manus absterget mantili, quod sustinebunt Ministri. Postea familiares seu clerici reverentiam ad Celebrantem iterabunt, et ad abacum redibunt, ubi praedicta instrumenta deponent.

131. A clerico, qui sustinebit lancem cum chirothecis, accipiet Diaconus annulum, et cum osculis inseret digito Celebrantis. Tradito annulo, clericus cum lance transibit post faldistorium, et lancem cum chirothecis in abaco deponet.

132. Lotis a Celebrante manibus, Subdiaconus perget post familiares nobiles ad abacum: imponetur humeris eius velum humerale, accipiet Calicem cum purificatorio, Patena, hostia et palla, afferet haec ad altare, et curabit adesse ibi quum adveniet Celebrans.

133. Acolythus unus ampullas ex abaco accipiet, sequetur Subdiaconum quum ibit ad altare, easque ponet super altari, consistens in angulo a latere epistolae, postquam Subdiaconus ibi Calicem posuerit.

134. Celebrans, postquam annulum receperit, surget de faldistorio, et ad altare procedet, adstantibus a dextera Diacono, a laeva Caeremoniario, sequente clerico a mitra. Priusquam veniat ad medium altaris, reverebitur Episcopum, qui non benedicet eum, sed salutationi respondebit nudando caput et aliquantum assurgendo, ut se illi inclinet. Diaconus reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum faciet, clericus a mitra genuflectet. Assistentes Episcopo ad hanc actionem consurgent.

135. Celebranti ante altare pervenienti Diaconus tollet mitram. Celebrans ad Crucem reverentiam, Diaconus genuflexionem aut reverentiam, conficient. Ascendent ad altare, et Celebrans peraget oblationem hostiae, ut in aliis Missis. Presbyter assistens monstrabit ei, quae dicere quaeve facere debeat, sustinens Canonem. Diaconus vinum in Calicem infundet, deinde Subdiaconus ampullam aquae praesentabit Celebranti, dicens *Benedicite, reverendissime Pater*, ac Celebrans eam benedicet, et recitabit orationem *Deus, qui humanae substantiae* etc.

136. Post oblationem Calicis, et postquam Subdiaconus, accepta Patena, descenderit in planum ante altare, Celebrans incensum in thuribulum demittet, dicens formulam *Per intercessionem* etc. Diaconus cum osculis incensum ministrabit Celebranti. Thuriferarius, quo momento praesentabit ei thuribulum, non erit genuflexus.

137. Celebrans adolebit oblata et altare, solito ritu.

138. Presbyter assistens amovebit ab altari Missale et Canonem cum cussino seu legili, dum incensabitur latus altaris, in quo situm erit.

139. Praesto erit prope gradus altaris clericus cum mitra pretiosa Celebrantis, si uti licebit, secus cum auriphrygiata. In promptu etiam erunt familiares nobiles Celebrantis, aut clerici duo pro lotione manuum eiusdem.

140. Celebrans, peracta altaris thurificatione, thuribulum Diacono restituet.

141. Mitra reponetur Celebranti a Caeremoniario suo, ac Diaconus tunc eum adolebit duplici ductu. Incensato autem a Diacono Celebranti se sistent clerici aut familiares, qui lotionem manibus eius ministrabunt, et is absterget mantili, quod ipsi porriget unus e clericis aut familiaribus praedictis, quibus benedictionem non dabit (1). Celebrans, abstersis manibus, restituet mantile, et familiares sive clerici redibunt ad abacum, ibique urceum, pelvim et mantile deponent. Priusquam Celebrans dicat *Gloria Patri* psalmi *Lavabo*, Caeremoniarius tollet ei mitram, quae reponetur super abaco a clerico illius custode.

142. Dum Diaconus incensabit Celebrantem, Presbyter assistens Episcopo, relicto bireto super scabello, descendet de throno, et consistet ante Episcopum.

143. Diaconus, postquam incensaverit Celebrantem, perget ad thronum cum debitis reverentiis, et Presbytero assistenti tradet thuribulum.

144. Episcopus caput nudabit bireto, quod primo Diacono assistenti dabit, assurget et stabit iunctis manibus (2).

145. Presbyter assistens adolebit Episcopum triplici ductu, reverentia eum honorans ante ac post thurificationem.

146. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Presbyterum assistentem, sedebit denuo, et caput operiet bireto.

147. Presbyter assistens thuribulum restituet Diacono, redibit ad thronum, consistet ante scabellum, et biretum manu sustinebit.

---

(1) Vide notam ad n. 205, pag. 187, et loc. ibi cit.
(2) Vide notam ad pag. 228, n. 112.

148. Diaconus Presbyterum assistentem adolebit, deinde primum Diaconum assistentem, iterabit reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum, et secundum Diaconum assistentem incensabit.

149. Assistentes, postquam thurificationem acceperint, sedebunt, et Diaconus adolebit Canonicos et chorum, quo ordine declaratum fuit tit. I, cap. IV, lib. I. Thurificatis Canonicis, redibit ad altare Diaconus, qui Presbyterum assistentem et Subdiaconum thurificabit; restituet thuriferario thuribulum, a quo incensabitur: qui Beneficiarios et reliquos de choro thurificabit.

150. Presbyter assistens Celebranti animadvertet ad removendum Canonem de cussino seu legili, quum Celebrans recitaturus erit orationes secretas, et ad reponendum pro reliqua Missa.

151. Monebitur Celebrans ne cantare incipiat praefationem, nisi quum innuetur ei, ut tempus detur Diacono peragendi totius chori incensationem. Priusquam incipiat cantum praefationis, pileolo nudabitur a Caeremoniario.

152. Praefationis initio, Episcopus sibi de capite detrahet biretum * et pileolum, quae tradet primo Diacono assistenti, et assurget. Cum ipso consurgent Assistentes et chorus.

153. Post verba *Gratias agamus* etc., quoniam completa erit Canonicorum thurificatio, descendent ipsi ad circulum cum reverentiis consuetis.

154. Presbyter assistens Episcopo, cantatis praedictis verbis, reverentiam faciet ad Episcopum, de throno descendet, et cum reliquis Canonicis ibit in circulum.

155. Interim a duobus clericis ponetur ante altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo, et in promptu erunt clerici quatuor, aut sex cum intorticiis, quae afferenda erunt ad *Sanctus*.

156. Praefatione cantata, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris (1), itemque Episcopus cum Canonicis.

157. Episcopus benedicet Canonicos, qui cum praescriptis reverentiis ad sua subsellia redibunt. Postea, medius inter Diaconos assistentes, et sequente caudatario, cappae sustinente posteriorem extremitatem, descendet de throno, benedicet clerum, et veniet ad faldistorium ante altare locatum, ubi genua submittet.

(1) Presbytero assistente scilicet ac Diacono (S. R. C., n. 3769, V).

158. Interea clerici, gestantes intorticia ad elevationem, procedent ante altare, genuflexionem ad altare conficient, deinde ad Episcopum, tum subsistent hinc inde a lateribus altaris, facie ad invicem conversa, ibique in genua procumbent, ne tergum vertant Episcopo.

159. Episcopo in faldistorio genuflexo, pars anterior cappae extendetur super faldistorio a Caeremoniario. Diaconi assistentes a lateribus eius genua flectent.

160. Subdiaconus, adveniente ad faldistorium Episcopo, advertet ut recedat aliquantum versus partem epistolae, ne tergum directe ei vertat.

161. Post elevationem Hostiae et Calicis, assurget Episcopus, genuflexionem utroque genu faciet ad SS. Sacramentum, quod adest in altari, idemque facient Diaconi assistentes et cappellani, qui cum ipso erunt (1). Reversus in thronum, stabit, aliquantum conversus ad altare.

162. A duobus clericis amovebitur faldistorium, quod ante altare locatum fuerat pro Episcopo.

163. Clerici cum intorticiis, profecto Episcopo de faldistorio, ibunt ante altare, genuflexionem facient ad Sacramentum, revertentur ad abacum vel in sacristiam, et intorticia exstinguent.

164. Sub finem cantus *Pater noster*, Canonici ad circulum descendent, et loco reverentiae ad altare, genuflexionem ad Sacramentum utroque genu conficient, deinde reverentiam facient ad Episcopum.

165. Episcopus recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, quos postea benedicet; iique, reverentia ad Episcopum et genuflexione utroque genu iterata ad SS. Sacramentum, se recipient ad subsellia.

166. Celebrans cum Ministris suis recitabit *Agnus Dei*, Presbyter assistens adstabit ei sinistrorsum, Diaconus dextrorsum, sed Subdiaconus non ascendet ad altare (2). Recitato *Agnus Dei*, genuflectent praedicti Ministri, Presbyter assistens de altari discedet, et cum reverentia vel genuflexione ad Episcopum, quum transibit ante thronum, veniet in chorum, et consistet prope locum Presbyteri assistentis Episcopo. Diaconus transibit ad sinistram Celebrantis, ut assistat ad librum, et Subdiaconus remanebit quo loco erit.

(1) Vide notam ad n. 164, pag. 161.

(2) S. R. C., n. 3769, IV.

167. Presbyter assistens Episcopo, postquam in circulo recitaverit *Agnus Dei*, quin genuflectat ad Sacramentum, di- scedet a suis collegis, et iunctis manibus recta ibit ad altare. Ibi genua flectet in suppedaneo a dextra Celebrantis; quum autem hic recitaverit orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc., assurget Presbyter assistens, osculabitur altare eodem tempore cum Celebrante, et Celebrans eidem Assi- stenti Episcopo donabit pacem, imponens manus humeris eius, et dicens *Pax tecum*, cui respondebit Presbyter assistens *Et cum spiritu tuo*.

168. Presbyter assistens praedictus genuflectet ad Sacra- mentum, de altari descendet, et sine ulla reverentia directe perget ad thronum, pacem praebebit Episcopo, advertens ut manus, non super humeros eius, sed infra cubitos supponat, eique dicet *Pax tecum*.

169. Idem Presbyter assistens, postquam pacem dederit Episcopo, descendet de gradulo cathedrae, reverentiam pro- fundam faciet ad Episcopum, de throno a latere descendet, et in chorum redibit ad stallum suum.

170. Diaconus primus assistens iunctis manibus conscen- det gradulum cathedrae, pacem accipiet ab Episcopo, respon- dens ei *Et cum spiritu tuo*, descendet de gradulo, reverebitur Episcopum, et ad eius dexteram revertetur. Hoc ipsum deinde faciet secundus Diaconus assistens, qui redibit ad sinistram.

171. Presbyter assistens Episcopo, reversus in chorum ad locum suum, pacem dabit Presbytero assistenti Celebranti, qui, comitatus a Caeremoniario, illam dabit primae Dignitati, quae sedebit supra Presbyterum assistentem, atque ita de ce- teris, ordine notato cap. V, lib. I, tit. I. Canonicis pace data, redibit ad altare, et pacem praebebit Diacono, Diaconus Sub- diacono, Subdiaconus Caeremoniario, qui reliquis pacem dis- tribuet.

172. Interea cappellani a libro et scotula recipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo.

173. Quum Celebrans communicaverit, et communionem exceperint etiam sacri Ministri, si talis usus vigebit, Episcopus sedebit, caput pileolo cooperiet ac bireto, quod ei porriget primus Diaconus assistens. Si clerus s. communionem perci- piat, servabitur methodus tradita in app. ad cap. VI, art. II libri huius.

174. Clericus recipiet mitram Celebrantis, et consistet prope gradus altaris.

175. Presbyter assistens Celebranti dum hic accipiet ablu- tionem, ponet Canonem apertum ad pedem Crucis, et Missale super cussino seu legili, quod transferet in latus epistolae, et praebebit manutergium Celebranti.

176. Praesto erunt familiares aut clerici cum apparatu lo- tionis manuum pro Celebrante.

177. Sedenti, ut supra, Episcopo se sistent cappellani cum scotula et Missali, ex quo leget versiculum *Communio*, deinde discedent, et librum cum scotula ad abacum reportabunt.

178. Celebrans, coopertus mitra, lavabit manus, deponet mitram, et leget *Communio*.

179. Quum Celebrans legerit *Communio*, ut supra, et ve- niet ad medium altaris, Episcopus nudabit caput, biretum dabit primo Diacono assistenti, et assurget.

180. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* cum orationi- bus, et cantato rursus *Dominus vobiscum*, cantabitur a Dia- cono *Ite, missa est*, vel *Benedicamus Domino*. Responso a choro *Deo gratias*, vel supplente organorum sono, Celebrans conversus ad altare recitabit orationem *Placeat*, etc. Altare deinde osculabitur, et rursus mitra coopertus a Diacono, be- nedictionem solemnem, ut in aliis Missis, largietur, excepto quod antequam dicat *Pater*, se convertet et inclinabit ad Epi- scopum, eique Episcopus respondebit pari inclinatione.

181. Nisi habitus sit sermo, ipse Celebrans, data benedi- ctione, publicabit Indulgentiam nomine Episcopi. Se deinde ad altare convertet, mitram dimittet per Diaconum, et ulti- mum evangelium recitabit.

182. Interim procedent ante altare duo acolythi cum can- delabris, clerici qui comitabuntur Celebrantem ad altare, et alter gestans mitram, et alter qui sustinebit eius extremi- tem vestis, quum exibit de presbyterio.

183. Completa recitatione ultimi evangelii, Celebrans mi- tra cooperietur a Diacono: de altari descendet medius inter Ministros, se convertet ad altare, salutabit Crucem reverentia profunda: Ministri autem reverentiam facient aut genuflexio- nem, et recipient biretum suum, quod manu sustinebunt, et cooperient caput statim ac de presbyterio exierint; acolythi ceterique clerici genuflexionem ad altare conficient.

184. Postea Celebrans cum Ministris et clericis conficient reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, qui Celebran- tem non benedicet, sed salutabit inclinans caput.

185. Celebrans cum Ministris et clericis redibunt in sacristiam, servantes ordinem superius indicatum.

186. Statim post Celebrantis de altari discessum, clerici duo faldistorium cum pulvinis pro Episcopo reponent ante altare. Episcopus de throno descendet, accedet ad faldistorium, genua submittet ac brevi orabit.

187. Postremo associatus a Canonicis et clero adorabit SS. Sacramentum, et ad suam residentiam revertetur.

188. Relate ad Celebrantem, quum pervenerit in sacristiam, observabitur quod traditum est art. II huius capitis, n. 291 et seqq.

APPENDIX AD CAPUT VIII

ARTICULUS I.

De aspersione Aquae benedictae in Dominicis, praesente Episcopo in sua dioecesi.

1. Si in Dominica, in quam incidat aliqua solemnitas cantabitur Missa pontificalis ab Episcopo, omittetur aspersio Aquae benedictae. Sin autem in Dominica, quaecumque ea sit, Episcopus Missae solemni intererit, aspersio praedicta peragetur a Celebrante modo sequenti.

2. Cum Capitulum associabit Episcopum, exibit e sacristia Celebrans pluviali indutus, et medius inter Ministros, praecedentibus acolythis cum candelabris, et clerico, qui gestabit vasculum Aquae benedictae cum aspergillo.

3. Quum ad altare ventum erit, Celebrans reverentiam, Ministri, nisi fuerint Canonici, genuflexionem conficient cum ceteris inservientibus.

4. Celebrans cum Ministris venient ad scamnum sibi praeparatum, ibique sedebunt, caput bireto cooperientes; acolythi candelabra deponent super abaco, ubi consistent, et prope Diaconum stabit clericus cum vasculo Aquae benedictae.

5. Veniente in presbyterium Episcopo, caput nudabunt et assurgent Celebrans et Ministri. Celebrans reverentiam, Ministri, nisi fuerint Canonici, genuflexionem ad Episcopum conficient, qui dextera eos benedicet; clerici omnes genuflectent.

6. Episcopus orabit genuflexus in faldistorio; post orationem assurget, atque iterata reverentia ad altare, et benedictione versus Celebrantem et Ministros, qui ei respondebunt ut supra, ascendet in thronum et sedebit.

7. Si parandus erit, cappam dimittet, ac paramentis induetur a Diaconis assistentibus. Sin paramentis abstinebit, sedebit et caput cooperiet bireto.

8. Quum omnia disposita erunt ad incipiendum Officium, Celebrans, innuente Caeremoniario, discedet de scamno cum

Ministris et clerico, qui deferet vasculum Aquae sanctae cum aspergillo, procedet ad altare, factis prius respectivis ad Episcopum reverentiis.

9. Quum ventum erit ante altare, Celebrans reverentiam, Ministri genuflexionem aut reverentiam conficient, et in medio gradu infimo flectent genua.

10. Genuflexo Celebrante, Episcopus et ceteri omnes de choro consurgent capite nudato.

11. Diaconus cum solitis osculis accipiet aspersorium ac tradet Celebranti, qui intonabit antiphonam *Asperges me*, vel alteram *Vidi aquam* tempore paschali, quam prosequetur in cantu chorus cantorum.

12. Celebrans asperget altare in medio, a sinistris et a dextris suis; assurget, reverebitur altare, et comitante Caeremoniario sublevante fimbriam pluvialis, et clerico deferente vasculum, perget ad thronum.

13. Quum venerit ante thronum, ipse reverentiam, ceteri genuflexionem ad Episcopum conficient, et ad thronum ascendent. Episcopus a Celebrante accipiet aspersorium, quod ille porriget ei cum osculo manus, asperget prius se ipsum, tum Celebrantem, postea Diaconos assistentes et reliquos inservientes, qui adstabunt throno. Celebrans et Canonici assistentes aspersionem accipient profunde inclinati, ceteri inservientes genuflectent.

14. Celebrans aspersorium ab Episcopo recipiet osculans manum eius, de throno descendet cum Caeremoniario et clerico gestante vasculum, iterabit reverentiam ad Episcopum, ac reversus ad altare asperget Diaconum et Subdiaconum, qui post aspersionem consurgent, et stabunt ante altare.

15. Postea Celebrans, comitatus ut supra, veniet in chorum, et asperget Canonicos, Beneficiarios, clericos ceterosque omnes in choro praesentes, ultimo loco populum, et aspersorium restituet Caeremoniario, hic autem clerico, qui cum vasculo illud super abaco reponet.

16. Clericus aliquis in promptu habebit Missale pro oratione.

17. Celebrans meminerit debitam reverentiam ad altare et ad Episcopum peragere, quum ante alterutrum transibit.

18. Aspersione absoluta, Celebrans redibit ante altare, et medius inter Diaconum et Subdiaconum cantabit versiculos et orationem e Missali, quod ei sustinebunt Ministri praedicti.

19. Deinde Celebrans et Ministri, facta ad altare deinde ad Episcopum reverentia, recedent ad scamnum, ubi Ministri sibi induent manipulum; Celebrans autem, dimisso pluviali, induet manipulum et planetam. Post haec Missae initium fiet, ritu praescripto in respectivis praecedentibus locis.

Articulus II.

Variationes quae occurrunt in assistentia solemni ab Episcopo cappa induto praestata Missis ferialibus.

1. Quidquid opus est ad rem, praeparabitur methodo tradita cap. VIII libri huius, art. V.

2. Officium procedet eodem ordine usque ad *Kyrie* Missae, quo tempore a clericis duobus reponetur faldistorium cum pulvinis ante altare.

3. Quum Episcopus recitaverit *Kyrie*, et a circulo dimiserit Canonicos cum benedictione, de throno descendet medius inter Diaconos assistentes, sequente caudatario, et post ipsum cappellanis a libro et scotula. Episcopus, transiens per chorum, benedicet clerum.

4. Presbyter assistens, recitato *Kyrie* in circulo, non redibit ad thronum, sed cum ceteris Canonicis recedet ad stallum suum.

5. Episcopus, ad faldistorium quum venerit, stabit; Celebrans convertetur ad populum, et cantabit *Dominus vobiscum*. Monebitur tamen Celebrans ne cantet praedictam salutationem, nisi quando ad faldistorium pervenerit Episcopus.

6. Postea genuflectet Episcopus, et a Celebrante canentur orationes praescriptae.

7. Orationibus cantatis, assurget Episcopus, reverebitur Crucem altaris, transiens per chorum benedicet clerum, et redibit in thronum, ubi sedebit, et caput bireto cooperiet.

8. Post ascensum Episcopi in thronum, Presbyter assistens de stallo suo descendet, et facta ad altare, dein ad Episcopum, reverentia, ascendet ad thronum, et sedebit in scabello assistentiae.

9. Item, postquam Episcopus conscenderit thronum, Subdiaconus sustinens librum epistolarum ante pectus, procedet ante altare, ibi faciet reverentiam etc., cantabit epistolam, et reliqua paragentur ritu superius descripto usque ad *Sanctus*.

10. Quibusdam Quadragesimae diebus praescribitur cantus ℣. *Adiuva nos, Deus* etc. Quocirca advertent cantores ut tractum cantent commode et cunctanter, ut Episcopus legere possit epistolam, graduale, tractum, *Munda cor meum* et evangelium.

11. Dum ab Episcopo legetur epistola etc., a clericis duobus reportabitur faldistorium cum pulvinis in medium presbyterium ante altare.

12. Statim ac Diaconus osculatus erit manum Episcopi, Presbyter assistens reverebitur Episcopum, et a latere de throno discedet, revertens ad stallum suum.

13. Episcopus descendet de throno, medius inter Diaconos assistentes, sequente suo caudatario, qui posteriorem extremitatem cappae sustentabit, et cappellanis a libro et scotula.

14. Transiens per chorum benedicet clerum, tum in accessu ad faldistorium, tum in reditu ad thronum.

15. Episcopus, quum venerit ad faldistorium, genua flectet, cumque ipso genuflectet omnis clerus in choro, et Celebrans cum Ministris apud altare, loco unusquisque suo.

16. Genibus ab Episcopo in faldistorio submissis, immediate cantores duo cantabunt cum pausa praedictum versiculum.

17. Post cantum eiusdem versiculi, Episcopus assurget, redibit in thronum et sedebit.

18. Clerici duo statim amovebunt faldistorium de medio.

19. Redibit a latere ad thronum Presbyter assistens, eodemque tempore ascendet thuriferarius cum thuribulo.

20. Episcopus incensum, ministrante Presbytero assistente, in thuribulum demittet, ac peragetur Sacrum ritibus descriptis usque ad *Sanctus*.

21. Episcopus, recitato trisagio, procedet ad altare, genuflectet in faldistorio, ibique genibus flexis permanebit etiam post elevationem, usque dum cantatum fuerit a Celebrante *Pax Domini sit semper* etc.

22. Clerici cum intorticiis genibus flexis instistent usque ad finem consummationis, eodemque statu manebunt etiam ad *Agnus Dei*, quum de altari Episcopus discedet.

23. Cantatis supradictis verbis, Episcopus assurget, cum omnibus assistentibus suis, genuflexionem utroque genu faciet ad Sacramentum, et redibit ad thronum, quin benedicat clerum transiens per chorum.

24. Dum Episcopus conscendet gradus throni, Canonici ad circulum descendent.

25. Episcopus in throno recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, qui postea, ab ipso dimissi cum benedictione, iterata genuflexione utroque genu ad Sacramentum, dein ad Episcopum, ad subsellia se recipient.

26. Celebrans recitare *Agnus Dei* cum Ministris suis non debet, nisi quum ad thronum pervenerit Episcopus.

27. Pax dabitur ordine superius notato.

28. Quum Celebrans communicaverit, clerici sustinentes intorticia consurgent, una ibunt ante altare, et genuflectent, deinde convertentur ad Episcopum, et genuflexionem facient, postea recedent ad abacum, vel in sacristiam, ubi exstinguent et deponent intorticia.

29. Paulo ante quam Celebrans legat versiculum *Communio*, Episcopus assurget, de throno descendet, benedicet clerum dum transibit per chorum, et ante faldistorium consistet.

30. Celebrans, lecto *Communio*, convertetur ad populum, et cantabit *Dominus vobiscum*.

31. Tunc Episcopus genuflectet, eoque statu manebit ad omnes orationes, non excepta oratione *super populum*, si quadragesimale tempus erit.

32. Cantatis orationibus, assurget, reverebitur Crucem, redibit ad thronum, benedicens ut antea clerum dum per chorum transibit.

33. In throno adstabit, et Celebrans convertetur ad populum et cantabit *Dominus vobiscum*, quo cantato, subiungetur a Diacono in cantu *Benedicamus Domino*.

34. In reliqua functione omnia peragentur ordine superius tradito.

35. Notandum postremo, quod in Missis ferialibus, in quibus Diaconus et Subdiaconus utentur planetis plicatis, servare debent respectivas rubricas, illas scilicet dimittendi, sumendi stolam latiorem etc., ut in aliis Missis solemnibus.

36. Si qua de causa extraordinaria Episcopus Missae feriali assistet pluviali paratus, inspiciantur quae subiiciemus lib. VI, in quo trademus regulam servandam in Feria IV Cinerum in capite ieiunii.

---

10. Quibusdam Quadragesimae diebus praescribitur cantus ℣. *Adiuva nos, Deus* etc. Quocirca advertent cantores ut tractum cantent commode et cunctanter, ut Episcopus legere possit epistolam, graduale, tractum, *Munda cor meum* et evangelium.

11. Dum ab Episcopo legetur epistola etc., a clericis duobus reportabitur faldistorium cum pulvinis in medium presbyterium ante altare.

12. Statim ac Diaconus osculatus erit manum Episcopi, Presbyter assistens reverebitur Episcopum, et a latere de throno discedet, revertens ad stallum suum.

13. Episcopus descendet de throno, medius inter Diaconos assistentes, sequente suo caudatario, qui posteriorem extremitatem cappae sustentabit, et cappellanis a libro et scotula.

14. Transiens per chorum benedicet clerum, tum in accessu ad faldistorium, tum in reditu ad thronum.

15. Episcopus, quum venerit ad faldistorium, genua flectet, cumque ipso genuflectet omnis clerus in choro, et Celebrans cum Ministris apud altare, loco unusquisque suo.

16. Genibus ab Episcopo in faldistorio submissis, immediate cantores duo cantabunt cum pausa praedictum versiculum.

17. Post cantum eiusdem versiculi, Episcopus assurget, redibit in thronum et sedebit.

18. Clerici duo statim amovebunt faldistorium de medio.

19. Redibit a latere ad thronum Presbyter assistens, eodemque tempore ascendet thuriferarius cum thuribulo.

20. Episcopus incensum, ministrante Presbytero assistente, in thuribulum demittet, ac peragetur Sacrum ritibus descriptis usque ad *Sanctus*.

21. Episcopus, recitato trisagio, procedet ad altare, genuflectet in faldistorio, ibique genibus flexis permanebit etiam post elevationem, usque dum cantatum fuerit a Celebrante *Pax Domini sit semper* etc.

22. Clerici cum intorticiis genibus flexis instistent usque ad finem consummationis, eodemque statu manebunt etiam ad *Agnus Dei*, quum de altari Episcopus discedet.

23. Cantatis supradictis verbis, Episcopus assurget, cum omnibus assistentibus suis, genuflexionem utroque genu faciet ad Sacramentum, et redibit ad thronum, quin benedicat clerum transiens per chorum.

24. Dum Episcopus conscendet gradus throni, Canonici ad circulum descendent.

25. Episcopus in throno recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, qui postea, ab ipso dimissi cum benedictione, iterata genuflexione utroque genu ad Sacramentum, dein ad Episcopum, ad subsellia se recipient.

26. Celebrans recitare *Agnus Dei* cum Ministris suis non debet, nisi quum ad thronum pervenerit Episcopus.

27. Pax dabitur ordine superius notato.

28. Quum Celebrans communicaverit, clerici sustinentes intorticia consurgent, una ibunt ante altare, et genuflectent, deinde convertentur ad Episcopum, et genuflexionem facient, postea recedent ad abacum, vel in sacristiam, ubi exstinguent et deponent intorticia.

29. Paulo ante quam Celebrans legat versiculum *Communio*, Episcopus assurget, de throno descendet, benedicet clerum dum transibit per chorum, et ante faldistorium consistet.

30. Celebrans, lecto *Communio*, convertetur ad populum, et cantabit *Dominus vobiscum*.

31. Tunc Episcopus genuflectet, eoque statu manebit ad omnes orationes, non excepta oratione *super populum*, si quadragesimale tempus erit.

32. Cantatis orationibus, assurget, reverebitur Crucem, redibit ad thronum, benedicens ut antea clerum dum per chorum transibit.

33. In throno adstabit, et Celebrans convertetur ad populum et cantabit *Dominus vobiscum*, quo cantato, subiungetur a Diacono in cantu *Benedicamus Domino*.

34. In reliqua functione omnia peragentur ordine superius tradito.

35. Notandum postremo, quod in Missis ferialibus, in quibus Diaconus et Subdiaconus utentur planetis plicatis, servare debent respectivas rubricas, illas scilicet dimittendi, sumendi stolam latiorem etc., ut in aliis Missis solemnibus.

36. Si qua de causa extraordinaria Episcopus Missae feriali assistet pluviali paratus, inspiciantur quae subiiciemus lib. VI, in quo trademus regulam servandam in Feria IV Cinerum in capite ieiunii.

---

10. Quibusdam Quadragesimae diebus praescribitur cantu ℣. *Adiuva nos, Deus* etc. Quocirca advertent cantores ut ta... ctum cantent commode et cunctanter, ut Episcopus legere possit epistolam, graduale, tractum, *Munda cor meum* et evangelium.

11. Dum ab Episcopo legetur epistola etc., a clericis duobus reportabitur faldistorium cum pulvinis in medium presbyterium ante altare.

12. Statim ac Diaconus osculatus erit manum Episcopi, Presbyter assistens reverebitur Episcopum, et a latere de throno discedet, revertens ad stallum suum.

13. Episcopus descendet de throno, medius inter Diaconos assistentes, sequente suo caudatario, qui posteriorem extremitatem cappae sustentabit, et cappellanis a libro et scotula.

14. Transiens per chorum benedicet clerum, tum in accessu ad faldistorium, tum in reditu ad thronum.

15. Episcopus, quum venerit ad faldistorium, genua flectet, cumque ipso genuflectet omnis clerus in choro, et Celebrans cum Ministris apud altare, loco unusquisque suo.

16. Genibus ab Episcopo in faldistorio submissis, immediate cantores duo cantabunt cum pausa praedictum versiculum.

17. Post cantum eiusdem versiculi, Episcopus assurget, redibit in thronum et sedebit.

18. Clerici duo statim amovebunt faldistorium de medio.

19. Redibit a latere ad thronum Presbyter assistens, eodemque tempore ascendet thuriferarius cum thuribulo.

20. Episcopus incensum, ministrante Presbytero assistente, in thuribulum demittet, ac peragetur Sacrum ritibus descriptis usque ad *Sanctus*.

21. Episcopus, recitato trisagio, procedet ad altare, genuflectet in faldistorio, ibique genibus flexis permanebit etiam post elevationem, usque dum cantatum fuerit a Celebrante *Pax Domini sit semper* etc.

22. Clerici cum intorticiis genibus flexis instistent usque ad finem consummationis, eodemque statu manebunt etiam ad *Agnus Dei*, quum de altari Episcopus discedet.

23. Cantatis supradictis verbis, Episcopus assurget, cum omnibus assistentibus suis, genuflexionem utroque genu faciet ad Sacramentum, et redibit ad thronum, quin benedicat clerum transiens per chorum.

24. Dum Episcopus conscendet gradus throni, Canonici ad circulum descendent.

25. Episcopus in throno recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, qui postea, ab ipso dimissi cum benedictione, iterata genuflexione utroque genu ad Sacramentum, dein ad Episcopum, ad subsellia se recipient.

26. Celebrans recitare *Agnus Dei* cum Ministris suis non debet, nisi quum ad thronum pervenerit Episcopus.

27. Pax dabitur ordine superius notato.

28. Quum Celebrans communicaverit, clerici sustinentes intorticia consurgent, una ibunt ante altare, et genuflectent, deinde convertentur ad Episcopum, et genuflexionem facient, postea recedent ad abacum, vel in sacristiam, ubi exstinguent et deponent intorticia.

29. Paulo ante quam Celebrans legat versiculum *Communio*, Episcopus assurget, de throno descendet, benedicet clerum dum transibit per chorum, et ante faldistorium consistet.

30. Celebrans, lecto *Communio*, convertetur ad populum, et cantabit *Dominus vobiscum*.

31. Tunc Episcopus genuflectet, eoque statu manebit ad omnes orationes, non excepta oratione *super populum*, si quadragesimale tempus erit.

32. Cantatis orationibus, assurget, reverebitur Crucem, redibit ad thronum, benedicens ut antea clerum dum per chorum transibit.

33. In throno adstabit, et Celebrans convertetur ad populum et cantabit *Dominus vobiscum*, quo cantato, subiungetur a Diacono in cantu *Benedicamus Domino*.

34. In reliqua functione omnia peragentur ordine superius tradito.

35. Notandum postremo, quod in Missis ferialibus, in quibus Diaconus et Subdiaconus utentur planetis plicatis, servare debent respectivas rubricas, illas scilicet dimittendi, sumendi stolam latiorem etc., ut in aliis Missis solemnibus.

36. Si qua de causa extraordinaria Episcopus Missae feriali assistet pluviali paratus, inspiciantur quae subiiciemus lib. VI, in quo trademus regulam servandam in Feria IV Cinerum in capite ieiunii.

CAPUT IX.

De functionibus pontificalibus pro defunctis

Articulus I.

De Vesperis, Matutino et Laudibus pro defunctis praesente in sua cathedrali Episcopo (1).

1. « Officium defunctorum dicitur in choro in die depositionis, et aliis diebus pro temporis opportunitate et ecclesiarum consuetudine. In die vero depositionis, in die post acceptum mortis nuntium, et tertio, septimo, trigesimo et anniversario etiam late sumpto, et quoties solemniter celebratur Officium, duplicantur antiphonae; et in fine psalmorum dicitur *Requiem aeternam dona eis... luceat eis,* etiam si pro uno tantum fiat Officium (Rituale typ. an. 1913) ».

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 2. Ante altare praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis, ut praecedenti capite IV. Pallium erit coloris Officii diei, et super altari accendentur candelae e cera alba, saltem quando ibi orabit Episcopus.

Apud altare maius. — 3. Super altari ponentur sex candelabra cum Cruce: candelabra ex aurichalco aut ex aere, nec argento neque auro colorata: in candelabris insistent candelae ex cera communi seu lutea, idest non purgata. Altare cooperietur tobaleis, quarum superior a lateribus defluet usque ad terram: apponetur pallium nigri coloris, et gradus altaris sternentur tapeto coloris violacei.

(1) Animadversiones quas hic A. inseruerat, de Officio pro defunctis die 1 Novembris, ad librum VI amandamus, inter ceteras per annum functiones. Raro accidet quod Episcopus, extra diem 1 vel 2 Novembris, defunctorum Officiis intersit; sed, pro data occasione, hic modo generali, quae A. scripsit pro Commemoratione omnium fidelium defunctorum, exhibemus.

4. Abacus contegetur mantili, et super ipso ponentur duo candelabra cum candelis e cera communi.

5. In presbyterio, ad cancellos seu balaustrium, statuentur candelabra cum intorticiis, aut candelis e cera communi seu lutea. Presbyterium omni ornatu destitutum itemque pavimentum nudum erit. Thronus Episcopi parabitur lodice, baldachino et indumento cathedrae e lana coloris violacei, itemque super gradibus throni sternetur tapetum e panno violaceo.

6. Ante altare aderit faldistorium cum pulvinis violacei coloris e panno aut serico, sine ullo ornamento.

7. Praeparabitur etiam legile nudum cum Breviario, ponendum in medio choro ad lectiones cantandas.

8. Si Episcopus, non in throno, sed in primo chori subsellio sedebit, praeparabitur pulvinus violaceus in subsellio, et alter in genuflexorio, si aderit. Super abaco praeparabitur etiam liber cum scotula.

§ 3. *De Officio Vesperarum.*

9. Hora congruenti, sonabitur campanula sacristiae, ut Canonicis et clero signum detur associandi Episcopum.

10. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, neque campanae festivo more, neque organa sonabunt. Dignior Capituli sine osculis praesentabit Episcopo aspersorium, quo hic signabit seipsum et asperget adstantes, ut assolet. Si fuerit Archiepiscopus, praeferetur ante eum Crux archiepiscopalis, ut in aliis functionibus.

11. Postquam oraverit ante altare SS. Sacramenti, procedet ad altare maius, et brevi tempore orabit in faldistorio. Interea Canonici et reliqui de clero occupabunt subsellia sua et genuflectent. Manebunt apud Episcopum propter assistentiam, praeter Caeremoniarium, cappellani a libro et scotula et caudatarius.

12. Episcopus de oratione surget, salutabit Crucem, et perget ad thronum, vel ad primum chori subsellium. Transiens autem ante clerum non dabit benedictionem.

13. Conscenso throno, brevi tempore sedebit; non aderunt tamen Diaconi assistentes nec Presbyter assistens.

14. Quum Episcopus paulisper sederit, ut supra, caput nudabit et biretum tradet Caeremoniario, qui, permissione accepta ab Episcopo * tunc assurgente, signum faciet recitandi secreto

Pater et *Ave* (1). Deinde innuet cantoribus ut incipiant antiphonam *Placebo Domino*, quae ab ipsis cantabitur ex toto.

15. Cantores duo superpelliceo induti, quando cantabitur antiphona, procedent ante altare, vel in medio chori, genuflectent ad Crucem et ad Episcopum: completo antiphonae cantu, intonabunt psalmum, convertentur ad illam chori partem, quae prosequi cantum psalmi debebit; deinde, iterata genuflexione ad altare et ad Episcopum, ad locum suum revertentur.

16. Antiphonas omnes intonabunt et prosequentur cantores, qui adstabunt legili chorali; numquam Episcopus, Canonici aut alii intonabunt eas.

17. Intonito primo psalmo Vesperarum, sedebit Episcopus, et caput cooperiet bireto, quod ei porrigetur a Caeremoniario: si sedebit in throno, cappellani a libro et scotula sedebunt in gradibus illius, ceteri omnes sedebunt suis locis.

18. Completo cantu primi psalmi, cantores repetent in cantu antiphonam, qua repetita, immediate cantabunt antiphonam secundam.

19. Dum cantabitur antiphona secunda, duo cantores induti superpelliceo redibunt ante altare, et cum debitis genuflexionibus, ut supra, intonabunt psalmum secundum, et eandem methodum servabunt in reliquis Vesperarum psalmis.

20. Post quintum psalmum Vesperarum, repetetur a cantoribus antiphona post psalmum.

21. Hoc tempore, duo cantores, quorum officium intonare psalmos, procedent ante altare, et completo cantu antiphonae, cantabunt versiculum. Dum versiculus cantabitur, nec Episcopus neque Canonici nec ceteri de choro assurgent.

22. Cantato versiculo, cantores intonabunt et prosequentur antiphonam ante *Magnificat*.

23. Qui cantores intonabant psalmos, postquam cantaverint versiculum, exspectabunt ante altare, deinde, cantata antiphona, intonabunt *Magnificat*.

24. Ad intonationem *Magnificat* Episcopus nudabit caput et assurget, cumque ipso ceteri omnes de choro, et cantabitur

(1) « Quoties Vesperae, vel delationem cadaveris ad ecclesiam ac ℟. *Subvenite*, vel Officium diei currentis immediate non sequantur, dicitur secreto *Pater* et *Ave*, secus absolute incipitur a prima antiphona (Rit. typ. an. 1913) ».

praedictum canticum, cuius initio se signabunt Episcopus et reliqui omnes.

25. Sub finem cantici duo cappellani accipient ex abaco librum et scotulam, et consistent prope faldistorium; vel si aderit genuflexorium apud stallum chori, accedent ad Episcopum.

26. Absoluto *Magnificat* cum versiculo *Requiem aeternam* etc. *Et lux perpetua* etc., si Episcopus erit in throno, descendet et veniet ante altare, et consistet ante faldistorium.

27. Antiphona repetita, genua flectet Episcopus in faldistorio, et cappellani praedicti stantes sustinebunt ei librum apertum et scotulam. Episcopus genibus flexis cantabit *Pater noster* et reliquos versiculos (1): ad orationem *Fidelium* assurget, eamque cantabit tono feriali cum longa conclusione, idest *Qui vivis et regnas cum Deo Patre* etc. (2).

28. Post orationem, cantabit alterum versiculum *Requiem aeternam* etc., postea duo cantores, qui psalmos intonabant, prope altare a latere cantabunt ℣. *Requiescant in pace* (3), a choro respondebitur *Amen*, ac tali modo finis Vesperarum fiet.

29. Quod si Episcopus sederet in primo chori stallo, et ante stallum adesset genuflexorium, non descendet ad faldistorium in medium presbyterium, sed manebit loco suo. Quando autem repetetur antiphona post *Magnificat*, sedebit, et cum ipso sedebunt etiam Canonici et reliquum cleri.

30. Interim, in repetitione antiphonae praedictae, duo acolythi accipient ex abaco candelabra cum cereis, et facta ad altare genuflexione, venient ante Episcopum, cui genuflectent, et consistent ante eum stantes. Eodem tempore cappellani a libro et scotula, accepto ex abaco libro et scotula, se sistent ante Episcopum, et facta genuflexione, unus ipsorum sustinebit librum apertum, alter scotulam ante ipsum; vel etiam cappellanus a libro ponet librum apertum super pulvino posito in genuflexorio. Hoc dependebit a forma et altitudine subselliorum choralium.

31. Completo antiphonae cantu, caput nudabit Episcopus, assurget, deinde genuflectet in genuflexorio posito ante stallum,

(1) « Psalmus *Lauda* non dicitur in die obitus seu depositionis defuncti, neque quandocumque Officium recitatur ritu duplici (Rit. typ. an. 1913) ».

(2) Nisi Officium erit solemnis pro omnibus defunctis, circa orationem vel orationes videatur Rituale typ. an. 1913.

(3) Tam ℣. *Requiem aeternam* etc., quam *Requiescant*, semper plurali numero (Rit. typ. an. 1913).

et cantabit versiculos atque orationem, ut supra. Clerus in choro genuflectet una cum Episcopo, exceptis duobus acolythis et cappellanis a libro et scotula, qui adstabunt.

§ 3. *De Matutino cum Laudibus.*

32. Si continuabitur Officium, Vesperis absolutis, si Episcopus utetur faldistorio, assurget, salutabit Crucem, et redibit ad thronum, ubi rursus sedebit. Sin autem genuflexus erit in genuflexorio chorali, assurget, et brevi tempore denuo sedebit. * Secus, Episcopus, veniens ad Matutinum, associabitur ut supra, a n. 9 ad 13.

33. Statuetur in medio presbyterio legile cum Breviario ad lectiones cantandas, et ab eodem loco amovebitur faldistorium, si necesse fuerit.

34. Postquam Episcopus brevi tempore sedebit, Caeremoniarius, * annuente Episcopo, qui nudato capite assurget, signum dabit recitandi secreto *Pater*, *Ave* et *Credo* (1), ac invitabit duos cantores, qui psalmos intonabant, et illi procedent ante altare, ac facta genuflexione ad altare et ad Episcopum, incipient, *innuente Caeremoniario, ad legile positum ut supra in medio choro, et prosequentur cantare invitatorium *Regem, cui omnia vivunt* etc., et chorus respondebit versiculis invitatorii.

35. Cantato invitatorio praedicto, duo cantores, qui illud cantaverint, permanebunt ante altare, et cantores, qui aderunt ad legile, cantabunt primi nocturni primam antiphonam.

36. Cantata antiphona prima, duo praedicti cantores, stantes ante altare, intonabunt psalmum primum, convertentur ad illam chori partem, quae prosecutura erit cantum, ac repetita genuflexione ad altare et ad Episcopum, et facta inter se mutua inclinatione, se recipient ad locum suum.

---

(1) « Quoties Matutinum vel delationem cadaveris ad ecclesiam ac ℟. *Subvenite*, vel Matutinum et Laudes diei currentis, immediate non sequatur; dicitur secreto *Pater*, *Ave* et *Credo*, secus absolute incipitur ab invitatorio; quod dicitur semper in Officio defunctorum quando persolvitur cum tribus nocturnis, etiam sub ritu semiduplici, aut cum unico quidem nocturno, sed sub ritu duplici. Nocturni enim omnes dici possunt, vel etiam unus tantum; ita tamen, ut extra diem depositionis, in qua semper dicitur primus nocturnus, Dominica, fer. 2 et 5 dicatur primus, fer. 3 et 6 secundus, et fer. 4 et Sabbato tertius (Rituale typ. an. 1913) »

37. Absoluto cantu primi psalmi primi nocturni, a cantorum choro repetetur in cantu prima antiphona, deinde cantabitur antiphona secunda, siquidem in hoc Officio antiphonae nec praecinuntur neque intonantur ab ullo.

38. Dum antiphona secunda cantabitur, duo cantores, qui psalmos intonabunt, procedent ante altare, et eadem exsequentur quae in primo psalmo: idipsum facient in reliquis omnibus psalmis, non exceptis Laudibus.

39. Quum repetetur in cantu post tertium psalmum tertia antiphona, duo cantores qui psalmos intonuerint, venient ante altare peragentes debitas genuflexiones, cantabunt versiculum tono notato, postea, iteratis, ut supra, genuflexionibus, redibunt ad locum suum.

40. Statim post versiculum cantatum, Episcopus nudabit caput, biretum tradet Caeremoniario, assurget et recitabit secreto *Pater noster*, ne principium quidem innuens alta voce.

41. Dum recitabitur *Pater noster*, a Caeremoniario invitabitur, qui cantare primam lectionem debebit; hic autem de stallo suo discedens ibit cum Caeremoniario et procedet ante altare, conficiens reverentiam, si fuerit Canonicus, genuflexionem autem si Beneficiarius, ad Episcopum et ad altare, vel prius ad altare postea ad Episcopum, iuxta altaris situm, et ante legile consistet.

42. Quum Episcopus recitaverit *Pater noster*, sedebit et bireto cooperiet caput. Cum Episcopo sedebunt etiam omnes in choro praesentes.

43. Sedente Episcopo et choro, Canonicus, vel alius, qui stabit ante legile in medio presbyterio, cantabit lectionem primam.

44. Qua prima lectione cantata, chorus cantorum cantabit primum responsorium.

45. Canonicus vel alius, qui primam lectionem cantaverit, reverentiam faciet aut genuflexionem, ut supra, ad altare et ad Episcopum, redibit, comitante Caeremoniario, ad stallum suum, ubi priusquam sedeat, se inclinabit Caeremoniario, a quo comitatus fuerit, deinde sedebit.

46. Caeremoniarius manebit prope stallum, in quo aderit Canonicus secundus, vel alius, qui debebit secundam lectionem cantare, et quando cantores completuri erunt cantum primi responsorii, invitabit, ut supra, illum cui continget cantare lectionem secundam, deducet eum ad legile, et pera-

gentur omnia ea, quae notata sunt ad cantum lectionis primae.

47. Hoc ipsum fiet ad lectionem tertiam, notando tantum, quod quum Caeremoniarius comitatus ad stallum fuerit eum, qui cantaverit tertiam lectionem, redibit ad locum suum.

48. Cantato tertio responsorio primi nocturni, cantores iidem subiicient in cantu antiphonam primam secundi nocturni, et qui duo cantores intonabunt psalmos, procedent ante altare ad intonandum primum psalmum nocturni secundi.

49. Eadem methodus servabitur in reliquo Officio, tam in intonatione psalmorum, quam in cantandis antiphonis, versiculis, responsoriis et lectionibus.

50. Quod ad ordinem cantandi lectiones spectat, dummodo nullus in ecclesia vigeat peculiaris usus, eas cantabunt Canonici, initium sumendo a minus antiquis.

51. Dum cantabitur responsorium nonum, a clerico tolletur de medio choro, seu presbyterio, legile cum Breviario adhibitum in cantandis lectionibus.

52. Post cantatum nonum responsorium, cantorum chorus incipiet immediate antiphonam primam ad Laudes, deinde duo cantores intonabunt primum psalmum Laudum, atque ita psalmos reliquos. Initio Laudum sedere pergent Episcopus et clerus in choro: itemque sedebit Episcopus ad versiculum et antiphonam cantici *Benedictus*.

53. Si de medio choro remotum prius fuerit faldistorium, reponetur illic a duobus clericis, dum cantabitur praedicta antiphona.

54. Ad intonationem cantici *Benedictus*, Episcopus nudabit caput, et assurget. Assurget etiam clerus in choro. Episcopus ad intonationem cantici antedicti se signabit, idemque facient ceteri omnes.

55. Quod ad preces et orationem post *Benedictus*, observabitur quod superius notatum est ad Vesperas (1).

56. Completis Laudibus, Episcopus assurget, eodemque ordine quo ad ecclesiam accessit, revertetur ad residentiam suam (2).

---

(1) Psalmus *De profundis* non dicitur in die depositionis defuncti, neque quandocumque Officium ritu duplici recitatur (Rit. typ. an. 1913).

(2) Si Laudes omittantur, post ultimum responsorium dicuntur preces ut in Vesperis; sed, si corpus est praesens, etiam dictis Laudibus, preces dicuntur ut in Rituali, cap. 3, « Exsequiarum ordo » § 5 (V. Rit. typ. an. 1913).

Articulus II.

De Missa de requie ab Episcopo in sua cathedrali pontificata.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis eiusdem generis ac superius descriptum fuit cap. IV libri huius.

2. In altari ardebunt sex cerei, saltem quando Episcopus genuflexus adorabit SS. Sacramentum, in accessu et discessu de ecclesia.

Apud altare maius. — 3. Altare instruetur sex candelabris cum Cruce. Candelae erunt e cera communi seu lutea, et candelabra ex aurichalco aut ex aere, non vero argentea. Inter candelabra nullum ponetur ornamentum, quod indicet solemnitatem, ut vasa cum floribus, reliquiaria etc. Praeter tres tobaleas, quarum superior debet contegere latera altaris, apponetur pallium nigri coloris (1). Gradus altaris cooperientur tapeto e panno violaceo. Pavimentum presbyterii nudum erit.

4. Super mensa altaris disponentur paramenta Episcopi, nigri coloris, videlicet manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo eiusdem coloris. In latere evangelii praeparabitur mitra simplex, idest aut damascena alba, aut e tela alba cum laciniis rubeis in vittis (2).

5. Abacus cooperietur albo mantili, super quo ponentur sacra vasa opportuna, quae tamen esse debent ex argento

---

(1) De tobalea altaris vide adnotationem subiectam n. 49, art. IV, cap. III, lib. II. A.

(2) In Caerem. Epp., lib. I, cap. XVII, n. 1, indicatur qua materia confici et quibus ornamentis instrui debeant mitrae ab Episcopo utendae. Quod ad materiam mitrae simplicis haec habet: *Tertia, quae simplex vocatur, sine auro, ex simplici serico damasceno vel alio, aut etiam linea, ex tela alba confecta, rubeis laciniis, seu frangiis e vittis pendentibus.* Quod autem ad usum, notat, n. 4, quod *simplici mitra utitur Episcopus feria sexta in Parasceve et in Officiis et Missis defunctorum.* Consequitur inde, quod usus mitrae argenteae, loco damascenae aut lineae, non multo ante hoc tempus invectus, ob inscitiam fortasse phrygionis alicuius, est abusivus, ideoque in Officiis pro defunctis prorsus reiiciendus. A.

simplici, non auro colorata, videlicet candelabra duo cum candelis e cera lutea seu communi pro acolythis; Calix cum duplici purificatorio; Patena cum binis hostiis, palla et corporale intra bursam; ampullae plenae vino et aqua in pelvicula, cum patera pro praegustatione; campanula; intorticia quatuor e cera lutea; urceus cum pelvi et mantilia seu manutergia in lance; velum humerale simplex coloris violacei, si lotio ministrabitur a Magistratu; vasculum Aquae sanctae cum aspergillo; thuribulum cum navicula; Canon pontificalis; scotula cum candela e cera alba; Epistolarium et Evangeliarium cum tegumentis et signaculo nigri coloris, ut paramenta; Missale pro Episcopo cum tegumento et signaculo nigri coloris; gremiale pro Episcopo, quod erit pariter coloris nigri, ut reliqua paramenta; manipuli nigri coloris pro Ministris; cussinus niger vel legile pro Missali. Praeparabitur etiam lodix funebris extendenda super pavimento post Missam, si fiet absolutio, nisi adsit tumulus aut castrum doloris in media ecclesia, de quo sermo erit deinceps; pluviale nigrum pro Episcopo cum formali simplici in lance, Pontificale (pars 3) instructum tegumento serico simili paramentis.

6. Si Celebrans non fuerit Archiepiscopus, et absolutio fiet ad tumulum, stabilietur Crux processionalis in basi prope latus dexterum altaris, ac si fuerit Archiepiscopus, praeparabitur tantum stylobata seu basis pro Cruce archiepiscopali.

7. Scamnum Ministrorum parabitur tapeto e panno violaceo.

8. Thronus Episcopi ornabitur tum in baldachino, tum in postergali et cathedra, lodicibus laneis violaceis, quarum laciniae deberent esse coloris eiusdem. Gradus throni contegentur tapeto simili. Aderunt tria scabella nuda pro Diaconis assistentibus et Presbytero assistente.

9. Si cerae fiet distributio, candelae erunt ponderis proportionalis, quod relationem habeat cum iis, quibus distribuuntur: pro Episcopo autem praeparabitur intorticium. Cera distribuenda erit albi coloris.

10. In medio presbyterio aderit faldistorium in usum Episcopi in accessu ad ecclesiam, et erunt in ipso duo pulvini e serico violaceo simplici, sine opere textili, sub faldistorio sternetur parvum tapetum e panno violaceo.

11. In scamnis seu subselliis Canonicorum ponentur paramenta nigri coloris, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis Presbyteris, dalmaticae pro Canonicis Diaconis, tunicellae pro Canonicis Subdiaconis, et amictus singulis paramentis.

12. In presbyterio, vel prope absidem, ardebunt consueta candelabra maiora cum intorticiis aut candelis e cera lutea.

13. Si laudatio funebris defuncti fieret, praeparabitur pulpitum convestitum panno nigro simplici sine ullo ornamento.

In sacristia. — 14. Paramenta nigri coloris pro Ministris, nempe dalmatica et stola pro Diacono, tunicella pro Subdiacono, bina cingula, binae albae binique amictus.

15. Pluvialia nigra tria pro cappellanis a mitra, a libro et a scotula.

16. Pro Subdiacono crucifero non opus est paramentis.

17. Si fiet absolutio solemnis, disponentur quatuor pluvialia nigra cum stolis, similibus et quatuor amictus. Aderunt insuper mitrae e tela alba, si Absolventes erunt Episcopi; superpellicea pro cappellanis, qui illis assistent, et intorticia albae cerae pro iisdem Episcopis sive Absolventibus.

§ 2. *De functione.*

18. Recitata in choro Hora nona, et cantata Missa de Officio currenti post Tertiam, ac etiam dicta altera de feria aut vigilia post Nonam, ut praescribunt generales rubricae Missalis, * et novissimae dispositiones, associabitur Episcopus a Canonicis et clero, ut praecedenti capite IV.

19. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, nullus fiet festivus campanarum sonus.

20. Priusquam Episcopus ad ecclesiam perveniat, accendentur cerei in altari, in presbyterio, in abaco et in tumulo quoque seu castro doloris, si aderit. Se parabunt sacri Ministri et cappellanus a mitra, et praesto erunt ad altare, quando illuc adveniet Episcopus.

21. Episcopus in limine ecclesiae aspersorium accipiet a digniore cleri, et asperget se ipsum et adstantes. Monemus quod organorum sono abstinendum est.

22. Adorabit SS. Sacramentum, deinde accedet ad altare maius, ubi genuflectet in faldistorio et orabit genuflexus, donec monebitur ut ad thronum ascendat. Adstabunt ei Presbyter assistens et duo Canonici Diaconi assistentes.

23. Canonici subito in suis stallis parabuntur paramentis cuique ordini convenientibus, et aderunt clerici, a quibus vestientur, et canonicalia insignia recipientur, ab eis dimissa, quae custodientur in canistris, resumenda autem, absoluta functione.

24. In promptu erunt cappellani a libro et scotula cum Canone et scotula prope thronum, itemque praesto erunt clerici, qui debebunt paramenta Episcopi ad thronum afferre.

25. Quando parati erunt Canonici, Caeremoniarius monebit Episcopum, qui assurget, atque iterata ante Crucem reverentia, accedet ad thronum, comitatus a Presbytero assistente, a Diaconis assistentibus et caudatario, qui sustinebit posteriorem eius cappae extremitatem.

26. Clerici duo removebunt de medio presbyterio faldistorium cum pulvinis, in quo Episcopus oraverit.

27. In functionibus mortuariis, utpote luctuosis, Episcopus neminem benedicet; ideoque in accessu de throno ad altare, et de altari ad thronum, et quando incensatur, omittet benedictionem consuetam. Clerus tamen transeunti per chorum Episcopo debet genuflectere, ut in aliis functionibus.

28. Episcopus, conscenso throno, sedebit, eique se sistent duo cappellani a libro et scotula, et ipse e Canone recitabit orationes pro paramentis, omittens psalmos cum precibus consuetis et orationes pro sandaliis et chirothecis, quae in hac functione non adhibentur.

29. Distribuentur statim paramenta clericis, et manipulus Episcopi tradetur uni clerico, qui cum ceteris incedens, sequetur illum qui deferet planetam: praesto etiam erunt ministri lotionis.

30. Recitatis ab Episcopo orationibus antedictis, recedent cappellani cum libro et cum scotula, qui haec deponent in abaco, et in sacristia induto sibi pluviali, immediate prope thronum redibunt. Eodem tempore cubicularius Episcopi ad thronum accedet, ut cappam eius recipiat.

31. Discedent ex abaco ministri lotionis, et venient ad thronum.

32. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, qui stabit post secundum Diaconum assistentem, dimittet cappam, et cubicularius expediet eius vestis extremitatem posteriorem.

33. Presbyter assistens accedet ad Episcopum, et annulum de digito eius educet (1).

34. In hac functione lugubri nemo umquam osculabitur manum Episcopi neque rem, quam ei tradet aut recipiet.

35. Ascendent ad thronum ministri lotionis, Diaconi assistentes extendent mantile super genibus Episcopi, et Presbyter assistens porriget ei alterum mantile pro abstergendis manibus.

36. Dum Episcopus lavabit manus, genuflectent omnes adstantes, exceptis Canonicis, qui stabunt.

37. Quando de throno discedent ministri lotionis, Diaconus et Subdiaconus ascendent ad thronum, sequentibus clericis, qui deferent paramenta Episcopi. Presbyter assistens et Diaconi assistentes discedent de throno, se parabunt respectivis paramentis in stallis suis, et ad thronum revertentur.

38. Praedicti sacri Ministri, conscenso throno, vestient Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica et planeta; Subdiaconus manipulum eius brachio sinistro inducet (2), ac postremo Diaconus capiti imponet mitram.

39. Si Celebrans erit Archiepiscopus, in hac functione non utetur s. Pallio.

40. Hoc tempore, clerici duo deferent ad tronum manipulos Ministrorum.

41. Episcopo parato, Presbyter assistens inseret annulum in eius digitum dextrum annularem, et Ministri praedicti, recedentes aliquantum a latere Episcopi, accipient in brachio sinistro manipulum, quem eis imponent clerici antedicti.

42. Quum Episcopus paratus fuerit, descendet de throno et procedet ad altare. Praeibit Subdiaconus iunctis manibus, non deferens librum evangeliorum: sequetur Diaconus a sinistris Presbyteri assistentis: post hunc Episcopus iunctis manibus (non enim adhibetur baculus pastoralis) medius inter Diaconos assistentes. Sequetur eum caudatarius sustinens eius extremitatem vestis, deinde tres cappellani a libro, a mitra et scotula.

---

(1) Vide quae de hoc respectivis locis superius dicta sunt, et quae dicemus in fine huius libri.

(2) In Missis pro defunctis manipulus ab Episcopo sumendus est ante stolam, sed ob impedimentum manicarum tunicellae ac dalmaticae, poterit assumi ante planetam, cessato scilicet impedimento.

43. Quum ventum erit ante altare, aliquantum recedent Diaconi assistentes, et circa Episcopum remanebunt reliqui Ministri, videlicet Presbyter assistens a dextra cum Diacono a sinistra, et Subdiaconus adstabit sinistrae Diaconi.

44. Episcopus per Diaconum dimittet mitram, et facta ad Crucem reverentia, Missam inchoabit eique Ministri respondebunt.

45. Eodem modo, qui aderunt in choro, recitabunt confessionem inter se, observantes totum id, quod fieri solet in aliis Missis.

46. In hac Missa nullo prorsus modo sonabitur organis (1).

47. Post *Indulgentiam* etc., prosequetur immediate Episcopus reliquos versiculos *Deus, tu conversus* etc., nam a principio manipulum habebit.

48. Hoc tempore cappellani a libro et scotula accipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo. Clericus a gremiali praesto erit cum ipso ad sequendum Episcopum.

49. Dicto ab Episcopo *Oremus*, Diaconus transibit ad dexteram eius, Subdiaconus accedet ad sinistram, et Presbyter assistens recedet a latere.

50. Ascendet ad altare Episcopus, dicens orationem *Aufer* etc., medius inter Ministros, et altare osculabitur, quando dicet *quorum Reliquiae* etc., sed non osculabitur textum evangelii.

51. Episcopo, osculato altari, Diaconus reponet mitram, et facta ad Crucem reverentia, medius inter sacros Ministros Episcopus de altari descendet.

52. In fine graduum aderunt Diaconi assistentes, qui rursus consistent a lateribus Episcopi, et ministri sacri re-

(1) Illud inculcatur respectivis ecclesiarum praesidibus, ut tollant abusionem sonandi organis in Missis de requie, qui malus usus in suum a Musicis commodum invectus est tantummodo. Caeremoniale Episcoporum, lib. I, c. XXVIII, 13: « In Missis et Officiis defunctorum nec organo, nec musica, quam figuratam vocant, utimur, sed cantu firmo ». Serio etiam id vetat Concilium Rom., tit. XV, cap. VI, habitum a S. P. Benedicto XIII. Confer etiam Commentarium Petri Pompilii Rodotà in epistolam encyclicam Benedicti XIV, in qua agitur de anno Iubilaei, de cultu templorum, de cantu et musica ecclesiastica. A. — In nova Caerem. editione typica (1886-1902) habetur: « In Officiis defunctorum organa non pulsatur; in Missis autem, si musica adhibeatur, silent organa cum silet cantus. » Et Decretum S. R. C., n. 4265, II, declarat, posse in Officiis et Missis, in quibus sonus organi prohibetur, organum adhiberi, solummodo ad associandum et sustinendum cantum, silente organo cum silet cantus, *in casu necessitatis*.

cedent ad scamnum sibi praeparatum loco solito, prope latus epistolae.

53. Episcopus redibit ad thronum, praecedente Presbytero assistente: adstabunt lateribus eius Diaconi assistentes; sequetur, ut supra, caudatarius et cappellani a mitra, a libro et scotula. Ultimo loco incedet clericus deferens gremiale.

54. Clerus in choro stabit semper; transeunti vero Episcopo Canonici reverentiam profundam, ceteri genuflexionem facient.

55. Episcopus, conscenso throno, sedebit, et a secundo Diacono assistente discooperietur mitra.

56. Se sistent Episcopo cappellani cum Missali et scotula.

57. Episcopus assurget, ac faciens Crucis signum versus librum, incipiet introitum, dicens *Requiem aeternam* etc., et successive recitabit *Kyrie* cum Assistentibus.

58. Deinde, si nondum completus erit cantus *Kyrie*, rursus sedebit, et primus Diaconus assistens imponet eius capiti mitram et gremiale genibus.

59. Absoluto *Kyrie* cantu, secundus Diaconus assistens tollet ei gremiale et mitram.

60. Presbyter assistens e manu cappellani a libro accipiet Missale, et obiiciet Episcopo.

61. Episcopus assurget, et cantabit *Dominus vobiscum*, deinde orationem tono feriali.

62. Ad cantum orationis omnes flectent genua, exceptis Presbytero assistente, Diaconis assistentibus, cappellano sustinente scotulam, et Diacono cum Subdiacono.

63. Sub finem orationis, clericus unus librum epistolarum tradet Subdiacono, qui sustinens illum ante pectus, accedet ad altare, reverentiam faciet ad Crucem, deinde ad Episcopum, et consistet quo loco solet cantari epistola.

64. Oratione cantata, consurget clerus in choro: Presbyter assistens committet Missale cappellano a libro, et secedet ad scabellum suum.

65. Cappellani a libro et scotula recedent prope secundum Diaconum assistentem.

66. Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra et gremiale. Sedebunt etiam Assistentes et clerus in choro.

67. Subdiaconus cantabit epistolam, quo cantu absoluto, librum claudens redibit in medium, reverentiam faciet ad Episcopum, deinde ad altare; postea tradito libro clerico aut

Caeremoniario, qui assistet ei, redibit sessum ad locum suum a latere Diaconi.

68. Cantata epistola, cantabitur a cantoribus graduale, tractus ac tota sequentia.

69. Cappellani a libro et scotula se sistent ante Episcopum.

70. Diaconi assistentes et Presbyter assistens consurgent.

71. Episcopus e libro leget graduale, tractum, sequentiam, *Munda cor meum* et evangelium. Post *Munda cor meum*, non dicet *Iube, Domine* etc., nec benedictionem *Dominus sit in corde meo* etc.

72. Postea recedent cappellani a libro et scotula, et Assistentes denuo sedebunt.

73. Si distributio candelarum facienda sit, poterunt distribui ad mediam partem prosae seu sequentiae, vel circa tempus illud, iuxta numerum eorum, quibus erunt distribuendae.

74. Itaque Sacrista, vel alius delegatus curandae distributioni candelarum, principio sequentiae praesto erit quo loco eadem cera posita erit.

75. Duo, quatuor pluresve clerici super brachiis recipient cereos pro Canonicis, pro Beneficiariis, seu Mansionariis, et ceteris. Tum, comitante Caeremoniario, procedent ante altare et genuflectent ad Crucem; deinde iunctim convertentur ad Episcopum, eique etiam facient genuflexionem.

76. Caeremoniarius intorticium tradet Episcopi cappellano, qui veste talari et pallio indutus stabit prope abacum cum ceteris familiaribus nobilibus.

77. Clerici autem dirimentur per chorum ita ut, qui ceram deferent pro Canonicis, consistant in capite ordinis canonicalis, ex parte dextra aut sinistra, in qua erunt, itemque ceteri.

78. Caeremoniarius, tradito intorticio Episcopi, candelas distribuet Canonicis, initium sumens a digniori et descendens ad reliquos, iuxta ordinem dignitatis et antiquitatis, atque ita, distributione ex una parte absoluta, incipiet ex altera.

79. Hoc ipsum fiet relate ad Beneficiarios seu Mansionarios et ad reliquos.

80. Notandum autem, quod neque Assistentibus nec Ministris altaris neque cappellanis Episcopi donanda est candela, quia non possent eam sustinere accensam, occupati in officio suo.

81. Quum peracta erit distributio, redibunt clerici cum Caeremoniario ante altare, et genuflexiones conficient, ut in accessu.

82. Clerici supradicti, vel alii, sibi comparabunt subtilem candelam, qua debito tempore accendent candelas, idque fiet ad ultimos ferme versus sequentiae. Ad accendendas autem candelas servabunt methodum eandem ac supra; videlicet, accensa candelula, procedent ante altare, genuflectent ad Crucem et ad Episcopum, deinde dirimentur per chorum, et incipient candelas accendere, servantes ordinem, qui adhibitus fuit in distribuendis.

83. Cappellanus autem Episcopi, qui habebit intorticium accensum, cum debitis genuflexionibus, ad thronum accedet, et consistet in latere dextro ad infimum gradum.

84. Ad penultimum, aut ad ultimum sequentiae versum, assurget Diaconus, et Evangeliarium recipiet. Hoc deferet ad altare, faciens primo reverentiam ad Episcopum, deinde ad altare: conscendet suppedaneum; ponet librum in medio altari, et genuflexus in extremitate suppedanei recitabit *Munda cor meum* etc.

85. Quum genuflectet Diaconus in suppedaneo, procedent ante altare Subdiaconus cum acolythis: hi vero non gestabunt candelabra, sed incedentes iunctis manibus subsistent ante infimum gradum, exspectantes Diaconum.

86. Postquam Diaconus recitaverit *Munda cor meum*, assurget, et accepto libro evangeliorum, descendet de altari, et consistet ante ipsum a dextris Subdiaconi.

87. Quum ultima verba ultimi versus canentur sequentiae, Ministri reverentiam ad Crucem, acolythi genuflexionem conficient.

88. Accedent deinde ad Episcopum, et ante infimum throni gradum conficient reverentiam aut genuflexionem, ut ad altare, postea procedent ad evangelium cantandum, quo loco assolet.

89. Subdiaconus sustinebit librum (neque enim adhibetur legile), et acolythi iunctis manibus adstabunt lateribus Subdiaconi.

90. Profectis de throno Diacono, Subdiacono et acolythis, secundus Diaconus assistens tollet gremiale et mitram Episcopo, qui deinde assurget, quando Diaconus incipiet evangelium cantare.

91. Evangelio cantato, Diaconus librum claudet, et facta reverentia aut genuflexione, ut ante, ad Episcopum et ad altare, redibunt ad suum quisque locum: Subdiaconus autem librum tradet acolytho alicui.

92. Exstinguentur candelae, quae distributae et accensae fuerant.

93. Presbyter assistens ante Episcopum sustinebit Missale apertum, et Episcopus cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*.

94. Cappellanus a libro recipiet Missale a Presbytero assistente, et sustinebit illud ante Episcopum, qui leget offertorium *Domine Iesu Christe* etc.

95. Interim praesto erunt Ministri lotionis.

96. Hoc etiam tempore a quodam clerico ponetur legile vel cussinus super altare, a latere evangelii, pro Missali Episcopi.

97. Episcopus, lecto offertorio, sedebit, et primus Diaconus assistens rursus ei mitram imponet.

98. Presbyter assistens annulum Episcopi digito detrahet.

99. Cappellani a scotula et libro ascendent ad altare, et Missale apertum ponent super cussino, ibique remanebunt a latere altaris, tamen extra suppedaneum.

100. Ascendent ad thronum ministri lotionis, et Episcopus lavabit manus. Presbyter assistens mantile porriget Episcopo, et annulum rursus inseret eius digito.

101. Abluente manus Episcopo, genuflectent omnes adstantes, exceptis Canonicis et Praelatis, siqui aderunt, qui assurgent ac sedebunt rursus, quum Episcopus adiverit ad altare.

102. Discedent ministri lotionis, qui manebunt prope abacum usque ad offertorium, propter alteram lotionem.

103. Interea thuriferarius comparabit ignem in thuribulo et Sacrista aderit prope abacum.

104. Diaconus veniet ante altare, ut exspectet Episcopum.

105. Subdiaconus accedet ad abacum, et recipiet Calicem cum Patena, hostiis etc., ac bursam cum corporali, quae erit super Patena, et adesse debebit in altari quando perveniet Episcopus.

106. Acolythus ille, qui deferet ampullas vini et aquae cum patera praegustationis in pelvicula, sequetur Subdiaconum.

107. Sacrista quoque Subdiaconum sequetur ad altare.

108. Profectis de throno ministris lotionis, Episcopus assurget, et ad altare procedet. Praeibit Presbyter assistens, sequetur Episcopus medius inter Diaconos assistentes, et post eum incedent caudatarius et cappellanus a mitra, siquidem reliqui duo cappellani a libro et scotula aderunt ad altare.

109. Quando Episcopus venerit ante altare, recedent Diaconi assistentes, Diaconus autem tollet ei mitram, et Presbyter assistens ad eius sinistram accedet. Faciet iunctim reverentiam ad Crucem, et ascendet ad altare, quod Episcopus osculabitur in medio.

110. Subdiaconus ad altare veniet a latere, quum ascendet Episcopus, et Calicem tradet Diacono.

111. Diaconus accipiet bursam, extrahet corporale, bursam ponet versus cornu evangelii applicans ipsam candelabris, et corporale in medio explicabit.

112. Postea pallam amovebit a Patena, et facta probatione hostiarum atque una ex illis tradita Sacristae, qui eam comedet, dabit alteram cum Patena Episcopo, qui offeret illam, dicens *Suscipe* etc.

113. Idem Diaconus absterget Calicem, et facta probatione vini et aquae, nempe praegustatis illis a Sacrista, infundet vinum in Calicem, et Subdiaconus infundet aquae guttas, non petens benedictionem ab Episcopo, qui recitabit orationem *Deus, qui humanae substantiae* etc., omittens aquae benedictionem.

114. Subdiaconus, non accipiens Patenam, de altari descendet, et consistet ante infimum gradum, in media parte ipsius.

115. Peracta ab Episcopo una cum Diacono oblatione Calicis, et recitata oratione *In spiritu humilitatis* etc., thuriferarius ascendet ad altare, et praesentabit Episcopo thuribulum apertum.

116. Episcopus incensum, ministrante Diacono, in thuribulum demittet, cum formula *Per intercessionem* etc., postea benedicet illud, ut in aliis Missis.

117. Quando Episcopus incensum benedicet, Presbyter assistens amovebit ab altari librum, et recedet de suppedaneo.

118. Subdiaconus ascendet in suppedaneum ad sinistram Episcopi, ut attollat eius planetam, tempore thurificationis.

119. In promptu erunt Ministri lotionis.

120. Episcopus ritu consueto incensabit oblata et altare, ipse deinde a Diacono thurificabitur triplici ductu, ideoque

primus Diaconus assistens meminerit ascendere ad altare, ut mitram Episcopo reponat.

121. Presbyter assistens, dum complebitur thurificatio, reponet librum super altari, et accedet ad dexteram Episcopi.

122. Thurificato Episcopo, Diaconus relinquet thuribulum, et consistet apud Presbyterum assistentem; Subdiaconus prope Diaconum stabit.

123. Dum incensabitur Episcopus, consurget chorus: advertatur autem quod, quum Episcopus lavabit manus, Canonici quidem stent, ceteri genuflectant.

124. Episcopo incensato, ascendent ad altare ministri lotionis; Episcopus lavabit manus; Presbyter assistens porriget ei mantile, quo recepto ab Episcopo, et restituto clerico, qui sustinebat illud, redibit ad Missale.

125. Episcopus, ad altare conversus, recitabit psalmum *Lavabo*, et Diaconus accedet ad dexteram eius.

126. Episcopus, recitato psalmo praedicto, mitram per Diaconum dimittet, et redibit ad medium altaris, sequente Diacono post eum in gradu primo, et Subdiacono post Diaconum in infimo gradu, ubi stabunt usque ad *Sanctus*.

127. In Missa procedetur ut in aliis; interea tamen clerici delegati accendendis candelis venient in chorum ordine supradicto, et accendent candelas cleri, omittentes genuflexionem ante thronum, quoniam abest Episcopus.

128. Praefatio ab Episcopo cantabitur tono feriali.

129. In fine praefationis, clerici quatuor afferent intorticia e cera lutea ante altare pro elevatione, ibique manebunt genuflexi usque ad consummationem inclusive.

130. Circa finem praefationis, Diaconus ascendet ad altare, subsistens a dextris Episcopi, sed Subdiaconus ad altare non ascendet ad dexteram Diaconi (1). *Sanctus* recitato, Diaconus remanebit prope Episcopum.

131. Dicente Episcopo orationem *Hanc igitur oblationem* etc., Caeremoniarius, vel alius, incensum in thuribulum demittet.

132. Subdiaconus transibit in latus epistolae, et accepto a thuriferario thuribulo, consistet ibi, deinde genuflectet, et in elevatione thurificabit SS. Sacramentum.

133. Post elevationem, persistent omnes genibus flexis, exceptis Presbytero assistente, Diaconis assistentibus, Diacono

(1) S. R. C., n. 3769, V.

et Subdiacono, qui manebit in loco suo, cappellanis a libro et a scotula, altero a mitra, et Caeremoniario.

134. Ad orationem *Pater noster*, quae cantabitur ab Episcopo tono feriali, Diaconus descendet post Episcopum: ad verba *Dimitte nobis* etc., Diaconus tantum ascendet ad altare, daturus Patenam Episcopo.

135. Cantato ab Episcopo *Pax Domini* etc., consurget chorus, et Subdiaconus non ascendet ad dexteram Diaconi, recitaturus *Agnus Dei*, sed suo loco manebit (1).

136. In hac Missa pax non donatur.

137. Post consummationem exstinguentur candelae, sedebit clerus in choro, et discedent clerici cum intorticiis, quae reportabunt ad abacum vel in sacristiam.

138. Episcopus lavabit manus post ablutionem, et complebitur Missa, observando quae tradita sunt cap. III, art. IV, § 2, lib. II; in fine autem Episcopus, conversus ad altare, post ultimum *Dominus vobiscum*, dicet *Requiescant in pace*, quod cantabitur a Diacono ad altare converso.

139. Episcopus dicet orationem *Placeat* etc., qua finita, osculabitur altare, omittet benedictionem, signabit altare et seipsum, et incipiet evangelium S. Ioannis, quo incepto, Diaconus ei reponet mitram.

140. Episcopus de altari descendet medius inter Ministros, salutabit Crucem, et perget ad thronum, recitans evangelium S. Ioannis, quod in throno complebit.

141. Post Missam fiet absolutio, numquam enim solemniter celebrari solet quin Officium compleatur absolutione, de cuius ritu sermo erit in capitulo sequenti.

142. Si qua de causa extraordinaria omittenda erit absolutio, et deberet Episcopus paramenta dimittere, euntem ad thronum sequentur clerici, qui illa recipient, et cubicularius qui deferet cappam.

143. Episcopus in throno mitra a Diacono nudabitur ob genuflexionem faciendam ad verba illa *Et Verbum caro* etc.

144. Postea sedebit Episcopus, et Ministri deponent manipulos.

145. Diaconi assistentes recedent ad stallum suum, ubi dimissis paramentis, resument habitus chorales, et revertentur ad thronum, ut assistant Episcopo.

(1) S. R. C., loco cit., IV.

146. Item, statim ac incipiet Episcopus paramenta dimittere, Canonici in suis stallis sacras vestes deponent, et resument insignia choralia.

147. Cappellani a libro et scotula recedent ad pluvialia dimittenda in sacristiam, et induti superpelliceo redibunt immediate ad altare, ut Episcopo inserviant pro gratiarum actione.

148. Ministri autem, dimisso manipulo, exuent Episcopum prius (1) manipulo, deinde successive ceteris paramentis, quae a clericis referentur in altare, et contegentur velo, quo cooperta fuerant.

149. Exuto Episcopo, discedent, et in sacristia paramenta deponent.

150. Diaconi assistentes cappam reponent Episcopo, adiuvante eius cubiculario, qui posteriorem extremitatem vestis ipsius constringet.

151. Se sistent Episcopo cappellani cum Canone et scotula, et ipse leget preces gratiarum actionis.

152. Statuetur interim in medio presbyterio faldistorium cum pulvinis a duobus clericis.

153. Absoluta gratiarum actione, Episcopus de throno descendet, brevi orabit genuflexus in faldistorio, et postquam adoraverit SS. Sacramentum, associatus a Canonicis discedet de ecclesia, et ad suam residentiam revertetur.

Articulus III.

De absolutione pro defunctis ab Episcopo peragenda.

1. Duplici modo absolutio pro defunctis ritu pontificali peragi potest, videlicet cum tumulo sumptuoso in media ecclesia erecto, quod in Caeremoniali Episcoporum vocatur *castrum doloris*, vel cum lectica portatili, aut panno seu lodice nigra, quae ponitur in presbyterio ante thronum Episcopi, quum absoluta erit Missa pro defunctis.

2. Distingui igitur hi duo ritus poterunt in solemnem et minus solemnem, ideoque tradetur methodus servanda in primo et in secundo. Primam autem dividemus in triplicem paragraphum, quarum in prima agetur de primo ritu cum quinque absolutionibus, ut in Caeremoniali Episcoporum, lib. II, cap. XI, n. 13 ss.; in secunda de eodem cum unica

(1) Seu potius, ordine quo imposuerant.

absolutione; in tertia de eodem, Episcopo Missam non celebrante.

3. Pro absolutione solemni, praeparabitur in media ecclesia castrum doloris, vel tumulus formae grandioris, multis cereis ornatus: summitas autem castri doloris cooperietur lodice nigra, opere magnifico, cum pulvino pariter nigri coloris, super quo ponentur insignia, quae defunctum decorabant. Circa tumulum ardebunt multi cerei vel intorticia e cera communi seu lutea; numerus autem luminum statui poterit ex usu loci et pro qualitate defuncti, in cuius suffragium funus celebratur.

§ 1. *Ritus solemnis cum quinque absolutionibus.*

4. Circa tumulum eundem, si quinque absolutiones faciendae erunt, ponentur in quatuor eius angulis quatuor scabella nuda, aequalia illis, quae adhibentur in throno, et ad caput tumuli, idest versus altare maius statuetur faldistorium ornatum tegumento nigro pro Episcopo super parvo tapeto coloris nigri aut violacei, ac si quatuor Absolventes essent Episcopi, ponetur tapetum exiguum coloris eiusdem sub praedictis scabellis: quod si Celebrans, qui cantavit Missam, esset sive Cardinalis sive Metropolitanus, faldistorio supponetur suppedaneum, quod cooperietur antedicto tapeto. A lateribus faldistorii ponentur duo scabella pro Diaconis assistentibus, et scabellum alterum pro Presbytero assistente, ut deinceps declarabitur.

5. A lateribus tumuli secundum ecclesiam disponentur scamna cum postergali, sed sine suppedali, cooperta pannis violaceis aut nigris pro Canonicis, ea tamen dispositione ut aliquanto absint a scabellis quatuor Absolventium.

6. Sin autem adesset cadaver, faldistorium ponetur ad pedes cadaveris.

7. Notandum, quod quinque absolutiones peragendae sunt tantummodo in funere, quod celebrabitur in obitu Summi Pontificis, proprii Principis, Cardinalium et Episcoporum, quae absolutiones peragendae sunt tantummodo in ecclesia cathedrali, et inhibentur aliis ecclesiis minoribus, quantumvis privilegiatis. Pro aliis, cuiuscumque sint conditionis, una tantum fiet absolutio. In anniversario autem vel alio funere, etiam pro Summo Pontifice, pro Principe, pro Cardinalibus et Episcopis fiet semper unica absolutio.

146. Item, statim ac incipiet Episcopus paramenta dimittere, Canonici in suis stallis sacras vestes deponent, et resument insignia choralia.

147. Cappellani a libro et scotula recedent ad pluvialia dimittenda in sacristiam, et induti superpelliceo redibunt immediate ad altare, ut Episcopo inserviant pro gratiarum actione.

148. Ministri autem, dimisso manipulo, exuent Episcopum prius (1) manipulo, deinde successive ceteris paramentis, quae a clericis referentur in altare, et contegentur velo, quo cooperta fuerant.

149. Exuto Episcopo, discedent, et in sacristia paramenta deponent.

150. Diaconi assistentes cappam reponent Episcopo, adiuvante eius cubiculario, qui posteriorem extremitatem vestis ipsius constringet.

151. Se sistent Episcopo cappellani cum Canone et scotula, et ipse leget preces gratiarum actionis.

152. Statuetur interim in medio presbyterio faldistorium cum pulvinis a duobus clericis.

153. Absoluta gratiarum actione, Episcopus de throno descendet, brevi orabit genuflexus in faldistorio, et postquam adoraverit SS. Sacramentum, associatus a Canonicis discedet de ecclesia, et ad suam residentiam revertetur.

Articulus III.

De absolutione pro defunctis ab Episcopo peragenda.

1. Duplici modo absolutio pro defunctis ritu pontificali peragi potest, videlicet cum tumulo sumptuoso in media ecclesia erecto, quod in Caeremoniali Episcoporum vocatur *castrum doloris*, vel cum lectica portatili, aut panno seu lodice nigra, quae ponitur in presbyterio ante thronum Episcopi, quum absoluta erit Missa pro defunctis.

2. Distingui igitur hi duo ritus poterunt in solemnem et minus solemnem, ideoque tradetur methodus servanda in primo et in secundo. Primam autem dividemus in triplicem paragraphum, quarum in prima agetur de primo ritu cum quinque absolutionibus, ut in Caeremoniali Episcoporum, lib. II, cap. XI, n. 13 ss.; in secunda de eodem cum unica

(1) Seu potius, ordine quo imposuerant.

absolutione; in tertia de eodem, Episcopo Missam non celebrante.

3. Pro absolutione solemni praeparabitur in media ecclesia castrum doloris, vel tumulus formae grandioris, multis cereis ornatus: summitas autem castri doloris cooperietur lodice nigra, opere magnifico, cum pulvino pariter nigri coloris, super quo ponentur insignia, quae defunctum decorabant. Circa tumulum ardebunt multi cerei vel intorticia e cera communi seu lutea; numerus autem luminum statui poterit ex usu loci et pro qualitate defuncti, in cuius suffragium funus celebratur.

§ 1. *Ritus solemnis cum quinque absolutionibus.*

4. Circa tumulum eundem, si quinque absolutiones faciendae erunt, ponentur in quatuor eius angulis quatuor scabella nuda, aequalia illis, quae adhibentur in throno, et ad caput tumuli, idest versus altare maius statuetur faldistorium ornatum tegumento nigro pro Episcopo super parvo tapeto coloris nigri aut violacei, ac si quatuor Absolventes essent Episcopi, ponetur tapetum exiguum coloris eiusdem sub praedictis scabellis: quod si Celebrans, qui cantavit Missam, esset sive Cardinalis sive Metropolitanus, faldistorio supponetur suppedaneum, quod cooperietur antedicto tapeto. A lateribus faldistorii ponentur duo scabella pro Diaconis assistentibus, et scabellum alterum pro Presbytero assistente, ut deinceps declarabitur.

5. A lateribus tumuli secundum ecclesiam disponentur scamna cum postergali, sed sine suppedali, cooperta pannis violaceis aut nigris pro Canonicis, ea tamen dispositione ut aliquanto absint a scabellis quatuor Absolventium.

6. Sin autem adesset cadaver, faldistorium ponetur ad pedes cadaveris.

7. Notandum, quod quinque absolutiones peragendae sunt tantummodo in funere, quod celebrabitur in obitu Summi Pontificis, proprii Principis, Cardinalium et Episcoporum, quae absolutiones peragendae sunt tantummodo in ecclesia cathedrali, et inhibentur aliis ecclesiis minoribus, quantumvis privilegiatis. Pro aliis, cuiuscumque sint conditionis, una tantum fiet absolutio. In anniversario autem vel alio funere, etiam pro Summo Pontifice, pro Principe, pro Cardinalibus et Episcopis fiet semper unica absolutio.

8. Itaque, si Episcopus cantaverit Missam, eaque de causa peragere absolutionem debebit, tradetur duobus clericis pluviale nigrum et formale simplex adhibendum ab Episcopo.

9. Clerici praedicti sequentur alios clericos, qui post Episcopum incedent, recepturi paramenta, ut superius dictum est.

10. Episcopus, conscenso throno, et completa recitatione ultimi evangelii, a sacris Ministris exuetur manipulo, planeta, dalmatica ac tunicella, et induetur pluviali nigro, super quo Diaconus ponet formale simplex. Idem Diaconus reponet eius capiti mitram.

11. Si fiet oratio funebris in laudem defuncti (quae ab Episcopo ordinario, vel eius Vicario generali examinabitur et approbabitur), quando Episcopus indutus erit pluviali, prodibit in medium Orator veste talari et pallio indutus, vel alio habitu qui ei conveniat, dummodo non sit superpelliceum, et facta reverentia aut genuflexione ad Crucem et ad Episcopum, conscendet pulpitum, et quin recitet *Ave, Maria,* initium statim faciet orationis, qua peracta, de pulpito descendet neque Indulgentiam publicabit.

12. Circa finem laudationis funebris se parabunt in sacristia quatuor Canonici digniores, ad quos spectabit absolutiones persolvere, et supra rochetum, si utentur eo, vel supra superpelliceum induent sibi amictum, stolam et pluviale nigrum, ac bireto caput cooperient. Accipient postea candelam, quam dextera aut sinistra sustinebunt, prout docebitur inferius.

13. Sin autem erunt Episcopi, supra rochetum vel si erunt regulares, supra superpelliceum induent amictum, stolam et pluviale nigrum sine formali, et caput cooperient mitra simplici ex tela alba. Adstabunt eis duo cappellani superpelliceo induti, quorum alter inserviet mitrae, alterum deferet intorticium accensum.

14. Absoluta funebri laudatione, vel, si laudatio non fiet, dum Episcopus dimittet paramenta Missae, et induet pluviale, accendentur candelae omnibus illis, quibus distributae fuerint tempore Missae.

15. Quatuor Absolventes exibunt e sacristia; praeibunt duo iuniores, sequentur duo seniores. Si fuerint Canonici, qui duo incedent dextrorsum, cereum sustinebunt dextera, qui sinistrorsum, sinistra. Sin autem essent Episcopi, incedent eodem ordine ac supra, et habebunt a latere binos cappellanos praedictos, quorum unus gestabit intorticium a latere Episcopi vel dextero vel sinistro, iuxta regulam superius traditam.

16. In presbyterium ingressi se disponent ad lineam, videlicet dignior eorum a dextris habebit tertium Absolventem, a sinistris secundum et sinistrae secundi adstabit quartus Absolvens.

17. In presbyterio nudabunt caput et salutabunt Episcopum, deinde procedent ante altare, ubi exspectabunt Episcopum celebrantem, ideoque inter primum et secundum Absolventem relinquetur locus pro Episcopo.

18. Hoc tempore praesto erunt clericus cum vasculo Aquae sanctae et aspergillo, thuriferarius cum thuribulo et navicula, duo acolythi cum candelabris, et clericus unus cum Pontificali, adhibendo in absolutionibus supradictis. Subdiaconus accipiet Crucem processionalem vel archiepiscopalem, si Celebrans fuerit Archiepiscopus, et medium se locabit inter acolythos.

19. Descendet de throno Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, qui sublevabunt eius fimbrias pluvialis, sequente caudatario eius, et tribus cappellanis a libro, a mitra et a scotula, et hic deferet scotulam et alter a libro accipiet Pontificale a clerico praedicto, qui manebit prope ipsum pro actionibus peragendis.

20. Diaconus ministrans aderit prope altare, ut deinde se adiungat ceteris Ministris absolutionis.

21. Episcopus, progressus ante altare, aggregabitur ceteris praedictis Absolventibus, qui omnes coniunctim reverentiam ad altare conficient, deinde procedent ad tumulum, servantes ordinem sequentem:

22. Incedent clavigeri, sive claviger ecclesiae: clericus cum vasculo Aquae sanctae a dextris thuriferarii cum thuribulo: Subdiaconus gestans Crucem medius inter acolythos, ac si Celebrans erit Archiepiscopus, ad eum convertetur imago Crucifixi: sequentur deinde Canonici parati, bini, servantes regulam, ut si fuerint numero dispari, terni incedant ultimo loco in unoquoque ordine: quartus Absolvens a sinistris tertii, ac si fuerint Episcopi, quartus habebit cappellanos suos a latere sinistro, tertius a latere dextro: sequentur primus Absolvens et secundus a sinistris primi, eodem ordine, quo tertius et quartus, ut supra: post quatuor Absolventes incedet Diaconus cum Presbytero assistente a dextris, postremo Episcopus medius inter Diaconos assistentes, quem sequetur caudatarius

et tres cappellani a mitra, a libro et a scotula. Cappellanus Episcopi, qui gestabit intorticium accensum, incedet a dextris primi Diaconi assistentis.

23. In exitu de presbyterio, si Absolventes erunt Canonici, bireto cooperient caput; sin autem Episcopi, sibi mitram imponent ante altare.

24. Quum ventum erit ad castrum doloris seu tumulum, thuriferarius cum clerico deferente vasculum Aquae sanctae, circumibunt tumulum, deinde consistent a dextera faldistorii Episcopi, Crux cum acolythis ad pedem tumuli, vel si aderit cadaver, ad caput cadaveris subsistet.

25. Canonici parati accedent ad scamna ibi praeparata, advertentes ut locum occupent ordine praestituto, videlicet Dignitates versus faldistorium a dextera ipsius, et post eos Canonici Presbyteri: Canonici autem Diaconi a sinistra versus faldistorium contra Dignitates, et post Canonicos Diaconos stabunt Canonici Subdiaconi.

26. Quatuor Absolventes sequentur Crucem, hoc ordine, nempe quum venerint ad scabellum, quod aderit a dextera faldistorii, Absolvens primus salutabit collegam suum, discedet ab eo, et locum illum occupabit. Si fuerint Canonici, dum se invicem salutabunt, caput nudabunt bireto, si Episcopi, non dimittent mitram. Ex cappellanis autem alter cum intorticio subsistet a latere dextero Episcopi, alter a mitra, sinistrorsum.

27. Secundus Absolvens transibit medius inter tertium et quartum Absolventem, et venient ad scabellum quod aderit in angulo tumuli respondente sinistrae Crucis a Subdiacono sustentae, ibique facta sibi mutua inclinatione, ad hoc scabellum accedet quartus Absolvens.

28. Tum tertius Absolvens transibit ad sinistram secundi, et procedentes ulterius ac transeuntes ante Crucem a Subdiacono sustentam, conficient versus ipsam profundam inclinationem. Ad tertium scabellum ubi venerint, quod erit in angulo tumuli respondente dexterae Crucis, praevia mutua inclinatione, locum ibi sumet Absolvens secundus.

29. Tertius Absolvens procedens ulterius veniet ad scabellum, quod respondebit sinistrae faldistorii Episcopi.

30. Episcopus autem accedet ad faldistorium positum in capite tumuli, vel ad pedes cadaveris, adstantibus a lateribus eius Diaconis assistentibus, a dextra primi Diaconi cappellano cum intorticio, et aliquanto propius Presbytero assistente; sinistrae autem secundi Diaconi assistentis adstabunt

cappellani a libro et scotula, clericus qui recipere Pontificale debebit, clerici cum thuribulo et cum vasculo Aquae benedictae, et ante ipsos Diaconus qui ad altare ministravit.

31. Unusquisque loco suo, brevi momento, sedebit, deinde secundus Diaconus assistens tollet Episcopo mitram.

32. Omnes nudato capite consurgent, ac si quatuor Absolventes fuerint Episcopi, mitram sibi ipsi detrahent, quemadmodum facient etiam in posterum, quod heic notamus, ne repetamus alio loco.

33. Se sistet Episcopo Presbyter assistens eique sustinebit Pontificale apertum, ex quo Episcopus tono feriali cantabit orationem *Non intres in iudicium* etc., non praemittens *Oremus* neque ullam faciens variationem, quamquam celebraretur funus pro defuncta aut pro pluribus defunctis, ut fieri solet in Concilio provinciali, in quo celebratur funus pro omnibus Episcopis provinciae vita functis (1).

34. Cantata praedicta oratione, sedebit Episcopus et cum eo ceteri omnes.

35. Cantores incipient cantum responsorii *Subvenite, Sancti Dei* etc.

36. Diaconus primus assistens mitram Episcopo reponet.

37. Si Absolventes erunt Episcopi, Presbyter assistens, tradito Pontificali cappellano a libro, ibit sessum inter Canonicos loco suo, secus sedebit in scabello praeparato prope dexteram Episcopi, eodem modo quo sedet apud thronum.

38. Cappellanus a libro tradet Pontificale alteri clerico, qui adstabit, ut inserviat ceteris Absolventibus.

39. Statim ac sederit Episcopus, duo clerici cum vasculo ac thuribulo, Diaconus ministrans et clericus cum libro accedent ad primum Episcopum absolventem.

40. Quod si primus Absolvens non esset Episcopus, thuriferarius manebit prope Episcopum, et interea procedent ceteri, quos supra nominavimus.

41. Discedentes conficient respective ad Episcopum reverentiam aut genuflexionem.

42. Ante primum Absolventem quum venerint, facient reverentiam, et Diaconus subsistet a dextris illius. Dexterae Diaconi adstabit thuriferarius, et dexterae thuriferarii clericus cum vasculo Aquae benedictae. Clericus cum libro et Caeremoniarius consistent a sinistris illius.

(1) Confer tamen quae dicta sunt n. 7, et dicentur n. 99 huius articuli.

43. Nisi esset Episcopus, thuriferarius procedet deinceps, ut infra.

44. Quum cantores cantaverint *Requiem aeternam* etc., et repetent ℣. *Subvenite*, cappellanus assistens Episcopo primo absolventi, attollet eius fimbriam dexteram pluvialis, et ei se sistet thuriferarius, qui stans praesentabit ipsi thuribulum. Diaconus ministrabit incensum sine osculis, quod praedictus Episcopus demittet in thuribulum cum benedictione consueta.

45. Quod nisi esset Episcopus id faciet Episcopus celebrans, ministrante incensum Presbytero assistente; thuriferarius autem accedet ad primum Absolventem cum thuribulo, quum Episcopus demiserit ac benedixerit incensum.

46. Responsorio a cantoribus cantato, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo.

47. Diaconus tollet mitram primo Episcopo absolventi, vel nisi erit Episcopus, caput ipse nudabit bireto, quod cum cereo tradet Diacono, hic autem clerico aut Caeremoniario.

48. Ceteri Absolventes pariter nudabunt caput, ut supra.

49. Consurgent omnes, et cantores cantabunt *Kyrie, eleison* etc.

50. Diaconus attollet fimbriam dexteram pluvialis primi Absolventis, et absoluto cantu *Kyrie*, hic dicet alta voce *Pater noster*, et continuabitur secreto.

51. Diaconus a clerico vasculum sustinente accipiet aspersorium, et sine osculis tradet illud primo Absolventi, qui de suo loco discedens cum Diacono, incedens a dextris suis asperget castrum doloris in lateribus, videlicet versus locum suum, in medio, deinde versus locum quarti Absolventis; quando transibit ante ipsum, reverentiam faciet: tum procedet ulterius, et salutabit Crucem a Subdiacono sustentam: deinde salutabit secundum Absolventem: asperget autem castrum doloris versus Absolventem istum, versus medium et versus tertium Absolventem, qui aderit in angulo: faciet reverentiam ad eundem, postea ad Episcopum, quando transibit ante ipsum.

52. Reversus ad scabellum suum, tradet aspersorium Diacono, a quo accipiet thuribulum, et adolebit castrum doloris, servans ordinem traditum in aspersione.

53. Thurificatione peracta, et restituto thuribulo Diacono, consistet apud scabellum suum, et stabit: Diaconus ei praesentabit librum, ex quo cantabit versiculum *Et ne nos inducas* cum reliquis, et orationem *Deus, cui omnia vivunt* etc. Ad *Oremus* ante orationem salutabit Crucem, quae aderit ad pedem tumuli vel ad caput cadaveris a Subdiacono sustenta.

54. Orationes recitabuntur singulari aut plurali numero pro circumstantiis (1): si usurpabitur numerus singularis, exprimetur etiam nomen et dignitas defuncti, ut verbi gratia *N. Summi Pontificis*, vel *N. Pontificis nostri* etc.

55. Absoluta oratione, sedebunt omnes, et cantores incipient cantum responsorii secundi *Qui Lazarum resuscitasti* etc.

56. Primus Diaconus assistens reponet Episcopo mitram.

57. Diaconus autem mitram reponet Episcopo primo Absolventi, vel si Episcopus non erit, tradet ei biretum et cereum, ac facta reverentia, procedet cum ceteris supra nominatis ad secundum Absolventem, qui aderit in angulo respondente dexterae Subdiaconi sustinentis Crucem.

58. Euntes illuc procedent dextrorsum, ideoque reverentiam conficient, quando transibunt ante quartum Absolventem et ante Crucem.

59. Thuriferarius, nisi Absolventes fuerint Episcopi, discedet ab aliis, et redibit ad Episcopum, qui tempore debito demittet incensum in thuribulum, idque fiet etiam in reliquis absolutionibus.

60. Quum illuc venerint, exsequentur illa omnia quae praescripta fuerunt pro primo Absolvente, ea tantum differentia, ut secundus Absolvens, in aspergendo et incensando tumulo, incipiat a suo latere dextro, ideoque in transitu salutabit tertium Absolventem, Episcopum, primum Absolventem, quartum Absolventem et Crucem.

61. Post aspersionem ac thurificationem recitabit, ut supra, versiculos et orationem *Fac, quaesumus, Domine* etc.

62. Post orationem fiet totum id, quod superius praescriptum est, et cantores cantabunt responsorium *Domine, quando veneris* etc.

63. Diaconus cum ceteris procedet ad tertium Absolventem, neque salutabit Crucem, neque Episcopum, nec reliquos Absolventes, quum sit in eodem latere.

64. Absolvens tertius exsequetur idem quod ceteri, et in aspergendo ac thurificando, procedens a dextris suis, salutabit

(1) Confer tamen quae dicta sunt n. 7, et dicentur n. 99 huius articuli.

Episcopum, deinde primum Absolventem, et incipiet aspergere vel thurificare, salutabit quartum Absolventem, Crucem, secundum Absolventem, et prosequetur aspersionem vel thurificationem in altero latere.

65. Reversus autem ad scabellum suum, cantabit, ut supra, versiculos cum oratione *Inclina, Domine* etc.

66. Post orationem tertiam, cantores subiungent in cantu responsorium *Ne recorderis* etc., et Diaconus cum ceteris procedent ad quartum Absolventem, sed transeuntes salutabunt Episcopum, deinde Absolventem primum.

67. In aspergendo ac thurificando, quum debeat quartus Absolvens initium sumere a dextris suis, postquam dixerit *Pater noster*, procedet et salutabit Crucem, tum secundum Absolventem; incipiet aspergere vel thurificare, salutabit tertium Absolventem, deinde Episcopum, postea primum Absolventem, et peraget aspersionem vel thurificationem.

68. Recitabit, modo praescripto pro ceteris, orationem *Absolve . . . ut in resurrectionis* etc.

69. Postea cantores cantabunt responsorium *Libera me, Domine, de morte* etc., et Diaconus cum ceteris, facta ad quartum Absolventem reverentia, redibunt ad Episcopum, et transeuntes per dexteram suam, salutabunt Crucem, Absolventem secundum et tertium.

70. Quum ante Episcopum venerint, conficient reverentiam, et Diaconus recedet versus secundum Diaconum assistentem, et ex parte adversa consistent clerici cum vasculo ac thuribulo. Clericus autem librum deferens, tradet illum cappellano a libro.

71. Post *Requiem aeternam*, Presbyter assistens ministrabit incensum Episcopo, qui cum benedictione demittet illud in thuribulum sustentum a thuriferario genuflexo.

72. Sub finem responsorii, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui ad *Kyrie, eleison*, assurget, et cum ipso ceteri omnes.

73. Cantato *Pater noster*, Episcopus descendet de suppedaneo faldistorii, et accipiet aspersorium a Presbytero assistente, qui eo loco manebit, nec praecedens nec sequens Episcopum.

74. Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis attollent, sequente caudatario sustinente extremitatem vestis talaris, asperget castrum doloris a dextris suis, incipiens in latere ubi aderit primus Absolvens.

75. Transiens ante Crucem, reverentiam faciet, ac si ceteri Absolventes erunt Episcopi, reverebitur ipsos, non vero si fuerint Canonici.

76. Presbyter assistens adstabit fere ante faldistorium, ut recipiat aspersorium ab Episcopo, eique tradat thuribulum.

77. Episcopus adolebit castrum doloris eodem modo quo asperserit, ac Presbytero assistenti reddet thuribulum.

78. Redibit deinde ad faldistorium, et ex libro sustento a Presbytero assistente recitabit versiculos et orationem *Absolve . . . ut defunctus* etc.

79. Presbyter assistens, sustinens adhuc librum apertum ante Episcopum, recedet aliquantum ad sinistram eius, qui, recitata oratione, elevabit dexteram versus castrum doloris, et subiungens *Requiem aeternam* etc., signum faciet Crucis. Primus Diaconus assistens attollet fimbriam pluvialis Episcopi.

80. Cantores immediate subiungent *Requiescat in pace*, vel *Requiescant in pace*, et chorus respondebit *Amen*.

81. Episcopus nullum aliud faciet signum Crucis, nec dicet versiculum *Anima eius*, aut *Animae eorum* etc. Quum autem sedebit, reponetur ei mitra a primo Diacono assistente, et sedere continuabit, donec monebitur, ut se addat processioni.

82. Cantato a cantoribus *Requiescat in pace*, proficiscetur Subdiaconus, gestans Crucem, cum acolythis, ante quos locum sument clerici cum thuribulo et vasculo, eodemque ordine ac supra, redibunt in chorum, ubi clerici vasculum et thuribulum ponent in abaco, et acolythi pariter candelabra: Subdiaconus autem firmata Cruce in sua basi, redibit ad altare, et consistet versus cornu evangelii.

83. Interim praesto erunt apud thronum clerici ad recipienda paramenta Episcopi et cubicularius cum cappa eius.

84. Canonici salutabunt Crucem altaris, et recedent ad subsellia sua.

85. Quatuor Absolventes procedent ante altare, ibique se disponent ordine supradicto.

86. Subdiaconus dexterae locum occupabit post eos, itemque Diaconus et Presbyter assistens.

87. Episcopus cum Diaconis assistentibus medium se locabit inter ipsos, reverentiam faciet ad Crucem, ac si Absolventes erunt Episcopi, salutabit eos, qui respondebunt pari inclinatione, non dimittentes mitram.

88. Episcopus procedet ad thronum, adstantibus Diacono et Subdiacono: Assistentes venient ad stallum suum, et paramenta ibi deponent.

89. Quatuor Absolventes ordine supradicto redibunt in sacristiam.

90. Canonici et ceteri de choro exstinguent candelas, et ubi incipiet Episcopus sacra paramenta dimittere, se illis exuent etiam Canonici.

91. Venient etiam in sacristiam cappellani a libro et scotula ad pluvialia dimittenda, et redibunt in chorum, ut inserviant Episcopo in gratiarum actione post Missam.

92. Episcopus, conscenso throno, sedebit, et a sacris Ministris exuetur paramentis, quae a clericis deferentur ad altare.

93. Redibunt interim ad thronum Diaconi assistentes, induti habitu chorali.

94. Ministri sacri, exuto Episcopo, de throno descendent, et sacra paramenta dimittent.

95. A Diaconis assistentibus, adiuvante cubiculario, Episcopo reponetur cappa: cubicularius firmabit extremitatem posteriorem vestis episcopalis.

96. Se sistent Episcopo cappellani a libro et scotula; Episcopus autem leget preces pro Missae gratiarum actione.

97. Clerici duo reponent faldistorium cum pulvinis ante altare.

98. Completa gratiarum actione, descendet de throno Episcopus, brevi orabit genibus flexis in faldistorio, et associatus a Canonicis adorabit SS. Sacramentum, postea se recipiet ad aedes suas.

§ 2. *Ritus solemnis cum unica absolutione.*

99. Dictus ordo servabitur, ut superius innutum est, in funeribus celebratis prima vice in obitu Summi Pontificis, proprii Principis, Cardinalium et Episcopi ordinarii, ac in ecclesiis cathedralibus tantummodo. In aliis funeribus celebrandis, in anniversario aut diebus tertio, septimo, tricesimo, qui distinguentur a primo, si castrum doloris erigetur in media ecclesia, una fiet ab Episcopo absolutio, ceteris quatuor omissis.

100. Quocirca, si Episcopus cantabit Missam, et post Missam peraget absolutionem, servabitur methodus superius tradita, exceptis praescriptionibus illis, quae statutae sunt pro ceteris quatuor Absolventibus, quae, ob rationem allatam, locum hic non habent.

§ 3. *Ritus absolutionis solemnis, Episcopo Missam non celebrante.*

101. Sin Episcopus non cantabit Missam, sed tantum intererit Missae, et cupiet deinde peragere absolutionem super tumulum, servabitur ordo sequens:

102. Ante castrum doloris, ornatum ut supra, praeparabitur faldistorium instructum tegumento nigro, et sub ipso suppedaneum contectum tapeto violaceo. Neque scamnis neque scabellis opus est pro Canonicis et Assistentibus.

103. Super abaco aderit vasculum Aquae sanctae cum aspersorio utendum ab Episcopo, formale simplex in lance, pluviale cum stola nigra, amictus et mitra simplex aut damascena alba aut linea sive e tela alba, cum velo seu vimpa pro ministro. Praeparabitur etiam Pontificale (pars 3) et scotula cum candela, praeter candelabra cum cereis pro acolythis.

104. Loco solito, prope latus evangelii, firmabitur in basi Crux processionalis, vel archiepiscopalis, pro qualitate Celebrantis.

105. Sacro peracto, et profecto Celebrante cum Ministris, paramenta supradicta Episcopi distribuentur clericis, qui ea deferent ad thronum, sequente cappellano a mitra, qui sibi imponet collo velum, quo mitram sustineat. Ascendet etiam ad thronum cubicularius, ut Episcopo cappam detrahat.

106. Pervenientibus clericis cum paramentis ante thronum, Episcopus cappam dimittet, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, qui extremitatem posteriorem eius vestis expediet.

107. Deinde ab eisdem Diaconis assistentibus induetur amictu, stola et pluviali nigro, super quo primus Diaconus assistens imponet formale. Tum Diaconus idem imponet capiti eius mitram simplicem.

108. Interea praesto erunt clerici cum vasculo ac thuribulo apud altare: crucifer, indutus superpelliceo, accipiet Crucem, prope quam sument locum acolythi cum candelabris ac duo cappellani a libro et scotula, qui ex abaco acceperint Pontificale et scotulam.

109. Descendet de throno Episcopus, et transiens ante Canonicos, qui aderunt in choro, non dabit eis benedictionem, et facta ad altare reverentia, procedetur ad tumulum seu castrum doloris, ordine sequenti:

110. Praeibit claviger seu clavigeri ecclesiae: duo clerici cum vasculo Aquae sanctae ac thuribulo, et hic ferens thuribulum adstabit sinistrae alterius: crucifer cum Cruce, medius inter acolythos, ac si Celebrans fuerit Archiepiscopus, vertetur ad eum imago Crucifixi: Episcopus, medius inter Diaconos assistentes indutos habitu chorali: caudatarius, qui sustentabit eius vestis extremitatem posteriorem: postremo tres cappellani a mitra, libro et scotula.

111. Quum ventum erit ad castrum doloris, clerici cum vasculo et thuribulo procedent prope faldistorium, ibique subsistent versus partem dexteram. Crucifer cum Cruce et acolythi cum candelabris venient ad pedem tumuli, versus portam ecclesiae. Episcopus petet faldistorium, in quo sedebit, adstantibus Diaconis assistentibus, caudatarius et cappellanus a mitra stabunt a sinistra, prope secundum Diaconum assistentem.

112. Sedenti Episcopo secundus Diaconus assistens tollet mitram, et se sistent cappellani a libro et scotula.

113. Episcopus surget, ac tono feriali cantabit orationem *Non intres in iudicium* etc.

114. Responso *Amen* a choro, Episcopus sedebit in faldistorio, et primus Diaconus assistens reponet ei mitram.

115. Cantores immediate cantabunt responsorium *Libera me, Domine* etc.

116. Circa dimidium responsorii, Presbyter assistens discedet de loco, quem occupabit in choro, et facta ad Crucem reverentia, accedet ad Episcopum, ante quem faciet reverentiam, et consistet a dextris eius.

117. Cantato a cantoribus ℣. *Requiem aeternam*, se sistet Episcopo thuriferarius: Diaconi assistentes attollent eius fimbrias pluvialis: Presbyter assistens ministrabit sine consuetis osculis incensum, quod Episcopus cum benedictione usitata iniiciet in thuribulum a thuriferario genuflexo sustentum.

118. Demisso in thuribulum incenso, quando parum aberit ut cantus responsorii finiatur, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo.

119. Ubi cantores incipient *Kyrie, eleison*, Episcopus assurget.

120. Cantato *Kyrie*, Episcopus alta voce dicet *Pater noster*, quod continuabitur secreto, discedet de faldistorio, et Presbyter assistens praesentabit ei aspersorium.

121. Episcopus circumibit tumulum, aspergens ut supra.

122. Aspersione peracta, aspergillum restituet Presbytero assistenti, a quo accipiet thuribulum, quod pariter ei post thurificationem reddet, ac revertetur ad faldistorium.

123. Presbyter assistens thuribulum, ab Episcopo redditum, restituet thuriferario, et in chorum ad locum suum redibit.

124. Episcopus in faldistorio adstans recitabit e Pontificali, a cappellano sustento, versiculos cum una ex orationibus statutis pro quinque absolutionibus.

125. Post orationem, recedet ex una parte cappellanus a libro, non claudens Pontificale, et Episcopus elevans dexteram versus tumulum, signum Crucis faciet, dicens *Requiem aeternam* etc., ac responso *Et lux perpetua* etc., cantores subiicient in cantu *Requiescat in pace.* ℟. *Amen.*

126. Episcopus, nullam adiungens aliam precem aut versiculum, sedebit, et a secundo Diacono assistente reponetur ei mitra; tum ordine notato in accessu redibitur in chorum, ubi Episcopus apud thronum dimittet sacra paramenta, et facta oratione ad altare, deinde ad SS. Sacramentum, associatus a Canonicis et clero, revertetur ad residentiam suam.

§ 4. *Ritus absolutionis minus solemnis.*

127. Absolutio minus solemnis, quando aberit castrum doloris a media ecclesia, peragetur sequenti modo:

128. Praeparabuntur in abaco candelabra pro acolythis, vasculum Aquae sanctae cum aspergillo; thuribulum, Rituale aut Missale, in quo exstet adiunctus absolutionis ritus, et coopertum erit tegumento nigro; scotula cum candela, mitra simplex damascena vel linea alba cum velo, amictus, stola cum pluviali nigro et formale simplex in lance. Aderit iam parata seu lodix nigra, sternenda ante thronum Episcopi, vel lectica aut parvus tumulus coopertus lodice nigra, ponendus, ut supra, ante thronum.

129. Statim post peractum Sacrum, distribuentur clericis paramenta Episcopi, quae deferent ad thronum ubi de choro discesserit Celebrans cum Ministris.

130. Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, tollent cappam Episcopo, cui deinde induent amictum, stolam et pluviale

nigrum, super quo ponetur formale, et primus Diaconus assistens capiti imponet mitram.

131. Dum parabitur Episcopus, clerici duo ponent ante thronum lecticam, aut extendent lodicem nigram.

132. Sedente Episcopo, sedebit chorus, et cantores cantabunt responsorium *Libera me, Domine* etc.

133. Aderunt apud abacum duo clerici cum vasculo ac thuribulo.

134. Item aderunt prope secundum Diaconum assistentem duo cappellani cum Missali, aut Rituali, et cum scotula.

135. Quando a cantoribus cantabitur ℣. *Requiem aeternam*, cum debitis genuflexionibus ad altare et ad Episcopum, ascendent ad thronum clerici cum vasculo ac thuribulo.

136. Presbyter assistens a latere ascendet ad thronum, et consistet a dextris Episcopi.

137. Cantato praedicto versiculo, Presbyter assistens incensum ministrabit Episcopo, qui cum benedictione consueta imponet illud in thuribulum sustentum a thuriferario genuflexo: Diaconi assistentes attollent eius fimbrias pluvialis.

138. Sub finem cantus responsorii, duo acolythi accipient candelabra, et cum debitis genuflexionibus accedent ad thronum, et consistent ante ipsum, sed aliquantum inter se dirempti, ne aspersionem et thurificationem impediant.

139. In fine cantus praedicti, secundus Diaconus tollet mitram Episcopo, qui assurget statim ac cantores incipient cantare *Kyrie, eleison*.

140. Episcopus subiunget *Pater noster*, quod continuabitur secreto, et a Presbytero assistente accepto aspersorio, asperget versus lecticam vel pannum nigrum in medio, a sinistris et a dextris suis.

141. Restituet aspersorium Presbytero assistenti, et accepto thuribulo ab eodem, adolebit eodem modo, quo asperserit.

142. Presbyter assistens receptum ab Episcopo thuribulum restituet thuriferario, et descendens a latere de throno redibit ad locum suum.

143. Clerici pariter cum thuribulo et vasculo descendent de throno, et cum debitis genuflexionibus ad abacum redibunt, ubi illa deponent.

144. Cappellani a libro et scotula se sistent Episcopo, qui cantabit versiculos *Et ne nos* etc., atque orationem recitatam in Missa: postea subiunget *Requiem aeternam* etc., nullum faciens Crucis signum. Cantato deinde ℣ *Requiescat in pace* cum *Amen* a cantoribus, Episcopus, nullum addens verbum, Crucis signum faciet versus lecticam vel pannum nigrum, et sedebit.

145. Discedent acolythi cum candelabris, quae reportabunt ad abacum.

146. Tolletur de medio lectica seu pannus niger.

147. Episcopus dimittet sacras vestes, et cappam resumet, eodemque tempore reponetur in medio ante altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

148. Episcopus de throno descendet, ac brevi orabit genuflexus in faldistorio; associabitur a Canonicis, adorabit SS. Sacramentum, et se recipiet ad residentiam suam.

Articulus IV.

De assistentia ab Episcopo pluviali parato praestanda Missae solemni de requie a Canonico celebratae.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparabitur faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut descriptum est cap. IV libri huius.

2. Accendentur cerei in sex candelabris, quando Episcopus adorabit SS. Sacramentum, in accessu ad ecclesiam et in discessu ab eadem.

Apud altare maius. — 3. Altare maius ornabitur sex candelabris et Cruce simili. Cerei erunt e cera lutea seu communi, candelabra ex aurichalco vel ex aere, non argento nemuni, candelabra ex aurichalco vel ex aere, non argento neque auro colorata. Nullus inter candelabra ponetur ornatus, qui festum indicet aut solemnia. Praeter tres tobaleas, quarum superior debet latera altaris contegere, ornabitur pallio nigro. Super altari disponentur paramenta Episcopi, videlicet pluviale cum stola nigra, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae cooperientur velo nigro: prope paramenta aderit formale simplex in lance, et in latere evangelii, mitra simplex aut damascena aut e tela alba, cum vimpa seu velo pro cappellano, qui gestabit ipsam. Altaris gradus sternentur tapeto coloris violacei.

4. Pavimentum presbyterii nullo cooperietur tapeto.

5. Abacus contegetur albo mantili et super ipso disponentur quae ad Missam opus sunt, scilicet Calix cum purificatorio

Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali quae contegentur velo nigro Calicis. Aderunt ampullae vini et aquae in pelvicula: mappula: campanula: duo aut quatuor intorticia pariter e cera communi pro elevatione: thuribulum cum navicula: vasculum Aquae sanctae cum aspersorio: scotula cum candela e cera alba: Missale instructum veste et signaculis nigri coloris pro Episcopo, in cuius fine exstet adiunctus absolutionis ritus: alterum simile cum eadem veste ut supra, pro Celebrante: pulvinus niger aequalis paramentis vel legile pro Missali Celebrantis: Epistolarium et Evangeliarium cum tegumento, ut supra. Prope abacum praeparabitur lodix nigra sternenda ante gradus throni pro absolutione, vel lectica cooperta lodice nigra.

6. Prope altare, in latere evangelii, si Ordinarius erit Metropolitanus, statuetur basis pro stabilienda Cruce archiepiscopali.

7. In latere autem epistolae praeparabitur scamnum consuetum pro Celebrante et Ministris, contectum panno seu tapeto violaceo.

8. Thronus Episcopi, in baldachino, in cathedra et in postergali, ornabitur lodicibus panni violacei, quae erunt et ipsae instructae praetextis sericeis coloris eiusdem. Aderunt tria scabella pro Assistentibus, et gradus throni sternentur tapeto violaceo. Aderit etiam pulvinus niger aequalis paramentis, quo utetur Episcopus in genuflexione ad ultimum evangelium.

9. In medio presbyterio prope altare disponentur pro Episcopo faldistorium cum pulvinis violaceis, nullo textili opere ex auro aut argento distinctis, et faldistorio supponetur parvum tapetum laneum coloris violacei.

10. Ponentur in presbyterio candelabra maiora cum intorticiis aut cereis e cera communi, numero non minore quatuor, nec sex maiore.

In sacristia. — 11. Disponentur paramenta nigri coloris pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta, stola et manipulus pro Celebrante; dalmatica, stola et manipulus pro Diacono; tunicella et manipulus pro Subdiacono; tria cingula, tres albae tresque amictus. Praeterea duo candelabra cum candelis e cera communi pro acolythis, et superpellicea quae satis sint pro inservientibus.

§ 2. *In functione.*

12. Sub finem Officii, si vigebit usus, signum functionis dabitur campanis luctuose pulsandis.

13. Officio absoluto, sonabitur campanula sacristiae, qua nunciabitur Canonicis et clero, ut associent Episcopum.

14. Induentur interim in sacristia vestibus sacris Celebrans et Ministri, qui, praecedentibus acolythis cum candelabris accensis, procedent ad altare.

15. Quum ad altare ventum erit, Celebrans reverentiam, ceteri omnes genuflexionem ad Crucem conficient, excepto casu, quo etiam sacri Ministri essent Canonici, qui tunc, non genuflexionem, sed reverentiam ad Crucem facient.

16. Acolythi, depositis in abaco candelabris, ibi consistent. Celebrans cum Ministris recedent ad scamnum sibi praeparatum, ibique sedebunt. Si supererunt alii clerici, adstabunt prope abacum.

17. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, non pulsabuntur festivo more campanae neque sonabitur organis.

18. Episcopus, adorato SS. Sacramento, procedet ad altare maius.

19. Quum intrabit in presbyterium, Celebrans et Ministri caput aperient, et assurgent: Celebrans reverebitur eum profunda inclinatione, Ministri genuflexione, qui, si fuerint Canonici, salutabunt eum, eodem modo ac Celebrans.

20. Episcopus salutabit Crucem, et genua flectet in faldistorio, non donans benedictionem Celebranti nec Ministris.

21. Canonici et ceteri de clero occupabunt locum quisque suum in choro, exceptis Canonicis Diaconis assistentibus.

22. Clerici, quorum officium afferre ad thronum paramenta Episcopi, una cum cappellano a mitra, genuflectunt apud altare.

23. Diaconi assistentes medium inter se accipient Episcopum, et prope ipsum stabunt caudatarius et cappellani a libro et scotula.

24. Assurget Episcopus, atque iterata ad Crucem reverentia, ad thronum accedet, adstantibus a lateribus eius Diaconis assistentibus, et sequentibus caudatario, sustentante extremitatem posteriorem cappae, cappellanis a libro et scotula, ac cubiculario, qui cappam recepturus erit.

25. Episcopus, transiens per chorum dum procedet ad thronum, abstinebit a benedicendo clero. Hic tamen in transitu Episcopi genua submittet, ut in aliis functionibus.

26. Profecto de altari Episcopo, tolletur de medio a duobus clericis faldistorium cum pulvinis, et immediate paramenta Episcopi distribuentur clericis destinatis, qui coniunctim ea deferent ad thronum.

27. Dignitates et Canonici circulum non efficient quando se parabit Episcopus, nec facient ad *Kyrie*, ad *Sanctus* et ad *Agnus Dei*.

28. Pervenientibus clericis cum paramentis ad thronum, Episcopus assurget, et cappam dimittet, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, qui subsistet prope secundum Diaconum assistentem. Cubicularius expediet Episcopo extremitatem posteriorem vestis talaris, et secum feret cappam, quam complicabit, relaturus in fine Officii.

29. Diaconi assistentes induent Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali nigro, super quo firmabitur formale simplex. Sedenti deinde Episcopo primus Diaconus assistens imponet mitram.

30. Interea Celebrans cum Ministris de scamno discedent, et cum debitis reverentiis consistent ante altare versus cornu evangelii.

31. Episcopus de throno descendet medius inter Diaconos assistentes, sequente caudatario sustentante extremitatem vestis eius, et cappellano a mitra.

32. Episcopus, transiens per chorum, non benedicet clerum. Adstanti deinde ante altare secundus Diaconus assistens tollet mitram. Celebrans autem accedet ad Episcopum et adstabit lateri eius sinistro.

33. Episcopus incipiet Missae confessionem et Celebrans respondebit.

34. Diaconi assistentes recedent post Episcopum, et stantes recitabunt confessionem inter se.

35. Ministri Celebrantis recedent post ipsum, stantes versus latus evangelii, si erunt Canonici, secus genuflexi, et confessionem inter se recitabunt.

36. Ceteri flectent genua, itemque clerus in choro, exceptis Canonicis et Praelatis, si qui aderunt.

37. Quum Episcopus recitaverit *Indulgentiam, absolutionem* etc., Celebrans respondebit *Amen*, reverebitur eum, et recedet.

38. Ministri assurgent, et Celebrans medius consistet inter eos, quibuscum prosequetur recitare reliquos versiculos *Deus, tu conversus* etc.

39. Diaconi assistentes, profecto Celebrante, approximabunt ad Episcopum, qui cum eis prosequetur reliquos versiculos usque ad *Oremus* (1).

40. Cappellani a libro et scotula, accipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo, et praesto erunt prope thronum.

41. Episcopus, dicto *Oremus* et facta ad altare reverentia, a primo Diacono assistente cooperietur mitra, et quin donet benedictionem Celebranti et clero, perget ad thronum, Ministris praedictis, aliis comitantibus, sequentibus aliis.

42. Profecto de altari Episcopo, Celebrans cum Ministris ad altare ascendet, dicens orationem *Aufer a nobis* etc. Deinde altare osculabitur, et transibit ad Missale, ibi positum a clerico in principio Missae, leget introitum, et recitabit *Kyrie* alternatim cum Ministris.

43. Clerici duo reponent faldistorium cum pulvinis ante altare.

44. Episcopus, conscenso throno, sedebit, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

45. Ante eum se sistent cappellani cum scotula et Missali; ipse assurgens et signum Crucis faciens versus librum, leget introitum, post quem recitabit *Kyrie* alternatim cum Assistentibus. Canonici *Kyrie* recitabunt ad invicem, stantes in choro, non descendentes ad circulum, idemque facient ceteri de choro.

46. Dicto *Kyrie*, Episcopus sedebit, et primus Diaconus, assistens imponet ei mitram.

47. Descendet de throno Episcopus, et procedet ad altare consistens in faldistorio.

48. Diaconus secundus tollet ei mitram, et cessabit cantus *Kyrie*.

49. Celebrans veniet in medium altaris, quo osculato, convertetur ad populum, cantabit *Dominus vobiscum*, ac responso *Et cum spiritu tuo*, Episcopus genuflectet in faldistorio, super quo fimbriae pluvialis extendentur ab Assistentibus.

50. Celebrans reversus ad Missale cantabit tono feriali orationem respondentem, ad quam omnes genuflectent, ex-

(1) Inspiciatur adnotatio subiecta n. 40, cap. VIII, art. I huiusce libri. A.

ceptis Diacono, Subdiacono et Caeremoniario, qui assistet Celebranti.

51. Completa oratione, assurget Episcopus, et facta reverentia ad Crucem, cooperietur mitra a primo Diacono assistente, redibit ad thronum, et sedebit.

52. Sedebunt etiam Assistentes et chorus.

53. Presbyter assistens, ubi thronum conscenderit Episcopus, de suo stallo descendet, prodibit in medium presbyterium, salutabit altare, deinde Episcopum ante thronum, ascendet ad thronum, et sedebit in scamno assistentiae.

54. Subdiaconus, quum in thronum ascenderit Episcopus, recipiet librum epistolarum, procedet ante altare, et genuflexionem faciet aut reverentiam ad Crucem, deinde reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum, et perget ad cantandam epistolam eodem ordine ac superius, cap. VIII, art. I, n. 76.

55. Celebrans interea leget epistolam, graduale et sequentiam.

56. Subdiaconus, cantata epistola, claudet librum, redibit in medium presbyterium, iterabit ad Episcopum reverentiam aut genuflexionem, idemque deinde faciet ad pedem altaris, et libro tradito Caeremoniario vel clerico alicui, redibit ad Celebrantem, et consistet a dextris Diaconi.

57. Cantata epistola, se sistent Episcopo cappellani cum Missali et scotula. Episcopus leget epistolam, graduale, sequentiam, postea iunctis manibus *Munda cor meum* etc. et evangelium.

58. Quando Episcopus leget epistolam et reliqua, Assistentes adstabunt, et sedebunt rursus, quum legere desierit, ac recesserint cappellani cum libro et scotula.

59. Celebrans, lecta sequentia, dicet *Munda cor meum* in medio altari, deinde leget evangelium in altero altaris latere, ubi Subdiaconus posuerit Missale.

60. Postea Celebrans cum Ministris, peracta ad Crucem reverentia, descendent a latere de altari, et considebunt in scamno. Si distribuendae clero sunt candelae, serventur quae diximus hoc cap. IX, art. II, huius libri, n. 73 et seqq.

61. Sub finem sequentiae, surget Diaconus, accipiet librum evangeliorum, reverebitur Celebrantem; progressus ferme ante altare faciet reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum; veniet ante altare, faciet reverentiam vel genuflexionem ad Crucem; ascendet ad altare, ponet in media mensa

librum evangeliorum, et genuflexus in extremo suppedaneo, iunctis manibus recitabit *Munda cor meum* etc.

62. Subdiaconus cum acolythis, iunctis manibus, quia candelabra non gestant, peracta ad Celebrantem tantum reverentia, procedent recta ad pedem altaris, ibique subsistent, stantibus acolythis a lateribus Ministrorum.

63. Diaconus, recitato *Munda cor meum* etc., assurget, librum evangeliorum accipiet, de altari descendet, et a dextris Subdiaconi consistet.

64. Iunctim conficient reverentiam aut genuflexionem ad altare, convertentur deinde versus Episcopum, Subdiacono adstante a sinistris Diaconi, peragent genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, et procedent ad evangelium cantandum, ordine superius innuto, cap. VIII, art. I, n. 100 et seqq.

65. Episcopus, dimissa mitra per secundum Diaconum assistentem, assurget, et ad cantum evangelii stabit iunctis manibus.

66. Celebrans, profectis Ministris antedictis, ascendet a latere ad altare, et consistet in latere epistolae conversus ad Diaconum, qui cantabit evangelium.

67. Cantato evangelio, Diaconus claudet librum, quem apud se retinebit Subdiaconus.

68. Ministri cum acolythis, ordine supradicto, facient genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, et procedent ante altare, ubi peracta respective reverentia vel genuflexione, Subdiaconus librum tradet cuidam acolythorum.

69. Ministri se disponent post Celebrantem, et acolythi ad abacum redibunt.

70. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*, deinde leget offertorium.

71. Episcopus, dicto a Celebrante *Oremus*, sedebit, cooperietur mitra a primo Diacono assistente, tum venientibus cappellanis cum libro et scotula, leget offertorium.

72. Diaconus transibit ad dexteram Celebrantis, et Subdiaconus, facta reverentia vel genuflexione ad Crucem altaris, perget ad abacum, accipiet Calicem, in quo aderit bursa cum corporali, et eum afferet ad altare.

73. Praesto erit interea thuriferarius cum thuribulo.

74. Diaconus corporale explicabit in media mensa, porriget deinde Patenam cum hostia Celebranti, qui peraget oblationem hostiae, et Missam prosequetur ritu tradito pro aliis Missis cantatis.

75. Thuriferarius vel Caeremoniarius afferet ad thronum thuribulum, et statim post discessum utriusque cappellani cum libro et scotula, qui haec referent ad abacum, ascendet cum debitis genuflexionibus, et naviculam tradet Presbytero assistenti, qui consistet a dextris Episcopi.

76. Episcopus incensum in thuribulum demittet, recitans orationem *Per intercessionem* etc., ac benedicet.

77. Thuriferarius thuribulum reportabit ad altare, tradet ipsum Diacono, hic autem Celebranti, qui thurificabit oblata et altare ritu consueto.

78. Diaconus adolebit Celebrantem duplici ductu ac thuribulum restituet thuriferario, qui deferet illud ad pedem throni.

79. Presbyter assistens, manu sustinens biretum, de throno descendet, tradet biretum thuriferario, et accepto ab eo thuribulo, reverentiam faciens ante et post thurificationem, triplici ductu incensabit Episcopum, qui hoc actu assurget ac totus chorus cum eo.

80. Episcopus post thurificationem sedebit denuo, cumque ipso chorus et Assistentes.

81. Presbyter assistens, thuribulo restituto thuriferario, recipiet ab eo biretum, iterabit reverentiam ad Episcopum et ad altare, postea redibit ad stallum suum in chorum.

82. Ad *Per omnia saecula* ante praefationem, secundus Diaconus assistens mitram tollet, ac primus pileolum (1), Episcopo, qui non discedet de throno, sed adstabit, recitaturus deinde *Sanctus* una cum Assistentibus.

83. Praesto erunt interea clerici cum intorticiis e cera lutea pro elevatione.

84. Sic etiam clerici duo reponent ante altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

85. Recitato *Sanctus*, Episcopus sedebit, et primus Diaconus assistens reponet eius capiti pileolum et mitram.

86. Clerici cum intorticiis procedent ante altare, genuflectent ad Crucem, deinde convertentur et genuflectent ad Episcopum: postea dirimentur et genuflectent a lateribus altaris, facie ad invicem versa; eoque statu manebunt usque ad exitum consummationis.

87. Episcopus, resumpta mitra, descendet de throno et veniet ad faldistorium ante altare. Ibi secundus Diaconus assistens ei tollet mitram, primus pileolum, postquam genua flexerit in faldistorio (1), eoque statu manebit donec cantatum erit *Pax Domini* ante *Agnus Dei*.

(1) Vide notam ad n. 151, pag. 160.

88. Diaconi assistentes extendent fimbrias pluvialis super faldistorio, postea genibus instabunt a lateribus Episcopi.

89. Subdiaconus recedet aliquantum versus partem epistolae, ne tergum directe vertat ad Episcopum.

90. Subdiaconus idem in elevatione thurificabit SS. Sacramentum, et hanc ob causam recipiet thuribulum, in quo positum iam erit incensum a thuriferario vel a Caeremoniario.

91. Cantato a Celebrante *Pax Domini*, et responso a choro *Et cum spiritu tuo*, assurget Episcopus, et genuflexionem ad SS. Sacramentum faciet utroque genu, et eius Assistentes hoc ipsum exsequentur (2). Primus Diaconus assistens reponet eius capiti pileolum et mitram.

92. Episcopus redibit in thronum, ibique sedebit. Diaconus secundus assistens tollet ei mitram, primus pileolum; assurget, et chorus tunc incipiet cantare *Agnus Dei*.

93. Celebrans cum Ministris, Episcopus cum Assistentibus et clerus in choro recitabunt *Agnus Dei*.

94. Interea cappellani a libro et scotula resument ex abaco Missale et scotulam, et redibunt prope secundum Diaconum assistentem.

95. Quum Celebrans consummaverit Calicem, Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei pileolus et mitra.

96. Clerici cum intorticiis consurgent, ibunt ante altare, genuflexionem conficient ad Crucem, deinde ad Episcopum, postea pergent ad abacum vel in sacristiam, ubi exstinguent ac deponent intorticia.

97. Cappellani cum libro et scotula se sistent Episcopo, qui leget ℣. *Communio*, postea recedent, et meminerint ex abaco sumere librum alterum pro absolutione, nisi ritus illius insertus sit in fine Missalis.

98. Quando Celebrans transibit in latus epistolae ad legendum *Communio*, Episcopus assurget, de throno descendet ad faldistorium, quo quum venerit, mitra nudabitur a secundo Diacono assistente.

99. Episcopus ibi adstabit, exspectans quoad Celebrans cantet *Dominus vobiscum*.

(1) Caerem. Epp., lib. I, cap. VIII, n. 3.
(2) Vide notam ad n. 132, pag. 230.

100. Responso a choro *Et cum spiritu tuo*, genuflectet Episcopus, et Diaconi assistentes extendent pluviale illius super faldistorio.

101. Ad orationem omnes flectent genua, ut ad alteram ante epistolam.

102. Cantato *Postcommunio*, Episcopus assurget, reverentiam faciet ad Crucem, et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra.

103. Episcopus redibit in thronum, ibique sedebit; a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, deinde rursus assurget.

104. Tunc Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*, et Diaconus *Requiescant in pace*.

105. Celebrans, recitata oratione *Placeat* etc., leget ultimum evangelium, in cuius fine genuflectet etiam Episcopus stans in throno.

106. Postea Episcopus sedebit, ac rursus cooperietur mitra a primo Diacono assistente.

107. Discedent de altari Celebrans cum Ministris, et redibunt in sacristiam ad sacra indumenta dimittenda.

108. Postremo peragetur absolutio, ordine declarato articulo praecedenti.

Articulus V.

De assistentia Episcopi cappa induti Missae solemni de requie a Canonico celebratae et de absolutione peragenda a Celebrante, praesente Episcopo

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparabitur faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut notatum est cap. IV huius libri.

2. Accendentur sex consueti cerei in altari, quando Episcopus adorabit SS. Sacramentum, in accessu ad ecclesiam et in discessu ex eadem.

Apud altare maius. — 3. Altare instruetur sex candelabris ex aurichalco aut ex aere, non argento neque auro coloratis, et Cruce simili candelabris. Cerei sunto e cera lutea seu communi, neque ullum ornamentum inter candelabra ponetur, quod festum indicet aut solemnia. Praeter tres tobaleas, superior quarum cooperiet latera altaris, apponetur pallium nigri coloris. Super mensa praeparabitur Missale in cuius fine insertus sit ritus absolutionis, cum veste nigra et signaculis similibus pro Celebrante, positum in cussino aequali paramentis, vel super legili. Gradus altaris cooperientur tapeto coloris violacei.

4. Pavimentum presbyterii nudum erit.

5. Abacus contegetur alba tobalea, et super ipso ponentur quae opus sunt ad Missam, videlicet Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali, quae omnia cooperientur velo Calicis nigro. Aderunt insuper ampullae plenae vini et aquae in pelvicula; mappulla; campanula; duo vel quatuor intorticia e cera lutea pro elevatione; thuribulum cum navicula; vasculum Aquae benedictae cum aspergillo; pluviale nigrum pro Celebrante absolutionem peracturo; Epistolarium et Evangeliarium, utrumque cum veste nigra et signaculis similibus; Missale cum eodem tegumento utendum ab Episcopo, et scotula cum candela e cera alba. Praeparabitur etiam prope abacum lodix funerea extendenda ante altare pro absolutione, aut lectica cum lodice nigra.

6. Prope latus evangelii statuetur basis, si opus fuerit, pro Cruce archiepiscopali.

7. Scamnum Celebrantis et Ministrorum collocabitur in latere epistolae, et convestietur panno coloris violacei.

8. Thronus Episcopi instruetur tegumento violaceo, ac tum ornatus baldachini, tum lodix et vestis cathedrae esse debent laneae, ornatae praetextis et laciniis e serico violaceo. Gradus throni sternentur tapeto violaceo. Aderunt in throno tria scabella pro Assistentibus, et pulvinus e panno violaceo in usum Episcopi ad genuflectendum in ultimo evangelio.

9. In medio presbyterii ponetur faldistorium cum pulvinis e serico violaceo sine ullo opere textili, et faldistorio supponetur parvum tapetum laneum coloris eiusdem.

10. In principio presbyterii disponentur candelabra maiora cum intorticiis aut candelis e cera communi, numero non maiore sex, nec minore quatuor.

In sacristia. — 11. Praeparabuntur paramenta nigri coloris pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta, stola et manipulus pro Celebrante, dalmatica, stola et manipulus pro Diacono, tunicella et manipulus pro Subdiacono, tria cin-

gula, tres albae tresque amictus et superpellicea pro inservientibus.

12. Aderunt etiam candelabra cum candelis e cera lutea pro acolythis.

§ 2. *De functione.*

13. Sub finem Officii, signum functionis dabitur campanis luctuose pulsandis, si talis fuerit loci consuetudo.

14. Completo Officio, sonabitur campanula sacristiae, quod signum erit Canonicis et clero associandi Episcopum, ut cap. IV praecedenti.

15. In sacristia sacra paramenta sibi induent Celebrans et Ministri; qui postea, praecedentibus acolythis gestantibus candelabra cum cereis accensis, proficiscentur ad altare.

16. Quo quum venerint, Celebrans reverentiam, ceteri omnes genuflexionem ad Crucem conficient. Si tamen Ministri fuerint Canonici, facient et ipsi, ut Celebrans, reverentiam. Deinde Celebrans cum Ministris sedebunt in scamno praeparato, et acolythi, depositis in abaco candelabris, ibi consistent exspectantes adventum Episcopi.

17. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, non sonabunt festivo more campanae, multo minus sonabitur organis.

18. Postquam Episcopus adoraverit SS. Sacramentum, procedet ad altare maius.

19. Quando autem intrabit in presbyterium, Celebrans et Ministri caput aperient et assurgent; Celebrans salutabit eum profunda reverentia, Ministri vero genuflexione, nisi fuerint Canonici.

20. Episcopus reverebitur Crucem, et genuflectet in faldistorio, non benedicens Celebrantem nec Ministros.

21. Canonici et ceteri de clero occupabunt locum quisque sibi in choro attributum.

22. Diaconi assistentes locum sument a lateribus Episcopi, ac prope ipsum adstabunt caudatarius et cappellani a libro et scotula.

23. Quum omnes occupaverint locum suum, Celebrans cum Ministris discedent de scamno, et transeuntes post Episcopum, Celebrans approximabit ad sinistram eius, et Ministri locum sument post Celebrantem, aliquem passum stantes longe ab ipso, ac nisi fuerint Canonici, genua flectent, ut infra.

24. Episcopus assurget, et clerici duo faldistorium cum pulvinis amovebunt.

25. Episcopus, adstante sinistrae eius Celebrante, accedet ad altare, et sine alia profunda reverentia ad Crucem, inchoabit Missam, in qua respondebit Celebrans, et ad verba *tibi, Pater,* ac *te, Pater,* convertetur ad Episcopum, quemadmodum Episcopus convertetur aliquantum ad eum, quando dicet *vobis, fratres,* et *vos, fratres.*

26. Diaconi assistentes stabunt post Episcopum, et inter se recitabunt confessionem. Idem facient Ministri stantes aut genuflexi, ut supra docuimus. Cappellani a libro et scotula genibus flexis ipsi quoque recitabunt confessionem. Hoc ipsum faciet clerus, iuxta rubricam citatam superius.

27. Quum Episcopus recitaverit *Indulgentiam* etc., et Celebrans responderit *Amen*, Diaconi assistentes redibunt ad latera Episcopi, qui cum eis prosequetur reliquas preces *Deus, tu conversus* (1).

28. Celebrans se inclinabit Episcopo, discedet a latere eius, medius accipietur a Ministris, qui, si genuflexerant, assurgent, et cum eis prosequetur reliquos versiculos *Deus, tu conversus* etc.

29. Cappellani a libro et scotula accipient ex abaco Missale cum scotula pro Episcopo, et redibunt prope eundem.

30. Episcopus, dicto *Oremus*, non subiungens aliam orationem, reverebitur Crucem altaris, deinde procedet ad thronum, assistentibus ei suis Diaconis, et sequentibus caudatario, sustinente eius extremitatem cappae, et cappellanis a libro et scotula. Episcopus ex altari discedens non benedicet Celebrantem, nec transiens per chorum benedicet clerum.

31. Celebrans cum Ministris, reverentia aut genuflexione respective facta ad Episcopum euntem ad thronum, quamquam benedictionem non dederit, ascendent ad altare, Celebrans recitabit orationem *Aufer a nobis* etc., osculabitur altare, accedet ad Missale, et leget introitum, stantibus a dextris eius Ministris, ut in aliis Missis solemnibus.

32. Episcopus, conscenso throno, brevi tempore sedebit, donec se sistentibus ei cappellanis cum libro et scotula, assurget, ac faciens Crucis signum versus Missale, leget introitum.

---

(1) Vide adnotationem subiectam n. 40, cap. VIII, art. I libri huiusce. A.

33. Interea clerici duo reponent ante altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

34. Lecto ab Episcopo introitu, recedent cappellani a libro et scotula, et Episcopus recitabit *Kyrie* cum Diaconis assistentibus. Hoc ipsum facient ad invicem Canonici in choro; numquam enim in Missis pro defunctis descendent ad circulum. Celebrans etiam recitabit *Kyrie* cum Ministris suis.

35. Episcopus de throno descendet, et cum Diaconis assistentibus procedet ad altare, et stans consistet in faldistorio.

36. Cantores absolvent cantum *Kyrie*.

37. Celebrans veniet ad medium altaris cum Ministris, ut in aliis Missis solemnibus, et conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*, chorus respondebit *Et cum spiritu tuo*.

38. Episcopus genuflectet in faldistorio, cumque ipso genua flectent ceteri omnes, exceptis Diacono, Subdiacono et Caeremoniario, qui assistet Celebranti.

39. Celebrans tono feriali cantabit orationem respondentem Missae, quae celebratur.

40. Oratione cantata, assurget Episcopus, et ceteri omnes cum eo.

41. Episcopus redibit in thronum, sedebit, et caput operiet bireto, quod ei porriget primus Diaconus assistens.

42. Presbyter assistens, statim ac Episcopus thronum conscenderit, de suo stallo descendet, reverentiam ad altare faciet, reverebitur Episcopum, ad thronum ascendet, et sedebit in scabello assistentiae.

43. Profecto de altari Episcopo, clerici duo e medio tollent faldistorium cum pulvinis, et deponent seorsim.

44. Subdiaconus recipiet librum epistolarum, et ubi Episcopus sederit in throno, procedet ante altare, reverentiam aut genuflexionem efficiet ad Crucem, deinde ad Episcopum, et perget ad cantandam epistolam loco solito, cum animadversione superius innuta, cap. VIII, art. I, n. 76.

45. Cantata epistola, Subdiaconus librum claudet, redibit in medium chorum, reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum faciet, itemque ad Crucem quum venerit ante altare, librum tradet clerico, et redibit prope Celebrantem ad dexteram Diaconi.

46. Celebrans leget epistolam, graduale et sequentiam dum cantabitur epistola, deinde in medio altaris recitabit solam

orationem *Munda cor meum* etc., ac translato a Subdiacono in latus evangelii Missali, leget ibi evangelium (1).

47. Cantata epistola, se sistent Episcopo cappellani cum libro et scotula, et Episcopus leget epistolam, graduale, sequentiam, postea iunctis manibus *Munda cor meum* et evangelium.

48. Assistentes, non excepto Presbytero assistente, stabunt, quando Episcopus leget, quae superius notata sunt.

49. Celebrans, lecto evangelio, redibit ad medium altaris, et Ministri consistent a lateribus eius. Reverentiam conficient ad Crucem, descendent a latere de altari, venient ad scamnum, ubi sedebunt, et caput bireto cooperient.

50. Lecta ab Episcopo epistola etc., recedent cappellani a libro et scotula, rursusque sedebunt Assistentes.

51. Interim a cantoribus cantabitur prosa, seu sequentia. Si distribuendae sint candelae, servabitur quod tradidimus cap. IX, art. II huius libri, n. 73 et seqq.

52. Ad ultimam sequentiae stropham assurget Diaconus, biretum relinquet in scamno, et accepto evangeliorum libro, salutabit Celebrantem, et procedet ad altare. Priusquam tamen ante altare perveniat, reverentiam faciet vel genuflexionem ad Episcopum, tum perget, et reverentiam aut genuflexionem efficiet ad Crucem, conscendet suppedaneum, et super altari ponet librum evangeliorum. Postea, genuflexus in suppedaneo, recitabit *Munda cor meum*.

53. Quando Diaconus genuflectet et dicet *Munda cor meum*, assurget Subdiaconus, quem sequentur duo acolythi iunctis manibus, quia candelabra non gestabunt, et facta reverentia ad Celebrantem, pergent directe ante altare, ibique consistent exspectantes Diaconum. Acolythi consistent a lateribus Ministrorum.

54. Diaconus, recitato *Munda cor meum*, assurget, librum accipiet, de altari descendet, et ibit cum Subdiacono et acolythis, consistens a dextris Subdiaconi.

55. Quum absolutus erit cantus sequentiae, acolythi genuflexionem ad altare conficient, Ministri autem reverentiam, si fuerint Canonici, secus et ipsi genuflexionem.

---

(1) Licebit Celebranti, quum redibit ad altare, legere evangelium sub finem cantus sequentiae. Aliter tamen insinuavimus, ut Celebrans eodem tempore legat quae leget Episcopus. A.

56. Convertentur deinde versus Episcopum, cui reverentiam vel genuflexionem, ut supra, exsequentur, et procedent ad evangelium cantandum, notando tamen quod superius traditum fuit, cap. VIII, art. I, n. 100 et seqq.

57. Celebrans, quando Ministri praedicti de altari descedent, surget, biretum relinquet in scamno, ad altare ascendet a latere, et veniens in cornu epistolae, convertetur ad Diaconum, qui cantabit evangelium.

58. Episcopus caput nudabit bireto, et detracto sibi de capite etiam pileolo, assurget.

59. Diaconus cantabit evangelium.

60. Cantato evangelio, Diaconus claudet librum, quem Subdiaconus tradet acolytho, iterabunt reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum, venient deinde ante altare, et reverentia aut genuflexione ibi quoque peracta, acolythi redibunt ad abacum, Ministri consistent post Celebrantem, Celebrans autem conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*. Postea, conversus ad altare, cantabit *Oremus*, et leget offertorium.

61. Episcopus, cantato evangelio, sibi pileolum in capite reponet.

62. Thuriferarius interim in promptu erit cum thuribulo.

63. Cantato a Celebrante *Oremus*, Episcopus sedebit, rursusque caput operiet bireto.

64. Cappellani cum Missali et scotula se sistent Episcopo, qui leget offertorium.

65. Diaconus ascendet ad dexteram Celebrantis, et Subdiaconus, praemissa genuflexione vel reverentia ad Crucem altaris, veniet ad abacum, accipiet Calicem, et afferet ipsum ad altare simul cum bursa corporalis posita super Calice.

66. Interea thuriferarius thuribulum afferet ad thronum, et lecto ab Episcopo offertorio, ascendet illuc, et tradet naviculam Presbytero assistenti, qui accedet ad Episcopum, eique ministrabit incensum sine osculis.

67. Episcopus incensum ingeret in thuribulum, recitans formulam *Per intercessionem* etc., et benedicet illud.

68. Celebrans ritu consueto oblata et altare thurificabit.

69. Post altaris thurificationem incensabitur Celebrans a Diacono duplici ductu, et Episcopus triplici ductu a suo Presbytero assistente, qui post thurificationem recedet ad stallum suum in choro (1).

(1) Vide notam ad n. 112, pag. 228.

70. Statuetur interea faldistorium cum pulvinis ante altare.

71. In promptu etiam stabunt clerici cum intorticiis pro elevatione.

72. Episcopus assurget (1) ad cantum *Per omnia saecula* ante praefationem, et recitato *Sanctus* cum Assistentibus, descendet de throno.

73. Veniet ad faldistorium, ubi sibi detrahet pileolum et insistet genibus usque ad *Pax Domini* ante *Agnus Dei*.

74. Absoluta praefatione, procedent ante altare clerici cum intorticiis, conficientes genuflexionem ad altare, deinde ad Episcopum; tum dirimentur, et genua submittent a lateribus altaris, facie ad invicem versa.

75. Subdiaconus thurificabit SS. Sacramentum in elevatione, eique a thuriferario dabitur thuribulum, in quo ponetur incensum ab altero clerico, non a Subdiacono.

76. Cantato *Pax Domini*, et responso a choro *Et cum spiritu tuo*, assurget Episcopus, et facta cum Assistentibus genuflexione utroque genu (2) ad Sacramentum, redibit in thronum.

77. Ibi recitabit *Agnus Dei* cum Assistentibus, idemque faciet Celebrans cum Ministris suis et chorus. Cantores incipient cantare *Agnus Dei*, non ante hoc tempus.

78. Quum Celebrans communicaverit, Episcopus sedebit et caput bireto cooperiet. Se sistent ei cappellani cum libro et scotula; ipse leget versiculum *Communio*.

79. Clerici cum intorticiis consurgent, et iunctim facient genuflexionem ad altare, dein ad Episcopum, et recedent ad abacum vel in sacristiam, ubi exstinguent et deponent intorticia.

80. Quando Celebrans ad Missale accedet lecturus *Communio*, Episcopus de throno descendet ad faldistorium.

81. Episcopus adstabit ante faldistorium, et Celebrans conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*.

82. Tunc Episcopus genuflectet cumque ipso ceteri omnes, ut supra, et Celebrans cantabit orationem.

83. Oratione absoluta, Episcopus assurget, reverebitur, Crucem, et redibit in thronum.

(1) Vide notam ad pag. 160, n. 151.
(2) Vide notam ad n. 132, pag. 230.

84. Reverso in thronum Episcopo, Celebrans conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*, et Diaconus postea cantabit ℣. *Requiescant in pace.*

85. Celebrans osculabitur altare et recitabit evangelium S. Ioannis, in quo Episcopus et ceteri omnes genuflectent, ut supra dictum est, ad illa verba *Et Verbum caro factum est.*

86. Interea de medio presbyterio tolletur faldistorium Episcopi: ante altare autem extendetur lodix nigra a duobus clericis, vel ponetur lectica mortuaria, ne tamen impediat transitum Celebranti et Ministris.

87. Absoluto evangelio, sedebit Episcopus et clerus in choro. Celebrans cum Ministris, facta ad Crucem reverentia, descendet a latere de altari, et veniet prope scamnum.

88. Ibi iam aderit pluviale Celebrantis, allatum ab uno ex acolythis. Ministri dimittent manipulum; Celebrans dimittet planetam et manipulum, et induet pluviale.

89. Cantores statim intonabunt responsorium *Libera me, Domine* etc.

90. Celebrans cum Ministris revertentur ad altare, et consistent in latere epistolae, ut in introitu Missae.

91. Thuriferarius interea in promptu habebit thuribulum, et clericus aliquis accipiet vasculum Aquae sanctae, exspectans dum tempus erit eundi cum thuriferario.

92. Quando a cantoribus cantabitur ℣. *Requiem aeternam*, Presbyter assistens a latere ad thronum redibit, et consistet a dextris Episcopi.

93. Eodem tempore ad thronum accedet Caeremoniarius vel thuriferarius cum thuribulo, et accepta navicula a Presbytero assistente, qui Episcopo ministrabit incensum, Episcopus in thuribulum demittet incensum, proferens formulam *Ab illo benedicaris* etc., et benedicet illud.

94. Presbyter assistens, facta ad Episcopum reverentia, redibit in chorum ad locum suum.

95. Caeremoniarius, reversus ad altare, thuribulum tradet thuriferario, qui se addens alteri clerico sustinenti vasculum Aquae sanctae veniet cum eo ad altare, et consistent non longe a suppedaneo in latere evangelii.

96. Principio *Kyrie, eleison*, Episcopus nudabit caput et assurget; item assurget chorus.

97. Completo *Kyrie*, Celebrans, stans in eodem epistolae latere, cantabit *Pater noster*, et prosequetur secreto. Transibit deinde ad medium altaris, et Diaconus advertet, ut adsit in latere evangelii. Tum faciet cum Ministris reverentiam ad Crucem, et conversus ad lodicem nigram seu lecticam, accipiet aspersorium a Diacono, et asperget in medio, a sinistris et a dextris suis: restituet aspersorium Diacono, a quo accipiet thuribulum, et adolebit eodem modo ac supra. Reddito Diacono thuribulo, rursus convertentur ad Crucem, conficient reverentiam, et redibunt ad Missale positum in cornu epistolae, ubi Celebrans dicet ℣. *Et ne nos*, cum iis qui sequuntur, et orationem. Postremo dicet versiculum *Requiem aeternam* etc., et cantato a cantoribus altero ℣. *Requiescat in pace. Amen.* nihil subiiciens, de altari cum Ministris descendet.

98. Immediate a duobus clericis amovebitur lodix funerea vel lectica, qua opus fuit in absolutione, et reponetur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

99. Aderunt ad pedem altaris acolythi cum candelabris, qui ibunt cum Celebrante et Ministris, fiet iunctim ab omnibus reverentia aut genuflexio, ut praescriptum fuit in accessu ad altare, postea ad Episcopum, discedent de choro, et redibunt in sacristiam ad sacra indumenta dimittenda.

100. Profecto Celebrante cum Ministris, et restituto ante altare faldistorio, Episcopus de throno descendet ad faldistorium, ibique brevi orabit.

101. Assurgens de oratione, iterabit reverentiam ad Crucem, et associatus a clero adorabit SS. Sacramentum; postremo ad aedes suas se recipiet.

Articulus VI.

De assistentia ab Episcopo ordinario pluviali parato praestanda Missae solemni de requie celebratae ab altero Episcopo eidem Ordinario subiecto.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparabitur faldistorium cum pulvinis violaceis, vel genuflexorium cum strato et pulvinis, eiusdem generis ac superius, cap. IV.

2. Altari applicabitur pallium coloris respondentis Officio eiusdemque coloris erit conopaeum, quo tegetur tabernaculum; ardebunt cerei sex e cera alba in candelabris maioribus, saltem in accessu Episcopi ad ecclesiam et in discessu eius ex eadem.

Ad altare maius. — 3. Thronus parabitur lodicibus et baldachino coloris violacei, ut articulo praecedenti: aderunt scabella pro tribus Assistentibus: gradus sternentur tapeto ex panno violaceo. Prope thronum ponetur pulvinus e serico nigro in usum Episcopi.

4. Pavimentum presbyterii erit omni tapeto destitutum. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, in quo genuflectet Episcopus.

5. Altare instruetur pallio nigri coloris, cum tobaleis, quarum superior cooperiet latera usque ad imum, et super gradus tapeto violaceo. In altari aderunt candelabra ex aurichalco aut ex aere, non argento neque auro colorata, sex numero, cum Cruce simili; cerei autem sunto e cera lutea seu communi. Quaecumque alia ornamenta ab altari excluduntur.

6. Super altaris mensa disponentur paramenta nigri coloris pro Episcopo, videlicet pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo sericeo nigri coloris. Prope paramenta ponetur formale simplex in lance. In latere evangelii mitra damascena aut ex tela alba, cum velo pro cappellano.

7. In latere epistolae, ante gradus altaris, statuetur pro Celebrante faldistorium convestitum indumento aequali paramentis. Faldistorio autem supponetur parvum tapetum violaceum.

8. In eodem latere aderit scamnum cum brevi postergali, sine suppedaneo, coopertum panno coloris violacei, quo utentur sacri Ministri.

9. Ex eadem parte, prope murum, situs erit abacus contectus alba tobalea, in quo disponentur quae sequuntur, videlicet: Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula: gremiale aequale paramentis pro Episcopo celebrante: numero quatuor intorticia e cera lutea pro elevatione: urceus cum pelvi et mantile in lance: cussinus aut legile pro Missali cum veste aequali paramentis pro Celebrante: Evangeliarium cum veste, ut supra, itemque Epistolarium: alterum Missale cum veste simili pro Episcopo in cuius fine additus exstet ritus absolutionis; scotula cum candela e cera alba pro Episcopo: Canon pontificalis pro Celebrante, alter pro Episcopo: thuribulum cum navicula: candelae e cera alba distribuendae clero: intorticium distinctum pro Episcopo, alterum

pro Celebrante: ad absolutionem peragendam post Missam praeparabitur vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, et Rituale formae grandioris instructum tegumento aequali paramentis, si in fine Missalis non sit additus ritus in absolutione servandus.

10. Si absolutio peragetur apud castrum doloris praeparatum in media ecclesia, vel super cadaver, praeparabitur faldistorium cum indumento nigro super parvo tapeto nigro aut violaceo ad caput castri doloris, vel cadaveris; sin fiet super tumulum aut super pannum sternendum ante altare, praeparabitur seorsim tumulus sive lodix nigra collocanda ante altare post Missam.

11. Prope latus evangelii ponetur basis pro firmanda Cruce archiepiscopali, si Ordinarius Officio assistens erit Metropolita.

12. Si non erit Archiepiscopus, ac si fiet absolutio ad castrum doloris vel super cadaver, praeparabitur Crux hastilis apud abacum.

13. In presbyterio sive ad balaustrium disponentur sex candelabra maiora cum cereis aut intorticiis e cera lutea.

In sacristia. — 14. Disponentur super altari paramenta nigri coloris pro Celebrante, nempe manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, quae contegentur velo concolore paramentis ipsis. In latere evangelii ponetur mitra e tela alba cum vimpa seu velo pro cappellano eam gestaturo.

15. Poterunt etiam poni duo pulvini e panno violaceo in uno ex genuflexoriis sacristiae, si Episcopo celebranti placeret vacare peculiari orationi ante et post Missam.

16. Ante altare vel alio loco, ut commodius videbitur, praeparabitur sedes cameralis super exiguo tapeto.

17. In una ex tabulis sacristiae disponentur paramenta nigri coloris pro Ministris, videlicet pluviale pro Presbytero assistente; pro Diacono autem et Subdiacono bini manipuli, dalmatica cum stola, tunicella, bina cingula, binae albae, bini amictus ac tria bireta. Urceus cum pelvi et mantile in lance. Canon pontificalis et scotula, quae adhibebitur a Celebrante in sacristia tantummodo. Duo candelabra cum candelis e cera lutea pro acolythis. Superpellicea sufficienti numero pro clericis inservientibus. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio pro accessu Episcopi ad ecclesiam.

§ 2. *De functione.*

18. In antecessum functionis dabitur signum campanis paulisper sonantibus, secundum cuiusque loci consuetudinem.

19. Missa solemnis celebrabitur postquam completum erit Officium matutinum, ita ut, si incideret in Quadragesimam, recitandae sint Vesperae post Missam de requie.

20. Sono campanulae sacristiae signum dabitur Capitulo et Canonicis adesse tempus associandi Episcopum, ut cap. IV praecedenti. Notabitur tantum, quod non sonanda sunt organa in ingressu Episcopi, neque campanae festivo more.

21. Episcopus celebrans aderit in sacristia circa horam praestitutam, itemque aderunt Ministri et clerici inservientes.

22. Presbyter assistens induet superpelliceum, idque etiam facient clerici inservientes, quibus a Caeremoniario attribuetur officium cuique suum, nisi praecedenter fuisset eisdem indicatum.

23. Episcopus celebrans, monente Caeremoniario, sedebit in sede, et ex Canone, quem ei sustinebit clericus una cum altero sustinente scotulam ardentem, leget orationes praescriptas pro paramentis, omittens reliquas pro caligis et chirothecis, quae in Missis de requie non adhibentur.

24. Hoc tempore, adiuvantibus clericis duobus, induentur sacri Ministri praedictis paramentis, excepto manipulo, quem assument postquam paraverint Episcopum.

25. Acolythi accendent cereos in candelabris, quae gestabunt euntes ad altare.

26. Lectis ab Episcopo celebrante orationibus antedictis, discedent duo clerici cum Canone et scotula, quae reponent quo loco fuerunt praeparata.

27. Diaconus et Subdiaconus, capite aperto, discedent de loco, quo paramenta induerint, reverentiam in media sacristia conficient ad altare sive ad imaginem principalem, venient ante Episcopum celebrantem, et facta ante ipsum reverentia, consistent a lateribus eius, Diaconus nempe a dextris, Subdiaconus a sinistris.

28. Interea clericis distribuentur paramenta Celebrantis, et in promptu erunt etiam Ministri lotionis.

29. Celebrans, adivantibus Ministris, dimittet mantelletum, ac si utetur, etiam mozzetam, quae recipietur ab eius cubiculario.

30. Presbyter assistens aderit prope dexteram Celebrantis, eiusque digito educet annulum, sine osculis usitatis.

31. Cubicularius Celebrantis advertet ut vestis eius expediat extremitatem posteriorem.

32. Se sistent Episcopo duo nobiles eius familiares, vel iis absentibus, duo clerici cum urceo et pelvi, ac mantili pro manuum lotione.

33. Ministri accipient mantile, quod sustinebunt extensum ante Episcopum celebrantem, qui, sedens capite operto bireto, manus lavabit et mantili absterget, sed nemini dabit benedictionem post ablutionem. Biretum tradet alicui familiarium nobilium, deinde a Diacono, adiuvante Subdiacono, parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica et planeta. Subdiaconus advertet, ut eius brachio sinistro manipulum imponat, postquam indutus fuerit planeta (1).

34. Presbyter assistens, quando parabitur Celebrans, induet pluviale, adiuvante clerico.

35. Parato Celebranti Diaconus imponet mitram, et simul cum Subdiacono facta ad eum reverentia, discedentes ab ipso, redibunt quo loco induerunt paramenta, et brachio sinistro excipient manipulum, namque ibi praesto erunt clerici duo ad hoc officium delecti.

36. Profectis Ministris ad sumendos manipulos, ut supra, Presbyter assistens se sistet Celebranti, et facta ante eum reverentia, eius digito annulari dextro annulum inseret, deinde, iterata reverentia, consistet a dextris eius.

37. Ministri, postquam manipulum brachio induerint, redibunt ad Episcopum celebrantem, reverentiam conficient, et Diaconus consistet a sinistris eius, Subdiaconus a sinistris Subdiaconi.

38. Quum Episcopus perventurus erit ad ecclesiam, Caeremoniarius Celebrantis innuet acolythis, ut accipiant candelabra cum cereis ardentibus, et bireta porriget sacris Ministris et Presbytero assistenti.

39. Acolythi procedent ante Episcopum, et apud ipsos ceteri clerici, exceptis duobus delegatis altero ad gestandam Episcopi mitram, altero ad sustentandam extremitatem posteriorem vestis.

40. Episcopus celebrans, innuente Caeremoniario, assurget, convertetur ad altare sive ad imaginem praecipuam sacristiae,

---

(1) Vide notam ad n. 38, pag. 269.

et una cum Ministris atque clericis salutabit illam, et procedetur ad altare maius.

41. Praecedere poterit unus claviger ecclesiae, si aderit, deinde duo acolythi cum candelabris, ardentibus cereis, ceteri clerici inservientes. Subdiaconus, Celebrans cum Presbytero assistente a dextris et Diacono a sinistris, sequentibus duobus praedictis clericis, seu cappellanis, et familiaribus nobilibus, si quibus utetur.

42. Advertet Celebrans, ne quem benedicat, etiamsi quis ei transeunti genuflecteret.

43. Si transeundum erit ante altare SS. Sacramenti, genuflectetur ab omnibus, et genuflexio fiet vel iunctim ad lineam, vel a binis iuxta capacitatem loci. Episcopus dimittet mitram et pileolum, ac genuflectet super pavimento nudo, ut praescribit Caeremoniale, idest nullo utens pulvino et simul cum sacris Ministris.

44. Ubi Celebrans pervenerit ad altare maius, dirimentur acolythi et secedent ad latera ante infimum gradum, ceteri clerici dividentur prope acolythos, alter post alterum, ut liber detur transitus Celebranti et Ministris. Celebrans procedet cum Ministris ante altare, transeunte Subdiacono ad sinistram Diaconi. Ibi Celebrans reverentiam, Ministri et clerici, comprehensis acolythis, genuflexionem ad Crucem conficient. Si tamen Ministri fuerint Canonici in propria ecclesia utentur reverentia.

45. Postea Celebrans veniet ad faldistorium et sedebit, adstantibus sinistrae eius Presbytero assistente, Diacono et Subdiacono, qui servabunt eundem statum quem Celebrans, videlicet humeris ad altare conversis. Acolythi pergent ad abacum, in quo deponent candelabra, et una cum ceteris clericis se ordinabunt ad lineam ante abacum ipsum.

46. Monendus est clericus delegatus sustinendo extremitatem vestis Celebranti, quod cessabit officium eius statim ac perveniet ante altare Episcopus dioecesanus; recipiet extremitatem vestis praedictae tunc solum, quum, Sacro peracto, Celebrans discedet de altari, in sacristiam rediturus.

47. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, neque organa sonabunt, neque campanae festivo more, ut supra est praemonitum.

48. Episcopus in ecclesiam ingressus adorabit SS. Sacramentum, deinde procedet ad altare maius.

49. Quando Episcopus intrabit in presbyterium, assurget Celebrans.

50. Progressus ante faldistorium Episcopus, priusquam revereatur Crucem, salutabit Celebrantem, utpote Episcopum. Ministri sacri se profunde inclinabunt ad Episcopum, si fuerint Canonici, sin minus genuflectent.

51. Canonici et ceteri de clero, qui sequebantur Episcopum, facta reverentia aut genuflexione ad Crucem altaris, recedent ad subsellia sua, exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui locum sument prope Episcopum.

52. Clerici, quorum officium afferre ad thronum paramenta Episcopi, genua flectent prope altare.

53. Orante Episcopo, Celebrans sedebit, assurgente autem de oratione, assurget.

54. Fine orandi facto, Episcopus assurget, salutabit Crucem altaris, deinde Celebrantem (in quo actu Ministri reverentiam vel genuflexionem, ut supra, ad eum conficient) ad thronum accedet, ac transiens per chorum, vel priusquam conscendat thronum, non benedicet clerum.

55. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur duo Diaconi assistentes, sequentur autem caudatarius, sustinens posteriorem cappae extremitatem, et cubicularius.

56. Clerici duo faldistorium de medio presbyterio removebunt statim ac discesserit Episcopus, et reponent illud seorsim prope abacum.

57. Hoc tempore distribuentur clericis paramenta Episcopi.

58. Episcopus, conscenso throno, sedebit; appropinquantibus autem clericis cum paramentis, sibi detrahet biretum, assurget, ac Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, tollent ei cappam.

59. Cubicularius expediet Episcopi extremitatem posteriorem vestis talaris, et recepta eius cappa, descendet de throno, et recedet in sacristiam, ubi illam complicabit, relaturus post Missam ad Episcopum.

60. Dignitates et Canonici non efficient circulum, quando parabitur Episcopus.

61. Diaconi assistentes Episcopum parabunt amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, super quo ponetur formale. Postea Diaconus primus assistens imponet eius capiti mitram.

62. Quando Episcopus induetur pluviali, Diaconus mitram tollet Celebranti, qui cum Diacono et Subdiacono procedet ad altare; et facta ibi ad Crucem reverentia a Celebrante, et ge-

nuflexione aut reverentia a Ministris, recedet cum eis seorsim ante altare, in latus evangelii.

63. Presbyter assistens Celebranti manebit in latere epistolae, post faldistorium Celebrantis ipsius.

64. Episcopus assurget, descendet de throno, et non benedicens clerum procedet ad altare, adstantibus eius lateribus Diaconis assistentibus, qui attollent eius fimbrias pluvialis, sequente caudatario et cappellano a mitra.

65. Ante gradus altaris Episcopo adstanti tolletur mitra a secundo Diacono assistente.

66. Celebrans discedet a Ministris, et aggregabitur Episcopo a sinistris eius.

67. Diaconi assistentes stabunt post Episcopum, et Ministri Celebrantis post Celebrantem ipsum, advertentes ut absint ab eodem tres aut quatuor passus, et nisi fuerint Canonici, procumbent in genua. Ceteri cappellani Episcopi genuflectent post Diaconos assistentes. Presbyter assistens Celebranti genuflectet loco supra indicato, nisi fuerit Canonicus, secus stabit, clerico a latere eius genuflexo, qui respondebit ei in confessione.

68. Episcopus approximabit ad altare, simul cum Celebrante inchoabit Missam, eique respondebit Celebrans, qui in *Confiteor*, ad verba *tibi, Pater*, ac *te, Pater*, convertetur aliquantulum ad Episcopum.

69. Diaconi assistentes confessionem recitabunt inter se. Idem facient Ministri Celebrantis. Presbyter assistens Celebranti recitabit eam cum clerico supradicto. Cappellani Episcopi idem facient inter se.

70. In choro recitabitur confessio, ut in aliis Missis cantatis.

71. Celebrans, postquam responderit *Amen* ad *Indulgentiam* etc., salutabit Episcopum, discedet ab eo, et redibit ad Ministros suos, qui, si genuflexerant, consurgent et se collocabunt a lateribus eius, qui prosequetur cum illis recitare versiculos *Deus, tu conversus* etc.

72. Profecto a latere Episcopi Celebrante, iterum accedent ad eius latera Diaconi assistentes, quibuscum prosequetur ℣. *Deus, tu conversus* etc.

73. Cappellani a libro et scotula accipient ex abaco scotulam et Missale pro Episcopo, et redibunt prope eum, secuturi deinde ad thronum.

74. Episcopus, dicto *Oremus*, nihil aliud adiiciet; reverebitur Crucem, et a primo Diacono assistente reponetur ei

mitra. Postea, nullam reverentiam faciens, nec benedicens clerum, ad thronum ascendet, comitatus et secutus a Ministris praedictis, ibique sedebit.

75. Quando Episcopus ad thronum ascendet, Celebrans, medius inter sacros Ministros, ad altare ascendet, recitans orationem *Aufer a nobis* etc., et altare tantum osculabitur; deinde a Diacono mitra ei reponetur. Celebrans, facta reverentia ad Crucem, et Ministri genuflexione aut reverentia, descendent a latere de altari, et venient ad faldistorium, in quo Celebrans sedebit.

76. Aderit prope faldistorium Celebrantis clericus cum Missali, itemque prope thronum aderunt cappellani cum libro et scotula pro Episcopo, ut superius innutum est.

77. Celebranti in faldistorio sedenti Diaconus tollet mitram: Celebrans assurget, et a sinistris suis convertetur ad altare.

78. Quum a Diacono mitra nudatus fuerit Celebrans, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget.

79. Hoc ipso tempore, a clericis duobus reponetur in medio presbyterio cum pulvinis faldistorium, in quo genuflectet Episcopus.

80. Celebrans et Episcopus legent e Missali introitum, et ad prima verba facient Crucis signum versus librum dextera, sinistram pectori applicantes.

81. Diaconus et Subdiaconus adstabunt a lateribus Celebrantis, aliquantulum retro, et Presbyter assistens a dexteris eius, et quid legere e Missali debeat, ipsi indicabit.

82. Postquam Celebrans et Episcopus legerint introitum, recitabunt uterque cum Assistentibus et cum Ministris alternatim *Kyrie*, itemque clerus in choro.

83. Episcopus, postquam recitaverit *Kyrie*, sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra: deinde assurget, atque eodem, ac supra, comitatu descendet de throno, nullam donans benedictionem clero, ad faldistorium sibi praeparatum, ibique secundus Diaconus assistens mitram ei tollet, quum cantores cessabunt a cantu *Kyrie*.

84. Episcopo ante altare progresso, Diaconus et Subdiaconus locum sument post Celebrantem, qui, conversus super dexteram suam, cantabit versus populum *Dominus vobiscum*. Idem Celebrans super sinistram suam convertetur ad altare, ac tono feriali cantabit orationem respondentem.

85. Ad cantum orationis omnes genuflectent, exceptis Celebrante et Ministris eius, qui stabunt, videlicet Presbytero assistente, Diacono, Subdiacono et Caeremoniario, qui eidem Celebranti assistent. Quando Episcopus genuflectet in faldistorio, advertent Diaconi assistentes, ut in faldistorio extendant fimbrias pluvialis eius.

86. Completa oratione, assurget Episcopus, cumque ipso ceteri omnes, qui genuflexerant, reverebitur Crucem altaris, reponetur ei mitra a primo Diacono assistente, et associatus, ut supra, ascendet in thronum, ibique sedebit.

87. Sedente Episcopo, sedebunt etiam clerus in choro et Assistentes.

88. Celebrans, postquam cantaverit orationem, convertetur seper sinistram suam, sedebit in faldistorio, cooperietur mitra a Diacono, et ab ipso recipiet gremiale super genibus.

89. Interim a clerico vel a Caeremoniario tradetur Epistolarium Subdiacono.

90. Presbyter assistens Episcopo, ubi in thronum ascenderit Episcopus, descendet de stallo suo, prodibit in medium presbyterium, reverebitur Crucem, deinde Episcopum ante thronum, conscendet thronum, et sedebit in scabello assistentiae.

91. Subdiaconus, post ascensum Episcopi in thronum, accepto Epistolario, ut supra, reverebitur Celebrantem, procedet ante altare, faciet reverentiam aut genuflexionem ad Crucem, deinde ad Episcopum, et perget ad epistolam cantandam, quo ordine declaratum est cap. VIII, art. I, n. 75 libri huius.

92. Diaconus cum Presbytero assistente, quando discedet Subdiaconus ad cantandam epistolam, salutabunt Celebrantem, et recedent ad scamnum sibi praeparatum, ubi sedebunt, ea tamen animadversione, quae superius tradita est, ut Presbyter assistens sedeat propius Episcopum, iuxta situm scamni praedicti.

93. Duo cappellani, qui inservient a libro et scotula, sub finem epistolae, in promptu erunt prope secundum Diaconum assistentem, librum et scotulam sustinentes.

94. Item aderit prope Celebrantem clericus cum Missali, quo Celebrans utetur.

95. Cantata epistola, Subdiaconus claudet librum, redibit in medium presbyterium, conficiet genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, dein ad altare, veniet ante Celebran-

tem, reverebitur ipsum, tradet Epistolarium Caeremoniario vel clerico, a quo comitatus fuerit, et acceptum a clerico Missale Celebrantis sustinebit apertum ante Celebrantem legentem.

96. Quum Subdiaconus compleverit cantum epistolae, Presbyter assistens Celebranti nudabit caput, assurget, biretum relinquet suo loco in scamno, et ad sinistram Celebrantis accedet, ut assistat ipsi in lectione epistolae, gradualis, sequentiae, *Munda cor meum* et evangelii.

97. Cantata epistola, se sistent Episcopo cappellani cum Missali et scotula: Episcopus leget epistolam, graduale, sequentiam, et iunctis manibus *Munda cor meum* atque evangelium.

98. Quando Episcopus leget epistolam et reliqua, ut supra, Assistentes stabunt; sedebunt autem quum compleverit lectionem praedictam et discesserint cappellani cum libro et scotula.

99. Cantata epistola, ut supra, Celebrans leget epistolam etc.; post lectionem autem praedictam, Subdiaconus restituet Missale clerico, a quo acceperit, et una cum Presbytero assistente, facta reverentia ad Celebrantem, venient ad scamnum, et sedebunt ordine superius innuto, et caput bireto cooperient.

100. Item, postquam Episcopus legerit epistolam cum reliquis supra enumeratis, recedent de throno duo cappellani cum libro et scotula, et Assistentes sedebunt. Si candelae distribuantur, servabitur quod hoc cap. IX, art. II, n. 73 et seqq., tradidimus.

101. Sub finem cantus sequentiae, caput aperiet Diaconus, assurget, Evangeliarium accipiet, transiens autem ante Celebrantem, reverebitur eum, deinde, procedens ferme ad medium altaris, genuflexionem ad Episcopum aut reverentiam conficiet; progressus ante altare genuflexionem aut reverentiam ad Crucem. Ascendet ad altare, ponet in media mensa librum evangeliorum, et genibus flexis in extremo suppedaneo, recitabit iunctis manibus *Munda cor meum* etc.

102. Dum Diaconus assurget recepturus librum evangeliorum, nudabunt caput Presbyter assistens et Subdiaconus, qui se sistent Celebranti, et reverentiam conficient. Presbyter assistens consistet a sinistris Celebrantis; Subdiaconus contra ipsum. Acolythi iunctis manibus sequentur Subdiaconum, et a lateribus eius subsistent.

103. Diaconus, recitato *Munda cor meum* etc., assurget, accipiet Evangeliarium, genuflexionem faciet aut reverentiam, descendet de altari, et recta perget ad Celebrantem. Diaconus aggregabit se a sinistris Subdiaconi, et acolythis, qui omnes reverentiam ad Celebrantem conficient. Procedent deinde iunctim ante altare, et peragent respective reverentiam vel genuflexionem: venient ante thronum, et conficient reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum, tum pergent ad cantandum evangelium, ordine tradito cap. VIII, art. I, n. 100, libri huius.

104. Profectis de throno Ministris, Diaconus secundus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget et stabit iunctis manibus dum cantabitur evangelium.

105. Quando praedicti Ministri discedent de throno, tolletur Celebranti gremiale et mitra a suo Caeremoniario. Celebrans ad cantum evangelii assurget.

106. Cantato evangelio, Diaconus claudet librum, quem apud se retinebit Subdiaconus.

107. Interim prope thronum aderunt duo cappellani cum libro et scotula; prope Celebrantem clericus cum Missali.

108. Ministri et acolythi, ordine supra demonstrato, genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum conficient, dein procedent ante altare, ubi genuflexionem pariter facient aut reverentiam, et Subdiaconus tradet librum acolytho cuidam; venient postea ante Celebrantem, et reverentia eum honorabunt.

109. Acolythi redibunt ad abacum, et Ministri unus post alium consistent ante Celebrantem, qui cantabit *Dominus vobiscum*, et conversus ad altare super sinistram suam cantabit *Oremus*, et e Missali leget offertorium.

110. Cantato a Celebrante *Oremus*, Diaconus et Subdiaconus accedent ad eius latera, ut ad introitum.

111. Cantato, ut supra, *Oremus* a Celebrante, Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra. Se sistent ante ipsum cappellani cum scotula et libro, ex quo leget versiculum offertorii, quo lecto, recedent cappellani, et scotulam librumque deponent.

112. Praesto erunt familiares nobiles cum instrumentis lotionis, ac thuriferarius cum thuribulo.

113. Lecto offertorii versiculo, Celebrans conversus super dexteram suam sedebit in faldistorio, ac Diaconus reponet ei mitram. Postea Diaconus consistet a dextris, Subdiaconus a sinistris Celebrantis, humeris ad altare conversis.

114. Qui clericus Missale sustinebat ante Celebrantem, reportabit illud ad abacum, clausum ponet super cussino vel legili, et adiunget etiam Canonem pontificalem.

115. Sedente Celebrante, Presbyter assistens ex abaco accipiet utraque manu cussinum cum Missali et Canone, cooperiet haec fimbriis pluvialis, et afferet ad altare. Transiens ante Celebrantem reverebitur eum, genuflexionem deinde aut reverentiam conficiet ad Episcopum praeteriens thronum, et reverentiam vel genuflexionem ad Crucem altaris ante gradus; conscendet suppedaneum, ponet cussinum seu legile super mensa in latere evangelii, Missale aperiet ad Missam, quae celebrabitur, et supra Missale aperiet Canonem ad offertorium, ibique Celebrantem exspectabit.

116. Euntem, ut supra, ad altare Presbyterum assistentem sequentur duo familiares nobiles Celebrantis, vel duo clerici, quorum alter deferet urceum cum pelvi, alter lancem cum mantili.

117. Postquam Presbyter assistens transierit ante Celebrantem, Diaconus e Celebrantis digito educet annulum, quem retinebit apud se. Familiares nobiles aut clerici cum instrumentis lotionis se sistent Celebranti cum debitis reverentiis: Ministri accipient mantile, et in gremio Celebrantis extendent: familiaris ille, qui sustinebit urceum, effundet aquam super manus Celebrantis, supponens pelvim: haec familiares peragent stantes, non genuflexi, respectu Episcopi Ordinarii, qui aderit. Celebrans manus absterget mantili, quod sustinebunt Ministri.

118. Familiares nobiles, seu clerici reverentiam ante Celebrantem iterabunt, et redibunt ad abacum, in quo reponent instrumenta praedicta.

119. Diaconus annulum reponet digito dextro annulari Celebrantis.

120. Lotis a Celebrante manibus, Subdiaconus perget ad abacum, accipiet Calicem cum purificatorio, Patena, hostia, palla et bursa cum corporali, et afferet ad altare, ubi curabit adesse quo momento perveniet illuc Celebrans.

121. Acolythus unus accipiet ampullas cum pelvicula ex abaco, sequetur Subdiaconum euntem ad altare, eas ponet in mensa, et consistet in angulo altaris a latere epistolae, postquam Subdiaconus Calicem super mensam posuerit.

122. Celebrans, postquam ei repositus erit annulus, surget de faldistorio et procedet ad altare, adstantibus a dextris eius Diacono, a sinistris Caeremoniario suo, sequente clerico a

mitra. Priusquam perveniat ad medium altaris, reverebitur Episcopum, qui nequaquam benedicet eum, sed respondebit salutationi assurgens aliquantulum et caput inclinans. Diaconus reverentiam aut genuflexionem, clericus a mitra genuflexionem conficiet ad Episcopum. Assistentes Episcopo consurgent, et Presbyter assistens ad Episcopi dexteram accedet.

123. Ubi Celebrans ante altare venerit, Diaconus tollet ei mitram. Celebrans reverebitur Crucem, et Diaconus genuflexionem conficiet aut reverentiam. Ascendent ad altare, quod Celebrans osculabitur in medio. Ibi aderit Subdiaconus cum Calice. Diaconus corporale educet de bursa, quam ponet loco solito, explicabit corporale in media mensa, deinde Celebrans peraget oblationem hostiae, ut in aliis Missis. Presbyter assistens indicabit ei quae legenda quaeve facienda sint, Canonem sustinens super altari. Diaconus vinum in Calicem infundet, Subdiaconus aquam, non petens benedictionem ab Episcopo aut a Celebrante. Hic autem nullum efficiens Crucis signum super aquam, recitabit orationem *Deus, qui humanae substantiae*.

124. Quando Celebrans ad altare procedet, thuriferarius sequetur eum, et cum debitis genuflexionibus perget ad thronum. Conscenso autem throno, tradet naviculam Presbytero assistenti, qui adstabit Episcopo dextrorsum, et apertum thuribulum, genibus flexis, Episcopo praesentabit. Presbyter assistens incensum sine osculis ministrabit Episcopo, qui demittet illud in thuribulum, recitans formulam *Per intercessionem* etc., et cum benedictione.

125. Subdiaconus, postquam in Calicem infuderit aquam, de altari descendet, conficiet genuflexionem aut reverentiam in medio, et conscendet suppedaneum ad sinistram Celebrantis, ut planetam eius attollat in thurificatione altaris.

126. Thuriferarius thuribulum referet ad altare, et tradet Diacono, hic autem Celebranti, qui oblata et altare adolebit ritu usitato.

127. Presbyter assistens Celebranti amovebit ab altari cussinum seu legile cum Missali et Canone, quando incensabitur altare in latere evangelii.

128. Aderit interea prope altare clericus cum mitra Celebrantis, et familiares nobiles, vel duo clerici cum apparatu lotionis.

129. Celebrans, thurificatione peracta, reddet Diacono thuribulum.

130. Caeremoniarius Celebrantis reponet eius capiti mitram, qua imposita, Diaconus duplici ductu adolebit Celebrantem.

131. Postquam Diaconus thurificaverit Celebrantem, thuribulum restituet thuriferario. Diaconus cum Subdiacono ascendent in gradum superiorem ad latera Celebrantis, et extensum ante ipsum sustinebunt mantile. Presbyter assistens Celebranti approximabit eius lateri dextero, et porriget mantile sine osculis ad extergendas manus. Unus ex eius familiaribus aut clericis ministrabit ei lotionem. Quum absterserit manus, tolletur ei mitra a Diacono, qui postea cum Subdiacono sequentur eum ad medium altaris, stantes unus post alterum.

132. Dum Diaconus adolebit Celebrantem, Presbyter assistens Episcopo, manu sustinens biretum, descendet ante thronum. Veniet illuc etiam thuriferarius, qui recipiet ad eo biretum et tradet turibulum, quo ipse Presbyter assistens thurificabit Episcopum triplici ductu, reverentiam peragens ante ac post thurificationem eius.

133. Episcopus assurget, iunctisque manibus excipiet incensationem; postquam thurificatus erit, sedebit rursus. Advertet, ne benedicat Presbyterum assistentem post incensationem.

134. Presbyter assistens reddet thuribulum thuriferario, et ab ipso resumet biretum suum: tum se recipiet ad locum suum in chorum, functus iam officio assistentiae. Thuriferarius autem reportabit thuribulum ad abacum vel in sacristiam.

135. In thurificatione Episcopi consurgent Assistentes et chorus, sedente autem Episcopo, considebunt omnes, ut ante.

136. Presbyter assistens Celebranti advertat, ut amoveat Canonem a cussino seu legili, quando Celebrans recitaturus erit orationem secretam e Missali, et reponat deinde pro reliqua Missa. Ante praefationem, Caeremoniarius tollet pileolum Celebranti, quod super abacum reponet.

137. Paullo ante quam incipiatur praefatio, secundus Diaconus assistens mitram tollet et primus pileolum (1) Episcopo, qui assurget ad *Per omnia saecula* ante praefationem, ac deinde recitabit *Sanctus* cum Assistentibus suis, quod fiet etiam a clero.

138. Sub finem praefationis, in promptu erunt clerici cum intorticiis e cera lutea pro elevatione.

---

(1) Vide notam ad n. 151, pag. 160.

139. Clerici duo reponent ante altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

140. Recitato *Sanctus*, Episcopus sedebit, et primus Diaconus assistens pileolum ac mitram eius capiti reponet.

141. Clerici cum intorticiis procedent ante altare, genuflectent ad Crucem et ad Episcopum, dirimentur et genuflectent a lateribus altaris, facie ad invicem conversa, et genuflexi manebunt usque ad totam communionem.

142. Episcopus assurget, de throno descendet, et non benedicens clerum veniet ad faldistorium ante altare. Ibi a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, et pileolo a primo, postquam genua flexerit (1) in faldistorio, eoque statu manebit donec cantatum erit *Pax Domini* ante *Agnus Dei*. Diaconi assistentes extendent super faldistorio fimbrias pluvialis, postea flectent genua a lateribus eius.

143. Advertat Subdiaconus, ut recedat aliquantulum versus partem epistolae, ne tergum directe vertat ad Episcopum.

144. Idem Subdiaconus in elevatione thurificabit SS. Sacramentum, et accipiet thuribulum, in quo positum iam sit incensum a thuriferario, vel a Caeremoniario.

145. Cantato a Celebrante *Pax Domini* etc., ac responso a choro *Et cum spiritu tuo*, Episcopus assurget, genuflexionem faciet utroque genu (2) ad SS. Sacramentum, idemque facient Assistentes eius. Diaconus primus assistens reponet ei pileolum et mitram.

146. Redibit ad thronum Episcopus, ibique sedebit. Secundus Diaconus assistens tollet ei mitram, primus pileolum, assurget, ac tum incipiet chorus cantare *Agnus Dei* etc.

147. Celebrans cum Ministris, Episcopus cum Assistentibus et clerus in choro recitabunt *Agnus Dei*.

148. Cappellani a libro et scotula recipient ex abaco Missale et scotulam, et redibunt prope secundum Diaconum assistentem.

149. Quum Celebrans consummaverit Calicem, Episcopus sedebit, eique e Diacono primo assistente reponetur pileolus et mitra.

150. Clerici cum intorticiis consurgent, ibunt ante altare, genuflectent ad Crucem, deinde ad Episcopum, et redibunt

(1) Vide notam ad n. 244, pag. 191.

(2) Vide notam ad n. 164, pag. 161.

ad abacum, vel in sacristiam, ubi exstinguent ac deponent intorticia.

151. Se sistent cappellani cum libro et scotula ante Episcopum, qui leget ℣. *Communio*, postea recedent, advertentes ut sumant ex abaco librum alterum pro absolutione, nisi ritus iste insertus sit ad calcem Missalis.

152. Clericus recipiet mitram Celebrantis, et aderit prope gradus altaris.

153. Presbyter assistens Celebranti, dum ab ipso Celebrante accipietur ablutio, ponet Canonem apertum ad pedem Crucis, et Missale super cussino seu legili, quod referet ad latus epistolae, et porriget mantile Celebranti.

154. In promptu etiam erunt familiares nobiles, vel clerici cum instrumentis lotionis pro Celebrante.

155. Celebrans coopertus mitra lavabit manus, dein mitram dimittet et leget *Communio*. Subdiaconus absterget Calicem, complicabit corporale, et omnia * rite composita referet ad abacum.

156. Quando Celebrans leget, ut supra, *Communio*, Episcopus assurget, de throno descendet, ac veniet ad fadistorium ante altare, ubi secundus Diaconus assistens tollet ei mitram.

157. Episcopus stabit, exspectans donec Celebrans cantet *Dominus vobiscum*.

158. Responso a choro *Et cum spiritu tuo*, genuflectet Episcopus, et Diaconi assistentes extendent super faldistorio fimbrias eius pluvialis.

159. Ad orationem genuflectent omnes, ut ad primam ante epistolam.

160. Cantato *Postcommunio*, Episcopus assurget, salutabit Crucem altaris, et primus Diaconus assistens reponet ei mitram.

161. Episcopus redibit ad thronum, et sedebit: secundus Diaconus assistens tollet ei mitram; deinde rursus assurget.

162. Tunc Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*, et Diaconus *Requiescant in pace*.

163. Celebrans subiungent orationem *Placeat* etc., postquam osculabitur altare, dein versus cornu evangelii recitabit evangelium S. Ioannis.

164. Ad verba illa *Et Verbum caro factum est*, Episcopus genuflectet uno genu in cathedra sua, ideoque poterit supponi pulvinus.

165. In promptu erit prope altare clericus cum mitra Celebrantis, clericus alter, qui sustineat extremitatem posteriorem eius vestis, aliique clerici quatuor, qui cum comitentur ad sacristiam, siquidem acolythi manebunt in presbyterio, ut Episcopo in absolutione inserviant.

166. Recitato evangelio, sedebit Episcopus, ac rursus operietur mitra a primo Diacono assistente.

167. Celebranti, absoluta recitatione evangelii, reponetur mitra a Diacono. Medius inter Ministros descendet de altari, convertetur ad ipsum, et reverentiam profundam ad Crucem faciet, dum Ministri genuflexionem aut reverentiam conficient, qui receptis biretis caput operient in aditu presbyterii: clerici, qui comitabuntur aut praecedent Celebrantem, conficient genuflexionem.

168. Deinde Celebrans cum Ministris et clericis peragent respective reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, qui assurget aliquantum, et reverentiae Celebrantis respondebit se inclinans.

169. Celebrans cum Ministris et clericis redibit in sacristiam, ordine in principio declarato, ubi paramenta dimittet, ut praecedenti cap. VIII, art. II, n. 290.

170. Episcopus absolutionem peraget super tumulum sive super castrum doloris vel super cadaver, eodem ordine ac superius, hoc cap. IX, art. III.

171. Relate ad assistentiam heic descriptam, observetur animadversio innuta circa finem cap. VIII, art. II, n. 303, quae valet etiam pro casu praesenti.

ARTICULUS VII.

De assistentia ab Episcopo cappa induto praestanda Missae solemni de requie ab Episcopo extraneo celebratae.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ante altare SS. Sacramenti. — 1. Praeparabitur genuflexorium ornatum strato et pulvinis, ut praecedenti cap. IV, vel faldistorium cum pulvinis violaceis.

2. Altari applicabitur pallium respondens colori Officii currentis, eiusdemque coloris erit conopaeum, quod ornabit tabernaculum, ubi conditum erit SS. Sacramentum. In candelabris maioribus aderunt cerei ex alba cera; qui ardebunt saltem quo tempore Episcopus adorabit SS. Sacramentum, ut in accessu ad ecclesiam, ita in discessu ex eadem.

Apud altare maius. — 3. Thronus parabitur lodicibus et baldachino coloris violacei, ut hoc capite, art. V praecedenti; aderunt tria scabella pro Assistentibus: gradus sternentur tapeto coloris violacei. Prope thronum ponetur pulvinus e panno violaceo, utendus ab Episcopo.

4. Pavimentum presbyterii nullo cooperietur tapeto. Ante altare praeparabitur faldistorium cum pulvinis violaceis in usum Episcopi, quando genuflectet.

5. Altare instruetur pallio nigro, tobaleis, quarum superior latera prorsus cooperiet, ac tapeto violaceo super gradibus. Aderunt sex candelabra ex aurichalco aut ex aere non argento neque auro colorata, cum Cruce simili, neque ipsis aliud interponetur ornamentum. Cerei sunto ex cera lutea seu communi.

6. In latere epistolae ante gradus altaris locabitur pro Celebrante faldistorium ornatum veste aequali paramentis. Faldistorio supponetur exiguum tapetum e panno violaceo.

7. In eodem epistolae latere aderit scamnum sine suppedali, instructum brevi postergali, et contectum panno laneo violaceo pro sacris Ministris.

8. Ex eadem parte, prope parietem, ponetur abacus alba tobalea coopertus, in quo disponentur quae opus sunt ad functionem, nempe Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula: gremiale aequale paramentis pro Episcopo celebrante: intorticia ex cera lutea pro elevatione, quatuor numero: urceus cum pelvi, et mantile in lance: cussinus aut legile pro Missali: Missale cum veste aequali paramentis pro Celebrante, in cuius fine additus exsistet ritus absolutionis: Evangeliarium et Epistolarium cum veste, ut supra: alterum Missale cum veste simili pro Episcopo: scotula cum candela ex cera alba pro Episcopo: Canon pontificalis pro Celebrante: alter similis pro Episcopo: thuribulum cum navicula: candelae ex cera alba distribuendae clero, et intorticium distinctum pro Episcopo, alterum pro Celebrante: ad absolutionem peragendam post Missam praeparabitur vasculum Aquae sanctae cum aspergillo: pluviale pro Celebrante, et Rituale formae grandioris, instructum veste simili paramentis, si Missali absolutionis ritus non sit insertus.

9. Si absolutio peragetur ad castrum doloris preparatum in media ecclesia, vel super cadaver, praeparabitur faldistorium cum tegumento nigro super exiguo tapeto nigro aut violaceo, ad caput cadaveris vel castri doloris; sin autem fiet super tumulum aut super pannum nigrum, ponendum ante altare, tumulus ipse seu pannus niger, collocandus ante altare post Missam, praeparabitur seorsim.

10. Prope latus evangelii statuetur basis pro firmanda Cruce archiepiscopali, si Ordinarius, qui assistet Officio, fuerit Metropolitanus.

11. Quod si nec erit Archiepiscopus, et absolutio peragetur super cadaver vel super castrum doloris, praeparabitur Crux hastilis prope abacum; quae praeparabitur etiam si adesset Crux archiepiscopalis, quando absolutionem exsequetur Celebrans. Ad cancellos seu balaustrium aderunt sex candelabra maiora cum intorticiis aut candelis e cera lutea.

In sacristia. — 12. Disponentur super altari paramenta nigri coloris pro Celebrante, videlicet manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo concolore eisdem paramentis. In latere evangelii ponetur mitra linea alba cum vimpa seu velo pro cappellano, mitram gestante.

13. Ante altare vel alio loco, ut commodius videbitur, praeparabitur sedes cameralis super exiguo tapeto. Poterunt praeparari duo pulvini e panno violaceo in uno ex genuflexoriis sacristiae, si Episcopus celebrans vellet peculiariter orare ante et post Missam.

14. In una ex mensis sacristiae disponentur paramenta nigri coloris pro Ministris, nempe pluviale pro Presbytero assistente, pro Diacono autem et Subdiacono bini manipuli, dalmatica cum stola, tunicella, bina cingula, binae albae binique amictus; insuper tria bireta pro Ministris praedictis. Urceus cum pelvi et mantile in lance; Canon pontificalis et scotula pro Celebrante. Duo candelabra cum candelis e cera lutea pro acolythis. Superpellicea, quae satis sint pro numero clericorum inservientium. Vasculum Aque sanctae cum aspergillo, adhibendum in Episcopi ad ecclesiam accessu.

§ 2. *De functione.*

15. Ante functionem signum dabitur campanis, brevi tempore luctuose pulsandis, pro consuetudine cuiusque loci.

16. Missa solemnis celebrabitur post Officium matutinum, seu post Nonam, et post Missam feriae aut vigiliae, si forte incideret.

17. Sono campanulae sacristiae signum dabitur Canonicis et Capitulo associandi Episcopum, ut cap. IV libri huius.

18. De modo parandi Episcopum celebrantem, de accessu eiusdem ad altare, de accessu Episcopi ad ecclesiam et ad altare SS. Sacramenti, quia nulla occurrit variatio, servabitur quod traditum est praecedenti cap. VIII, art. II, et hoc cap. IX, art. IV.

19. Ad ingressum Episcopi in ecclesiam non sonabitur festivo more campanis, organa autem silebunt, ut loco citato notatum fuit.

20. Postquam adoraverit SS. Sacramentum, Episcopus procedet ad altare maius, quando autem intrabit in presbyterium, Celebrans assurget, mitram in capite retinens.

21. Episcopus, progressus ante faldistorium, salutabit Celebrantem, utpote Episcopum, reverebitur deinde Crucem, genuflectet in faldistorio et brevi orabit.

22. Celebrans, orante Episcopo, rursus sedebit in faldistorio.

23. Ministri, pervenienti ad altare Episcopo et Celebrantem salutanti genuflectent, sin essent Canonici, reverentiam conficient.

24. Canonici et ceteri de clero, qui sequentur Episcopum, facta respective reverentia aut genuflexione ad altare, recedent ad stallum quisque suum, et genuflectent, exceptis Diaconis assistentibus, qui consistent prope Episcopum, ut fungantur officio suo.

25. Oratione peracta, Episcopus assurget, salutabit Crucem altaris, deinde Celebrantem, qui assurget ac salutationi respondebit, accedet ad thronum, nec benedicet clerum priusquam illuc ascendat.

26. Ministri Celebrantis, quando discedet Episcopus, respondebunt salutationi, ut supra.

27. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur duo Diaconi assistentes, et sequetur caudatarius, qui cappae extremitatem posteriorem sustinebit.

28. Clerici duo amovebunt de medio presbyterio faldistorium, in quo genuflexit Episcopus, et ponent illud seorsim.

29. Episcopus, conscenso throno, brevi tempore sedebit; deinde, capite nudato bireto, qucd tradet primo Diacono assistenti, assurget.

30. Surget etiam Celebrans, qui discedens de faldistorio suo, procedet ad altare, et priusquam veniat ad medium illius, reverebitur Episcopum, qui respondebit ei salutans. Ministri conficient ad Episcopum genuflexionem aut reverentiam.

31. Celebrans procedens ad altare habebit a dextris Presbyterum assistentem, a sinistris Diaconum; Subdiaconus incedet a sinistris Diaconi; sequetur clericus a mitra.

32. Celebranti, ante altare quum ventum erit, Diaconus tollet mitram. Celebrans reverentiam, Ministri genuflexionem, aut, si fuerint Canonici, reverentiam conficient, et consistent ante altare, ordine supra demonstrato.

33. Celebrans Missam exordietur, et respondebunt Ministri. Clericus cum mitra stabit post Celebrantem.

34. Episcopus, stans in throno, recitabit, ut Celebrans, confessionem cum Diaconis assistentibus. Hoc ipsum faciet clerus in choro.

35. Dicto *Oremus*, Celebrans ascendet ad altare; Presbyter assistens Celebranti recedet prope faldistorium; Diaconus transibit ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Celebrantis, et uterque attollent aliquantulum eius vestium extremitatem anteriorem.

36. Episcopus hoc tempore sedebit cum Assistentibus suis.

37. Celebrans, quum ascenderit ad altare, osculabitur ipsum in medio, et Diaconus reponet ei mitram.

38. Interea praesto erunt prope thronum duo cappellani cum Missali et scotula pro Episcopo: item aderit prope faldistorium clericus cum Missali, pro Celebrante.

39. Celebrans, recepta mitra, reverentiam faciet ad Crucem, Ministri genuflexionem aut reverentiam. Deinde, conversus super dexteram suam, a latere cum Ministris descendet ad faldistorium, in quo sedebit. Ministri cum Presbytero assistente se sistent ante eum, et reverentiam conficient. Diaconus ei tollet mitram.

40. Celebrans assurget, et super sinistram suam convertetur versus altare. Presbyter assistens adstabit eius dexterae, Diaconus et Subdiaconus a lateribus, paullo retro. Se sistet ei clericus cum Missali, ex quo Celebrans leget introitum, mon-

strante ei Presbytero assistente, quae legere debeat. Celebrans incipiens introitum non signabit se; manu tamen sinistra pectori applicita, dextera Crucis signum faciet versus librum.

41. Eodem tempore se sistent Episcopo cappellani, alter cum scotula, alter cum libro. Episcopus nudabit caput, biretum tradet primo Diacono assistenti, assurget, leget introitum, Crucis signum faciens versus librum.

42. Interim a clericis duobus reponetur in medio presbyterio faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

43. Postquam Episcopus legerit introitum, recedent duo praedicti cappellani, et referent ad abacum scotulam et librum.

44. Tum ab Episcopo cum Assistentibus, a Celebrante cum Ministris, et a clero in choro, alternatim recitabitur *Kyrie*.

45. In Missa de requie numquam a Canonicis fient circuli ante Episcopum.

46. Post *Kyrie*, Episcopus descendet de throno ad faldistorium in medium presbyterium, ibique adstabit.

47. Ubi Episcopus ad faldistorium descenderit, Diaconus locum sumet post Celebrantem, et Subdiaconus post Diaconum. Celebrans, conversus ad populum super dexteram suam, cantabit *Dominus vobiscum*, deinde rursus convertetur ad altare.

48. Responso a choro *Et cum spiritu tuo*, Episcopus, Assistentes et clerus genua flectent, exceptis Presbytero assistente, Ministris et Caeremoniario, qui stabunt cum Celebrante, et clerico, qui sustinebit Missale eidem Celebranti.

49. Celebrans tono feriali cantabit orationem praescriptam.

50. Oratione cantata, sedebit Celebrans, eique a Diacono reponetur mitra et gremiale.

51. Episcopus post orationem assurget, reverentiam faciet ad altare, et non benedicens clerum redibit in thronum, ubi sedebit, et caput bireto cooperiet.

52. Statim ac de altari discesserit Episcopus, clerici duo removebunt de medio faldistorium, quo usus erit Episcopus, et reponent illud seorsim.

53. Sedente in throno Episcopo, Subdiaconus recipiet Epistolarium, et facta ad Celebrantem reverentia, procedet ante altare, faciet genuflexionem aut reverentiam ad Crucem, deinde conversus ad Episcopum faciet genuflexionem, et perget ad cantandam epistolam, ritu superius descripto, cap. VIII, art. I, n. 75.

54. Diaconus et Presbyter assistens Celebranti, statim ac de altari discesserit Episcopus, praemissa ad Celebrantem reverentia, pergent ad scamnum sibi praeparatum, ibique sedebunt, servantes ordinem supra demonstratum, et caput bireto cooperient.

55. Postquam Episcopus ad thronum pervenerit, Presbyter assistens Episcopo descendet de stallo, quod occupabat in choro, prodibit in medium presbyterium ante altare, et salutabit Crucem; procedet deinde ante thronum, reverebitur Episcopum, ascendet in thronum, et sedebit in scabello, ad assistentiam praestandam.

56. Sedente Episcopo, considebit etiam clerus in choro.

57. Sub finem cantus epistolae, clericus in promptu habebit Missale Celebrantis prope faldistorium; praesto etiam erunt apud thronum duo cappellani cum Missali et scotula pro Episcopo.

58. Absoluto epistolae cantu, Subdiaconus librum claudet, redibit ante altare, genuflexionem aut reverentiam faciet ad Crucem, convertetur versus thronum, ex exsequetur genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, ibit ante Celebrantem, reverebitur eum, et relinquet Epistolarium. Accipiet Missale et apertum sustinebit ante Celebrantem, ex quo ipse leget epistolam, graduale, sequentiam, *Munda cor meum* et evangelium.

59. Presbyter assistens Celebranti, finito epistolae cantu, assurget, atque accedet ad sinistram Celebrantis, ut assistat ipsi supradicta legenti.

60. Duo cappellani se sistent Episcopo cum libro et scotula, quando completus erit cantus epistolae, et ille epistolam leget ac reliqua, ut supra.

61. Assistentes throno consurgent quando Episcopus leget, ut supra.

62. Postquam Celebrans legerit evangelium, Subdiaconus Missale claudet ac tradet clerico, qui referet illud ad abacum. Postea Subdiaconus cum Presbytero assistente reverentiam conficient ad Celebrantem, recedent sessum ad scamnum suum, et caput cooperient.

63. Quando Episcopus legere desierit, ut supra, recedent duo cappellani cum libro et scotula. Assistentes autem sedebunt. Si candelae clero distribuentur, servabitur quod hoc cap. IX, art. II, sub n. 73 et seqq., traditum est.

64. Sub finem cantus *Dies irae*, caput nudabit Diaconus, assurget et recipiet Evangeliarium, quod afferet ad altare,

ideoque reverentiam exsequetur prius ad Celebrantem, deinde reverentiam aut genuflexionem versus Episcopum, priusquam perveniat ad medium altaris, postremo ad Crucem ante altare; conscendet suppedaneum, librum deponet in altari, flectet genua in extremitate suppedanei, et recitabit *Munda cor meum*. Assurget, librum accipiet, iterabit genuflexionem aut reverentiam ad Crucem in suppedaneo, et a latere ante Celebrantem descendet.

65. Dum Diaconus assurget ut recipiat Evangeliarium, Presbyter assistens et Subdiaconus caput nudabunt bireto, et acolythi iunctis manibus sequentur eos, et iunctim venient ante Celebrantem.

66. Diaconus redibit ante Celebrantem, et ibit cum Subdiacono et acolythis; conficient reverentiam ad Celebrantem, et procedent ante altare; peragent respective reverentiam vel genuflexionem ad Crucem, deinde venient ante thronum, et peragent genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum: demum procedent ad evangelium cantandum, quo ordine descripsimus n. 100 art. I capituli VIII.

67. Presbyter assistens Celebranti consistet a sinistris eius.

68. Quando Diaconus in eo erit, ut cantet evangelium, tolletur Celebranti gremiale et mitra a Caeremoniario suo; Celebrans autem assurget et convertetur versus Diaconum, qui cantabit evangelium.

69. Episcopus et ipse caput aperiet bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, et assurget.

70. Sub finem evangelii cantati, advertent in promptu esse cappellani cum libro et scotula prope thronum, et clericus cum Missali Celebrantis apud faldistorium.

71. Completo cantu evangelii, Diaconus claudet librum, quem sustinebit Subdiaconus, et una cum acolythis conficient genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, deinde ante altare: tum venient ante Celebrantem, et reverentiam conficient. Subdiaconus librum tradet alteri ex acolythis. Diaconus locum sumet post Celebrantem, et Subdiaconus post Diaconum.

72. Celebrans convertetur ad populum, cantabit *Dominus vobiscum*, et super sinistram suam conversus ad altare cantabit *Oremus*, postea leget versiculum offertorii. Cantato a Celebrante *Oremus*, Ministri accedent ad latera eius.

73. Interea praesto erunt familiares nobiles vel clerici duo pro manuum ablutione Celebrantis: in promptu etiam

erit thuriferarius cum thuribulo apud altare in plano lateris epistolae.

74. Quum Celebrans cantaverit *Oremus*, Episcopus sedebit, operiet caput bireto, et e libro, quem ei praesentabunt cappellani praedicti, leget offertorium. Assistentes adstabunt donec Episcopus offertorium leget, deinde sedebunt. Iidem cappellani postquam Episcopus legerit offertorium, referent ad abacum librum et scotulam.

75. Sedente Episcopo, sedebit clerus in choro.

76. Celebrans, lecto offertorio, conversus super dexteram suam, sedebit in faldistorio, et a Diacono reponetur ei mitra; Diaconus locum sumet a dextris, Subdiaconus a sinistris eiusdem Celebrantis.

77. Qui clericus sustinebat Missale Celebranti, referet illud ad abacum, et ponet cum Canone super cussino seu legili.

78. Sedente Celebrante, Presbyter assistens perget ad abacum, utraque manu accipiet cussinum cum Missali et Canone, haec fimbriis pluvialis cooperiet, et afferet ad altare. Transiens ante Celebrantem, reverebitur eum; genuflexionem deinde aut reverentiam faciet ad Episcopum, transiens versus thronum, et genuflexionem aut reverentiam ad Crucem altaris ante gradus; tum ascendet in suppedaneum, cussinum vel legile ponet super mensa in latere evangelii, aperiet Missale ad Missam, quae celebrabitur, ac super Missale aperiet Canonem ad offertorium, ibique exspectabit Celebrantem.

79. Euntem ad altare Presbyterum assistentem sequentur familiares nobiles, aut clerici, qui deferent urceum cum pelvi et mantile pro Celebrante, ante quem consistent. Diaconus et annulum e Celebrantis digito educet. Deinde Diaconus et Subdiaconus accipient mantile, et extensum sustinebunt in gremio Celebrantis, cuius super manus aquam stans effundet familiaris aut clericus. Celebrans manus absterget mantili, quod sustinebunt Ministri. Post manuum ablutionem, familiares, sive clerici, iterabunt reverentiam ad Celebrantem, et redibunt ad abacum, in quo reponent res supra indicatas. Diaconus annulum rursus inseret Celebrantis digito annulari.

80. Lotis a Celebrante manibus, Subdiaconus perget ad abacum, et Calicem accipiet cum purificatorio, Patena, hostia, palla, bursa cum corporali, et afferet ad altare, curans ut adsit illic, quo momento perveniet Celebrans.

81. Acolythus unus accipiet ampullas cum pelvicula ex abaco, sequetur Subdiaconum ad altare procedentem, easque

ponet in mensa, consistens in angulo a latere epistolae, postquam Subdiaconus Calicem ibi posuerit.

82. Celebrans, postquam annulum resumpserit, surget de faldistorio et procedet ad altare, adstantibus Diacono a dextris et Caeremoniario a sinistris eius; sequetur clericus a mitra. Priusquam perveniat ad medium altaris, reverebitur Episcopum, qui salutationi respondebit nudando caput bireto, et assurgendo aliquantum de sede, ut se illi inclinet. Diaconus faciet genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, clericus a mitra genuflexionem. Assistentes Episcopo ad hanc actionem assurgent.

83. Celebrans, ante altare progressus, mitra nudabitur a Diacono. Reverentiam ipse, et Diaconus genuflexionem aut reverentiam, ad Crucem conficient. Ascendent ad altare, et mensam Celebrans in medio osculabitur. Aderit ibi Subdiaconus cum Calice, ut supra, et Celebrans peraget oblationem hostiae, ut in aliis Missis. Presbyter assistens indicabit ei, quae dicenda quaeve facienda sint, sustinens Canonem, Diaconus vinum in Calicem infundet, Subdiaconus aquam, benedictionem non petens ab Episcopo neque a Celebrante. Celebrans tamen dicet orationem *Deus, qui humanae substantiae* etc.

84. Post oblationem Calicis, Subdiaconus descendet de altari peraget genuflexionem aut reverentiam ad Crucem, ascendet ad sinistram Celebrantis, ut incensationis tempore attollat eius planetam.

85. Celebrans incensum demittet in thuribulum sibi praesentatum a thuriferario non genuflexo, recitans formulam *Per intercessionem* etc., et cum benedictione. Postea Celebrans ipse thurificabit oblata et altare, solito ritu.

86. Presbyter assistens ab altari amovebit Missale cum Canone in cussino seu legili, dum latus evangelii eiusdem altaris incensabitur.

87. Adstabit prope gradus altaris clericus cum mitra, et in promptu erunt etiam familiares nobiles, vel clerici duo, pro manuum ablutione Celebrantis.

88. Celebrans, peracta altaris thurificatione, tradet Diacono thuribulum.

89. Caeremoniarius Celebrantis reponet ipsi mitram, et Diaconus eum duplici ductu adolebit, postea thuribulum restituet thuriferario, qui referet illud ad thronum.

90. Presbyter assistens Episcopi descendet ante thronum, et Episcopum ipsum stantem triplici ductu thurificabit, et quin ad thronum revertatur, ad stallum suum in choro se recipiet.

91. Thurificato Celebrante, Diaconus cum Subdiacono ascendent in gradum superiorem ad latera Celebrantis, accipient mantile, quod extensum ante Celebrantem sustinebunt, et unus familiarium eius, vel clericus, effundet aquam super manus ipsius. Celebrans manus absterget, ac mantile restituet Diacono, hic reddet familiari nobili vel clerico, qui una cum socio redibunt ad abacum, et res in lotione adhibitas deponent. Sub finem psalmi *Lavabo*, Diaconus tollet Celebranti mitram, quae a clerico referetur ad abacum.

92. Celebrans ad medium altaris redibit, sequentibus Diacono et Subdiacono, post eum stantibus uno post alium, et prosequetur Missam.

93. Priusquam Celebrans incipiat cantum praefationis, tolletur ei pileolus. Clerici duo reponent ante altare faldistorium cum pulvinis iu usum Episcopi, quando genuflectet.

94. Praefationis initio, Episcopus deponet biretum et pileolum, quae tradet primo Diacono assistenti, et assurget. Cum ipso consurgent Assistentes et clerus in choro.

95. In promptu erunt clerici cum intorticiis e cera lutea ad *Sanctus*.

96. Cantata praefatione, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris, Episcopus cum Assistentibus, et clerus in choro alternatim.

97. Interim clerici, gestantes intorticia, procedent ante altare, genuflexionem conficient ad ipsum, deinde ad Episcopum, dirimentur genuflectentes a lateribus altaris, facie versa ad invicem, ne tergum ad Episcopum convertant, eoque statu manebunt usque ad totam communionem.

98. Episcopus, recitato *Sanctus*, de throno descendet, medius inter Diaconos assistentes, sequente caudatario, qui posteriorem extremitatem eius cappae sustinebit. Clerum non benedicet. Veniet ad faldistorium, ibique genuflectet. Diaconi assistentes extendent super faldistorio partem anteriorem cappae, et in genua procumbent a lateribus eius.

99. Subdiaconus, ubi Episcopus descenderit ad faldistorium, advertet ut recedat aliquantum versus cornu epistolae, ne tergum Episcopo directe convertat.

100. Idem Subdiaconus thurificabit SS. Sacramentum in elevatione, eamque ob causam recipiet thuribulum, in quo

praeventive positum sit incensum a Caeremoniario vel alio clerico.

101. Cantato a Celebrante *Pax Domini* etc., et responso a choro *Et cum spiritu tuo*, assurget Episcopus, genuflexionem utroque genu conficiet ad SS. Sacramentum, quod aderit in altari (1), itemque Diaconi assistentes, caudatarius et cappellani, qui aderunt apud eum.

102. Episcopus redibit in thronum, capite nudato, ibique adstabit.

103. Cantorum chorus incipiet cantare *Agnus Dei*, quum Episcopus in thronum redierit.

104. Celebrans etiam cum Ministris, Episcopus cum Assistentibus, et clerus in choro, recitabunt *Agnus Dei*, quum ipse Episcopus reversus erit in thronum.

105. Cappellani a libro et scotula advertent ut haec resumant, et praesto sint non longe a throno.

106. Quum Celebrans sumpserit Calicem, Episcopus sedebit, caput operiet pileolo et bireto, quod ei porrigetur a primo Diacono assistente.

107. Clerici sustinentes intorticia consurgent, ibunt ante altare, genuflexionem conficient ad Crucem, dein ad Episcopum, et revertentur ad abacum vel in sacristiam, ubi intorticia exstinguent ac deponent.

108. Se sistent Episcopo duo cappellani cum scotula et libro, ex quo leget ℣. *Communio*: tum cappellani praedicti recedent, et super abaco res indicatas reponent.

109. Interea clericus recipiet mitram Celebrantis, et praesto erit prope gradus altaris: in promptu etiam erunt familiares nobiles, vel clerici, pro manuum lotione Celebrantis eiusdem.

110. Dum Celebrans accipiet ablutionem, Presbyter assistens ponet Canonem ad pedem Crucis; et positum Missale super cussino seu legili transferet in latus epistolae, et manutergium porriget Celebranti.

111. Celebrans, coopertus mitra, lavabit manus, mitram dimittet, ac leget ℣. *Communio*.

112. Quando Celebrans leget, ut supra, *Communio*, Episcopus nudabit caput, biretum tradet primo Diacono assistenti, assurget, descendet de throno, et veniet ad faldistorium ante altare.

---

(1) Vide notam ad n. 164, pag. 161.

113. Episcopus ibi stabit, exspectans dum Celebrans cantet *Dominus vobiscum*.

114. Responso a choro *Et cum spiritu tuo*, genuflectet Episcopus, et cum ipso ceteri omnes, quemadmodum dictum est de oratione ante epistolam.

115. Cantato *Postcommunio*, Episcopus assurget, salutabit altare, redibit in thronum, ibique adstabit.

116. Tunc Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*, et Diaconus *Requiescant in pace*.

117. Celebrans subiunget orationem *Placeat* etc., post quam osculabitur altare, et in latere evangelii recitabit evangelium S. Ioannis.

118. Ad verba illa *Et Verbum caro factum est*, Episcopus genuflectet uno tantum genu versus altare in sua cathedra, et ad hanc rem poterit ipsi apponi pulvinus.

119. In promptu erit prope altare clericus cum mitra Celebrantis.

120. Sacro peracto, Celebrans a Diacono mitra cooperietur, reverentiam ipse ad Crucem, Ministri genuflexionem aut reverentiam conficient, et de altari cum Ministris ad faldistorium a latere descendet.

121. Celebrans absolutionem peraget super tumulum sive castrum doloris, vel super cadaver, in qua observabitur ordo descriptus hoc cap. IX, art. III, et describendus cap. V lib. VIII.

122. Illud tantum notandum est, quod si Celebrans accedet ad castrum doloris sive ad cadaver, accedet cum Ministris suis tantummodo, et Episcopus cum clero in choro remanebit. Celebrans proficiscens ad peragendam absolutionem, reverebitur Episcopum, qui respondebit ei nudando caput bireto et assurgendo aliquantulum. Episcopus et clerus in choro, in stando et in sedendo, tempore absolutionis, congruent cum ipso Celebrante.

123. Expleto absolutionis ritu, Celebrans cum suis Ministris ad sacristiam se recipiet, sacra paramenta dimissurus.

124. Reponetur a duobus clericis ante altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo, amota prius lodice funerea vel lectica, si ibi pro absolutione apposita fuit.

125. Profecto Celebrante cum Ministris, et reposito ante altare faldistorio, Episcopus de throno descendet ad faldistorium, ibique brevi orabit.

126. Post orationem, assurget, iterabit reverentiam ad Crucem, et a clero associatus SS. Sacramentum adorabit, et postmodum ad suas aedes revertetur.

LIBER VI.

De functionibus pontificalibus per annum.

TITULUS I.

De functionibus pontificalibus in cyclo liturgico occurrentibus.

CAPUT I.

DE ADVENTU

1. Quoniam Adventus tempus est luctus et moestitiae, adhibendus est color violaceus, et quicumque ex altari et choro removendus ornatus, qui laetitiam et festivitatem praeseferat.

2. Thronus Episcopi parabitur lodicibus sericeis coloris violacei, et gradus illius cooperientur tapeto e panno violaceo. In faldistorio, quo utetur Episcopus orandi causa, apponentur pulvini e serico violaceo. Altare ornabitur pallio violaceo, tapeto simili super gradibus, et inter candelabra non interponentur signa aut hermae Sanctorum nec reliquiaria cum ss. Reliquiis, nec vasa cum floribus.

3. Ornatus autem throni episcopalis servari poterit diebus etiam ferialibus, quibus occurrat aliud Officium de ritu duplici aut semiduplici, dummodo nullum incideret festorum solemnium, in quibus celebret Episcopus, aut assistat Missae solemni, ut fit in celebritate de Immaculata B. Virginis Conceptione. Hoc enim casu variandus erit etiam throni apparatus.

4. Methodus superius innuta pro ornatu altaris, throni, chori, etc., observabitur in I, II et IV Dominica Adventus, in

quibus Ministri sacri induentur planeta ante pectus plicata, nec sonabitur organis. In hisce Dominicis, si Episcopus assistet Missis solemnibus, utetur cappa.

5. In tertia Dominica, quae dicitur *Gaudete*, ad Missam solemnem, ut praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XIII, n. 11, * et in Officio ac Missis privatis, ex Decreto S. R. C., n. 4084, III (1), adhibebitur color rosaceus. Ministri sacri utentur dalmatica et tunicella, sonabitur organis (Caerem. Episc., lib. I, cap. XXVIII, n. 2), et licebit interponere candelabris vasa cum floribus. Thronus tamen Episcopi servabitur paratus ut in aliis Dominicis, itemque chorus excepto altari, ut supra dictum est (2). Si hac in Dominica Episcopus assistet Missae indutus pluviali, utetur pluviali coloris rosacei et mitra pretiosa. Hoc in casu, in faldistorio, quo genuflectet Episcopus paratus, licebit pulvinos duos rosacei coloris apponere.

6. Quod ad antiphonas maiores, observabitur quod traditum fuit lib. II, cap. VI, art. I, nn. 6 et 7.

(1) Caerem. Epp. ait: « Adhiberi solent (paramenta) aliquanto sumptuosiora, sed coloris violacei in defectu rosacei »; Decretum autem affirmative respondet dubio verbis facultativis expresso.

(2) Post Decretum citatum, nullum dubium quin etiam thronus et chorus ornari queant colore rosaceo.

CAPUT II.

De vigilia Nativitatis Domini.

Observabitur quod praescriptum est lib. II, cap. VI, art. II, de cantu Martyrologii et de Missa solemni. Martyrologium cantabitur a Canonico, vel ab uno ex Mansionariis seu Beneficiariis, pro consuetudine cuiusque ecclesiae.

CAPUT III.

De die Natali D. N. I. C.

1. Ecclesia ornabitur nobiliter, ut assolet in festis principalibus, excepta porticu et fronte, quemadmodum praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. I, cap. XII, n. 3.

2. In hac solemnitate, Episcopus cantabit tertiam Missam solemnem, quae respondet toti Officio; quapropter cantare debebit primas Vesperas, ritu descripto cap. VI, art. II, libri V.

3. Ad multam noctem cantabitur Matutinum, prima Missa et Laudes; aequum autem esset, ut cathedralis, quod ad horam Officii, praecederet ceteras omnes urbis ecclesias.

4. Post Vesperas, disponentur ea omnia, quae ad functionem nocturnam poterunt opus esse.

5. In presbyterio et in choro aderunt sufficienti numero candelabra cum intorticiis, quibus illustrari possit chorus. Caeremoniale praescribit « sex vel octo funalia cerae albae, vel quot erunt necessaria pro consuetudine et dispositione loci ». Non videtur idcirco fore abs re, si pro intorticiis adhiberentur candelabra, cum pluribus luminibus cerae in singulis, quae valerent ad ornatum simulque ad usum illustrandi chorum. Hoc ipsum fiet per ecclesiam, quae usquequaque illustranda erit luminibus, praesertim si exstarent in ea latibula aut recessus (1).

6. Designabitur unus vel plures custodes, qui bono ordini advigilent in ecclesia, ut vitentur mala, quae favore noctis occurrere possent.

7. Si Episcopus cantabit Missam, praeparabitur, praeter consuetos, alter abacus contectus albo mantili, in quo disponentur omnia paramenta ad Sacrum peragendum, et pluviale quoque cum formali, quo induetur Episcopus in fine Matutini. Sin Missam non celebrabit, sed intererit illi, praeparabuntur in abaco supradicto paramenta, quae praescribuntur pro assistentia.

(1) Ars hodierna alias methodos invexit ad tenebras depellendas et loca simul exornanda, etiam in ecclesiis; debitis servatis regulis, id fiet rite et decore.

8. Quando Missa cantetur ab Episcopo, Canonici, quum tempus erit, se parabunt in choro ipso, ideoque prospicietur, ut paramenta, quae opus sunt, ordinatim contineantur canistris in sacristia, ut debito tempore in chorum transferantur.

9. Item relate ad ornamentum altaris, observabitur quod traditum est respectivis locis libri V, tum pro Matutino, tum pro Missa ab Episcopo cantata, aut ipso assistente celebrata.

10. Curabitur, ut super abaco praeparatae sint plures candelae subtiles (* si iis opus fuerit) in usum Episcopi et Canonicorum, qui cantare lectiones debebunt. In altero abaco, ubi disponentur sacra vasa, praeparabitur etiam vasculum argenteum, operculo clausum, aquae plenum, cum purificatorio pro digitorum Episcopi purificatione.

11. Hora praestituta, sonabunt in laetitiae argumentum omnia aera campana, accendentur in ecclesia lumina, et aperientur eius portae.

12. Deinde, signo dato, ut assolet, campanula sacristiae, proficiscentur Canonici ad associandum Episcopum, qui ecclesiam ingressus orabit apud altare SS. Sacramenti, postea ad altare maius, et ascendet in thronum. Tunc incipietur Matutinum solemne, ritu descripto art. I, cap. VI, libri V.

13. Nocte ista servabitur ritus, qui proprius est, ab Episcopo, si Missam cantabit, videlicet, ad intonationem hymni *Iesu, Redemptor omnium*, attollet iungetque manus, et inclinabit caput versus altare, ob reverentiam divinae Incarnationis.

14. Ad cantum sexti responsorii post lectionem sextam, Caeremoniarius ducet ad abacum quatuor acolythos ac duos familiares Episcopi, veste talari indutos, sine superpelliceo, et uni ipsorum tradet caligas et sandalia, cooperta duplici velo consueto. Advertet etiam, ut cappellanus a libro accipiat Canonem pontificalem, et adsit prope thronum simul cum altero cappellano scotulam ferente.

15. Statim ac intonabitur antiphona prima *Ipse invocabit me* tertii nocturni, duo Canonici Diaconi assistentes consurgent, de suo stallo descendent, in medio choro conficient reverentiam ad altare, venient ante thronum, et reverentiam facient ad Episcopum, ascendent ad thronum, et consistent in loco assistentiae.

16. Ad intonationem primi psalmi tertii nocturni, *Misericordias Domini* etc., se sistent Episcopo duo cappellani cum

libro et scotula. Episcopus recitabit alternatim cum Diaconis assistentibus psalmos *Quam dilecta* et reliquos pro praeparatione ad Missam, ritu praescripto pro Missa solemni, art. III, cap. VI, libri V.

17. Eodem tempore, de abaco discedet Caeremoniarius, dein quatuor acolythi, postremo duo familiares Episcopi, clericali habitu induti, ut iam innuimus, qui facta ad altare in medio choro seu presbyterio genuflexione, tum ad Episcopum ante thronum, ascendent in throni planum. Acolythi genuflectent a lateribus Episcopi, bini in singulis lateribus, et eius cappae fimbrias hinc inde attollent: duo familiares tollent Episcopo calceos usuales, eique reponent caligas et sandalia. Acolythi fimbriis cappae cooperient praedictos familiares, dum caligas et sandalia Episcopo, ut supra, inducent. Postea eodem ordine, quo accesserunt ad thronum, discedent ab ipso, et exsequentes debitas genuflexiones redibunt ad abacum, ubi familiares deponent vela, quibus tegebantur caligae et sandalia. Acolythi se recipient ad locum suum.

18. Postquam Episcopus legerit psalmos et preces, de throno recedent cappellani cum libro et scotula, et Diaconi assistentes ordine supra dicto redibunt ad stallum suum.

19. Sub finem psalmi tertii eiusdem nocturni, Diaconus et Subdiaconus, qui debebunt Missae solemni inservire, discedent de choro et ibunt in sacristiam, comitantibus duobus acolythis, vel clericis, ibique eisdem adiuvantibus, induent respectiva sacra paramenta.

20. Dum cantabitur octavum responsorium, Caeremoniarius invitabit clericos ad abacum, eisque distribuet sacra paramenta Episcopi, videlicet amictum, albam, cingulum, Crucem pectoralem, stolam, pluviale, formale pretiosum, mitram pretiosam et baculum pastoralem.

21. In promptu etiam apud abacum aderunt ministri pro lotione manuum Episcopi.

22. Ad cantum eiusdem responsorii redibunt ad altare, comitantibus supradictis clericis, Diaconus et Subdiaconus parati, qui locum sument in scamno sibi assignato prope altare.

23. Diaconi assistentes redibunt, ut supra, ad assistentiam Episcopi.

24. Accedent etiam ad thronum duo acolythi cum candelabris pro cantu nonae lectionis.

25. Cubicularius Episcopi ascendet ad thronum, ut ipsi tollat cappam, et consistet prope secundum Diaconum assistentem.

26. Praesto etiam erunt clerici cum paramentis Canonicorum in canistris, et alii cum canistris ad recipienda indumenta choralia, quae Canonici ipsi dimittent.

27. Completo cantu octavi responsorii, assurget Episcopus, cumque ipso ceteri omnes, et nonam lectionem cantabit.

28. Sub finem lectionis nonae, ad thronum accedet Subdiaconus, consistet inter acolythos, et submissa voce praecinet Episcopo *Te Deum*.

29. Episcopus intonabit *Te Deum laudamus*, et discedent a throno acolythi cum candelabris, Subdiaconus et cappellani a libro et scotula.

30. Ad cantum hymni praedicti sonabunt festivo more omnes campanae, chorus autem cantorum advertet, ut hymnum cantet commode, intercalando organorum sonum, ut graviter et accurate peragantur omnes sequentes actiones.

31. Episcopus, intonato *Te Deum*, descendet de cathedra in planum throni, et adiuvantibus Diaconis assistentibus, cappam dimittet. Cubicularius cappam recipiet, expediet extremitatem posteriorem vestis, de throno discedet, referet cappam in sacristiam, et ibi complicabit ipsam, siquidem utenda est iterum ab Episcopo, completo Officio.

32. Presbyter assistens ascendet a latere in planum throni, recepturus annulum Episcopi, et mantile ipsi ministraturus in lotione manuum.

33. Statim ac descendet Episcopus in planum throni, discedent ex abaco ministri lotionis, qui accedent ad thronum, ministraturi lotionem Episcopi manibus. Episcopus adstans manus lavabit. Presbyter assistens mantile porriget ei cum osculis consuetis; tum discedet de throno, et se recipiet ad locum suum. Item a throno abeuntes cum debitis genuflexionibus ad abacum recedent ministri lotionis.

34. Postquam ad thronum pervenerint ministri lotionis, proficiscentur de loco suo Diaconus et Subdiaconus, sequentibus clericis, qui deferent praedicta paramenta Episcopi. Ministri sacri et clerici cum paramentis operam dabunt, ut adsint ad pedem throni, statim atque Episcopus manus abluerit.

35. Ascendent in planum throni Diaconus et Subdiaconus, et successive clerici cum paramentis. Diaconus, adiuvante Subdiacono, paramentis praedictis induet Episcopum.

36. Diaconi assistentes, ubi ascenderint ad thronum sacri Ministri, de throno ipsi descendent, et ad subsellia sua redibunt, ibique dimittent indumenta choralia, seque parabunt amictu et dalmatica.

37. Ubi Diaconus incipiet parare Episcopum, intrabunt in chorum clerici cum paramentis pro Canonicis, et unusquisque ipsorum in proprio stallo dimittet indumentum chorale, et induet amictum ac paramentum, quod ei conveniet in ordine suo. Clerici referent e choro in sacristiam canistros et indumenta Canonicorum.

38. Item prope abacum induent sibi pluviale quatuor cappellani a baculo, a mitra, a libro et a scotula. Si Celebrans fuerit Metropolitanus, Subdiaconus, qui gestabit Crucem archiepiscopalem, se parabit in sacristia, et paratus redibit ad altare.

39. Diaconi assistentes, postquam induerint dalmaticam, redibunt ad thronum, ut officio assistentiae fungantur.

40. Diaconus igitur induet Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, pluviali et formali; postremo autem imponet ei mitram pretiosam, et Episcopus recipiet sinistra baculum pastoralem. Presbyter assistens imponet annulum Episcopi digito.

41. Postea Diaconus cum Subdiacono, reverentia facta ad Episcopum, descendent de throno, et redibunt ad scamnum suum prope altare.

42. Episcopus paratus ascendet in cathedram, sedebit, baculum deponet, a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, deinde assurget, eoque statu remanebit usque ad totum cantum hymni praedicti.

43. Quando Episcopus rediverit in cathedram, et ceteri omnes iam parati aderunt suo quisque loco, cantabitur a cantoribus ℣. *Te ergo quaesumus* etc., in quo genuflectet Episcopus super pulvino posito in gradulo cathedrae, ceteri autem omnes genua submittent unusquique loco suo.

44. Post cantum huius versiculi, ascendet ad thronum Presbyter assistens, et consistet apud suum assistentiae scabellum.

45. Sub finem cantus eiusdem hymni, Caeremoniarius distribuet clericis reliqua paramenta Episcopi, videlicet tunicellam, dalmaticam, chirothecas et planetam, et iubebit accendi septimum candelabrum iam praeparatum in altari pro Missa solemni.

46. Sub hymni finem, discedent ex abaco et procedent ad thronum duo cappellani cum libro et scotula, deinde duo acolythi cum candelabris, propter orationem, quam cantabit Episcopus.

47. Completo cantu hymni praedicti, Episcopus cantabit *Dominus vobiscum* versus populum et iunctis manibus, deinde versus altare *Oremus* et orationem *Concede, quaesumus* etc. Presbyter assistens librum sustinebit Episcopo in cantu huius orationis, post quam Episcopus rursus subiunget *Dominus vobiscum*, ac responso a choro *Et cum spiritu tuo*, cantabitur commode a choro cum organis ℣. *Benedicamus Domino*, cum *Deo gratias*.

48. Acolythi cum candelabris redibunt ad abacum post cantum orationis. Diaconus cum Subdiacono, sequentibus clericis, qui deferent paramenta Episcopi, redibunt ad thronum, Diaconus exuet Episcopum formali ac pluviali, et adiuvante Subdiacono, induet illi tunicellam, dalmaticam, chirothecas et planetam, postea imponet ei mitram pretiosam. Priusquam autem Diaconus exuat Episcopum formali et pluviali, Presbyter assistens accedet ad Episcopum, et ex eius digito educet annulum, quem custodiet apud se.

49. Interea, dum Diaconus induet Episcopum, ut supra, Canonici descendent in presbyterium, et circulum efficient; duo acolythi accipient manipulos Diaconi et Subdiaconi, et Caeremoniarius, vel clericus alter, Evangeliarium accipiet cum manipulo Episcopi, et appropinquabunt ad thronum. Si erit Archiepiscopus, utetur Pallio, servatis ritibus notatis art. III, cap. VI, lib. V.

50. Postquam Diaconus cum Subdiacono paraverint Episcopum, recedent aliquantulum versus latera throni, eisque porrigetur manipulus ab acolythis, et Subdiaconus accipiet etiam Evangeliarium cum manipulo Episcopi.

51. Hoc tempore, Presbyter assistens annulum digito Episcopi inducet cum osculis consuetis, et Episcopus accipiet baculum sinistra. Benedictionem dabit Canonicis, qui ad subsellia redibunt.

52. Rebus omnibus rite dispositis, Episcopus ad altare procedet. Praeibit Subdiaconus, qui ante pectus gestabit Evangeliarium cum manipulo; sequetur Presbyter assistens, adstante ei a sinistris Diacono; deinde Episcopus medius inter Diaconos assistentes: caudatarius sequetur Episcopum eiusque extremitatem posteriorem vestis sustentabit; postremo duo cappellani a mitra et baculo.

53. Episcopus, postquam descenderit de throno, benedicet clerum, et progressus ante altare inchoabit Missam, quae cantabitur ritu praescripto art. III, cap. VI, libri V.

54. Notandum, quod in cantu ℣. *Et incarnatus est* etc. genuflectendum ab omnibus est; Episcopus genuflectet mitram in capite retinens, ceteri omnes capite nudato, suo quisque loco.

55. Praegustatio hostiarum et vini fiet a clerico aliquo, vel a cubiculario Episcopi, ne impediatur Sacristae celebratio Missae.

56. Ad communionem Episcopi, Caeremoniarius ad altare afferet vasculum argenteum aquae plenum cum purificatorio, et ponet in altari versus cornu epistolae. Unus ex acolythis afferet in latus idem Calicis velum.

57. Post sumptionem Calicis, Episcopus relinquet Calicem super corporali, et iunctis manibus recitabit orationem *Quod ore sumpsimus* etc., Diaconus aut Subdiaconus, si nondum reversus erit ad altare Presbyter assistens, Calicem palla cooperiet. Diaconus item aut Subdiaconus vasculum praedictum extra corporale porriget Episcopo, qui recitans orationem *Corpus tuum, Domine* etc., digitos purificabit, et absterget purificatorio. Diaconus relicto in altari Calici superponet Patenam, et velo ipsum cooperiet, ponens etiam purificatorium sub velo in latere corporalis (1).

58. Presbyter assistens deferet Missale cum cussino in cornu epistolae, Subdiaconus descendet in planum, et Diaconus reponet mitram Episcopo, qui lavabit manus ritu usitato, et prosequetur atque complebit Missam, in qua non concedet Indulgentiam, quam largietur in tertia Missa. Data benedictione, si erit Archiepiscopus, deponet Pallium super altare, versus latus evangelii.

59. Sacro peracto, Episcopus redibit in thronum, cumque sequentur etiam quatuor clerici recepturi paramenta missalia, et alteri duo, qui pluviale et formale reportabunt.

60. Episcopus in thronum reversus sedebit, deponet baculum, et Ministri manipulos dimittent. Diaconus tollet mitram Episcopo, et Subdiaconus manipulum. Postea Diaconus, adiuvante Subdiacono, exuent eum planeta, dalmatica ac tunicella, eique reponent pluviale cum formali, Diaconus autem ei rursus imponet mitram.

---

(1) Vide notam ad n. 19, pag. 152, vol. II.

61. Diaconus cum Subdiacono discedent de throno, et ad altare revertentur. Diaconus veniet ad scamnum, Subdiaconus ad abacum, unde acceptis velis et comitatus a quatuor clericis, a Caeremoniario et a cubiculario Episcopi, redibit ad thronum. Ibi sandalia et caligae tollentur Episcopo, eique reponentur calceamenta usualia.

62. Deinde Diaconus et Subdiaconus redibunt in sacristiam, dimittent paramenta adhibita in Missa, et super amictum imposito sibi paramento, quod eis conveniet, revertentur in chorum.

63. Canonici paramenta retinebunt ad Laudes, quae canentur ritu praescripto pro Vesperis primis, quando Episcopus pontificat Missam postridie, et antiphonae praecinentur a Canonico, qui mane sequenti in tertia Missa ministrabit officio Subdiaconi, vel ab alio, pro consuetudine ecclesiae, ut monuimus art. II, cap. VI, libri V.

64. Sin Episcopus intonabit Matutinum et assistet Missae solemni, post *Te Deum* cantabit orationem, ut supra, quo tempore Celebrans cum Ministris aderit apud altare, observando quae tradita sunt respectivis locis libri V, nempe art. I, cap. VI, de Matutino solemni, et I, vel II, cap. VIII, de assistentia Missae solemni.

65. In hac Missa, Episcopus genuflectet in cathedra, mitram capite retinens, ad cantum ℣. *Et incarnatus*, et in fine Missae non concedet Indulgentias.

66. Sacro peracto, discedet Celebrans cum Ministris; Episcopus autem intonabit Laudes, quae canentur ritu praescripto art. I, cap. VI eiusdem libri V.

67. Post Laudes, Episcopus associabitur ad residentiam suam, et claudentur portae ecclesiae, quae mundabitur, ac tollentur inde candelabra cum cereis eaque omnia, quae nocte adhibita sunt, et praeparabitur totum id, quod postridie mane opus est.

68. Si Episcopus velit secundam Missam ad auroram cantare, praeparentur in altari maiori omnia ea, quae ad Missam opus sunt, non exceptis paramentis, quae disponenda essent in secretario seu sacello in quo cantatur Tertia, siquidem Missa cum praecedenti hora Prima cantanda est apud altare maius.

69. In accessu Episcopi ad ecclesiam, observabitur ritus praescriptus: post brevem orationem ante SS. Sacramentum et apud altare maius, ascendet in thronum, et intonabit Ho-

ram primam. Sub finem psalmorum parabitur pluviali (quum iam sint parati Canonici). Subdiaconus cantabit capitulum Primae, ut in aliis Missis pontificalibus. Episcopus cantabit orationem *Domine, Deus omnipotens* etc., post quam, profectis acolythis, sedebit cum mitra dum cantabitur Martyrologium. Prosequetur deinde Episcopus officium Primae in reliquis precibus, quo completo se parabit pro secunda Missa solemni.

70. In ipsa genuflectet Episcopus, et ceteri omnes cum eo, dum cantabitur ℣. *Et incarnatus*, ut in prima Missa. Si Calix aderit super altare, Subdiaconus praesto erit cum Diacono ante altare, quando adveniet Episcopus propter offertorium, et conscendet suppedaneum a dextris, et una cum Diacono. Tum Diaconus tollet velum de Calice, quem amovebit a medio et ponet versus latus suum, super eodem corporali: accipiet hostias, iubebit fieri praegustationem earum, et unam ponet super Patenam, quam tradet Episcopo propter oblationem. Postea iubebit fieri praegustationem vini et aquae; amovebit a Calice pallam, Calicem ipsum accipiet, atque ita eum sustinens, ut mensam non contingat, infundet vinum, et Subdiaconus aquam, ritu praescripto. Diaconus non absterget purificatorio Calicem, sed ad colligendas guttas adhaerentes partibus internis, si opus erit, Calicem excutiet, ut guttae a vino colligantur: postea Calicem porriget Episcopo, et cum ipso peraget oblationem. Interim unus ex acolythis velum humerale ad altare afferet, et imponet humeris Subdiaconi, qui accipiet Patenam, et observabit quae tradita sunt pro aliis Missis pontificalibus.

71. Si fiet communio cleri, videlicet clericorum seminarii et aliorum qui choro quidem addicti, sed non insigniti ordine presbyterali sunt, stabitur praescriptionibus notatis in appendice ad cap. VI, art. II, libri V. Caveatur tamen, ne supersint aliae sacrae Particulae in pyxide, quae purificabitur ab Episcopo, vel in hac Missa vel in tertia.

72. Relate ad purificationem et ablutionem, observabitur quod superius ad Missam primam, n. 57, notatum est.

73. In fine Missae, benedictionem donabit Episcopus, non vero Indulgentias, quas concedet in tertia. Si erit Archiepiscopus in hac Missa quoque utetur Pallio, quod, data benedictione, deponet super altare.

74. Sin Episcopus vellet secundae Missae praedictae assistere, sive cappa sive pluviali indutus, cantabitur in choro prima Hora, qua completa, associabitur Episcopus, et fiet

quidquid praescribitur respectivis locis libri V. Etiam in hac secunda Missa, Episcopus, si paratus, genuflectet mitram retinens ad cantum ℣. *Et incarnatus* etc.

75. Quod ad offertorium et ad purificationem, servabuntur quae tradita sunt n. 70 capitis huius.

76. Missa tertia solemnis cantabitur ab Episcopo, simul cum cantu Horae tertiae. Quod ad ritus sequendos, observetur art. III capitis VI eiusdem libri V. Quod ad offertorium, si Episcopus celebraverit cum pontificali Missam primam, fiet quod superius descriptum est, n. 70 huius capitis. Episcopus autem genuflectet uno genu ad cantum verborum *Et Verbum caro factum est*, in evangelii cantu; genuflectet utroque genu ad cantum ℣. *Et incarnatus* etc., et in fine Missae concedet Indulgentias consuetas.

77. Poterit autem secundas Vesperas cantare eadem solemnitate, quae observatur in primis, quando postridie celebraturus est Missam pontificalem (Caerem. Epp., lib. II, cap. I, n. 3).

CAPUT IV.

De festis diebus qui Natalem D. N. I. C. sequuntur

1. In festis Nativitatem Redemptoris sequentibus, nempe S. Stephani, S. Ioannis ac sanctorum Innocentium, ornatus altarium et ecclesiae erit paullo inferior, quam Natalis Domini, distinguetur tamen ab aliis festis et Dominicis communibus. Hisce diebus Episcopus pluviali paratus Missae solemni assistet.

2. Extremo anni die celebratur festum S. Silvestri I Papae, inter dies festos * de utroque praecepto olim recensitum. Vespertino eiusdem diei tempore, occurrunt primae Vesperae Circumcisionis, quas posset intonare Episcopus indutus pluviali, et postridie mane assistere Missae solemni pluviali pariter indutus.

CAPUT V.

De festo Epiphaniae

1. Festum Epiphaniae a Caeremoniali ponitur inter perquam solemnia, in quibus cantare Missam debet Episcopus. Quare in primis Vesperis et in Missa solemni servandi sunt ritus locis respectivis libri V praescripti.

2. In Missa pontificali, post evangelium, publicabuntur festa mobilia a Canonico aut ab alio, iuxta consuetudinem ecclesiae. Ne frustra eadem repetamus, inspiciantur quae notata sunt cap. VI, art. V, libri II. Id tantum animadvertendum, quod in antedicta publicatione annuncianda est Synodus dioecesana vel etiam Concilium provinciale: indicetur et dies, si iam praefinita esset, secus dicetur *Post Pascha habebitur* etc. In evangelio autem, ut alias quoque monuimus, genuflectetur ab omnibus versus Diaconum ad cantum verborum *Et procidentes* etc. Praeterea, si Episcopus officium ad Matutinum faciet, adstabit, et capite detecto, ad cantum antiphonae et psalmi *Venite, exsultemus*, in principio tertii nocturni.

CAPUT VI.

De Dominicis post Epiphaniam

1. In hisce Dominicis nihil est quod peculiariter animadvertatur. Episcopus, si velit Missae solemni assistere, induet cappam; ornatus autem altaris, paramentorum et throni respondebit qualitati Officii, et colori quem Officium requirit.

2. Si Episcopus intererit Missae solemni, fiet prius aspersio Aquae benedictae, ritu praescripto in appendice ad cap. VIII libri V, art. I.

CAPUT VII.

De Dominicis Septuagesimae, Sexagesimae et Quinquagesimae

1. A Dominica Septuagesimae initium ducit tempus luctuosum in praeparationem Paschatis, ideoque omittitur *Alleluia*. In hisce Dominicis usque ad Pascha et in Officio feriali color adhidendus est violaceus, quapropter hic erit color in paramentis Ministrorum, in ornatu altaris et in throno Episcopi. In Missa solemni sonabitur organis, et sacri Ministri induent dalmaticam ac tunicellam. Altare ornabitur simpliciter, sine vasis florum, sine reliquiariis ac signis Sanctorum. In Vesperis etiam, si fuerint de Dominica, sonabitur organis.

2. Si Episcopus asssistet Missae solemni, induet cappam, et ante Missam fiet aspersio Aquae benedictae, ut in appendice ad cap. VIII libri V, art. I.

CAPUT VIII.

De festo Purificationis B. M. V.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 1. Genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium, ut cap. IV libri V.

2. Sex cerei in candelabris maioribus, accendendi saltem quando ab Episcopo adorabitur SS. Sacramentum.

In sacristia. — 3. Paramenta albi coloris pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta cum stola et manipulo, dalmatica cum stola et manipulo, tunicella cum manipulo, tria cingula, tres albae tresque amictus. Si festum Purificationis B. V. inciderit in unam ex Dominicis secundae classis, praeparabuntur eadem paramenta, sed coloris violacei.

4. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio adhibendum in ingressu Episcopi.

5. Disponentur quatuor pluvialia violacea pro cappellanis a libro, a scotula, mitra et baculo; item planeta plicata cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono, qui Crucem debebit in processionem gestare.

Ad altare maius. — 6. Altare exornabitur sex candelabris nobilibus cum cereis et Cruce, ac praeter tobaleas et tapetum, quod cooperiet totaliter gradus altaris, apponetur duplex pallium, videlicet album, et violaceum albo superpositum, amovendum processionis tempore. Sin festum occurret in unam ex Dominicis privilegiatis, applicabitur solum pallium violaceum. Quando celebrabitur Officium festi, detur opera ut ponatur pallium violaceum postquam Officii recitatio completa erit, idest quando Canonici et clerus procedent ad Episcopum associandum.

7. Super mensam altaris disponentur paramenta Episcopi, videlicet formale simplex, pluviale violaceum cum stola simili, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus. Quae paramenta contengentur amplo velo coloris violacei. In latere evangelii collocabitur mitra auriphrygiata.

8. Prope altare ponetur baculus pastoralis.

9. Loco solito aderit scamnum pro Celebrante et Ministris, coopertum stragulo laneo decenti.

10. In medio presbyterio ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis. Seorsim praeparabitur faldistorium alterum cum veste alba, in quo sedebit Episcopus post processionem, ut deinceps tradetur.

11. In latere evangelii ponetur Crux processionalis firmata in basi, ac si, qui functionem peragit, esset Archiepiscopus, statuetur basis tantum pro Cruce archiepiscopali.

In abaco. — 12. Super abacum, qui contegetur albo mantili, ponentur candelabra cum cereis pro acolythis. Thuribulum cum navicula plena thuris cum cochleari. Vasculum Aquae sanctae cum aspergillo. Urceus et pelvis. Duo mantilia seu manutergia in lance. Velum humerale violaceum pro Magistratu, si ministrabit lotionem. Tobalea oblonga, acu picta, vel circumdata textili pinnato, extendenda super gremium Episcopi, dum candelas distribuet. Missale cum veste violacea in usum Episcopi pro benedictione candelarum. Scotula cum candela. Missale alterum cum tegumento albi coloris, utendum ab Episcopo in assistentia praestanda Missae solemni. Canon pontificalis. Pagella cum formula Indulgentiae. Paramanus albi coloris cum taeniis alligandus Episcopi cereo, ne manum eius offendat cera liquescens. Pluviale album cum stola alba, formale pretiosum et mitra pretiosa Episcopi pro assistentia praedicta. Duo pulvini albi coloris ponendi in faldistorio post functionem, et pulvinus albus in throno, adhibendus quando Episcopus genuflectit ad *Et incarnatus*. Calix cum purificatorio. Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali et velum Calicis. Ampullae vini et aquae in pelvicula cum mappula seu manutergio. Campanula. Intorticia pro elevatione. Missale cum cussino coloris albi, seu legili pro Celebrante. Epistolarium et Evangeliarium cum tegumentis albi coloris. Velum humerale album pro Subdiacono. Haec sacra supellex tota cooperietur velo violaceo, tempore processionis amovendo.

13. Si tamen occurreret una ex Dominicis privilegiatis, ut supra, non opus erit paramentis nec reliqua supellectile albi coloris, sed violacei (1).

14. Prope thronum a sinistris praeparabitur alter abacus coopertus albo mantili, ne tamen impediat ordinem caeremo-

(1) Id intelligitur quando Officium Purificationis, sive non sit ecclesiae titulus, sive alia de causa, non gaudeat ritu primae classis, hoc enim casu praestat ritus Dominicae, iuxta Breviarii et Missalis rubricas. A.

niarum, in quo ponentur candelae benedicendae ac distribuendae. Erunt e cera alba et pondere distincto pro Canonicis, pro Beneficiariis, pro seminario proque Magistratu. Aderit etiam non parva candelarum copia, quae distribuantur populo expetenti. Erit autem pro Episcopo cereus, non tam pondere, quam specie insignis, ornatibus aureis, floribus pictis et his similibus distinctus. Candelae praedictae velo violaceo cooperientur.

15. Thronus cum cathedra instruetur lodice alba, superposita violacea, quae facile amoveri possit. Baldachinum tamen erit album; neque enim tolli facile posset ob temporis angustias. Sin ob rationem allatam adhiberetur in Missa color violaceus, non opus erit lodicibus albis, eoque casu etiam baldachinum erit violaceum. Prope thronum disponentur tria scabella, et gradus eius sternentur tapeto. Planum etiam presbyterii tapeto contegetur.

16. In stallis seu sedilibus Canonicorum praeparabuntur paramenta violacea, ab ipsis induenda pro functione, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis ordinis presbyteralis, et planetae plicatae (1) pro Canonicis ex ordine diaconali et subdiaconali. Super singulis praedictis paramentis aderit amictus. Pluviale pro Presbytero assistente et planetae plicatae pro Diaconis assistentibus disponentur in choro locis respectivis, ubi iis induentur: deinde ad thronum accedent ad assistentiam praestandam. Ad reponenda autem indumenta canonicalia in promptu erunt duo pluresve canistri plani, stragulo cooperti.

17. Provideatur etiam ut adsint, quemadmodum praescribit Caeremoniale, « custodes, qui populum arceant, si forte tumultuose irrueret, ne indecenter Episcopum opprimat ».

18. Postremo ad balaustrium sive ad exitum presbyterii ponentur candelabra maiora cum cereis vel intorticiis, numero non minore quatuor, nec sex maiore.

§ 2. *De functione.*

19. Recitatio Officii ita dirigetur, ut Hora tertia compleatur ante horam praestitutam pro functione. Semel aut pluries pulsabuntur festivo more campanae, ut functionis ini-

(1) Patet rubrica Missalis et textus Caeremonialis, ut nempe in hac aliisque functionibus, in quibus locus non est dalmaticae nec tunicellae, planetae sint plicatae ante pectus. Quapropter probari non potest usus, in quasdam ecclesias invectus, utendi planetis nequaquam plicatis, sed recisis. A.

tium significetur, iuxta consuetudines cuiusque loci. Completo Officio, Canonici, signo dato campanulae sacristiae, procedent ad associandum Episcopum, ut cap. IV, lib. V.

20. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, pulsabuntur festivo more campanae, sed non sonabitur organis, siquidem functio est ferialis et luctuosa.

21. Dum Canonici procedent ad associandum Episcopum, se in sacristia parabunt pluviali quatuor cappellani a mitra, a baculo, a scotula et a libro, locumque sument in presbyterio. Item se parabit amictu, alba, cingulo et planeta plicata Subdiaconus Crucem gestaturus.

22. Postquam Episcopus oraverit ante SS. Sacramentum, procedet ad altare primarium, et ubi venerit ad faldistorium, facta ad Crucem altaris reverentia, genuflectet, eoque statu manebit, donec monebitur, ut assurgat. Canonici ad subsellia se recipient, ac dimittent insignia canonicalia, videlicet cappam aut mozzetam, et supra rochetum aut superpelliceum induent amictum et paramentum respondens ordini, ad quem spectant. Aderunt quatuor aut sex clerici, delecti induendis Canonicis et recipiendis choralibus insignibus, quae illi dimittent.

23. In promptu etiam erunt prope altare clerici, paramenta ad Episcopum allaturi.

24. Diaconi assistentes, postquam induerint planetam plicatam, procedent ad thronum, et locum occupabunt apud scabella, a lateribus cathedrae episcopalis.

25. Post haec, Episcopus, Caeremoniario attollente partem anteriorem cappae, quae erit super faldistorium extensa, assurget, atque iterata ad Crucem altaris reverentia, accedet ad thronum, et benedicet clerum antequam illuc ascendat: sequentur caudatarius sustentans eius extremitatem cappae, et cubicularius habitu formali indutus, cappam ipsam recepturus.

26. Profecto Episcopo, faldistorium amovebitur a duobus clericis, qui collocabunt illud seorsim, et distribuentur clericis paramenta Episcopi, itemque successive cappellanus a mitra accipiet ex altari mitram auriphrygiatam, et sequetur clericos paramenta ferentes; reliqui duo cappellani a libro et scotula accipient scotulam et Missale veste violacea convestitum, ut praesto sint benedictionis tempore.

27. Episcopus, conscenso throno, brevi tempore sedebit; deinde assurgens, cappam dimittet, adiuvantibus Diaconis as-

sistentibus et cubiculario, qui adstans post secundum Diaconum assistentem, cappam recipiet, et expediet etiam extremitatem posteriorem vestis talaris episcopalis. Episcopus non lavans manus, a Diaconis assistentibus induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui apponetur a primo Diacono formale simplex, postea Diaconus idem imponet ei mitram.

28. Interim in promptu erunt cappellani a libro et scotula, ut supra, et praeterea thuribulum praeparabitur a thuriferario. Presbyter assistens remanebit in choro loco suo.

29. Quum paratus erit Episcopus, detegentur a Sacrista candelae benedicendae, positae, ut paullo ante innuimus, in abaco de industria locato inter thronum et altare. A secundo Diacono mitra tolletur Episcopo, cui se sistent duo cappellani cum libro et scotula.

30. Episcopus assurget, ac voce elata et tono feriali dicet *Dominus vobiscum*, deinde subiiciet quinque orationes, quae exstant in Missali. Quando facturus erit Crucis signum versus candelas, primus Diaconus assistens attollet eius fimbriam dexteram pluvialis.

31. Sub finem quartae orationis, Presbyter assistens ascendet a latere ad thronum, et se sistet prope primum Diaconum assistentem.

32. Eodem tempore, discedent ex abaco clerici duo, quorum alter feret vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, alter thuribulum cum navicula; qui cum debitis genuflexionibus accedent ad thronum, et consistent prope Presbyterum assistentem.

33. Hoc tempore, ascendet ad thronum Canonicus camerarius, seu thesaurarius, sive sacristiae praefectus, pro locorum consuetudine, et consistet iuxta secundum Diaconum assistentem.

34. Postquam Episcopus quintam orationem recitaverit, sedebit, et in thuribulum sibi obiectum a thuriferario genuflexo demittet incensum, ministrante Presbytero assistente cum osculo cochlearis et manus, ac dicente *Benedicite, reverendissime Pater*. Episcopus incensum in thuribulum cum benedictione iniiciet. Recedente thuriferario prope dexteram Presbyteri assistentis, Episcopus assurget, aspersorium Aqua sancta perfusum accipiet a Presbytero assistente, qui porriget ei cum osculis consuetis, et asperget candelas in medio, a sinistris et a dextris suis, ac submissa voce recitabit antiphonam *Asperges me* etc. Restituet aspersorium Presbytero assistenti, a quo thuribulum accipiet et candelas adolebit, eodem modo, quo aspersit.

35. Interim accedent ad abacum tres aut quatuor clerici designati cum Sacrista porrigendis ad thronum candelis, aliique clerici duo, quorum alter sustinebit mappam extendendam super genua Episcopi, ascendent ad thronum, et qui feret mappam consistet versus primum Diaconum assistentem.

36. Hoc etiam tempore, ad thronum ascendet unus familiarium ecclesiasticorum Episcopi, indutus veste talari et pallio, ac se sistet prope secundum Diaconum assistentem.

37. Aspersis ac thurificatis candelis, discedent clerici a vasculo et a thuribulo, referentes haec ad abacum.

38. Episcopus, postquam adoleverit candelas, sedebit, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra. Presbyter assistens, vel dignior chori (si Presbyter assistens sive ex usu ecclesiae sive aliam ob causam dignior cleri non esset) se sistet Episcopo; accipiet e manibus Canonici camerarii, vel thesaurarii, vel maioris sacristae, cereum Episcopi, et osculans cereum, deinde manum Episcopi, cereum Episcopo tradet, qui committet illum familiari ecclesiastico; hic autem afferet illum ad abacum, eique faciet apponi paramanum.

39. Presbyter assistens, seu dignior chori, de throno redibit a latere ad locum suum, rediturus deinceps cum aliis Canonicis ad excipiendam candelam.

40. Accepto ab Episcopo cereo, Diaconi assistentes elatas sustinebunt fimbrias pluvialis, et in gremio Episcopi explicabunt mappam, quam extensam sustentabunt in extremitatibus clerici duo, prope Diaconos assistentes genuflexi (1).

41. Clerici delecti candelis ex abaco ad thronum afferendis, se ita disponent, ut hoc officio fungantur ordinatim et sollicite. Respectum etiam habebunt qualitati personarum, quibus candela erit distribuenda.

42. Statim ac posita erit mappa super gremium Episcopi, cantorum chorus cantare incipiet antiphonam *Lumen ad revelationem* etc. Tum vero initium distributionis fiet.

43. Proficiscentur Canonici e locis suis, alter post alterum, initium faciente digniore chori, quisquis ille sit, ac

---

(1) Non probatur usus, quippe contradicit Caeremoniali Epp., ponendi super Episcopi genua gremiale lineum, quo utitur in ordinationibus, cingulo alligatum taeniis. A.

manu sustinente biretum; reverentiam ad altare, dein. progressi ante thronum, ad Episcopum conficient; ascendent ad thronum, et inclinati accipient candelam ab Episcopo, osculantes prius candelam sibi ab ipso praesentatam, deinde manum eius. Tum, iterata ante Episcopum reverentia, redibunt a latere ad locum suum. Candelae distribuendae tradentur a clericis delectis supradicto Canonico camerario, seu thesaurario, sive sacristiae praefecto, hic eas transmittet secundo Diacono assistenti, qui sine osculo manus porriget Episcopo; vel etiam a Sacrista minori tradentur praedicto Diacono assistenti, idque pro consuetudine ecclesiae cuiusque.

44. Canonici ad thronum accedent, iuxta ordinem antiquitatis et praebendarum ipsorum, videlicet, praecedent Dignitates, tum Canonici Presbyteri, deinde Diaconi, postea Subdiaconi.

45. Post Canonicos paratos, candelam accipiet Magistratus, si aderit, dein Beneficiarii seu Mansionarii, et ipsi iuxta ordinem praecedentiae inter eos constitutae. Si Subdiaconus, Crucem gestaturus in processionem, esset e coetu Beneficiariorum, primum locum sumet inter eos, utpote sacris vestibus indutus, secus post ipsos incedet. Canonici tantum accipient candelam stantes: ceteri omnes genuflexi. Diaconi assistentes accipient illam in ordine suo: ipsi quoque descendent de throno, et reverentias conficient ad altare et ad Episcopum, ut ceteri. Hoc ipsum exsequetur Canonicus ille, qui candelas ministrabit, ut superius. Celebrans et Ministri, recepta candela, recedent recta in sacristiam, ut ad Missam cantatam parentur. Sequentur deinde cappellani a libro, a scotula, a mitra et a baculo pastorali, post ipsos clerici seminarii, postremo familiares nobiles Episcopi aliique laici, si vigebit eos admittendi usus.

46. Si mos erit, ut in distributione ecclesiastici omnes praecedant Magistratui, servabitur.

47. Foeminae nullo prorsus modo admittendae in presbyterium sunt. Quapropter, si populo candelae distribuendae sint, peragere distributionem poterit Sacerdos quispiam indutus superpelliceo et stola in uno ex sacellis lateralibus, eo tamen ordine ut foeminae a viris dirimantur.

48. Circa distributionis finem, in promptu erunt ministri lotionis. Item monebitur thuriferarius ut in promptu habeat thuribulum, et praesto sint acolythi, qui candelabra ferre ad thronum debebunt.

49. In fine distributionis cessabit cantus antiphonarum et accedent ad thronum ministri lotionis exsequentes genuflexiones consuetas. Presbyter assistens ascendet ad thronum a latere, priusquam illuc veniant ministri praedicti, eo quod suppeditare debeat mantile; quod tamen non explicabitur super genua Episcopi, quia iam aderit mappa superius innuta. Presbyter assistens mantile porriget Episcopo, osculans manum eius. Abluente manus Episcopo, assurgent Canonici, ceteri omnes genuflectent. Post lotionem redibit ad locum suum in chorum Presbyter assistens, descendens a latere de throno. Recedent quoque de throno clerici, qui mappam extensam super gremium Episcopi retinebant, eamque ad abacum referent.

50. Interea duo cappellani a libro et scotula accipient Missale et scotulam, ac praesto erunt apud thronum. Clerici autem, qui candelas ministrabant ad thronum, accipient singuli candelam, qua accensa, candelas accendent omnibus, qui locum habebunt in processione: advertent, ut statim accendant, nisi tamen delecti fuerint ad hoc officium alii clerici, ne retardetur processio.

51. Eodem tempore cantores cantabunt antiphonam *Exsurge, Domine,* cum versiculo psalmi illic innuti, quae autem antiphona cantanda est, non distributionis tempore, sed pro initio processionis, postquam Episcopus laverit manus.

52. Quando repetetur praedicta antiphona, acolythi cum candelabris venient ante thronum, et absoluto antiphonae cantu, secundus Diaconus assistens tollet Episcopo mitram. Episcopus assurget, cumque ipso omnis chorus. Tum, sistentibus se ante ipsum cappellanis cum libro et scotula, tono feriali cantabit *Oremus. Exaudi, quaesumus, Domine* etc.

53. Si festum Purificationis inciderit post Septuagesimam, neque erit Dominica, cantato ab Episcopo *Oremus,* ante orationem praedictam, primus Diaconus assistens cantabit *Flectamus genua,* et genuflectent omnes, excepto Episcopo, et secundus Diaconus assistens cantabit *Levate,* omnesque consurgent, et Episcopus cantabit orationem superius innutam, tono feriali.

54. Dum orationem illam cantabit Episcopus, perget ad thronum thuriferarius cum thuribulo, genuflexionem faciet ad altare, dein ad Episcopum, priusquam ad thronum ascendat. Item Presbyter assistens a latere ad thronum redibit, ministraturus incensum.

55. Recitata oratione, Episcopus sedebit rursusque cooperietur mitra a primo Diacono assistente. Thuriferarius genufle-

xus in gradulo cathedrae praesentabit ei thuribulum apertum: Presbyter assistens ministrabit incensum Episcopo, dicens *Benedicite, reverendissime Pater:* Episcopus incensum in thuribulum imponet cum formula usitata, dein benedicet, et Presbyter assistens restituet naviculam thuriferario, qui de throno descendet ac subsistet prope acolythos, ante thronum adstantes.

56. Presbyter assistens de throno descendet a latere, et redibit in chorum ad locum suum, exspectans tempus eundi cum Canonicis in processionem.

57. Dum Episcopus ponet incensum in thuribulum, Subdiaconus, accepta Cruce, veniet ante thronum, et locum sumet inter acolythos, conversus ad Episcopum. Item cappellanus Episcopi, cuius cereum custodiet, accenso ipso cereo, ascendet ad thronum, et consistet prope secundum Diaconum assistentem.

58. Episcopus assurget, ac primus Diaconus assistens cantabit *Procedamus in pace*, cui respondebunt cantores *In nomine Christi. Amen.* Episcopus salutabit Crucem, et rursus sedebit, exspectans signum in processionem incedendi.

59. Cappellanus a baculo accipiet baculum pastoralem delaturus in processionem.

60. Proficiscetur immediate Subdiaconus gestans Crucem, acolythi ac thuriferarius, et principium processionis fiet, ordine sequenti:

61. Praeibit claviger, seu clavigeri ecclesiae si plures erunt, cum suis insignibus. Thuriferarius cum thuribulo. Subdiaconus cum Cruce, medius inter acolythos cum candelabris. Cantores, qui cantabunt antiphonam *Adorna thalamum* etc. cum reliquis; eaque de re curae erit directori cantus providere libellos decentes, quibus contineantur praedictae antiphonae notis musicis subiectae. Clerici seminarii. Beneficiarii seu Mansionarii. Canonici Subdiaconi, qui si dispari essent numero, tres incedent in fine. Canonici Diaconi, cum eodem discrimine pro numero dispari. Canonici Presbyteri. Dignitates, inter quas incedet Presbyter assistens. Episcopus medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt. Sequetur caudatarius, sustinens eius vestis talaris extremitatem posteriorem, si non aderit nobilis laicus e Magistratu, cui hoc officium in processione spectabit, et quatuor cappellani a mitra, baculo, libro et scotula, postremo eius nobiles familiares.

62. Omnes manu gestabunt candelam accensam, exceptis thuriferario, Subdiacono cum acolythis, cantoribus, Diaconis

assistentibus, caudatario, quatuor cappellanis antedictis, et familiaribus nobilibus Episcopi. Qui dextrorsum in processionem incedent, candelam sustinebunt dextra, qui autem sinistrorsum, sinistra.

63. Cappellanus, qui cereum custodiebat Episcopi, priusquam Episcopus in processionem incedat, cereum tradet secundo Diacono assistenti, qui porriget illum Episcopo, manum eius osculans dum porriget: Episcopus cereum accipiet sinistra, idemque Diaconus animadvertet ad cooperiendam Episcopi manum velo, quod pendet e cereo. Episcopus in processionem benedicet adstantes manu dextra.

64. Processio dirigetur intra ambitum ecclesiae, vel etiam extra ipsam, si talis erit usus. Processionis tempore sonabunt campanae festivo more.

65. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, Crux praeferetur Canonicis paratis, et Subdiaconus eam deferet, versa ad Celebrantem imagine Crucifixi.

66. Statim ac de presbyterio exierit processio, Sacrista cum inservientibus sacrarii amovebunt a throno lodicem violaceam et vestem violaceam cathedrae, relicta alba, itemque tollent pallium violaceum, et apparebit album; faldistorio autem Episcopi apponent pulvinos albi coloris, remotis violaceis, et abacum nudabunt velo violaceo: praeparabunt etiam alterum faldistorium, alba veste instructum, in medio presbyterio ante altare, in quo sedebit Episcopus: super altare autem ponent pluviale album cum stola, formale pretiosum et mitram pretiosam pro Episcopo. Tollent deinde abacum inter thronum et altare iacentem, in quo positae fuerant candelae benedicendae.

67. Celebrans cum Ministris opus est ut paratus sit initio processionis, qua inchoata, procedet cum Ministris ad altare, praecedentibus duobus vel tribus clericis, et reverentia facta ad altare, sedebunt in scamno praeparato: adveniente autem Cruce processionali, consurgent et nudabunt caput.

68. Processio redibit in chorum sive ad altare maius, et cantores cantabunt antiphonam *Obtulerunt* etc., ac si processio extra ecclesiam exierit, antiphona illa cantabitur in ingressu ecclesiae ipsius: Subdiaconus Crucem reponet in basi, et recedet in sacristiam ad paramenta dimittenda: acolythi candelabra super abacum deponent, ac thuriferarius subsistet cum thuribulo prope abacum, quum illo opus sit principio Missae. Unusquisque se recipiet ad locum suum, et candelam exstinguet. Clerici delecti porrigendis vel recipiendis paramentis Episcopi, relicta

candela, manebunt prope altare. Aderunt alii duo clerici, qui supplebunt mitrae et baculo, insuper et alii, qui recipiant in canistris paramenta Canonicorum, eosque rursus induant insignia canonicalia.

69. Quum ultimi duo Canonici ex ordine diaconali pervenerint in presbyterium, exstinguent candelas, et consistent a lateribus faldistorii in medio presbyterio statuti. Ceteri Canonici recedent ad subsellia sua, exstinguent candelas, ibique dimittent sacra paramenta, et resument indumenta sive insignia sua.

70. Episcopus, progressus ante altare, salutabit Crucem, benedictionem donabit Celebranti et Ministris, qui excipient illam cum inclinatione profunda, si tamen Ministri non fuerint Canonici, genua submittent. Tum Episcopus in faldistorio sedebit, facie versa ad altare, et secundus Diaconus assistens, osculans manum eius, tollet ei cereum, qui recipietur a cappellano illius custode, et exstinctus ab eodem custodietur. Manentibus in assistentia Episcopi ultimis duobus Canonicis ex ordine diaconali, recedent ad paramenta dimittenda suo loco Diaconi assistentes, qui resumpto habitu chorali redibunt ad Episcopum; tunc discedent praedicti duo Canonici, qui supplebant, et se recipient ad locum suum, ubi paramenta dimittent, ac resument insignia canonicalia.

71. Item quatuor cappellani a libro, scotula, mitra et baculo redibunt in sacristiam, dimittent pluviale, et retinebunt superpelliceum; qui autem est a mitra, sibi collo imponet vimpam seu velum pro mitra gestanda.

72. Interea tribus clericis distribuentur paramenta albi coloris Episcopi, aliique tres in promptu erunt ad recipienda paramenta violacea, quae dimittet.

73. Quum reversi fuerint Diaconi assistentes ad latera Episcopi, secundus ipsorum mitram tollet Episcopo, tum primus, adiuvante secundo, exuet eum formali simplici, pluviali et stola violacea, quae omnia a praedictis clericis referentur in sacristiam. Induetur deinde Episcopus stola et pluviali albi coloris, super pluviale firmabitur formale pretiosum, et imponetur ei mitra pretiosa.

74. Quum Celebrans appropinquaverit ad altare, Episcopus assurget, et accedet ad altaris gradus; tunc a clericis duobus amovebitur faldistorium ante altare positum. Secundus Diaconus assistens mitra nudabit Episcopum, et Missae initium fiet, ritibus descriptis cap. VIII, lib. V, art. I.

75. Notandum est tantum, quod candelae accensae sustinendae manu sunt in cantu evangelii, et ab elevatione usque ad consummationem inclusive. Quocirca clerici delecti candelis accendendis, accendent ipsas tempore gradualis, et advertetur ut in promptu sit candela Celebrantis, quam ipse manu sustinebit, quando cantabitur evangelium, eique tradet Caeremoniarius. Omnes autem candelam sustinebunt dextera. Primus accendetur cereus Episcopi tum Canonicorum, deinde aliorum candelae, Episcopus cereum accipiet ad evangelium, quando dimissa mitra, assurget. Diaconus primus assistens cereum Episcopo tradet, idemque recipiet statim ac cantatum erit evangelium, priusquam ascendat Subdiaconus cum libro evangelii. Presbyter etiam throno assistens, candelam sustinebit.

76. Quod spectat ad *Sanctus*, ordo iste servabitur: Episcopus, recitato trisagio, descendet ad faldistorium, et quando genuflexerit, primus Diaconus assistens tradet ei cereum, quem post elevationem Diaconus idem recipiet, priusquam Episcopus assurgat ut genuflectat; quum autem in thronum redierit ac mitram dimiserit, restituet ipsi cereum, itemque recipiet ante pacem, reddetque rursus, postquam pacem donaverit Diaconis assistentibus: postremo illum recipiet ab Episcopo, priusquam rursus sedeat.

§ 3. *De ritu observando si Episcopus Missam solemnem celebrabit.*

77. Si Episcopus velit hac ipsa die Missam solemnem celebrare, quod conveniet, praecipue si festum Purificationis B. M. V. sit titulus ecclesiae cathedralis, benedictio et processio candelarum post Primam explebitur.

78. Praeter ea, quae superioribus paragraphis paranda innuimus, reliqua omnia quae in secretario paranda essent, in abacis altaris maioris praesto erunt: videlicet planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella: formale pretiosum in lance, pluviale et stola coloris albi, quae contegentur velo concolore paramentis, et mitra pretiosa, quae tempore processionis super mensam altaris disponentur. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, parabitur quoque s. Pallium cum tribus spinulis gemmatis, in pelviculis. Apponetur septimum candelabrum, quod accendetur in reditu processionis ad altare. In abaco praesto erunt caligae et sandalia cum velis coloris albi, manipuli co-

loris albi pro Ministris, Evangeliarium cum tegumento et manipulo Episcopi, Epistolarium et Missale cum simili tegumento. Antiphonarium pro cantanda oratione, et Breviarium pro cantu capituli. Parabuntur etiam reliqua omnia quae adnotavimus lib. V, cap. VI, art. III. In sacristia disponentur paramenta omnia coloris albi pro Canonicis, nempe pluvialia, planetae, dalmaticae et tunicellae in canistris, suo tempore deferenda in choro, dalmatica cum stola et tunicella duo cingula, duo albae et duo amictus pro Diacono et Subdiacono, quatuor pluvialia pro cappellanis a mitra, a baculo, a scotula et a libro, ac etiam tunicella pro Subdiacono Crucem delaturo. Deputentur clerici qui paramenta violacea Canonicorum recipiant, eaque ad sacristiam reportent.

79. Sacrae omnes actiones huius diei, quae Missam praecedunt, peragentur methodo superius innuta. Quum Episcopus sit Missam celebraturus, quae n. 45 advertimus, circa Celebrantem, amplius locum non habet. Ministri sacri, post acceptam candelam, in sacristiam se recipient, sacras vestes sumpturi, ut in promptu sint prope altare, dum processio ad chorum revertetur.

80. Variationes, seu mutationes incipient a n. 69, videlicet: in reditu processionis ad altare, postquam expletus fuerit cantus antiphonae *Obtulerunt*, pulsabuntur organa usque ad intonationem Tertiae. Subdiaconus Crucem processionalem deponet in basi, secedet in sacristiam, et sacras vestes dimittet: si Celebrans erit Archiepiscopus, deponet planetam ante pectus plicatam, induet tunicellam, et ad locum suum in choro redibit. Acolythi super abacum candelabra deponent: thuriferarius thuribulum referet in sacristiam, resumpturus illud ad Missae introitum: clerici seminarii, Mansionarii aut Beneficiarii, aliique de clero, facta Cruci altaris genuflexione, candelas exstinguent, et ad loca sua se recipient. Clerici, qui paramenta Episcopi deferre debent, relicta candela, manebunt prope altare: Diaconus et Subdiaconus sacris vestibus induti praesto erunt in scamno prope altare: duo ultimi Canonici ex ordine diaconali exstinguent candelas, et ante altare remanebunt, deducturi Episcopum ad thronum: ceteri Canonici, facta Cruci reverentia, exstinguent candelas, et suum stallum petent, ubi depositis vestibus sacris violacei coloris, induent alias coloris albi: Episcopus ut ante altare pervenerit, facta Cruci reverentia, tradet candelam secundo Diacono assistenti, et a duobus ultimis Diaconis associatus, ascendet thronum,

ibique sedebit, cappellani a mitra, a baculo, a libro et a scotula in sacristia deponent pluviale violaceum, induent album, et ad thronum revertentur officio suo functuri: Diaconi assistentes in proprio stallo chori dimittent planetam plicatam, induent dalmaticam, et ad assistentiam revertentur: discedent de throno duo ultimi Diaconi Canonici, qui pariter dalmaticas induent.

81. Quum omnia ordinata erunt, distribuentur clericis stola et pluviale albi coloris et formale pretiosum, quae ab iisdem ad thronum deferentur. Aderunt quoque tres alii clerici paramenta violacea Episcopi recepturi, quae ad sacristiam referent. Diaconi assistentes Episcopum paramentis violaceis exspoliabunt, eumque induent stola et pluviali albo cum formali pretioso.

82. Ascendet ad thronum Presbyter assistens, surget Episcopus, dimissa mitra, recitabit *Pater noster* et *Ave, Maria*, secreto, et intonabit *Deus, in adiutorium* pro Hora tertia. Servabuntur omnia quae praedicto lib. V, cap. VI, art. III, adnotata sunt pro solemni celebratione Missae pontificalis.

83. Incepto primo psalmo, sedebit Episcopus cum mitra auriphrygiata, et pluviali indutus leget psalmos et preces pro praeparatione ad Missam, quo tempore caligas et sandalia accipiet. Ad cantum capituli et responsorii stabit cum mitra, qua exuetur ad versiculum ante orationem. Post *Benedicamus Domino*, resumpta mitra manus lavabit, tum a Diacono et Subdiacono exuetur pluviali, et sacras vestes pontificales pro Missa assumet. In reliquis serventur quae pro Missa pontificali statuuntur.

84. Advertimus quod candelae accensae sustinendae sunt in cantu evangelii, et ab elevatione usque ad consummationem SS. Sacramenti inclusive, et si fiat communio cleri, a non communicandis exstinguentur expleta communione, servatis quae n. 75 huius capitis innuimus. Ab elevatione ad consummationem candela Episcopi ab eius scutifero seu cappellano accensa sustinebitur.

loris albi pro Ministris, Evangeliarium cum tegumento et manipulo Episcopi, Epistolarium et Missale cum simili tegumento. Antiphonarium pro cantanda oratione, et Breviarium pro cantu capituli. Parabuntur etiam reliqua omnia quae adnotavimus lib. V, cap. VI, art. III. In sacristia disponentur paramenta omnia coloris albi pro Canonicis, nempe pluvialia, planetae, dalmaticae et tunicellae in canistris, suo tempore deferenda in choro, dalmatica cum stola et tunicella duo cingula, duo albae et duo amictus pro Diacono et Subdiacono, quatuor pluvialia pro cappellanis a mitra, a baculo, a scotula et a libro, ac etiam tunicella pro Subdiacono Crucem delaturo. Deputentur clerici qui paramenta violacea Canonicorum recipiant, eaque ad sacristiam reportent.

79. Sacrae omnes actiones huius diei, quae Missam praecedunt, peragentur methodo superius innuta. Quum Episcopus sit Missam celebraturus, quae n. 45 advertimus, circa Celebrantem, amplius locum non habet. Ministri sacri, post acceptam candelam, in sacristiam se recipient, sacras vestes sumpturi, ut in promptu sint prope altare, dum processio ad chorum revertetur.

80. Variationes, seu mutationes incipient a n. 69, videlicet: in reditu processionis ad altare, postquam expletus fuerit cantus antiphonae *Obtulerunt*, pulsabuntur organa usque ad intonationem Tertiae. Subdiaconus Crucem processionalem deponet in basi, secedet in sacristiam, et sacras vestes dimittet: si Celebrans erit Archiepiscopus, deponet planetam ante pectus plicatam, induet tunicellam, et ad locum suum in choro redibit. Acolythi super abacum candelabra deponent: thuriferarius thuribulum referet in sacristiam, resumpturus illud ad Missae introitum: clerici seminarii, Mansionarii aut Beneficiarii, aliique de clero, facta Cruci altaris genuflexione, candelas exstinguent, et ad loca sua se recipient. Clerici, qui paramenta Episcopi deferre debent, relicta candela, manebunt prope altare: Diaconus et Subdiaconus sacris vestibus induti praesto erunt in scamno prope altare: duo ultimi Canonici ex ordine diaconali exstinguent candelas, et ante altare remanebunt, deducturi Episcopum ad thronum: ceteri Canonici, facta Cruci reverentia, exstinguent candelas, et suum stallum petent, ubi depositis vestibus sacris violacei coloris, induent alias coloris albi: Episcopus ut ante altare pervenerit, facta Cruci reverentia, tradet candelam secundo Diacono assistenti, et a duobus ultimis Diaconis associatus, ascendet thronum,

ibique sedebit, cappellani a mitra, a baculo, a libro et a s
tula in sacristia deponent pluviale violaceum, induent alb
et ad thronum revertentur officio suo functuri: Diacon
sistentes in proprio stallo chori dimittent planetam
tam, induent dalmaticam, et ad assistentiam revertentu
scedent de throno duo ultimi Diaconi Canonici, qui p
dalmaticas induent.

81. Quum omnia ordinata erunt, distribuentur clericis
et pluviale albi coloris et formale pretiosum, quae ab i
ad thronum deferentur. Aderunt quoque tres alii cleric
menta violacea Episcopi recepturi, quae ad sacristiam
rent. Diaconi assistentes Episcopum paramentis vi
exspoliabunt, eumque induent stola et pluviali albo cu
mali pretioso.

82. Ascendet ad thronum Presbyter assistens, surge
scopus, dimissa mitra, recitabit *Pater noster* et *Ave, M*
secreto, et intonabit *Deus, in adiutorium* pro Hora
Servabuntur omnia quae praedicto lib. V, cap. VI, art. I
notata sunt pro solemni celebratione Missae pontificali

83. Incepto primo psalmo, sedebit Episcopus cum
auriphrygiata, et pluviali indutus leget psalmos et prec
praeparatione ad Missam, quo tempore caligas et sa
accipiet. Ad cantum capituli et responsorii stabit cum
qua exuetur ad versiculum ante orationem. Post *Benedic*
Domino, resumpta mitra manus lavabit, tum a Diac
Subdiacono exuetur pluviali, et sacras vestes pontificale
Missa assumet. In reliquis serventur quae pro Missa p
cali statuuntur.

84. Advertimus quod candelae accensae sustinenda
in cantu evangelii, et ab elevatione usque ad consummati
SS. Sacramenti inclusive, et si fiat communio cleri, a no
municandis exstinguentur expleta communione, servatis
n. 75 huius capitis innuimus. Ab elevatione ad consumm
nem candela Episcopi ab eius scutifero seu cappella
censa sustinebitur.

CAPUT IX.

De feria IV Cinerum.

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Genuflexorium cum strato et pulvinis aut cum faldistorio, ut cap. IV lib. V.

2. Sex cerei in candelabris maioribus, accendendi saltem quando ab Episcopo adorabitur SS. Sacramentum.

In sacristia. — 3. Paramenta violacea pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta et stola, binae planetae violaceae et plicatae, ac stola una, tria cingula, tres albae tresque amictus.

4. Vasculum Aquae benedictae cum aspergillo, utendum in ingressu Episcopi.

5. Pluvialia quatuor violacea pro cappellanis a mitra, baculo, libro et candela.

6. Altera planeta plicata violacea cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono, qui cineres debebit ante Episcopum sustinere.

7. *In altari maiore.* — 7. Altare instruetur sex candelabris simplicibus cum cereis albis et Cruce, nullo alio ornamento candelabris interposito, praeter tobaleas et tapetum violaceum, quo contegentur gradus altaris, et apponetur in fronte pallium violaceum.

8. Super mensam altaris disponentur paramenta Episcopi, videlicet formale simplex, pluviale cum stola violacea. Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, omnia contecta velo violaceo. In latere evangelii ponetur mitra auriphrygiata, in latere epistolae lanx argentea cum cineribus aridis ex reliquiis ramorum palmae et olivae combustorum, quae in Dominica palmarum anni superioris benedictae fuerunt.

9. Prope altare situs erit baculus pastoralis.

10. Loco solito aderit scamnum cum postergali pro Celebrante et Ministris, coopertum stragulo e panno violaceo.

11. In medio presbyterio, ante altare, praeparabitur faldistorium cum pulvinis violaceis.

12. In latere evangelii aderit basis ad firmandam Crucem archiepiscopalem, si Celebrans esset Archiepiscopus.

In abaco. — 13. Super abacum, qui contegetur albo mantili, ponentur duo candelabra cum cereis pro acolythis. Thuribulum cum navicula plena incenso et cochleari. Vasculum Aquae benedictae cum aspersorio. Urceus et pelvis. Mantilia duo in lance. Velum humerale violaceum pro Magistratu, si lotionem ministrabit. Mappa linea longa phrygiata vel circumdata textili pinato, extendenda super genua Episcopi, dum cineres distribuet. Medulla panis et mali medici in lance. Missale cum veste violacea pro Episcopo. Canon pontificalis. Scotula cum candela. Libellus cum formula Indulgentiarum. Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, bursa cum corporali et velum Calicis. Ampullae vini et aquae in pelvicula cum manutergio. Campanula. Intorticia pro elevatione. Missale super cussino vel legili pro Celebrante. Epistolarium et Evangeliarium cum veste violacea utrumque. Velum humerale pro Subdiacono. Manipuli pro Celebrante et Ministris. Stola latior pro Diacono (1).

In presbyterio. — 14. Thronus cum baldachino et cathedra ornabitur lodice violacea, tapetum etiam sternendum super gradus, violaceum erit. Apponentur quoque tria scabella pro Assistentibus.

15. In subselliis Canonicorum praeparentur paramenta violacea pro Canonicis, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis Presbyteris, et planetae plicatae pro Canonicis Diaconis et Subdiaconis, cum amictu in singulis paramentis. Item aderunt planetae plicatae pro Diaconis assistentibus et pluviale pro Presbytero assistente cum amictu in respectivis chori subselliis.

16. Praeparantor etiam canistri plani et ampli, in quibus reponantur indumenta seu insignia canonicalia, quando dimittentur a Canonicis, ut induant paramenta sacra.

---

(1) Stola latior nequaquam esse insignita Crucibus debet, quali perperam uti quidam solent. Huiusmodi stola suffecta est planetae. Caerem. Epp., lib. II, cap. XIII, n. 9: « Diaconus... deponit et ipse suam planetam, quae convolvitur vel alia iam convoluta et complicata super eius humerum sinistrum ponitur, et sub eius brachio stricte chordulis ad id aptatis colligatur, ne decidat etc. ». A.

17. Ad cancellos presbyterii statuentur funalia cum intorticiis vel cereis, non plura quam sex, nec minora quatuor.

18. Non indicantur instructiones pro expulsione publicorum poenitentium, hac die notata in Pontificali Romano; quoniam huiusmodi functio obsolevit.

§ 2. *In functione.*

19. Recitata in choro Hora nona Officii divini, discedet clerus de choro, et procedent Canonici ad associandum Episcopum, quo ordine descriptum est cap. IV, lib. V; signum autem procedendi dabitur sono campanulae sacristiae.

20. Interim in sacristia induentur sacris paramentis Celebrans cum Ministris; Subdiaconus, qui pelviculam cinerum sustinere debebit; et quatuor cappellani a libro etc. induent pluviale. Procedent autem ad altare priusquam illuc adveniat Episcopus, eosque comitabuntur duo quatuorve clerici, superpelliceo induti.

21. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, sonabunt festivo more campanae. Organis autem non sonabitur, quoniam Officium est feriale.

22. Episcopus, postquam adoraverit SS. Sacramentum, procedet ante altare maius, ibique benedictionem dabit Celebranti et Ministris, qui adstabunt scamno prope latus epistolae. Celebrans se profunde inclinabit, Ministri quoque, si fuerint Canonici, secus genuflectent. Episcopus, reverentia ad Crucem facta, genuflectet in faldistorio, in quo Caeremoniarius extendet eius cappam, ibique manebit donec ei significabitur ut ascendat in thronum. Canonici sua subsellia occupabunt, ibique dimisso habitu chorali, supra rochetum aut superpelliceum induent amictum et paramentum respondens ordini suo. Item Diaconi assistentes paramenta sibi induent locis suis, deinde ascendent ad latera cathedrae episcopalis. Clerici, designati adiuvandis Canonicis in induendis sacris vestibus, meminerint asportare de choro indumenta canonicalia, et in fine Officii, quod Missam praecedit, in chorum illa referre.

23. Canonicis indutis, Caeremoniarius innuet Episcopo ut de oratione surgat, eumque comitabitur ad thronum, sequente caudatario, et cubiculario, qui cappam eius deinde recipiet. Distribuentur paramenta Episcopi clericis, qui ad thronum deferent illa. Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, qui consistet prope Diaconum secundum, tollent cappam Episcopo, eumque parabunt, quin lavet manus, amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui apponetur formale simplex. Primus Diaconus assistens imponet ei mitram auriphrygiatam.

24. Dum Episcopus incipiet paramenta induere, cappellanus a mitra accipiet mitram ex altari, eam allaturus ad thronum; itemque duo cappellani a libro et scotula accipient Missale cum scotula ex abaco, et ascendent ad thronum, subsistentes prope secundum Diaconum assistentem. Advertent clerici designati, ut in promptu habeant thuribulum et vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

25. Quum Episcopus indutus erit paramentis, Subdiaconus, qui debet esse ex ordine Beneficiariorum aut Cappellanorum, indutus ut supra dictum est, amictu, alba, cingulo et planeta plicata, facta prope altare ad Episcopum, dein ad Crucem altaris genuflexione, ad altare ascendet, accipiet lancem seu pelviculam, in qua positus erit cinis, eamque sustinens utraque manu ad altitudinem vultus sui et de altari descendens, iterabit ante Crucem genuflexionem. Accedet inde ad thronum, et ante illius infimum gradum genuflectet ante Episcopum, ad thronum ascendet, et in gradu superiore throni genibus nitetur, e regione Episcopi (1).

26. Se sistent Episcopo duo cappellani a libro et scotula. Episcopus sedens leget antiphonam *Exaudi nos, Domine* etc., cum ℣. psalmi, cum *Gloria Patri,* et repetet antiphonam eandem (2).

27. Postea secundus Diaconus assistens tollet mitram Episcopo, qui assurget, et cantabit *Dominus vobiscum,* et quatuor orationes in Missali praescriptas pro eadem benedictione. Quando Episcopus benedicturus erit cineres, primus Diaco-

(1) Si vigeret usus, ut Canonicus Sacrista maior adsit in suppedaneo altaris, et cineres tradat Subdiacono, licebit eum servare. A.

(2) In Caerem. Epp. (lib. II, cap. XVIII, n. 6), non innuitur ut cantetur a choro. Animadvertendum porro est, quod ritus benedictionis cinerum idem est ac in Missali statutus, ideoque quum a rubrica Missalis praescribatur, ut cantetur, nulla videtur obstare ratio, quominus cantetur etiam quando benedictio persolvitur ab Episcopo, idque multo magis, quod functio peragitur cum cantu, eaque de causa cantantur reliquae omnes antiphonae, quae sequuntur. A.

nus assistens advertet ut fimbriam dexteram eius pluvialis attollat.

28. Circa finem tertiae orationis, accedent ad thronum duo clerici cum thuribulo et vasculo. Ascendet etiam a latere ad thronum Presbyter assistens, et stabit prope Diaconum primum assistentem, et apud eum consistent thuriferarius et alter clericus praedictus cum vasculo Aquae sanctae et aspersorio. Venient insuper ad thronum clerici duo cum mappa extendenda super Episcopi genua, qui consistent apud secundum Diaconum assistentem: unus tamen eorum ipsam mappam afferet plicatam.

29. Post quartam orationem, Episcopus sedebit, ac ministrante Presbytero assistente, ponet cum benedictione incensum intra thuribulum, a thuriferario genuflexo sustentum. Thure benedicto et recedente thuriferario, Episcopus assurget, aspersorium a Presbytero assistente cum osculis consuetis recipiet, et asperget cineres in medio, a s nistris et a dextris suis, recitans submissa voce antiphonam *Asperges me* etc.; restituet aspersorium Presbytero assistenti, a quo recipiet thuribulum, et adolebit cineres, eodem modo quo asperserit. Tum, reddito thuribulo eidem Presbytero assistenti, sedebit, et a primo Diacono assistente nudabitur pileolo: discedent praedicti clerici cum vasculo ac thuribulo, quae referent ad abacum, itemque Presbyter assistens descendens a latere de throno redibit ad locum suum.

30. Quando Episcopus incensabit cineres, Celebrans, comitante Caeremoniario, discedet de scamno suo, et reverentia ad Crucem facta, procedet ad thronum.

31. Subdiaconus, sustinens pelviculam cinerum, postquam eos asperserit ac thurificaverit Episcopus, assurget, ac veniet ad dexteram Episcopi, ut genuflexus ante eum sustineat pelviculam in illorum distributione.

32. Genuflexo autem a dextris Episcopi Subdiacono praedicto, Celebrans, facta profunda inclinatione, ad thronum ascendet, et conscenso gradulo cathedrae, accipiens tribus dexterae digitis: pollice, indice et medio, aliquantulum cineris, imponet ipsum capiti Episcopi, in formam Crucis, dicens *Memento, homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris,* dein descendet de gradulo cathedrae, et recedet versus sinistram Episcopi.

33. Primus Diaconus assistens, pileolum et mitram reponet capiti Episcopi: tum uterque Diaconus assistens, attollentes

pluviale, extendent super genua Episcopi mappam, quae in extremitatibus sustentabitur a duobus cappellanis vel clericis genuflexis in plano throni superiori, a lateribus Diaconorum assistentium.

34. Dum Episcopo reponetur mitra, descendent Canonici de stallis suis, manu sustinentes biretum, et singuli incedentes et conficientes reverentiam, prius ad altare, deinde ad Episcopum antequam ascendant ad thronum, accedent ad cinerem excipiendum.

35. Cantores, statim ac proficiscetur Dignitas prima de stallo suo, incipient cantare antiphonam *Immutemur habitu* etc., et reliquas, easque repetent etiam, si opus fuerit, donec peragetur distributio.

36. Extensa mappa super genua Episcopi, se sistet ei Celebrans, cui cinerem imponet, quo recepto, Celebrans, facta reverentia profunda, descendet a latere de throno, et redibit prope altare, ubi erat cum Ministris. Ascendent deinde ad thronum unus post alium Canonici, ut supra, et eundem ordinem servabunt in reverentiis. Episcopus dicet singulis, dum imponet cinerem: *Memento homo* etc., ut supra. Diaconi assistentes cinerem recipient iuxta ordinem antiquitatis suae respectu aliorum Canonicorum, descendentes de throno et exsequentes reverentiam ad altare, deinde ad Episcopum, ut facient ceteri omnes. Ministri autem Celebrantis, si fuerint Canonici, incedent loco suo, ut de Diaconis assistentibus notatum est: sin autem essent e numero Beneficiariorum aut Mansionariorum, incedent primi post Canonicos. Canonici tantum excipient cinerem stantes et profunde inclinati: ceteri omnes excipient genuflexi.

37. Celebrans, si opus ei fuerit manus abluere, postquam cineres imposuerit Episcopo, abluet quando pervenerit ad locum prope altare, et in hac actione utetur ampulla, ut in Missa, nisi gauderet privilegio utendi urceo cum pelvi etiam praesente Episcopo. Acolythi qui Missae inservire debebunt, ministrabunt ei lotionem.

38. Idem Celebrans et Ministri post exceptum cinerem, sibi imponent brachio sinistro manipulum apud abacum vel prope scamnum, in quo sedere solent.

39. Canonici, exceptis Diaconis assistentibus, sedebunt quando initium fiet distribuendi cineres Beneficiariis.

40. In excipiendis cineribus servabitur ordo sequens: Celebrans: Dignitates: Canonici ex ordine Presbyterorum: Ca-

nonici ex ordine Diaconorum: Canonici ex ordine Subdiaconorum: Ministri Celebrantis, nisi fuerint Canonici, ut superius notatum est: Beneficiarii seu Mansionarii: cappellani a libro, scotula, mitra et baculo: clerici seminarii: Magistratus, si aderit, et laici nobiles: postremo ceteri laici, pro consuetudine cuiusque loci. Foeminae in presbyterium non admittentur; poterunt eis ministrari cineres a Canonico Poenitentiario, vel ab alio Sacerdote, in aliquo laterali sacello, itemque multitudini, ut vitetur turba, observando quae tradita sunt in festo Purificationis B. V.

41. Episcopus autem cineres ultimo loco imponet Subdiacono, qui sustinuerit cinerum pelviculam.

42. Circa finem distributionis, in promptu erunt Ministri lotionis, et clericus, qui deferet mantilia, advertet etiam ut afferat pelviculam cum medulla panis. Aderunt etiam acolythi gestaturi candelabra, ut infra. Item cappellani a libro et scotula resument Missale et scotulam, atque adstabunt throno.

43. Subdiaconus, qui cinerum pelviculam sustinuerit Episcopo, receptis ultimo loco cineribus, de throno descendet, genuflectet ad Episcopum, dein ad altare, deponet cinerum reliquias super abacum, et comitatus a clerico exuet se paramentis sacris in sacristia.

44. Statim ac de throno discesserit Subdiaconus praedictus, ascendent ministri lotionis, et Presbyter assistens reveniet a latere ad thronum, ut ministret mantile. Super genua Episcopi non extendetur alterum mantile, siquidem iam adest mappa; ipse autem exterget manum medulla panis, ut cinerem tollat. Quando Episcopus lavabit manus, Canonici stabunt, ceteri omnes procumbent in genua. Presbyter assistens ministrabit mantile; post haec redibit ad locum suum. Post lotiones discedent etiam qui duo clerici sustinuerunt mappam super Episcopi genua, eamque involutam advertent referre ad abacum, ne decidat cinis, qui forte potuisset in ipsam dilabi in actu distributionis.

45. Profectis ministris lotionis, accedent ad thronum acolythi cum candelabris. Diaconus secundus mitram tollet Episcopo, qui assurgens cantabit *Dominus vobiscum* et orationem *Concede nobis, Domine* etc., tono feriali.

46. Post orationem, Episcopus sedebit, ac rursus cooperietur mitra a primo Diacono assistente.

47. Ascendent statim ad thronum ultimi duo Canonici ex ordine Diaconorum, et descendent inde duo Diaconi assisten-

tes, qui recedent ad stallum, ubi dimittent paramenta. Intrabunt in chorum clerici designati recipiendis Canonicorum paramentis, et afferent insuper insignia choralia, rursus a Canonicis induenda. Canonici paramenta dimittent. Diaconi assistentes redibunt ad thronum, unde discedent ultimi duo Canonici, qui in locis suis dimittent vestes sacras et habitum choralem recipient. Cappellani supradicti pluvialia dimittent in sacristia. Interim baculus pastoralis a cappellano accipietur, et portabitur ad thronum.

48. Rebus omnibus rite dispositis, Episcopus procedet ad altare, Missam cum Celebrante inchoaturus.

49. Quod ad assistentiam, observabitur quod est descriptum cap. VIII, articulo I, et in appendice ad idem caput, art. II lib. V, quodque traditum est in app. ad cap. VI, art. I eiusdem libri, relate ad sacram concionem, quae post evangelium Missae solemnis habebitur.

50. Quoniam huic Missae Episcopus assistit pluviali indutus, utetur mitra et baculo, quotiescumque de throno descendet ad faldistorium ante altare, et quoties ad thronum redibit, idque etiam post elevationem. Eadem de causa incensabitur etiam post introitum postque evangelium.

§ 3. *De ritu servando Missam solemnem celebrante Episcopo.*

51. Si qua de causa Episcopus Missam solemnem post cinerum distributionem celebrare velit, benedictio cinerum et distributio locum habebit recitata in choro Hora sexta.

52. Quae paranda diximus in secretario pro Missa pontificali, parabuntur in abacis altaris maioris, sicut etiam innuemus in libro VII, in quo agetur de solemni ordinatione generali.

53. Benedictio et distributio cinerum fiet prout in hoc capite tradidimus, cum exceptione quod cineres Episcopo imponentur a Digniore de Capitulo dummodo sit Sacerdos, alioquin supplebit, qui huic in dignitate vel canonicatu succedit.

54. Diaconus et Subdiaconus, in Missa ministraturi, receptis cineribus, in sacristiam revertentur, ut ibi induant amictum, albam et cingulum, et Diaconus stolam, qui prompti erunt redire prope altare ad scamnum pro ipsis paratum.

55. Si Celebrans esset Archiepiscopus, nequiret hodie uti sacro Pallio, nisi occurreret dies anniversarius consecrationis

ecclesiae cathedralis, vel consecrationis suae, aut Patronus loci vel Titulus ecclesiae; transfertur enim Officium, sed solemnitas exterior et Indulgentia non transfertur. Quo casu, Subdiaconus, qui cineres in distributione sustinuit, remanebit loco suo, ut Crucem deferat in fine Missae pro benedictione solemni.

56. Post orationem *Concede, quaesumus*, qua distributio cinerum absolvitur, sedebit Episcopus, et a secundo Diacono assistente mitra cooperietur.

57. Presbyter assistens ad thronum revertetur, ut officio suo fungatur, dum Hora nona ab Episcopo intonabitur.

58. Quin repetamus, quae notabuntur in libro VII, cap. III, art. II, n. 38, lectorem remittimus ad locum citatum, in quo describuntur ritus, qui in Missa pontificali feriali adhiberi debent; advertimus tamen quod, quum clerus iam retineat vestes sacras, omittentur quae dicimus circa hanc rem, et Episcopus dimissa mitra intonabit Nonam. Sedebit post hymnum cum mitra, et intonato primo psalmo recitabit psalmos et preces pro praeparatione, et accipiet caligas et sandalia ritu praescripto. Ad capitulum stabit cum mitra, et dum cantabitur responsorium, accedet ad faldistorium ante altare positum, genuflectet, mitram demittet, et recitabit preces feriales, et surgens orationem subiunget.

59. Postea Episcopus, reversus ad thronum, lavabit manus, et dimissa mitra et pluviali, parabitur paramentis pontificalibus pro Missa.

60. Cantata epistola a Subdiacono, et manu Episcopi deosculata, Episcopus leget epistolam, graduale, tractum, *Munda cor meum* et evangelium. Attendant cantores cantum protrahere pro versu *Adiuva nos*. Postquam Episcopus desierit legere evangelium, accedet Diaconus, qui manum Episcopi osculabitur; tum secundus Diaconus assistens auferet ei gremiale et mitram. Surget Episcopus, et genuflectet super pulvino posito in gradulo cathedrae, si commode fieri poterit, alioquin in plano throni conversus ad altare. Chorus omnis genuflectet ad cantum versiculi praedicti.

61. Post cantum versiculi, assurget Episcopus, sedebit, et recepta mitra et gremiali, imponet thus in thuribulo, dabit benedictionem Diacono, et ritibus praescriptis canetur evangelium.

CAPUT X.

De Quadragesima et de tempore Passionis

1. Quadragesimali tempore, ornatus altaris, throni et chori respondebit Officio feriali, quod est luctuosum, ideoque adhibentor paratus et vestes sacrae coloris violacei; ac si quod Officium de ritu duplici aut semiduplici intra hebdomadam celebrabitur, variandus erit color in pallio et in paramentis: sed in throno et apparatu chori retinebitur ornatus coloris violacei, modo non sit unum e festis solemnioribus; hoc enim casu, mutabitur etiam ornatus trhoni et chori, iuxta qualitatem festi.

2. Altare instruetur simpliciter, candelabris tantum et Cruce, nullo alio interposito ornamento, cuiusmodi sunt vasa cum floribus, reliquiaria et signa Sanctorum.

3. In Missis ferialibus non sonabitur organis, et sacri Ministri utentur planetis plicatis.

4. A Sabbato ante Dominicam primam usque ad Pascha, recitantor aut cantantor Vesperae, etiam in festis solemnibus, ante prandium, seu post Nonam (et Missam de feria), exceptis tantum Dominicis, in quibus cantantor hora consueta.

5. Festum S. Iosephi sponsi B. M. V., quem sa. me. Pius Pp. IX Ecclesiae catholicae Patronum, per constitutionem consistorialem declaravit, modo inter solemniora recensetur. Item festum Annunciationis B. Virginis recensitum est inter solemniora, propter Redemptoris Incarnationem. Quapropter in hoc festo clerus in choro, Celebrans cum Ministris et ipse Episcopus genuflectent ad cantum versiculi *Et incarnatus est* etc., regula superius tradita, cap. III libri huius, pro die Nativitatis Domini. Si transferetur Officium festi huius, genuflexio fiet quo die reponetur Officium idem (1).

(1) Cfr. Litteras S. C. Concilii, « circa dies festos », dd. die 3 Maii 1912, quoad modum se gerendi in hisce solemnibus, etiam post suppressionem praecepti; attamen, circa festum S. Ioseph, putamus, huius solemnitatem ad feriam IV post Dominicam II post Pascha, vel pro ea, ad Dominicam III post Pascha, translatam esse.

6. In quarta Dominica, appellata *Laetare*, sonabitur organis, adhibebitur color rosaceus. Ministri induet dalmaticam ac tunicellam, et licebit ornare floribus altare, ut praescribit Caeremoniale Episcoporum, utque notatum est cap. I huiusce libri, n. 5.

7. Incidente in Quadragesimam celebratione alicuius solemnis funeris aut anniversarii pro defunctis, vel etiam alicuius Missae votivae solemnis, cavebitur ne fiat umquam post Vesperas, sed semper post Nonam (et post Missam de feria).

8. Quod ad velandas Cruces et Imagines, observabitur quod superius traditum est, lib. II, cap. VI, art. X, n. 8.

9. Item Passionis tempore, ex dispositionibus Caeremonialis, quaevis ecclesia utetur cantu gregoriano* vel figurato polyphono.

10. Relate ad festa, huic tempori occurrentia, stabitur iis, quae habentur capite citato.

11. In Dominicis Quadragesimae, si Episcopus assistet Missae solemni, servabuntur ea quae pro functionibus huiusmodi sunt notata in respectivis locis libri V. Si in quarta Dominica assistet Missae paratus pluviali, induet pluviale rosaceum, prout supra monuimus, cap. I, n. 5. libri huius.

12. In festo Annunciationis B. V. Episcopus assistet Missae paratus pluviali, vel cantabit Missam post Tertiam, si ex hoc mysterio suum ecclesia cathedralis titulum acceperit. Cantabit etiam Vesperas secundas, ut praescribit Caeremoniale, lib. II, cap. XXXIV (1).

(1) Vide notam ad n. 5 cap. praeced.

CAPUT XI.

De Dominicâ palmarum

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

Apud altare SS. Sacramenti. — 1. Genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium, ut cap. IV libri V.

2. Cerei sex in candelabris maioribus, accendendi saltem quando Episcopus ibi orabit.

In sacristia. — 3. Paramenta pro Celebrante proque Ministris, videlicet planeta violacea, et binae alterae similes plicatae, binae stolae ac tres manipuli coloris eiusdem, tria cingula, tres albae, tresque amictus.

4. Stolae ac manipuli tres eiusdem violacei coloris cum cingulis, albis et amictibus tribus pro Cantoribus passionis, et liber passionis cum notis musicis, instructus veste seu tegumento violaceo.

5. Planeta plicata violacea cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono Crucem gestaturo in processionem.

6. Quatuor pluvialia violacea pro cappellanis a libro, scotula, baculo et mitra.

7. Vasculum cum aspersorio, adhibendum in ingressu Episcopi in ecclesiam.

In altari maiore. — 8. Praeter tapetum violaceum, quod cooperiet omnes gradus altaris, apponetur pallium violaceum, et sex candelabra cum cereis albis, et Cruce simili candelabris, convestita velo violaceo. Candelabra erunt argentea vel saltem argento colorata, distincta, quoad fieri possit, ab illis quae diebus ferialibus, et ab aliis quae in festis solemnibus adhibentur.

9. Super mensam altaris disponentur paramenta Episcopi, nempe formale simplex, pluviale cum stola violacea, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo violaceo. In latere evangelii ponetur mitra auriphrygiata, et prope altare baculus pastoralis.

10. Aderit scamnum usitatum prope latus epistolae in usum Celebrantis et Ministrorum, contectum stragulo e panno violaceo.

11. Ante altare praeparabitur faldistorium cum pulvinis violaceis pro Episcopo, qui ibi suo tempore orabit. Alterum insuper faldistorium convestitum tegumento violaceo, in quo sedebit Episcopus post processionem. Prope latus evangelii ponetur Crux processionalis, contecta velo violaceo, cui adhaerebit lemniscus seu vitta sericea eiusdem coloris, qua liganda erit palma. Si Celebrans esset Archiepiscopus, praeparabitur basis tantum, qua firmari possit Crux archiepiscopalis.

In abaco. — 12. Super abacum albo mantili coopertum ponentur candelabra cum cereis albis pro acolythis: thuribulum cum navicula plena thuris et cochleari: vasculum Aquae sanctae et aspersorium: urceus cum pelvi: duo mantilia seu manutergia in lance: velum humerale violaceum sine opere textili, utendum a Magistratu, si ministrabit lotionem: mappa linea longa phrygio opere distincta, extendenda in gremio Episcopi, quando palmas distribuet: Missale cum tegumento violaceo in usum Episcopi: scotula cum candela: Canon pontificalis: formula pro Indulgentiis publicandis: taenia violacea ad ligandam palmam in summitate Crucis processionalis, nisi ad hanc rem adessent iam taeniae in velo Crucis, ut supra: Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, velum Calicis et bursa cum corporali: ampullae vini et aquae in pelvicula; mappula seu manutergium pro Celebrante: campanula; intorticia e cera alba pro elevatione: Missale cum legili vel cussino pro Celebrante: Evangeliarium et Epistolarium cum vestibus violaceis: velum humerale opere phrygio distinctum pro Subdiacono: stola latior pro Diacono.

In presbyterio. — 13. Thronus parabitur colore violaceo, videlicet baldachinum, lodix seu postergale et cathedra; aderit pulvinus violaceus in usum Episcopi, quando genuflectere debebit. Aderunt etiam tria scabella pro Assistentibus, et gradus throni erunt ex toto cooperti tapeto violaceo.

14. Inter altare et thronum, a sinistris Episcopi, praeparabitur abacus albo mantili contectus, in quo ponentur rami palmae et olivi distribuendi. Palmae erunt distinctae pro Canonicis, pro Magistratu, pro Beneficiariis etc. Aderit insuper palma Episcopi, quae in primis erit insignis, non tam amplitudine, quam ornamentis, quibus erit distincta. Omnes contegentur velo violaceo, removendo in actu benedictionis.

15. In stallis sive sedilibus Canonicorum praeparantor respectiva paramenta coloris violacei, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis Presbyteris, planetae plicatae pro Canonicis Diaconis et Subdiaconis, et amictus. Item in sedilibus chori in promptu erunt planetae plicatae et pluviale cum amictibus pro Presbytero assistente proque Diaconis assistentibus.

16. Canistri plani et ampli ad recipienda insignia sive habitus chorales Canonicorum, postea paramenta ab eis adhibita.

17. Delecti custodes invigilabunt ordini, ne forte in distributione oriatur populi tumultus.

18. Super balaustrium sive cancellos presbyterii disponentur candelabra maiora cum intorticiis aut cereis ex alba cera, numero quatuor, ad summum sex.

19. Curabitur ut platea aut via ante ecclesiam, qua transibit processio, verratur sive mundetur.

§ 2. *In functione.*

20. Recitata in choro Hora tertia, cessabitur ab Officio recitando: tum sono campanulae sacristiae proficiscentur Canonici ad associandum Episcopum, ut cap. IV libri V.

21. In ingressu Episcopi, sonabunt campanae more festivo: organa autem tacebunt, quia functio est ferialis.

22. Interea se parabunt Ministri, nempe Diaconus et Subdiaconus, paramentis sacris, ut in Missa solemni, comprehenso manipulo, et comitantibus clericis duobus, accedent ad scamnum usitatum prope altare maius, exspectantes adventum Episcopi. Idem facient quatuor cappellani, qui sunt a mitra, baculo, libro et scotula, quique, induto sibi pluviali, venient ad altare; quod faciet etiam Subdiaconus, Crucem in processionem gestaturus.

23. Episcopus, postquam adoraverit SS. Sacramentum, procedet ad altare maius, ibique genuflexus orabit, neque assurget, donec monebitur a Caeremoniario, ut ascendat in thronum. Canonici se recipient ad subsellia, seque parabunt respectivis paramentis, induentes supra rochetum, vel supra superpelliceum, amictum et pluviale ac planetam, vel solutam, vel plicatam, iuxta gradum ad quem spectant. Presbyter assistens se parabit pluviali in suo stallo, quod erit primum prope thronum, ibique manebit usque ad functionis initium:

Diaconi assistentes se parabunt et ipsi suis locis, deinde ascendent ad thronum. Aderunt clerici designati adiuvandis Canonicis, dum se parabunt, et custodiendis eorum insignibus, quae post functionem resument. Clerici, quorum officium afferre paramenta Episcopi ad thronum, praesto erunt apud altare.

24. Quum parati erunt omnes Canonici, Caeremoniarius retrahet de faldistorio partem anteriorem cappae Episcopi, qui assurget, atque iterata reverentia ad Crucem, ascendet in thronum, ac transiens per presbyterium benedicet clerum, sequentibus eum caudatario, qui extremitatem posteriorem cappae sustentabit, et cubiculario, qui postea cappam recepturus erit.

25. Clerici duo faldistorium amovebunt de medio presbyterio, et seorsim reponent.

26. Distribuentur paramenta clericis, qui deferent eadem ad thronum.

27. Eodem tempore, cappellani a libro et scotula accipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo, itemque cappellanus a mitra accipiet illam ex altari, et ad thronum portabit.

28. Episcopus, conscenso throno, sedebit, et adiuvantibus Diaconis assistentibus ac cubiculario, qui consistet prope secundum Diaconum assistentem, dimittet cappam. Cubicularius expediet etiam extremitatem posteriorem vestis talaris Episcopi et in sacristia complicabit cappam, resumendam in exitu functionis. Postea Episcopus, non lavans manus, ope Diaconorum assistentium induet sacra paramenta, videlicet amictum, albam, cingulum, Crucem pectoralem, stolam cum pluviali violaceo, super quo ponetur formale simplex. Post haec primus Diaconus assistens imponet ei mitram.

29. Tunc Sacrista, vel alter designatus, deteget ramos palmae et olivi positos in abaco supradicto, amovens inde velum quo cooperiebantur.

30. Cantores cantabunt antiphonam *Hosanna Filio David* etc., quam Episcopus, stantibus Assistentibus eius, leget e Missali, quod ei sustinebit cappellanus a libro. Ad cantum praedictae antiphonae, Episcopus, Assistentes et clerus in choro sedebunt.

31. Completo huius antiphonae cantu, Diaconus secundus mitram tollet Episcopo, qui assurgens cantabit *Dominus vobiscum*, deinde orationem sequentem, tono feriali; et clerus consurget. Hoc tempore, Subdiaconus, qui erat ad scamnum prope altare, perget ad abacum, et planetam plicatam dimittet; deinde accipiet librum epistolarum, quem sustinens ante pectus veniet in medium ante altare, et reverentia facta vel genuflexione ad Crucem, dein ad Episcopum, consistet quo loco cantari solet epistola, cavens ne tergum vertat altari neque Episcopo.

32. Post orationem, Episcopus sedebit, rursusque cooperietur mitra a primo Diacono assistente. Subdiaconus lectionem cantabit, quo tono cantatur epistola in Missis solemnibus; post lectionem, ascendet ad thronum, osculabitur manum Episcopi, accipiet ab ipso benedictionem, et redibit ad abacum, ubi, deposito Epistolario, resumet planetam plicatam, et se recipiet ad locum suum in scamno prope altare.

33. Cantores cantabunt responsorium *Collegerunt*: Episcopus leget lectionem: graduale seu responsorium, *Munda cor meum* et evangelium, stantibus hoc tempore Assistentibus. Dum cantabitur graduale, cappellanus a baculo accipiet baculum ex altari et afferet ad thronum; item praesto erit thuriferarius cum thuribulo, iturus ad thronum, et acolythi gestaturi candelabra, et, ubi innuetur eis, ituri cum Ministris antedictis.

34. Legente responsorium Episcopo, Diaconus perget ad abacum, dimittet planetam plicatam, et supra stolam sibi imponet stolam latiorem: accipiet librum evangeliorum, et reverentia aut genuflexione facta ante Episcopum, dein ante altare, ascendet ad ipsum, et super mensam librum evangeliorum deponet.

35. Statim ac Episcopus legere evangelium desierit, Presbyter assistens ad thronum ascendet a latere: quo veniet etiam Diaconus cum debitis reverentiis vel genuflexionibus, et manum osculabitur Episcopi. Diaconus de throno descendet, ac reversus ad altare, genibus flexis dicet *Munda cor meum*, dum appropinquabunt ad altare Subdiaconus et acolythi cum candelabris.

36. Thuriferarius sequetur Diaconum ad thronum euntem, et quando Diaconus descendet, ascendet ipse cum thuribulo, exspectabit dum Episcopus, ministrante Presbytero assistente, incensum demittat, ac descendet de throno cum thuribulo, exspectans ibi dum tempus erit eundi cum Diacono, Subdiacono et acolythis. Presbyter assistens manebit in throno apud scabellum suum.

37. Diaconus, recitato *Munda cor meum*, resumet librum ex altari, se adiunget Subdiacono et acolythis, et iunctim conficient reverentiam vel genuflexionem ante Crucem, et ad thronum adibunt. Diaconus, si fuerit Canonicus, profunde inclinatus, sin minus, genuflexus, benedictionem petet ab Episcopo, qua accepta, procedet ad evangelium cantandum, ut in Missa pontificali, cap. VI, art. III. lib. V.

38. Quando discedent Diaconus cum Subdiacono, acolythi ac thuriferarius de throno, tolletur Episcopo mitra a secundo Diacono assistente. Episcopus ad cantum evangelii assurget, et baculum iunctis manibus sustinebit, ut capite citato.

39. Completo cantu evangelii, Diaconus cum acolythis redibunt ad locum suum, et Subdiaconus afferet librum evangeliorum osculandum Episcopo: quo facto, redibit ad locum suum cum debitis reverentiis vel genuflexionibus.

40. Dum Subdiaconus ascendet ad thronum, descendet Presbyter assistens, qui subsistens ante thronum, thuribulum recipiet a thuriferario, et triplici ductu incensabit Episcopum, qui post hanc thurificationem benedicet eum.

41. Presbyter assistens post hanc actionem se recipiet ad locum suum in chorum. Diaconus cum Subdiacono pergent ad abacum et dimittent manipulos, qui referentur in sacristiam a clerico quopiam: Diaconus autem dimittet etiam stolam latiorem, et resumet planetam plicatam.

42. Postquam thurificatus erit Episcopus, se sistent ei cappellani cum Missali et scotula. Episcopus, stans et iunctis manibus, etiam ad praefationem, cantabit tono feriali orationes in Missali notatas.

43. Interea praesto erunt clerici cum vasculo Aquae benedictae cumque thuribulo. Signum dabitur etiam clericis, qui mappam sustinere super genua Episcopi debebunt. *Sanctus* cantabitur a cantoribus tono feriali.

44. Circa finem quintae orationis, idest *Deus, qui per olivae ramum* etc., ascendent ad thronum praedicti clerici cum vasculo ac thuribulo, et a latere ascendet etiam Presbyter assistens. Diaconus primus assistens animadvertet sublevare fimbriam dexteram pluvialis Episcopi, quando benedictionem versus palmas dabit.

45. Post orationem sextam *Benedic, quaesumus, Domine* etc., Episcopus sedebit, et incensum, ministrante Presbytero assistente, demittet cum benedictione in thuribulum, ei praesentatum a thuriferario genuflexo. Assurget rursus deinde Episcopus, et accepto a Presbytero assistente aspersorio, recitans submissa voce ant. *Asperges me* etc., palmas asperget in medio, a sinistris et a dextris suis, ac reddito aspersorio Presbytero assistenti, accipiet ab eo thuribulum, et palmas adolebit, ut supra.

46. Discedent de throno clerici cum vasculo cumque thuribulo, et Presbyter assistens manebit apud thronum.

47. Episcopus tono feriali prosequetur cantare *Dominus vobiscum* et septimam orationem *Deus, qui per Filium tuum* etc. Hoc tempore ad thronum ascendet Canonicus camerarius, sive thesaurarius, seu sacristiae praefectus (de more cuiusque ecclesiae), traditurus palmas distribuendas, clerici tres aut quatuor numero, qui palmas debebunt Canonico praedicto ministrare, cappellanus Episcopi habitu talari sine superpelliceo, qui recepturus erit palmam Episcopi, et qui clerici sustinere mappam extensam debebunt super genua Episcopi, quae tamen mappa ab altero eorum efferetur plicata. Canonicus thesaurarius locum sumet prope secundum Diaconum assistentem, clerici cum mappa prope duos Diaconos assistentes, et cappellanus Episcopi apud secundum Diaconum assistentem.

48. Cantata oratione antedicta, Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente rursus mitra cooperietur. Se sistet ei Presbyter assistens, qui erit dignior Capituli, et a Canonico thesaurario, seu camerario, sive sacristiae praefecto, acceptam palmam ornatam praesentabit Episcopo, osculans palmam dein manum Episcopi. Episcopus palmam acceptam tradet cappellano suo, qui custodiet eam apud se, manens in gradibus throni a dextris. Presbyter assistens, seu dignior, reverentia facta ante Episcopum, descendet a latere de throno, et redibit ad subsellium suum, ut se adiungat ceteris Canonicis, qui palmam acceptum ibunt, ut infra.

49. Palma ab Episcopo accepta, Diaconi assistentes attollent pluviale Episcopi, et super eius genua extendent mappam, quae sustentabitur a duobus clericis genuflexis prope Diaconos assistentes in superiori plano throni (1). Palmae distribuendae porrigentur a Canonico thesaurario, seu camerario, sive sacristiae praefecto, secundo Diacono assistenti, qui eas ministrabit Episcopo. Primus Diaconus assistens elatam sustinebit fimbriam dexteram pluvialis Episcopi.

---

(1) Inspiciatur adnotatio subiecta n. 40, cap. VIII, libri huiusce. A.

50. Presbyter assistens, postquam venerit ad subsellium suum, accipiet manu biretum, et inde descendens ac salutans Crucem altaris, dein Episcopum, ad thronum ascendet, palmam excipiet, osculans prius palmam postea manum Episcopi, cui reverentia iterata, descendet a latere de throno, et revertetur ad locum suum. Id ipsum facient ceteri Canonici, qui unus post alium ad thronum ascendent, eodem modo quo Presbyter assistens.

51. Statim ac de loco suo discesserit Presbyter assistens, cantores incipient cantare antiphonam *Pueri Hebraeorum*, deinceps ceteras, prosequentes cantum toto distributionis tempore. Quod exsequentur Canonici, fiet etiam a ceteris, eo tantum discrimine, ut Canonici palmam accipiant stantes et profunde inclinati, ceteri genuflexi accipiant, et pro reverentiis faciant genuflexiones ante Episcopum. Canonici stabunt in stallis suis, donec ultimo Canonico distributa erit palma, postea sedebunt.

52. Distributionis ordo erit qui sequitur: Dignitates, Canonici Presbyteri, Canonici Diaconi, Canonici Subdiaconi, quos inter incedent, loco qui spectat ad ipsos, Diaconi assistentes; Diaconus et Subdiaconus, qui ministrabunt ad altare, si erunt Canonici, incedent et ipsi loco suo, aliter incedent ut infra. Magistratus; Beneficiarii seu Mansionarii, quorum primi ibunt Diaconus et Subdiaconus, si ad coetum eorum spectabunt. Post Beneficiarios incedet Subdiaconus, gestaturus Crucem, dummodo non sit Beneficiarius, siquidem, in hac hypothesi, primus ibit inter Beneficiarios, sed post Diaconum et Subdiaconum antedictos. Cappellani a libro, scotula, mitra et baculo. Clerici seminarii. Ultimo loco laici aliique, qui ab Episcopo admittentur.

53. Si vigeret usus, ut Magistratus incederet post totum clerum, servandus erit.

54. Providebitur ut populo distribuantur palmae in aliquo sacello laterali, ut vitetur multitudinis confusio, quemadmodum notatum fuit in festo Purificationis, cap. VIII, n. 47, libri huius.

55. Distributionis tempore, clericus aliquis accipiet ex abaco palmam designatam Cruci processionali, eamque in eiusdem Crucis summitate ligabit.

56. Celebrans redibit ad locum suum in chorum cum ceteris Canonicis, quum vero Ministri acceperint palmam, venient ante ipsum, et conficient ei reverentiam. Ille assurget

seque adiunget eis, et facta reverentia aut genuflexione respectiva ante Episcopum, dein ad altare, recedent in sacristiam, ubi se parabunt pro Missa solemni, ut docebitur inferius.

57. Interim in promptu erunt Ministri lotionis, acolythi candelabra gestaturi ad ultimam orationem, thuriferarius cum thuribulo propter processionem, et duo cappellani a libro et scotula recipient ex abaco Missale cum scotula, et afferent ad thronum.

58. Quum distributio peracta erit, ascendet a latere ad thronum Presbyter assistens, eoque venient etiam ministri lotionis, et Episcopus lavabit manus. Non oportebit extendere mantile super genua Episcopi, siquidem imposita erit mappa extensa, ut superius descriptum est. Presbyter assistens porriget ei mantile. Lavante manus Episcopo, Canonici stabunt, ceteri omnes genua submittent.

59. Post lotionem, remanebit in throno Presbyter assistens: discedent autem ministri lotionis, et clerici quoque illi, qui sustinebant mappam super genua Episcopi, quorum alter ad abacum reportabit plicatam mappam eandem.

60. Ubi de throno discesserint Ministri lotionis, accedent illuc acolythi cum candelabris, qui, praemissis debitis genuflexionibus, subsistent ante thronum. Diaconus secundus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget, et e libro sustentato a cappellano cantabit *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus* etc. Acolythi manebunt apud thronum, sustinentes candelabra.

61. Interim ad thronum accedent thuriferarius cum thuribulo, et Subdiaconus gestans Crucem velatam, qui consistet inter acolythos. Advertet autem, ut adsit ante thronum, quum absoluta erit oratio praedicta.

62. Rursus Episcopus sedebit, ac mitra cooperietur a primo Diacono assistente. Thuriferarius ante Episcopum genuflexus, obiiciet ei thuribulum. Presbyter assistens ministrabit incensum, et Episcopus cum formula usitata ac benedictione incensum intra thuribulum demittet.

63. Descendet de throno thuriferarius, et consistet post Subdiaconum cum Cruce et acolythos. Presbyter assistens descendet a latere de throno, et redibit ad locum suum.

64. Primus Diaconus assistens elata voce cantabit *Procedamus in pace*, et cantores respondebunt *In nomine Christi. Amen.* Episcopus assurget, se inclinabit ad Crucem processionalem, deinde rursus sedebit, exspectans donec sit tempus

se adiungendi processioni. Acolythi ac thuriferarius genuflexionem conficient ad Episcopum, et discedent de throno, atque ita processionis fiet initium.

65. Processio extra ecclesiam dirigetur per plateam seu viam proximam, quae in antecessum, ut supra innuimus, mundata erit, et processionis tempore sonabunt in laetitae argumentum omnia sacra aera turris, quae tamen, si nimium fragorem efficerent, iubebitur abrumpi sonum quando cantandus erit in limine portae hymnus, ut docebitur infra.

66. Ordo autem processionis hic erit: Praeibunt clavigeri, sive claviger ecclesiae, si aderunt. Thuriferarius cum thuribulo, Subdiaconus gestans Crucem et a lateribus eius acolythi cum candelabris. Cantores, qui cantabunt antiphonam *Cum appropinquaret* etc., ac sequentes, toto processionis tempore. Advertent tamen, ut comparent sibi libellos, iu quibus scriptae in notis musicis exstent antiphonae praedictae cum hymno deinceps cantando. Clerici seminarii. Mansionarii seu Beneficiarii. Canonici Subdiaconi, quorum si dispar esset numerus, ultimi incedent terni: Canonici Diaconi: Canonici Presbyteri: Dignitates, qui omnes utentur animadversione notata pro numero dispari. Sequetur Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt elatas. Tum duo cappellani a mitra et baculo, deinde reliqui duo a scotula et libro, postremo ceteri familiares Episcopi nobiles seu togati.

67. Si Episcopus fuerit Metropolitanus, gestabitur quidem Crux archiepiscopalis a Subdiacono, ut supra, non vero ante clerum, sed ante Canonicos paratos, et imagine Crucifixi, quamvis velata, conversa ad Archiepiscopum. Hoc casu, postquam Archiepiscopus salutaverit Crucem, Subdiaconus cum acolythis ac thuriferario subsistet prope ingressum presbyterii, ibique exspectabit donec transeat clerus, qui debebit Crucem praecedere.

68. Palma ab omnibus manu sustinebitur, exceptis thuriferario, Subdiacono cum Cruce, acolythis, cantoribus, Diaconis assistentibus et praedictis quatuor cappellanis. Qui dextrorsum incedent, palmam gestabunt manu dextera, qui sinistrorsum, sinistra. Episcopus, priusquam de throno surgat, ut proficiscatur in processionem, palmam a secundo Diacono assistente sinistra recipiet, ac sustinebit sinistra, siquidem manu dextera debebit in processione benedicere adstantes.

69. Quum processio pervenerit ad fores ecclesiae, aperietur ostium a custodibus designatis, qui ut essent clerici superpelliceo induti magnopere expediret, siquidem hoc modo exerceretur officium clericorum, qui ad ostiariatus officium sunt ordinati. Cantores duo manebunt intra ecclesiam prope portam, ut cantent hymnum, de quo postea.

70. Processio dirigetur, quemadmodum dictum est superius, per plateam seu vias adiacentes. Si valde numerosus esset clerus, curabitur, ne processionis initium revertatur ad portam ecclesiae, donec non erit totaliter egressa.

71. Processio in reditu ordinabitur ante portam ecclesiae, quo modo convenientius erit. Posset dividi clerus in triplicem ordinem, quorum primum efficere possent clerici seminarii, alterum ante clericos Beneficiarii seu Mansionarii, tertium ante eos Canonici; Episcopus autem subsistere posset in medio, facie versa ad ostium ecclesiae. Crux tamen consistet in limine ecclesiae, et cantores prope limen.

72. Egressa ex ecclesia processione, ostium primarium claudetur: signo deinde dato, illuc rediisse clerum, ac finito cantu antiphonarum, qui duo cantores restiterint intra ecclesiam, cantare incipient versiculum primum hymni *Gloria, laus et honor* etc. Cantores autem qui aderunt extra ecclesiam repetent eundem versiculum *Gloria, laus* etc. Tum illi duo subiungent in cantu reliquos versiculos, et cantores extra post singulos versiculos repetent singulis vicibus primum versiculum *Gloria, laus* etc. Cantatis versiculis omnibus, vel parte illorum, « prout tempus et occasio postulabit », ut ait Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXI, n. 9, Subdiaconus extremitate hastae Crucis pulsabit portam, quae aperietur, et Subdiaconus gestans Crucem, acolythi ac thuriferarius subito in ecclesiam intrabunt, qui si deberent ante Canonicos paratos incedere, subsistent a dextra portae, in interiori parte ecclesiae, ut in ordinem rursus disponantur, et ad altare maius dirigatur processio.

73. Dum processio erit extra ecclesiam, Sacrista cum inservientibus sacristiae res omnes amovebunt, quae sacrae functioni opus non sunt, et parabit in medio presbyterio faldistorium, in quo sedebit Episcopus. Celebrans cum Ministris paratis, comitantibus clericis duobus, procedent ad altare, et reverentia facta ad Crucem, sedebunt in scamno consueto, exspectantes processionis reditum. Praedicti duo clerici statuent ante altare faldistorium, in quo sedebit Episcopus.

74. In processionis ingressu in ecclesiam cantabitur a cantoribus antiphona *Ingrediente Domino* etc. In reditu ad cho-

rum, unusquisque locum suum occupabit, ac deponet palmam. Thuriferarius consistet prope abacum; acolythi deponent ibi candelabra: Subdiaconus, firmata Cruce in stylobata seu basi, recedet in sacristiam, exuet paramenta: ultimi duo Canonici ex ordine Diaconorum, subsistent a lateribus faldistorii, ut assistant Episcopo, clerici delecti assistendo Canonicis, dum sacra paramenta dimittent, in promptu habebunt canonicalia insignia, deinde in sacristiam reportabunt paramenta: Celebrans cum Ministris, adventante apud faldistorium Cruce processionali, caput bireto nudabunt, consurgent, et Episcopus, quando aderit ante eos, dabit ipsis benedictionem, quam Celebrans excipiet stans. Ministri autem genuflectent, nisi fuerint Canonici.

75. Episcopus, ante altare progressus, profunda reverentia salutabit Crucem, benedictionem dabit Celebranti, et sedebit in faldistorio, versa facie ad altare, exspectans dum Canonici sacra indumenta dimittant, ut Missam exordiatur.

76. Quando Episcopus sedebit, secundus Diaconus palmam e sinistra Episcopi accipiet, et cappellano eius tradet, ut superius. Diaconi assistentes recedent ad stallum suum, ibique sacra indumenta dimittent; quod facient etiam ceteri Canonici, omnesque resument insigna canonicalia. Quatuor cappellani a mitra, baculo, libro et scotula recedent in sacristam ad pluvialia deponenda, et redibunt ad altare, ut ibi adsint in principio Missae: cappellanus autem a mitra sibi imponet vimpam, seu velum ad mitram sustinendam.

77. Reversis ad Episcopum Diaconis duobus assistentibus, discedent ex assistentia ultimi duo Diaconi, et pergent ipsi quoque ad paramenta dimittenda sollicite, ne nimium expectet Episcopus.

78. Interea Celebrans ad altare accedet ad Missam inchoandam, propter quam Episcopus assurget de faldistorio, proximabit ad gradus altaris, nudabitur mitra a secundo Diacono assistente, et reverentia facta ad Crucem exordietur Missam, cui respondebit Celebrans. Clerici duo removebunt faldistorium, in quo sederat Episcopus, et seorsim illud reponent.

79. Functio dirigetur eodem modo, quo descripta fuit cap. VIII, art. I, lib. V, cum sequentibus tamen exceptionibus:

80. In cantu epistolae, ad illa verba *Ut in nomine Iesu etc.*, genuflectent omnes, quo loco aderunt, capite nudato. Episcopus tantum genuflectet mitram in capite retinens, super gradum cathedrae, in pulvino, quem apponet Caeremoniarius:

Diaconi assistentes attollent fimbrias pluvialis, et genuflectentem sustentabunt.

81. Post epistolam, Episcopus leget epistolam, graduale cum tractu, *Munda cor meum* cum ultima parte passionis, quae cantabitur a Diacono.

82. Tres passionis Cantores, quando cantabitur *Kyrie* in Missa, aut paulo post, se paratum ibunt in sacristiam: cum eis venient tres cappellani, qui sustinere librum debebunt. Adiuvantibus cappellanis, induent amictum, albam, cingulum, manipulum violaceum et stolam diaconalem coloris eiusdem. Cantor textus accipiet librum, quem sustinebit utraque manu ante pectus.

83. Quando cantabitur tractus post epistolam, reverentia facta ad Crucem sacristiae, procedent ad altare, hoc ordine:

84. Praeibit Caeremoniarius, tum Cantor textus, qui librum gestabit, ut supra dictum est, deinde Succentor sive, ut aiunt, Cantor turbarum, postremo qui Christi personam agit. Sequentur eos tres cappellani iunctim incedentes.

85. In ingressu presbyterii caput nudabunt, et qui Cantor portabit librum, medium locum occupabit, qui Christi personam agit, adstabit ei dextrorsum, qui turbarum, sinistrorsum: tres cappellani post eos adstabunt ad lineam. Conficient genuflexionem ad altare, dein ad Episcopum ante thronum. Eodem ordine ascendet unus post alium ad Episcopum, cuius manum osculabuntur; rursus deinde coeuntes iterabunt ad Episcopum genuflexionem, et venient ad locum, quo cantatur evangelium.

86. Cantor textus stabit medius, a dextris eius qui Christi, a sinistris qui turbarum partes sustinet. Cappellani adversus Cantores consistent, quo modo solet Subdiaconus in cantu evangelii.

87. Cantor textus librum aperiet, ac tradet apertum cappellano suo, qui sustinebit medius inter alios duos; et sic deinceps reliqui duo librum alternatim sustinebunt.

88. Tractu absoluto, Cantor incipiet canere passionem. Statim assurgent omnes, et palmam dextera sustinebunt. Episcopo mitram tollet secundus Diaconus assistens, primus autem porriget ei palmam, quam accipiet ab eius cappellano, qui throno approximabit.

89. Celebrans in latere epistolae passionem leget usque ad ultimam partem, et palma ei tradetur a Diacono. Caeremoniarius autem palmam dabit Diacono et Subdiacono.

90. Quum Celebrans legere passionem desierit, convertetur ad passionis praedictos Cantores, et a sinistris eius in gradu superiori stabit Diaconus, et a sinistris Diaconi, in gradu inferiori, stabit Subdiaconus, uterque ad Cantores praedictos conversi, ut Celebrans.

91. Ad illa verba *emisit Spiritum*, omnes in genua procumbent suo quisque loco, et Episcopus genuflectet in gradulo cathedrae, super pulvinum ibi appositum.

92. Assurgente deinde Episcopo, consurgent ceteri omnes, et peragetur cantus passionis, quo absoluto, claudetur liber et recipietur a Cantore textus, eoque ordine, quo confecerunt genuflexionem in accessu, genuflectent ad Episcopum, dein ad altare, ac recepto bireto, quo cooperient caput, statim ac de presbyterio exierint, revertentur in sacristiam, ubi sacra indumenta dimittent (1).

93. Absoluto cantu passionis, Celebrans redibit ad medium altaris, dicet *Munda cor meum*, et in latere evangelii partem ultimam passionis leget e Missali illuc allato a Subdiacono. Interim Diaconus sibi imponet stolam latiorem, librum afferet ad altare, eaque exsequetur, quae in Missis solemnibus, quibus assistit Episcopus, tradita sunt articulo I, cap. VIII, libri V, excepto tantum, quod acolythi candelabra deferre non debent.

94. Episcopus, post cantum passionis, palmam suam dabit primo Diacono assistenti, sedebit, et ab eodem primo Diacono reponetur ei mitra. Manum dabit osculandam Diacono, incensum imponet in thuribulum, benedictionem donabit Diacono, postea nudatus mitra assurget ad cantum evangelii, sive ultimam passionis partem, in qua palmam manu dextera sustinebit.

95. Episcopus tantum, non vero quispiam alius palmam recipiet a primo Diacono assistente, quum post *Sanctus* descenderit ad faldistorium, eamque sustinebit ad elevationem solummodo (2).

(1) Quod spectat ad cantum passionis, observentur adnotationes cap. VI, art. XI, nn. 90 et 93, lib. II, insertae. A.

(2) Si Episcopus Missae solemni interesse nequeat, in reditu processionis ad altare maius, consendet thronum, deponet vestes sacras, et a quatuor Canonicis associatus de ecclesia discedet. Hoc casu, Celebrans cum Ministris ad altare post discessum Episcopi accedet. A.

§ 3. *De ritu observando si Episcopus Missam solemnem celebrabit.*

96. Si hac Dominica Episcopus Missam solemnem celebrabit, benedictio, distributio et processio palmarum post Horam primam peragetur.

97. Ritus, quos pro hac die servandos ediximus, eadem ratione absolventur, exceptis tantummodo iis, quos pro Celebrante notavimus. Diaconus et Subdiaconus in processione loco sibi ex praecedentia debito incedent. Post processionem, non deponentur a Canonicis vestes sacrae. Subdiaconus, qui Crucem detulit, si Celebrans non erit Archiepiscopus, deponet paramenta sacra. In hac Missa Archiepiscopus Pallio uti potest.

98. Episcopus, ut ante altare post processionem devenerit, facta Cruci reverentia, palmam tradet secundo Diacono assistenti, solium conscendet, ibique sedebit. Postquam aliquantulum quieverit, dimissa mitra, surget, et intonabit ritu praescripto Horam tertiam: tum, incepto primo psalmo, recitabit psalmos et preces consuetas pro praeparatione ad Missam, induet caligas et sandalia, et omnia peragentur, quae pro Missa solemni cap. VI, art. III, lib. V, sunt statuta. Post ℣. *Benedicamus Domino*, lavabit manus, demittet mitram et pluviale, et reliqua ornamenta pontificalia assumet.

99. Postquam Subdiaconus, cantata epistola, eius manum fuerit osculatus, Episcopus leget epistolam, graduale et tractum. Tum venient ad solium Cantores passionis, qui manum Episcopi osculabunt.

100. Episcopus, sumpto baculo, descendet de solio, transiens per chorum benedicet clero, et ad altare procedet. Ante gradus altaris a Diacono et Subdiacono excipietur, et Diaconus eum mitra nudabit. Ascendet ad altare, quod in medio osculabitur, accedet ad cornu epistolae, et accepta palma a Diacono, ex Missali ibidem super cussino locato, leget totam passionem usque ad ultimam partem exclusive, aliquantulum conversus ad Cantores praedictos, et ad verba *emisit Spiritum* aliquam moram interponet, sed non genuflectet.

101. Dum Episcopus leget passionem, Presbyter assistens a latere altaris assistet ad librum. Diaconus stabit in summo gradu infra suppedaneum a dextris Episcopi: in secundo gradu a dextris Diaconi remanebit Subdiaconus: Diaconi assistentes consistent in plano prope Diaconum et Subdiaconum, qui omnes manu dextera palmam sustinebunt.

102. Lecta passione, convertetur Episcopus ad Cantores, quin de loco se moveat: Presbyter assistens locum sumet aut supra suppedaneum, aut in summo gradu a sinistris Episcopi: in altero gradu Diaconus, a sinistris Presbyteri assistentis: Subdiaconus a sinistris Diaconi: primus Diaconus assistens a sinistris Subdiaconi; secundus Diaconus assistens a sinistris primi Diaconi assistentis, atque hoc pacto quamdam ferme lineam rectam versus Cantores efficient.

103. Paullo ante quam cantentur verba *Sine, videamus*, Caeremoniarius ex abaco accipiet pulvinum violacei coloris, quem ponet ante Episcopum. Ubi incipietur cantus verborum *emisit Spiritum*, omnes, quo loco erunt, genuflectent brevi tempore, conversi ad Cantores, qui procumbent in genua ante librum. Assurgente deinde Diacono Cantore, consurgent universi, et cantus passionis usque ad exitum continuabitur. Curabitur ut clericus quispiam tollat pulvinum, in quo genuflexerit Episcopus.

104. Expleto passionis cantu, discedent Cantores passionis cum cappellanis suis, eundem ordinem servantes, quo ad altare venerunt.

105. Episcopus deponet palmam, et a Diacono mitra cooperietur: resumpto baculo, ab altari descendet, et a Presbytero assistente et a Diaconis assistentibus associatus ad solium revertetur, ibique, dimisso baculo, sedebit, et gremiale super genua recipiet: tum ex libro leget *Munda cor meum* et partem ultimam passionis.

106. Interea Diaconus accedet ad abacum, dimittet planetam plicatam, sibi imponet stolam latiorem, accipiet librum evangeliorum, quem debitis reverentiis deferet, et ponet super altare. Accedet ad thronum, Episcopi manum osculabitur, et reversus ad altare, genuflexus recitabit *Munda cor meum*.

107. Episcopus, ministrante Presbytero assistente, ponet thus in thuribulum cum benedictione. Diaconus cum Subdiacono et acolythis, qui candelabra non deferent, accedet ante gradus solii, benedictionem ab Episcopo accipiet, et partem ultimam passionis cantabit.

108. Episcopus et reliqui omnes de choro palmam manu dextera gestabunt, et reliqua peragentur ut in cantu evangelii in Missa pontificali.

109. Quae vero in abacis paranda occurrant, praeter ea quae iam hoc capite innuimus, serventur quae diximus prope finem capitis IX, libri huius.

CAPUT XII.

De feriis II, III et IV maioris hebdomadae.

1. Primis tribus maioris hebdomadae diebus, nullus occurrit specialis ritus.

2. Si placebit Episcopo Missae solemni assistere, utetur cappa, Officium enim est feriale.

3. Relate ad cantum passionis in feria III et in IV eiusdem hebdomadae, sive adsit Episcopus, sive non, observanda sunt quae articulis XI et XII, cap. IV, lib. II, notata sunt.

CAPUT XIII.

De Matutinis tenebrarum.

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

Ad altare SS. Sacramenti. — 1. Faldistorium, vel stratum cum pulvinis in genuflexorio, ut cap. IV, lib. V.

2. Sex in altari cerei ardebunt, tantum in accessu Episcopi ad ecclesiam.

In altari maiore. — 3. Instruetur altare tapeto violaceo super gradus, pallio violaceo, tobaleis et sex candelabris cum Cruce simili, velo violaceo convestita. Candelabra sunto ex aurichalco aut ex aere, non argento colorata, et in ipsis insistent candelae e cera communi.

4. Mensa contegetur velo violaceo aut alio simplici tegumento, ut fieri solet quando Episcopus Vesperas solemnes cantat.

5. In latere epistolae statuetur candelabrum triangulare, quod sustinebit quindecim candelas, omnes e cera communi, non excepta quae altius inter ceteras eminet in apice candelabri. Prope candelabrum istud aderit hasta cum exstinctorio ad exstinguendas candelas. Aderit insuper scabellum gradatum, quo commode possit ex apice ultima candela tolli, ut docebitur inferius.

6. Si altare versum ad orientem esset, neque ullo modo posset abscondi lumen, ponetur ibi laterna, sive capsula lignea altitudinis proportionalis, cum spina ferrea in parte interna pro candela affigenda.

7. Praeparabitur liber instructus veste violacea, ex quo Episcopus leget orationem *Respice* in fine Officii, qui liber poni poterit in angulo altaris.

8. Nullo opus est abaco.

9. Praeparabitur hasta cum exstinctorio ad exstinguendos cereos altaris.

10. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, in quo genuflectet Episcopus

11. Legile cum Breviario formae grandioris, et liber Lamentationum cum notis musicis.

12. Thronus habebit baldachinum, lodicem et vestem cathedrae coloris violacei. Gradus etim illius sternentur tapeto violaceo.

13. Apud balaustrium sive tribunam ponentur candelabra cum intorticiis aut cereis e cera communi, numero sex.

14. In sacristia praeparabitur vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, in Episcopi ingressu adhibendum.

§ 2. *In functione.*

15. Una aut pluribus vicibus, pro consuetudine cuiusque loci, pulsabuntur festivo more campanae, et ad horam praestitutam recitabitur in choro Completorium; quo absoluto, sono campanulae sacristiae signum dabitur Canonicis, adesse tempus associandi Episcopum.

16. Hoc tempore, accendentur cerei in altari, funalia aut cerei ad tribunam, et quindecim candelae in candelabro triangulari.

17. In accessu Episcopi ad ecclesiam, sonabunt tantum campanae festivo more.

18. Episcopus, in ingressu ecclesiae, hac die asperget se ipsum et adstantes. Si fuerit Metropolitanus, non deferetur ante ipsum Crux archiepiscopalis.

19. Postquam Episcopus Aqua benedicta asperserit adstantes, Caeremoniarius expediet ei caputium cappae, et ipso Episcopi caput cooperiet.

20. Adorabit SS. Sacramentum, detracto sibi de capite caputio, postea procedet ad altare maius. Ibi caput nudabit caputio, genuflectet in faldistorio, dicet orationem *Aperi, Domine* etc., tum assurgens, salutabit Crucem, caput rursus operiet caputio, et ascendet in thronum, radente humum syrma, seu posteriori extremitate cappae, quam eatenus sustinuerit caudatarius.

21. Conscenso throno, sedebit, neque adstabit ei Canonicus ullus assistens. Aderit tamen a latere Caeremoniarius, et poterunt adesse etiam quatuor cappellani ante thronum, superpelliceo induti, qui cum tempus erit, in gradibus throni sedebunt.

22. Quum Episcopus in thronum ascenderit, sedebunt

omnes, et clerici duo de medio presbyterio amovebunt faldistorium Episcopi, et statuent ibidem legile cum Breviario pro lectionibus cantandis.

23. Episcopus, postquam sederit brevi tempore, se nudabit caputio, assurget, cumque ipso totus chorus, et recitabit totum secreto *Pater noster; Ave, Maria* et *Credo*, quibus recitatis, Caeremoniarius innuet cantoribus ut incipiant antiphonam, quae ab ipsis intonabitur et cantabitur. Cantata antiphona prima, intonabitur psalmus ab eisdem apud legile, quin duo cantores procedant in medium ante altare.

24. Completa antiphona, Episcopus sedebit, et caput cooperiet caputio, omnesque considebunt. Episcopus cappa utetur ex toto explicata.

25. Psalmus continuabitur a parte illa in qua aderit hebdomadarius, ideoque, ad confusionem vitandam, designabitur Caeremoniarius unus, qui ad intonationem cuiusque psalmi se inclinabit versus illam partem, ad quam prosequi cantum psalmi pertinebit.

26. In psalmorum fine, eo quod careant *Gloria Patri*, fiet quaedam inflexio vocis per hemitonium vel producendo aut duplicando notam in tertia ultima syllaba ultimi verbi psalmi, ut assolet in Sacello pontificio (1).

27. In fine singulorum psalmorum, exstinguetur in candelabro triangulari candela una, initium autem sumetur in extremitate versus cornu evangelii, deinde ex altera extremitate versus latus epistolae, atque ita alternatim exstinguentur deinceps.

28. Post versiculum ante lectiones primi nocturni, assurgent chorus et Episcopus, qui caput nudabit caputio, et recitabit totum secreto *Pater noster*.

29. Interim a Caeremoniario invitabitur, qui cantare primam lectionem aut Lamentationem debebit; hic de suo loco descendet, et reverentia vel genuflexione facta ad Crucem, dein ad Episcopum, consistet ante legile, manus illi imponens.

30. Recitato *Pater noster*, Episcopus sedebit, et caputio cooperiet caput. Chorus etiam sedebit. Cantor, nullam petens benedictionem, nec reverentiam aliam faciens, incipiet Lamen-

(1) Vide clausulam in novissimis cantus editionibus indicatam, pro lectionibus etc. Officii defunctorum et ultimi tridui maioris hebdomadae (Cfr. app. ad lib. II, *Tonus peculiaris*, pag. 292).

tationem primam cantare, qua finita, factis ad altare et ad Episcopum reverentiis vel genuflexionibus, ad locum suum se recipiet.

31. Cantores primum responsorium cantabunt, sub cuius finem invitabitur, qui secundam cantare Lamentationem debebit, idemque observabitur usquequaque in tertia Lamentatione et reliquis sex lectionibus.

32. Post cantum tertii responsorii, cantores iidem intonabunt primam antiphonam secundi nocturni, sedentibus omnibus, atque ita deinceps, etiam ad Laudes, in quarum intonatione nemo assurget, quum debeat tantum consurgere chorus in recitatione *Pater noster* ante lectiones.

33. Circa finem Laudum, tolletur de medio choro legile cum Breviario, adhibitum in lectionibus, et reponetur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

34. Repetita quinta antiphona psalmorum in Laudibus, cantabitur versiculus, ad quem nemo assurget. Postea cantores iidem intonabunt et cantare prosequentur antiphonam, quae praecedit *Benedictus*.

35. Quando a cantoribus intonabitur *Benedictus*, consurgent omnes, et Episcopus caput etiam nudabit caputio. Clericus designatus exstinguendis altaris cereis, incipiet eos exstinguere ad versiculum *Ut sine timore*, et sic deinceps singulas singulis versiculis. Exstinguetur primum ultima quae magis abest a Cruce in latere evangelii, deinde altera in latere epistolae, itemque alternatim. Exstinguentur etiam hoc tempore ab alio clerico intorticia sive cerei qui ardebunt in candelabris maioribus tribunae; aderunt et alii clerici qui exstinguent per ecclesiam lumina omnia, etiam lampades, exceptis tantum quae ardebunt ante SS. Sacramentum.

36. Notandum autem, quod exstinctis hoc vespere lampadibus et luminibus universis, nulla amplius accendentur usque ad Sabbatum sanctum, ut docebitur inferius.

37. Dum a cantoribus repetetur antiphona post *Benedictus*, unus e clericis designatis tollet e candelabro triangulari unicam candelam ibi adhuc ardentem in summitate, eamque elatam sustinebit in cornu epistolae altaris; absoluto autem cantu praedictae antiphonae, candelam adhuc ardentem abscondet post altare vel in laterna, statim ac incipietur cantus antiphonae *Christus factus est* etc.

38. Dum cantabitur antiphona post *Benedictus*, Episcopus de throno descendet, quin caudatarius sustineat eius extremi-

tatem posteriorem cappae, et procedet ad faldistorium. Ibi autem, quando incipietur antiphona *Christus* etc., caput nudabit caputio, et genuflectet in faldistorio. Totus pariter chorus procumbet in genua. Post antiphonam recitabitur secreto *Pater noster*, deinde recitabitur psalmus *Miserere*, sub cuius finem unus ex cappellanis librum accipiet de altari et praesentabit Episcopo, qui genuflexus recitabit orationem *Respice* etc., conclusionem dicens secreto.

39. Absoluta oratione, et signo dato a Caeremoniario, omnes, qui aderunt in choro, manu pulsabunt scamnum, quoad clericus, qui candelam absconderat, rursus eam ostendat, statimque abrumpetur strepitus omnis.

40. Episcopus assurget, ac salutata altaris Cruce, reponet capiti caputium, et transibit ad altare SS. Sacramenti, quod adorabit ut in accessu, et ad episcopium associabitur. In Episcopi de ecclesia recessu, campanae festive pulsabuntur.

CAPUT XIV.

De feria V in Coena Domini.

Articulus I.

De feria V in Coena Domini celebrante Episcopo Ordinario.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

In altari SS. Sacramenti. — 1. Altare, in quo asservatur SS. Sacramentum, ornabitur candelabris ceterisque ornamentis usitatis. Pallium et conopaeum in tabernaculo erunt coloris violacei, utpote respondentis Officio.

2. Mane eius diei, et usque ad consummationem Missae cantatae, licebit ministrare fidelibus SS. Eucharistiam, praesertim in satisfactionem praecepti paschalis, ideoque ardebunt sex cerei in candelabris maioribus.

3. Lampades, ut praecedenti capite innuimus, ardebunt in isto altari tantum, et immediate exstinguentur, sicut et cerei, quum inde remotum fuerit SS. Sacramentum.

4. Ante altare praedictum praeparabitur faldistorium cum pulvinis e panno violaceo, vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut cap. IV lib. V, quod tamen amovebitur postquam Episcopus ibi oraverit in accessu ad ecclesiam.

In secretario, seu sacello, in quo se parabit Episcopus. — 5. Altare instruetur pallio violaceo ac tapeto simili in gradibus, sex candelabris argenteis cum cereis albis, et Cruce simili, velo violaceo convestita. Super mensam altaris disponentur paramenta albi coloris pro Episcopo, videlicet planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus. Paramenta praedicta contegentur velo coloris violacei. In latere evangelii aderit mitra pretiosa. Sin autem esset Archiepiscopus, cum reliquis paramentis praeparabitur etiam s. Pallium in lance, coopertum velo albi coloris, altera insuper lanx cum spinulis tribus.

6. Prope altare ponetur baculus pastoralis.

7. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, in quo genuflectet suo tempore Episcopus.

8. Super abacum, albo mantili contectum, disponentur caligae cum sandaliis albi coloris, quae cooperientur velis coloris violacei, scotula, Canon pontificalis, Breviarium formae grandioris, vel liber alius pro oratione *Respice* etc., ab Episcopo recitanda: urceus cum pelvi et duo mantilia in lance: velum humerale violaceum simplex, si lotio ministrabitur a Magistratu: manipuli albi coloris pro Diacono et Subdiacono: Evangeliarium veste albi coloris instructum cum manipulo Episcopi: thuribulum cum navicula: candelabra cum cereis pro acolythis.

9. Apud abacum, vel in latere evangelii, aderit Crux processionalis, contecta velo violaceo, imposita basi: quod si Celebrans esset Archiepiscopus, praeparabitur basis tantummodo.

10. Thronus Episcopi convestietur baldachino et reliquis ornamentis violacei coloris, et super gradus tapeto etiam violaceo.

11. Prope ingressum sacelli ipsius statuentur scamna stragulo decenti cooperta pro Presbyteris, Diaconis et Subdiaconis benedictioni et consecrationi Oleorum assistentibus.

In sacristia, sive in aula secretario contigua. — 12. Disponentur paramenta albi coloris pro Dignitatibus et Canonicis, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis ex ordine Presbyterorum, dalmaticae pro Canonicis ex ordine Diaconorum, ac tunicellae pro Canonicis ex ordine Subdiaconorum; singulis autem paramentis suus erit amictus.

13. Ibi quoque aderunt paramenta albi coloris pro sacris Ministris, quae sunt dalmatica ac tunicella, stola, bina cingula, binae albae et bini amictus. Ponetur insuper pluviale album pro Presbytero assistente, et binae dalmaticae pro Diaconis assistentibus.

14. In eadem aula vel in sacristia communi praeparabitur amictus, alba, cingulum ac tunicella pro Subdiacono Crucem processionalem gestaturo: pluvialia quatuor albi coloris pro cappellanis a mitra, a baculo, a libro et scotula. Alia insuper pluvialia octo coloris eiusdem pro Mansionariis seu Beneficiariis, quorum officium deferre baldachinum in processionem. Paramenta vero pro Presbyteris, Diaconis et Subdiaconis assistentibus Oleorum consecrationi praeparentur in sacristia communi, vel alio apposito convenienti loco, ad confusionem vitandam.

In sacristia. — 15. Vasculum Aquae sanctae et aspersorium, utendum in ingressu Episcopi ad ecclesiam.

16. Numero sufficienti superpellicea pro clericis inservientibus.

17. Paramenta albi coloris pro assistentibus Oleorum benedictioni et consecrationi, videlicet, planetae duodecim, dalmaticae septem, tunicellae septem, stolae novendecim, sex et viginti manipuli totidemque cingula, albae et amictus cum biretis eodem numero.

18. Super altare sacristiae, quod cooperietur alba tobalea, praeparentur tres ampullae plenae olei de olivo electi et limpidi. Ampulla sacri Chrismatis esto amplior, cum tegumento albi coloris, altera Olei catechumenorum cum tegumento viridi, tertia Olei infirmorum cum tegumento violaceo. Praeparabitur etiam patera cum balsamo. Ut ampullae, ita patera suum habebit operculum. Aderunt etiam duae mappae oblongae lineae, ferme similes vimpae seu velo mitrae, adhibendae in deferendis ampullis praedictis.

19. Praeterea praeparabitur unum vel plura Pontificalia pro cantoribus, qui cantare hymnum *O Redemptor* debebunt dum Olea supradicta deferentur. Aequum esset ut arderent duo quatuorve cerei, post benedictionem seu consecrationem, respectu habito Oleis consecratis.

20. In eadem sacristia, prout docuimus lib. II, cap. VI, art. XIV, n. 10, parabitur locus aptus pro sacra Eucharistia ad usum infirmorum conservanda.

In altari maiore in presbyterio, et in abaco. — 21. Altare ornabitur festive, nempe candelabris nobilibus septem numero cum cereis albis, et Cruce simili contecta velo albi coloris, ante septimum candelabrum: tobaleis: pallio albo ac tapeto quod omnes gradus cooperiat. Tali autem modo pallium et tobaleae apponantur, ut facile inde tolli possint in altarium denudatione. Pallio albo superponetur violaceum, itemque velo albo Crucis superponetur velum violaceum, amovendum post recitatas Horas minores.

22. Ex parte epistolae aderit scamnum consuetum pro Ministris, stragulo laneo coopertum.

23. Prope latus evangelii statuetur basis seu stylobata pro Cruce processionali aut archiepiscopali.

24. Seorsim ponetur faldistorium cum pulvinis violaceis, quo utetur Episcopus genuflectens in fine Vesperarum

25. Super abacum contectum albo mantili disponentur: Missale cum veste albi coloris, in usum Episcopi; scotula; Epistolarium, cum veste, ut supra; legile seu cussinus pro Missali; velum humerale phrygiatum albi coloris pro Subdiacono; Calix utendus in Missa cum purificatoriis duobus, Patena cum hostiis tribus, palla, corporale intra bursam et velum Calicis; alter Calix maior, cum Patena et palla, cum velo albo sericeo et taenia sericea pariter alba ad ligandum velum praedictum. Magnopere deceret, ut Calix ille forma esset grandiori, quam alii, et haberet cochleare, nempe Patenam eiusdem magnitudinis ac hostiae, cum labro in gyro et manubrio quo accipiatur, ut mos est in Sacello pontificio, quae intra Calicem reponitur, eoque modo declinaretur periculum frangendi Hostiam, quum extrahenda erit de Calice, et fragmenta poterunt colligi facilius. Tertius etiam Calix opus est cum purificatorio, quo utetur Episcopus ante Oleorum consecrationem: Pyxis cum particulis, instructa operculo et veste etiam albi coloris, si transferenda erit: ampullae vini et aquae in pelvicula, et patera praegustationis: gremiale album acu pictum et aequale paramentis: velum humerale album nobile pro Episcopo, utendum in processione: urceus cum pelvi, et duo mantilia in lance: velum humerale album simplex pro lotione, si ministrabitur a Magistratu: vasa vitrea cum vino et aqua, ac mappulae pro purificatione illorum qui s. Eucharistiam excipient: octo decemve stolae albae in usum Presbyterorum, qui de sacra mensa participabunt: mappa linea, opere textili cum laciniis, utenda in communione: Rituale in usum Diaconi pro cantando *Confiteor:* pluviale album coloris eiusdem, et formale pretiosum pro Episcopo in fine Missae: mitra auriphrygiata: Canon pontificalis: pars tertia Pontificalis Romani cum veste alba pro Oleis consecrandis: rudicula et cochleare maius ad miscendum balsamum, in lance aut pelvicula: alterum thuribulum cum navicula: intorticia pro elevatione: Breviarium pro recitando psalmo *Deus, Deus meus, respice in me*, in denudatione altarium, et pro oratione *Respice*, dicenda in Vesperarum fine: pulvinus albi coloris in usum Episcopi, quando genuflectet in infimo gradu.

26. Prope abacum praeparabitur baldachinum albi coloris hastile pro processione. Praeparabitur etiam umbella, quae adhibebitur dum SS. Sacramentum ad sacristiam deferetur.

27. Non longe ab eodem abaco, una pluresve capsae decentes, quae contineant intorticia et candelas in processionem gestandas. Aderit intorticium distinctum pro Episcopo.

28. Thronus cooperietur baldachino et lodicibus albis, ita tamen appositis ut facile amoveri possint in altaris denudatione. Aderunt tria scabella pro Assistentibus, et pulvinus albi coloris in quo genuflectet Episcopus. Gradus throni sternentur tapeto, itemque pavimentum presbyterii.

29. Praeparabitur mensa maior in totum cooperta alba tobalea, ponenda in medio presbyterio: faldistorium cum vestibus albis: scabella tria aequalia scabellis throni: suppedaneum ligneum tapeto coopertum, quod faldistorio supponetur.

30. Prope aditum presbyterii, vel ex alia parte, secundum dispositiones locorum, ponentur scamna sine suppedaneo et sine postergali panno viridi convestita pro Presbyteris, Diaconis et Subdiaconis.

31. Ad cancellos tribunae seu ad balaustrium disponentur sex vel octo candelabra cum cereis vel intorticiis cerae albae, et super balaustrium ponentur tobaleae pro communione.

32. Extra presbyterium ante balaustrium statuetur scamnum distinctum pro tredecim pauperibus, quorum abluentur pedes.

Ad sacellum, in quo exponetur SS. Sacramentum. — 33. Altare parabitur omni magnificentia, multis luminibus e cera alba, floribus etc., et sublimis supra altare aderit urna seu capsula, in qua condetur SS. Sacramentum, et in intima eius parte ponetur corporale extensum. Pallium erit album; sacellum autem in parietibus convestietur paratibus nobilibus, exceptis tamen figuris sive imaginibus, quae passionem repraesentent, neque admittuntur vela violacea multoque minus nigri coloris ad ornamentum. Ardebunt in sacello isto, quum expositum aderit SS. Sacramentum, sex saltem cerei (1).

34. In infimo gradu altaris praeparabitur pulvinus albus, et aderit etiam scabellum gradatum ad conscendendum altare.

35. Scamna sine postergali cooperta viridi tapeto ibi quoque ponentur, apud quae genuflectent Canonici.

36. Aderunt Canon pontificalis pro benedictione, scotula cum candela, et liber seu tabella cum formula pro Indulgentiis publicandis.

---

(1) Observetur adnotatio subiecta n. 6, cap. VI, art. XIV, lib. II. A.

37. Seorsim statuetur faldistorium cum duobus tantum pulvinis e panno violaceo pro Episcopo, qui post functionem ibi orabit.

Pro Mandato peragendo. — 38. Instruetur aula quaedam in episcopio aut prope ecclesiam, sed quae prorsus ab ecclesia seiuncta sit, ut vitentur irreverentiae et confusio.

39. In capite aulae nobiliter exornatae praeparabitur thronus cum baldachino, lodice et stragulo cathedrae coloris violacei: scabella duo a lateribus cathedrae pro Diaconis assistentibus: tapeto etiam violaceo sternentur throni gradus.

40. A lateribus throni duo longa sedilia ponentur cum pannis violaceis vel alius materiae fusci coloris pro Canonicis.

41. A dextris throni post scamna Canonicorum statuetur scamnum altius aliis, coopertum tapeto viridi, in quo sedebunt pauperes, quorum abluentur pedes. Altus erit eius gradus in commodum Episcopi; sub eodem scamno erit quoddam foramen, unde possit effundi aqua.

42. Contra idem scamnum ponetur abacus maior albo mantili contectus, in quo aderunt duo candelabra cum cereis albis; formale simplex, pluviale violaceum, stola violacea, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae velo violaceo contegentur. Mitra auriphrygiata; velum, seu vimpa pro cappellano mitrae; Evangeliarium cum veste albi coloris; scotula cum candela; Missale cum veste violacea pro Episcopo; thuribulum cum navicula; manipuli albi pro Diacono et Subdiacono; urceus cum pelvi, mantilia duo in lance, medulla panis et mali medici in lance altera pro Episcopo; urcei plures cum aqua calida et frigida, ac duae pluresve pelves grandiores pro abluendis pauperum pedibus; tredecim mantilia maiora in pelvi aut in canistro ad abstergendos eorundem pedes, bursa sericea violacea cum eleemosynis eis distribuendis, ita tamen ut singulae eleemosynae sint divisae, et schedulis papyraceis inclusae.

43. Baculus pastoralis ponetur prope abacum. Praeterea, si Celebrans erit Archiepiscopus, praeparabitur basis pro Cruce archiepiscopali prope legile, quod adhibebitur in cantu evangelii. Iuxta abacum ponentur scabella duo, queis utentur Ministri, cum tempus erit sedendi.

44. Legile cum veste albi coloris pro cantando evangelio ita ponetur a sinistris throni, ut Diaconus, quando evangelium cantabit, stet facie versa ad pauperes, et eadem ex parte

prope murum aderit alterum legile nudum cum libro chorali in usum cantorum pro antiphonis cantandis.

45. Ad haec fiet septum aliquod circa thronum et scamna descripta, ut impediatur quominus urgeat populi frequentia.

46. In aliqua cella aulae contigua, super abacum disponentur dalmatica cum stola ac tunicella albi coloris, bina cingula, binae albae binique amictus pro Ministris, et superpellicea pro inservientibus.

47. Aderit etiam focus cum igne pro thuribulo.

§ 2. *In functione.*

48. Ante functionem pulsabuntur campanae festivo more, semel aut pluries, et hora praestituta, sed multo mane, recitabuntur a clero Horae minores, videlicet Prima, Tertia et Sexta, submissa voce et ritu praescripto in Breviario romano ad rubricam peculiarem huius diei. Super altare ardebunt cerei pro recitatione Horarum earundem.

49. Recitatis Horis minoribus praedictis, tolletur pallium violaceum et velum violaceum de Cruce altaris maioris, et in ipso accendetur septimus cereus; accendentur etiam cerei in fanalibus, in altari secretarii et in abaco. Sonabitur campanula sacristiae, et Canonici cum Capitulo proficiscentur ad associandum Episcopum, ut cap. IV, lib. V (1).

50. Hoc tempore, unus e Caeremoniariis curabit ut sacris vestibus descriptis parentur duodecim Presbyteri, septem Diaconi septemque Subdiaconi, qui exspectabunt in sacristia, dum innuetur ipsis ut incedant ad secretarium: itemque se parabunt pluviali albo quatuor cappellani a mitra, a baculo, a libro et scotula, et Subdiaconus qui Crucem processionalem gestaturus erit.

51. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, non sonabitur organis, sed tantum campanis festivo more. Episcopus in limen ecclesiae quum venerit, accipiet aspersorium, signabit seipsum, deinde asperget adstantes. Caput cooperiet caputio cappae, et procedet ad altare SS. Sacramenti. Si fuerit Metropolitanus, praeferetur ante eum Crux archiepiscopalis. Ante altare SS. Sacramenti, caputio sibi de capite detracto, orabit:

(1) Ritum pro reconciliatione poenitentium, eo quod antiquatus sit, omittendum censuimus. A.

deinde assurget, atque iterata genuflexione, caput sibi rursus cooperiet caputio, et procedet ad sacellum secretarii.

52. Providebitur, ne ministretur s. communio apud praedictum altare SS. Sacramenti, quo tempore ibi orabit Episcopus, ne plus aequo detineatur in adoratione, quum satis prolixae sint huius diei functiones.

53. Veniens Episcopus in sacellum secretarii, caput nudabit caputio, et reverentia facta ad Crucem, genuflectet in faldistorio, ibique manebit donec locum occupaverint apud scamna, seu in stallis, Canonici et reliqui de clero. Innuente Caeremoniario, assurget, atque iterata reverentia ad Crucem, impositoque capiti rursus caputio, conscendet thronum, ubi sedebit, nullis Diaconis assistentibus.

54. Brevi interposita mora, caput deteget, assurget, conversusque ad altare recitabit *Pater noster* et *Ave, Maria*, secreto in totum. Hisce absolutis, Caeremoniarius innuet cuidam cantorum, qui aderunt prope aditum chori, ex parte adversa Episcopi throno, et ille submissa voce ac sine cantu intonabit psalmum Nonae *Mirabilia testimonia tua*, qui cum sequentibus duobus recitabitur alternatim et cum pausa multa a choro. Episcopus sedebit, et caputio cappae cooperiet caput.

55. Statim ac sederit, se sistent ei clerici aut cappellani duo, superpelliceo induti, cum Canone et scotula, atque Episcopus leget psalmos et preces pro Missae praeparatione, advertens omittere *Gloria Patri* in fine psalmorum (1), et recitabit etiam orationes designatas ad paramenta.

56. Cappellanus unus, indutus superpelliceo, accipiet sandalia cum caligis albis, quae contegentur velis coloris violacei, et comitantibus aliis quatuor aut sex clericis indutis superpelliceo, sequente Episcopi cubiculario, afferet illa ad thronum, et ponet Episcopo, quemadmodum descriptum fuit in Missa pontificali, cap. VI, art. III, libri V. Curabitur autem,

(1) Caerem. Epp., lib. II, cap. XXIII, n. 4, praescribit Episcopo haec: « dum dicetur Nona, capiet sandalia, leget psalmos sine *Gloria Patri*, et in fine, cum dicitur a choro *Christus factus est*, genuflectet ante altare ». Ut decenter autem peragatur lectio psalmorum, fieri non potest, ut recitentur quo tempore recitantur tres Nonae psalmi; quapropter aut repetendi pluries erunt ii Nonae psalmi, aut posset Episcopus privatim recitare psalmos praedictos in praeparatione, et dum ponentur ei caligae, posset legere orationes tantum ad paramenta praescriptas. A.

ut vela supradicta et pelvis ferantur deinde ad abacum altaris maioris, pro recipiendis sandaliis post Missam, de quo inferius.

57. Quum Episcopus legere desierit psalmos et orationes, ut supra, finis imponetur recitationi psalmorum Nonae; Episcopus assurget, et de capite sibi detracto caputio cappae, quam humi tractabit, procedet ad faldistorium positum ante altare, genuflectet, recitabit antiphonam *Christus factus est*, *Pater noster* secreto, et *Miserere* submissa voce, cuius in fine a cappellano superpelliceo induto praesentabitur ei liber cum oratione *Respice, quaesumus, Domine* etc., et Episcopus genuflexus et submissa voce leget e libro orationem praedictam, prosequens tacite conclusionem *Qui tecum vivit* etc.

58. Dum, ad recitandum *Miserere*, descendet de throno Episcopus, Presbyter assistens ac duo Diaconi assistentes discedent de loco suo, et ibunt in sacristiam, seu cubiculum, ubi praeparata erunt paramenta, et sibi induent dalmaticas albi coloris, ut praesto sint ad assistentiam Episcopi.

59. Si Magistratus ministrabit lotionem, unus ex ipsis invitabitur ad abacum, ubi genuflectet dum dicetur *Miserere*, ut in promptu postea sit ad lotionem ministrandam.

60. Sub finem eiusdem *Miserere*, efficietur ut exeant e sacristia Ministri altaris, cappellani quatuor pluviali induti, duodecim Presbyteri, septem Diaconi, septem Subdiaconi et Subdiaconus a Cruce; curabitur etiam ut adsint in secretario quo ipso momento absolvatur recitatio Nonae, et unusquisque occupabit locum, qui tribuetur ei.

61. Completa antedicta oratione, Episcopus assurget, iterata reverentia ad Crucem altaris, non cooperiens caput caputio, redibit in thronum; tum vero de secretario discedent Canonici omnes, ad sibi induenda paramenta albi coloris.

62. Statim ad thronum pergent Diaconi assistentes iam parati, et Presbyter assistens locum occupabit in primo stallo prope thronum, ut in promptu sit ad ministrandum mantile Episcopo. Clericis distribuentur paramenta Episcopi.

63. Cum prope erit, ut compleatur paramentorum distributio, Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, qui adstabit secundo Diacono assistenti, cappam dimittet, deinde lavabit manus et induet paramenta, quo modo descriptum fuit cap. VI libri V, art. III.

64. Quum Canonici sacra paramenta sibi induerint, redibunt bini, praecedentibus senioribus, in secretarium, et reve-

rentia facta ad altare et ad Episcopum, consistent in circulo ante Episcopum, dum ipse sacris vestibus induetur.

65. Si Celebrans erit Archiepiscopus, utetur s. Pallio.

66. Posteaquam Episcopus sacris paramentis indutus incensum in thuribulum demiserit, salutaverit Crucem processionalem, et peregerit illa omnia, quae capite citato de Missa pontificali descripta sunt, procedet ad altare, non sonantibus organis.

67. In processione a secretario ad altare maius ordo sequens tenebitur: Praeibunt clavigeri, seu claviger ecclesiae, si aderit. Thuriferarius cum thuribulo. Subdiaconus tunicella paratus, gestans Crucem velo violaceo convestitam, medius inter duos acolythos cum candelabris, ardentibus candelis. Clerici seminarii, bini. Beneficiarii seu Mansionarii, pariter bini. Septem Subdiaconi parati, bini, ac terni ultimo loco. Septem Diaconi, pariter, ut Subdiaconi praedicti. Duodecim Presbyteri, parati, bini et ipsi. Canonici Subdiaconi parati tunicellis. Canonici Diaconi parati dalmaticis. Canonici Presbyteri planetis parati. Dignitates, induti pluvialibus. Incedent omnes bini; si tamen dispar numerus in aliquo coetu ex supradictis esset, ultimo loco incedent terni, ut supra de Subdiaconis paratis. Subdiaconus, qui sustinebit Evangeliarium cum manipulo Episcopi. Diaconus a sinistris Presbyteri assistentis. Episcopus medius inter Diaconos assistentes. Caudatarius sustentans partem extremam posteriorem vestis episcopalis, quae tamen sustinebitur a digniori laico nobili, si aderit Magistratus. Cappellani a mitra et baculo. Reliqui duo a libro et scotula. Si Celebrans erit Archiepiscopus, deferetur Crux post Beneficiarios, nempe ante clerum paratum, imagine Crucifixi ad Archiepiscopum conversa.

68. Procedetur ad altare maius, ubi locum occupabunt quisque sibi attributum, quod curabit Caeremoniarius, praesertim relate ad duodecim Presbyteros, septem Diaconos septemque Subdiaconos. Hoc tractandum erit secundum capacitatem et amplitudinem presbyterii, observando, quoad fieri possit, locorum dispositionem, indicatam a Pontificali romano in rubrica huius functionis (1).

(1) « Duodecim Presbyteri, suo ordine, iuxta sedilia in fine presbyterii posita, hinc et inde stabunt, vel sedebunt, aut genuflectent, prout tempus postulabit, facies ad altare vertentes; post eos stabunt septem Diaconi, et post Diaconos septem Subdiaconi, in gradibus presbyterii (*Rubrica Pontificalis rom.*, in Officio huius diei). A.

69. Missa cantabitur, ut praescriptum est in supra citato capitulo, notando quod in confessione omittitur psalmus *Iudica me, Deus*, et sonatur organis unice ad intonationem et in cantu hymni *Gloria in excelsis*, in cuius intonatione pulsabuntur festivo more omnia sacra aera turris, et campanulae internae in ecclesia, et sonus sive organorum sive campanarum cessabit prorsus usque ad intonationem eiusdem hymni in Missa Sabbati sancti.

70. Quum Episcopus legerit offertorium, dum peragentur actiones descriptae n. 109 et seqq. cap. VI, art. III, lib. V, Subdiaconus perget statim ad abacum, et sumpto velo humerali, deferet super altare Pyxidem cum particulis consecrandis, a qua amotum fuerit velum seu vestis alba, eamque collocabit ex parte epistolae. Tum redibit ad abacum, accipiet Calicem cum Patena ac tribus hostiis maioribus, eumque afferet ad altare, ritu ibidem descripto. Ponet Calicem super altare, et immediate Pyxidem cum particulis Diacono tradet. Diaconus eam deteget ac ponet supra corporale, versus sinistram Episcopi. Postea Diaconus idem iubebit fieri praegustationem hostiae et vini, et Patenam tradet Episcopo cum hostiis duabus maioribus. Post offertorium, Diaconus Pyxidem cooperiet, eamque ponet in parte posteriori super corporale, ne impediat incensationem oblatorum, et Episcopus ponet hostiam pro Missa in medio, alteram, adhibendam in expositione, ponet super corporale a dextris suis, aliquantulum versus locum Calicis. Diaconus animadvertet contegere purificatorio Patenam, quae aderit a dextris sub corporali, ut in Missis lectis.

71. Deinde peragetur Sacrum ordine consueto, notando tamen, quod Subdiaconus, postquam infuderit aquam in Calicem, redeat ad abacum, ibique dimisso velo humerali, vadat ante altare, in medium infimi gradus, siquidem in hac Missa propter Oleorum consecrationem, non sustinetur Patena, ut in aliis Missis solemnibus. Attamen idem Subdiaconus ascendet in suppedaneum, dum Episcopus iniiciet incensum in thuribulum, et accedet ad sinistram eius, attollens una cum Diacono illius planetam in thurificatione altaris.

72. Postquam Episcopus a Diacono thurificatus erit, Subdiaconus ad locum suum redibit, ibique manebit usque ad *Sanctus*, tunc enim ad altare ascendet, recitaturus trisagium cum Episcopo.

73. Quum Episcopus ascenderit ad altare, ponetur in medio presbyterio mensa contecta albo mantili, faldistorium cum

veste alba pro Episcopo, impositum suppedaneo cooperto tapeto, duo scabella a lateribus faldistorii pro Ministris, et alterum scabellum pro Presbytero assistente a latere tabulae seu mensae a dextris Episcopi. Faldistorium statuetur tali modo, ut Episcopus, quum sederit, spectet altare. Super eandem mensam in maius commodum Episcopi ponetur legile seu cussinus cum Pontificali, quod aderit a sinistris eius. Quod si mensa illa non impediret caeremonias actionesque missales, poterit collocari ante functionem. Super mensam eandem poni poterit lanx quaedam, in qua ponentur opercula ampullarum, ne inquinent tobaleam.

74. Clerici octo cum intorticiis ad elevationem locum sument a lateribus altaris, non vero in medio presbyterio, ne impediant transitum Episcopi, quando descendet de altari ad Olea consecranda. Possent iidem clerici discedere etiam post elevationem, et redire post consecrationem Olei pro infirmis, ante communionem.

75. Subdiaconus thurificabit SS. Sacramentum in elevatione, ideoque, ad illa verba *Quam oblationem*, discedet de medio altaris, et perget in latus epistolae, ubi recipiet thuribulum, in quo positum iam erit incensum.

76. Diaconus ad praedicta verba Pyxidem deteget, et admovebit ad Episcopum, ac post elevationem Hostiae et genuflexionem, rursus eam cooperiet et ponet loco suo, idque faciet priusquam detegat Calicem palla.

77. Post elevationem, a Caeremoniario afferetur ad altare Calix alter cum purificatorio, et ab acolytho una ampulla vini in pelvicula. Subdiaconus ad altare ascendet ad dexteram Diaconi. Episcopus, postquam pronunciaverit illa verba: *sed veniae, quaesumus, largitor, admitte. Per Christum Dominum nostrum*, genuflectet cum Ministris, et transibit in latus epistolae, non tamen descendens de suppedaneo. Ibi Diaconus sustinebit Calicem, et Subdiaconus accipiet ampullam vini. Episcopus digitos ponet super Calicem, Subdiaconus effundet vinum ad illos purificandos, et Diaconus superponet purificatorium ad abstergendos digitos. Calix ille contegetur eodem purificatorio, et relinquetur super altare in latere epistolae versus candelabra, eo quod sumere illum debeat Episcopus post communionem.

78. Interea praesto erunt cappellani cum mitra auriphrygiata et baculo, ac reliqui duo cappellani a libro et scotula procedent ad mensam, in medio presbyterio iam collocatam,

alter secum afferens scotulam, alter librum pontificalem sustenturus ante Episcopum, quando opus erit.

79. Presbyteri, Diaconi et Subdiaconi, consecrationi Oleorum sacrorum assistentes, non discedent de locis suis.

80. Postquam Episcopus digitos, ut supra, purificaverit, redibit in medium suppedaneum, et genuflexionem una cum Ministris iterabit ad SS. Sacramentum, quod aderit in altari. Descendet deinde de suppedaneo, et in primo altaris gradu reponetur ei mitra auriphrygiata a Diacono, et baculum pastoralem sinistra accipiet.

81. Quin benedictionem donet Canonicis, quod ibi aderit SS. Sacramentum, adstante Diacono a dextris eius, a sinistris Subdiacono, praeeunte Presbytero assistente, descendet ad faldistorium, quod ante mensam supradictam praeparatum erit, ibique sedebit versa facie ad altare. Quum sederit, baculum dimittet: a dextris eius sedebit Diaconus, a sinistris Subdiaconus et a latere dextro mensae Presbyter assistens, qui sedebunt in scabellis praeparatis.

82. Diaconi assistentes, qui aderant ante altare, genuflectente Episcopo, genuflectent et ipsi, deinde recedent in unum altaris latus, siquidem ab officio suo prorsus vacant in functione ista.

83. Tunc Archidiaconus, qui hac die fungetur officio Presbyteri assistentis, assurget, ac facta reverentia ad Episcopum, paullulum conversus ad Subdiaconos assistentes, elata voce ac tono competenti (1), dicet *Oleum infirmorum*, quo dicto, rursus sedebit.

84. Caeremoniarius invitabit unum ex Subdiaconis et clericos duos, qui iunctim genuflexionem facient utroque genu (2) ad SS. Sacramentum, tum genuflectent ante Episcopum, si ante ipsum praeteribunt.

85. Pergent in sacristiam, ac si opus fuerit propter frequentiam populi, clavigeri seu custodes ecclesiae antecedent eos. Ubi ventum erit in sacristiam, Subdiaconus accipiet ampullam veste violacea contectam, et brachio sinistro afferet ad altare, advertens ut brachio cooperiat dimidiam partem

(1) Vide lib. II, pag. 324, n. 4.

(2) Vide notam ad n. 132, pag. 230; sic deinceps, non tamen a n. 115, ratione Sacramenti ab altari in Calice elati, quoad exeuntes et redeuntes in presbyterium.

ampullae, altera parte superiori aperta et visibili. Hoc modo revertentur ad altare.

86. Appropinquante Subdiacono, assurget de loco suo Presbyter assistens, et se sistet ante mensam contra Episcopum, ne tamen vertat humeros ad altare.

87. Subdiaconus cum clericis reversi in chorum, genuflexionem in medio ante altare conficient utroque genu ad SS. Sacramentum, et procedent ante Episcopum, cui genuflectent.

88. Subdiaconus proximabit Presbytero assistenti, eique submissa voce dicet *Oleum infirmorum.*

89. Presbyter assistens accipiet ampullam praedictam, et voce paullo altiori dicens *Oleum infirmorum*, praesentabit illam Episcopo, ponet super mensam, et redibit ad locum suum.

90. Subdiaconus cum clericis consistent prope mensam in parte adversa Presbytero assistenti, sed humeros neque ad Episcopum neque ad altare convertent.

91. Diaconus ampullam deteget, nudando ipsam veste violacea et operculo. Interim in promptu habebitur apparatus lotionis manuum Episcopi.

92. Episcopus assurget, ac submissa voce recitabit exorcismum: quo recitato, mitra per Diaconum dimissa, eodem vocis tono dicet *Dominus vobiscum* et orationem, in cuius fine non respondebitur *Amen*, quoniam sequitur *Per quem* in Missa.

93. Oratione completa, Diaconus mitram reponet Episcopo, qui sedebit, deinde operculo ampullam claudet iterum. Presbyter assistens et Subdiaconus, qui ampullam detulit, accedent ad medium mensae. Presbyter assistens ampullam recipiet ac reddet Subdiacono, qui brachio sinistro acceptam, comitante Caeremoniario deferente vestem ampullae detractam, et clericis duobus, genuflexione facta ad Episcopum, dein ad Sacramentum, reportabit in sacristiam.

94. Profecto Subdiacono, Episcopus lavabit manus, qua in actione, ut alias declaratum est, ab omnibus genuflectetur, exceptis Canonicis, qui stabunt.

95. Redibunt interim ad altare cappellanus cum scotula, et alter a libro cum Presbytero assistente, postquam hic mantile Episcopo ministraverit.

96. Profectis ministris lotionis, assurget de faldistorio Episcopus, et medius inter Diaconum et Subdiaconum, recepto sinistra baculo pastorali, redibit ad altare, non benedicens clerum, ut alias dictum est.

97. Progressus ante infimum gradum, dimittet baculum pastoralem, dein mitram et pileolum, genuflectet utroque genu sine pulvino ante SS. Sacramentum, et ascendet ad altare, ubi, genuflexione iterata, iunctis manibus prosequetur Missam ad verba *Per quem haec omnia* etc. Diaconus ascendet ad altare ad dexteram Episcopi, et Subdiaconus manebit ad pedem altaris, loco solito.

98. Diaconi assistentes redibunt in medium ante altare, ubi erant quando aderat Episcopus. Redibunt etiam clerici cum intorticiis, si discesserint post elevationem, ut superius notatum est.

99. Continuabitur Missa usque ad consummationem utriusque speciei, ut in aliis Missis solemnibus; Subdiaconus tamen non ascendet ad altare cum Diacono ad *dimitte nobis* in *Pater noster*, quia Patenam non sustinebit; dicetur et cantabitur *Agnus Dei*, sed pax non donabitur, ideoque Presbyter assistens et Diaconus neque genuflexionem facient, neque discedent de locis suis.

100. Dum Episcopus sumet Sacramentum, Caeremoniarius, genuflexione facta, discedet de altari, accipiet Calicem maiorem cum reliquis rebus supra descriptis, eumque afferet ad altare, et ponet versus medium, sed extra corporale.

101. Postquam Episcopus sumpserit Calicem, Diaconus palla cooperiet Calicem eundem. Deinde accipiet Calicem maiorem allatum ad altare a Caeremoniario, et detracto velo, taenia, palla ac Patena, extrahet cochleare, si aderit, et ponet illud super corporale, sin minus, ibi ponet Calicem ipsum. Episcopus, genuflexione facta una cum Diacono, accipiet alteram Hostiam consecratam, eamque ponet in cochleari vel Calice. Diaconus cochleare per manubrium cum Hostia consecrata accipiet, et ponet ipsam in Calice reposito super corporale, palla cooperiet Calicem, cui imponet Patenam inversam; deinde explicato velo Calicem cooperiet, et velum satis adstrictum ligabit taenia supra nodum pedis seu infra cuppam, eundemque Calicem relinquet in medio corporali versus Crucem: tum Pyxidem cum Particulis accipiet, ante Calicem collocabit, eique detrahet operculum.

102. Genuflexione facta, genuflectet cum Subdiacono in extremitate suppedanei, et cum ipso s. communionem ab Episcopo excipiet.

103. Post haec, communio cleri peragetur, ordine cap. VI, articulo III libri V, notato, ea tamen exceptione, quod pax ab Episcopo nemini dabitur, neque Canonicus ullus dabit

eam Episcopo, quod etiam observabitur a Diacono et Sub-
diacono.

104. Episcopus s. Eucharistiam administrabit etiam trede-
cim pauperibus ad balaustrium, ceterisque fidelibus, si usus
vigebit. Eoque casu advertet Parochus, ut praesto sit cum
schedulis paschalibus tradendis communicatis.

105. Episcopus, descendens ad balaustrium, eandem me-
thodum servabit ac in communione ad altare; a lateribus autem
Diaconi et Subdiaconi incedent clerici duo cum intorticiis,
quae sustinebant ab elevatione, manentibus autem ceteris ge-
nuflexis in locis suis, idque ut Episcopus cum Ministris suis
actiones ad balaustrium peragendas expedite exsequi possit.

106. Paullo ante communionem in Missa solemni, amo-
vendum esset SS. Sacramentum a sacello in quo aderit condi-
tum, et translatum in sacristiam ponendum loco segregato, re-
condito; poterit hoc fieri etiam peracto Sacro, prout videbitur
opportunius. Adverte, quae diximus lib. II, cap. VI, art. XIV,
n. 61 et seqq.

107. Dum Episcopus communionem populo administrabit,
in promptu erit apud abacum clericus delaturus umbellam, et
alter cum velo humerali ad transferendas Particulas, quae su-
pererunt in Pyxide. Quapropter, reverso ad altare Episcopo,
Parochus vel Sacerdos alius, superpelliceo indutus et stola alba
imposita collo, velo humerali super humeros, genuflectet in
suppedaneo, et Pyxidem a Diacono recipiet: tum, praeceden-
tibus duobus clericis cum intorticiis, quae sustinuerunt ad
elevationem, et altero clerico cum umbella, proficiscentur in
sacristiam ad SS. Sacramentum reponendum. De choro egressi,
submissa voce recitabunt alternatim psalmum aliquem cum
Sacerdote praedicto, omittentes *Gloria Patri* in fine.

108. Episcopus, reversus ad altare, Patena colliget frag-
menta in corporali, ubi erat Hostia, quae reposita fuit in Calice,
demittet illa in Calicem suum, et purificationem sumet alterius
etiam Calicis, super quem purificavit digitos antequam be-
nediceret Oleum infirmorum. Accipiet deinde ablutionem, non
abscedens de medio altaris, et prompte Subdiaconus Calicem
cooperiet, quem tradet Caeremoniario vel alteri cappellano,
reportandum ad abacum.

109. Caveant cantores, ne cantent versiculum *Communio*
post consummationem, et qui duo cantores hymnum cantare
debebunt in Oleorum consecrandorum translatione, praesto
erunt in sacristia, ut inferius.

110. Cappellani a mitra et baculo in promptu erunt cum
mitra auriphrygiata et baculo, itemque duo cappellani a libro
et scotula accedent ad mensam supradictam, eorum alter af-
feret scotulam, alter attendet ad librum pontificalem.

111. Diaconi assistentes recedent, ut antea.

112. Episcopus, quando praesto erunt Diaconus et Subdia-
conus, genuflexione facta ad Sacramentum, descendet de altari,
et in primo gradu rursus cooperietur mitra a Diacono, et si-
nistra accipiet baculum pastoralem. Eum antecedet Presbyter
assistens, et sequentur praedicti cappellani a baculo et mitra,
ac thuriferarius sustinens thuribulum cum navicula. Benedi-
ctionem non donans clero, veniet ad mensam supradictam,
ibique sedebit in faldistorio, et baculum dimittet, adstantibus
Diacono a dextris, Subdiacono a sinistris. Presbyter assistens
locum sumet a latere mensae prope dexteram Episcopi. Diaconi
assistentes ad sua loca se recipient in choro.

113. Se sistet Episcopo thuriferarius genuflexus, et mini-
strante incensum Diacono, Episcopus imponet illud in thuri-
bulum cum benedictione usitata.

114. Tunc Presbyter assistens, salutato Episcopo, conversus
aliquantum ad Presbyteros et ad ceteros assistentes pro con-
secratione Oleorum, dicet elata voce ac proprio tono (ut ad n. 83)
Oleum ad sanctum Chrisma, et interposita brevissima pausa,
eodem vocis tono dicet *Oleum catechumenorum*. Immediate
pergent Presbyteri, Diaconi et Subdiaconi ad accipienda Olea
benedicenda, ordine sequenti:

115. Anteibit claviger seu clavigeri ecclesiae, qui contine-
bunt populi frequentiam, ne processioni sit impedimento: thu-
riferarius cum thuribulo: Subdiaconus tunicella indutus, qui
gestabit Crucem medius inter duos acolythos cum candelabris,
ardentibus cereis, incedent bini septem Subdiaconi, ultimo loco
terni, sequentur septem Diaconi, eodem ordine, postremo duo-
decim Presbyteri, qui et ipsi incedent bini. Omnes, excepto
Subdiacono gestante Crucem, genuflexionem utroque genu ad
SS. Sacramentum conficient, et genuflectent ad Episcopum, si
praeteribunt ante ipsum. Unus pluresve Caeremoniarii dirigent
totam actionem.

116. Ubi ventum erit in sacristiam, in promptu iam erunt
duo cantores cum Pontificali ad cantandos versiculos hymni;
Caeremoniarius autem efficiet, ut aliquis e Subdiaconis acci-
piat vas seu pateram balsami, et Diaconorum duorum collo
imponet mappulam seu tobaleam lineam strictam, qua acci-

pient ampullas Olei chrismalis et Olei catechumenorum, advolvent eas extremitate sinistra mappulae et deferent ipsas brachio sinistro, advertentes ut brachio cooperiant dimidium inferius ampullae, et dimidium superius sit visibile.

117. Ad altare autem hoc ordine redibunt. Anteibit claviger, sequetur thuriferarius, deinde Subdiaconus cum Cruce inter acolythos. Sequentur duo cantores induti superpelliceo, cantaturi versiculos supra indicatos; deinde sex Subdiaconi, bini; tum Diaconi quinque, duo nempe in primo pari, tres in secundo; sequetur Subdiaconus, qui utraque manu ante pectus gestabit pateram balsami, positam in lance et clausam operculo; post eum duo Diaconi ferentes ampullas praedictas, quorum ille, qui deferet ampullam Olei chrismalis, incedet a dextris, alter cum ampulla Olei catechumenorum a sinistris. Bini deinde ibunt duodecim Presbyteri. Hoc tempore Caeremoniarius afferet super abacum, ante quem sedebit Episcopus, cochleare et rudiculam in lance argentea.

118. Statim ac processio ista egressa erit de sacristia, duo cantores incipient cantare ℣. *O Redemptor* etc., et absolutus a cantoribus repetetur a choro. Subiicient deinde reliquos versiculos, et ad singulos respondebit chorus eodem versiculo *O Redemptor* etc. Poterunt cantari omnes, vel aliqua eorum pars, prout distabit ab altari sacristia.

119. Ad altare quum venerint, Subdiaconus cum Cruce, acolythi cum candelabris, thuriferarius cum thuribulo locum sument prope altare a latere epistolae, advertentes ne tergum vertant ad altare neque ad Episcopum. Sex Subdiaconi ante altare procedent, genuflexionem conficient ad Sacramentum, dein ad Episcopum, et consistent a tergo Episcopi, locum relinquentes pro Diaconis. Diaconi quoque, genuflexione facta ad Sacramentum, deinde ad Episcopum, a tergo Episcopi consistent ante Subdiaconos. Subdiaconus cum vase balsami et duo Diaconi cum ampullis consistent in una parte Presbyterii, exspectantes dum transeant duodecim Presbyteri, qui bini genuflexionem conficient ad Sacramentum et ad Episcopum, deinde dirimentur seni in utramque partem a lateribus mensae, binas alas efficientes inter altare et mensam eandem.

120. Post haec, se sistet cum debitis genuflexionibus ante Episcopum Diaconus ille, qui deferet ampullam cum Oleo pro Chrismate, eamque tradet Presbytero assistenti, qui ibi praesto erit. Presbyter assistens accipiet illam, advertens ut cum ipsa accipiat etiam mappulam, qua involuta erat: praesentabit eam

Episcopo, nihil dicens, et sic involutam ponet super mensam: Diaconus praedictus recedet ad latus dexterum mensae, post locum Presbyteri assistentis sive Archidiaconi.

121. Deinde se sistet, ut supra, Subdiaconus cum vasculo balsami, quod tradet Presbytero assistenti, qui acceptum ostendet Episcopo, et in mensa ponet ante ipsum: Subdiaconus autem recedet ad sinistram Diaconi, qui Chrismatis attulit ampullam.

122. Diaconus alter, qui deferet ampullam cum Oleo pro catechumenis, retinebit ampullam ipsam, et adstabit Diacono antedicto, qui attulit ampullam Chrismatis.

123. Diaconus minister vasculo balsami detrahet operculum, et admovebit illud versus Episcopum, si necesse fuerit, deinde mitram tollet Episcopo.

124. Episcopus assurget, dicet *Dominus vobiscum* et orationem *Oremus. Deus, mysteriorum caelestium,* et alteram *Oremus. Creaturarum omnium, Domine,* praescriptam in benedictione balsami.

125. Post orationes eas, Episcopus rursus sedebit, eique a Diacono reponetur mitra. Tum Diaconus idem exuet vestem seu tegumentum album ampullae Chrismatis, quae erit super mensa, non vero tollens mappulam seu tobaleam obvolutam, deinde aperiet eam seu tollet operculum, ipsamque super mensam ipsam admovebit versus Episcopum.

126. Cochleare accipiet, et cum osculis consuetis tradet Episcopo, qui assurget, et unum vel duo cochlearia Olei accipiet et in vasculum balsami infundet, deinde restituet cochleare Diacono, qui recipiet illud cum osculis, et reponet in lance seu pelvicula, advertens ne mappula inquinetur Oleo. Diaconus sumet rudiculam et tradet Episcopo. Episcopus Oleum miscebit balsamo, curans ut fiat satis fluidum. Restituet rudiculam Diacono, et mitram in capite retinens, recitabit invitationem ad orationem, dicens *Oremus Dominum Deum* etc.

127. Absoluta invitatione praedicta, Diaconus ponet a latere vasculum balsami, et paullo amplius admovebit Episcopo ampullam Olei pro Chrismate. Episcopus stans halitabit tribus vicibus in modum Crucis super ampullam, et sedebit. Diaconus, si opus fuerit, reponet ampullam in altera extremitate mensae in commodum Presbyterorum.

128. Duodecim Presbyteri praedicti, unus post alium, genuflexionem simplicem ad Sacramentum, dein ad Episcopum peragentes, accedent ad mensam, halitabunt singuli ter in

modum Crucis super ampullam praedictam, et redibunt quo loco erant.

129. Post haec, Diaconus rursus admovebit Episcopo ampullam, et Episcopus assurgens cum mitra et iunctis manibus recitabit elata voce exorcismum super Oleum, et post verba *Spiritus sancti*, dimissa per Diaconum mitra, manibus expansis cantabit praefationem tono feriali. Conclusionem autem praefationis recitabit iunctis manibus et voce submissa.

130. Episcopus accipiet vasculum balsami, et infundet ipsum intra ampullam, ac si opus fuerit, utetur cochleari, dicens *Haec commixtio liquorum* etc.

131. Diaconus, qui attulit ampullam e sacristia, accedet ad mensam, tollet ex ampulla mappulam, qua obvotuta erat, eamque sibi collo reponet.

132. Episcopus, primus, ter salutabit Chrisma, dicens *Ave, sanctum Chrisma* (eodem tono ac n. 83), vocem efferens singulis vicibus, et post tertiam salutationemo sculabitur labrum ampullae, sedebit, et a Diacono rursus cooperietur mitra.

133. Idem Diaconus paullulum admovebit ampullam ad alteram extremitatem tabulae, et Presbyter primus procedet ante altare, genuflectet ad Sacramentum, et conversus ad tabulam faciet genuflexionem, cantans *Ave, sanctum Chrisma;* appropinquabit paullo amplius, et genuflexionem iterans cantabit elevans vocem *Ave, sanctum Chrisma;* accedet ad mensam, et genuflectens vocemque amplius attollens, cantabit tertia vice *Ave, sanctum Chrisma*, et labrum ampullae osculabitur: deinde genuflectet ad Episcopum, et redibit ad locum suum. Tunc de suo loco discedet Presbyter secundus, et salutabit s. Chrisma eodem prorsus modo ac primus, et sic tertius, ac deinceps reliqui usque ad ultimum seu duodecimum.

134. Peracta salutatione duodecim Presbyterorum, Diaconus ampullam cooperiet operculo, et relinquet super mensam versus sinistram Episcopi.

135. Accedet ad mensam Presbyter assistens et alter Diaconus, qui adhuc sustinebit ampullam Olei pro catechumenis. Presbyter assistens accipiet illam, relinquens mappulam collo Diaconi, praesentabit illam Episcopo, et ponet super mensam. Presbyter assistens se recipiet ad scabellum suum, et Diaconus supradictus, qui ampullam detulit, redibit quo loco erat antea.

136. Diaconus ministrans aperiet ampullam, demens ei vestem et operculum, eamque admovebit ad Episcopum.

137. Episcopus assurget, ter halitabit in modum Crucis super ampullam Olei, et rursus sedebit. Duodecim Presbyteri halitabunt super eandem ampullam, ut antea super ampullam Chrismatis, et ad locum suum revertentur.

138. Postea Episcopus assurget, et mitram retinens in capite leget submissa voce exorcismum super Oleum, eoque absoluto, dimittens mitram per Diaconum, recitabit submissa voce orationem *Oremus. Deus, incrementorum* etc.

139. Completa oratione, Episcopus primum, deinde post eum duodecim Presbyteri, ordine supradicto, salutabunt Oleum benedictum, dicentes tribus vicibus *Ave, sanctum Oleum* (eodem tono ac n. 83), et osculabuntur labrum ampullae (1). Diaconus ampullam admovebit Episcopo et Presbyteris, ordine eodem, quo traditum est de ampulla s. Chrismatis.

140. Dum salutabitur Oleum catechumenorum, in promptu hebebitur lotio manuum pro Episcopo, et amoveri a mensa poterit cochleare, rudicula et vasculum balsami, quo opus fuit pro benedictione.

141. Completa salutatione praedicta, Diaconus ministrans cooperiet operculo ampullam Olei sancti, et tradet utramque Diaconis, qui eas detulerunt in chorum; Caeremoniarius secum feret vestes quibus ampullae erant convestitae.

142. Proficiscetur Subdiaconus Crucem gestans cum thuriferario et acolythis, et redibitur in sacristiam, ordine sequenti:

143. Praeibunt clavigeri, seu claviger, tum thuriferarius cum thuribulo antecedet Subdiaconum gestantem Crucem, medium inter duos acolythos cum candelabris, sequentur duo cantores, septem Subdiaconi bini, et ultimo loco terni; quinque Diaconi, bini primo loco, terni secundo: tum duo Diaconi cum ampullis involutis extremitate mappulae in brachio sinistro et sine vestibus, quibus prius erant coopertae, deinde duodecim Presbyteri bini.

144. Ubi egredietur e presbyterio processio, duo cantores intonabunt versiculum *Ut novetur* etc., et chorus subiunget

(1) Iuxta expressionem Pontificalis « reverenter salutant Oleum », Presbyteri supradicti genuflexionem, non simplicem capitis reverentiam, debent ad sanctum catechumenorum Oleum conficere (S. R. C., n. 4269, XIV).

℣. *O Redemptor*, atque ita deinceps donec pervenerint in sacristiam, ubi depositis Oleis consecratis, et traditis Parocho, vel alii, cui commissa sit eorum custodia, redibunt ad altare, ordine tradito in principio, videlicet, thuriferarius, Subdiaconus deferens Crucem cum acolythis, septem Subdiaconi, septem Diaconi et duodecim Presbyteri, omnesque locum ibi suum resument.

145. Priusquam in sacristiam redeat processio cum Oleis sanctis, Mansionarii numero octo, designati deferendo baldachino in processionem, pergent in sacristiam, dimittent sua choralia insignia, si habebunt, et supra superpelliceum induent pluviale album, deinde bini sequentur Oleorum sanctorum delatores, revertentes ad altare, et consistent in aditu presbyterii, ubi accipiendum erit baldachinum. Hoc autem tempore clerici duo de medio presbyterio amovebunt mensam in consecratione supradicta adhibitam. Accedent ad Episcopum ministri lotionis. Episcopus sedens lavabit manus, genuflectentibus omnibus, exceptis Canonicis, qui stabunt.

146. Quum in sacristiam pervenerint Presbyteri, Diaconi et Subdiaconi deferentes Olea sancta, cantabitur a cantoribus versiculus *Communio*, et procedent ad altare duo cappellani a libro et scotula. Episcopus sinistra accipiet baculum pastoralem, nec benedicens Canonicos, redibit ad altare, praecedente Presbytero assistente, adstantibus a lateribus Diacono et Subdiacono, sequentibus autem cappellanis a mitra et baculo.

147. Quum Episcopus assurrexerit rediturus ad altare, clerici duo de medio tollent faldistorium cum parvo suppedaneo, et scabella adhibita in praedicta Oleorum sacrorum benedictione.

148. Clerici iidem, aliis adiuvantibus, intorticia et candelas e capsis educent et accendent, ut tradant Canonicis. Intorticia danda essent universis; sed Canonicis saltem tradentur, et unum pondere et ornatu distinctum dabitur Episcopi cappellano, veste talari induto. Presbyteris, Diaconis et Subdiaconis, qui astiterunt Oleorum consecrationi, et Mansionariis seu Beneficiariis dari poterunt candelae. Distribuentur autem candelae etiam clericis seminarii.

149. Praesto erit alter thuriferarius cum thuribulo, clerici cum octo intorticiis, quae inservierunt elevationi, clerici cum paramentis Episcopi, et clerici illi, qui transferre baldachinum hastile ad ingressum presbyterii debebunt.

150. Episcopus, ante altare progressus, dimittet baculum, et a Diacono tolletur ei mitra et pileolus. Genuflexionem utroque genu sine pulvino faciet ad SS. Sacramentum, et ascendet ad altare, stantibus a tergo eius Diacono et Subdiacono. Presbyter assistens accedet ad Missale in latus epistolae. Diaconi assistentes redibunt ad locum suum ante altare.

151. Conscenso suppedaneo, Episcopus genuflexionem faciet ad Sacramentum, osculabitur altare, et transibit in latus epistolae, ubi e Missali leget versiculum *Communio.*

152. Quum cantores finierint cantum ℣. *Communio*, redibit Episcopus in medium, genuflectet ad Sacramentum simul cum Ministris, qui stabunt, ut supra, post eum, osculabitur altare, convertetur ad populum a latere, ne vertat humeros ad Sacramentum, et cantabit *Dominus vobiscum*. Deinde iterabit genuflexionem ad Sacramentum, et reversus ad Missale cantabit orationem. Redibit in medium, genuflectet, cantabit, ut antea, *Dominus vobiscum*: tum Diaconus conversus ad populum, sicut Episcopus, cantabit *Ite, missa est*, et respondebit chorus cantans *Deo gratias*, eo quod non sonabitur organis.

153. Episcopus, dicta oratione *Placeat* etc., Benedictionem dabit sine mitra, sed cum baculo, ac si fuerit Archiepiscopus, habebit ante se Crucem, quam tamen non salutabit, respectu SS. Sacramenti.

154. Interea cappellanus a mitra, deponet super abacum mitram auriphrygiatam, et accipiet pretiosam.

155. Prope thronum stabit Parochus vel alius, cui commissa fuerit Oleorum sanctorum custodia.

156. Episcopus, dimisso baculo, non perficiens circulum, neque iterum ad Sacramentum genuflectens, convertetur ad altare, et signans solum se ipsum incipiet evangelium S. Ioannis, descendet de altari, et iterata genuflexione, utroque genu, cooperietur * pileolo ac mitra pretiosa a Diacono, recipiet baculum, et recitans evangelium S. Ioannis, procedet ad thronum, quo postquam pervenerit, dimittet mitram * ac pileolum, et conversus ad altare genuflectet, dicens *Et Verbum caro* etc. Episcopum sequentur clerici recepturi paramenta, aliique duo ferentes pluviale et formale pretiosum.

157. Si fuerit Archiepiscopus dimittet post benedictionem s. Pallium, quod relinquetur super altare, non in medio, sed a latere versus cornu evangelii.

158. Post ultimum evangelium, sedebit in throno, repo-

netur ei * pileolus et mitra a Diacono, et recipiet baculum. Se sistet ei Parochus, vel Canonicus Sacrista maior, cui Episcopus inculcabit Oleorum sanctorum custodiam, ut praescribit Pontificale romanum. Si placeret, posset uti eiusdem Pontificalis verbis, quae sunt: « Frater dilectissime, iubeo te, ut moneas Presbyteros attente, ut iuxta Canonum traditionem, Chrisma et sacra Olea fideliter custodiant; et nulli sub praetextu medicinae vel maleficii tradere praesumant, alioquin honore priventur ». Parochus vel alius, reverentia facta, Episcopi manum osculabitur, et cum debitis reverentiis discedet.

159. In promptu erunt prope thronum duo thuriferarii cum thuribulis et naviculis.

160. Postea duo sacri Ministri, sibi detracto manipulo, exuent Episcopum usque ad tunicellam, et Episcopo salutato, de trono discedent; tum, genuflexione facta ad Sacramentum, recedent in sacristiam, ubi dimittent supradicta paramenta, induent amictum cum tunicella vel cum dalmatica, et revertentur in chorum propter processionem. Clerici reportabunt ad abacum paramenta, quae Episcopus dimiserit.

161. Ministris sacris succedent Diaconi assistentes, qui Episcopo induent pluviale album et formale pretiosum, et primus Diaconus assistens * pileolum et mitram ei pretiosam imponet. Episcopus assurget, eique se sistet thuriferarius unus cum thuribulo, et ministrante naviculam Presbytero assistente, sine osculo manus aut cochlearis, Episcopus incensum in primum thuribulum ingeret sine benedictione: posito incenso intra thuribulum primum, se sistet alter thuriferarius, et in alterum thuribulum Episcopus incensum sine benedictione iniiciet. Thuriferarii praesentabunt thuribulum stantes.

162. Presbyter assistens et uterque thuriferarius accedent ad pedem altaris. Presbyter assistens consistet a dextra, et thuriferarii a lateribus: interim autem clericus aliquis ponet pulvinum album pro Episcopo super gradum infimum, et secum habebit velum humerale imponendum Episcopo.

163. Cappellani a libro et scotula, accipient Canonem et scotulam, quibus opus erit deinceps.

164. Episcopus accipiet sinistra baculum, et de throno descendet, benedictionem Canonicis non donans. Ante altare quum venerit, baculum dimittet, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra et * a primo pileolo.

165. Episcopus cum Assistentibus genuflexionem conficient

in pavimento, sine pulvino, deinde consurgent, et Episcopus genuflectet super pulvinum positum in infimo gradu, Assistentes vero hinc et inde (1).

166. Thuribulum accipiet a Presbytero assistente, et triplici ductu SS. Sacramentum thurificabit, et reddet thuribulum Presbytero assistenti. Hic thuribulum redonabit thuriferario, et cum debitis genuflexionibus ad locum suum inter Canonicos se recipiet.

167. Clericus huic rei designatus in promptu erit cum intorticio aut cereo, illi tradendo accenso propter processionem.

168. Interea disponetur processio, ut infra, et curabitur ut sine perturbatione ordinetur, sed sollicite, ne nimium exspectet Episcopus apud altare. Cantores intonabunt *Pange, lingua*, statim ac Episcopus SS. Sacramentum a Diacono acceperit.

169. Invitabitur nobilior laicorum Magistratus ad sustentandam vestis episcopalis extremitatem posteriorem.

170. Postquam Episcopus thurificaverit SS. Sacramentum, et reddiderit thuribulum Presbytero assistenti, velum humerale nobile imponetur eius humeris a Caeremoniario, et ante pectus alligabitur a secundo Diacono assistente (2).

171. Ascendet ad altare primus Diaconus assistens, genuflectet ad Sacramentum, accipiet Calicem, apponens dextram cuppae, sinistram infra pedem, eumque afferet ad Episcopum. Sacramento se inclinabit Episcopus, qui accipiet sinistra nodum Calicis dextram superponet Patenae, et assurget.

172. Diaconus primus, SS. Sacramento Episcopo tradito, genuflexionem faciet.

173. Diaconi assistentes extremitate veli humeralis cooperient Calicem et manus Episcopi, commutabunt locum suum, nempe Diaconus primus transibit ad dexteram, alter Diaconus ad sinistram Episcopi, qui non ascendens ad altare, proficiscetur in processionem.

174. Ordo autem in processione servandus, erit sequens: Antecedent clavigeri, seu claviger ecclesiae: Subdiaconus tunicella paratus, qui gestabit Crucem processionalem velo

(1) Cfr. Decr. S. R. C., diei 8 Februarii 1913, II.

(2) Tum Episcopus et secundus Diaconus gradus ascendent, ut genua flectant in ora suppedanei, iuxta communiorem et commodiorem praxim.

violaceo convestitam, cuius a lateribus duo acolythi cum candelabris, accensis candelis: cantores, qui variarum concentu vocum cantabunt hymnum *Pange, lingua*: clerici seminarii, bini, candelas accensas manu sustinentes dextera, qui dextrorsum incedent, sinistra, qui sinistrorsum (eodemque discrimine ceteri omnes): Beneficiarii seu Mansionarii cum candelis vel intorticiis: septem Subdiaconi septemque Diaconi, incedentes eodem ordine ac saepe alias dictum est, et duodecim Presbyteri bini: Canonici Subdiaconi, Canonici Diaconi, Canonici Presbyteri et Dignitates, omnes cum intorticiis ardentibus et capite aperto, etiamsi gauderent usu mitrae. Inter Dignitates incedet etiam Presbyter assistens, qui ingressus in sacellum, in quo exponetur SS. Sacramentum, deponet intorticium, et procedet ad pedem altaris, functurus officio suo: duo thuriferarii cum thuribulis, in quibus reponent incensum, quum opus fuerit: Episcopus medius inter Diaconos assistentes, qui attollent eius fimbrias pluvialis; syrma autem a tergo sustinebitur a nobili laico, si aderit, secus a caudatario: Episcopus incedet sub umbraculo, cuius hastas sustentabunt Mansionarii octo, induti, ut supra dictum est, pluviali albo. Circa umbraculum seu baldachinum incedent octo clerici cum intorticiis ardentibus. Cappellanus habitu talari sine superpelliceo, qui pro Episcopo gestabit intorticium distinctum, ibit extra baldachinum a dextra primi Mansionarii sustentantis hastam baldachini. Sequentur Episcopum caudatarius eius et duo cappellani cum mitra et cum baculo, reliqui duo a libro et scotula, postremo eius nobiles familiares. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, Crux a Subdiacono inter acolythos deferetur ante clerum paratum, et imago Crucifixi versa erit ad Archiepiscopum.

175. Processio dirigetur per ecclesiam, non egrediens extra portam, et veniet ad sacellum praeparatum pro expositione SS. Sacramenti. Ibi Crux cum acolythis consistet a latere evangelii; seminarium, Beneficiarii et Ministri parati pro sacris Oleis, consistent in sacello, si capax erit, secus disponentur extra illud in plures ordines distinctos, videlicet seminarium in binas alas, ante seminarium Beneficiarii, ante Beneficiarios clerus paratus. Canonici intrabunt in sacellum; nisi autem sufficiens esset spatium, disponentur in gyrum circa altare, restantibus dignioribus versus ingressum, ut Episcopo sint propiores. Duo thuriferarii introibunt in sacellum, et consistent a lateribus altaris, itemque a dextris consistet ante altare Presbyter assistens.

176. Ingrediente in sacellum Episcopo, removebitur baldachinum, quod accipietur a clericis duobus, et parieti prope sacellum ipsum applicabitur, adhibendum in crastina functione.

177. Diaconus primus assistens genuflectet ante Episcopum * in plano, quando hic perveniet ante altare. Diaconus alter extremitatem veli humeralis detrahet de manibus Episcopi, qui SS. Sacramentum tradet primo Diacono. Hic assurget exspectans, dum Episcopus genuflexionem simplicem confecerit in plano, et Sacramentum adoraverit (1).

178. Idem Diaconus primus ascendet ad altare, et adiutus a Caeremoniario, vel ab alio cappellano, conscendet scabellum gradatum, si opus fuerit, et Sacramentum reponet intra urnam seu custodiam, non clauso illius ostiolo: iterata deinde in suppedaneo genuflexione, ad Episcopi dexteram redibit, * qui in pulvino super infimum gradum posito genua flexerit.

179. Interim Diaconus alter expediet ac tollet Episcopo velum humerale, quod recipiet clericus unus et custodiet, relaturus ipsum in sacristiam.

180. Reverso ad Episcopi dextram Diacono primo, Episcopus assurget, ac sublevante eius fimbrias pluvialis eodem Diacono, incensum sine benedictione demittet in thuribulum unum, ei praesentatum a thuriferario stante, incensum sine osculis ministrante Presbytero assistente.

181. Episcopus rursus genuflectet super pulvinum. Cantores cantabunt stropham *Tantum ergo*, deinde alteram *Genitori Genitoque*, et Episcopus, accepto thuribulo, sibi tradito a Presbytero assistente, thurificabit SS. Sacramentum triplici ductu, postea thuribulum restituet Presbytero assistenti, qui ibi manebit.

182. Thuriferarii recedent cum debitis genuflexionibus ad ingressum sacelli, ut ibi praesto sint in reditu processionis, et simul incedant ante Crucem.

183. Sacramento ab Episcopo thurificato, ascendet rursus ad altare primus Diaconus assistens, et claudet ostiolum custodiae seu tabernaculi, in quo asservabitur SS. Sacramentum.

---

(1) S. R. C., n. 4198, XIII, XIV.

184. Cappellanus a libro, statim ac descenderit Diaconus, ponet super altare Canonem apertum pro Benedictione, vel sustinebit apertum ante Archiepiscopum, ut infra.

185. Absoluto cantu hymni praedicti, Episcopus ascendet ad altare, genuflectet ad Sacramentum, Benedictionem largietur populo, non gestans mitram in capite, sed cum baculo, quem accipiet priusquam proferat verba *Pater* etc. Advertet, ut genuflectat priusquam convertatur ad populum, nec vertat humeros ad altare in donanda Benedictione. Postquam donaverit Benedictionem, Episcopus consistet versus populum, et Presbyter assistens in latere epistolae, paullum ad populum conversus, publicabit formulam Indulgentiae consuetae, postea redibit ad locum suum inter Canonicos.

186. Si fuerit Archiepiscopus, sustinebitur Crux a Subdiacono genuflexo ante altare, et Archiepiscopus, facta ad Sacramentum genuflexione, vertet aliquantum humeros versus cornu evangelii, et conversus ad Crucem suam, Benedictionem donabit.

187. Aderunt clerici designati recipiendis exstinguendisque intorticiis et candelis, quum conditum fuerit intra tabernaculum vel urnam SS. Sacramentum.

188. Statim in ordinem redigetur processio, quae revertetur ad altare maius, eadem ac supra dispositione, excepto quod thuriferarii incedent ante Crucem; Mansionarii seu Beneficiarii, pluviali induti, incedent ante clerum paratum.

189. Episcopus, quum de altari descenderit, genuflectet ad SS. Sacramentum utroque genu cum Assistentibus, assurget, ac rursus cooperietur * pileolo ac mitra pretiosa a primo Diacono assistente, recipiet baculum sinistra, et cum processione proficiscetur ad altare maius.

190. Profecto de sacello Episcopo, statuetur ante altare faldistorium nudum cum duobus pulvinis e panno violaceo, ubi Episcopus orabit in discessu de ecclesia.

191. Quando processio ad altare maius pervenerit, thuriferarii recedent in sacristiam; Subdiaconus reponet suo loco Crucem, itemque acolythi candelabra super abacum, et unusquisque locum suum occupabit. Interea praesto erunt clerici recepturi paramenta Episcopi, et cappellanus unus, cum quatuor aut sex clericis, ad tollendas ei caligas et sandalia, aliique clerici ad reportanda Canonicorum paramenta.

192. Episcopus reversus ante altare, reverentiam faciet ad Crucem, et cum Diaconis assistentibus in thronum ascendet.

193. Post Episcopi in thronum ascensum, discedet de presbyterio cum debitis reverentiis aut genuflexionibus Subdiaconus, qui gestavit Crucem, octo Mansionarii pluvialibus parati, qui detulerunt hastas baldachini, septem Subdiaconi, septem Diaconi et duodecim Presbyteri, qui astiterunt benedictioni et consecrationi Oleorum, et in sacristia vestes sacras dimittent.

194. Item in sacristiam ad sacras vestes dimittendas venient duo cappellani a libro et a scotula, qui subito redibunt in chorum, deinde etiam reliqui duo cappellani a mitra et baculo, postquam res istas deposuerint. Cubicularius Episcopi in promptu erit cum cappa et calceis apud thronum.

195. Episcopus a Diaconis assistentibus exuetur paramentis, quae ab acolythis referentur ad altare, unde postea recipientur a Sacrista in Vesperarum principio, vel quando Episcopus peraget gratiarum actionem.

196. Dimittente paramenta Episcopo, etiam Canonici exuent paramenta, et recipient sua canonicalia insignia. Canonicorum paramenta referentur in sacristiam.

197. Episcopo deinde (quin lavet manus) a cubiculario alligabitur extremitas posterior vestis talaris, et reponetur cappa, quae a Canonicis assistentibus explicabitur.

198. Discedent duo Diaconi assistentes, et se recipient ad subsellia sua, ubi dimissis paramentis, resument habitus chorales, et ad assistentiam redibunt.

199. Interim se sistent Episcopo cappellani cum libro et scotula; ipse leget canticum, psalmum et preces pro gratiarum actione. Animadvertet omittere *Gloria Patri* in fine psalmi.

200. Reversis ad assistentiam Diaconis, ascendent ad thronum cappellanus cum acolythis, et ritu superius descripto, n. 56 articuli huius, tollent Episcopo caligas et sandalia; cubicularius autem reponet ei calceos. Sandalia et caligae, velis violaceis contecta, referentur ad abacum, unde Vesperarum tempore tollentur ea omnia, quae in Missa et in functione adhibita fuerint.

201. Quum Episcopus desierit legere preces, et resumpserit calceos usuales, Diaconi discedent de assistentia, et recedent ad subsellia sua. Clerici duo statuent ante altare faldistorium cum pulvinis violaceis in usum Episcopi.

202. Episcopus assurget, et secreto recitabit *Pater noster* et *Ave, Maria*, quibus absolutis, Caeremoniarius innuet cantorum alicui, qui aderunt in parte hebdomadario opposita, et ille

intonabit antiphonam *Calicem salutaris* etc., et recitabuntur Vesperae sine cantu. Episcopus sedebit, et caput cooperiet caputio cappae, neque habebit assistentem ullum, praeter Caeremoniarium a latere, et quatuor cappellanos superpelliceo indutos, qui sedebunt in gradibus throni. Omnes sedebunt etiam ad versiculum post quinque psalmos et ad antiphonam cantici *Magnificat*. Quando incipietur *Magnificat*, Episcopus nudabit caput, assurget, et signabit se, cumque ipso consurget omnis chorus. Completo *Magnificat*, rursus caput cooperiet caputio, et humi tractans extremitatem posteriorem cappae, veniet ad faldistorium in medio positum ante altare, sibi tollet caputium, et genuflectet ad antiphonam *Christus factus est* etc., eoque statu manebit toto psalmo *Miserere*, cuius in fine recitabit orationem *Respice*, secreto dicens conclusionem *Qui tecum* etc.

203. Dum recitabuntur Vesperae, in qua aula peragetur Mandatum, disponentur ordinatim apud scamnum tredecim pauperes, quorum lavandi pedes erunt, et se parabunt paramentis duo Canonici, Diaconus et Subdiaconus, qui ministrarunt in Missa solemni. Aderit unus e Caeremoniariis, qui omnia moderetur.

204. Completis Vesperis, duo Canonici Diaconi assistentes accedent ad latera Episcopi, et clerici duo removebunt faldistorium, et circa altare disponentur sex vel octo clerici, designati ad altare denudandum.

205. Episcopus appropinquabit ad gradus altaris, intonabit antiphonam *Diviserunt sibi*, quae continuabitur legendo alternatim, a choro simul cum psalmo *Deus, Deus meus*. Intonata antiphona, Episcopus ad altare ascendet, et eius tobaleas elevabit, deinde recedet inter Diaconos assistentes.

206. Clerici tollent tobaleas altaris, exstinguent omnes cereos, denudabunt abacum, exspoliabunt thronum, ac si fieri poterit, tollentur etiam tapeta.

207. Sacrista cum aliis clericis denudabunt reliqua altaria, in quibus, ut in maiori, relinquetur tantummodo Crux cum candelabris, ac tela cerata, seu chrismalis, super altare, sive lapidem sacrum.

208. Quum denudata omnia altaria fuerint, repetetur antiphona *Diviserunt* etc. Clerici duo reponent ante Episcopum faldistorium nudum cum pulvinis duobus violaceis, et Canonici assistentes revertentur ad locum suum.

209. Episcopus genuflectet in faldistorio, et brevi facta

oratione, associatus a Canonicis et clero ibit adoratum SS. Sacramentum in sacello expositum, postea transibit in aulam delectam ad Mandatum peragendum. Si fuerit Archiepiscopus, praeferetur ante eum Crux archiepiscopalis.

210. Abluentur pedes pauperibus tredecim, qui ab Episcopo novis vestibus misericorditer induti erunt, et in functionis actu utentur uniformi habitu e panno albi coloris, qui iuxta formam descriptam in veteri Caeremoniali Episcoporum, est toga quaedam e collo defluens ad pedes, cum cingulo simili ad lumbos cingendos, cum caputio, quod e collo descendit aliquantum super humeros et pectus; insuper biretum albi coloris rotundae formae gestandum in capite. Aequum esset etiam, ut haberent calceamenta albi coloris cum caligis e panno similibus, apertis in collo pedis, ut posset pes educi in actu lotionis. Hac re non est nobis animus innovandi quicquam de variis usibus, qui in ecclesiis sive in Capitulis recepti essent. In lavandis igitur tredecim pauperum pedibus ordo sequens servabitur:

211. Quum omnia erint disposita, ascendent ad thronum Diaconus et Subdiaconus parati sacris vestibus albi coloris, ibique exspectabunt Episcopum. Clerici delecti ferendis paramentis Episcopi se disponent apud abacum. In principio scamni, in quo sedebunt pauperes, aderit quidam familiaris Episcopi, pallio indutus, qui tempore debito excalceabit pauperes praedictos.

212. Ingredietur Episcopus in aulam, benedicet pauperes, qui nudabunt caput et in genua procumbent. Episcopum sequentur Canonici, qui locum sument apud scamna sibi attributa. Cantores consistent prope legile praeparatum pro ipsis. Ceteri de clero stabunt a lateribus throni.

213. Episcopus in thronum ascendet cumque ipso ascendent duo Diaconi assistentes. Si fuerit Archiepiscopus, Crucifer cum Cruce se sistet prope legile, in quo cantabitur evangelium. Distribuentur clericis paramenta pro Episcopo. Cappellani a mitra et baculo accipient haec, et ascendent ad thronum post clericos. Cappellanus a mitra utetur velo pendente de collo.

214. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, qui adstabit post secundum Diaconum assistentem, dimittet cappam, et cubicularius expediet eius vestis extremitatem posteriorem. Recedent aliquantulum Diaconi assistentes, et Episcopus a Diacono et Subdiacono induetur amictu,

alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali violaceo, in quo a Diacono firmabitur formale simplex. Diaconus imponet Episcopo mitram auriphrygiatam, et cum Subdiacono facta ei reverentia, de throno descendent.

215. Quando Episcopo induetur pluviale, ascendet a latere ad thronum Presbyter assistens, ac thuriferarius in promptu erit cum thuribulo ad pedem throni.

216. Ministri iidem, de throno profecti, venient ad abacum, ubi assument manipulum. Diaconus accipiet librum evangeliorum alba veste coopertum, adstante a sinistris eius Subdiacono et a lateribus acolythis, qui deferent candelabra, ardentibus candelis.

217. Profectis de throno Ministris supradictis, ascendet illuc thuriferarius, quo genibus flexis thuribulum sustinente ante Episcopum, et incensum cum solitis osculis ministrante Presbytero assistente, Episcopus incensum in thuribulum iniiciet, benedicens ipsum formula usitata.

218. Presbyter assistens descendet a latere de throno, et ad locum suum inter Canonicos redibit.

219. Accedent ad imum throni Diaconus, Subdiaconus, acolythi ac thuriferarius, quibus genuflexis, excepto Subdiacono, Diaconus profunde inclinatus petet benedictionem *Iube, Domne, benedicere*, et Episcopus respondebit *Dominus sit* etc.

220. Consurgentes thuriferarius et acolythi, factaque ab ipsis genuflexione, et a Ministris paratis reverentia, venient ad legile pro cantu evangelii praeparatum, in quo Diaconus librum ponet et aperiet, atque evangelium cantabit, quemadmodum traditum est cap. VI, art. III, libri V.

221. Episcopus mitra nudabitur a secundo Diacono assistente, assurget et baculum accipiet, quem iunctis manibus continebit dum evangelium cantabitur.

222. Ad cantum evangelii, stabunt omnes, comprehensis pauperibus, qui biretum manu sustinebunt.

223. Interea clericus unus in promptu erit cum lance, recepturus formale Episcopi, alter in promptu habebit gremiale cum taeniis pro Episcopo, afferendum ad thronum, alii duo accipient pelves cum urceis, advertentes ut aqua sit tepens, alii duo supplebunt istis, unus deferet pelvim cum manutergiis pro pauperibus, et quidam e cappellanis Episcopi, habitu talari indutus, accipiet bursam cum eleemosynis pauperibus distribuendis. Omnes cum rebus suis in promptu erunt, nequid in actu functionis desideretur.

224. Cantato evangelio, Episcopus dimittet baculum. Subdiaconus a Diacono librum evangelii recipiet, et apertum afferet ad Episcopum, qui osculabitur illum. Acolythi cum debitis genuflexionibus redibunt ad abacum, et candelabra ibi deponent. Diaconus cum thuriferario a dextris eius procedent ante thronum.

225. Quum Episcopus osculatus erit evangelium, Subdiaconus ibit ad pedem throni cum Diacono, hic autem, accepto thuribulo, triplici ductu adolebit Episcopum, qui, thurificatione accepta, benedicet eum, et sedebit.

226. Diaconus et Subdiaconus, reverentia facta ad Episcopum, pergent ad abacum, ubi manipulum dimittent, et Subdiaconus deponet etiam librum evangeliorum, nisi eum iam tradiderit clerico cuidam. Postea, quando initium fiet mandati, sedebunt ibi in scabellis iam sibi praeparatis.

227. Ascendent ad thronum clerici duo, alter cum gremiali, alter cum lance pro formali.

228. Diaconus primus assistens tollet Episcopo formale, quod ponet in lance, et a clerico referetur ad abacum. Diaconus idem, adiuvante altero, exuent Episcopum pluviali, quod relinquent super cathedram throni. Primus Diaconus reponet Episcopo mitram, deinde super genua ipsius explicabit gremiale, quod taeniis cohibebitur ad cingulum.

229. Cantores incipient cantare antiphonam *Mandatum novum* etc. et sequentes, quandiu durabit functio.

230. Episcopus assurget ac descendet de throno: adstabunt lateribus eius Diaconi assistentes: caudatarius syrmam eius sustentabit: antecedent duo clerici, unus cum urceo aquae tepentis, alter cum pelvi: sequetur clericus, qui deferet mantilia seu manutergia, et cappellanus ferens bursam cum eleemosynis. Pauperes sedebunt capite cooperto, et excalceatum iam pedem dexterum habebunt. Canonici sedebunt, quum Episcopus de throno discesserit.

231. Episcopus genuflectet ante pauperem primum, qui sedebit prope scamnum Canonicorum: clericus cum pelvi, adstans Episcopo a sinistris, supponet pelvim dextero pauperis pedi, alter cum urceo, adstans dexterae Episcopi, aquam sensim effundet super pedem, quem lavabit Episcopus. Post hanc primam lotionem, clericus cum urceo sustinebit aliquantulum pedem pauperis, quem Episcopus absterget ac deinde osculabitur. Diaconus primus ministrabit Episcopo mantile. Clericus cum pelvi effundet aquam infra scamnum, quemadmodum no-

tatum fuit principio. Episcopus, absterso pede pauperis, do-
nabit ei mantile, accipiet eleemosynam a primo Diacono, cui
tradiderit cappellanus supradictus, eamque largietur pauperi,
qui manus eius osculabitur.

232. Assurget Episcopus, genuflectet ante secundum pau-
perem, eademque methodo pedem eius lavabit, et sic deinceps
reliquorum pauperum. Ceteri clerici designati afferendis urceis
cum aqua, praesto erunt, quum opus fuerit, novam aquam
ministrare.

233. Pauperes, postquam ablutus ipsis pes erit, sibi cal-
ceos rursus inducent, adiuvante familiari supradicto.

234. Circa finem Mandati, in promptu erit clericus cum
formali in lance, et alter qui recipiet gremiale. Item praesto
erunt ministri pro lotione manuum Episcopi, et qui clericus
deferet mantilia, advertet etiam ut afferat lancem cum me-
dulla panis et mali medici.

235. In promptu etiam erunt cappellani cum libro et sco-
tula pro Episcopo, et acolythi candelabra gestaturi.

236. Postquam Episcopus laverit omnium pauperum pe-
des, redibit in thronum cum Diaconis assistentibus. Ascendet
a latere ad thronum Presbyter assistens, et cum debitis ge-
nuflexionibus ascendent etiam ministri lotionis, cumque ipsis
clericus a gremiali et alter cum formali. Episcopus lavabit
manus, ac si opus fuerit, utetur etiam medulla panis et mali
medici. Non extendetur mantile super eius genua, quoniam
aderit iam gremiale. Presbyter assistens porriget ei mantile
cum osculis.

237. Quando Episcopus lavabit manus, genuflectent omnes,
exceptis Canonicis. Genuflectent etiam pauperes, qui deinde
stabunt reliquo functionis tempore, quemadmodum stabunt
ceteri omnes assistentes.

238. Discedent de throno ministri lotionis, et clericus a
gremiali recipiet ipsum a Diaconis assistentibus, et reporta-
bit ad abacum. Etiam Presbyter assistens redibit ad locum
suum inter Canonicos.

239. Acolythi cum candelabris, statim ac discesserint mi-
nistri lotionis, procedent ante thronum. Cappellani cum li-
bro et scotula ascendent ad thronum, prope secundum Diaco-
num assistentem.

240. Diaconi assistentes pluviale Episcopo reponent, eique
Diaconus primus reponet etiam formale; secundus autem tol-
let ipsi mitram.

241. Assurget Episcopus, atque a cappellanis praesentato
libro cum scotula, cantabit *Pater noster; ℣. Et ne nos indu-
cas*, et reliquos versiculos cum oratione, tono feriali.

242. Post orationem, discedent acolythi, qui deponent can-
delabra super abacum. Redibunt ad thronum Diaconus ac
Subdiaconus, sequentibus clericis paramenta recepturis, et cu-
biculario cum cappa.

243. Episcopus, orationis cantu absoluto, nihil dicens, ele-
vabit manum et Crucis signum faciet super adstantes, omnes-
que genuflectent.

244. Ascendent Ministri praedicti cum clericis, et retroce-
dentibus aliquantulum Diaconis assistentibus, exuent Episco-
pum sacris paramentis, ac postquam dimiserit amictum, salu-
tabunt eum, et discedent ad sacras vestes dimittendas.

245. Episcopus resumet cappam, adiuvantibus Diaconis
assistentibus et cubiculario, qui insuper extremitatem poste-
riorem vestis eius alligabit. Discedet associatus a Canonicis,
ut cap. IV libri V. In aedibus autem suis convivio excipiet pau-
peres, quorum lavit pedes, et cum suis ipse familiaribus ec-
clesiasticis ad mensam illis cibos ministrabit.

ANIMADVERSIONES.

A. *Pro Matutino tenebrarum huius diei.*

246. Praeparanda erunt omnia ea quae notata fuerunt
capite XIII, § 1, libri huius. Animadvertendum tantum, quod
altare debet esse totaliter nudum cum solo chrismali seu to-
balea cerata super mensam. In altari sex candelabra sunto
neque auro neque argento colorata, sed ex aere vel cupro
aut alia materia fusci coloris, cum Cruce simili candelabris,
nigro velo contecta. Ante altare aderit faldistorium (quod ta-
men esse deberet e ligno nucis simplex, sine ullo ornatu au-
reo nec argenteo) pro Episcopo, cum duobus pulvinis laneis
violacei coloris. Thronus erit nudus ex toto, et super cathe-
dram ponetur pulvinus e panno violaceo in commodum Epi-
scopi.

247. Apud altare, in quo aderit expositum SS. Sacramen-
tum, statuetur genuflexorium sine strato, sed cum duobus tan-
tum pulvinis e panno violaceo, vel faldistorium cum solis pul-
vinis e panno violaceo, aequale faldistorio altaris maioris.

248. Functio tractabitur eodem ordine ac pridie, excepto
quod Episcopus nec seipsum neque adstantes asperget in li-

mine ecclesiae, siquidem amota fuerit Aqua benedicta e fontibus lustralibus. Sin mos esset relinquendi Aquam sanctam in fontibus praedictis, licebit Episcopo in aditu acclesiae seipsum aspergere et adstantes.

B. *Pro lotione altaris.*

249. Si lavandi altaris vigebit consuetudo, observabitur ritus, qui insertus exstat sequenti art. IV.

ARTICULUS II.

De feria V in Coena Domini celebrante Episcopo extraneo, cui fuerit Oleorum benedictio et s. Chrismatis consecratio commissa.

1. Quin repetamus, quae praecedenti articulo praescripta sunt, praecipue pro sacrorum Oleorum consecratione; si hanc exsequatur Episcopus extraneus, cui ab Episcopo Ordinario legitime impedito commissa fuerit, sequentia documenta servabuntur:

2. Ritus Missae is erit, qualis describetur cap. III libri VIII.

3. Episcopus in sacristia sacris vestibus induetur, ob celeriorem actus expeditionem.

4. Procedet ad altare, praecedentibus acolythis cum accensis candelabris, clericis seminarii, Subdiaconis, Diaconis et Presbyteris paratis pro Oleorum consecratione, et Subdiacono ministrante praecedente. Episcopus procedet inter Presbyterum assistentem a dextris et Diaconum ministrantem a sinistris eius: pro hac functione baculum pastoralem adhibebit.

5. Canonici et reliqui de clero neutiquam assument paramenta, nisi in fine Missae, et Episcopus sedebit in faldistorio ante gradus altaris in cornu epistolae locato.

6. Subdiaconus cum velo humerali deferet Calicem ad altare pro offertorio, et infusa aqua in Calicem dimittet velum, et adstabit a sinistris Episcopi pro altaris thurificatione, atque una cum Diacono planetam elevabit.

7. Subdiaconus effundet aquam super manus Episcopi, dum manus post thurificationem lavabit.

8. Diaconus, incensato Episcopo, incensabit Presbyteros, Diaconos et Subdiaconos sacris vestibus indutos, tum Canonicos in choro. Redibit ad altare, Presbyterum asssistentem

et Subdiaconum thurificabit, tum ipse a thuriferario incensabitur.

9. In elevatione sanctissimi Sacramenti, Subdiaconus, recipiet a thuriferario thuribulum, in quod iam thus iniectum fuerit, et genuflexus in cornu epistolae SS. Sacramentum thurificabit.

10. In benedictione Olei infirmorum observabuntur, quae praecedenti articulo tradita sunt, quum nulla occurrat variatio facienda.

11. In communione cleri, participabunt prius de sacra mensa Ministri altaris, tum Presbyteri, Diaconi et Subdiaconi parati, deinde Canonici et reliqui de clero, et qui charactere sacerdotali sunt insigniti, stolam a collo pendentem deferent, postmodum reliqui clerici, et ultimo loco laici ad balaustrium.

12. Quoad sacri Chrismatis confectionem et sacri Olei catechumenorum benedictionem, ea quae statuimus, servabuntur.

13. Reversis in choro presbyteris, Diaconis et Subdiaconis, qui ad sacristiam Olea sacrata retulerunt, cantabitur ℣. *Communio: Dominus Iesus*, et complebitur Missa.

14. Expleta sacrorum Oleorum benedictione, discedet de choro dimidia pars Canonicorum, qui recedent in sacristiam ad induenda paramenta respectiva, et redibunt in chorum; istis autem reversis, discedent qui in choro remanserant, et accedent ad sacristiam, ubi sacras vestes assument, et in chorum revertentur.

15. Beneficiarii octo, qui baldachinum hastile deferre debent, hoc eodem tempore, recedent in sacristiam, se parabunt pluviali, et redibunt in chorum: hoc ipsum praestabit Subdiaconus Crucem in processione gestaturus, qui amictu, alba, cingulo et tunicella se parabit, officium suum expleturus.

16. Episcopus, data in fine Benedictione, et recitato apud altare evangelio S. Ioannis, medius inter Diaconum et Subdiaconum, genuflectet Sacramento, per latus ab altari discedet, et ad faldistorium accedet, quod locatum erit prope abacum, ne terga vertat Sacramento.

17. Presbyter assistens in sacristiam recedet, dimittet pluviale, paramentum sibi debitum assumet, et cum aliis Canonicis in processione incedet.

18. Diaconus et Subdiaconus, depositis manipulis, exuent Episcopum manipulo, planeta, dalmatica et tunicella, illumque induent pluviale. Stans apud faldistorium, imponet thus sine

benedictione in duo thuribula, redibit ad altare, et ordinabitur processio.

19. Praecedet Crux a Subdiacono gestata inter acolythos cum candelabris accensis: cantores cottis induti, qui hymnum *Pange, lingua*, canent: clerici seminarii: Mansionarii et Beneficiarii: Subdiaconi, Diaconi et Presbyteri parati, qui Oleorum benedictioni adfuerunt: Canonici paramentis respectivis induti: thuriferarii duo: Episcopus sub baldachino deferens SS. Sacramentum, medius inter Diaconum et Subdiaconum, et hastas baldachini Beneficiati praedicti pluvialibus induti sustinebunt.

20. Ritu statuto exponetur SS. Sacramentum, quod ab Episcopo thurificabitur, qui deinde, praecedentibus Cruce cum acolythis, et omnibus, qui sacras vestes induerunt, revertetur in sacristiam, ibique paramenta deponet.

21. Canonici, resumptis vestibus choralibus, ad chorum revertentur pro recitatione Vesperarum, pro altarium denudatione, et Mandato, quae ritu praescripto lib. II, cap. VI, art. XIV, perficientur a Canonico hebdomadario.

Articulus III.

De assistentia ab Episcopo Ordinario praestanda Officiis feriae V in Coena Domini.

§ 1. *Animadversiones praeviae.*

1. Raro admodum accidere potest, ut Episcopus assistat Officio feriae V maioris hebdomadae in sua ecclesia cathedrali. Etenim quum illa die benedicenda sint et consecranda sacra Olea et s. Chrisma, pro huiusmodi benedictione et consecratione requiritur ut Episcopus Ordinarius Missam celebret solemniter.

2. Si quo morbo vel alia rationabili causa impediretur, modo sit aliquis Episcopus suffraganeus sive auxiliaris vel etiam extraneus, oportebit ut ipsi functionem peragendam committat, cui tamen aequum non esset ut interveniret, siquidem praesentia eius moram afferret functioni expedite persolvendae, quae satis est prolixa.

3. Sin abesset Episcopus, cui functio ipsa committeretur, ideoque remittendae essent ampullae cum Oleis sacrandis ad

Episcopum viciniorem, si eo statu fuerit Episcopus dioecesanus, ut possit Officio assistere, hic erit tantum casus, in quo possunt praesentes instructiones necessariae videri.

4. Missa solemnis celebrabitur a digniore Capituli, assistet Episcopus pluviali indutus, qui in fine gestabit in processionem SS. Sacramentum, ut praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXIII, n. 14.

§ 2. *De rebus praeparandis.*

In altari SS. Sacramenti. — 5. Altare, in quo asservabitur SS. Sacramentum, instruetur candelabris ceterisque ornamentis consuetis: pallium et conopaeum tabernaculi erunt coloris violacei, utpote respondentis Officio. Matutino tempore usque ad finem Missae cantatae licebit administrare fidelibus s. communionem, praesertim in satisfactionem praecepti paschalis. Lampades, ut superius innutum est, ardebunt in hoc tantum altari; exstinguentur autem statim ac SS. Sacramentum amotum erit.

6. Ante altare ipsum praeparabitur faldistorium cum pulvinis e panno violaceo, vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut cap. IV libri V, quod tamen removebitur, postquam Episcopus ibi oraverit in accessu ad ecclesiam.

In sacristia, vel in alio commodiore loco. — 7. Disponentur paramenta albi coloris pro Dignitatibus et Canonicis, videlicet: pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis ex ordine Presbyterorum, dalmaticae pro Canonicis ex ordine Diaconorum, ac tunicellae pro alteris ex ordine Subdiaconorum. Singulis paramentis suus etiam erit amictus.

8. In eadem sacristia, sive alio loco, praeparabitur tunicella albi coloris cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono Crucem processionalem gestaturo, et pluvialia octo coloris pariter albi pro Beneficiariis seu Mansionariis, umbraculum hastile in processionem delaturis.

9. In sacristia praeparabitur vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, adhibendum in ingressu Episcopi in ecclesiam, et paramenta albi coloris pro Celebrante et Ministris, quae sunt: planeta, stola et manipulus; dalmatica, stola et manipulus; tunicella et manipulus, tria cingula, tres albae tresque amictus, et bireta. Superpellicea sufficienti numero pro inservientibus: duo candelabra cum cereis albis pro acolythis.

10. Parabitur locus aptus pro s. Eucharistia infirmorum usui asservanda, sicut notavimus lib. II, cap. IV, art. XIV, n. 10.

In altari maiore et presbyterio. — 11. Altare ornabitur more festivo, nempe sex candelabris nobilibus cum cereis albis et in medio Cruce aequali candelabris, albo velo contecta; tobaleis, pallio albi coloris et tapeto, quod cooperiat gradus altaris. Tali autem modo positae erunt tobaleae et pallium, ut facile tolli possint in denudatione altaris. Pallio albi coloris superponetur violaceum, itemque super velum album Crucis ponetur alterum violaceum, utrumque post Horarum minorum recitationem tollendum.

12. Super mensam disponentur paramenta albi coloris pro Episcopo, videlicet: pluviale cum stola albi coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, prope haec aderit in lance formale pretiosum. Paramenta ista cooperientur albo velo, cui superponetur alterum violaceum, amovendum quando tolletur pallium violaceum. Utraque mitra, nempe auriphrygiata et pretiosa, cum velo seu vimpa pro ministro.

13. Prope latus epistolae statuetur consuetum scamnum pro Celebrante et Ministris, stragulo laneo coopertum.

14. Non longe a cornu evangelii aderit Crux processionalis contecta velo violaceo, posita in basi, ac si Ordinarius erit Archiepiscopus, praeparabitur basis tantum.

15. Baculus pastoralis apud altare.

16. Ante altare ponetur faldistorium cum pulvinis albis, et seorsim praeparantor pulvini duo violacei substituendi albis in fine functionis.

In abaco. — 17. Abacus sternetur albo mantili, et super ipsum disponentur res sequentes: Missale cum tegumento albo pro Episcopo; Canon pontificalis pro Benedictione in fine Missae, additis quoque orationibus *Misereatur vestri* etc., et *Indulgentiam* etc., dicendis ab Episcopo post *Confiteor* ad communionem; scotula cum candela pro Episcopo; Evangeliarium cum veste alba; Epistolarium cum veste alba; Missale cum veste alba pro Celebrante; pulvinus albus, vel legile pro Celebrante; velum humerale albi coloris phrygiatum pro Subdiacono; Calix cum purificatorio, Patena cum binis hostiis, palla et corporale intra bursam; alter Calix maioris formae cum Patena et palla, cum velo sericeo albi coloris et cum taenia sericea pariter alba ad ligandum velum; cochleare ad reponendam s. Hostiam in Calice isto, ut articulo I praecedenti, n. 25; Pyxis cum particulis operculo clausa et cum veste quoque albi coloris, si transferenda erit; ampullae cum vino et aqua in pelvicula; vasa vitrea cum vino et aqua, et mappullae

pro purificatione communicandorum; octo decemve stolae albi coloris pro Canonicis ceterisque qui de sacra mensa participabunt; mappa e tela linea, acu picta, cum laciniis, alibenda in communione; Rituale in usum Diaconi, pro cantando *Confiteor;* velum humerale albi coloris, acu pictum, pro Episcopo; thuribula duo duaeque naviculae cum thure; intorticia quatuor pro elevatione; Breviarium vel alius liber utendus in denudatione altarium, et pro oratione in fine Vesperarum; pulvinus albus quo utetur Episcopus, quando genuflectet in infimo gradu altaris.

18. Apud abacum praeparabitur umbraculum hastile albi coloris, in processione adhibendum. Praeparabitur etiam umbella albi coloris ad transferendum in sacristiam SS. Sacramentum.

19. Item apud abacum una pluresve capsae decentes, quae contineant intorticia et candelas deferendas in processionem. Aderit etiam intorticium distinctum pro Episcopo.

20. Thronus cooperietur baldachino et lodicibus albi coloris, ita tamen aptatis, ut possint removeri in denudatione altaris. Aderunt tria scabella pro Assistentibus, et pulvinus albi coloris pro Episcopo, quando genuflectendum erit. Gradus throni sternentur in totum tapeto, amovendo cum ceteris ornamentis.

21. Ad cancellos tribunae vel balaustrii disponentur sex candelabra maiora, cum intorticiis aut cereis albis, et super balaustrium aderunt tobaleae pro communione.

22. Extra presbyterium, ante balaustrium, statuetur scamnum pro pauperibus, quorum abluentur pedes.

23. Quod spectat ad res praeparandas in sacello, ubi exponetur SS. Sacramentum, et in aula, in qua peragetur Mandatum, inspiciantur quae descripta sunt a n. 33 ad 47 praecedentis articuli I, nulla enim occurrit variatio.

§ 3. *In functione.*

24. Semel aut pluries sonabitur campanis festive, priusquam functionis initium fiat, idque pro consuetudine cuiusque loci.

25. Hora praestituta, congregabitur clerus in sacristiam, et accensis cereis in altari, recitabuntur in choro Horae minores, quae sunt: Prima, Tertia, Sexta et Nona, submissa voce, et ritu in Breviario praescripto.

26. Absoluta Nonae recitatione, tolletur de altari pallium

violaceum, velum violaceum de Cruce altaris, et velum alterum, quo contecta erant paramenta Episcopi, et accendentur cerei in candelabris maioribus ad cancellos presbyterii. Sonabitur campanula sacristiae, et Canonici cum clero proficiscentur ad associandum Episcopum, ut cap. IV, lib. V.

27. Interim ad altare procedet Celebrans cum Ministris, et observabitur totum id, quod praescriptum est capite VIII libri supradicti, art. I, de Missa solemni celebrata ante Episcopum paratum pluviali, exceptis animadversionibus sequentibus:

28. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, sonabitur festive omnibus campanis, organa autem tacebunt.

29. Cavendum, ne administretur s. communio, dum Episcopus, apud altare in quo asservatur, SS. Sacramentum adorabit.

30. In confessione omittetur psalmus *Iudica me, Deus* etc.

31. Ad intonationem hymni *Gloria in excelsis*, festive sonabitur campanis omnibus, campanulis internis ecclesiae, et organis etiam, sed in cantu huius hymni tantummodo.

32. Subdiaconus ad altare afferet Pyxidem pro communione, utens velo humerali; dehinc ad abacum redibit, Calicem accipiet et afferet ad altare.

33. Si quod esset discrimen amplitudinis inter Hostiam reponendam in Calice et alteram a Celebrante sumendam, moneatur a Caeremoniario Celebrans, ne in dubio haereat, utra sit Hostia pro Calice relinquenda.

34. Clerici cum intorticiis manebunt genibus flexis a *Sanctus* usque ad totam communionem cleri et laicorum. Locum sument a lateribus altaris, facie ad invicem conversa, ne ordinem communionis impediant.

35. Recitabitur *Agnus Dei*, et Canonici ad circulum descendent: meminerit autem Presbyter assistens genuflexionem suo loco conficere cum Canonicis, et redire ad stallum suum, quin vadat ad altare, quoniam ritus donandae pacis omittitur.

36. Diaconus et Subdiaconus, recitato *Agnus Dei* cum Celebrante, genuflexionem conficient ad Sacramentum, et locum commutabunt, videlicet, Diaconus transibit ad sinistram, Subdiaconus ad dexteram Celebrantis, et genuflexionem iterabunt.

37. Dum Celebrans communicabit, afferetur a Caeremoniario Calix alter cum palla, Patena, velo ac taenia, in quo reponetur SS. Sacramentum.

38. Postquam Celebrans communicaverit, Subdiaconus palla Calicem cooperiet. Postea Diaconus et Subdiaconus, genuflexione facta, locum commutabunt, nempe Diaconus redibit ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Celebrantis. Diaconus accipiet Calicem, a Caeremoniario allatum ad altare, eoque posito super corporale, extrahet cochleare quod etiam ante Celebrantem deponet: Celebrans cum Ministris genuflexionem conficient. Celebrans accipiet s. Hostiam, eamque ponet in cochleari. Diaconus cochleare manubrio acceptum ponet intra Calicem. Sin abesset cochleare, Celebrans s. Hostiam accipiet et intra Calicem ponet. Dein Diaconus pallam Calici, pallae Patenam inversam superponet, et conteget Calicem velo, quod ligabit taenia albi coloris supra nodum et infra cuppam Calicis. Celebrans, dum Diaconus taeniam ligabit, poterit dexteram, non disiungens pollicem ab indice, imponere super Patenam, ne excurrat, donec velum taenia erit firmatum. Postea Diaconus Calicem istum accipiet, locabit in medio corporali, sed versus Crucem altaris, accipiet Pyxidem, eamque ponet in medio corporali versus Celebrantem, genuflexio a Ministris una cum Celebrante conficietur.

39. Celebrans cum Subdiacono apud altare manebunt. Diaconus autem de altari discedet, adibit ad thronum, cantabit *Confiteor*, postea manebit ibi ad cantum utriusque orationis *Misereatur* etc., et *Indulgentiam* etc., cantandae tono feriali ab Episcopo, qui post haec prosequetur stare. Redibit ad altare Diaconus, et fiet communio, methodo tradita cap. V, lib. II.

40. Post communionem, si tam multae superfuerint in Pyxide Particulae consecratae, ut Celebrans nequeat eas consummare, vel si placeat easdem consulto reservare pro infirmis, per Parochum vel alium Sacerdotem, qui indutus superpelliceo, stola et velo humerali albi coloris, genuflexus in extremo suppedaneo Pyxidem accipiet a Diacono, et comitantibus iis clericis, qui hactenus ab elevatione sustinuerint intorticia ardentia, et altero clerico aut Presbytero, qui sustentabit umbellam apertam, transferetur Sacramentum in sacristiam, vel sacellum aliud ab ecclesia seiunctum, in quo hisce diebus custodietur.

41. Transferetur etiam eodem modo Pyxis cum SS. Sacramento, quod asservatum fuerit in altari suo, aperto postmodum ostiolo ciborii seu tabernaculi, et quae lumina ibi ardebant antea, exstinguentur.

42. Communione peracta, Celebrans Missam prosequetur ritu descripto cap. III, art. IV, lib. II.

43. Episcopus et chorus non considebunt post communionem, respectu SS. Sacramenti. Episcopus stans leget ex Missali versiculum *Communio*, et sine mitra* ac pileolo Benedictionem solemnem in fine Missae donabit.

44. Post Benedictionem ab Episcopo donatam, Celebrans non publicabit Indulgentias, sed conversus ad altare cum Ministris recitabit ultimum evangelium, advertens ut altare non signet, sed tantum seipsum, ad verba *Initium sancti evangelii* etc., et genuflectat versus SS. Sacramentum, quando dicet *Et Verbum caro.*

45. Sub Missae finem, venient in sacristiam octo Mansionarii seu Beneficiarii, delaturi hastas umbraculi, et Beneficiarius alter seu cappellanus, qui debebit tunicellam induere ad gestandam Crucem. Ibi se respectivis sacris vestibus parabunt, et peracto Sacro, intrabunt in chorum seu presbyterium cum debitis genuflexionibus. Mansionarii seu Beneficiarii pluviali induti consistent prope aditum presbyterii, ut expedite accipiant umbraculum hastile: Subdiaconus locum sumet prope Crucem processionalem, accepturus eandem, quando innuetur ei.

46. Si fuerit Archiepiscopus, qui assistat Missae solemni, notetur quod in fine Missae ad Benedictionem sustinenda est Crux a cappellano non parato tunicella, sed induto superpelliceo.

47. Sacro peracto, descendent de altari Celebrans et Ministri, qui genuflexione facta utroque genu ad SS. Sacramentum, recta pergent in sacristiam, antecedentibus clericis duobus.

48. Tempore eodem ad thronum ascendent ultimi duo Canonici ex ordine Diaconorum, vel etiam alii pro consuetudine cuiusque loci, ad assistendum Episcopo; Diaconi autem assistentes cum debita reverentia discedent de throno, et genuflexione utroque genu facta ad SS. Sacramentum, recedent in sacristiam ad induendam dalmaticam.

49. Hoc ipsum facient ceteri omnes Canonici in choro praesentes, qui bini sequentur Celebrantem in sacristiam, ubi sacris vestibus induentur, ac deinde eodem ordine in chorum revertentur. Curandum est, ut actio ista fiat expedite.

50. Qui duo Canonici astiterint Episcopo ad thronum, supplentes Diaconis assistentibus, quum hi redierint ad thronum, discedentes pergent in sacristiam ad sacros habitus assumendos, postea in chorum revertentur, et locum sument cum ceteris Canonicis. Celebrans etiam indumenta missalia dimittet, induetur pluviali aut planeta, iuxta ordinem ad quem attinebit, et redibit in chorum, locum sumens inter Canonicos aut inter Dignitates. Id ipsum facient sacri Missae solemnis Ministri, in ordine illo, cui erunt addicti.

51. Sub exitum Sacri, quatuor aut sex clerici educent e capsis intorticia et candelas, quas accendent, et expleta Missa, distribuent Beneficiariis seu Mansionariis, clericis seminarii, et reliquis de choro. Advertent, ut cum intorticiis accensis praesto sint in ingressu presbyterii sive portae lateralis, qua Canonici in chorum redibunt, et illa tradant singulis Canonicis in presbyterium revertentibus, exceptis duobus Diaconis assistentibus et Presbytero assistente, huic tamen dabunt post actiones, quae sequentur. Tradent etiam intorticium distinctum cuidam familiarium ecclesiasticorum Episcopi, qui familiaris indutus erit veste talari et pallio.

52. Aderunt prope altare duo thuriferarii cum thuribulis et naviculis, alter clericus cum velo humerali pro Episcopo, alter autem ponet pulvinum albi coloris in infimo gradu altaris in usum Episcopi eiusdem. Cappellanus a mitra advertet ut mitram auriphrygiatam deponat super abacum, et ex altari accipiat pretiosam.

53. Quando omnia disposita erunt ad initium processionis faciendum, ascendet a latere ad thronum Presbyter assistens eodemque tempore ascendent illuc thuriferarii cum thuribulis.

54. Primus Diaconus assistens reponet pileolum et mitram pretiosam Episcopo, qui pergens stare ingeret incensum in bina thuribula.

55. Presbyter assistens incensum ei ministrabit sine osculis; Episcopus autem incensum successive demittet in thuribula sine benedictione.

56. Hoc ipso tempore, Subdiaconus accipiet Crucem processionalem, et acolythi candelabra cum cereis ardentibus, tum simul euntes venient prope ingressum presbyterii, facturi processionis principium statim ac de throno se movebit Episcopus. In ipso profectionis actu ab acolythis fiet genuflexio.

57. In promptu etiam erunt clerici duo, qui umbraculum hastile accipiant, et tradant octo Beneficiariis pluviali indutis.

58. Thure ab Episcopo imposito, duo thuriferarii proce-

dent ante altare, itemque Presbyter assistens, qui consistet ad infimum gradum prope latus epistolae.

59. Si aderit Magistratus, senior aut dignior, qui in ipso est, veniet in aditum presbyterii, sustenturus extremitatem posteriorem vestis Episcopi in processione.

60. Postquam de throno discesserint thuriferarii et Presbyter assistens, Episcopus sinistra accipiet baculum pastoralem, et de throno descendens procedet ad altare, advertens, quum descenderit de throno aut per chorum transibit, ne benedicat clerum.

61. Episcopus, ante altare progressus, pastoralem baculum dimittet, eique secundus Diaconus assistens tollet mitram et pileolum. Episcopus cum Assistentibus genuflexionem utroque genu conficient super pavimentum sine pulvino: deinde assurget, ac genuflectet supra pulvinum positum in infimo gradu altaris, cum Assistentibus a lateribus (1).

62. Presbyter assistens thuribulum accipiet ac tradet Episcopo, qui SS. Sacramentum thurificabit triplici ductu. Presbyter assistens recipiet ab Episcopo thuribulum, quod restituet thuriferario, redibit ad locum suum inter Dignitates, aut Canonicos, et intorticium vel cereum accensum accipiet, in processionem incessurus.

63. Hoc tempore ordinabitur processio, ut infra; curabitur autem, ut disponatur ordine debito expedite, ne nimium Episcopus ad altare exspectet. Si clerus esset valde numerosus, posset statim post peractum Sacrum ordinari processio.

64. Cantores intonabunt hymnum *Pange, lingua*, quando Diaconus Episcopo tradet SS. Sacramentum.

65. Postquam Episcopus thurificaverit SS. Sacramentum, et Presbytero assistenti reddiderit thuribulum, imponetur eius humeris a Caeremoniario velum humerale, quod ipsi ante pectus a secundo Diacono assistente firmabitur. Diaconus primus assistens ascendet ad altare, genuflexionem faciet ad Sacramentum, accipiet Calicem, apponens dexteram cuppae eius, sinistram infra pedem, eumque afferet ad Episcopum. Episcopus se inclinabit Sacramento, et genuflexus Calicem sinistra accipiet ad nodum, dextram Patenae imponet. Assurget Episcopus: Diaconus primus, tradito Episcopo Sacramento, genuflexionem exsequetur. Diaconi assistentes extremitatibus veli humeralis Calicem et Episcopi manus cooperient: locum

(1) Vide notam ad pag. 429, n. 165.

commutabunt, et primus consistet a dextris, alter a sinistris Episcopi, qui non ascendens ad altare, proficiscetur cum processione (1). Omnes ii, quibus in processione locus erit, descendentes de stallis suis, meminerint in medio presbyterio genuflexionem peragere utroque genu.

66. Ordo autem in processione servandus erit sequens: Praeibit claviger vel clavigeri ecclesiae, si aderunt: Subdiaconus tunicella paratus, qui Crucem processionalem, velo violaceo contectam, gestabit, medius inter acolythos, sustinentes candelabra accensis cereis: cantores, qui vocum variarum concentu cantabunt hymnum *Pange, lingua*: clerici seminarii, bini, gestantes candelas ardentes dextera, qui dextrorsum incedent, sinistra, qui sinistrorsum (idque observabitur a ceteris omnibus): Beneficiarii seu Mansionarii cum candelis vel intorticiis: Canonici Subdiaconi, Canonici Diaconi, Canonici Presbyteri et Dignitates, manu gestantes intorticia, et capite nudato, ut ceteri omnes, eo tamen discrimine, ut ultimo loco incedant terni quicumque sit ordo, si eorum numerus fuerit dispar: inter Dignitates locum occupabit Presbyter assistens, qui quum pervenerit ad sacellum, in quo exponetur SS. Sacramentum, deponet intorticium et procedet ante altare, Episcopo ministraturus incensum, ut infra: thuriferarii duo cum thuribulis, in quibus reponent incensum, quum opus fuerit: Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, qui sustinebunt eius fimbrias pluvialis; extremitas autem posterior vestis eius sustentabitur a nobiliori laico praesente: Episcopus incedet sub umbraculo, cuius hastae deferentur a Mansionariis octo, pluviali albo indutis, ut superius docuimus. Circa umbraculum incedent clerici octo induti superpelliceo, qui manu sustinebunt intorticia ardentia. Cappellanus, qui veste talari, non superpelliceo indutus, sustinebit intorticium distinctum Episcopi, incedet extra umbraculum a dextris primi Mansionarii, qui deferet hastam primam umbraculi. Sequentur Episcopum caudatarius et duo cappellani a baculo et a mitra, tum alii duo a libro et a scotula, ultimo demum loco nobiles familiares eius.

67. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, gestabitur Crux a Subdiacono, inter acolythos, ante Canonicos, Crucifixi imagine versa ad Archiepiscopum.

68. Processio non egredietur de ecclesia, sed proficiscens

(1) Vide notam ad n. 170, pag. 429.

per navem primariam absolvetur ad sacellum praeparatum pro SS. Sacramenti expositione. Quum illuc ventum erit, Crux cum acolythis subsistet ex parte epistolae, seminarium et Beneficiarii seu Mansionarii consistent in sacello, si capax erit, secus extra illud: Canonici se disponent ad balaustrium vel circa altare, restantibus dignioribus versus aditum, ut sint propiores Episcopo. Duo thuriferarii consistent a lateribus altaris, itemque a dextris ante altare locum sumet Presbyter assistens.

69. Ingrediente in sacellum Episcopo, removebitur umbraculum, quod accipietur a duobus clericis, et applicabitur prope sacelli parietem, quum postridie eandem ob rem sit adhibendum.

70. Quando Episcopus adstabit ante altare, primus Diaconus assistens in genua procumbet ante eum, * in plano. Diaconus secundus extremitatem veli humeralis tollet de manibus Episcopi, qui Sacramentum tradet primo Diacono: hic assurget, et exspectabit dum Episcopus genuflexionem simplicem confecerit in eodem plano, et adoraverit SS. Sacramentum (1).

71. Diaconus primus ascendet ad altare, adiutus a Caeremoniario vel ab alio cappellano, conscendet, si opus fuerit, scabellum gradatum, et reponet SS. Sacramentum in urna seu custodia, relicto eius ostiolo aperto: iterata deinde in suppedaneo genuflexione, ad Episcopi dexteram redibit, * qui super pulvinum iam praeparatum in infimo gradu genua flexerit.

72. Interea Diaconus secundus expediet ac tollet Episcopo velum humerale, quod clericus unus recipiet et apud se custodiet, relaturus ipsum in sacristiam.

73. Episcopus, reverso ad eius dexteram Diacono primo, assurget, ac sublevante eius fimbriam pluvialis eodem Diacono, ponet sine benedictione incensum in thuribulum unum sibi obiectum a thuriferario stante, incensum sine osculis ei ministrante Presbytero assistente.

74. Episcopus rursus genuflectet super pulvinum. Cantores cantabunt stropham *Tantum ergo*, deinde alteram *Genitori Genitoque*, et Episcopus, thuribulo, quod accipiet a Presbytero assistente, thurificabit triplici ductu SS. Sacramentum, et thuribulum restituet eidem Presbytero assistenti, qui ibi consistet. Thuriferarii cum debitis genuflexionibus venient in ingressum

(1) S. R. C., n. 4198, XIII, XIV.

sacelli, ut ibi se prompte ordinent ante Crucem in reditu processionis.

75. Thurificato ab Episcopo SS. Sacramento, ascendet rursus ad altare primus Diaconus assistens, et claudet ostiolum custodiae seu tabernaculi, in quo asservabitur SS. Sacramentum.

76. Cappellanus a libro, quum descenderit Diaconus, ponet super altare Canonem apertum pro Benedictione, aut sustinebit eundem ante Archiepiscopum, ut infra.

77. Absoluto hymni praedicti cantu, Episcopus ascendet ad altare, genuflectet ante SS. Sacramentum, osculabitur altare, et Benedictionem solemnem populo impertietur sine mitra, sed cum pastorali, quod accipiet priusquam dicat *Pater* etc. Advertet, ut genuflectat priusquam convertatur ad populum, et ne vertat humeros ad altare, donans Benedictionem. Subsistet Episcopus versus populum, postquam Benedictionem dederit: Presbyter assistens in latere epistolae aliquantulum conversus ad populum, formulam Indulgentiae consuetae publicabit, postea redibit ad locum suum inter Canonicos.

78. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, sustinebitur Crux a Subdiacono genuflexo ante altare, et Archiepiscopus, genuflexione facta ad SS. Sacramentum, vertet aliquantulum humeros versus cornu evangelii, et conversus ad Crucem suam donabit Benedictionem.

79. Erunt delecti clerici recipiendis et exstinguendis intorticiis et candelis, quum conditum erit in urna seu tabernaculo SS. Sacramentum.

80. Sine mora processio rursus ordinabitur, et redibit ad altare maius, ordine superius descripto, exceptis thuriferariis, qui ante Crucem praeibunt, et Beneficiariis seu Mansionariis, pluviali indutis, qui locum sument ante Canonicos paratos.

81. Episcopus, de altari quum descenderit, genuflexionem cum Assistentibus utroque genu conficiet ante SS. Sacramentum, rursus cooperietur mitra pretiosa a primo Diacono assistente, recipiet baculum sinistra, et cum processione ad altare maius revertetur.

82. Profecto de sacello Episcopo, ponetur ante altare faldistorium nudum cum pulvinis duobus e panno violaceo, in quo Episcopus orabit in discessu de ecclesia.

83. Quum processio ad altare maius pervenerit, fient

omnia ea quae tradita sunt articuli praecedentis n. 191 et seqq., omittendo tamen, quae ibi notantur, de gratiarum actione post Missam ab Episcopo persolvenda, et de modo ei tollendi caligas et sandalia.

84. Post haec, recitabuntur Vesperae, denudabitur altare, et peragetur Mandatum, ut ibidem descriptum est. Quod si Episcopus nequiret assistere Vesperis, denudationi altaris et Mandato, postquam sacra indumenta dimiserit et cappam resumpserit, descendet de throno, brevi orabit ante altare, et associatus a clero adorabit SS. Sacramentum in sacello, ubi aderit expositum, postremo redibit ad residentiam suam.

85. Clerus, associato Episcopo, revertetur in chorum et recitabit Vesperas: Celebrans, qui cantaverit Missam ritu descripto cap. VI, art. XIV, lib. II, exsequetur denudationem, postea Mandatum.

Articulus IV.

De lotione altaris vespere feria V in Coena Domini.

1. Quibusdam in ecclesiis servari solet vetustissimus ritus lavandi altaris primarii in feria V maioris hebdomadae, qui ritus inter ecclesias cleri saecularis religiosissime observatur in Vaticana Basilica Principi Apostolorum dicata. Praxim huius Basilicae sequentes, innuemus methodum servandam, quando placeat Episcopo, vel etiam Canonico hebdomadario, ritum istum persolvere.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

2. In sacristia praeparentur paramenta Episcopi in plano canistro; videlicet pluviale cum stola nigri coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus; formale simplex et mitra simplex linea albi coloris, vel damascena coloris eiusdem; velo sericeo nigro omnia haec cooperiantur.

3. Stolae sex nigri coloris eodemque numero superpellicea pro Dignitatibus, aut Canonicis, senioribus; collocentur et haec in altero canistro ad altare afferendo, quum tempus erit. Praeparetur etiam superpelliceum alterum pro Canonico sacristiae praefecto.

4. Altare nudum erit, ut exspoliatum fuit mane post functionem: aderit Crux velata et sex candelabra cum cereis e cera communi, qui in lotionis actu erunt exstincti.

5. Candelabrum triangulare cum quindecim candelis paullo longius a loco solito ponatur, ne actum huius ritus impediat.

6. Super altaris abacum, qui relinquetur nudus, praeparentur tria vasa sive urcei argentei pleni vino generoso, cui perparva aquae copia misceatur: unusquisque urceus ponatur in lance vel pelvi simili. Septem mantilia seu tobaleae maiores lineae, mundae, septem spongiae, et utraque pariter ponentur in binis lancibus argenteis. Aspersoria eflecta e ligno taxo vel buxo pro Episcopo, pro Canonicis, pro Beneficiariis seu Mansionariis proque clericis. Antiphonarium instructum tegumento nigri coloris ad recitandam orationem *Respice* etc.

7. Praeter faldistorium pro oratione Episcopi, quod iam praeparatum erit in medio presbyterio, statuetur in latere epistolae faldistorium alterum nudum cum solo pulvino nigro, in quo sedebit Episcopus. Aderit etiam pulvinus alter nigri coloris, in quo Episcopus genuflectet ut infra.

§ 2. *De functione.*

8. Dum recitabitur aut cantabitur *Miserere* post *Benedictus*, revenient in sacristiam clerici designati, accipient ibi paramenta pro Episcopo et sex Canonicis, eaque deferent in presbyterium, et super abacum deponent.

9. Sic etiam Canonicus sacristiae praefectus veniet in sacristiam, dimittet cappam sive aliud indumentum chorale, superpelliceum sibi induet supra rochetum, si hoc licebit uti, redibit in presbyterium, et aderit prope altare in latere epistolae (1).

10. Post orationem *Respice*, postque strepitum, qui fieri solet ut finis indicetur Officii tenebrarum, Episcopus assurget de faldistorio, in quo genuflexerit, salutabit Crucem, ascendet in thronum, ibique sedebit.

11. Immediate ad thronum ascendent duo Diaconi assistentes propter assistentiam Episcopi, et ascendet etiam cubicularius recepturus cappam.

12. Interim clerici duo de medio presbyterio tollent faldistorium, in quo genuflexerit Episcopus, et ponent illud seorsim.

(1) Quando ad altare ministrant Canonici, quaecumque sit functio, dimittere debent habitum choralem, ac tenentur superpelliceum sibi induere supra rochetum, si rocheti usu gaudebunt. A.

13. Paramenta Episcopi a Caeremoniario distribuentur clericis, qui ritu usitato illa deferent ad thronum.

14. Ubi clerici cum paramentis ad thronum pervenerint, Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus, dimittet cappam, quam recipiet cubicularius, et animadvertet ad eam complicandam, repositurus ipsi post functionem.

15. Episcopus a Diaconis assistentibus parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali nigri coloris, cui apponetur formale simplex, et a primo Diacono imponetur capiti eius mitra simplex.

16. Dum parabitur Episcopus, Canonici non descendent ad circulum consuetum.

17. Hoc ipso tempore alii clerici, huic rei designati, paramenta Dignitatibus afferent et Canonicis, quorum sex tantum, dimissa cappa vel alio indumento chorali, induent superpelliceum et stolam nigri coloris e collo pendentem.

18. Item cantores superpelliceo induti se sistent versus latus epistolae aut evangelii altaris, vel etiam dirimentur in choros binos ex utroque latere, instructi Breviario pro recitando psalmo *Deus, Deus meus, respice in me* etc.

19. Parato et sedente Episcopo, clerici quatuor supra lances duas deferent aspergilla, quae tradent Canonicis non paratis. Deinde iidem clerici vel alii quatuor afferent aspergilla pro Beneficiariis seu Mansionariis, quibus tradent: demum quatuor alii clerici afferent alia aspergilla pro clericis seminarii, eaque ipsis etiam tradent.

20. Postquam erunt singulis distributa aspergilla, Episcopus assurget ac procedet ad altare. Antecedent eum sex Dignitates seu Canonici parati stola; ipse autem incedet inter duos Diaconos assistentes, qui sustinebunt eius fimbrias pluvialis, sequetur cappellanus a mitra. Procedens ad altare non benedicet clerum. Immediate sequentur eum Canonici, Beneficiarii seu Mansionarii et clerici.

21. Sex praedicti Canonici, quum ad altare venerint, subsistent ante gradum infimum, terni in utroque latere, seniores autem in medio. Episcopus se sistet medium inter ipsos, et secundus Diaconus tollet ei mitram. Diaconi assistentes recedent, seque aggregabunt ceteris Canonicis. Canonici, Beneficiarii et clerici efficient post Episcopum triplicem ordinem ferme in semicirculum, et seniores erunt in centro propius Episcopum.

22. Erit etiam in promptu prope altare cappellanus cum libro pro Episcopo.

23. Episcopus, postquam dimiserit mitram, genuflectet in medio gradu infimo super pulvinum, quem apponet clericus quispiam, et cum Episcopo in genua procumbent sex Dignitates seu Canonici parati stola, ac brevi tempore orabunt.

24. Post haec, Episcopus e libro, quem ei praesentabit cappellanus, alta voce, sed sine cantu, intonabit antiphonam *Diviserunt sibi*, quae continuabitur eodem tono a cantoribus, una cum psalmo XXI, *Deus, Deus meus, respice in me* etc.

25. Intonata antiphona, assurget Episcopus cumque ipso consurgent sex Canonici seu Dignitates parati stola, et a clerico aliquo tolletur pulvinus, in quo genuflexerit Episcopus.

26. Accedent rursus ad Episcopum duo Diaconi assistentes simul cum clericis duobus. Diaconi assistentes tollent ei formale et pluviale, quae recipientur a clericis et ad abacum referentur. Diaconus primus mitram Episcopo reponet, et post haec praedicti duo Diaconi ad locum suum inter Canonicos redibunt.

27. Episcopus, postquam reposita ipsi erit mitra, ascendet ad altare, medius inter supradictos sex Canonicos seu Dignitates, et adiuvantibus eisdem Dignitatibus, amovebit a mensa tobaleam ceratam, qua cooperiebatur, eamque acolythi duo recipient et ad abacum portabunt.

28. Dum Episcopus ascendet ad altare, subibunt illuc a latere epistolae clerici tres, quorum alter afferet aspergillum pro Episcopo, reliqui duo sex aspergilla pro Dignitatibus supradictis seu Canonicis. Caeremoniarius, vel Canonicus sacristiae praefectus aspergillum Episcopi accipiet, eique tradet sine osculis consuetis; clericus unus aspergillum donabit unicuique Dignitati seu Canonicis paratis, et praedicti clerici ad abacum redibunt.

29. Ascendet aut accedet ad altare Canonicus sacristiae praefectus simul cum clerico, qui deferet in pelvi urceum unum vini plenum. Canonicus sacrista maior se sistet a dextris Episcopi, et a sinistris primae Dignitatis, et acceptum urceum cum vino et aqua effundet super mensam altaris; restituet urceum clerico, et una cum ipso descendet de altari, iterumque apud abacum recedet.

30. Episcopus cum sex Canonicis seu Dignitatibus saepius nominatis vinum immediate aspergillo expandent super totam altaris mensam, quam lavabunt ac tergent cum omni reverentia.

31. Dum Episcopus cum sex Canonicis lavabunt mensam, reliqui sex Canonici seniores procedent ante altare, genua flectent in gradu infimo, eo tamen ordine, ut qui primas obtinent, seu seniores ipsorum, medium occupent locum.

32. Postquam Episcopus cum praedictis sex Dignitatibus seu Canonicis laverit mensam, faciet cum ipsis reverentiam ad Crucem, et descendet simul de altari per latus epistolae. Caeremoniarius et clerici superius nominati recipient ab Episcopo et a Canonicis seu Dignitatibus aspergilla, quae reponentur super lances.

33. Episcopus accedet ad faldistorium praeparatum in latere epistolae, ibique sedebit mitra cooperto capite, et leget e libro psalmum, quem continuabunt alta voce recitare cantores, ac si opus fuerit, repetent etiam illius partem vel totum, prout numerosus erit clerus. Sex Canonici parati manebunt in plano lateris epistolae, versa facie ad altare.

34. Profecto de altari Episcopo cum sex Canonicis seu Dignitatibus, consurgent sex illi Canonici seniores, qui genibus institerunt in gradu infimo, conscendent suppedaneum, et aspergillo lavabunt mensam altaris; postea, reverentia facta ad Crucem, descendent de altari per latus evangelii, et ad locum suum revertentur.

35. Dum sex isti Canonici ad altare ascendent, reliqui sex Canonici ante altare procedent, et iis alteris de altari profectis, ascendent isti, eademque ac primi illi exsequentur.

36. Eandem methodum servabunt ceteri; ultimo autem loco, si Canonici non fuerint sex numero, poterunt quinque vel quatuor aut tres idipsum peragere.

37. Postquam Canonici omnes laverint altare, ascendet illuc rursus Canonicus sacrista maior cum clerico, qui deferet alterum urceum vini plenum. Canonicus praedictus, stans in medio ante altare, accipiet urceum vini, quod effundet in mediam mensam, restituet urceum clerico, et recedent ambo, ut antea, apud abacum.

38. Tunc ad altare immediate procedent Mansionarii seu Beneficiarii, seni singuli vicibus, observantes ordinem eundem, qui descriptus est pro Canonicis. Post Beneficiarios procedent ceteri Presbyteri seu Cappellani sacro ordine constituti, siqui aderunt.

39. Postquam Beneficiarii seu Mansionarii, Presbyteri et Clerici in sacris laverint, ut supra, altare, ascendet iterum Canonicus sacristiae praefectus cum clerico, et effundet, ut ante, super altare tertium vini urceum: tum clerici, initio facto ab acolythis, ordine supra demonstrato, ascendent ad altare, lavabunt ipsum, et revertentur ad locum suum.

40. Altari ab omnibus lavato, Episcopus, comitantibus Diaconis assistentibus, sex Canonicis seu Dignitatibus stola paratis, redibit ante altare, ut antea; reverentia autem facta ad Crucem, Diaconi assistentes recedent inter Canonicos.

41. Episcopus cum praedictis sex Canonicis paratis ascendet ad altare, eodemque tempore ascendent illuc a latere epistolae clerici tres, quorum unus deferet pelvim cum spongiis, alter lancem cum mantilibus, tertius pelvim vacuam.

42. A Caeremoniario vel a Canonico sacrista maiore Episcopus accipiet spongiam, a clericis accipient sex Canonici seu Dignitates.

43. Episcopus cum praedictis Canonicis vinum totum, quod supererit super mensam, spongiis colligent, spongiasque reponent in pelvibus, et super eas ponent etiam aspergillorum flores vel folia, quae in actu lotionis forte ciderint super mensam altaris. Clerici ad abacum referent pelvim cum spongiis.

44. Post haec, Caeremoniarius aut Canonicus sacrista maior mantile porriget Episcopo; clericus autem singula mantilia tradet singulis Canonicis seu Dignitatibus supradictis.

45. Episcopus cum iisdem Canonicis exsiccabunt ac tergent altare cum omni diligentia, deinde mantilia restituent clerico, qui ab abacum illa reportabit.

46. Spongiae, mantilia, aspergilla quoque curabitur ut laventur, et aqua eorum lotionis infundetur in sacrarii piscinam.

47. Episcopus cum sex Canonicis de altari descendent, et ante infimum gradum consistent.

48. Redibunt ad Episcopum Diaconi assistentes, eique reponent pluviale cum formali, et secundus Diaconus tollet ei mitram.

49. Hoc ipso tempore, acolythi duo ad altare ascendent a latere, ac mensam iterum cooperient tobalea cerata; a cantoribus autem repetetur antiphona *Diviserunt sibi vestimenta mea* etc.

50. Diaconi duo assistentes ad locum suum inter Canonicos redibunt.

51. Episcopus medius inter supradictos sex Canonicos flectet genua super pulvinum ibi a clerico appositum, cumque Episcopo genuflectet omnis clerus.

52. Genuflexo Episcopo et clero, a cantoribus eodem vocis tono recitabitur ℣. *Christus factus est... mortem autem Crucis.*

53. Subiungetur secreto *Pater noster.*

54. Episcopus genibus flexis recitabit, e libro a cappellano sustento, orationem *Respice, quaesumus, Domine* etc., cum conclusione secreta.

55. Oratione recitata, assurget Episcopus, et cum ceteris reverentiam conficiet ad Crucem. Revertentur ad eum Diaconi duo assistentes, et primus eorum mitram ei reponet.

56. Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, qui attollent eius fimbrias pluvialis, praecedentibus sex Canonicis seu Dignitatibus paratis, redibit in thronum, ubi, adiuvantibus Diaconis assistentibus, sacra paramenta dimittet, et cappam resumet.

57. Praedicti sex Canonici stolam ac superpelliceum dimittent, et resument cappam aut aliud indumentum chorale, quo utentur.

58. Canonicus sacrista maior redibit in sacristiam, dimittet superpelliceum, et resumet habitum choralem.

59. A clericis duobus ante altare pro Episcopo reponetur faldistorium cum pulvinis.

60. Referentur a clericis in sacristiam paramenta ab Episcopo et Canonicis adhibita.

61. Episcopus de throno descendet ad faldistorium, ibique brevi orabit. Tum associatus a clero adorabit SS. Sacramentum, et ad aedes suas se recipiet.

62. Ritus iste peragi solet in cathedralibus tantum. Absente autem Episcopo, persolvetur a Canonico hebdomadario, vel ab alio, qui recitaverit orationem in fine Matutini tenebrarum, eademque methodus observabitur, exceptis variationibus, quas heic subiicimus.

63. Apparatus erit idem, qui supra descriptus, excepto faldistorio, quo Celebrans non utetur.

64. Completo cantu Matutini tenebrarum, Celebrans et sex Canonici seu Dignitates ibunt in sacristiam, ibique dimittent cappam vel aliud indumentum chorale, quo uti solent. Hoc tempore, aspergilla clero in choro distribuentur. Celebrans supra rochetum vel supra superpelliceum induet amictum, stolam nigri coloris cum pluviali simili, et caput cooperiet bireto. Reliquae sex Dignitates seu Canonici induent superpelliceum, stolam nigri coloris, et caput operient bireto.

65. Canonicus etiam sacrista maior induet sibi superpelliceum in sacristia, et redibit prope altare.

66. Reverentia facta ad Crucem vel ad imaginem primariam sacristiae, praecedentibus clericis duobus, iunctis manibus redibunt ad altare. Sex antedicti Canonici seu Dignitates incedent bini, antecedentibus qui recentiores sunt: ultimo loco ibit Celebrans, assistente Caeremoniario.

67. Quum ventum erit ad altare, consistent ibi ante infimum gradum, biretum dimittent, et exspectabunt dum Canonici, Mansionarii seu Beneficiarii et clerici sint in ordinem instructi ante altare, ut superius notatum est.

68. Clero tali modo ordinato, Celebrans cum sex Canonicis paratis genua submittent in infimo gradu. Celebrans alta voce intonabit antiphonam *Diviserunt sibi*, quam cantores prosequentur.

69. Celebrans cum iisdem sex Canonicis assurget, et adiuvante Caeremoniario dimittet pluviale, quod a clerico aliquo reponetur super abacum.

70. Ascendet ad altare Celebrans cum sex Canonicis seu Dignitatibus, ac tum ab ipsis cum a clero fiet quod superius traditum est, ut pro lotione, ita pro abstersione altaris. Celebrans autem, postquam de altari descenderit, non sedebit, sed stabit medius inter ceteros sex Canonicos.

71. Postquam abstersum erit altare, Celebrans resumet pluviale, et quum redierit ante altare repetetur antiphona, tum, recitato ℣. *Christus* etc. cum *Pater noster*, dicet orationem *Respice*, ut innutum est superius.

72. Clerus in sacristiam revertetur, quem sequentur sex Canonici parati et Celebrans.

CAPUT XV.

De feria VI in Parasceve.

Articulus I.

De feria VI in Parasceve celebrante Episcopo.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ad altare ubi expositum erit SS. Sacramentum. — 1. Genuflexorium sine strato cum duobus tantum pulvinis e panno violaceo, vel faldistorium cum pulvinis, eodem numero eademque qualitate.

2. Velum humerale nobile albi coloris pro Episcopo.

3. Intorticia numero octo e cera alba pro cappellanis, ea gestaturis in processionem.

4. Pulvinus sericeus nigri coloris in gradu infimo altaris pro Episcopo.

5. Scabellum gradatum, si opus erit, in commodum Diaconi, qui debebit e custodia SS. Sacramentum educere.

6. Stola nigra pro Sacrista, qui aperturus erit custodiam SS. Sacramenti.

7. Clavis urnae super mensam altaris.

8. Extra sacellum, baldachinum hastile albi coloris.

In secretario, seu sacello, in quo Episcopus induet paramenta. — 9. Altare esto nudatum cum sola Cruce velata et sex candelabris ex aere vel cupro, non argento neque auro coloratis, cum cereis e cera lutea.

10. Super mensam altaris disponentur Episcopi paramenta simplicia, nempe opere phrygio aliisque ornamentis destituta, eaque sunt: manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, omnia contecta velo nigri coloris. Paramenta item erunt nigri coloris. In latere evangelii ponetur mitra simplex, linea aut damascena albi coloris cum laciniis rubris in vittis.

11. Prope altare ponetur basis pro Cruce archiepiscopali, si Celebrans erit Archiepiscopus.

12. Abacus instruetur tobalea, quae tegat partem tantum superiorem, neque ullo modo defluat a lateribus. Aderunt can-

delabra cum candelis e cera communi, si Celebrans erit Archiepiscopus; duae planetae nigri coloris plicatae, duoque manipuli pro Ministris, Breviarium vel liber pro oratione *Respice* etc., urceus et pelvis argentea, lanx argentea cum mantilibus duobus, velum humerale simplex violaceum, si lotio ministrabitur a Magistratu, et Canon pontificalis.

13. Ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis duobus e panno violaceo.

14. Thronus erit totaliter nudus, et super sedile cathedrae ponetur pulvinus e panno violaceo. Praeparentur etiam duo scabella pro Diaconis assistentibus.

15. Prope altare, a latere epistolae, solitum scamnum pro Ministris, sine ullo tegumento.

16. Scamna pro Canonicis ceterisque de clero sunto etiam nuda, omni ornatu ac tegumento destituta.

In aula, seu sacristia secretarii. — 17. Paramenta nigri coloris pro Canonicis, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis Presbyteris, et planetae plicatae pro Diaconis et Subdiaconis cum amictibus in singulis paramentis.

18. Paramenta pro Ministris sacris, nempe bini amictus, binae albae, bina cingula et stola una coloris nigri. Pluviale cum amictu pro Presbytero assistente, qui hac die erit « Canonicus Presbyter digniori Presbytero proximus », quemadmodum praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. II, capitulo XXV, n. 7.

19. Pluvialia nigra duo pro cappellanis a mitra et a libro.

20. Si Celebrans erit Archiepiscopus, praeparabitur etiam planeta plicata nigri coloris cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono, qui Crucem archiepiscopalem gestare in processionem debebit. Paramenta omnia carebunt omni opere phrygio omnique ornamento, quod praeseferat solemnitatem.

In altari maiore. — 21. Super altare, quod erit totaliter nudum, erunt sex candelabra e cupro aut ex aere aliave materia fusci coloris cum candelis e cera communi non purgata, seu lutea. Inter candelabra aderit Crux eiusdem materiae, pede alto et aequali candelabris. Crux autem erit levis in commodum Episcopi, contecta velo sericeo nigro (1), ita aptato, ut facile tolli possit: posset ideo esse circumsutum, excepto

(1) S. R. C., n. 3535, VIII, ad dubium, utrum velum Crucis hac die possit esse coloris nigri, respondit: « Serventur Rubricae ».

brachio dextero et summitate, ubi firmabitur globulis nigris vel uncinis exiguis.

22. In suppedaneo ponetur faldistorium nudum pro Episcopo, a latere epistolae ita collocatum, ut quando ibi sedebit Episcopus, habeat altare dextrorsum.

23. A latere evangelii Crux processionalis contecta velo violaceo ponetur in basi; quod si Celebrans fuerit Archiepiscopus, praeparabitur basis tantum.

24. Ante altare praeparabitur faldistorium cum duobus pulvinis laneis coloris violacei.

Super abaco. — 25. Abacus erit nudus, et planum eius superius cooperietur mantili, quod nullatenus pendeat a lateribus. Ponentur super ipsum candelabra cum candelis luteis pro acolythis, si Celebrans fuerit Episcopus; sin erit Metropolita, ponentur in sacello secretarii, ut supra dictum est. Urceus cum pelvi ex argento. Mantilia duo in lance argentea. Si lotionem ministrabit Magistratus, praeparabitur etiam velum humerale simplex coloris violacei. Ampullae vini et aquae in pelvicula argentea cum patera praegustationis. Calix argenteus cum purificatorio, Patena, palla et corporali intra bursam nigram: quod si placebit uti Calice posito intra custodiam cum SS. Sacramento, praeparabitur bursa cum corporali et purificatorio. Vasculum aquae operculo instructum et purificatorium, si necesse fuerit. Cussinus nigri coloris aequalis paramentis, vel legile pro Missali. Missale cum tegumento et signaculis nigris pro Episcopo. Epistolarium et Evangeliarium cum vestibus nigris et signaculis similibus. Tobalea altaris plicata, quae mensam tantum cooperiat nec defluat quidquam a lateribus. Gremiale nigrum aequale paramentis pro Episcopo. Thuribula argentea duo cum naviculis similibus. Pulvinus niger, in quo genuflectet Episcopus ante altare. Stola latior nigra pro Diacono. Lanx argentea ad excipiendas oblationes, quae fient Cruci. Formula Indulgentiarum. Breviarium maioris formae pro oratione *Respice* etc. in fine Vesperarum.

26. Prope abacum aderit tapetum amplum e panno violaceo cum pulvino e serico villoso coloris violacei, ornato aureis praetextis, et velum album sericeum cum opere phrygio et ornatibus coloris violacei, adhibendum in adoratione Crucis. Velum album et pulvinus suas habebunt taenias ad alligandam Crucem, si opus fuerit (1).

(1) Vide notam in lib. II, ad pag. 218, n. 5.

In presbyterio. — 27. Thronus esto nudus: aderit tantum pulvinus unus e panno violaceo in sede cathedrae: erunt scabella consueta pro Diaconis assistentibus.

28. Hastae cum gossypio cerato ad accendendas debito tempore candelas.

29. In candelabris maioribus seu fanalibus ad cancellos tribunae, seu balaustrii, ponentur intorticia vel candelae e cera lutea.

30. Subsellia Canonicorum erunt nuda totaliter.

31. Praeparabitur etiam scabellum gradatum, si opus fuerit, ad conscendendum altare, ut possit accipi Crux, quando erit detegenda.

32. Statuetur pulpitum nudum pro Concionatore versus cornu evangelii, non longe a presbyterio.

In sacristia. — 33. Pluvialia octo nigri coloris pro Mansionariis, gestaturis umbraculum hastile.

34. Amictus, albae, cingula, manipuli nigri et stolae nigrae pro Cantoribus passionis, omnia tria numero.

35. Liber passionis cum veste et signaculis nigri coloris.

36. Si Celebrans fuerit Metropolitanus, praeparabitur planeta nigra plicata cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono Crucem gestaturo.

37. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, si servabitur Aqua benedicta in fontibus lustralibus ecclesiae, quemadmodum in Matutino hesterni diei.

§ 2. *De functione.*

38. Hora praestituta, recitabuntur in choro Horae minores, Prima, Tertia et Sexta, exstinctis cereis.

39. Completa Horarum minorum recitatione, pulsabitur crotalum prope portam sacristiae, quod erit signum Canonicis associandi Episcopum, ut cap. IV libri V.

40. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, habebit ante se Crucem archiepiscopalem, et quum steterit in limine ecclesiae, se asperget et adstantes, si mos erit servandi hisce etiam diebus Aquam sanctam in conchis apud portas ecclesiae, secus ritus iste omittetur.

41. Episcopus in ecclesiam ingressus caputio cappae cooperiet caput, et hac die abstinebit a benedicendo adstantes.

42. Quum pervenerit ad sacellum, in quo aderit expositum SS. Sacramentum, caput nudabit caputio, ad faldistorium accedet, genuflexionem faciet utroque genu, genuflectet in

faldistorio, orabit, et genuflexione iterata ut supra, egredietur de praedicto sacello, et caput rursus caputio cappae cooperiet.

43. Transibit ad secretarium, sive ad sacellum in quo separabit, ibique reverentia ad Crucem facta genuflectet in faldistorio, ac brevi tempore orabit, caputio de capite dimisso. Canonici et ceteri omnes locum in suis subselliis occupabunt, exceptis tribus Canonicis ministraturis officio Presbyteri assistentis, Diaconi et Subdiaconi, qui recedent ad sacra paramenta sibi induenda, ut praesto sint in fine Nonae. Cum ipsis recedet etiam ad se parandum Subdiaconus a Cruce, si Celebrans erit Metropolita, et cappellanus a mitra.

44. Episcopus de oratione assurget, salutabit Crucem, caput operiet caputio, ascendet in thronum, syrmam cappae tractans humi, et sedebit in cathedra nuda, absentibus a lateribus eius Diaconis assistentibus.

45. Brevi interposita mora, Episcopus assurget, cumque ipso etiam chorus, et caputio dimisso, conversus ad altare dicet secreto *Pater noster* et *Ave, Maria*. Post haec, signo a Caeremoniario facto cantori, qui aderit ex parte hebdomadario opposita, cantor ille submissa voce intonabit psalmum Nonae *Mirabilia testimonia tua* etc., et cum reliquis duobus continuabitur pausatim et alternatim a choro, qui sedebit.

46. Episcopus sedebit, seque cooperiet caputio ad psalmi intonationem. Se sistet ei cappellanus a libro cum Canone pontificali, et Episcopus, omissis psalmis et precibus consuetis, recitabit solum orationes ad paramenta, omittens orationes statutas ad caligas et chirothecas, quae hac die non adhibentur.

47. Quum cappellanus a libro officium suum expleverit, de throno discedet, librum relinquet super abacum, et recedet in proximam sacristiam ad induendum pluviale, exiturus, deinceps, quum tempus erit, cum altero cappellano a mitra, et pro oratione *Respice* supplere poterit alter clericus superpelliceo indutus.

48. Sub finem psalmi tertii assurget Episcopus, descendet ad faldistorium, sibique detracto caputio, genuflectet ad antiphonam *Christus factus est*, et ad *Miserere*, quod etiam faciet omnis chorus.

49. Curabitur, ut interea sint in promptu ministri lotionis, praesertim si haec ministrabitur a Magistratu, et clerici delaturi paramenta ad Episcopum.

50. Sub finem psalmi *Miserere*, cappellanus aut clericus unus praesentabit Episcopo librum, ex quo ipse genuflexus recitabit orationem *Respice, quaesumus, Domine*, secreto autem proferet conclusionem *Qui tecum* etc.

51. Post orationem, assurget, et facta ad Crucem reverentia, redibit in thronum.

52. Clerici duo tollent de medio faldistorium cum pulvinis, et locabunt seorsim.

53. Post Episcopum ascendent ad thronum Diaconi duo assistentes, et locum occupabunt apud scabella. Ascendet etiam cubicularius, qui consistet prope secundum Diaconum assistentem.

54. Ingredientur in chorum Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus parati, cumque ipsis intrabunt cappellani a mitra et a libro, induti pluviali.

55. Ministri consistent apud scamnum suum prope cornu epistolae, et Presbyter assistens ascendet in thronum ad Episcopi dextram.

56. Ministri lotionis appropinquabunt throno, et distribuentur clericis paramenta Episcopi.

57. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, cappam dimittet; a cubiculario autem expedietur eius extremitas posterior vestis.

58. Episcopus sedebit, et Presbyter assistens ex eius digito educet annulum. Diaconi assistentes unum ex mantilibus extendent super eius genua, alterum accipietur a Presbytero assistente. Episcopus lavabit manus, eoque tempore genuflectent omnes, exceptis Canonicis, et Presbyter assistens porriget ei mantile sine osculo manus; quando autem de throno discedent ministri lotionis, descendet et ipse a latere de throno, et primum in choro locum occupabit, qui proximus throno eidem erit.

59. Canonici recedent ad paramenta induenda, et parati redibunt in chorum ad subsellia sua.

60. Ascendent ad thronum cum debitis reverentiis Diaconus et Subdiaconus, sequentibus clericis, qui deferent paramenta Episcopi. Diaconi assistentes recedent ad assumenda paramenta, et parati ad thronum revertentur.

61. Episcopus a praedictis Ministris parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica et planeta. Statim deinde Subdiaconus imponet ei manipulum, Diaconus mitram, et reverentia ei facta descendent de throno,

et pergent ad abacum, ubi planetam induent, et manipulum brachio inducent.

62. Profectis antedictis Ministris, revertetur ad thronum Presbyter assistens, qui annulum inseret digito annulari dextro Episcopi, cuius prope dexteram consistet, exspectans dum tempus sit in processionem incedendi loco sibi attributo, ut inferius docebitur.

63. Si prima prophetia cantanda erit a Beneficiario, qui in choro non utatur superpelliceo, hic recedet in sacristiam, dimittet insignia choralia, et superpelliceo indutus praesto erit prope abacum altaris maioris.

64. Ministri, induto manipulo et planeta plicata, reverten-tur ad thronum, et consistent versus sinistram Episcopi, donec sit tempus in processionem proficiscendi.

65. Ordinabitur processio, et methodo in aliis Pontifica-libus servata, dirigetur per ecclesiam ea ratione, ut procedat ad altare primarium, observando sequentem ordinem:

66. Antecedent clavigeri seu claviger ecclesiae cum insi-gnibus consuetis, si aderunt. Tum clerici seminarii, Benefi-ciarii seu Mansionarii, Canonici Subdiaconi, Canonici Diaconi, Canonici Presbyteri, Dignitates, Subdiaconus, qui incedet solus, neque deferens librum evangeliorum, Presbyter as-sistens cum Diacono a sinistris eius, Episcopus iunctis ma-nibus, nec benedicens adstantes, medius inter Diaconos as-sistentes, caudatarius syrmam seu posteriorem extremitatem vestis episcopalis sustentans, duo cappellani a mitra et a libro, postremo familiares nobiles Episcopi.

67. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, postquam erit om-nibus paramentis indutus, se sistet Subdiaconus, gestans Cru-cem ante thronum, medius inter acoythos, qui sustinebunt candelabra cum candelis exstinctis, et Archiepiscopus assur-gens se Cruci supradictae inclinabit, tum rursus sedebit, exspectans signum proficiscendi. Hoc casu processio ordina-bitur alia ratione; namque praeibunt clerici seminarii, Bene-ficiarii seu Mansionarii, deinde Crux a Subdiacono gestata inter acolythos cum candelabris, exstinctis cereis, et imagine Crucifixi, quamquam velo contecta, versa ad Archiepisco-pum. Sequentur Canonici parati et reliqui, ut supra.

68. Quum processio ad altare maius pervenerit, unusquis-que occupabit locum sibi in choro convenientem, ac si Cele-brans erit Archiepiscopus, acolythi candelabra deponent super

abacum, et Subdiaconus, Cruce firmata in sua basi, remanebit ibi prope altare.

69. Episcopus, ante faldistorium quum pervenerit, mitram per Diaconum dimittet, deinde se prosternet super faldisto-rium, et prolixius, quam assolet, orabit. Adstabit ipsi Pre-sbyter assistens a dextris, Diaconus a sinistris, et a sinistris Diaconi Subdiaconus stabit: duo Diaconi assistentes consi-stent a tergo Episcopi, et post Diaconos ipsos stabunt cappel-lani a libro et a mitra.

70. Donec Episcopus erit genuflexus, ceteri omnes geni-bus insistent, exceptis illis, qui debebunt actionem aliquam peragere. Duo acolythi hoc tempore cum debitis genuflexio-nibus ascendent ad altare, et in eo ponent tobaleam, quae cooperiet mensam tantum, eamque ponent in longitudinem plicatam versus candelabra, ita ut possit deinceps explicari super mensam ipsam, ut declarabitur inferius.

71. Clericus alter accipiet ex abaco cussinum nigrum, eumque statuet super mensam altaris in latere epistolae, ut in illo superponatur Missale. Clerici supradicti, functi officiis suis, redibunt quo loco erant, et flectent genua. Aderunt etiam clerici duo, qui tollent de medio faldistorium. Clericus alter in promptu habebit gremiale Episcopi, tradendum Diacono, ut infra.

72. Postquam Episcopus oraverit, ut supra, assurget, et praedicti duo clerici amovebunt faldistorium cum pulvinis. Diaconus se sistet a dextris Episcopi, Subdiaconus a sini-stris: Episcopus autem, medius inter ipsos, sequente cap-pellano a mitra, ascendet ad altare, quod osculabitur in medio. Postea ibit sessum in faldistorio nudo, statuto in suppedaneo. Ibi sedens habebit a dextris altare, a sinistris chorum.

73. Sedenti in faldistorio Episcopo Diaconus imponet mi-tram capiti et gremiale super genua.

74. Ubi Episcopo sedenti imposita erit mitra, Presbyter assistens veniet ante altare versus Episcopum, vel in latere epistolae, Diaconi assistentes consistent versus cornu evan-gelii, loco ambobus Ministris relicto. Descendent Diaconus et Subdiaconus, qui locum occupantes inter Presbyterum assi-stentem et Diaconos assistentes, conficient iunctim reveren-tiam ad altare et ad Episcopum, tum conversi sedebunt in gradu primo infra suppedaneum, ordine supradicto, scilicet Diaconus a dextris Presbyter assistens prope Episcopum,

Presbyteri assistentis, Subdiaconus a dextris Diaconi, primus Diaconus assistens a dextris Subdiaconi, et secundus Diaconus assistens a dextris primi Assistentis. Cappellani a mitra et a libro sedebunt a tergo Episcopi in gradibus lateralibus altaris.

75. Episcopo et praedictis Ministris sedentibus, accipietur Epistolarium aut Missale a Beneficiario vel ab alio, qui pro consuetudine cuiusque ecclesiae cantare prophetiam debebit. Eum comitabitur Caeremoniarius ante altare, eoque loco facta genuflexione, consistet ubi solet cantari epistola, et primam lectionem cantabit sine titulo ullo, ac tono pro lectionibus statuto. Ipse sibi librum sustinebit, neque ei quisquam librum, multo minus legile, sustentabit. Sub finem cantus prophetiae, cappellanus a libro accipiet ex abaco Missale pro Episcopo.

76. Postquam Beneficiarius vel alius prophetiam cantaverit, redibit in medium, et genuflexione facta ad altare, redibit ad abacum in quo relinquet librum, deinde recedet in sacristiam ad resumenda insignia choralia, rediturus in chorum ad locum suum.

77. Hoc tempore, poterunt se parare tres Cantores passionis, ut in promptu sint prope altare, quando cantabitur tractus secundus.

78. Cantata prophetia antedicta, consurgent Ministri et Assistentes, qui sedebant ante et circa altare. Ministri et Assistentes iidem, assurgentes, convertentur ad altare, quin mutent locum suum, et reverentiam ad Crucem, deinde ad Episcopum, conficient. Presbyter assistens se sistet a sinistris Episcopi, ut assistat ipsi quando leget: Diaconus adstabit dexterae, Subdiaconus sinistrae Episcopi, non tamen a lateribus, sed paulo retro: Diaconi duo assistentes stabunt post Ministros praedictos, sed in plano ante gradus altaris, quem ordinem servabunt etiam in reliqua functione.

79. Cappellanus a libro, accepto Missali, genuflexionem in medio ante altare faciet ad Crucem, conscendet suppedaneum, genuflectet ad Episcopum, aperiet Missale eique sustinebit apertum, ex quo Episcopus leget prophetiam et tractum primum, quo lecto, cappellanus a libro ponet Missale in cussino apertum super altare, et ad locum suum se recipiet.

80. Aderit semper prope altare clericus unus, ac si opus fuerit, etiam duo, qui tollant faldistorium de suppedaneo altaris, quando necesse erit, nisi forte suppedaneum adeo longum sit ut faldistorium super ipso positum nequaquam impediat actiones, quae deinceps innuentur.

81. Interea cantabitur tractus, qui primam prophetiam sequitur, et in fine ultimi versiculi Diaconus veniet ante Episcopum, tollet ei gremiale et mitram, tum descendet in gradum primum, et a tergo eius in ultimo gradu stabit Subdiaconus, et a latere dextro altaris Presbyter assistens, ut assistat ad librum. Diaconi assistentes, ut innuimus, post praedictos Ministros manebunt.

82. Episcopus, mitra nudato capite, assurget, et a clericis amovebitur faldistorium. Cantu supradicti tractus absoluto, Episcopus ad altare conversus cantabit *Oremus*, et Diaconus cantabit *Flectamus genua*, omnesque genua flectent, excepto Episcopo: Subdiaconus cantabit *Levate*, et consurgent universi. Episcopus, iunctis manibus, tono feriali subiunget orationem *Deus, a quo et Iudas* etc.

83. Orationis tempore, Subdiaconus dimittet planetam plicatam, et recipiet librum epistolarum, quem utraque manu sustinebit ante pectus. In fine orationis procedet ante altare, et faciet reverentiam, tum veniet eo ubi cantatur epistola, exspectans dum sedeat Episcopus, priusquam illam cantare incipiat.

84. Quum Episcopus orationem compleverit, reponetur faldistorium eadem, ut antea, positione, et Episcopus in eo sedebit. Diaconus imponet ei mitram, deinde gremiale, tum aggregabit se Presbytero assistenti ac Diaconis assistentibus, et sedebunt ut ante.

85. Sedenti Episcopo Subdiaconus reverentiam faciet, et lectionem tono epistolae cantabit.

86. Subdiaconus, cantata lectione, iterabit reverentiam ad Crucem, relinquet librum in abaco, sibi rursus induet planetam, et ascendet ad sinistram Episcopi, ut antea.

87. Absoluto lectionis cantu, consurgent Ministri et Assistentes, qui sedebant in gradu altaris, seque disponent quo ordine stabant, dum Episcopus prophetiam legebat.

88. Cappellanus a libro, cum genuflexionibus supra indicatis, redibit ad altare, Missale accipiet ac praesentabit Episcopo, qui ex illo secundam lectionem leget ac tractum, dum cantores tractum ipsum cantabunt.

89. Hoc tempore, exibunt e secretario Cantores passionis cum cappellanis, et exsequentur quae descripta sunt in Do-

minica Palmarum (cap. IX, n. 82 et seqq. tit. ac libri huius), eo tantum discrimine, ut utantur paramentis nigri coloris, neque Episcopi manum osculentur, priusquam incipiant cantum passionis.

90. Quum Episcopus legere tractum desierit, reponet super altare cappellanus Missale apertum; quo facto, ad locum suum se recipiet.

91. Cantu tractus finito, Diaconus Episcopo tollet gremiale, deinde mitram. Cantores passionis incipient ipsam cantare: Episcopus assurget: amovebitur faldistorium. Episcopus leget passionem e Missali, posito super altare in cornu epistolae, aliquantulum conversus ad Cantores, praedictos; ad illa verba *tradidit Spiritum*, nonnihil morae interponet, sed non genuflectet: perget deinde passionem legere, et ultimam quoque partem, praemittens *Munda cor meum*, remanensque in eodem vestigio.

92. Passionem legenti Episcopo Presbyter assistens a latere altaris assistet ad librum. In gradu primo infra suppedaneum stabit Diaconus a dextris Episcopi: in gradu secundo a dextris Diaconi stabit Subdiaconus: Diaconi assistentes consistent in plano prope Diaconum et Subdiaconum.

93. Lecta passione, Episcopus convertetur versus Cantores, non abscedens loco suo: Presbyter assistens locum sumet aut supra suppedaneum aut in gradu primo a sinistris Episcopi: Diaconus in gradu altero a sinistris Presbyteri assistentis: Subdiaconus a sinistris Diaconi: primus Diaconus assistens a sinistris Subdiaconi: Diaconus secundus a sinistris primi, atque ita quandam ferme lineam rectam versus Cantores antedictos efficient.

94. Paullo ante quam cantentur verba *Consummatum est*, Caeremoniarius ex abaco accipiet pulvinum nigri coloris, eumque ponet ante Episcopum. Ubi incipietur cantus verborum *tradidit Spiritum*, omnes, quo loco erunt, genuflectent brevi tempore, conversi ad Cantores, qui procumbent in genua ante librum. Assurgente deinde Diacono cantore, consurgent universi, et cantus passionis usque ad exitum continuabitur. Curabitur, ut sit qui tollat pulvinum, in quo genuflexerit Episcopus.

95. Provideatur etiam, ut invitetur sacer Orator, si concio habebitur de passione Redemptoris.

96. Expleto passionis cantu, reponetur faldistorium, ut a principio, in quo sedebit Episcopus: considebit etiam clerus

in choro. Diaconus mitra cooperiet Episcopum, et super eius genua ponet gremiale. Discedent Cantores passionis cum cappellanis suis, eundem ordinem servantes, quo ad altare venerunt.

97. Diaconus, reposita mitra et gremiali Episcopo, reverebitur eum, et a latere de altari descendens, accedet ad abacum: ibi dimittet planetam plicatam, sibi imponet stolam latiorem, accipiet librum evangeliorum, et redibit ad altare. Progressus ante gradus, reverebitur Crucem et Episcopum, ascendet ad altare, ponet in media mensa librum praedictum, genuflectet in suppedaneo, et recitabit *Munda cor meum*.

98. Subdiaconus, medius inter acolythos duos, qui candelabra non gestabunt, procedet cum ipsis ad altare, et consistent ante gradus. Appropinquabit Episcopo cappellanus a mitra et secundus Diaconus assistens.

99. Diaconus, postquam dixerit *Munda cor meum*, assurget, accipiet librum, de altari descendet, et a dextris Subdiaconi consistet: cum ipso conficiet reverentiam ad altare et ad Episcopum, acolythi vero genuflexionem, et procedent ad ultimam partem passionis cantandam tono evangelii, ritu praescripto in Dominica praecedenti, excepto quod liber non adolebitur, neque Episcopus osculabitur illum.

100. Quando Diaconus cum Subdiacono de altari discedet, secundus Diaconus assistens ascendet in suppedanem, tollet gremiale et mitram Episcopo, et recedet ad locum suum.

101. Episcopus, et cum ipso omnis chorus, assurget, et convertetur ad Diaconum, qui cantabit evangelium. Adstabit ei sinistrorsum Presbyter assistens, et Diaconi assistentes se collocabunt ut ad cantum passionis. Si opus fuerit, de altaris suppedaneo tolletur faldistorium.

102. Evangelio cantato, Episcopus non osculabitur textum. Reponetur faldistorium in suppedaneo, sed converso postergali ad altare; ibi sedebit Episcopus, rursus cooperietur mitra, et recipiet gremiale a Diacono, qui nisi esset in promptu, adimplebitur hoc officium a primo Diacono assistente. Si altare esset ad orientem versum, et pulpitum extra cancellos presbyterii locatum, Episcopus sedebit ut in functionis initio.

103. Quum sederit Episcopus, deducetur ante ipsum Concionator, qui genibus flexis (si esset Canonicus eiusdem ecclesiae profunde inclinabitur), non osculans manum eius nec petens benedictionem, poscet Indulgentiam, dicens *Indulgentias*, et Episcopus respondebit *Consuetas* vel *reverendissime Pater*, et Episcopus respondebit *Consuetas* vel

* *Quinquaginta dierum:* quod si Celebrans fuerit Archiepiscopus, dicet *Centum dierum*. Concionator assurget, descendet in planum, genuflexionem faciet aut reverentiam ante altare, et ascendet in pulpitum.

104. Concionatore de altari profecto, sedebunt Ministri et Assistentes in gradu altaris, ut antea, et sedebit etiam chorus.

105. Concionator, conscenso pulpito, genuflectet ad altare: sedebit momento temporis: caput deteget, assurget, se muniet signo Crucis, non recitabit *Ave, Maria*, et sacram concionem inchoabit. Post concionem autem, quum non fiat absolutio consueta, stans, et capite detecto, leget formulam usitatam Indulgentiae e tabella seu libello, quem ipsi tradet Caeremoniarius vel clericus aliquis.

106. Absoluta concione, omnes consurgent, et publicata Indulgentia, descendet de pulpito Concionator, efficiens genuflexionem aut reverentiam ad altare et ad Episcopum.

107. Episcopo tolletur gremiale cum mitra a Diacono. Presbyter assistens veniet ad Missale; Diaconus post Episcopum in gradum primum; Subdiaconus in ultimum gradum, et Diaconi assistentes post Subdiaconum.

108. Nisi habebitur sacra concio, quum Diaconus cantaverit evangelium, convertetur Episcopus ad altare, et orationes cantabit, ut infra.

109. Assurget Episcopus, et amovebitur faldistorium. Episcopus ad altare conversus cantabit e Missali orationes, iungens tamen manus in invitatione ad orationem, quae invitatio cantabitur notis in Missali praescriptis, oratio autem tono feriali et apertis manibus. Ante orationem cantabitur *Flectamus genua* a Diacono, et *Levate* a Subdiacono, quando in Missali notabitur, ideoque curae erit Caeremoniario, eos hac de re monere. Ad *Flectamus genua* genuflectent omnes, ut supra dictum est, exceptis Episcopo et Presbytero assistente (1).

110. Ad orationem *pro haereticis*, clerici duo acceptum tapetum violaceum extendent secundum presbyterium, ponentes summitatem illius in infimo gradu altaris, si locus id patiatur. Clericus alter ponet in eodem gradu vel in summitate tapeti pulvinum violaceum e serico villoso, et super pulvinum superque tapetum explicabit velum album. Clerici supradicti conficient genuflexionem iunctim, quando pervenient ante altare, et quando inde discedent.

(1) De oratione *pro Romano Imperio*, vide lib. I, pag. 296, n. 302. A.

111. Si altare versum ad Orientem esset, tapetum in media navi principali ecclesiae esset ponendum, adhaerens altari aut confessioni.

112. Sub finem orationum, aderunt prope abacum cantores duo, qui secum habeant Missale aut librum, in quo scriptum sit cum notis *Ecce lignum Crucis* etc. Aderit ibi etiam Sacrista superpelliceo indutus.

113. Orationibus cantatis, reponetur faldistorium in suppedaneo altaris, ut in functionis initio. Presbyter assistens accipiet ex altari Missale et tradet ipsum cappellano a libro: Diaconus et Subdiaconus ascendent in suppedaneum: Diaconi autem assistentes consistent a latere ante gradus altaris in plano epistolae. Episcopus sedebit: Diaconus et Subdiaconus exuent Episcopum planeta, quae reponetur super abacum: pileolus etiam ei tolletur a Diacono.

114. Episcopus assurget de faldistorio, quod statim removebitur, et medius inter Diaconum et Subdiaconum descendet in primum gradum infra suppedaneum, facie ad populum conversa, quicumque sit altaris situs, sive nempe adhaereat parieti, sive sit versum ad navem primariam ecclesiae. Presbyter assistens Missale accipiet ac sustinebit apertum ante Episcopum stans aliquantum a latere, ne populo impediat prospectum Episcopi.

115. Si opus fuerit, collocabitur ante altare scabellum gradatum, quo conscenso, Sacrista tollet de pede Crucem, et postquam de altari descenderit, amovebitur scabellum. Diaconus, qui prope scabellum adstabit, acceptam Crucem tradet Episcopo, ita ut imago Crucifixi versa sit ad populum. Praedicti duo cantores approximabunt ad Episcopum, locum sumentes ferme post Diaconum vel Subdiaconum, iuxta positionem altaris.

116. Episcopus, recepta a Diacono Cruce, eodem adiuvante, deteget summitatem Crucis, quam sustinens utraque manu ante pectus, e Missali sustento a Presbytero assistente, cantabit verba *Ecce lignum Crucis;* praedicti duo cantores prosequentur reliqua, nempe *in quo salus mundi pependit*, et chorus cantabit *Venite, adoremus*. Omnes ad illa verba genuflectent, excepto Episcopo: Presbyter assistens librum claudet, ac genuflectet cum ceteris.

117. Expleto cantu verborum *Venite, adoremus*, consurgent omnes, et Episcopus cum Ministris supradictis eodemque ordine, ascendet in suppedaneum altaris, quo loco a Cele-

brante legitur epistola, et adiuvante Diacono, deteget caput Crucifixi cum brachio dextro, et brachium seu latus dexterum Crucis, et cantabitur *Ecce lignum*, ut prima vice, animadvertendo, ut vox tollatur hemitonio, omnesque ut antea flectent genua.

118. Post secundam adorationem, Episcopus cum omnibus Ministris suis, ut in prima, veniet ad medium altaris, deteget Crucem ex toto, vocemque elevans altero hemitonio, cantabit tertia vice *Ecce lignum* etc., omnesque in genua procumbent, eoque statu manebunt post *Venite, adoremus*.

119. His verbis a choro cantatis, Episcopus solus, comitante Caeremoniario, descendet de altari, deferens Crucem ad pulvinum praeparatum super tapetum violaceum in presbyterio aut in nave ante altare, ut supra declaratum est. Ibi genuflectet, Crucem deponet super pulvinum, ac si opus fuerit, in summitate et in extremitate ligabit eam taeniis appositis.

120. Episcopus assurget, genuflexionem conficiet ad Crucem, et redibit ad altare, in quo statim reponetur faldistorium, ibique aderit cubicularius Episcopi. Assurgente Episcopo, ceteri etiam omnes consurgent: Ministri autem, qui aderunt ad altare, assurgent et genuflexionem conficient una cum Episcopo versus Crucem in pulvino positam, et Diaconus cum Subdiacono occurrent ei, reducturi eundem ad faldistorium. Presbyter assistens recedet de altari, et Missale tradet cappellano a libro. Prope faldistorium aderit cappellanus cum mitra.

121. Reverso ad altare Episcopo, clericus unus collocabit a dextra Crucis lancem seu pelvim ad excipiendas oblationes.

122. Episcopus cum Ministris veniet ad faldistorium, et in ipso sedebit. Diaconus reponet ei pileolum et mitram: sedenti autem cubicularius educet calceos. Episcopus in adoratione Crucis dimittet manipulum, itemque Ministri (1). Diaconi assistentes praesto erunt prope faldistorium: Caeremoniarius deferet bursam cum oblatione facienda ab Episcopo.

123. Episcopus, dimissis calceis, assurget, et recedentibus Diacono ac Subdiacono, succedent in assistentiam illius Diaconi duo assistentes, inter quos descendet de altari, cumque ipsis procedet usque ad extremitatem tapeti, incedens a sinistris suis, et extra tapetum ipsum. Quum eo ven-

(1) Vide alteram notam ad pag. 251, n. 321, lib. I.

tum erit, secundus Diaconus assistens tollet ei mitram et pileolum; caudatarius autem dimittet syrmam eius, ut humi defluat. Duo Diaconi cum caudatario celeriter recedent, redeuntes ad principium seu summitatem tapeti, sed extra ipsum et ad dexteram.

124. Episcopus cum Caeremoniario tantum, qui eum comitabitur, genua submittet in extremitate tapeti, ac brevi tempore orabit: assurget, ac procedens ulterius, genua flectet in medio, brevi orans, ut supra: rursus assurget, et progrediens ante Crucem, genua flectet, et post brevem orationem, se inclinabit, et osculabitur Crucifixum. Postea bursam cum oblatione a Caeremoniario accipiet, eamque ponet in lance.

125. Assurget Episcopus, et genuflexione facta uno genu ad Crucem, recedet extra tapetum, ubi aderunt Diaconi assistentes cum caudatario, primusque Diaconus assistens reponet ei pileolum cum mitra; tum medius inter ipsos redibit ad altare, nullam ibi faciens reverentiam, absente Cruce.

126. Clerus in choro stabit, dum Episcopus adorabit Crucem. Statim ac Episcopus de altari discedet iturus ad adorationem Crucis, cantores incipient cantare improperia, eaque continuabunt toto adorationis tempore.

127. Dimittente, ut supra, calceos Episcopo, dimittent etiam Canonici; Ministri autem deponent illos in stallis suis, quando Episcopus eos deponet (1).

128. Post Episcopum procedent ad adorandam Crucem hoc ordine: Presbyter assistens, medius inter Diaconum et Subdiaconum: tum Dignitates: Canonici Presbyteri: Diaconi assistentes: Canonici Diaconi: Canonici Subdiaconi: Subdiaconus paratus de numero Beneficiariorum, qui gestaverit Crucem archiepiscopalem, si Celebrans erit Archiepiscopus, secus parabit se propter processionem post adorationem: Beneficiarii seu Mansionarii: Subdiaconus crucifer paratus, si ad huiusmodi officium alter ex chori cappellanis eligatur: cappellanus a mitra et alter etiam a libro, nisi occupatus erit in officio suo: clerici seminarii: Magistratus: laici nobiles: familiares nobiles Episcopi: populus, pro quo deligentur duo pluresve clerici, qui confusionem prohibeant in exsequendis tribus genuflexionibus praescriptis.

(1) Servari potest usus, quo, praeter Celebrantem, a nullo alio dimittantur (S. R. C., n. 2769, X, 5).

129. In eadem adoratione non dimittentur paramenta a Ministris sacris, neque a Canonicis quidem et ceteris, qui eis erunt induti, quum hac in re sit explicita Caeremonialis dispositio; alioquin superesset eisdem solus amictus. Omnes illi, qui ad adorationem accedent, servabunt ordinem Episcopo praescriptum: nisi quod ad vitandam actionis prolixitatem, poterit alius ordo observari, videlicet, quando primi aderunt ad Crucem, secundi genuflectent in medio tapeto, tertii genuflectent in principio illius. Quapropter opportunum esset, ut deligerentur clerici sex, qui adessent a lateribus tapeti et eo loco quo facienda erit genuflexio, ut ordine debito ritus iste servetur.

130. Advertatur, quod Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus non accedere ad adorationem debent, nisi quum discesserit Episcopus, rediturus ad altare.

131. Notandum etiam, quod incedere bini debent ad adorationem, ac si quo in ordine, ex. gr. Canonicorum, aut alio, dispar esset numerus, ultimo loco accedent terni: sic Subdiaconus crucifer, si erit Beneficiarius, ibit cum primo Beneficiario, alioquin post ipsos incedet: cappellanus a mitra cum primo clerico seminarii, idemque de Magistratu dicendum et laicis nobilibus.

132. Episcopus, ad altare reversus, sedebit in faldistorio, et cubicularius ei calceos statim reponet, deinde cum ceteris familiaribus recedet. Episcopus mitra nudabitur a secundo Diacono assistente, et a primo reponetur ei planeta, mitra et gremiale. Haec actio adimplebitur a praedictis Diaconis, siquidem Ministri seu Diaconus et Subdiaconus, quorum esset, aderunt ad Crucis adorationem.

133. Hoc tempore, a clerico aliquo detegetur Crux archiepiscopalis vel processionalis; itemque a clericis aliis detegentur Cruces, quae aderunt in ecclesia.

134. Episcopo, post resumptam planetam et mitram, se sistet cappellanus cum Missali, qui, accedens ad altare, advertet ut genuflectat versus Crucem super pulvinum positam; Episcopus autem leget improperia (1).

(1) Quum improperia legenda sint cum Ministris, quod ad divisionem illorum spectat, observari poterit ordo notatus lib. III, cap. V, n. 65 et seqq. huius Manualis, qui ordo desumptus est ex Memoriali Rituum a S. Rituum Congregatione adprobato. A.

135. Quando ad altare redibunt sacri Ministri post adorationem Crucis, discedent Diaconi assistentes, et accedent ad illam adorandam; in eorum autem locum succedent Ministri praedicti.

136. Crucis adorationis tempore, advertentur quae sequuntur:

137. Subdiaconus crucifer, nisi erit paratus, postquam adorationem peregerit, perget in sacristiam, se parabit amictu, alba, cingulo et planeta plicata nigri coloris, tum redibit in chorum, et apud abacum consistet.

138. Mansionarii octo numero, postquam adoraverint Crucem, recedent in sacristiam, induent sibi pluviale nigri coloris, et revertentur in chorum, incessuri in processionem.

139. Octo cappellani, gestaturi intorticia, postquam Crucem adoraverint, accedent ad sacellum, in quo adest expositum SS. Sacramentum, ibique exspectabunt, accipient intorticia ardentia, et genuflectent a lateribus altaris vel alio loco, quando illuc perveniet processio.

140. Duo thuriferarii accipient thuribula cum naviculis eaque deferent in sacristiam, et ignem in eis accommodabunt; alter ipsorum perget in sacellum, ubi expositum adest SS. Sacramentum, consistens in latere epistolae, adveniente processione; alter autem redibit ad altare, seque sistet apud abacum.

141. Sacrista genuflexorium seu faldistorium ex hoc sacello iubebit amoveri, et sacellum ipsum vacuari populo, quum eo perventura sit processio. Idem Sacrista aderit in hoc sacello, veniente Episcopo, et secum retinebit stolam nigri coloris, quum aperire debeat SS. Sacramenti custodiam.

142. Sub finem adorationis, accendentur ab acolythis sex cerei altaris, binae acolythorum candelae, et cerei sive intorticia ad tribunam aut balaustrium.

143. Quum Episcopus legere improperia desierit, cappellanus a libro reponet Missale in altari, et debitis peractis genuflexionibus, revertetur ad locum suum.

144. Diaconus et Subdiaconus, prope finem adorationis, cum reverentia ad Episcopum et genuflexione versus Crucem, approximabunt ad altare, et super mensam expandent tobaleam, quae principio posita fuit complicata. Subdiaconus redibit ad Episcopum: Diaconus descendens a latere de altari, accedet ad abacum, et bursam cum corporali et purificatorio acceptam afferet ad altare, quo priusquam ascendat, genufle-

xionem faciet versus Crucem, et quum venerit in suppedaneum, reverentiam ad Episcopum; deinde in media mensa explicabit corporale, ponens purificatorium prope ipsum. Caeremoniarius aut clericus quispiam afferet ad altare vasculum aquae propter purificationem.

145. Diaconus, postquam explicaverit corporale, redibit ad dexteram Episcopi, et cappellanus a libro acceptum ex altari Missale cum cussino, peragens debitas reverentias, transferet in cornu evangelii.

146. In promptu etiam erunt ministri pro lotione manuum Episcopi.

147. Expleta Crucis adoratione, Diaconus de altare descendet, ut Crucem ad altare reportet: secundus Diaconus assistens gremiale et mitram tollet Episcopo, qui genua flectet in pulvino sibi apposito a clerico. Sacrista aderit in suppedaneo altaris, et si opus erit, reponetur scabellum gradatum. Diaconus genuflexus ante Crucem solvet taenias, acceptamque utraque manu reportabit ad altare. Cum Episcopo in genua procumbent ceteri omnes. Diaconus deferens Crucem, quum pervenerit in suppedaneum altaris, tradet eam Sacristae, qui altare conscendet, eamque pedi imponet: hoc tempore genuflectet etiam Diaconus.

148. Reposita suo loco Cruce, removebitur scabellum gradatum: Episcopus assurget, ac sedebit; Diaconus reponet ei mitram. Pulvinus reponetur in infimo gradu.

149. Se sistent Ministri lotionis, et Episcopus lavabit manus, ei ministrante mantile Presbytero assistente, illi autem discedent cum debitis genuflexionibus.

150. Lavante manus Episcopo, genuflectent omnes, exceptis Canonicis.

151. Clerici amovebunt tapetum cum pulvino cumque velo adhibito in adoratione et lancem cum oblationibus.

152. Se sistet Episcopo thuriferarius, et Episcopus incensum, ministrante Presbytero assistente, demittet in thuribulum cum benedictione (1).

153. Ordinabitur processio, quae recta perget ad sacellum, in quo aderit expositum SS. Sacramentum. Praeibunt clavigeri vel claviger ecclesiae, si aderunt. Thuriferarius cum thuribulo. Subdiaconus paratus, qui gestabit Crucem detectam, medius

(1) Id e Caerem. Epp. deducitur, lib. II, cap. XXV, n. 39: « Episcopus sedens lavat manus, et imponit thus in thuribulum, more solito ». A.

inter duos acolythos cum candelabris, ardentibus candelis. Cantores. Clerici seminarii. Beneficiarii seu Mansionarii. Octo Mansionarii seu Beneficiarii parati nigris pluvialibus, delaturi baldachinum. Canonici Subdiaconi induti paramentis, videlicet amictu et planeta plicata nigri coloris. Canonici Diaconi parati, ut supra. Canonici Presbyteri induti amictu et planeta nigra. Dignitates cum amictu et pluviali nigro. Sequetur Subdiaconus solus paratus planeta plicata nigri coloris. Post ipsum, Diaconus paratus stola latiori nigra a sinistris Presbyteri assistentis pluviali nigro parati. Tum Episcopus medius inter Diaconos duos assistentes, sequente caudatario, qui syrmam vestis eius sustentabit, et duobus cappellanis a mitra et a libro. Familiares nobiles Episcopi ultimo loco sequentur. Si Celebrans esset Archiepiscopus, thuriferarius, Subdiaconus cum Cruce et acolythi antecedent clerum paratum tantum, et imago Crucifixi versa erit ad Archiepiscopum.

154. Omnes illi, qui in processionem incedent, excepto Subdiacono gestante Crucem,* et acolythis, priusquam exeant de presbyterio, genuflexionem ad Crucem altaris maioris uno tantum genu conficient.

155. Episcopus, innuente Caeremoniario, surget de faldistorio, quod statim ab altari amovebitur, descendet ante altare, et a Diacono nudabitur mitra. Tum genuflexionem ad Crucem altaris simul cum Ministris et Assistentibus conficiet, et resumpta mitra quae a Diacono ei reponetur, in processionem incedet.

156. Quum processio pervenerit ad sacellum, in quo expositum aderit SS. Sacramentum, ita disponetur clerus, ut facile possit redigi in ordinem; quocirca, qui primi proficisci debebunt, propiores erunt ingressui; sic etiam in plures ordines disponi poterunt, iuxta loci capacitatem.

157. Quicumque in sacellum ingredietur, excepto Subdiacono gestante Crucem,* cum acolythis, genuflexionem in medio ad SS. Sacramentum exsequetur utroque genu, deinde perget ad locum suum, ubi statim genua submittet; genuflexionem deinde utroque genu iterabit, quando a sacello discedet.

158. Thuriferarius approximabit ad altare in latus epistolae: Subdiaconus cum Cruce et acolythis poterit consistere in latere epistolae aut evangelii, vel etiam prope aditum sacelli: Mansionarii cum pluvialibus consistent in aditu sacelli, et clerici duo transferent illuc baldachinum hastile statim

ac Episcopus intraverit in ipsum sacellum. Aderunt etiam a lateribus altaris thuriferarius alter cum thuribulo, Sacrista et cappellani octo seu clerici cum intorticiis ardentibus e cera alba, ut superius dictum est. Canonici occupabunt locum sibi attributum; Diaconus et Subdiaconus, quum simul venerint ante altare, ex una parte recedent, ut locum dent Episcopo transeundi. Presbyter assistens accedet ad gradus altaris versus dexteram Episcopi.

159. Episcopo, quum pervenerit prope altare, secundus Diaconus assistens tollet mitram et pileolum. Episcopus genuflexionem faciet utroque genu in pavimento sine pulvino, assurget et flectet genua in pulvino posito in infimo gradu. Diaconi assistentes genuflectent a lateribus eius; Presbyter assistens a dextris primi Diaconi assistentis; Diaconus et Subdiaconus a tergo Episcopi; post ipsos genuflectent cappellani a libro et a mitra.

160. Quum genua flexerit Episcopus, Sacrista, indutus superpelliceo, et stola nigri coloris collo imposita, conscendet altare, et aperiet custodiam, in qua asservabitur SS. Sacramentum.

161. Episcopus brevi orabit, deinde assurget, ac ministrante Presbytero assistente, incensum imponet in utrumque thuribulum sine benedictione. Genuflectet rursus, et accipiens a Presbytero assistente thuribulum, triplici ductu SS. Sacramentum thurificabit; qua in actione Diaconi assistentes planetam Episcopi attollent.

162. Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti, et Caeremoniarius eius humeris imponet velum humerale albi coloris, quod ei firmabitur ante pectus a secundo Diacono assistente (1).

163. Diaconus primus assistens cum debitis genuflexionibus ascendet ad altare, extrahet de custodia Calicem, in quo asservatur SS. Sacramentum, et Episcopo tradet illum. Diaconus praedictum Calicem accipiet, apponens dexteram cuppae, sinistram infra pedem. Episcopus, quum ei presentabitur Calix a Diacono, reverentiam faciet Sacramento. Calicem accipiet, dexteram imponens Patenae et sinistram applicans nodo infra cuppam, et assurget; Diaconi assistentes extremitates anteriores veli humeralis conducent super manus Episcopi. Diaconus primus genuflectet, et Episcopus ad populum

(1) Vide notam ad n. 170, pag. 429.

convertetur, medius inter Diaconos assistentes; cantores immediate intonabunt hymnum *Vexilla Regis prodeunt*, cantu gregoriano vel polyphono (1).

164. Ordinabitur processio per ecclesiam, incedens per navem primariam ad altare maius. Antecedent clavigeri seu claviger ecclesiae. Subdiaconus paratus, qui Crucem gestabit medius inter duos acolythos cum candelabris, ardentibus candelis. Cantores. Clerici seminarii. Beneficiarii seu Mansionarii. Canonici Subdiaconi. Canonici Diaconi. Canonici Presbyteri. Dignitates, manente in singulis coetibus lege alias innuta de numero dispari. Si Celebrans esset Archiepiscopus, deferetur Crux cum acolythis ante Canonicos paratos. Sequentur octo cappellani cum intorticiis ardentibus, gestantes intorticium dextera qui dextrorsum, sinistra qui sinistrorsum incedent. Subdiaconus. Diaconus cum Presbytero assistente a dextris. Duo thuriferarii cum thuribulis. Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, gestans SS. Sacramentum sub umbraculum hastile sustentum a Mansionariis octo indutis pluviali nigri coloris. Sequentur caudatarius sustentans syrmam eius, et duo cappellani a mitra et libro. Ultimo loco incedent familiares nobiles Episcopi.

165. Quum processio pervenerit ad presbyterium, acolythi deponent candelabra super abacum, et in genua procumbent. Subdiaconus firmabit Crucem in basi, ibique consistet, paramenta suo tempore dimissurus cum ceteris. Clerus, quum venerit in chorum, non petet subsellia sua, sed instar circuli disponetur in presbyterio, et in plures ordines, ita ut digniores sint versus altare, dummodo id sinat amplitudo loci, secus seminarium et Beneficiarii poterunt locum suum adire, et Canonici tantum stabunt in presbyterio circa altare in modum circuli, ut supra declaratum est. Cappellani cum intorticiis consistent a lateribus altaris, quaterni ex utraque parte, alter contra alterum. Nemo genuflexionem faciet ad Crucem altaris, quia SS. Sacramentum defertur in processionem. In aditu presbyterii removebitur umbraculum hastile, quod acceptum a clericis duobus applicabitur parieti ecclesiae. Octo mansionarii poterunt consistere prope Canonicos. Thuriferarii locum sument a lateribus altaris, advertentes, ne impediant actiones quae sequuntur. Subdiaconus consistet in

(1) Caerem. Epp., lib. II, cap. XX, n. 4.

infimo gradu a laeva, Diaconus a dextra (1); Diaconi vero assistentes progressum ante altare Episcopum relinquent medium inter Ministros praedictos. Presbyter assistens se sistet a dextra altaris in eodem gradu, sed locum relinquet Diacono.

166. Quum Episcopus pervenerit ante altare, Diaconus genua flectet ante ipsum, in plano, Sacramentum adorabit, et detrahet Sacramento velum humerale, accipiet Calicem cum Sacramento, assurget, et exspectabit dum Episcopus in eodem plano genuflectat ipsumque adoret (2). Diaconi assistentes de humeris Episcopi tollent velum humerale, quod recipietur a clerico et ad abacum referetur, postea genuflectent a tergo Episcopi, * qui super pulvino, in infimo gradu, cum Subdiacono genua flexerit. Diaconus deferet Sacramentum super altare, ponet ipsum in medio corporali, solvet taeniam qua velum ligatum erat ad nodum, velumque expandet diligenter, ne decidat Patena. Iterabit genuflexionem, et redibit ad dexteram Episcopi, qui assurget, atque incensum, ministrante Presbytero assistente, imponet sine osculis in thuribulum. Rursus Episcopus genuflectet super pulvinum, et accepto a Presbytero assistente thuribulo, SS. Sacramentum triplici ductu thurificabit, dum interea Ministri antedicti attollent eius partem posteriorem planetae. Episcopus thuribulum Presbytero assistenti restituet, ille autem thuriferario.

167. Duo thuriferarii procedent ante altare, et genuflexionem conficient ad Sacramentum. Alter ipsorum discedet relaturus thuribulum in sacristiam, alter accedet ad abacum, ubi renovabit ignem in thuribulo, si opus fuerit, ibique manebit propter thurificationem altaris.

168. Thurificato SS. Sacramento, Episcopus assurget, ac remoto pulvino, ascendet ad altare inter Ministros, habens Presbyterum assistentem a sinistris, Diaconum a dextris et a dextris Diaconi Subdiaconum. Presbyter assistens adstabit Missali, actiones Episcopo indicaturus. Cappellanus a libro sequetur ad altare Presbyterum assistentem, ut coadiuvet ipsum.

169. Conscenso suppedaneo, Episcopus simul cum Ministris genuflectet ad Sacramentum, ac si adhiberetus alter Calix di-

(1) Lege potius ante infimum gradum (S. R. C., n. 4198, XIII).
(2) S. R. C., n. 4198, XIV.

versus ab illo in quo custodietur SS. Sacramentum, Subdiaconus illum accipiet ex abaco et afferet ad altare.

170. Acolythus unus sequetur Subdiaconum, vel etiam quando Ministri ad altare ascendent, afferet ampullas vini et aquae, praeterea in pelvicula aderit patera ad praegustationem faciendam. Sacrista indutus superpelliceo sequetur acolythum.

171. Diaconus velum album tollet de Calice; Patenam accipiet ac manu sustinebit, sed intra limites corporalis. Sin autem adhiberetur alter Calix, amota Patena ab illo, in quo custodietur Sacramentum et posita seorsim, accipiet Patenam et sustinebit, ut supra. Episcopus Calicem palla nudabit, et acceptum cochleare aut Patenam cum manubrio, in qua intra Calicem aderit s. Hostia, ponet, quin eam tangat, super Patenam a Diacono sustentam, vel si s. Hostia erat in Calice, invertet ipsum leviter super Patenam; sin extrahi Hostia non ita facile posset, attollet eam digito, cavens ne frangat ipsam neve digitos Diaconi attingat eadem. Episcopus relinquet Calicem super corporali, ac si uteretur altero Calice, qui non opus esset ut purificaretur, hic amovebitur ab altari.

172. Diaconus sine osculis Patenam tradet Episcopo, qui Patena accepta, ponet s. Hostiam super corporale, nullum faciens Crucis signum, et Patenam statuet super corporale a dextris suis, versus Crucem. Si digitis s. Hostiam attigerit extrahens de Calice, antequam accipiat Patenam cum s. Hostia, purificabit illos in vasculo, et absterget purificatorio.

173. Diaconus accipiet Calicem (quem, si fuerit idem in quo custoditum fuit Sacramentum, non absterget purificatorio), et in eum infundet vinum, quod prius simul cum aqua praegustaverit Sacrista. Subdiaconus duas tresve aquae guttas in Calicem infundet, benedictionem tamen non petens. Acolythus ampullas cum patera ad abacum reportabit.

174. Diaconus Calicem accipiet, ac sine osculis tradet Episcopo, qui manu acceptum ponet super corporale, nihil dicens nullumque faciens Crucis signum. Diaconus Calicem palla cooperiet. Thuriferarius ascendet ad altare.

175. Curabitur etiam, ut praesto sint Ministri lotionis manuum Episcopi.

176. Postea Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus genuflexionem conficient ad Sacramentum. Presbyter assistens

transibit ad Episcopi dextram, et genuflexionem iterabit. Diaconus et Subdiaconus se sistent a tergo Episcopi super gradus altaris. Presbyter assistens, quando adstabit dextrae Episcopi, genuflexione ad Sacramentum iterata, et sumpta navicula, ministrabit incensum Episcopo, qui sine benedictione illud imponet in thuribulum a thuriferario sustentum. Interea Diaconus et Subdiaconus accedent ad latera Episcopi. Presbyter assistens a thuriferario accipiet thuribulum, quod tradet Episcopo, eoque tradito, recedet in latus epistolae. Diaconus et Subdiaconus, adstantes ad latera Episcopi, partem posteriorem eius planetae sublevabunt.

177. Episcopus Oblata et Crucem, quemadmodum in aliis Missis, adolebit, recitans verba eadem voce intelligibili. Cappellanus a libro, quando Episcopus adolebit Crucem, ascendet ad altare, et ab ipso amovebit Missale cum cussino, repositurus post thurificationem.

178. Episcopus, expleta thurificatione, thuribulum tradet Diacono et hic thuriferario, qui reportabit illud in sacristiam.

179. Episcopus, restituto thuribulo, descendet in primum gradum altaris, et consistens a latere, ne tergum vertat Sacramento, lavabit manus, non recitans psalmum *Lavabo*, et Presbyter assistens ministrabit ei mantile sine osculis, sustinentibus extensum alterum mantile Diacono et Subdiacono, qui adstabunt ei a lateribus.

180. Deinde Episcopus, et a sinistris eius Presbyter assistens, et post eum Diaconus, et post Diaconum Subdiaconus, ascendent ad altare, videlicet, Episcopus cum Presbytero assistente in suppedaneum, Diaconus in gradum primum infra suppedaneum, et Subdiaconus in infimum sive ultimum; quumque pervenerint in medium, genuflexionem ad Sacramentum conficient.

181. Episcopus, inclinatus et manibus iunctis super altare, dicet orationem *In spiritu humilitatis* etc. Tum genuflectet ad Sacramentum, et se convertens aliquantulum super dexteram suam, quin compleat circulum, dicet manibus expansis *Orate, fratres, ut meum* etc. Subdiaconus non respondebit *Suscipiat* etc. Si altare esset ad Orientem versum, Episcopus non convertetur.

182. Iterata genuflexione, Episcopus cantu feriali subiunget *Oremus. Praeceptis salutaribus* etc., iunctis manibus, et *Pater noster*, manibus apertis. Responso a choro *Sed libera nos a malo*, dicet secreto *Amen*: prosequetur deinde iunctis

manibus et voce intelligibili orationem *Libera nos* (1), nec signabit se ad illa verba *Da propitius pacem* etc. In fine orationis huius, Diaconus veniet ad Episcopi dextram, et genuflectet in extremo suppedaneo: Subdiaconus genibus innitetur loco suo a tergo Episcopi, Presbyter assistens genua submittet a sinistris Episcopi in extremitate suppedanei.

183. Completa oratione praedicta, Episcopus genuflexionem faciet, dextera accipiet Patenam, cui superponet s. Hostiam. Tum sinistra accipiet Patenam, et dextera s. Hostiam, quam sustinebit elatam super Patenam, et dextera elevabit aliquantulum in altum s. Hostiam, ita ut conspici possit ab adstantibus. In elevatione ista Diaconus non attollet planetam, nec thurificabitur Sacramentum, nec pulsabitur crotalum (2).

184. Dum Episcopus inclinabit s. Hostiam, assurgent Subdiaconus, Diaconus et Presbyter assistens. Hic redibit ad Missale, Diaconus statim deteget Calicem, et Subdiaconus stabit loco suo. Episcopus, Hostiam non reponens super Patenam nec faciens alteram genuflexionem, ponet illam supra Calicem, et dimissa Patena, quam sustinebat sinistra, ante pedem Calicis, dividet s. Hostiam in tres partes, ut in aliis Missis ponet binas partes maiores super Patenam, et particulam intra Calicem, quae immergetur vino, nullum faciens Crucis signum nec proferens verbum ullum. Diaconus cooperiet Calicem, et Episcopus cum Diacono genuflectent ad Sacramentum.

185. Episcopus, manibus iunctis super altare, dicet orationem *Perceptio Corporis tui* etc., genuflectet post orationem, Patenam cum s. Hostia accipiet, dicens *Panem coelestem* etc., et pectus tribus vicibus percutiens, tribus etiam vicibus dicet *Domine, non sum dignus, ut intres* etc. Postea se signabit, dicens *Corpus Domini nostri* etc., et communicabit.

186. Non ascendet Subdiaconus ad dexteram Diaconi (3), sed eo tempore ad altare ascendet acolythus cum ampullis vini et aquae in pelvicula. In promptu etiam erunt Ministri lotionis.

---

(1) In tono orationis Missae ferialis, cui chorus respondet *Amen* (Rubr. Missal., hoc loco).

(2) Non videmus cur abstinendum sit ab elevatione planetae, hoc in casu, cum eam requirere videatur etiam unius brachii elevatio, uti fit in altaris thurificatione.

(3) S. R. C., n. 3769, IV.

187. Quum Episcopus communicaverit, Diaconus deteget Calicem, et facta genuflexione, Episcopus fragmenta ex corporali colliget Patena, eaque dimittet in Calicem; item, si adhibitum fuerit cochleare in Calice ad reponendam s. Hostiam, abstergetur diligenter a fragmentis, quae ab Episcopo in Calicem demittentur. Episcopus Calicem accipiet, et quin se signet aut proferat formulam ullam, se communicabit particula s. Hostiae et vino, quod erit in Calice.

188. Consurgent cappellani cum intorticiis, et redibunt in sacristiam. Item assurgent Canonici et ceteri de clero, et se recipient ad subsellia. Cappellanus a mitra accedet ad altare.

189. Episcopus, non abscedens a medio altaris, vino et aqua digitos purificabit super Calicem, nihil dicens, infundente vinum et aquam Diacono, non ministrante ampullas Subdiacono,* qui loco suo manebit. Episcopus sumet ablutionem nihil dicens.

190. Acolythus ampullas ab abacum reportabit, et Subdiaconus ascendet in cornu evangelii ad abstergendum Calicem, quem postea referet ad abacum cum corporali, Patena, palla et purificatorio, exsequens hanc actionem celeriter.

191. Quum Subdiaconus amoverit Calicem ab altari, et de suppedaneo discesserit, Presbyter assistens admovebit Missale ad medium altaris, et Episcopus aliquantulum inclinatus et iunctis manibus dicet intelligibili voce orationem *Quod ore sumpsimus* etc.

192. Presbyter assistens claudet librum, quem relinquet super altare. Diaconus mitram reponet Episcopo, qui transibit in cornu epistolae super suppedaneum, et manus lavabit nihil dicens. Presbyter assistens porriget ei mantile.

193. Ad lotionem manuum Episcopi genuflectent omnes, exceptis Canonicis.

194. Lotis manibus, Episcopus descendet de gradibus altaris, et convertetur ad ipsum. Diaconus ei tollet mitram, et Episcopus cum Ministris genuflexionem conficient ad Crucem altaris. Diaconus mitram reponet Episcopo, qui minime donans benedictionem clero, ascendet ad thronum, comitantibus Ministris praedictis, sequentibus Diaconis assistentibus et clericis, qui referre paramenta Episcopi debebunt. Ascendet illuc etiam cubicularius cum cappa.

195. Hoc ipso tempore, clerici delegati exuendis Canonicis reportabunt canistros cum eorum insignibus canonicalibus.

196. Presbyter assistens et Diaconi assistentes, comitati Episcopum ad thronum, se recipient ad loca sua, ubi sacra paramenta dimittent ac resument habitum choralem, ibique consistent neque ad thronum revertentur. Hoc ipsum facient ceteri Canonici. Mansionarii, qui detulerunt hastas baldachini et Subdiaconus Crucis delator recedent in sacristiam ad paramenta dimittenda.

197. Diaconus et Subdiaconus, manentes in throno cum Episcopo, deponent Diaconus stolam latiorem cum manipulo, Subdiaconus planetam plicatam cum manipulo, deinde Episcopum exuent paramentis, quae a clericis reponentur super altare. Cappellani quoque a mitra et a libro, relicta mitra in altari et Missali in abaco, recedent in sacristiam ad pluvialia dimittenda.

198. Episcopus, quum omnia paramenta sacra dimiserit, resumet cappam, quae ipsi imponetur a cubiculario, et extremitas posterior vestis talaris alligabitur. Caeremoniarius ei cappam explicabit. Ministri, cum debita reverentia ad Episcopum et genuflexione ad Crucem, recedent in sacristiam ad sacras vestes dimittendas, et resumptis indumentis choralibus, revertentur in chorum.

199. Episcopus sedebit, et caputio cooperiet caput. Hoc tempore acolythi ex abaco et altari tollent sacram supellectilem et omnia paramenta, quae adhibita sunt in Missa, ac tum ex abaco, tum ex altari tollent etiam tobaleam, relictis accensis cereis. Clerici duo faldistorium cum pulvinis ante altare constituent.

200. Post haec, Episcopus, dimisso de capite caputio, assurget, dicet secreto *Pater noster* et *Ave, Maria*; tum signo a Caeremoniario dato cantori, qui aderit in parte hebdomadario opposita, initium fiet antiphonae primae Vesperarum, quae recitabuntur alternatim ac sine cantu, ut n. 202, art. I, cap. XIV libri ac tit. huiusce. Prima antiphona recitata, Episcopus sedebit, caput cooperiet caputio, et cum eo sedebit etiam chorus. Consurget postea chorus et Episcopus, qui caput nudabit caputio, quando incipietur *Magnificat*. Ad repetitionem antiphonae cantici *Magnificat* descendet de throno Episcopus, et extremitatem cappae tractans humi perget ad faldistorium, ubi genuflectet ad antiphonam *Christus factus est* etc. Post *Miserere* autem, genibus flexis recitabit orationem *Respice* cum conclusione tacite, e libro ipsi obiecto a cappellano. Si sermo post evangelium non habitus fuerit, quando in fine

Vesperarum Episcopus ad faldistorium descendet pro recitando *Miserere*, accedet ad Episcopum Presbyter assistens, qui post orationem *Respice* assurgens convertetur ad populum, et publicabit Indulgentiam, legens alta voce formulam consuetam.

201. Postremo assurget, ac genuflexione ad Crucem facta, discedet de ecclesia, eodem ordine, quo venit, associatus a clero, ac si fuerit Archiepiscopus, antecedet eum Crux archiepiscopalis.

Animadversio

Pro Matutino tenebrarum huius diei.

202. Observabitur totum id, quod pridie descriptum fuit, ea tantum animadversione, ut Episcopus genuflectat ad Crucem, neque ulla reverentia ad chorum fiat.

Articulus II.

De assistentia ab Episcopo praestanda functionibus feriae sextae in Parasceve ab Episcopo extraneo peragendis.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ad altare, in quo expositum erit SS. Sacramentum. — 1. Praeparabitur faldistorium, vel genuflexorium sine strato cum duobus pulvinis tantum e panno violaceo.

2. Velum humerale album, nobile, pro Episcopo.

3. Intorticia octo numero e cera alba pro cappellanis, qui gestare illa in processionem debebunt.

4. Pulvinus sericeus niger in infimo gradu altaris pro Episcopo.

5. Pulvinus alter niger sericeus pro Episcopo celebrante, super infimum gradum altaris, in latere epistolae.

6. Scabellum gradatum in commodum Sacristae, si opus fuerit, ad aperiendam custodiam SS. Sacramenti.

7. Clavis urnae super mensam altaris cum corporali explicato in media mensa.

8. Stola nigri coloris pro Sacrista, qui debebit urnam seu custodiam SS. Sacramenti aperire.

9. Extra sacellum, umbraculum hastile albi coloris.

In sacristia. — 10. Paramenta nigri coloris pro sacris Ministris, videlicet, pluviale pro Presbytero assistente, binae planetae plicatae, stola una et manipuli duo, cingula duo, albae et amictus pariter duo pro Diacono et Subdiacono.

11. Urceus et pelvis argentea et mantile in lance pro Episcopo celebrante, simul cum Canone pontificali.

12. Super altare sacristiae disponentur paramenta coloris item nigri pro Celebrante, videlicet manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo nigri coloris, Mitra linea albi coloris cum laciniis rubris in vittis, et velum seu vimpa pro cappellano a mitra prope paramenta. Notandum, quod paramenta, hac die adhibenda, oporteret ut essent simplicia, idest sine opere phrygio aut ornamentis, quae conveniunt solemnitatibus.

13. Superpellicea, quae satis sint pro clericis inservientibus.

14. In media sacristia, sedes cameralis instructa corio, pro Episcopo celebrante.

15. Amictus, albae, cingula, manipuli et stolae nigri coloris, tria omnia numero, pro cantoribus passionis, et liber passionis instructus veste et signaculis nigri coloris.

16. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, si Aqua benedicta conservabitur in fontibus lustralibus ecclesiae.

Ad altare maius. — 17. Altare erit nudum ex toto, et aderunt sex candelabra ex cupro aut ex aere vel ex alia materia fusci coloris, cum cereis luteis sive e cera communi. Inter candelabra erit Crux eiusdem materiae, insistens pedi alto et aequali candelabris: Crux autem esto levis in commodum Episcopi celebrantis, et cooperietur velo e serico nigro (1), iam ita aptato, ut facile detrahi possit, ideoque posset esse circumsutum, praeterquam in brachio dextero et in summitate, quae clausa erit globulis nigris aut uncinulis.

18. Ante gradus altaris, in latere epistolae, praeparabitur faldistorium nudum, in quo sedebit Celebrans, et in sedili aderit simplex pulvinus e serico nigro, sine ullu aureo ornamento.

19. Ante altare statuetur faldistorium, in quo genuflectet Episcopus, et instruetur duobus tantum pulvinis e panno violaceo.

20. A laeva huius faldistorii ponetur scabellum nudum,

(1) Vide notam ad n. 21, pag. 463.

aequale scabellis throni, et ante scabellum praeparabitur pulvinus convestitus serico nigro aequali paramentis, adhibendus a Celebrante.

21. In latere evangelii super basi firmabitur Crux processionalis, contecta velo violaceo, ac si Ordinarius esset Archiepiscopus, praeparabitur basis tantum.

In abaco. — 22. Abaci erunt nudi, et sternentur sola tobalea linea, quae cooperiat tantum planum superius, nec pendeat ullo modo a lateribus.

23. In abaco, posito a latere epistolae pro Celebrante, disponentur res sequentes: duo candelabra cum candelis e cera communi seu lutea pro acolythis: urceus cum pelvi ex argento et lanx argentea cum uno aut duobus mantilibus pro Celebrante: ampullae vini et aquae in pelvicula: Calix argenteus cum purificatoriis, Patena, palla et corporali in bursa nigra; sin adhiberetur Calix, in quo custodietur SS. Sacramentum, praeparabitur tantum bursa nigra cum corporali et purificatoriis: vasculum aquae et purificatorium unum pro digitorum purificatione Celebrantis, si opus fuerit: cussinus niger aequalis paramentis, vel legile pro Missali: Missale pro Celebrante cum tegumento et signaculis nigri coloris; Epistolarium et Evangeliarium cum tegumento et signaculis, ut supra: tobalea altaris complicata, quae contegere mensam tantum debet, nec defluere ullo modo a lateribus: gremiale nigrum pro Celebrante, aequale ceteris paramentis: thuribula duo argentea cum naviculis similibus: pulvinus niger, in quo genuflectet Celebrans: stola latior nigri coloris pro Diacono: lanx argentea ad excipiendas oblationes, quae fient Cruci: formula Indulgentiarum.

24. In altero abaco, qui adhibebitur pro Episcopo Ordinario, ponetur pluviale nigrum cum stola simili, amictus, formale simplex, mitra damascena albi coloris et velum seu vimpa pro cappellano: Missale cum tegumento et signaculis nigris, pulvinus niger sericeus utendus ab Episcopo, quum paratus erit pluviali: Breviarium seu liber pro oratione *Respice* in fine Vesperarum.

25. Prope abacum ponetur tapetum maius e panno violaceo cum pulvino e serico villoso violacei coloris auro distinctum, et velum album sericeum acu pictum, cum ornamentis violaceis, adhibendum in Crucis adoratione (1). Velo albo, quod

(1) Vide notam in lib. II, ad pag. 218, n. 5.

firmatum erit super pulvinum, erunt taeniae e serico albo ad ligandam Crucem.

In presbyterio. — 26. Thronus erit ex toto nudus; aderit tantum pulvinus ex panno violaceo in sedili cathedrae: alter pulvinus similis applicabitur cathedrae ipsi, et adhibebitur pro genuflexionibus Episcopi. Aderunt duo scabella usitata pro Diaconis assistentibus.

27. Hastae cum gossypio cerato, ad accendendas debito tempore candelas.

28. Intorticia vel cerei e cera communi super sex candelabra maiora in aditu presbyterii.

29. Sedilia Canonicorum erunt totaliter denudata, sine ullo ornamento.

30. Prope altare in latere epistolae aderit scamnum consuetum pro Ministris, et ipsum destitutum omni ornamento.

31. Si opus erit, praeparabitur scabellum gradatum in usum Diaconi ad conscendendum altare, quum accipienda erit Crux.

32. Statuetur pulpitum nudum pro Concionatore, non longe a presbyterio.

§ 2. *In functione.*

33. Hora praestituta, recitabuntur in choro Horae minores, videlicet, Prima, Tertia, Sexta et Nona, sine cantu et submissa voce: cerei altaris exstincti sunto.

34. Hoc tempore, in sacristia Ministri se parabunt amictu, alba et cingulo; Diaconus autem induet etiam stolam Diaconalem.

35. Celebrans sedens in sede, dum se parabunt Ministri, assistentiam ei praestante Presbytero assistente, leget tantum orationes praescriptas ad paramenta, omittens orationes pro caligis, sandaliis et chirothecis, quae ista die non adhibentur, et reliquos psalmos ac preces. Clericus aliquis sustinebit ei librum apertum.

36. Quum Celebrans recitaverit orationes ad paramenta, Ministri de suo loco discedent, venient ante Celebrantem, eoque salutato, consistent a lateribus eius, nempe Diaconus a dextris et Subdiaconus a sinistris.

37. Praesto erunt familiares nobiles Celebrantis cum instrumentis lotionis manuum, iis autem absentibus, supplebunt clerici.

38. Interea distribuentur clericis paramenta Celebrantis.

39. Celebrans, adiuvantibus sacris Ministris eiusque etiam cubiculario, dimittet mozzetam et mantelletum, sibi educet de digito annulum, qui recipietur a Presbytero assistente.

40. Tum Celebrans, sedens et bireto cooperto capite, lavabit manus. Ministri sacri super eius genua sustinebunt extensum mantile.

41. Celebrans, lotis manibus, a Diacono quem adiuvabit Subdiaconus parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica et planeta.

42. Eodem tempore, Presbyter assistens induet sibi pluviale nigri coloris supra superpelliceum aut supra rochetum, si huius usu gaudebit.

43. Celebranti planeta induto Diaconus imponet mitram, Presbyter assistens inseret digito annulum sine osculis, postremo Subdiaconus brachio sinistro inducet manipulum.

44. Diaconus et Subdiaconus salutabunt eum, et venient quo loco sibi induerunt paramenta, ibique, adiuvantibus clericis, induent manipulum et planetam plicatam; tum redibunt ad Celebrantem, cui facta rursus reverentia, consistent a sinistris eius, nempe Diaconus a sinistris Celebrantis, Subdiaconus a sinistris Diaconi et Presbyter assistens a dextris Celebrantis.

45. Recitatis in choro Horis canonicis, pulsabitur crotalum ad fores sacristiae, ut detur Canonicis signum, adesse tempus associandi Episcopum, ut cap. IV libri V.

46. Si mos erit conservandi Aquam benedictam in fontibus lustralibus ecclesiae, aderit in limine ecclesiae clericus cum vasculo Aquae sanctae cumque aspersorio.

47. Episcopus descendet ad ecclesiam, ac si fuerit Metropolitanus, praeferetur ante eum Crux archiepiscopalis: quum ad limen ecclesiae pervenerit, asperget seipsum et adstantes, si mos hic vigebit, ut supra, secus actio ista omittetur.

48. Ingressus in ecclesiam Episcopus caput cooperiet caputio cappae; hoc autem die abstinebit a benedictione impertienda circumstantibus.

49. Ad sacellum, in quo aderit expositum SS. Sacramentum, quum advenerit, de capite sibi detrahet caputium, et progressus ad faldistorium vel genuflexorium, faciet genuflexionem utroque genu in pavimento nudo, genuflectet in faldistorio, ibique manebit orando, donec a Caeremoniario innuatur ei, ut assurgat.

50. Hoc tempore exibit e sacristia Celebrans, et procedet

ad altare maius: praeibunt clerici bini iunctis manibus, tum Subdiaconus, deinde Celebrans medius inter Presbyterum assistentem a dextris et Diaconum a sinistris, sequentibus cappellano a mitra, et altero, qui extremitatem posteriorem vestis eius sustentabit, postremo familiaribus nobilibus, siqui erunt ei.

51. Celebrans, progressus ad altare cum Ministris et clericis, reverentiam faciet ad Crucem, Ministri autem genuflexionem, nisi fuerint Canonici.

52. Celebrans ibit sessum ad faldistorium, habens a dextris Diaconum, a sinistris Subdiaconum. Presbyter assistens recedet et a latere consistet ante gradus altaris ex parte epistolae; clerici se sistent ante abacum.

53. Si lectio prima cantanda erit a Beneficiario aliquo, qui gaudeat usu cappae aut aliis insignibus choralibus, advertat Beneficiarius praedictus, ut cappam dimittat, induat superpelliceum, et praesto sit apud abacum statim ac perveniet Episcopus ad altare.

54. Caeremoniarius Episcopi, quum cognoverit adesse ad altare Celebrantem cum Ministris, signum faciet Episcopo, qui assurget, atque iterata, ut supra, genuflexione utroque genu ad SS. Sacramentum, exibit de sacello, et extra ipsum rursus caput cooperiet caputio cappae.

55. Episcopus proficiscetur ad altare maius, et quum venerit ante faldistorium, sibi detrahet caputium, reverentiam faciet ad Crucem altaris, et procumbet super faldistorium.

56. Celebrans, ubi Episcopus ingredietur in presbyterium, assurget, ac transiens dextere cum Ministris post Episcopum, accedet ad scabellum, in quo praeparatus erit ei pulvinus a sinistris Episcopi. Ibi Diaconus tollet mitram Celebranti, et ipse procumbet super scabellum.

57. Diaconus et Subdiaconus, flectent genua super pavimentum post Celebrantem (1), et post duos Ministros genua submittet cappellanus a mitra, manente prope abacum cappellano caudatario, siquidem syrmam vestis Celebrantis non sustinebit.

58. Diaconi duo assistentes ibunt cum Episcopo intrante

(1) Ministri sacri procumbere in faciem suam non debent, nisi procumbat Celebrans. Regula haec observabitur etiam in aliis functionibus, quas describemus deinceps. A.

in presbyterium, et genua flectent super pavimentum a tergo Episcopi.

59. Si fuerit Archiepiscopus, cappellanus crucifer statim firmabit Crucem in sua basi, et apud illam genuflectet.

60. Canonici et reliqui de clero ad subsellia in chorum se recipient, ubi genibus innitentur.

61. Episcopus cum Celebrante orabunt paullo prolixius solito, seu spatio unius *Miserere*.

62. Praesto erunt prope abacum duo acolythi, extensuri super altare tobaleam, ut infra.

63. Episcopus, Celebrans et ceteri assurgent de oratione.

64. Episcopus, reverentia facta ad Crucem, caput cooperiet caputio, et comitantibus duobus Diaconis assistentibus, ascendet in thronum. Extremitas posterior cappae eius a nullo sustinebitur. Non donabit benedictionem, neque ullo modo salutabit Celebrantem, aut Canonicos vel quemquam alium. Conscenso throno, sedebit in cathedra, et Diaconi assistentes in scabellis consuetis. Hac die a Presbytero assistente non praestabitur assistentia ad thronum.

65. Cappellanus a libro Episcopi aderit prope latus sinistrum throni, functurus officio suo, quum opus erit.

66. Profecto Episcopo, statim a duobus clericis removebitur faldistorium, in quo genuflexerat; itemque clericus alter tollet scabellum cum pulvino adhibitum a Celebrante.

67. Episcopo de medio altari profecto, Celebrans, medius inter Diaconum et Subdiaconum, sequente cappellano a mitra, ascendet ad altare, quod osculabitur in medio.

68. Clericus unus in promptu habebit gremiale pro Celebrante.

69. Celebranti, osculato altari, Diaconus reponet mitram; tum exsequentes ad Crucem, Celebrans reverentiam, Ministri genuflexionem aut reverentiam, descendent a latere de altari, et venient ad faldistorium Celebrantis, positum in latere epistolae ante gradus altaris. Celebrans sedebit in faldistorio, et Diaconus gremiale super eius genua ponet.

70. Presbyter assistens Celebranti ibit cum Ministris a dextris Diaconi.

71. Ministri praedicti cum Presbytero assistente, reverentia facta ad Celebrantem, sedebunt in scamno sibi praeparato, et caput bireto cooperient.

72. Sedente Episcopo in throno, et Celebrante in faldistorio, procedent in medium duo acolythi, quorum alter de-

feret tobaleam altaris, debitisque factis reverentiis et genuflexionibus ad Celebrantem, tum ad Episcopum, deinde ad altare, ascendent ad altare ipsum, et in eo extendent tobaleam in longitudinem prope candelabra, advertentes ut ponant illam tali modo, ut facile possit super mensam explicari, sicut docebitur inferius.

73. Acolythis ad abacum reversis cum genuflexionibus, ut supra, cantor qui primam lectionem cantare debebit, comitante Caeremoniario, accipiet librum, quem clausum sustinebit ante pectus: procedens in medium chorum, reverentiam prius faciet ad Celebrantem, tum genuflexionem ad altare et ad Episcopum, postea cantabit lectionem tono praescripto, eodem loco quo cantatur epistola.

74. Prophetiae cantu finito, cantor iterabit genuflexiones et reverentias, ut antea, et reversus ad abacum deponet ibi Epistolarium, et se recipiet in chorum ad locum suum, resumpto in sacristia habitu chorali, ut superius notatum est.

75. Interim a cantoribus cantabitur tractus *Domine, audivi* etc.

76. Se sistet Episcopo cappellanus cum libro, ex quo Episcopus leget prophetiam cum tractu: hoc tempore Diaconi assistentes stabunt.

77. Subdiaconus ex abaco accipiet Missale Celebrantis, se sistet eidem, et facta ante ipsum reverentia, aperiet librum et apertum ante eum sustinebit, ex quo ille prophetiam leget et tractum. Presbyter assistens adstabit a sinistris Celebrantis.

78. Hoc tempore, se parabunt in sacristia tres Cantores passionis, adiuvantibus tribus respectivis cappellanis aut clericis, qui sustinere illis debebunt librum.

79. Lectis ab Episcopo et a Celebrante prophetia et tractu, cappellanus a libro et Subdiaconus cum Presbytero assistente respective ad locum suum se recipient.

80. Sub finem tractus, Ministri nudabunt caput, consurgent et venient ad Celebrantem. Diaconus autem tollet ei gremiale et mitram.

81. In promptu erit clericus cum Missali Celebrantis, et consistet post faldistorium eius.

82. Celebrans ad altare convertetur, servans ritum praescriptum a Caeremoniali Episcoporum, lib. I, cap. XIX, n. 4 et seqq. Presbyter assistens manebit a dextris Celebrantis, Diaconus a tergo Celebrantis, Subdiaconus a tergo Diaconi.

83. Episcopus de capite dimittet caputium cappae et assurget.

84. Cum Episcopo consurget omnis chorus.

85. Celebrans cantabit *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua* et Subdiaconus *Levate*.

86. Ad cantum *Flectamus genua*, tam in ista, quam in orationibus sequentibus, genuflectent omnes, et ad verbum *Levate* consurgent. Tantum Celebrans, Presbyter assistens, qui ei ad librum assistet, et clericus, qui librum Celebranti sustinebit, stabunt. Pro Episcopo autem ponetur a Caeremoniario pulvinus super gradulum cathedrae.

87. Celebrans, manibus expansis ac tono feriali, cantabit orationem *Deus, a quo et Iudas* etc.

88. Oratione absoluta, omnes rursus sedebunt. Episcopus caput rursus cooperiet caputio cappae. Diaconus mitram et gremiale Celebranti reponet. Diaconus cum Presbytero assistente, reverentia facta ad Celebrantem, sessum perget ad scamnum suum.

89. Sedentibus omnibus, ut supra, Subdiaconus dimittet planetam plicatam, et recepto libro epistolarum, comitante Caeremoniario, reverentiam faciet ad Celebrantem, deinde genuflexionem aut reverentiam ad altare et ad Episcopum, et loco usitato secundam prophetiam, seu lectionem cantabit, tono epistolae.

90. Lectione cantata, iterabit genuflexiones aut reverentias, ut supra, et non osculans manum Episcopi aut Celebrantis, sibi reponet planetam plicatam, et sustinebit Celebranti Missale, ex quo is leget lectionem et tractum.

91. Absoluto cantu lectionis, ut supra, se sistet Episcopo cappellanus cum libro, et Episcopus sedens leget lectionem, tractum et *Munda cor meum* cum ultima passionis parte, stantibus Diaconis assistentibus.

92. Cantorum chorus hoc tempore cantabit tractum *Eripe me, Domine* etc.

93. Cantores passionis intrabunt in presbyterium, si fieri poterit, ex parte sacristiae, et consistent prope abacum. Cantor textus deferet librum. Antecedet eos Caeremoniarius, et sequentur tres clerici seu cappellani induti superpelliceo, qui sustinere eius librum debebunt. Si nullus alius erit in presbyterium ingressus, praeter principalem, animadvertent ut ingrediantur dum versus ultimus tractus cantabitur.

94. Quum Celebrans lectionem et tractum legerit, Subdiaconus tradet clerico Missale, quod ille ponet super altare in latere epistolae, cum cussino seu legili.

95. Quando ultimus versus tractus cantabitur, Cantores passionis prodibunt in medium, reverentiam ad Celebrantem, deinde genuflexionem ad altare et ad Episcopum conficient, neque osculantes manum Episcopi aut Celebrantis, procedent quo loco cantari solet evangelium. Praeibit Cantor textus, deinde qui turbarum partes agit, postremo qui Christi, sequentibus tribus cappellanis: loco supradicto, Cantor textus consistet in medio, qui Christi personam agit a dextris illius, qui turbarum a sinistris. Tres cappellani consistent adversum Cantores ipsos.

96. Tractu absoluto, Episcopus sibi detrahet caputium, assurget, et cum eo consurget totus chorus. Ministri consurgent et convenient ad Celebrantem; Diaconus tollet ei gremiale et mitram. Celebrans assurget et ascendet ad altare a latere; Presbyter assistens stabit a dextris a latere altaris, ut assistat ad librum; Diaconus stabit a dextris Celebrantis in gradu inferiori, et Subdiaconus in altero gradu inferiori a dextris Diaconi.

97. Cantores incipient ac prosequentur cantum passionis. Cappellani sustinebunt eis librum, quem identidem sibi ad invicem per manus tradent.

98. Celebrans leget passionem, conversus aliquantulum ad supradictos Cantores, et postquam passionem legerit, recitato *Munda cor meum*, eodem loco, et lecta ultima passionis parte, convertetur ad Cantores. Presbyter assistens consistet a sinistris Celebrantis in gradu inferiori, propius Celebranti, Diaconus in altero gradu, a sinistris Presbyteri assistentis, et Subdiaconus in altero gradu vel in plano, a sinistris Diaconi.

99. Antequam cantentur verba illa *tradidit Spiritum*, ponetur pulvinus super gradulum throni pro Episcopo, et alter in suppedaneo altaris ante Celebrantem.

100. Ad verba antedicta, omnes in genua procumbent, exceptis tribus cappellanis, qui librum sustinebunt Cantoribus passionis.

101. Assurgente Episcopo, consurgent omnes, et passionis Cantores prosequentur cantare passionem usque ad finem.

102. Passionis cantu absoluto, Cantor textus librum claudet et recipiet, atque ordine supradicto simul cum reliquis duobus

Cantoribus ac tribus cappellanis revertetur in sacristiam, ubi paramenta dimittet.

103. Episcopus sedebit, et caput operiet caputio cappae, cumque ipso sedebit chorus.

104. Celebrans ad faldistorium redibit, et Diaconus ei reponet mitram et gremiale.

105. Diaconus accedet ad abacum, exuet planetam plicatam, et induet sibi stolam latiorem, librum evangeliorum accipiet, debitisque peractis reverentiis vel genuflexionibus, afferet ad altare ac ponet in media mensa: genuflectet in suppedaneo, et recitabit *Munda cor meum*.

106. Interim se sistent ante Celebrantem Subdiaconus cum acolythis, qui stabunt iunctis manibus, quoniam non deferuntur candelabra.

107. Diaconus assurget, et libro sumpto ex altari, genuflexionem aut reverentiam faciens ad Crucem, descendet a latere de altari, veniet ante Celebrantem, et ibit una cum Subdiacono a dextris ipsius, et cum acolythis.

108. Hoc tempore, apud abacum praesto erit Concionator.

109. Diaconus, Subdiaconus et acolythi reverentiam ad Celebrantem conficient, venient ante altare, deinde ante Episcopum, et respective exsequentur reverentiam aut genuflexionem, et consistent quo loco solet cantari evangelium.

110. Episcopus capiti detrahet caputium cappae, assurget, cumque ipso ceteri omnes.

111. Caeremoniarius gremiale et mitram tollet Celebranti, qui assurget et convertetur versus Diaconum: hic autem non thurificans nec signans librum aut seipsum, cantabit tono evangelii ultimam passionis partem *Post haec autem* etc.

112. Evangelii cantu peracto, Diaconus librum claudet, quem Subdiaconus tradet uni ex acolythis, atque iteratis, ut supra, reverentiis ac genuflexionibus, se recipient apud Celebrantem.

113. Post cantum ultimae partis passionis, Episcopus sedebit et caput operiet caputio.

114. Ministri redibunt cum debitis reverentiis ad Celebrantem, qui sedebit, et Diaconus ponet ei mitram et gremiale.

115. Post haec, Ministri recedent ad scamnum suum et sedebunt.

116. Concionator, comitante Caeremoniario, qui secum

habebit formulam Indulgentiarum, discedet de loco quo erit, salutabit Celebrantem, procedet ante altare, ac genuflectet, deinde ante thronum, et genuflectet ad Episcopum, ad thronum ascendet, genua flectet ante Episcopum, et neque osculans manum eius nec petens ab eo benedictionem, poscet tantummodo Indulgentias, dicens *Indulgentias, reverendissime Pater*, et Episcopus respondebit: **Quinquaginta dierum* (si fuerit Archiepiscopus, concedet Indulgentiam centum dierum). Concionator cum Caeremoniario assurget, de throno descendet, genuflexionem iterabit ad Episcopum, deinde ad altare, et reverentiam etiam ad Celebrantem, si rursus ante eum transibit. Ascendet in pulpitum, et genuflexione facta versus altare ac versus Episcopum, omittens recitare *Ave, Maria*, exordietur statim sermonem, eoque absoluto, nudabit caput, et stans publicabit Indulgentiam, legens formulam, quae a Caeremoniario ei porrigetur.

117. Publicata Indulgentia, descendet de pulpito et redibit in sacristiam.

118. Ministri redibunt ante Celebrantem, eique facta reverentia, Diaconus tollet gremiale et mitram. Celebrans assurget, et cum Ministris ad altare procedet in latus epistolae, et consistent hoc modo: Presbyter assistens a latere altaris ex eadem parte epistolae, ut assistat Celebranti, Diaconus a tergo Celebrantis in primo gradu propius ipsum, et Subdiaconus in plano ante gradus post Diaconum.

119. Episcopus de capite dimittet caputium cappae, assurget, et cum eo totus chorus.

120. Caeremoniarius advertet ut pulvinum ponat pro Episcopo in gradulo cathedrae.

121. Celebrans iunctis manibus incipiet cantare in notis scriptis in Missali invitationem ad orationem, et post illam cantabit *Oremus* (Diaconus *Flectamus genua* et Subdiaconus *Levate*) manibus deinde expansis prosequetur tono feriali orationem respondentem invitationi (1).

122. Ad *Flectamus genua*, omnes genuflectent, ut supra, uno tantum genu, praeter Celebrantem et Presbyterum assistentem.

123. Caeremoniarius, qui assistet Celebranti, monebit Ministros quando cantandum sit *Flectamus genua* ante orationes.

(1) De oratione *pro Romano Imperio* vide lib. I, pag. 296, n. 302. A.

124. Ad orationem *pro haereticis*, duo pluresve clerici extendent tapetum utendum in adoratione Crucis. Summitas seu caput tapeti ponetur super infimum gradum altaris in medio, et reliquum tapeti extendetur secundum planum presbyterii. Postea pulvinum cum velo albo ponent in capite tapeti super gradum altaris infimum, in commodum eorum, qui adorare Crucem debebunt.

125. Si altare esset orientale, advertatur quod articulo praecedenti, n. 111, traditum est.

126. Circa finem orationum, aderunt apud altare cantores duo, qui sustinebunt Missale vel librum, in quo notatum sit in cantu *Ecce lignum Crucis* etc.

127. Omnibus orationibus cantatis, Celebrans, reverentia facta ad Crucem, mitram per Diaconum resumet, et a latere ad faldistorium redibit cum Ministris.

128. Celebrans in faldistorio sedebit, et Diaconus tollet ei mitram, deinde adiuvantibus Diacono e Subdiacono dimittet planetam.

129. Hoc tempore sedebit Episcopus et chorus.

130. Presbyter assistens accipiet ex abaco librum vel Missale, quo usus erit Celebrans.

131. Postquam Celebrans dimiserit mitram, pileolum et planetam, medius inter Diaconum et Subdiaconum veniet ad latus posterius altaris in partem epistolae, in planum ante gradus, facie conversa ad populum. Subdiaconus adstabit ei sinistrorsum, et Presbyter assistens, adstans a latere versus sinistram, sustinebit ei Missale apertum. Duo cantores supradicti consistent post Celebrantem.

132. Diaconus, comitante Caeremoniario, ascendet ad altare a latere, et conscenso suppedaneo, faciet ad Crucem reverentiam vel genuflexionem, et Crucem ex altari accipiet.

133. Apponetur, si opus fuerit, scabellum gradatum a clerico, qui Diaconum ascendentem ac descendentem sustentabit, deinde scabellum praedictum amovebitur.

134. Accipiente Crucem Diacono, Episcopus caputium detrahet de capite, assurget, et cum ipso chorus universus.

135. Caeremoniarius animadvertet ponere pulvinum super gradulum cathedrae pro Episcopo.

136. Diaconus acceptam Crucem deferet reverenter ambabus manibus, videlicet sinistra infra Crucem et dextra iuxta pedem Crucifixi, nullam peragens reverentiam aut genuflexionem, descendet de medio graduum altaris, veniet

ad Celebrantem, tradet ei Crucem, et consistet a dextris eius.

137. Celebrans Crucem accipiet utraque manu, et elatam sustinebit ante pectus: adiuvante Caeremoniario aut Diacono, deteget summitatem usque ad partem transversam, ac tono in Missali indicato cantabit *Ecce lignum Crucis*, et duo cantores prosequentur cantare *in quo salus mundi pependit*; Chorus autem respondebit *Venite, adoremus*. His verbis genuflectent omnes, excepto Celebrante: Presbyter etiam assistens, qui librum sustinebit Celebranti, claudet librum, et in genua procumbet.

138. Cantatis verbis *Venite, adoremus*, consurgent omnes, et Celebrans cum Ministris, ut supra, ascendet ad altare quo loco legitur epistola, et adiuvante Diacono aut Caeremoniario, deteget brachium dexterum Crucis cum brachio dextero cumque capite imaginis Crucifixi, et cantabit, ut antea, *Ecce lignum* etc., vocem efferens hemitonio, et ab omnibus genuflectetur eodem modo, ut supra.

139. Deinde ipse Celebrans cum Ministris transibit in medium altaris, et in totum detecta, adiuvante Diacono aut Caeremoniario, ut supra, Cruce, vocemque attollens altero hemitonio, cantabit, ut prius, *Ecce lignum Crucis* etc., omnesque in genua procumbent.

140. Post verba *Venite, adoremus*, ad tertiam adorationem, omnes genibus flexis manebunt.

141. Unus Celebrans, comitante Caeremoniario, descendet de altari et deferet Crucem ad pulvinum praeparatum cum tapeto violaceo in presbyterio, ibique consistet. Crucem flexis genibus deponet super pulvinum, ac si necesse fuerit, Crucem eandem in utraque extremitate ligabit taeniis.

142. Cruce in pulvino posita, assurget Celebrans, et ceteri omnes cum eo.

143. Celebrans genuflexionem ante Crucem conficiet, et ad faldistorium redibit. Ministri, qui genuflexi erant in suppedaneo altaris, consurgent una cum Celebrante, genuflexionem cum eo conficient ad Crucem, obviam illi venient, et ad faldistorium deducent eum. Presbyter assistens recedet, et librum tradet clerico, qui ad abacum referet illum.

144. Episcopus sedebit et caputio cappae cooperiet caput.

145. Cubicularius Episcopi, habitu urbano indutus, comitantibus clericis quatuor, accedet ad thronum, faciet genuflexionem versus Crucem, dein ante thronum, priusquam illuc

ascendat. Conscenso autem throno, genuflectet ante gradulum, et quatuor praedicti clerici attollent cappae episcopalis fimbrias, quibus tegent cubicularium, calceos Episcopo detrahentem.

146. Clerici et cubicularius, detractis Episcopo calceis, recedent in latus sinistrum throni extra gradus throni ipsius.

147. Eodem tempore, Celebranti in faldistorio sedenti detrahentur calcei a cubiculario suo, idque etiam facient Canonici in suis stallis et sacri Ministri apud scamnum suum (1).

148. Clericus unus ponet a dextra Crucis lancem vel pelviculam ad excipiendas oblationes. Non decet Diaconos assistentes dimittere calceos in throno, et excalceatos comitari Episcopum ad Crucis adorationem, ideoque se gerent, ut infra.

149. Quum Episcopus dimiserit calceos, assurget de throno, descendet vel per mediam illius partem vel a latere, iuxta positionem throni eiusdem, eumque comitabuntur Diaconi assistentes. Ipse sibi partem anteriorem cappae manibus sustinebit elatam, ut libere incedere possit, nec pars posterior ab ullo sustentabitur, ita ut tractet ipsam super pavimentum.

150. Episcopus, ad extremitatem inferiorem tapeti progressus, capiti detrahet caputium cappae, et pileolum quoque, si illo utetur. Diaconi assistentes recedent: Episcopo deinde, paracta adoratione, obviam venient ad tapeti principium versus Crucem.

151. Statim ac Episcopus de throno surget, iturus ad adorationem, consurget clerus in choro. Eodem tempore, cantorum chorus incipiet cantare improperia, quae prosequetur toto adorationis tempore.

152. Progressus, ut supra diximus, ad extremitatem tapeti, Episcopus, uno comitante Caeremoniario, qui sustentabit eum in genuflectendo, si opus erit, genua submittet ac brevi tempore orabit ante Crucem; tum assurget, ac procedens ulterius, genuflectet iterum in medio tapeto et orabit, ut supra; rursus assurget, procedet ante Crucem, genua submittet, brevi orabit ac devote osculabitur Crucifixum. Bursam cum oblatione a Caeremoniario acceptam deponet in lancem.

153. Assurget Episcopus, genuflexionem ad Crucem faciet genu dextero, recedet extra tapetum, ubi Diaconi assistentes

(1) Vide notam ad n. 127, pag. 477.

praesto erunt, sibi reponet pileolum, caput operiet caputio cappae, et ad thronum revertetur.

154. Diaconi assistentes, Episcopum ad thronum comitati, reverentiam ad Episcopum conficient, de throno descendent, et se recipient in chorum ad stallum suum, ubi calceos sibi deducent.

155. Reverso ad thronum et in ipso sedente Episcopo, cubicularius cum clericis revenient ante ipsum, eademque methodo ac supra, cubicularius ei reponet calceos. Post haec, clerici et cubicularius ad locum suum se recipient.

156. Advertatur, ut clericus quispiam detegat Crucem processionalem sive archiepiscopalem, utque detegantur ceterae Cruces, quae aderunt in altaribus ecclesiae.

157. Quando Episcopus de adoratione Crucis redibit ad thronum, Celebrans, comitante Caeremoniario, discedet de faldistorio, veniet ad extremitatem tapeti, adoraturus Crucem; eodemque tempore incipient proficisci de stallis suis Dignitates et Canonici, ad Crucem adorandam.

158. Curabitur, ut duo Canonici seniores seu primae duae Dignitates Capituli adsint in loco indicato, quando illuc adveniet Celebrans.

159. Celebranti, quum illuc advenerit, proximabunt a lateribus duae Dignitates seu Canonici seniores, et Crucem adorabunt eodem modo, quo Episcopus fecerit.

160. Ut actio ista tam boni exempli ac documenti peragatur ordine debito, observabitur quod traditum est articulo praecedenti, n. 129.

161. Ordo, quo clerus procedet ad Crucis adorationem, erit sequens:

162. Post Episcopum accedet Celebrans, medius inter duas Dignitates seu Canonicos seniores, qui una cum Celebrante adorabunt Crucem. Tum reliquae Dignitates, si quae aderunt. Ministri altaris, si fuerint Canonici, videlicet, Presbyter assistens in medio, Diaconus a dextra, Subdiaconus a laeva, ac tam Presbyter assistens, quam Subdiaconus non dimittent paramenta (1). Canonici ex ordine Presbyterorum. Canonici Diaconi assistentes. Reliqui Canonici ex ordine Diaconorum. Canonici ex ordine Subdiaconorum. Si numerus alicuius gradus

(1) Ut Ministri sacri paramenta dimittant, nequaquam a Caeremoniali praescribitur. Presbytero assistenti, si esset Canonicus, rochetum tantummodo superesset, quo habitu non licet uti sine altero indumento. A.

Canonicorum dispar esset, non ibunt terni in ultimo loco, sed ultimus unius incedet cum primo alterius ordinis, ut ex. gr. si numerus Canonicorum Presbyterorum esset dispar, ultimus Presbyter ibit cum primo Canonico Diacono, et sic de ceteris. Ratio est, quod in hac functione Canonici non induunt paramenta sacra, ut fit cum celebrat Episcopus, ideoque nulla exstat dissimilitudo in vestium sacrarum qualitate. Si autem in fine dispar esset numerus, ultimi ibunt terni, itemque in coetibus sequentibus. Post Canonicos accedent ad adorationem sacri Ministri, nisi fuerint Canonici, deinde Beneficiarii, Mansionarii, clerici seminarii, Magistratus, nobiles laici, familiares nobiles Episcopi, et populus, exclusis prorsus mulieribus. Eunte autem ad adorationem populo, curabitur ut nulla oriatur perturbatio.

163. Celebrans, Cruce, ut supra, adorata, redibit ad faldistorium, in quo sedebit, et immediate a cubiculario reponentur ei calcei.

164. Ministri sacri, nisi fuerint Canonici, obviam procedent Celebranti de adoratione redeunti: Diaconus ei reponet planetam, pileolum, mitram et gremiale super genua. Sin autem erunt Canonici, nec parati essent praestando hoc officium Celebranti, supplebitur a Caeremoniario.

165. Canonici ad subsellia sua se recipient, sibique reponent calceos.

166. Diaconi assistentes, Cruce adorata, recedent ad stallum suum, ibique calceis sibi repositis, redibunt in thronum ad assistentiam Episcopi.

167. Item Ministri, revertentur ad scamnum suum, sibi rursus inducent calceos, et accedent ad Celebrantem, ut infra.

168. Reversis in thronum Diaconis assistentibus, se sistet Episcopo cappellanus a libro, qui sustinebit ante eum Missale apertum, ex quo cum Diaconis supradictis Episcopus ipse leget improperia (1).

169. Celebrans, quando ipsi adstabunt a lateribus Ministri, leget cum eis improperia e Missali, quod clericus unus sustinebit. Presbyter assistens aderit prope Subdiaconum, ut indicet Episcopo quae sint legenda.

170. Dum fiet adoratio Crucis, octo Beneficiarii, seu Mansionarii, qui superpelliceo induti sine pluviali delaturi erunt baldachinum in processionem, postquam Crucem adoraverint,

(1) Vide adnotationem, n. 134 articuli praecedentis subiectam. A.

recedent in sacristiam, dimissoque habitu chorali, induent sibi superpelliceum, et accedent ad sacellum, in quo expositum erit SS. Sacramentum.

171. Octo cappellani seu clerici, intorticia in processionem delaturi, postquam adoraverint Crucem, venient in sacellum, ubi asservabitur SS. Sacramentum, ibique accensis intorticiis, consistent genibus flexis a lateribus altaris, quaterni ex utraque parte.

172. Duo thuriferarii accipient thuribula cum naviculis, deferent illa in sacristiam, ignem in eis aptabunt, et praesto erunt apud sacellum SS. Sacramenti in latere epistolae, quando illuc erit adventura processio.

173. Advertet Sacrista, ut de medio praedicti sacelli removeatur faldistorium seu genuflexorium, quo usus erit Episcopus in accessu ad ecclesiam, utque vacuum a populo idem sacellum sit, quando illuc accessura processio erit.

174. Ipse Sacrista aderit in sacello antedicto, quo tempore illuc adveniet Episcopus, ut aperiat urnam seu custodiam, in qua custodietur SS. Sacramentum.

175. Lectis ab Episcopo et a Celebrante improperiis, respectivi eorum cappellani a libro secedent, et Missalia in abacis relinquent.

176. Prope abacum, qui situs erit a latere throni, sub finem adorationis aderunt clerici quatuor et cappellanus a mitra, ministraturi paramenta Episcopo. Aderit etiam cubicularius Episcopi, cappam excepturus quum tempus erit.

177. Sub finem adorationis Crucis, duo acolythi accendent sex cereos altaris, alteros in abaco, et cereos sive intorticia posita in candelabris ad tribunam seu ingressum presbyterii.

178. Diaconus cum Subdiacono, postquam Celebrans legerit improperia, facta ad ipsum reverentia, deinde genuflexione ad Crucem, ascendent ad altare, et explicabunt tobaleam, quae principio ab acolythis posita fuerat complicata super mensam. Descendent de altari, et genuflexionibus iteratis ad Crucem, reverentia ad Celebrantem, Subdiaconus perget ad scamnum et sedebit; Diaconus autem veniet ad abacum, ubi acceptam bursam cum corporali et purificatorio, afferet cum reverentiis ac genuflexionibus, ut supra, ad altare, corporale explicabit in medio, ponet bursam in latere evangelii iuxta candelabra, et purificatorium a dextra corporalis, tum facta ad Crucem genuflexione, descendet a latere ad scamnum, ibique sedebit.

179. Presbyter assistens, sumpto ex abaco Missali cum cussino seu legili pro Celebrante, sequetur Diaconum, afferet librum ad altare in cornu evangelii, ibique eum aperiet, et genuflexione facta ad Crucem, revertetur a latere ad scamnum et sedebit.

180. Crucis adoratione peracta, Ministri consurgent et accedent ad Celebrantem. Presbyter assistens et Subdiaconus consistent prope sinistram Celebrantis. Diaconus, comitante Caeremoniario, reportabit ad altare Crucem, ut infra.

181. Quando Diaconus ibit ad accipiendam e pulvino Crucem, Episcopus capiti detrahet caputium cappae, et assurget. Cum eo consurget etiam chorus. Caeremoniarius ponet super gradulum cathedrae pulvinum, in quo Episcopus genuflectet.

182. Caeremoniarius assistens Celebranti, tollet ei gremiale et mitram, deinde prope latus dexterum faldistorii ponet pulvinum, in quo genuflectet Celebrans.

183. Aderit clericus cum scabello gradato, si opus fuerit Diacono ad Crucem in basi reponendam.

184. Diaconus, comitante, ut supra, Caeremoniario, accedet ad Crucem, procumbet in genua, solvet taenias, quibus erat firmata in pulvino, accipiet eam reverenter utraque manu, assurget, nullamque faciens reverentiam, illam referet ad altare et imponet basi, in qua prius erat.

185. Statim ac Diaconus Crucem accepturus genuflectet, omnes in genua procumbent, non excepto Episcopo nec Celebrante.

186. Reposita a Diacono super altare Cruce, consurgent omnes, et sedebunt denuo.

187. Praesto erunt clerici duo, vel familiares nobiles Celebrantis pro lotione manuum.

188. Diaconus, Cruce in sua basi reposita, genuflexionem in suppedaneo faciet ante Crucem, et a latere redibit ad Celebrantem, cui reponet mitram.

189. Sedente, ut supra, Episcopo, distribuentur clericis paramenta, quae ad thronum afferentur. Cubicularius Episcopi ascendet ad thronum, et consistet prope secundum Diaconum assistentem cappam recepturus.

190. Dum Episcopi paramenta distribuentur, Celebrans lavabit manus.

191. Subdiaconus accepturus Crucem processionalem, dimittet manipulum.

192. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et

cubiculario, dimittet cappam, quam cubicularius recipiet et in sacristia complicabit, repositurus illam Episcopo in fine Officii. Advertet idem cubicularius, ut post receptam Episcopi cappam, expediat vestis episcopalis extremitatem posteriorem.

193. Canonici hac die non efficient circulum, cum parabitur Episcopus.

194. Episcopus parabitur a Diaconis assistentibus amictu, stola, pluviali nigro et formali simplici: a Diacono autem primo assistente imponetur ei mitra simplex.

195. Presbyter assistens Celebranti remanebit ad altare, in plano lateris evangelii, ut deinceps Celebranti assistat ad librum.

196. Ordinabitur processio ad sacellum, in quo erit expositum SS. Sacramentum, ordine sequenti (1):

197. Clavigeri, sive claviger ecclesiae; Subdiaconus ad altare ministrans, qui dimisso manipulo, ut supra dictum est, accipiet Crucem processionalem iam detectam, et incedet medius inter duos acolythos gestantes candelabra, accensis cereis; cantores; clerici seminarii; Mansionarii seu Beneficiarii; Canonici, bini; Dignitates, ut supra; Celebrans, cuius sinistrae adstabit Diaconus, et prope Diaconum incedet clericus, recepturus mitram Celebrantis; Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt; cappellanus a mitra et caudatarius; familiares nobiles Episcopi, si aderunt. Si Ordinarius esset Archiepiscopus, Subdiaconus cum acolythis locum sument ante Canonicos, et imago Crucifixi versa erit ad Archiepiscopum.

198. Omnes illi, qui in processionem incedent, * excepto Subdiacono cum acolythis, exeuntes de presbyterio, genuflexionem uno genu conficient ante Crucem altaris maioris. Celebrans de faldistorio proficiscetur, et ante altare mitra nudabitur a Diacono, genuflexionem faciet ad Crucem altaris, rursus cooperietur mitra a Diacono, et suum locum in processione occupabit. Episcopus de throno descendet, et ante altare quum venerit a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, genuflectet ad Crucem, et reposita ipsi mitra a primo Diacono assistente, in processionem incedet.

(1) In Caerem. Epp., lib. II, cap. XXVI, n. 13, non praescribitur, ut ante Crucem processionalem praecedat thuribulum cum thure benedicto. A. — Nos tamen putamus id fieri debere, ex Caeremonialis locutione (loc. cit.): « ordinatur processio, prout ibi dicitur », scilicet, cap. XXV, n. 29: « Episcopus... imponit thus in thuribulum, more solito... ».

199. Quum ad sacellum, in quo expositum erit SS. Sacramentum, pervenerit processio, ita disponetur, ut possit facile rursus ordinari, quocirca, qui primi in processionem incedent, restabunt propius ingressum. Id intelligi volumus ratione habita numeri cleri et loci capacitatis, namque fiet ut magis expediet.

200. Unusquisque, ad sacellum perveniens, excepto Subdiacono gestante Crucem * et acolythis, genuflexionem utroque genu cum socio conficiet ad SS. Sacramentum, locum deinde suum occupabit, ubi procumbet in genua; discedens autem iterabit genuflexionem utroque genu.

201. Duo thuriferarii cum thuribulis et naviculis aderunt prope latus epistolae; Subdiaconus cum Cruce et acolythi cum candelabris consistent iuxta ingressum sacelli; si tamen Ordinarius erit Metropolitanus, consistent apud altare a latere evangelii: Mansionarii seu Beneficiarii, superpelliceo induti, qui delaturi erunt baldachinum, restabunt in aditu sacelli, quo clerici duo transferent baldachinum hastile, statim ac Episcopus intraverit in sacellum; cappellani octo numero, qui superpelliceo induti gestabunt intorticia ardentia e cera alba, genuflectent quaterni ex utraque parte, in lateribus altaris, et animadvertent, ita se disponere, ut nullo impedimento sint actionibus ad altare peragendis; Canonici consistent circum altare, stantibus prope Episcopum senioribus; Celebrans ad altare appropinquans nudabitur mitra et pileolo a Diacono; progressus autem ante altare, genuflexionem utroque genu faciet ad SS. Sacramentum, et recedet in latus epistolae, ubi genuflectet super pulvinum positum in infimo gradu ex eodem latere altaris; Episcopus incedet tres quatuorve passus longe a Celebrante, et appropinquanti ad altare secundus Diaconus assistens tollet mitram et pileolum; progressus autem ante altare, genuflexionem in pavimento faciet ad SS. Sacramentum utroque genu, non adhibito pulvino; tum assurget ac genuflectet super pulvinum, in medio infimo gradu praeparatum.

202. Accedet ad altare Canonicus Presbyter assistens, qui in hac functione fungetur officio suo in ministrando tantum Episcopo incensum.

203. Genuflexo ante altare Episcopo, Sacrista, indutus superpelliceo et stola nigra circa collum, ascendet ad altare, et aperiet custodiam in qua custodietur SS. Sacramentum.

204. Episcopus brevi tempore orabit, assurget, ac ministrante Presbytero assistente imponet incensum in utrumque thuribulum, sine benedictione. Diaconus primus assistens in hac actione sublevabit fimbriam dexteram pluvialis Episcopi. Rursus genuflectet Episcopus, eique tradito thuribulo a Presbytero assistente, triplici ductu thurificabit SS. Sacramentum. Diaconi assistentes eius fimbrias pluvialis attollent.

205. Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti: qui, eodem thuribulo tradito thuriferario, redibit ad locum suum inter Canonicos.

206. Caeremoniarius humeris Episcopi imponet velum humerale albi coloris, quod ei firmabitur taeniis ante pectus a primo Diacono assistente (1).

207. Quum velum humerale Episcopo impositum erit, Celebrans ascendet ad altare, et cum debitis genuflexionibus e custodia educet utraque manu SS. Sacramentum, apponens dexteram infra cuppam Calicis, sinistram pedi, et convertetur versus Episcopum.

208. Si difficile aut incommodum Celebranti esset de custodia educere SS. Sacramentum, poterit id fieri per Sacristam, qui deponet illud super altare, eoque casu Celebrans acceptum ex altari Sacramentum tradet Episcopo.

209. Episcopus profunda reverentia Sacramentum salutabit, Calicem sinistra ad nodum accipiet, dexteram imponens Patenae, et assurget. Diaconi assistentes extremitatibus veli humeralis cooperient SS. Sacramentum.

210. Celebrans, Calice tradito Episcopo, genuflectet in suppedaneo, assurget, ac descendet de latere epistolae, ut locum suum in processione resumat.

211. Statim ac Episcopus acceperit SS. Sacramentum, cantores cantu gregoriano vel polyphono (2) cantare incipient hymnum *Vexilla regis prodeunt*, quem cantare prosequentur toto processionis tempore.

212. Ordinabitur per ecclesiam processio, quae proficiscetur ad altare maius per navem primariam, ordine sequenti: Claviger, seu clavigeri ecclesiae. Subdiaconus cum Cruce, medius inter acolythos gestantes candelabra, ardentibus cereis. Cantores. Clerici seminarii. Mansionarii seu Beneficiarii. Canonici.

(1) Vide notam ad n. 170, pag. 429.
(2) Caerem. Epp., lib. II, cap. XX, n. 4.

Dignitates. Celebrans capite nudato adstante eius sinistrae Diacono, et prope Diaconum incedente clerico a mitra. Cappellani octo cum accensis intorticiis, quae dextra sustinebunt qui dextrorsum, sinistra qui sinistrorsum incedent. Duo thuriferarii cum thuribulis, qui, haec leviter agitantes, adolebunt SS. Sacramentum. Episcopus subibit umbraculum, cuius hastas sustentabunt Beneficiarii superpelliceo induti, et medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius attollent, gestabit SS. Sacramentum. Sequetur cappellanus caudatarius, qui syrmam Episcopo sustinebit, alter cappellanus deferens mitram, postremo familiares nobiles Episcopi. Si Ordinarius fuerit Metropolitanus, praeferetur Crux ante Canonicos, ut superius traditum est.

213. Quum ventum erit in presbyterium, acolythi candelabra deponent in abaco, et in genua procumbent; Subdiaconus Crucem collocabit quo loco erat ab initio, redibit ad abacum, manipulum sibi reponet in brachio sinistro, et subsistet apud altare in plano lateris epistolae, ut se adiungat Celebranti. Unusquisque de clero ad stallum suum se recipiet; cappellani seu clerici cum intorticiis disponentur quaterni ex utraque parte a lateribus altaris, ibique genibus flexis manebunt donec super altare aderit SS. Sacramentum. Nemo de clero, qui in presbyterium ingredietur, genuflexionem faciet ad Crucem altaris, ob reverentiam quae SS. Sacramento debetur. In ingressu presbyterii removebitur baldachinum, quod sumptum a clericis duobus applicabitur parieti ecclesiae, vel referetur in sacristiam. Mansionarii seu Beneficiarii superpelliceo induti, qui sustentaverint umbraculum hastile, genuflectent in plano presbyterii. Thuriferarii accedent ad latera altaris, caventes ne suo loco impediant actiones, quae sequentur. Diaconus, comitatus Celebrantem, procedet ad infimum gradum altaris in latus epistolae, ubi iam aderit Subdiaconus, ibique genuflectet.

214. Quando Episcopus pervenerit ad altare, Celebrans convertetur ad eum, genua flectet in plano, et SS. Sacramentum adorabit, atque accepto de manibus eius Sacramento, consurget, tum exspectabit dum Episcopus in plano unico genu Sacramentum adoret (1).

215. Diaconi assistentes tollent de humeris Episcopi, * qui genua super pulvino in infimo gradu submiserit, velum hu-

(1) S. R. C., n. 4198, XIV.

merale, quod a clerico aliquo portabitur ad abacum. Prope Episcopum aderit etiam Presbyter assistens, incensum ei ministraturus, ut infra.

216. Celebrans SS. Sacramentum afferet ad altare, ponetque in medio super corporale, iterabit genuflexionem versus latus suum dextrum, ne tergum vertat Episcopo, descendet a latere de altari et veniet ad genuflectendum inter Diaconum et Subdiaconum in latus epistolae, super pulvinum in infimo gradu ipsi praeparatum.

217. Genuflexo Celebrante, ascendet ad altare Diaconus, genuflexionem ad SS. Sacramentum faciet a latere, ne tergum vertat Episcopo, expediet taeniam, qua nodo Calicis firmatum erat velum, velumque ipsum expandet diligenter, ne moveatur Patena Calici imposita. Tum, genuflexione iterata, ad Celebrantis dexteram reveniet.

218. Episcopus assurget, et incensum, ministrante Presbytero assistente, iniiciet in thuribulum unum, a thuriferario stante praesentatum. Episcopus ponet incensum sine benedictione, genuflectet rursus, et accepto a Presbytero assistente thuribulo, triplici ductu thurificabit SS. Sacramentum. Diaconi assistentes, genuflexi infra gradum infimum a lateribus Episcopi, sublevabunt eius fimbrias pluvialis (1).

219. Thurificato SS. Sacramento, Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti, assurget, genuflexionem ad Sacramentum utroque genu peraget in pavimento ac sine pulvino, et imposito ei * pileolo ac mitra a primo Diacono assistente, revertetur ad thronum. Presbyter assistens euntem ad thronum Episcopum sequetur, et consistet a dextris eius: sequetur etiam Caeremoniarius cum thuribulo et navicula.

220. Clerus in choro manebit genibus flexis, quamquam Episcopus in thronum redierit.

221. Alter ex thuriferariis revertetur in sacristiam, et deponet thuribulum.

222. Interim a clericis duobus ante altare statuetur faldistorium, in quo genuflectet Episcopus.

223. Episcopo, quum in thronum ascenderit, incensum ministrabit Presbyter assistens, eique praesentabit thuribulum Caeremoniarius. Episcopus stans et cum mitra incensum in thuribulum imponet, sine benedictione. Deinde extrahetur ei mitra a secundo Diacono assistente, et pileolus a primo.

(1) Vide notam ad n. 165, pag. 429.

224. Hoc ipso tempore, Celebrans ascendet ad altare cum Ministris, et iunctim conficient genuflexionem ad SS. Sacramentum. Presbyter assistens Celebranti, adstabit a sinistris eius, indicans ipsi e Missali quid faciendum aut recitandum sit; Diaconus adstabit Celebranti dextrorsum, Subdiaconus a dextris Diaconi. Quando ad altare ascendet Celebrans, acolythus unus afferet illuc pelviculam cum ampullis vini et aquae.

225. Si adhiberetur Calix diversus ab illo, in quo fuerat custoditum SS. Sacramentum, Subdiaconus accipiet ex abaco Calicem cum purificatorio, Patena et palla, eumque afferet ad altare. Hoc casu, acolythus cum ampullis sequetur Subdiaconum.

226. Clericus alter in promptu habebit vasculum vitreum aquae plenum pro digitorum purificatione, si opus fuerit, et afferet illud ad altare.

227. Itaque, stante ad altare Celebrante, Diaconus tollet de Calice velum, quod referetur ad abacum; accipiet deinde Patenam, quam dextera sustinebit, et a Calice amovebit pallam. Celebrans, accepto cochleari, in quo aderit s. Hostia, vel Calice, Hostiam ipsam, quin tangat, ponet super Patenam a Diacono sustentam. Si ad illam extrahendam opus esset ut contingeret ipsam, digitos in vasculo purificabit, et absterget purificatorio.

228. Diaconus sine osculis Patenam cum Sacramento tradet Celebranti, qui sumpta Patena utraque manu, ponet Sacramentum super corporale, nullum faciens Crucis signum, et Patenam relinquet super corporali a dextris suis.

229. Postea Diaconus accipiet Calicem, et aliquantulum vini infundet in illum; Subdiaconus infundet duas tresve guttas aquae, ut in aliis Missis, quin benedictionem a Celebrante petat. Celebrans aquam non benedicet, nec dicet orationem consuetam *Deus, qui humanae* etc.

230. Diaconus Calicem tradet Celebranti, qui sine ullo Crucis signo collocabit illum super corporale, ut in aliis Missis, et Diaconus eundem palla cooperiet.

231. Subdiaconus cum debitis genuflexionibus transibit ad sinistram Celebrantis, propter altaris thurificationem, ut infra.

232. Postquam Episcopus incensum in thuribulum ingesserit, Caeremoniarius redibit ad altare cum thuribulo eodem, et subsistet in latere epistolae.

233. Presbyter assistens Episcopo redibit in chorum ad locum suum, functus iam officio suo in hac functione.

234. Primus Diaconus assistens reponet pileolum et mitram Episcopo, qui medius inter Diaconos assistentes, fimbrias pluvialis eius sustentantes, de throno descendet ad faldistorium ante altare. Ibi secundus Diaconus assistens mitram et * primus pileolum tollet Episcopo, postquam genua flexerit in faldistorio (1), super quo extendetur eius pluviale; cum Episcopo genuflectent sui Assistentes et cappellani.

235. Calice, ut supra, posito super altare et contecto, Caeremoniarius tradet thuribulum Diacono, hic Celebranti, sine osculis, Celebrans adolebit Oblata, Crucem et altare, ut in aliis Missis solemnibus, advertens tamen ut genuflexionem faciat ad SS. Sacramentum, siquando Crucem salutare deberet. Recitabitur a Celebrante (2) *Incensum istud* etc., *Dirigatur* etc. Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris planetam Celebrantis ex parte posteriori attollent.

236. Interim in promptu erunt Ministri lotionis pro Celebrante.

237. Thurificato altari, Celebrans thuribulum Diacono tradet, dicens *Accendat in nobis* etc. Diaconus restituet thuribulum Caeremoniario, et hic thuriferario, qui referet illud in sacristiam, siquidem in functione ista amplius illo opus non est.

238. Thurificationis tempore, Presbyter assistens Celebranti amovebit ab altari Missale cum cussino, et peracta thurificatione reponet illud, restans prope Missale, ut supra dictum est.

239. Celebrans de altari descendet, et in latere epistolae, extra altare, lavabit manus, non recitans psalmum *Lavabo*. Diaconus et Subdiaconus sustinebunt ei mantile: aquam nobilis familiaris ministrabit, in cuius defectu clericus supplebit.

240. Celebrans, lotis abstersisque manibus, redibit ad altare, Diaconus stabit a tergo eius super gradum proximum suppedaneo; Subdiaconus autem a tergo Diaconi super gradum infimum, vel in plano altaris ante gradus.

241. Reversus ad medium altare Celebrans genuflexionem faciet ad SS. Sacramentum, quod facient etiam Ministri loco superius indicato.

242. Celebrans, inclinatus et iunctis manibus super altare, dicet orationem *In spiritu humilitatis* etc., postea genuflectet

(1) Caerem. Epp., lib. I, cap. VIII, n. 3.
(2) Vide notam ad n. 247, pag. 517.

ad Sacramentum, et conversus aliquantulum super dexteram suam, non complens circulum, manibus expansis dicet *Orate, fratres, ut meum* etc. Subdiaconus non respondebit *Suscipiat Dominus* etc. (Si altare fuerit ad orientem versum, Celebrans non convertetur ad populum). Celebrans, iterata genuflexione, cantu feriali subiunget *Oremus. Praeceptis salutaribus* etc., iunctis manibus, tum *Pater noster* manibus expansis et cantu feriali. Responso a choro *Sed libera nos a malo*, dicet secrete *Amen*. Prosequetur deinde iunctis manibus et voce intelligibili *Libera nos* etc. (1), nec se signabit ad illa verba *Da propitius pacem* etc.

243. In fine orationis huius, Diaconus accedet ad dexteram Celebrantis et genuflectet in margine suppedanei a dextris Celebrantis, Subdiaconus autem suo loco super gradum altaris.

244. Completa praedicta oratione, Celebrans genuflexionem faciet, dextera Patenam accipiet, eique imponet s. Hostiam. Postea sinistra Patenam, dextera s. Hostiam accipiet, quam elatam supra Patenam sustinebit, et s. Hostiam dextera aliquantulum elevabit, ita ut conspici possit a circumstantibus. In hac elevatione nec Diaconus attollet eius planetam, nec thurificabitur Sacramentum, nec pulsabitur crotalum (2).

245. Dum Celebrans inclinabit s. Hostiam, consurgent Subdiaconus, Diaconus et Presbyter assistens. Hic redibit ad Missale, Diaconus statim deteget Calicem, Subdiaconus perget stare loco suo.

246. Celebrans non reponens Hostiam super Patenam aut super corporale, neque ullam aliam faciens genuflexionem, demittet illam super Calicem, et relinquens sinistra Patenam ante pedem Calicis, dividet Hostiam trifariam, ut in aliis Missis, binas partes maiores ponet in Patena, particulam autem merget vino intra Calicem, nullum faciens Crucis signum nullumque proferens verbum. Diaconus Calicem rursus cooperiet; Celebrans cum Diacono genuflectent ad Sacramentum.

247. Post haec, Celebrans, manibus super altare iunctis, dicet orationem *Perceptio Corporis tui* etc. Genuflectet post orationem, accipiet Patenam cum s. Hostia, dicens *Panem coelestem* etc., ac pectus ter percutiens, dicet etiam tribus vi-

---

(1) In tono orationis Missae ferialis, cui chorus respondebit *Amen* (Rubr. Missal., hoc loco).

(2) Vide notam ad n. 183, pag. 487.

cibus *Domine, non sum dignus*. Deinde, se Sacramento signans, dicet *Corpus Domini nostri* etc., et communicabit (1).

248. Non ascendet Subdiaconus ad dexteram Diaconi (2), sed eo tempore accedet ad altare acolythus unus cum ampullis vini et aquae in pelvicula. In promptu etiam erunt Ministri lotionis.

249. Quum Celebrans communicaverit, Diaconus deteget Calicem, et genuflexione facta a Celebrante ac Ministris, Celebrans fragmenta de corporali colliget Patena, et ponet intra Calicem, atque ita, si adhibitum fuerit cochleare in Calice ad reponendam s. Hostiam, abstergetur diligenter a fragmentis, quae a Celebrante immittentur in Calicem. Postea Celebrans accipiet Calicem, nec se signans, nec formulam ullam proferens, se communicabit particula s. Hostiae, et vino, quod erit in Calice. *Tum reponetur ei pileolus.

250. Episcopus assurget, genuflexionem faciet ad Crucem, eique reposita a primo Diacono assistente mitra* cum pileolo, redibit in thronum, et sedebit.

251. Consurgent cappellani cum intorticiis, et euntes ante altare, genuflexionem ad Crucem et ad Episcopum conficient, et revertentur in sacristiam.

252. Chorus etiam consurget, et sedebit stallo quisque suo.

253. Praesto erunt apud thronum clerici, recepturi paramenta Episcopi, et cubicularius cum cappa.

254. Celebrans, non abscedens de medio altari, digitos vino et aqua purificabit super Calicem, infundente vinum et aquam Diacono,* manente suo loco Subdiacono. Celebrans ablutionem sumet, nihil dicens.

255. Acolythus reportabit ampullas ad abacum, et Subdiaconus ascendet in cornu evangelii, absterget Calicem, et superposito purificatorio, Patena, palla et corporali intra bursam, referet haec omnia ad abacum, exsequens hanc actionem celeriter.

256. Diaconus mitram imponet Celebranti, qui in latere epistolae lavabit manus. Presbyter assistens cum Diacono sustinebunt ei mantile.

---

(1) Notentur quae in Caerem. Epp., lib. II, cap. XXVI, n. 20, leguntur: « Tunc secrete (Celebrans) ut alias dicit *Perceptio Corporis* etc., *Panem coelestem* etc. et *Domine, non sum dignus* etc., et continuat *Corpus Domini* etc. » A. — Decr. S. R. C., n. 4198, XVIII, ait: « Tono ad Missam solemnem ordinariam consueto ».

(2) S. R. C., n. 3769, IV.

257. Postea Diaconus tollet mitram Celebranti, descendet ad abacum, stolam latiorem dimittet, resumet planetam plicatam, et redibit ad Celebrantem.

258. Presbyter assistens admovebit ad medium altaris Missale cum cussino.

259. Celebrans redibit ad medium altaris, et iunctis manibus atque inclinatus, dicet (1) *Quod ore sumpsimus* etc.

260. His peractis, Celebrans de altari descendet, medius inter Ministros, et una cum ipsis genuflexionem conficiet ad Crucem. Tum Diaconus reponet ei mitram, et facta respective reverentia vel genuflexione ante Episcopum, praecedentibus clericis, quo ordine processit ad altare, redibit in sacristiam, ubi sacras vestes dimittet.

261. Profecto Celebrante, ascendent ad thronum clerici, Diaconi assistentes exuent Episcopum paramentis, quae reponentur super abacum, in quo erant ab initio.

262. Quum Diaconi assistentes exuerint Episcopum, reponent ei cappam, adiuvante cubiculario, qui advertet alligare extremitatem posteriorem vestis talaris.

263. Cappa Episcopo reposita, Diaconi assistentes salutabunt eum, et se recipient in chorum ad subsellia sua, functi in hac functione officio assistentiae. Acolythi ex altari et ex abaco sacram supellectilem in functione adhibitam auferent, et in sacristiam reportabunt.

264. Caeremoniarius cappam Episcopo explicabit, et recitabuntur Vesperae, observando ritum praescriptum, pag. 433, n. 202, libri huius.

265. Si nullus sermo, seu sacra concio post evangelium habita fuerit, quando in fine Vesperarum Episcopus ad faldistorium descendet pro recitando *Miserere*, accedet ad Episcopum Presbyter assistens, qui post orationem *Respice* etc., assurgens, convertetur ad populum, et Indulgentiam publicabit, legens alta voce formulam praescriptam.

266. Si Episcopus celebrans non erit subiectus Ordinario, ut notavimus cap. VIII libri V, art. II, n. 303 et seqq. Celebrans imponet incensum in thuribulum ad thurificanda Oblata: eaque est unica variatio, quae occurreret n. 223 huiusce articuli.

---

(1) Cfr. Decr. S. R. C., in superiori nota 1 relatum.

ARTICULUS III.

De assistentia ab Episcopo praestanda Officio feriae VI in Parasceve a Canonico cathedralis celebrato.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Ad altare in quo expositum aderit SS. Sacramentum. — 1. Praeparabitur faldistorium, vel genuflexorium sine strato cum pulvinis duobus e panno violaceo, ut supra.

2. Velum humerale, nobile, albi coloris, pro Episcopo.

3. Intorticia cerae albae numero octo pro cappellanis in processionem illa delaturis.

4. Pulvinus niger sericeus super infimum gradum altaris pro Episcopo.

5. Scabellum gradatum in commodum Sacristae, si opus fuerit, ad extrahendum e custodia SS. Sacramentum.

6. Clavis urnae seu custodiae super mensam altaris, et corporale in medio explicatum.

7. Stola nigri coloris pro Sacrista, qui custodiam Sacramenti aperturus erit.

8. Extra sacellum, umbraculum hastile albi coloris.

In sacristia. — 9. Paramenta pro Celebrante et sacris Ministris, videlicet, amictus, albae, cingula et manipuli, tria omnia numero; stolae et planetae plicatae duae, integra una (1).

10. Superpellicea pro clericis inservientibus.

11. Paramenta pro Cantoribus passionis, nempe, amictus, albae, cingula, manipuli, stolae nigri coloris, tria omnia numero, et liber passionis, instructus veste nigra et signaculis similibus.

12. Vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, si in conchis ecclesiae Aqua benedicta servabitur.

Ad altare maius. — 13. Altare esto totaliter nudum, et aderunt sex candelabra ex cupro aut ex aere vel alius materiae fusci coloris, cum candelis e cera lutea, seu communi. Media inter candelabra erit Crux eiusdem materiae, alto pede et aequali candelabris. Crux tamen esto levis in commodum Celebrantis, et convestita velo sericeo nigri coloris (2), iam

(1) Vide quae praecedentis articuli n. 12 tradita sunt. A.
(2) Vide notam ad n. 21, pag. 463.

aptato, ut facile tolli possit; ideoque expediret ut esset circumsutum, excepto brachio dextro et summitate, ubi firmabitur globulis nigris vel uncinulis.

14. Ante altare statuetur faldistorium, in quo genuflectet Episcopus, et aderunt in illo duo pulvini e panno violaceo.

15. A laeva faldistorii ponetur scabellum nudum, aequale scabellis throni, utendum a Celebrante. Advertetur ne scabellum sit ad lineam faldistorii, sed retro aliquantulum.

16. A latere epistolae, loco solito, aderit scamnum pro Celebrante et Ministris, et ipsum nudum ac destitutum omni ornatu vel tegumento.

17. In latere evangelii imposita basi erit Crux processionalis velo violaceo convestita. Quod si Ordinarius fuerit Archiepiscopus, praeparabitur basis tantum.

In abacis. — 18. Abaci erunt nudi; planum eorum superius cooperietur sola tobalea linea alba, quae nihil defluat prorsus a lateribus. Porro in illo, qui stabilietur pro Celebrante in latere epistolae, praeparantor duo candelabra cum candelis e cera lutea seu communi pro acolythis; ampullae vini et aquae in pelvicula; Calix argenteus cum purificatorio, Patena, palla et corporali intra bursam nigram; si adhibebitur Calix, in quo custodietur SS. Sacramentum, praeparabitur tantum bursa nigra cum corporali et purificatorio; vasculum aquae et purificatorium unum, ad purificandos digitos Celebrantis, si opus fuerit; cussinus nigri coloris aequalis paramentis, vel legile pro Missali; Missale cum veste nigra et signaculis similibus; Epistolarium et Evangeliarium cum tegumento et signaculis, ut supra; altaris tobalea, quae contegere mensam tantum debet, nec pendere a lateribus; thuribula argentea duo cum naviculis similibus; stola latior nigri coloris pro Diacono; lanx argentea ad excipiendas oblationes Crucis, formula Indulgentiarum.

19. In altero abaco, qui adhibebitur pro Episcopo, praeparabitur pluviale nigrum cum stola simili, amictus, formale simplex, mitra damascena albi coloris; velum seu vimpa, qua utetur cappellanus a mitra; Missale cum tegumento nigro et signaculis similibus; pulvinus e serico nigro utendus ab Episcopo, quum paratus erit pluviali, Breviarium vel liber cum oratione *Respice* etc. in fine Vesperarum.

20. Prope abacum istum ponetur tapetum maius e panno violaceo cum pulvino e serico villoso violacei coloris, in quo

aderit velum sericeum album phrygiatum opere sericeo coloris violacei, et adhibebitur in adoratione Crucis (1); aderunt etiam taeniae albi coloris, sericeae, adhaerentes pulvino et velo, ad firmandam Crucem.

In presbyterio. — 21. Thronus erit ex toto nudus; pulvinus tantum e panno violaceo in sedili cathedrae ponetur. Aderunt duo scabella pro Diaconis assistentibus. Praeparabitur pulvinus alter laneus coloris violacei, adhibendus in genuflexionibus Episcopi.

22. Hastae cum gossypio cerato ad accendendos cereos.

23. In sex candelabris ad ingressum presbyterii ponentur intorticia vel cerei e cera communi.

24. Sedilia Canonicorum et cleri carebunt quocumque ornatu et tegumento.

25. Praeparabitur etiam scabellum gradatum in usum Diaconi ad conscendendum altare, quando erit accipienda Crux.

26. Statuetur pulpitum nudum pro Concionatore non longe a presbyterio.

§ 2. *De functione.*

27. In choro recitantor horae minores Prima, Tertia, Sexta et Nona, voce submissa et sine cantu; cerei in altari erunt exstincti.

28. Dum Horae praedictae recitabuntur, se parabunt in sacristia Celebrans cum Ministris, et assument paramenta nigra ibi praeparata, ut superius notatum est.

29. Completa in choro Horarum recitatione, pulsabitur crotalum ad fores sacristiae, ut indicetur Canonicis tempus esse associandi Episcopum, ut cap. IV, lib. V.

30. Clericus designatus afferet ad portam vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, si mos erit hisce diebus servandi Aquam benedictam in fontibus lustralibus.

31. Episcopus ad ecclesiam descendet, ac si fuerit Metropolitanus, praeferetur ante eum Crux archiepiscopalis: ad portam ecclesiae quum venerit, asperget seipsum et adstantes, si in conchis ecclesiae servabitur Aquae benedicta, ut supra; secus haec actio omittetur.

32. Episcopus, in ecclesiam ingressus, caput operiet ca-

(1) Vide notam in lib. II, ad pag. 218, n. 5.

putio cappae, et hac die a benedicendo dextera adstantes abstinebit.

33. In sacello ubi expositum erit SS. Sacramentum, caput nudabit caputio, ante faldistorium genuflexionem in pavimento nudo faciet utroque genu, flectet genua in faldistorio, ibique restabit orationi vacans, donec Caeremoniarius eum monebit, ut assurgat.

34. Hoc tempore, egredietur e sacristia Celebrans, praeeuntibus duobus acolythis, Subdiacono et Diacono; procedet ad altare maius, et veniens in medium, reverentiam faciet ad Crucem: Ministri, nisi fuerint Canonici, genuflexionem conficient, itemque acolythi, et sessum pergent ad scamnum sibi praeparatum in latere epistolae. Acolythi autem consistent apud abacum.

35. Si cantanda erit prima lectio a Beneficiario seu Mansionario, qui gaudeat usu cappae aut alius indumenti choralis, dimittet ipsum in sacristia, sibi induet superpelliceum, et praesto erit apud abacum, quando Episcopus ad altare perveniet.

36. Caeremoniarius Episcopi, quum cognoverit, omnia ad altare disposita esse ad initium functionis faciendum, innuet ei ut discedat. Episcopus assurget, genuflexionem, ut supra, utroque genu ad SS. Sacramentum iterabit, exibit de sacello, et extra ipsum caputio cappae rursus operiet caput.

37. Celebrans et Ministri, ingresso in presbyterium Episcopo, caput nudabunt, consurgent, et respective ante eum facient reverentiam vel genuflexionem, et dextere transeuntes post Episcopum, accedent ad sinistram eius, paullo retro. Celebrans genua flectet apud scabellum, Ministri a lateribus eius, retro aliquantulum (1).

38. Episcopus, progressus ad faldistorium, caputium sibi detrahet de capite, salutabit Crucem, altaris, submittet genua, et super faldistorium procumbet.

39. Diaconi assistentes ibunt cum Episcopo in presbyterium intrante, et flectent genua in pavimento a tergo eius.

40. Si fuerit Metropolitanus, cappellanus crucifer statim firmabit in basi Crucem archiepiscopalem.

41. Canonici et ceteri de choro recedent ad subsellia, ibique in genua procumbent.

(1) Inspiciatur adnotatio subiecta n. 57 articuli praeced. A.

42. Episcopus et Celebrans solito prolixius orabunt, spatio ferme unius *Miserere*.

43. Interim in promptu erunt acolythi apud abacum, tobaleam super altare extensuri.

44. Episcopus, Celebrans et reliqui de oratione consurgent.

45. Episcopus, reverentia facta ad Crucem, caput operiet caputio, et in thronum ascendet, comitantibus duobus Diaconis assistentibus. Extremitas posterior eius cappae a nullo sustentabitur. Benedictionem nequaquam donabit, neque ullo modo salutabit Celebrantem neque Canonicos nec reliquos. Conscenso throno, sedebit in cathedra, et Diaconi assistentes in scabellis consuetis. Hac die nullus erit Episcopo Presbyter assistens pro assistentia consueta.

46. Cappellanus a libro Episcopi aderit prope latus sinistrum throni, functurus officio suo.

47. Profecto Episcopo, amovebitur statim a duobus clericis faldistorium, in quo ipse genuflexerat, et clericus alter tollet scabellum a Celebrante adhibitum.

48. Post Episcopi de altari discessum, Celebrans, medius inter Diaconum et Subdiaconum, ascendet ad altare, quod osculabitur in medio. Deinde Celebrans reverentiam, Ministri vero reverentiam aut genuflexionem conficient ad Crucem, descendent cum Celebrante ipso a latere de altari, venient sessum ad scamnum praeparatum, et caput bireto cooperient.

49. Episcopo in throno, et Celebrante cum Ministris in suo scamno sedentibus, prodibunt in medium duo acolythi, quorum unus deferet altaris tobaleam, debitisque reverentiis et genuflexionibus ad Celebrantem, Episcopum et altare peractis, ascendent ad altare, et supra mensam extendent tobaleam in longitudinem prope candelabra, ita tamen, ut explicari facile possit, quaemadmodum dicetur inferius.

50. Acolythis, cum genuflexionibus, ut supra, reversis ad abacum, qui cantor lectionem primam erit cantaturus, comitante Caeremoniario, procedet in medium, reverentiam primo ad Celebrantem faciet, dein genuflexionem ad altare et ad Episcopum, postea quo loco cantari epistola solet, lectionem cantabit tono pro lectionibus stabilito.

51. Expleto lectionis seu prophetiae cantu, genuflexiones et reverentias cantor, ut antea, iterabit, redibit ad abacum, deponet ibi Epistolarium, recedet in sacristiam, resumet habitum choralem, ut superius notatum fuit, et in chorum ad locum suum redibit.

52. A cantorum choro cantabitur tractus *Domine, audivi* etc.

53. Se sistet Episcopo cappellanus cum libro, ex quo Episcopus leget prophetiam cum tractu, stantibus Diaconis assistentibus, donec leget Episcopus.

54. Subdiaconus accipiet ex abaco Missale Celebrantis, se sistet ante ipsum, et reverentia facta, librum aperiet, et apertum ei sustinebit, ex quo Celebrans ipse leget prophetiam et tractum.

55. Hoc tempore, se parabunt in sacristia tres passionis Cantores, adiuvantibus respectivis eorum cappellanis seu clericis, qui debebunt ipsis sustinere librum.

56. Lecta ab Episcopo et Celebrante prophetia cum tractu, cappellanus a libro et Subdiaconus ad respectivum locum suum se recipient.

57. Clericus unus ponet super altare, in latere epistolae, cussinum seu legile cum Missali aperto pro Celebrante.

58. Quum parum aberit ut absolvatur cantus tractus, caput nudabunt Celebrans et Ministri, atque a latere ascendent ad altare in cornu epistolae, ibique Diaconus subsistet a tergo Celebrantis super gradum proximum suppedaneo, et Subdiaconus super gradum infimum vel in pavimento ante gradum eundem.

59. Episcopus exuet caputium capiti, et assurget.

60. Assurgente Episcopo, consurget etiam chorus.

61. Celebrans cantabit *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua*, Subdiaconus *Levate*.

62. Tam in ista, quam in reliquis orationibus, genuflectent omnes ad cantum verborum *Flectamus genua*, omnesque consurgent ad verbum *Levate*, excepto Celebrante, qui stabit. Caeremoniarius advertet, ut pulvinum pro Episcopo praeparet in gradulo cathedrae.

63. Celebrans manibus expansis ac tono feriali cantabit orationem *Deus, a quo et Iudas* etc.

64. Cantata oratione, omnes rursus sedebunt. Episcopus caputio cappae operiet caput, Celebrans et Diaconus descendent de altari ad scamnum, in quo denuo sedebunt, et caput operient bireto.

65. Omnibus, ut supra, sedentibus, Subdiaconus exuet planetam plicatam, et recepto Epistolario, comitante Caeremoniario, genuflexionem aut reverentiam faciet ad altare et ad Episcopum, et loco usitato cantabit secundam prophetiam seu lectionem, quo tono cantatur epistola.

66. Postquam cantaverit lectionem, iterabit genuflexiones aut reverentias, ut supra, et quin osculetur manum Episcopi aut Celebrantis, resumet planetam plicatam, et sustinebit deinde Missale ante Celebrantem, qui sedens in scamno lectionem et tractum leget.

67. Lectionis cantu absoluto, ut supra, se sistet Episcopo cappellanus cum libro; Episcopus autem sedens leget lectionem, tractum, *Munda cor meum* et ultimam passionis partem, stantibus ad lectionem hanc Diaconis assistentibus.

68. Hoc tempore, a cantoribus cantabitur tractus *Eripe me, Domine* etc.

69. Cantores passionis, dum cantabitur tractus, ingredientur in presbyterium, si fieri poterit, ex parte sacristiae, et consistent apud abacum. Cantor textus deferet librum. Eos antecedet Caeremoniarius, et sequentur tres clerici seu cappellani, librum ante ipsos sustenturi. Nisi alius erit aditus, praeter principalem, advertent ut ingrediantur dum cantabitur ultimus versus tractus praedicti.

70. Lecta a Celebrante lectione et tractu, Subdiaconus tradet Missale clerico, a quo ponetur super altare a latere epistolae in legili seu cussino.

71. Quando cantabitur ultimus versus tractus, Cantores passionis procedent in medium, reverentiam conficient ad Celebrantem, si transibunt ante ipsum, deinde genuflexionem ad altare et ad Episcopum, nec osculantes manum Episcopi aut Celebrantis, accedent quo loco cantatur evangelium. Praecedet Cantor textus, tum Succentor, postremo qui Christi partes sustinet, sequentibus tribus cappellanis: in loco supradicto Cantor textus medium locum obtinebit, a dextris eius qui Christi personam agit, a sinistris, qui turbarum. Contra Cantores ipsos consistent tres praedicti cappellani.

72. Completo cantu tractus, Episcopus exuet caputium, assurget, et cum ipso chorus universus. Celebrans et Ministri nudabunt caput, consurgent, et ascendent a latere ad altare, manente Diacono a dextris Celebrantis in gradu inferiori, et in altero gradu Subdiacono a dextris Diaconi.

72. Cantores incipient et prosequentur cantum passionis. Cappellani sustinebunt eis librum, quem identidem sibi ad invicem transmittent.

74. Celebrans leget passionem, paullulum conversus ad Cantores, et postquam passionem legerit, recitabit *Munda cor meum* in eodem loco, leget ultimam passionis partem,

postea convertetur ad Cantores. Diaconus consistet in gradu inferiori proximo Celebranti. Subdiaconus in gradu infimo aut in plano a sinistris Diaconi, uterque conversus ad Cantores passionis.

75. Antequam cantentur verba *tradidit Spiritum*, ponetur pulvinus in gradulo throni pro Episcopo.

76. Ad verba eadem genuflectent omnes, exceptis cappellanis librum passionis sustinentibus.

77. Assurgente Episcopo, consurgent omnes, et cantus passionis ab iisdem Cantoribus continuabitur usque ad exitum.

78. Cantu passionis absoluto, Cantor textus librum claudet ac recipiet, et ordine supradicto, una cum reliquis duobus Cantoribus ac tribus cappellanis, revertentur in sacristiam, ubi sacras vestes dimittent.

79. Episcopus sedebit, et caput operiet caputio.

80. Celebrans convertetur ad altare, et subsistet ante librum.

81. Diaconus perget ad abacum, dimittet planetam plicatam, et induet stolam latiorem. Accipiet Evangeliarium, et cum debitis reverentiis ac genuflexionibus illud afferet ad altare et ponet in media mensa: deinde genuflectet in extremitate anteriori suppedanei, et recitabit *Munda cor meum.*

82. In medium ante gradus altaris procedent Subdiaconus et acolythi iunctis manibus, quia non gestantur candelabra.

83. Praesto erit apud abacum Concionator.

84. Diaconus assurget, et sumpto libro evangeliorum, descendet de altari, ibit cum Subdiacono et acolythis, et genuflexione facta ad altare, accedent ad thronum, et conficient genuflexionem aut reverentiam ante Episcopum, postea procedent ad locum, quo cantari evangelium solet.

85. Episcopus caput nudabit caputio, assurget, et cum eo consurgent ceteri omnes.

86. Celebrans stans ad altare, convertetur versus Diaconum.

87. Cantabitur a Diacono ultima pars passionis, quo tono cantatur evangelium, non tamen thurificabit neç signabit librum aut seipsum.

88. Post cantatum evangelium, Diaconus claudet librum, quem Subdiaconus tradet uni acolythorum, atque iteratis, ut supra, genuflexionibus aut reverentiis, ibit cum Subdiacono; tum uterque se adiungent Celebranti, qui de altari descendens, perget ad scamnum, et sedebit una cum Ministris.

89. Episcopus sedebit, et capiti sibi induet caputium. Chorus etiam considebit.

90. Concionator, comitante Caeremoniario, qui secum feret formulam Indulgentiarum, discedet de loco quo erit, salutabit Celebrantem, si ante ipsum transibit, procedet ante altare, et peraget genuflexionem, deinde ante thronum, et genuflectet ad Episcopum, ascendet ad thronum, genuflectet ante Episcopum, et manum eius non osculans, nec petens benedictionem, rogabit Indulgentiam, tantum dicens: *Indulgentias, reverendissime Pater*, et Episcopus respondebit: * *Quinquaginta dierum* (si tamen fuerit Archiepiscopus, concedet centum dierum Indulgentiam). Concionator cum Caeremoniario assurget, descendet de throno, genuflexionem iterabit ad Episcopum, dein ad altare, ascendet in pulpitum, et genuflexione peracta versus altare ac versus Episcopum, quin recitet *Ave, Maria*, exordietur statim sermonem suum; hoc autem confecto, nudabit caput, et stans publicabit Indulgentiam, legens formulam, quam ei tradet Caeremoniarius. Indulgentia publicata, Concionator de pulpito descendet, et revertetur in sacristiam.

91. Si non habebitur sermo, vel sacra concio, omittentur quae praescripta sunt numero praecedenti, et post cantum evangelii, Celebrans cantabit orationes, ut infra innuemus.

92. Celebrans cum Ministris redibunt ad altare a latere, consistentibus Diacono et Subdiacono a tergo Celebrantis, ut superius in prima oratione traditum est.

93. Episcopus exuet capiti caputium, assurget, et chorus omnis cum ipso.

94. Caeremoniarius meminerit pulvinum ponere pro Episcopo in gradulo cathedrae.

95. Celebrans incipiet notis in Missali scriptis cantare invitationem ad orationem iunctis manibus, post quam cantabit *Oremus* (Diaconus *Flectamus genua*, Subdiaconus *Levate*), et manibus expansis prosequetur tono feriali orationem invitationi respondentem (1).

96. Ad *Flectamus genua* genuflectent omnes uno tantum genu, ut supra, excepto Celebrante.

97. Caeremoniarius assistens Celebranti, admonebit Ministros quum cantare debeant *Flectamus genua* et *Levate* ante orationes.

---

(1) De oratione *pro Romano Imperio*, vide lib. I, pag. 296, n. 302, A.

98. Ad orationem *pro haereticis*, duo pluresve clerici extendent tapetum adhibendum in adoratione Crucis. Summitas seu caput tapeti sternetur in medium infimi gradus altaris, et reliqua pars tapeti extendetur secundum planum presbyterii. Ponent in capite tapeti pulvinum cum velo albi coloris super gradum infimum altaris in commodum illorum, qui Crucem adoratum ibunt.

99. Si altare esset ad orientem versum, advertentur quae tradita sunt n. 111, praecedenti articulo I.

100. Circa finem adorationis, aderunt prope altare cantores duo cum Missali aut libro, in quo exstet in notis *Ecce lignum Crucis* etc.

101. Omnibus cantatis orationibus, Celebrans, reverentia facta ad Crucem, descendet a latere de altari, veniet ad scamnum, et planetam dimittet.

102. Clericus unus accipiet ex altari Missale, quo usus erit Celebrans.

103. Hoc tempore, sedebit Episcopus et chorus.

104. Postquam Celebrans exuerit planetam, medius inter Diaconum et Subdiaconum accedet ad latus posterius altaris ex parte epistolae in planum ante gradus, ibique stabit facie versa ad populum. Subdiaconus adstabit ei a sinistris, et clericus cum Missali a latere versus sinistram eandem, sustinens Missale apertum. Duo cantores praedicti consistent post Celebrantem.

105. Diaconus, comitante Caeremoniario, ascendet a latere ad altare, et conscenso suppedaneo, reverentiam, vel genuflexionem faciet ad Crucem, ipsamque ex altari accipiet.

106. Si necesse erit, apponetur scabellum gradatum a clerico, qui sustentabit Diaconum ascendentem ac descendentem, postea scabellum praedictum removebitur.

107. Quando Diaconus accipiet Crucem, Episcopus capiti exuet caputium, assurget, et chorus universus cum eo.

108. Caeremoniarius meminerit collocare pulvinum pro Episcopo in gradulo cathedrae.

109. Diaconus Crucem acceptam deferet reverenter ambabus manibus, et nullam faciens sive reverentiam sive genuflexionem, descendet de gradibus altaris in medium, accedet ad Celebrantem, Crucem tradet ei, et consistet a dextris eius.

110. Celebrans Crucem accipiet utraque manu, et elatam sustinebit ante pectus: adiuvantibus Diacono et Caeremoniario, eius summitatem deteget usque ad partem transversam,

ac tono indicato in Missali cantabit *Ecce lignum Crucis*, et duo cantores prosequentur cantu *in quo salus mundi pependit*; chorus subiunget *Venite, adoremus*. Ad verba ista omnes in genua procumbent, clericus etiam, qui librum apertum sustinebat ante Celebrantem, libro statim clauso, genuflectet. Celebrans unus stabit.

111. Cantatis verbis *Venite, adoremus*, consurgent omnes; Celebrans autem cum Ministris, ut supra, ascendet ad altare quo loco legitur epistola, et adiuvante Diacono aut Caeremoniario, deteget brachium dexterum Crucis cum brachio dextero et capite imaginis Crucifixi: cantabit ut antea, *Ecce lignum Crucis*, vocem efferens hemitonio, et ab omnibus genuflectetur, ut supra dictum est.

112. Deinde Celebrans cum Ministris transibit in medium altaris, et adiuvante, ut supra, Diacono aut Caeremoniario, deteget Crucem totaliter, ac vocem efferens altero hemitonio, cantabit ut prius *Ecce lignum Crucis*, et omnes procumbent in genua.

113. Post verba *Venite, adoremus*, in tertia adoratione, genuflexi omnes restabunt.

114. Celebrans tantum, comitante Caeremoniario, de altari descendet, et Crucem afferet ad pulvinum super tapetum violaceum praeparatum in presbyterio, ibique genibus flexis Crucem imponet super pulvinum, ac si opus fuerit, ligabit eam taeniis ex utraque extremitate.

115. Cruce pulvino imposita, assurget Celebrans, et ceteri omnes cum eo.

116. Celebrans, genuflexione facta ad Crucem, redibit ad scamnum in latus epistolae. Ministri, qui genuflexerant in altaris suppedaneo, consurgent simul cum Celebrante, cum eo genuflexionem facient ad Crucem, occurrent ei, et adducent ipsum ad scamnum.

117. Episcopus sedebit, et caput operiet caputio.

118. Cubicularius Episcopi, habitu urbano indutus, comitantibus clericis quatuor, ascendet ad thronum, genuflexionem faciens versus Crucem, dein ad thronum antequam illuc ascendat. Conscenso throno, genuflectet ante gradulum cathedrae, et quatuor praedicti clerici attollent cappae episcopalis fimbrias, quibus cooperient cubicularium, calceos detrahentem Episcopo.

119. Clerici et cubicularius, excalceato Episcopo, recedent in latus sinistrum throni extra gradus ipsius.

120. Tempore eodem, Celebrans, sedens in scamno, sibi exuet calceos, idemque facient in suis stallis Canonici et Ministri sacri apud scamnum suum.

121. A dextris Crucis ponetur lanx a clerico ad excipiendas oblationes.

122. Non decet Diaconos assistentes exuere calceos in throno et comitari Episcopum ad Crucis adorationem excalceatos: quocirca se gerent, ut inferius docebitur.

123. Episcopus, detractis sibi calceis, assurget, de throno descendet, aut ex parte media, aut a latere, iuxta ipsius throni positionem, comitantibus eum Diaconis assistentibus. Sibi ipse sustinebit partem cappae anteriorem, super manus elevatam, ut liberius possit incedere; partem vero posteriorem nemine sustentante, ita ut illam tractet super pavimentum.

124. Quum Episcopus pervenerit ad extremitatem inferiorem tapeti, capiti exuet caputium, pileolum quoque sibi detrahet, si utetur eo. Diaconi assistentes recedent, et Episcopo, post adorationem, obviam venient ad principium tapeti versus Crucem (1).

125. Ubi Episcopus se movebit de throno, iturus ad adorationem, consurget chorus. Eodem tempore, cantorum chorus incipiet improperia cantare, quae prosequentur toto adorationis tempore.

126. Progressus ad extremitatem tapeti, Episcopus, comitante Caeremoniario tantum, qui eum in genuflectendo adiuvabit, si opus fuerit, procumbet in genua, et brevi orabit ante Crucem; deinde assurget, et procedens ad dimidium tapeti, genuflectet secunda vice, et orabit, ut supra; assurget iterum, progredietur ante Crucem, genuflectet, orabit paulisper, et devote osculabitur Crucifixum. Tum accipiet a Caeremoniario bursam cum oblatione, eamque deponet in lance.

127. Post haec, Episcopus assurget, genuflexionem faciet ad Crucem genu dextero; recedet extra tapetum, ubi inveniet Diaconos assistentes, caput operiet pileolo et caputio cappae, ac revertetur ad thronum.

128. Diaconi assistentes, Episcopum ad thronum comitati, reverentia facta, de throno descendent in chorum ad stallum suum, ubi calceos sibi detrahent (2).

---

(1) S. R. C., n. 2533, I, docet, Episcopum debere in adoratione associare.
(2) Vide notam ad n. 127, pag. 477.

129. Reverso ad thronum et in ipso sedenti Episcopo se rursus sistent cubicularius cum clericis, eodemque ordine ac supra, cubicularius reponet ei calceos. Postea clerici et cubicularius, debitis peractis reverentiis, ad locum suum se recipient.

130. Clericus aliquis animum advertet ad detegenda Crucem processionalem vel archiepiscopalem, itemque detegentur Cruces, quae altaribus ecclesiae insistent.

131. Quando Episcopus post Crucis adorationem redibit in thronum, Celebrans, comitatus a Caeremoniario, procedet ad terminum tapeti, Crucem adoraturus. Eodem tempore, incipient de suis stallis proficisci ad Crucem adorandam Dignitates et Canonici.

132. Curabitur ut dignior chori, seu Dignitas sit seu Canonicus, adsit in loco indicato, quando illuc adveniet Celebrans. Quo quum Celebrans pervenerit, dignior chori locum sumet a sinistris eius, et iunctim adorabunt Crucem, ut iam fecit Episcopus.

133. Un actio ista bono exemplo sit et fiat ordinatim, observentur quae tradita sunt articulo I praecedenti, n. 129.

134. Ordo procedendi ad Crucis adorationem, sequens erit:

135. Post Episcopum accedet Celebrans, adstante a sinistris eius Canonico seniore vel prima Dignitate Capituli. Tum reliquae Dignitates, si quae aderunt. Ministri altaris, si fuerint Canonici, videlicet, Diaconus et Subdiaconus; hic autem non dimittet planetam plicatam (1). Canonici ex ordine presbyterali. Canonici Diaconi assistentes. Ceteri Canonici ex ordine Diaconorum. Canonici ordinis subdiaconalis. Si numerus alicuius gradus Canonicorum dispar esset, non ibunt terni in ultimo loco, sed ultimus unius incedet cum primo sequentis ordinis, ut ex. gr. si numerus Canonicorum Presbyterorum dispar esset, ultimus Presbyter ibit cum primo Canonico Diacono, et sic deinceps. Ratio est, quod in functione ista Canonici non induunt paramenta sacra, ut fit cum celebrat Episcopus, ideoque nulla exstat diversitas in sacrarum vestium qualitate. Sin autem in fine dispar esset numerus, ul-

---

(1) Caeremoniale non praescribit, ut Subdiaconus dimittat planetam plicatam; neque ut Celebrans et Ministri sibi detrahant manipulum. A. - Sed quoad manipulum, id fieri debet ex Decr. S. R. C., n. 2326, IV. In praecedentibus articulis nihil notavimus contra opinionem auctoris, cum decretum istud non respiciat Missam in pontificalibus; attamen videtur semper eadem ratio tenenda.

timi ibunt terni, itemque in coetibus sequentibus. Post Canonicos accedent ad adorationem sacri Ministri, nisi fuerint Canonici, deinde Beneficiarii, Mansionarii, clerici seminarii, Magistratus, laici nobiles, familiares nobiles Episcopi et populus, exclusis prorsus mulieribus. Eunte autem ad adorationem populo, cavebitur ne ulla oriatur pertubatio.

136. Celebrans, Cruce adorata, redibit ad scamnum suum, sedebit, et calceos sibi reponet.

137. Ministri sacri, nisi fuerint Canonici, obviam occurrent Celebranti de adoratione redeunti, et Diaconus ei reponet planetam apud scamnum. Sin autem erunt Canonici, nec parati essent ad praestandum hoc officium Celebranti, supplebitur a Caeremoniario.

138. Canonici ad subsellia sua se recipient, sibique reponent calceos.

139. Diaconi assistentes, Cruce adorata, redibunt ad stallum suum, ibique calceis sibi repositis, revertentur in thronum ad assistentiam Episcopi.

140. Item Ministri se recipient ad scamnum suum, sibi rursus inducent calceos * et manipulos, et sedebunt cum Celebrante.

141. Reversis in thronum Diaconis assistentibus, se sistet Episcopo cappellanus a libro, qui sustinebit ante eum Missale apertum, ex quo Episcopus alternatim cum Diaconis supradictis leget improperia.

142. Celebrans etiam, quum rediverint Ministri, cum ipsis improperia leget e Missali, quod clericus unus sustinebit (1).

143. Dum Crucis adoratio peragetur, Beneficiarii, seu Mansionarii, qui numero octo induti superpelliceo sine pluviali delaturi erunt baldachinum in processionem, postquam adoraverint Crucem, recedent in sacristiam, habitum choralem dimittent, induent superpelliceum, et accedent ad sacellum, in quo custodietur SS. Sacramentum.

144. Cappellani seu clerici, qui numero octo in processionem gestare intorticia debebunt, postquam Crucem adoraverint, accedent ad sacellum in quo custodietur SS. Sacramentum, ibique receptis intorticiis accensis, consistent a lateribus altaris, quaterni ex utraque parte.

145. Duo thuriferarii accipient thuribula cum naviculis,

---

(1) Quomodo dividenda improperia sint, vide adnotationem ad n. 134 articuli I praecedentis. A.

deferent illa in sacristiam, in eisque aptabunt ignem, et praesto erunt in sacello SS. Sacramenti a latere epistolae, quando illuc adventura erit processio.

146. Sacrista curabit, ut de medio sacello amoveatur faldistorium seu genuflexorium adhibitum in accessu Episcopi ad ecclesiam, et sacellum ipsum vacuum fiat a populo, paullo ante quam adveniat processio.

147. Idem Sacrista aderit in sacello eodem, quando accedet illuc Episcopus, aperiturus urnam seu custodiam, in qua erit asservatum SS. Sacramentum.

148. Lectis ab Episcopo et Celebrante improperiis, recedent cum libro respectivi cappellani, et super abacum relinquent Missale.

149. Apud abacum, in quo aderunt praeparatae sacrae vestes Episcopi, sub finem adorationis, praesto erunt clerici quatuor et cappellanus a mitra, paramenta praedicta Episcopo ministraturi. Aderit etiam cubicularius, cappam episcopalem recepturus debito tempore.

150. Sub finem adorationis, duo acolythi accendent cereos altaris, duas candelas in abaco et cereos candelabris impositos ad tribunam sive ad ingressum presbyterii.

151. Diaconus et Subdiaconus, postquam improperia cum Celebrante legerint, consurgent, reverentiam ad Celebrantem, deinde, ascendentes ad altare, genuflexionem ad Crucem conficient, et explicabunt tobaleam, quae principio ab acolythis posita fuit plicata super mensam. Genuflexione ad Crucem iterata, de altari descendent, redibunt ad Celebrantem et salutata, de altari descendent, redibunt ad Celebrantem et salutabunt ipsum. Subdiaconus sedebit in scamno, et Diaconus accedet ad abacum, unde bursam cum corporali et purificatorio acceptam afferet ad altare, cum reverentiis et genuflexionibus, ut supra, explicabit corporale in media mensa; ponet bursam in latere evangelii, prope candelabra, et purificatorium a dextra corporalis; deinde, genuflexione facta ad Crucem, descendet a latere ad scamnum, salutabit Celebrantem, et sedebit.

152. Curae erit clerico alicui, dum Diaconus super altare explicabit corporale, transferre in cornu evangelii Missale cum cussino seu legili pro Celebrante.

153. Adoratione peracta, assurget Diaconus, et comitante Caeremoniario tollet Crucem de pulvino, eamque reportabit ad altare.

154. Quando Diaconus ad pulvinum accedet sumpturus Crucem, Episcopus nudabit caput, assurget et chorus omnis

cum ipso, non excepto Celebrante cum Subdiacono. A Caeremoniario ponetur in gradulo cathedrae pulvinus, super quem genua submittet Episcopus.

155. In promptu erit clericus unus cum scabello gradato, si opus fuerit Diacono, ad reponendam in sua basi Crucem.

156. Diaconus, comitante, ut supra, Caeremoniario, accedet ad Crucem, flectet genua, expediet taenias quibus firmata erit in pulvino, reverenter eam accipiet utraque manu, assurget, nullamque faciens reverentiam, recta illam referet ad altare et collocabit in basi, cui insistebat antea.

157. Statim ac Diaconus genuflectet ut Crucem accipiat, omnes in genua procumbent, non exceptis Episcopo et Celebrante, ut iam innuimus.

158. Collocata a Diacono Cruce super altare, omnes consurgent ac denuo sedebunt.

159. Diaconus, Cruce imposita basi, genuflexionem in suppedaneo ad Crucem faciet, et redibit a latere ad scamnum prope Celebrantem.

160. Sedente Episcopo, distribuentur paramenta clericis, qui deferent illa ad thronum. Cubicularius Episcopi ad thronum accedet, et consistet prope secundum Diaconum assistentem, recepturus cappam episcopalem.

161. Subdiaconus deponet manipulum, sumpturus Crucem processionalem.

162. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, dimittet cappam. Cubicularius autem advertet ut expediat extremitatem posteriorem vestis episcopalis, quum receperit cappam, quam deinde in sacristia involvet, siquidem rursus adhibebitur in fine functionis.

163. Canonici hac die non efficient circulum quando parabitur Episcopus.

164. Episcopus parabitur amictu, stola, pluviali nigri coloris, et formali simplici, ac primus Diaconus assistens imponet ei mitram simplicem.

165. Diaconus altaris minister, manebit apud altare ipsum, quum nullo fungi debeat officio in processione facienda.

166. Ordinabitur processio ad sacellum (1) in quo expositum aderit SS. Sacramentum, ordine sequenti:

(1) Non praescribitur a Caeremoniali, ut Episcopus pro ista processione incensum imponat in thuribulum. A. - Sed vide notam ad pag. 509, n. 196.

167. Clavigeri, seu claviger ecclesiae, Subdiaconus ad altare ministrans, qui dimisso manipulo accipiet Crucem processionalem iam detectam, et incedet medius inter acolythos gestantes candelabra, ardentibus cereis; cantores; clerici seminarii; Beneficiarii seu Mansionarii; Canonici, bini; Dignitates, ut supra; Celebrans, comitatus a Caeremoniario suo; Episcopus medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt; cappellanus a mitra et cappellanus caudatarius; familiares nobiles Episcopi, si aderunt. Sin Ordinarius esset Archiepiscopus, Subdiaconus cum acolythis locum sument ante Canonicos, et imago Crucifixi versa erit ad Archiepiscopum. Omnes illi qui in processionem incedent, de presbyterio discedentes * excepto Subdiacono cum acolythis, genuflexionem facient genu dextero tantum ante Crucem altaris maioris, idemque exsequetur etiam Celebrans.

168. Episcopus de throno descendet, et quum venerit ante altare, nudabitur mitra a secundo Diacono assistente, genuflexionem faciet ad Crucem altaris, et reposita ipsi mitra a primo Diacono assistente, in processionem incedet.

169. Quum processio pervenerit ad sacellum, in quo expositum erit SS. Sacramentum, disponetur ita, ut possit facile rursus ordinari, ideoque qui primus incedere in processionem debebit, restabit propius ingressum. Id intelligi volumus ratione habita numeri cleri et capacitatis loci. Itaque res tractabitur quo modo poterit melius evenire.

170. Unusquisque ad sacellum perveniens, excepto Subdiacono gestante Crucem * et acolythis, conficiet iunctim cum socio genuflexionem utroque genu in medio ad SS. Sacramentum, occupabit deinde locum suum, ubi flectet genua. Pari modo in discessu genuflexionem utroque genu iterabit.

171. Duo thuriferarii cum thuribulis ac naviculis aderunt prope altare in latere epistolae; Subdiaconus gestans Crucem et acolythi cum candelabris consistent prope aditum sacelli: sin autem Ordinarius fuerit Archiepiscopus, consistent prope altare in latere evangelii; Beneficiarii seu Mansionarii superpelliceo induti, qui deferre hastas baldachini debebunt, consistent in aditu sacelli, quo clerici duo transferent baldachinum hastile, statim ac ingressus erit in sacellum Episcopus; cappellani numero octo superpelliceo induti, qui deferent intorticia ardentia e cera alba, genuflectent quaterni in utroque latere altaris, caventes tamen ne impedimento sint actionibus quae peragendae erunt ad altare; Canonici locum sument

circa altare, senioribus propius Episcopum remanentibus; Celebrans, progressus ante altare, genuflexionem in medio faciet utroque genu, recedet in latus epistolae, et genuflectet in infimo gradu; Episcopo, prope altare quum venerit, tolletur mitra a secundo, et pileolus * a primo Diacono assistente, progressus deinde ante altare genuflexionem utroque genu faciet in pavimento ad SS. Sacramentum, non utens pulvino; assurget postea, et genuflectet in medio infimo gradu super pulvinum praeparatum.

172. Ad altare accedet Canonicus Presbyter assistens, qui in functione ista exercebit officium ministrandi Episcopo incensum.

173. Genuflexo ante altare Episcopo, Sacrista, superpelliceo indutus et collo circumdata stola nigri coloris, ascendet ad altare, et aperiet custodiam, in qua asservabitur SS. Sacramentum.

174. Episcopus brevi tempore orabit: tum assurget ac sublevante eius fimbriam dexteram pluvialis Diacono primo, incensum, ministrante Presbytero assistente, imponet sine benedictione in bina thuribula a thuriferariis non genuflexis sustenta. Episcopus rursus genuflectet, et accepto a Presbytero assistente thuribulo, triplici ductu thurificabit SS. Sacramentum. Diaconi assistentes attollent fimbrias pluvialis Episcopi.

175. Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti, qui thuribulo reddito thuriferario redibit ad locum suum inter Canonicos.

176. Caeremoniarius humeris Episcopi imponet velum humerale albi coloris, quod ante pectus eius ligabitur taeniis a primo Diacono assistente.

177. Velo humerali Episcopo imposito, Celebrans ascendet ad altare, et cum debitis genuflexionibus SS. Sacramentum utraque manu educet e custodia, ponens dexteram infra cuppam Calicis, sinistram ad pedem, et convertetur versus Episcopum. Si difficile esset Celebranti accipere e custodia Sacramentum, id fiet a Sacrista, qui acceptum Sacramentum deponet super mensam altaris et statim recedet.

178. Episcopus, profunda reverentia facta ad SS. Sacramentum, accipiet Calicem, ponens sinistram ad nodum, dexteram super Patenam. Diaconi assistentes extremitatibus veli humeralis contegent SS. Sacramentum et manus Episcopi.

179. Celebrans, Calice tradito Episcopo, genuflectet in suppedaneo, et assurgens descendet in latus epistolae, resumpturus locum suum in processione.

180. Statim ac Episcopus acceperit SS. Sacramentum assurget, cantores intonabunt cantu gregoriano hymnum *Vexilla Regis prodeunt*, quem eodem cantu prosequentur toto processionis tempore.

181. Ordinabitur processio per ecclesiam, proficiscens ad altare maius per navem primariam, ordine sequenti: Claviger, seu clavigeri ecclesiae, siqui aderunt. Subdiaconus gestans Crucem, medius inter acolythos cum candelabris, ardentibus cereis. Cantores. Clerici seminarii. Beneficiarii seu Mansionarii. Canonici. Dignitates. Celebrans. Cappellani octo cum intorticiis ardentibus, quae sustinebunt dextera, qui dextrorsum incedent, sinistra, qui sinistrorsum. Duo thuriferarii, leviter agitantes thuribula ad adolendum SS. Sacramentum. Episcopus sub umbraculo sustento a Beneficiariis seu Mansionariis octo, superpelliceo indutis, gestans SS. Sacramentum, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt. Sequetur cappellanus caudatarius, sustinens extremitatem posteriorem vestis episcopalis, alter cappellanus cum mitra, et ultimo loco familiares nobiles Episcopi. Si Ordinarius fuerit Archiepiscopus, deferentur candelabra et Crux ante Canonicos, eodem modo ac supra.

182. Processione in presbyterium ingressa, acolythi deponent candelabra super abacum et flectent genua; Subdiaconus collocabit Crucem quo loco erat ab initio, redibit ad abacum, sibi reponet manipulum in brachio sinistro, et subsistet prope altare in plano lateris epistolae, ut se adiungat Celebranti: unusquisque de clero redibit ad stallum suum; cappellani seu clerici cum intorticiis disponentur quaterni in singulis partibus a lateribus altaris, ibique genuflectent, neque assurgent, donec SS. Sacramentum aderit super altari. Nemo de clero, qui in presbyterium intrabit, genuflectet ad Crucem altaris, quoniam gestatur in processionem SS. Sacramentum. In aditu presbyterii removebitur umbraculum hastile, quod a clericis duobus acceptum applicabitur uni parieti ecclesiae, vel referetur in sacristiam. Mansionarii seu Beneficiarii, qui superpelliceo induti detulerint umbraculum, genuflectent in plano presbyterii. Thuriferarii accedent ad latera altaris, caventes ne suo loco impediant actiones secuturas. Diaconus et Subdiaconus aderunt genuflexi in infimo gradu altaris a latere

epistolae, aliquanto inter se dirempti, ut locum Celebrant relinquant.

183. Ad Episcopum, ubi pervenerit ad altare, Celebrans convertetur, genuflectet, accipiet e manibus eius SS. Sacramentum, deinde exspectabit dum Episcopus in genua procumbat atque illud adoret (1).

184. Diaconi assistentes ex humeris Episcopi tollent velum humerale album, quod a clerico aliquo referetur ad abacum. Apud Episcopum aderit etiam Presbyter assistens, incensum ei ministraturus, ut infra.

185. Celebrans SS. Sacramentum deferet super altare, ponet ipsum in medio corporali, genuflexionem iterabit, genuflctens versus latus suum dexterum, ne tergum vertat ad Episcopum, descendet a latere de altari, et veniet ad genuflectendum inter Diaconum et Subdiaconum in latus epistolae, super infimum gradum.

186. Celebrante genuflexo, ascendet ad altare Diaconus, genuflexionem faciet ad SS. Sacramentum a latere, ne vertat humeros ad Episcopum, solvet taeniam, qua velum alligatum fuerit nodo Calicis, et velum ipsum diligenter expandet, ne decidat Patena superposita Calici. Iterata deinde genuflexione, revertetur ad dexteram Celebrantis.

187. Assurget Episcopus, et incensum, quod ei ministrabit Presbyter assistens, imponet in thuribulum ipsi praesentatum a thuriferario stante. Episcopus incensum imponet sine benedictione, genuflectet iterum, et accepto thuribulo a Presbytero assistente, triplici ductu SS. Sacramentum thurificabit. Diaconi assistentes, qui genuflexi aderunt infra gradum infimum a lateribus Episcopi, fimbrias pluvialis eius attollent.

188. Thurificato SS. Sacramento, Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti, assurget, genuflexionem utroque genu faciet ad Sacramentum in pavimento sine pulvino, reponetur ei * pileolus et mitra a primo Diacono assistente, postea redibit in thronum. Presbyter assistens sequetur Episcopum ad thronum et consistet a dextris eius. Sequetur etiam Caeremoniarius cum thuribulo et navicula.

189. Clerus in choro non assurget, quamquam Episcopus reversus sit in thronum.

---

(1) Circa modum accipiendi et respective tradendi Sacramentum, illudque thurificandi, vide relativis locis inter functiones articulo praecedenti descriptas, pagg. 512, 513, cum notis.

190. Unus ex thuriferariis redibit in sacristiam ibique deponet thuribulum.

191. A clericis duobus ante altare collocabitur faldistorium, in quo genuflectet Episcopus.

192. Quum in thronum redierit Episcopus, Presbyter assistens ei ministrabit incensum et Caeremoniarius vel thuriferarius stans obiiciet ei thuribulum. Episcopus stans imponet incensum in thuribulum sine benedictione, et mitram * ac pileolum deinde deponet.

193. Profecto de altari Episcopo, ascendet illuc Celebrans cum Ministris, et iunctim genuflexionem conficient ad SS. Sacramentum. Caeremoniarius Celebrantis adstabit illi a sinistris, indicans ipsi e Missali et suggerens quae dicenda ac facienda sint; Diaconus adstabit Celebranti dextrorsum et Subdiaconus dextrorsum Diacono. Ascendente ad altare Celebrante, acolythus unus afferet illuc pelviculam cum ampullis vini et aquae.

194. Si adhiberetur Calix diversus ab illo, in quo custoditum est SS. Sacramentum, notentur quae superius tradita sunt n. 169 et seqq. hoc eodem capite, art. I.

195. Clericus alter in promptu habebit vasculum aquae et purificatorium in usum Celebrantis, quum opus fuerit, ad purificationem digitorum.

196. Itaque, stante ad altare Celebrante, Diaconus tollet de Calice velum, quod feretur ad abacum; tum accipiet Patenam, quam sustinebit dextera, et a Calice amovebit pallam. Celebrans, accepto cochleari in quo aderit s. Hostia, vel Calice, ponet illam super Patenam a Diacono sustentam. Si necesse esset ut s. Hostiam, extrahendi causa, digitis attingeret, digitos in vasculo, ut supra, purificabit et absterget purificatorio.

197. Diaconus deinde sine osculis Patenam cum Sacramento tradet Celebranti, qui accepta Patena ambabus manibus, ponet Sacramentum super corporale, et in corporali eodem relinquet Patenam a dextris suis.

198. Idem Diaconus accipiet Calicem, et in ipsum infundet aliquantulum vini, Subdiaconus duas tresve guttas aquae, non tamen petens a Celebrante benedictionem.

199. Celebrans a Diacono recipiet Calicem, et sine ullo Crucis signo collocabit illum super corporale, ut in aliis Missis, Diaconus autem palla ipsum cooperiet. Subdiaconus cum de-

bitis genuflexionibus transibit ad sinistram Celebrantis propter altaris thurificationem, ut infra.

200. Postquam Episcopus incensum in thuribulum imposuerit, Caeremoniarius redibit ad altare cum thuribulo eodem, et subsistet in latere epistolae.

201. Presbyter assistens, functus officio suo in hac functione, redibit in chorum ad locum suum.

202. Diaconus primus assistens reponet pileolum et mitram Episcopo, qui, medius inter Diaconos assistentes, sublevantes eius fimbrias pluvialis, descendet de throno ad faldistorium ante altare. Quo quum pervenerit, secundus Diaconus assistens tollet ei mitram * ac primus pileolum, postquam genua flexerit in faldistorio, super quo pluvialis eius fimbriae distendentur (1), genuflectentibus cum eo suis Assistentibus et cappellanis.

203. Posito et cooperto, ut supra, Calice super altari, Caeremoniarius thuribulum tradet Diacono et hic Celebranti, sine osculis. Celebrans thurificabit oblata et altare, ut in aliis Missis solemnibus, advertens tamen, ut genuflectat ad SS. Sacramentum, quando facienda esset ad Crucem reverentia. Recitabitur elata voce a Celebrante *Incensum istud* etc., *Dirigatur, Domine* etc. (2). Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris attollent planetam Celebrantis in parte posteriori.

204. In promptu erunt duo acolythi cum pelvicula et ampulla aquae cumque mantili seu manutergio pro Celebrante.

205. Thurificato altari, Celebrans thuribulum Diacono tradet, dicens *Accendat in nobis* etc. Diaconus thuribulum dabit Caeremoniario, hic thuriferario, a quo referetur in sacristiam, siquidem in hac functione non opus est amplius thuribulo.

206. Quando incensabitur altare, curae erit alicui clerico amovere Missale cum cussino ab altari, et post incensationem illud referre.

207. Celebrans de altari descendet, et in latere epistolae extra altare ipsum lavabit manus, non recitans psalmum *Lavabo* etc. Subdiaconus ei porriget aquam, et Diaconus mantile, quae postea recipientur ab acolythis.

(1) Caerem. Epp., lib. I, cap. VIII, n 3.

(2) Quoad tonum vocis in his et sequentibus verbis adhibendum, videantur relativae notae in vol. II, pro respectivis functionibus presbyteralibus, et nota ad pag. 515, n. 235 voluminis huius.

208. Celebrans, lotis et abstersis manibus, revertetur ad altare: Diaconus stabit a tergo eius in gradu proximo suppedaneo et Subdiaconus post Diaconum in gradu infimo vel in plano altaris ante gradus.

209. Quum ad medium altaris Celebrans venerit, genuflexionem faciet ad SS. Sacramentum, quod facient etiam Ministri loco supra innuto.

210. Celebrans inclinatus et iunctis manibus dicet orationem *In spiritu humilitatis* etc. Deinde genuflectet ante SS. Sacramentum, et conversus aliquantulum super dexteram suam, nec circulum complens, manibus expansis dicet *Orate, fratres, ut meum* etc. Subdiaconus non respondebit *Suscipiat* etc. (Si altare esset orientale, Celebrans non convertetur ad populum). Iterata genuflexione, Celebrans in cantu feriali subiunget *Oremus, Praeceptis salutaribus* etc., iunctis manibus, et *Pater noster* manibus expansis, et cantu feriali. Responso a choro *Sed libera nos a malo*, dicet secreto *Amen;* prosequetur deinde iunctis manibus, et voce intelligibili *Libera nos* etc. (1), nec se signabit ad illa verba *Da propitius pacem* etc.

211. In fine orationis huius Diaconus veniet ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Celebrantis, et genuflectent in extremo suppedaneo.

212. Completa oratione praedicta, Celebrans genuflexionem faciet; dextera Patenam sumet et in illa ponet s. Hostiam. Tum sinistra accipiet Patenam et dextera s. Hostiam, quam elevatam sustinebit supra Patenam, dextera elevabit paullulum sublime s. Hostiam ita ut conspici possit. In elevatione ista Diaconus non attollet planetam, non thurificabitur SS. Sacramentum nec pulsabitur crotalum (2).

213. Dum Celebrans s. Hostiam inclinabit, consurget Subdiaconus et Diaconus. Hic statim deteget Calicem, et Subdiaconus redibit ad locum suum.

214. Celebrans non reponens s. Hostiam super Patenam nec super corporale, neque ullam aliam faciens genuflexionem, demittet illam super Calicem, et sinistra deponens Patenam super corporale ante pedem Calicis, dividet s. Hostiam in partes tres, ut in aliis Missis, binas partes maiores ponet super Patenam, et Particulam vino immerget intra Calicem,

(1) In tono orationis Missae ferialis, cui chorus respondebit *Amen* (Rubr. Missal. hoc loco).

(2) Vide notam ad n. 183, pag. 487.

nullum faciens Crucis signum nec proferens verbum ullum. Diaconus rursus cooperiet Calicem, et Celebrans cum Diacono genuflectent ad Sacramentum.

215. Diaconus transibit ad sinistram Celebrantis, ut ipsi assistat ad Missale, Subdiaconus transibit ad dexteram, et genuflexionem conficiet, quum pervenerit in suppedanum.

216. Post haec Celebrans manibus super altare iunctis, dicet orationem *Perceptio Corporis tui* etc. (1). Genuflectet post orationem, et cum ipso etiam sacri Ministri, accipiet Patenam cum s. Hostia, dicens *Panem coelestem,* etc., ac ter percutiens pectus, dicet etiam tribus vicibus *Domine, non sum dignus* etc. Deinde Sacramento se signabit, dicens *Corpus Domini nostri* etc., et communicabit.

217. Accedet ad altare cum debitis genuflexionibus acolythus, qui afferet in pelvicula ampullas vini et aquae.

218. Postquam Celebrans communicaverit, Subdiaconus deteget Calicem, et facta a Celebrante cum Ministris genuflexione, Celebrans fragmenta e corporali Patena colliget, eaque demittet in Calicem; itemque, si adhibitum fuerit cochleare, in Calice ad reponendam s. Hostiam, abstergetur fragmentis, ut Patena. Postea Celebrans accipiet Calicem, non se signans nec formulam ullam proferens; sumet particulam s. Hostiae et vinum, quod aderit in Calice.

219. Episcopus assurget, genuflexionem faciet ad Crucem, a primo Diacono assistente reponetur ei * pileolus et mitra, redibit in thronum et sedebit.

220. Consurgent cappellani cum intorticiis et una simul euntes ante altare, genuflexionem ad Crucem et ad Episcopum conficient, ac se recipient in sacristiam.

221. Chorus etiam consurget, et unusquisque sedebit in stallo suo.

222. In promptu erunt apud thronum clerici recepturi paramenta, et cubicularius sustinens cappam.

223. Celebrans minime abscedens de medio altari, digitos supra Calicem purificabit, infundente vinum et aquam Subdiacono, ac nihil dicens sumet ablutionem.

224. Acolythus reportabit ampullas ad abacum, et acolythus alter in promptu habebit planetam plicatam pro Diacono.

225. Diaconus descendet de altari, cum debitis genuflexionibus perget ad abacum; stolam latiorem dimittet, resumet

(1) Inspiciatur adnotatio subiecta n. 247 art. praec. A.

planetam plicatam, et reveniet in suppedaneum ad dexteram Celebrantis.

226. Subdiaconus, ministrata Celebranti ablutione, transibit in latus evangelii, abstersurus Calicem, plicaturus corporale, et omnia relaturus ad abacum, ut in Missis solemnibus.

227. Celebrans, sumpta purificatione, iunctis ad pectus manibus et aliquantulum inclinatus in medio altari, dicet submissa voce orationem *Quod ore sumpsimus* etc. (1).

228. Celebrans cum Diacono manebunt in suppedaneo, donec Subdiaconus ad sinistram Celebrantis redierit.

229. Ad nutum Caeremoniarii, Celebrans cum Ministris descendet de altari, ubi praesto erunt acolythi sine candelabris, et genuflexionem ad Crucem conficient.

230. Celebrans cum Ministris et acolythis conficient postea respective reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum, et ordine innuto in principio functionis revertentur in sacristiam, ubi sacras vestes dimittent.

231. Profecto Celebrante, ascendent ad thronum clerici, et Diaconi assistentes exuent Episcopum paramentis, quae reponentur in abaco, ubi erant a principio.

232. Quum Diaconi assistentes paramenta Episcopo exuerint, reponent ei cappam, adiuvante cubiculario, qui meminerit etiam syrmam vestis talaris eius alligare.

233. Reposita Episcopo cappa, Diaconi assistentes salutabunt ipsum, et ad subsellia sua redibunt in chorum, expleta eorum in hoc officio assistentia. Acolythi meminerint ex altari et ex abaco omnem supellectilem in functione adhibitam auferre, et in sacristiam reportare.

234. Caeremoniarius explicabit Episcopo cappam, et recitabuntur Vesperae, observando ritum praescriptum n. 202, pag. 433 voluminis huius.

235. Nisi habita fuerit sacra concio, sive sermo post evangelium, quando Episcopus in fine Vesperarum descendet ad faldistorium pro recitatione psalmi *Miserere*, accedet ad Episcopum Presbyter assistens, qui post orationem *Respice* etc. assurget, et conversus ad populum publicabit Indulgentiam, recitans elata voce formulam praescriptam.

236. Episcopus a clero associatus de ecclesia discedet, et ad suam residentiam se recipiet.

(1) Cfr. Decr. S. R. C. in superiori nota 1, pag. 517, relatum.

CAPUT XVI.

DE SABBATO SANCTO

ARTICULUS I.

De functionibus Sabbati Sancti ab Episcopo celebratis.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Extra portam ecclesiae. — 1. Praeparabitur focus amplior decens, qui alto pede fulciatur, ne sit nocumento tapetis presbyterii.

2. Aderunt iam carbones aliaeque materies combustibiles ad accendendum ignem; praeparetur etiam lapis silex, quo ignis eliciatur: ignis enim ex lapide excussus non vacat mysterio. Aderunt et forcipes ad ignem accipiendum.

3. Si Baptismum conferatur infantibus et adultis, in limine ecclesiae (vel in baptisterio, si seiunctum ab ecclesia esset iuxta antiquam disciplinam) disponetur tapetum violaceum, et super ipso statuetur faldistorium, in quo sedebit Episcopus, quod faldistorium ornabitur veste violacea. Apponetur autem pro tempore cum Episcopus ad baptisterium accedet pro fontis benedictione.

4. Aderit abacus coopertus albo mantili, et in ipso vasculum operculo instructum, quod continebit salem tritum et siccum: mantile pro Episcopo: index, seu folium chartae, in quo distincte et charactere maiusculo scripta exstent nomina catechumenorum.

In baptisterio. — 5. Praecedentibus diebus purgabitur et mundabitur fons baptismalis, ex quo haurietur Aqua consecrata, quae infundetur in sacrarium. Implebitur aqua limpida et munda, sufficienti copia, ut possit etiam fidelibus distribui, quemadmodum declarabitur inferius. Externae fontis partes porterunt exornari floribus, et super pavimentum licebit etiam flores spargere et herbas odoras.

6. Prope baptisterium, vel in alio decenti loco, una pluresve conchae maiores praeparari poterunt, in quas infundetur Aqua baptismalis benedicta, priusquam illi misceantur

Olea sacra, et haec adhibebitur tum ad satisfaciendum pietati fidelium, cupientium ipsa uti in domibus suis, tum ad implenda vasa prope portas ecclesiae sita.

7. Apud fontem locabitur abacus, coopertus alba tobalea; in ipso ponetur vasculum vacuum cum aspersorio, quod tempore debito implebitur Aqua sancta: alia vasa decentia ad extrahendam Aquam praedictam ac reponendam in conchas et in vasa prope portas ecclesiae, ut supra: ampullae argenteae cum manubriis, quarum in una erit s. Chrisma, in altera Oleum sanctum catechumenorum, quae debent esse nova, urceus cum pelvi ac duo mantilia in lance, aliquantulum etiam medullae panis et mali medici in pelvicula pro manuum Episcopi lotione, quae si ministrabitur a Magistratu, praeparabitur etiam velum humerale simplex coloris violacei: paramanus seu velum album cum taeniis alligandum Cereo paschali, quando ab Episcopo immergendus erit in fontem: pulvinus violaceus adhibendus in genuflexione ab Episcopo: spongia cum mantili e tela rudi ad abstergendum labrum exterius fontis.

8. A dextra fontis praeparabitur faldistorium, tegumento violaceo convestitum, ac si ministrabitur Baptisma, tegumento violaceo supponetur etiam album. Faldistorium collocabitur super tapetum exiguum.

9. Aderunt etiam scamna panno violaceo cooperta, pro Canonicis, sita intra vel extra sacellum, iuxta formam et capacitatem ipsius; curabitur ne sint altiora faldistorio Episcopi, neve impediant populo conspectum, quoad fieri poterit.

10. Si conferetur Baptisma, praeparabitur alter abacus maior contectus alba tobalea, super quo disponentur haec: cochleare concavum instar conchylii ad effundendam Aquam baptismalem in caput baptizandorum; lanx argentea, in qua ponetur cochleare praedictum: vascula cum s. Chrismate et cum Oleo sacro catechumenorum renovatis, in lance: et aderit in ipsa aliquantulum etiam gossypii soluti: vestes albae pro catechumenis adultis: linteola linea, candida, loco vestium albarum pro infantibus: candelae pro eisdem: panni seu mantilia linea ad abstergendum caput: pluviale cum stola alba, et formale pretiosum pro Episcopo; Rituale in folio maiori, vel appendix ad Pontificale Romanum, in quo contineatur ritus conferendi Baptismum ab Episcopo.

Ad sacellum, in quo conferetur s. Confirmatio. — 11. In sacello proximo baptisterio praeparabitur totum id, quod

opus erit ad Confirmationem administrandam neophytis adultis. Altare ornabitur pallio albi coloris ac tapeto super gradibus. In altari ponetur Crux sine velo cum candelabris nobilibus et cereis albae cerae, accendendis quando administrabitur Confirmatio. In suppedaneo statuetur faldistorium cum veste alba. Prope altare aderit abacus alba tobalea contectus, in quo praeparabitur urceus cum pelvi pro Episcopo; mantilia in lance: et aliquantulum medullae panis et mali medici: velum humerale simplex albi coloris pro Magistratu, si lotionem Episcopo ministrabit: Pontificale (pars I): vasculum cum s. Chrismate in pelvicula: aliquantulum gossypii: vittae seu fasciolae, confirmatorum fronti advolvendae. Disponentur etiam scamna pro Canonicis et clero, si fieri poterit per amplitudinem loci. Insuper Pontificale unum pro cantoribus, qui cantare debebunt antiphonam *Confirma* etc. Si fiat ab Episcopo homilia, praeparabitur scamnum sine postergali, convestitum panno viridi pro neophytis, tempore debito ponendum ante altare.

Ad altare SS. Sacramenti. — 12. Si vigebit usus referendi in ecclesiam SS. Sacramentum, antequam Episcopus peracto Officio de ecclesia discedat, instruetur altare candelabris nobilibus, pallio albi coloris, tobaleis, vasculo Aquae cum purificatorio, clavicula ad ostiolum tabernaculi, corporali in tabernaculo et super altare, tapeto super gradus, tobaleis in balaustrio, si mos erit administrandi fidelibus s. communionem post Missam cantatam in satisfactionem praecepti paschalis, et faldistorium vel genuflexorium, cum strato et pulvinis pro Episcopo, ut cap. IV, lib. V, stratum autem, poni poterit complicatum super genuflexorium, deinceps explicandum in exitu functionis.

13. In eo sacello, ubi privatim erit hoc triduo SS. Sacramentum, in promptu erunt intorticia quatuor, umbella albi coloris, stola, velum humerale album et corporale super altari cum clavicula ciborii seu tabernaculi.

Ad altaria minora. — 14. Tobaleis, Cruce detecta, candelabris nobilibus altaria minora instruentur. Reliquiaria et vasa cum floribus, tapetum et pallium albi coloris ponentur post Missam solemnem. Lampades erunt satis mundatae, et dispositae ita ut, cum tempus erit, facile possint accendi. Imagines seu tabulae pictae erunt contectae velis violaceis, quae tollentur in fine Litaniarum, ideoque vela sint ita aptata, ut facile ac tuto possint removeri.

Ad altare maius, in presbyterio et in abacis. — 15. Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXVII, n. 2, haec habet: « Ornatur ecclesia, altare, abacus et chorus prout in Dominicis Adventus et Quadragesimae ». Ut dispositio haec observetur quoad fieri potest, et congruenter Officiis solemnibus, apparatus erit sequens:

16. In altari ponentur septem candelabra nobilia cum cereis albis, et ante septimum candelabrum aderit Crux detecta, aequalis candelabris. Nec reliquiaria nec signa nec vasa florum interponentur candelabris. Mensa cooperietur tribus albis tobaleis, quarum superior tegens latera defluet usque ad pavimentum. Apponetur pallium album nobile, et super ipso alterum violaceum, facile amovendum, ut inferius. Sternentur gradus tapeto nobili superque ipsum altero violaceo, facile amovendo, si fieri poterit: sin minus, usque a principio extendetur tapetum nobile tantummodo.

17. Thronus parabitur lodicibus et pannis sericeis albi co-
loris, itemque baldachinum illius. Attamen supra postergale
et in cathedra ponentur lodices et vestes violaceae, tempore
debito removendae. Gradus throni cooperientur tapeto rubri
coloris, cui superponetur alterum tapetum violaceum, tollen-
dum quum paratus violacei coloris tollentur. Aderunt tria
scabella consueta pro Assistentibus. Planum presbyterii, inter-
iacens altari et throno, contegi poterit tapetis viridis coloris.

18. In medio presbyterio ante altare statuetur faldistorium,
in quo genuflectet Episcopus, cum pulvinis violaceis. Seorsim
disponentur pulvini albi coloris, tempore debito substituendi
violaceis.

19. In fine presbyterii statuentur scamna tapeto viridi con-
vestita, quae satis sint pro ordinandis. Praeparabitur etiam
unum vel plura scamna, convestita ut supra, sed sine poster-
gali, pro novis Presbyteris, quando celebrabunt cum Episcopo.

20. Extra presbyterium ante balaustrium ponetur scamnum
distinctum pro neophytis adultis, et super balaustrium ipsum
tobalea pro eorum communione.

21. In latere evangelii, vel in alia parte, iuxta constructio-
nem presbyterii, collocabitur candelabrum maius instar colum-
nae, in quo figetur Cereus paschalis ingens et pictus, cum
quinque foraminibus in formam Crucis, quae vergant ad Epi-
scopum, quibus infigenda erunt grana thuris. Ante candelabrum
aderit scala commoda et firma, in quam ascendet Diaconus in-
fixurus grana praedicta. Curandum, ut ellychnium seu fila gos-

sypii in summitate Cerei sint ita praeparata, ut facile possint accendi. Provideatur etiam, ne Cereus idem ullo modo periclitetur, quando educendus aut reponendus erit in candelabro propter benedictionem fontis baptismalis (1).

22. Prope candelabrum praedictum praeparabitur legile contectum velo albo phrygiato, vel sericeo auro intertexto, pro cantando praeconio.

23. In latere evangelii ponetur basis ad sustinendam arundinem cum tricereo.

24. Ex parte epistolae in loco usitato aderit scamnum pro Ministris, quod praeter tegumentum consuetum, poterit etiam convestiri altero e panno violaceo.

25. Ad tribunam sive ingressum presbyterii ponentur in candelabris maioribus intorticia vel cerei albi coloris numero sex aut octo.

26. Super mensam altaris pisponentur paramenta Episcopi, videlicet (s. Pallium in lance contectum velo albo ac tres spinulae aureae gemmatae in altera pelvicula, si Celebrans erit Archiepiscopus): planeta, dalmatica, tunicella et stola albi coloris, quae cooperientur velo violaceo, ne ulla ex parte conspici possint: chirothecae albi coloris in lance supponentur velo praedicto. Deinde super velum istud aderunt paramenta violacea, nempe manipulus, planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, pluviale et stola, omnia violacei coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo violaceo: prope paramenta formale simplex in lance. Mitra auriphrygiata vel ex tela aurea in latere evangelii, cum velo seu vimpa pro cappellano, adhibenda in benedictione ignis et granorum thuris.

27. Si fiat ordinatio, ponetur seorsim faldistorium cum veste albi coloris, et cooperietur velo violaceo.

28. Abaci contecti albis tobaleis sint sufficientes numero rerum quae ibi erunt disponendae, videlicet in extremitatibus duo candelabra cum cereis pro acolythis: Calix cum purificatortis duobus, Patena cum duabus hostiis, palla et corporale in bursa albi coloris: gremiale album aequale paramentis: ampullae vini et aquae in pelvicula et patera praegustationis: urceus cum pelvi: mantilia duo in lance: velum humerale albi coloris simplex et alterum violaceum utendum a Ma-

(1) Commendabilis est usus adhibendi Cereum minorem in benedictione fontis A.

gistratu, si lotionem Episcopo ministrabit: manipuli albi pro Ministris: Canon pontificalis: gremiale violaceum aequale paramentis: Epistolarium et Evangeliarium cum tegumentis et signaculis albi coloris, et intra Evangeliarium manipulus albus pro Episcopo: caligae et sandalia pariter coloris albi cum velis violaceis, quibuscum afferentur, et aderunt etiam vela alba, quibuscum recipientur: Missale pro Episcopo cum veste violacea: alterum etiam pro Episcopo cum veste alba: liber *Exsultet*, seu praeconii, cum veste et signaculis albi coloris: liber pro cantandis prophetiis cum veste et signaculis violaceis: liber seu Breviarium maius pro oratione *Respice* etc., scotula cum candela exstincta: mitra pretiosa: velum humerale album, phrygiatum pro Subdiacono: Pyxis cum operculo, et in ea particulae quae sufficiant ordinandorum et neophytorum numero: liber cum intonatione *Alleluia* pro Subdiacono: Antiphonarium pro antiphona praecinenda ad *Magnificat:* tabella cum formula Indulgentiarum: candelae pro ordinandis.

29. Poterit praeparari alter abacus alba tobalea coopertus,
in quo ponetur vasculum Aquae benedictae cum aspersorio:
quinque grana thuris infigenda Cereo, posita in lance argen-
tea: thuribulum cum navicula plena thuris cum cochleari
intorticia pro elevatione. Si Episcopus celebrabit ordinationem,
praeparabitur lanx cum forficibus, quorum manubria erunt
inaurata et altera lanx argentea, qua excipientur capilli: man-
tile longum imponendum genibus Episcopi dum peragetur
tonsura: binae claves ferreae, una inaurata, altera argento
colorata, ligatae simul chordula sericea cum flocco aureo, po-
sitae in lance: Missale tradendum lectoribus et exorcistis,
Subdiaconis et Diaconis: candelabrum exigua forma inaura-
tum cum candela exstincta: ampulla vacua: Calix cum Pa-
tena: ampullae plenae vini et aquae in pelvicula cum manu-
tergio seu mappula: Calix alter cum aliquanto vino et paucis
aquae guttis et Patena cum hostia: vasculum cum Oleo sacro
catechumenorum in pelvicula, et aliquantulum gossypii so-
luti: medulla panis et mali medici in lance inaurata pro Epi-
scopo: pelves cum urceis et mantilia cum medulla panis et
mali medici ad lavandas manus novorum Sacerdotum: gre-
miale e tela linea cum taeniis pro Episcopo: unus vel plures
Calices vino pleni cum mappulis pro purificatione ordinato-
rum: tobalea longa linea pro communione: Pontificale (pars I)
pro Episcopo: alterum Pontificale in usum Archidiaconi.

30. Abacus autem, in quo aderunt paramenta albi coloris, contegetur velo amplo violaceo, ne quid appareat coloris albi praedicti.

31. Praeparabitur etiam cappa cum serico coloris rubini in caputio, pro Episcopo post functionem. Praeterea in promptu erunt cappae cum serico, loco pellium mustelae alpinae, pro Canonicis, vel superpellicea superponenda rochetis, iuxta privilegium, quo gaudebunt. Beneficiarii quoque monebuntur, ut in promptu habeant vel cappam cum serico, vel superpelliceum substituendum cappae cum pelle iuxta consuetudinem, dum cantabitur *Alleluia* in Missa solemni.

32. In altero abaco contecto alba tobalea disponentur paramenta pro Ministris, videlicet dalmatica et stola albi coloris pro Diacono, ac tunicella pro Subdiacono. Planetae duae plicatae violaceae cum binis manipulis similibus pro iisdem Ministris. Dalmatica quoque, stola et manipulus albi coloris pro cantando praeconio, nisi tamen placeret uti paramentis in Missa adhibendis.

33. Prope altare praeparabitur baculus pastoralis.

34. Aderit etiam Crux processionalis in sua basi a latere evangelii: si tamen Celebrans fuerit Archiepiscopus, basis tantum Crucis ponetur.

35. Seorsim legile nudum pro cantandis prophetiis.

36. Hastae cum gossypio cerato ad accendendos cereos altaris etc.

37. Disponentur in canistris planis paramenta tum violacea tum alba pro Canonicis, videlicet pluvialia violacea et alba pro Dignitatibus: planetae violaceae et albae pro Canonicis Presbyteris: dalmaticae ac tunicellae albi coloris et planetae plicatae coloris violacei pro Canonicis Diaconis et Subdiaconis.

In sacristia. — 38. Pluvialia tria violacea pro cappellanis a libro, a mitra et a baculo, et quatuor pluvialia albi coloris pro cappellanis eisdem, quibus adiungetur alter cappellanus a scotula.

39. Planeta plicata violacea cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono crucifero; insuper tunicella albi coloris pro eodem, si Celebrans erit Archiepiscopus.

40. Sacrae vestes pro Ministris, videlicet stola una violacea; cingula vero, albae et amictus duo numero.

41. Arundo altitudinis sufficientis ad accendendum Cereum, et in summitate eius tres candelae simul iunctae in extremitate ac divisae instar trianguli. Praeterea laterna clausa cum candelula exstincta, aliquantulum gossypii cerati, et duo vel tria sulphurata ad accendendum lumen.

42. In altera aula contigua sacristiae disponentur paramenta albi coloris, quot opus erunt pro ordinandis, videlicet, singulis Presbyteris Missale, mantile seu mappula ex tela linea albi coloris, planeta, stola, manipulus, cingulum, alba et amictus: singulis Diaconis dalmatica, stola, manipulus, cingulum, alba, amictus: singulis Subdiaconis tunicella, manipulus, cingulum, alba, amictus: singulis demum minoristis et clericis singula superpellicea.

§ 2. *In functione.*

43. Si functiones omnes, quas hoc loco sumus descripturi, peragentur, in antecessum statuetur numerus sufficiens clericorum et inservientium, qui provideant rebus omnibus supra notatis, nec desit quidquam cum retardatione functionis.

44. Sacrista imprimis habeat suis nutibus subiectos inservientes multos, quibus distribute respectivas actiones attribuat; quumque agatur de functionibus in locis disparatis celebrandis, adsit qui attente invigilet rebus dispositis in locis praedictis.

45. Si multa populi frequentia interveniet functioni, deligentur etiam per ecclesiam custodes, qui tumultum prohibeant.

46. Itaque hora praestituta clerus in chorum congregabitur, et cereis exstinctis ac submissa voce recitabuntur Horae minores, Prima, Tertia et Sexta.

47. Hoc tempore extra portam ecclesiae accendetur ignis, qui tamen excutiendus est de silice, ut praescribunt rubricae; neque enim ritus iste mysterio caret.

48. Recitata hora Sexta, pulsabitur crotalum, ut nuncietur clero adesse tempus associandi Episcopum, sicut cap. IV, lib. V.

49. Interim in sacristia se parabunt Ministri, nempe Subdiaconus amictu, alba et cingulo, Diaconus autem praeter paramenta praedicta induet etiam stolam diaconalem; tum recta procedent ad altare maius, comitantibus clericis duobus, priusquam perveniat ad ecclesiam Episcopus, et consistent ad scamnum sibi praeparatum.

50. Ordinandi autem iam parati vestibus sacris respectivis, non gestantes manu candelam ardentem, sequentur Ministros praedictos et locum sument apud scamna sibi praeparata.

51. Episcopus, indutus cappa ornata pellibus mustelae alpinae, antecedente Cruce archiepiscopali, si fuerit Metropolitanus, accedet ad ecclesiam, in cuius limine, si mos erit servandi Aquam benedictam, accipiet aspersorium a digniore cleri, asperget se ipsum et adstantes; secus ritus iste omittetur.

52. Si soleret servari Aqua benedicta in fontibus lustralibus apud portas ecclesiae, postquam ingressus erit Episcopus, curabit Sacrista, ut vacuefiant, propterea quod infundenda est aqua recens, quae benedicetur in fonte baptismali.

53. Ingressus in ecclesiam Episcopus caput operiet caputio cappae, et recta perget ad altare maius. Ibi exuet caputium, reverentiam faciet ad Crucem, et brevi tempore orabit. Canonici et ceteri de clero locum quisque suum occupabunt, ubi genuflectent, exceptis clericis delectis afferendis ad thronum paramentis, qui genuflectent prope altare, et Diaconis assistentibus, qui consistent a lateribus Episcopi.

54. Quum locum quisque suum occupaverit, Caeremoniarius admonebit Episcopum, qui assurget, et reverentia ad Crucem iterata, accedet ad thronum, medius inter Diaconos assistentes, sequente caudatario et cubiculario.

55. Clerici duo faldistorium de medio removebunt et ponent seorsim.

56. Distribuentur clericis paramenta Episcopi, et actio ista fiet sollicite. Cappellanus a mitra utetur velo seu vimpa e collo pendente. Cappellanus a libro superpelliceo indutus Missale accipiet ex abaco, et aderit apud secundum Diaconum assistentem.

57. Episcopus, conscenso throno, sedebit brevi tempore, postea Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, tollent ei cappam, cubicularius retinebit cappam prope thronum, propterea quod rursus induere illam debeat Episcopus.

58. Ascendent ad thronum Diaconus et Subdiaconus, quos sequentur clerici deferentes paramenta Episcopi. Iidem Ministri Episcopum induent amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui apponetur formale simplex, et a Diacono imponetur eius capiti mitra.

59. Hoc tempore, clerici duo accipient focum cum igne et forcipe, eumque afferent in ecclesiam, exspectantes dum paratus fuerit Episcopus, ut illum transferant ante thronum.

60. Clericus alter accipiet ex abaco vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, alter grana thuris infigenda Cereo, ac tertius thuribulum sine igne et naviculam: qui sustinebit vasculum Aquae sanctae, stabit in medio; qui grana thuris, a dextris; qui thuribulum, a sinistris. Crucifer etiam indutus superpelliceo accipiet Crucem, et exspectabit donec tempus erit accedendi ad thronum, ut inferius.

61. Parato Episcopo, redibunt Ministri ad scamnum prope altare, et Presbyter assistens ascendet a latere ad thronum.

62. Transferetur a clericis supradictis focus cum igne et ponetur ante thronum, tres clerici cum Aqua sancta, cum granis et cum thuribulo, sequente crucifero gestante Crucem, ad thronum accedent. Crucifer gestans Crucem locum sumet ante focum, Crucifixi imagine versa ad Episcopum, clericus cum vasculo ascendet ad thronum, et consistet a dextris Presbyteri assistentis, alter cum granis consistet ante infimum gradum throni, sustinens grana ante Episcopum; thuriferarius autem adstabit sinistrae cruciferi.

63. Tali modo dispositis praedictis inservientibus, Diaconus secundus assistens mitram tollet Episcopo, et ipsi se sistet cappellanus cum Missali, qui subsistet a sinistris Episcopi, ne conspectum ipsi impediat earum rerum, quas erit benedicturus.

64. Episcopus assurget, ac voce submissa benedicet ignem, dicens *Dominus vobiscum* cum tribus sequentibus orationibus. Ministri, qui adstabunt circa thronum, respondebunt ei, et primus Diaconus assistens attollet eius fimbriam pluvialis, quum signum Crucis dextera facturus erit. Sub finem tertiae orationis, thuriferarius aliquantulum ignis benedicti in thuribulum forcipe imponet, deinde ascendet ad dexteram acolythi sustinentis vasculum Aquae sanctae.

65. Post benedictionem ignis, Episcopus subiiciet alteram orationem *Veniat, quaesumus, Domine* etc., pro benedictione granorum thuris.

66. Post haec Episcopus sedebit, et incensum, ministrante Presbytero assistente, imponet cum benedictione in thuribulum; deinde assurgens ab eodem Presbytero assistente accipiet aspersorium Aquae sanctae, et asperget ignem atque grana, dicens submissa voce antiphonam *Asperges me* etc. Tum ab eodem accipiet thuribulum, ac thurificabit ignem et grana.

67. Igne et granis benedictis, Episcopus sedebit. Presbyter assistens a latere discedet de throno. Clerici cum vasculo et cum granis, sequente crucifero, redibunt ad abacum, ubi repo-

nent res praedictas: crucifer autem reponet Crucem quo loco erat antea.

68. Clerici qui focum ad thronum attulerunt, reportabunt illum in sacristiam, vel reponent eundem in angulo aliquo ecclesiae in usum fidelium, qui solent ignem benedictum accipere et pie adhibere. Thuriferarius poterit a latere manere ante thronum.

69. Ministri sacri, sequentibus clericis delegatis ad reportanda Episcopi paramenta, redibunt ad thronum, et Episcopum exuent vestibus sacris, quae a clericis referentur super altare; Caeremoniarius autem vel alius, qui accipiet eas, advertet ut pluviale supponat planetae, iterumque eadem paramenta cooperiat velo violaceo.

70. Exuto Episcopo, discedent Ministri, et Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, reponet cappam Episcopo, quae explicabitur ex toto, et Episcopus sedebit.

71. Praesto erunt in aditu presbyterii clavigeri, seu claviger ecclesiae, ad comitandum sacros Ministros.

72. Profecti de throno Ministri pergent ad abacum, ubi Diaconus dimittet stolam violaceam, et induet manipulum, stolam et dalmaticam albi coloris; Subdiaconus autem induet manipulum et planetam violaceam plicatam.

73. Ubi parati erunt Ministri, redibit in thronum a latere Presbyter assistens, qui postquam, ascenderit etiam thuriferarius, ministrabit incensum Episcopo, qui cum benedictione ponet illud in thuribulum. Presbyter assistens, ministrato incenso, redibit a latere ad locum suum.

74. Interim Subdiaconus accipiet Crucem, clericus unus accipiet grana, et consistet a dextris Subdiaconi, thuriferarius descendet de throno et locum sumet a sinistris Subdiaconi, Diaconus autem post Subdiaconum se locabit, et ad thronum accedent.

75. Subsistente ante thronum Subdiacono, assurget Episcopus, salutabit Crucem, deinde iterum sedebit. Diaconus se inclinabit Episcopo, clerici genuflexionem conficient, et pergent in sacristiam ad accipiendam arundinem. Clerus in choro sedebit, postquam praedicti Ministri de presbyterio discesserint.

76. Anteibunt clavigeri seu claviger ecclesiae: thuriferarius cum thuribulo adstans dextrorsum clerico deferenti lancem cum granis: Subdiaconus gestans Crucem: sequetur Diaconus, medius inter clericos duos.

77. Quum venerint in sacristiam, Diaconus accipiet arundinem cum tribus candelis in summitate; clericus unus accipiet laternam cum candelula et gossypio cerato, tum ope unius sulphurati candelulam laternae accendet ex igne benedicto qui aderit in thuribulo, et ordine superius innuto procedent ad exitum ecclesiae ante portam primariam. Ibi consistent versa facie ad altare principale: clericus, qui sustinebit laternam cum lumine, accendet gossypium ceratum, et Diaconus, inclinata arundine, adiuvante clerico altero, si opus erit, iubebit accendi unam ex tribus candelis in summitate arundinis infixis. Accensa candela, Diaconus elevabit arundinem, et genuflexus simul cum ceteris, excepto Subdiacono sustinente Crucem, cantabit notis praescriptis *Lumen Christi*; Episcopus et omnis clerus in choro consurgent, genuflectent capite nudato, eodemque tono respondebunt *Deo gratias*: et sic deinceps fiet secunda ac tertia vice. Caeremoniarius meminerit apponere pulvinar in gradulo cathedrae, quando Episcopus genuflectet.

78. Episcopus et chorus rursus considebunt: tum Diaconus simul cum ceteris statim consurgent, et procedent ad medium ecclesiae, ubi accensa candela altera, Diaconus altiori voce cantabit, ut supra, *Lumen Christi*, et respondebitur ut prima vice.

79. Postremo procedent ante altare maius, ubi accendetur tertia candela eodem modo ut prima, et Diaconus voce elatiori cantabit *Lumen Christi*, et respondebitur ut supra. Interim clericus in promptu habebit librum praeconii tradendum Diacono, et cappellanus a libro ascendet ad thronum cum Missali, signaculo posito ad formulam benedictionis ab Episcopo donandae Diacono pro cantu praeconii.

80. Tertia candela accensa, venient ante altare, cui genuflexionem conficient clerici comitantes Ministros praedictos: Diaconus autem arundinem tradet clerico, qui proximus ipsi adstabit.

81. Discedent postea de altari, et ibunt alter post alterum ad legile positum iuxta candelabrum cerei, ibique disponentur hoc ordine: Subdiaconus consistet a sinistra legilis, quae respondebit dexterae Diaconi, stans conversus ad Episcopum, nisi altare fuerit orientale, et consequenter thronus situs erit contra altare: ab altero latere, nempe a sinistra Diaconi, consistet clericus arundinem sustinens, conversus ut Subdiaconus; thuriferarius locum sumet a sinistra

Subdiaconi, et clericus sustinens grana, a dextra clerici sustinentis arundinem (1).

82. Profectis de altari Ministris praedictis, Diaconus accipiet librum praeconii, quem sustinens ante pectus adibit ad thronum, et consistens ante infimum gradum, nec ascendens, profunde inclinatus petet benedictionem, dicens *Iube, Domne, benedicere:* Episcopus donabit ei benedictionem, dicens *Dominus sit* etc., ut in Missali.

83. Accepta benedictione, Diaconus iterabit reverentiam ante Episcopum, et recta perget ad legile, super quo librum ponet et aperiet. Tum accepto a thuriferario thuribulo, adolebit librum in medio et a lateribus, ut in cantu evangelii, et consurgent universi.

84. Diaconus thuribulum restituet thuriferario, qui reportabit illud in sacristiam vel ad abacum, deinde redibit prope Subdiaconum, recepturus Crucem in fine praeconii.

85. Diaconus, postquam adoluerit librum, nec librum signans nec seipsum, iunctis manibus incipiet cantare *Exsultet*, ut in Missali.

86. Cantatis verbis *curvat imperia*, omnes considebunt et caput operient. Clericus cum granis accedet ad dexteram scabelli gradati. Diaconus conscendet scabellum, et manu dextra quinque grana Cereo infiget loco designato, advertens ut sinistra sustentet Cereum, ne curvetur; grana vero in formam Crucis infiget, ordine sequenti:

1
4 2 5
3

87. Clericus sustinens pelvim in qua aderant grana, redibit ad abacum, ibique pelvim vacuam deponet, et revertetur eodem, remoturus legile cum libro post cantum praeconii.

88. Reversus ad legile Diaconus, canere praeconium perget

---

(1) Si in ecclesia erunt ambones fixi marmorei, cantabitur praeconium paschale super ambone. Si capax erit, ascendent illuc Subdiaconus etiam cum clericis: sin minus, ascendet Diaconus tantum; ceteri restabunt in plano ecclesiae ante ambonem ipsum, ordine supra innuto. A. — Praeconium paschale canendum est versus aquilonem, prout fit ad cantum evangelii, nisi cantetur in ambone (S. R. C., n. 4057, III). — Praeconium paschale eodem loco ac evangelium in Missa cani debet, et Diaconus cum reliquis Ministris lineam rectam efforment omnesque ad librum faciem convertant, latera dextera altari obversa tenentes, facie Crucifixi Celebrantem respiciente, iuxta Caerem. Epp. lib. II, cap. XXVII, n. 10 (S. R. C., n. 4198, VIII).

ad verba illa *In huius igitur noctis gratia* etc., omnesque consurgent rursus capite nudato.

89. Post verba *rutilans ignis accendit*, Diaconus abrumpet cantum, et clerus iterum considebit.

90. Diaconus accedet ad candelabrum, sequente clerico cum arundine, et arundine ab ipso accepta, ope unius candelarum accendet Cereum.

91. Accenso Cereo, consurget chorus, Diaconus autem, restituta clerico arundine, redibit ad legile, et prosequetur cantum praeconii ad verba *Qui licet sit divisus in partes* etc., usque ad illa verba *apis mater eduxit*, inclusive. Clericus, qui sustinebat arundinem, deferet ipsam prope altare, et imponet basi ibi praeparatae, tum revertetur ad locum suum.

92. Diaconus, post verba supra notata, rursus cantum abrumpet, tunc aliquis clericus, accenso ex arundine gossypio cerato, accendet lampades omnes per ecclesiam, initium faciens ab altari maiore.

93. Ubi lampades altaris maioris vel saltem viciniores accensae erunt, consurget chorus, et Diaconus redintegrabit cantum ad verba *O vere beata nox*, et prosequetur illum usque ad finem (1).

94. Expleto cantu praeconii, Subdiaconus tradet Crucem thuriferario, qui reponet ipsam quo loco erat; Diaconus claudet librum et relinquet super legili. Clericus, qui sustinebat grana, librum referet ad abacum, et legile tollet ac ponet seorsim.

95. Diaconus et Subdiaconus, iunctim conficientes reverentiam ad altare et ad Episcopum, si ante ipsum transibunt, pergent ad abacum, ubi Diaconus dimittet dalmaticam, stolam et manipulum albi coloris, ac resumet stolam violaceam; Subdiaconus autem deponet planetam plicatam et manipulum, ac redibit ad scamnum prope altare.

96. Diaconi assistentes redibunt ad locum suum, et secreto ab Episcopo recitato *Pater noster* et *Ave, Maria*, Caeremoniarius innuet cantori, qui aderit ex parte hebdomadario opposita, et ille incipiet submissa voce psalmum *Mirabilia testimonia tua*, et alternatim recitabitur Hora nona. Episcopus

---

(1) Omittetur oratio *pro Romano Imperio*, ut monuimus lib. II, cap. VI, art. XVI, in nota ad n. 50. A.

sedebit, capite operto caputio cappae. Clerus quoque in choro sedebit.

97. Clerici duo ponent in medio presbyterio faldistorium cum pulvinis, in quo genuflectet Episcopus in fine Nonae.

98. Interim in promptu erit clericus cum Breviario, seu libro cum oratione *Respice*. In promptu etiam stabunt Caeremoniarius Episcopi et quatuor vel sex clerici, qui attollent cappam, quando Episcopus induet caligas et sandalia. Cappellanus a libro in promptu habebit Canonem pontificalem pro praeparatione.

99. In fine tertii psalmi, Episcopus de throno descendet, tractans humi syrmam cappae, et perget ad faldistorium ante altare: ibi caput nudabit caputio, et statim ac inchoabitur antiphona *Christus factus est*, genuflectet, eoque statu manebit ad totum psalmum *Miserere*, et etiam ad orationem *Respice*, quam ipse recitabit genuflexus, dicens conclusionem secreto. Ad orationem praedictam clericus unus ei librum sustinebit.

100. Deinde assurget, ac sequente cappellano a libro sustinente Canonem, redibit in thronum, caput bireto cooperiet, et ad eum accedent Diaconi assistentes. E libro a cappellano praedicto sustento, una cum assistentibus recitabit submissa voce antiphonam *Ne reminiscaris* cum ritu duplici, et psalmum *Quam dilecta* cum reliquis, quibus adiunget *Gloria Patri*, quia spectant ad Missam sequentem quae est perquam solemnis. In hac recitatione servabunt methodum traditam cap. VI, art. III, § 2, lib. V.

101. Throno ab Episcopo conscenso, amovebitur de medio presbyterio faldistorium cum pulvinis, et collocabitur seorsim.

102. Statim ac Episcopus in thronum ascenderit, Subdiaconus accedet ad abacum, eiusque manibus a Caeremoniario imposito velo violaceo, superponet caligas et sandalia albi coloris, quae cooperiet altero velo violaceo, ac sequentibus clericis sive acolythis praedictis et cubiculario, ad thronum ascendet, et caligas ac sandalia imponet Episcopo, ut cap. VI, supra citato, traditum est.

103. Subdiaconus, ad abacum reversus, deponet ibi lancem cum velis, et ibit cum Diacono.

104. In promptu erunt qui ministrare Episcopo lotionem debebunt, et distribuentur clericis paramenta eius.

105. Quum Episcopus recitare desierit psalmos, preces et orationes, comprehensis illis quae praescriptae sunt ad pa-

ramenta, recedet cappellanus a libro, quem deponet super abacum, et perget in sacristiam ad induendum pluviale simul cum ceteris cappellanis a mitra et a baculo, tum redibunt ad altare.

106. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, dimittet cappam; cubicularius autem eius vestis extremitatem posteriorem expediet.

107. Presbyter assistens, quo munere hac die fungetur Archidiaconus propter ordinationem, ascendet a latere ad thronum, ut annulum e digito eius educat eique ministret mantile.

108. Ascendent ad thronum ministri lotionis, et Episcopus lavabit manus, ut eodem cap. VI, lib. V, omnesque ad actionem istam genuflectent, exceptis Canonicis, qui stabunt.

109. In promptu erunt clerici, qui in canistris afferent paramenta violacea pro Canonicis, et alii clerici delecti adiuvando Canonicos eosdem in paramentis induendis.

110. Profectis ministris lotionis, Diaconus et Subdiaconus, sequentibus clericis paramenta deferentibus, ad thronum ascendent, et Episcopum induent amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis, planeta et manipulo, omnibus violacei coloris, et Diaconus imponet ei mitram auriphrygiatam. Si fuerit Archiepiscopus, non utetur s. Pallio in functione, quae Missam praecedit.

111. Quum Diaconus et Subdiaconus in thronum venerint, discedent inde Presbyter assistens et Diaconi assistentes, qui in stallis suis se parabunt pluviali et planetis plicatis: similiter se parabunt ceteri Canonici, ubi incipiet parari Episcopus; clerici autem, qui recipient insignia Canonicorum, advertent ea variare, ut superius notatum est. Statim ac Canonici parati erunt, descendent ante thronum et circulum ante Episcopum conficient; postquam autem paratus fuerit et benedictionem ipsis donaverit, cum reverentiis consuetis ad subsellia sua se recipient.

112. Item se parabunt in sacristia tres cappellani, ut supra, et Subdiaconus a Cruce, qui redibunt ad altare; tres cappellani ministrabunt ea, quae spectant ad eorum officium.

113. Revertentur in thronum Presbyter assistens cum Diaconis assistentibus, qui locum suum occupabunt. Presbyter assistens annulum inseret Episcopi digito: Diaconus cum Subdiacono discedent et pergent ad abacum, ubi induent manipulum et planetam plicatam.

114. Notandum etiam, quod cantores prophetiarum debent induere superpelliceum, ac si officium istud spectaret ad Beneficiarios seu Mansionarios, moneantur ut debito tempore superpelliceum assumant.

115. Ministri, induti postquam erunt planeta plicata et manipulo, procedent ante altare, ibique subsistent exspectantes Episcopum.

116. Postquam paratus erit Episcopus et omnia rite disposita fuerint, Episcopus accipiet baculum, et praeeunte Presbytero assistente, comitantibus Diaconis assistentibus, sequentibus caudatario et cappellanis a mitra et a baculo, de throno descendet, et in plano benedicet clerum, ac procedet ad altare.

117. Quum eo ventum erit, recedent Presbyter assistens et Diaconi assistentes, qui manebunt ibi; Episcopo autem se adiungent Diaconus et Subdiaconus, Episcopus dimittet baculum et a Diacono nudabitur mitra: ascendet cum ipsis ad altare, quod osculabitur in medio, eique reposita a Diacono mitra, facta ad Crucem reverentia, descendet de altari, cuius ante gradus ibit rursus cum Presbytero assistente ac Diaconis assistentibus, resumptoque baculo redibit in thronum, sequente clerico, qui deferet gremiale aequale paramentis. Cappellanus a libro aderit prope thronum, secum retinens Missale.

118. Diaconus et Subdiaconus redibunt ad scamnum ipsis praeparatum prope altare.

119. Redeunte in thronum Episcopo, clericus unus ponet legile nudum in medio presbyterio, et clericus alter super illud imponet et aperiet librum prophetiarum.

120. Interim secundus Caeremoniarius, vel alius huic rei delegatus, invitabit cantorem prophetiae primae.

121. Episcopus, conscenso throno, sedebit et baculum dimittet; Diaconus autem primus assistens gremiale imponet genibus eius. Chorus omnis sedebit.

122. Caeremoniarius secundus deducet ad legile cantorem prophetiae primae, qui ante, legile quum venerit, genuflexionem peraget ad altare, dein ad Episcopum: tum, manibus Missali impositis, cantare prophetiam incipiet.

123. Ut in ista, sic in reliquis prophetiis, cavebitur ne incipiatur cantus priusquam sederit Episcopus ac mitram et gremiale receperit.

124. Quando cantor incipiet cantare prophetiam, se sistet Episcopo cappellanus a libro, eoque sustinente Missale aper-

tum, submissa voce prophetiam leget Episcopus, assistentibus ei Diaconis, qui stabunt; itemque stabunt Presbyter assistens apud scabellum assistentiae, cappellani a mitra et a baculo, et clericus a gremiali. Quum Episcopus legerit prophetiam, recedet cappellanus a libro: Assistentes sedebunt, ac poterunt etiam sedere ceteri cappellani supradicti: clericus autem a gremiali sedere poterit in gradibus lateralibus throni.

125. Cantu prophetiae absoluto, cantor genuflexionem faciet ad altare, deinde accedet ad thronum, quo priusquam ascendat, genuflexionem faciet ante Episcopum. Conscenso autem throno, osculabitur genuflexus Episcopi manum, tum iteratis genuflexionibus, ut supra, se recipiet ad locum suum.

126. Quando ad thronum accedet cantor, consurgent Assistentes et cappellani, qui sedebant circa thronum.

127. Cantore de throno abeunte, secundus Diaconus assistens tollet Episcopo gremiale et mitram.

128. Consurget chorus, et Episcopus etiam, qui e Missali sustento a Presbytero assistente cantabit *Oremus*, primus Diaconus assistens cantabit *Flectamus genua*, omnesque genuflectent, exceptis Episcopo et Presbytero assistente, sustentante Missale: secundus Diaconus assistens cantabit *Levate*, et consurgent omnes, Episcopus cantu feriali et apertis manibus subiunget orationem.

129. Dum Episcopus orationem cantabit, secundus Caeremoniarius vel alius invitabit cantorem prophetiae secundae, qui peraget omnia eadem, quae peracta fuerint a cantore primae prophetiae.

130. Oratione ab Episcopo cantata, Presbyter assistens Missale tradet cappellano a libro, et ad scabellum suum redibit. Episcopus sedebit, ac rursus reponetur ei mitra et gremiale a primo Diacono assistente.

131. Cantabitur deinde prophetia secunda, quam Episcopus etiam leget, et peragentur eadem omnia, quae tradita sunt ad primam, itemque in reliquis.

132. Post prophetias IV, VIII et XI, a cantoribus cantabitur tractus, quem leget Episcopus, postquam legerit prophetiam. Post duodecimam autem omittetur *Flectamus genua*.

133. Quando cantabitur prophetia ultima, praesto erit clericus unus ad tollendum librum cum legili, quod adhibitum fuerit in medio presbyterio pro cantandis prophetiis: apud altare aderunt clerici duo recepturi pluviale et formale Episcopi: acolythus unus candelas accendet in candelabris acolythorum:

114. Notandum etiam, quod cantores prophetiarum debent induere superpelliceum, ac si officium istud spectaret ad Beneficiarios seu Mansionarios, moneantur ut debito tempore superpelliceum assumant.

115. Ministri, induti postquam erunt planeta plicata et manipulo, procedent ante altare, ibique subsistent exspectantes Episcopum.

116. Postquam paratus erit Episcopus et omnia rite disposita fuerint, Episcopus accipiet baculum, et praeeunte Presbytero assistente, comitantibus Diaconis assistentibus, sequentibus caudatario et cappellanis a mitra et a baculo, de throno descendet, et in plano benedicet clerum, ac procedet ad altare.

117. Quum eo ventum erit, recedent Presbyter assistens et Diaconi assistentes, qui manebunt ibi; Episcopo autem se adiungent Diaconus et Subdiaconus, Episcopus dimittet baculum et a Diacono nudabitur mitra: ascendet cum ipsis ad altare, quod osculabitur in medio, eique reposita a Diacono mitra, facta ad Crucem reverentia, descendet de altari, cuius ante gradus ibit rursus cum Presbytero assistente ac Diaconis assistentibus, resumptoque baculo redibit in thronum, sequente clerico, qui deferet gremiale aequale paramentis. Cappellanus a libro aderit prope thronum, secum retinens Missale.

118. Diaconus et Subdiaconus redibunt ad scamnum ipsis praeparatum prope altare.

119. Redeunte in thronum Episcopo, clericus unus ponet legile nudum in medio presbyterio, et clericus alter super illud imponet et aperiet librum prophetiarum.

120. Interim secundus Caeremoniarius, vel alius huic rei delegatus, invitabit cantorem prophetiae primae.

121. Episcopus, conscenso throno, sedebit et baculum dimittet; Diaconus autem primus assistens gremiale imponet genibus eius. Chorus omnis sedebit.

122. Caeremoniarius secundus deducet ad legile cantorem prophetiae primae, qui ante, legile quum venerit, genuflexionem peraget ad altare, dein ad Episcopum: tum, manibus Missali impositis, cantare prophetiam incipiet.

123. Ut in ista, sic in reliquis prophetiis, cavebitur ne incipiatur cantus priusquam sederit Episcopus ac mitram et gremiale receperit.

124. Quando cantor incipiet cantare prophetiam, se sistet Episcopo cappellanus a libro, eoque sustinente Missale apertum, submissa voce prophetiam leget Episcopus, assistentibus ei Diaconis, qui stabunt; itemque stabunt Presbyter assistens apud scabellum assistentiae, cappellani a mitra et a baculo, et clericus a gremiali. Quum Episcopus legerit prophetiam, recedet cappellanus a libro: Assistentes sedebunt, ac poterunt etiam sedere ceteri cappellani supradicti: clericus autem a gremiali sedere poterit in gradibus lateralibus throni.

125. Cantu prophetiae absoluto, cantor genuflexionem faciet ad altare, deinde accedet ad thronum, quo priusquam ascendat, genuflexionem faciet ante Episcopum. Conscenso autem throno, osculabitur genuflexus Episcopi manum, tum iteratis genuflexionibus, ut supra, se recipiet ad locum suum.

126. Quando ad thronum accedet cantor, consurgent Assistentes et cappellani, qui sedebant circa thronum.

127. Cantore de throno abeunte, secundus Diaconus assistens tollet Episcopo gremiale et mitram.

128. Consurget chorus, et Episcopus etiam, qui e Missali sustento a Presbytero assistente cantabit *Oremus*, primus Diaconus assistens cantabit *Flectamus genua*, omnesque genuflectent, exceptis Episcopo et Presbytero assistente, sustentante Missale: secundus Diaconus assistens cantabit *Levate*, et consurgent omnes, Episcopus cantu feriali et apertis manibus subiunget orationem.

129. Dum Episcopus orationem cantabit, secundus Caeremoniarius vel alius invitabit cantorem prophetiae secundae, qui peraget omnia eadem, quae peracta fuerint a cantore primae prophetiae.

130. Oratione ab Episcopo cantata, Presbyter assistens Missale tradet cappellano a libro, et ad scabellum suum redibit. Episcopus sedebit, ac rursus reponetur ei mitra et gremiale a primo Diacono assistente.

131. Cantabitur deinde prophetia secunda, quam Episcopus etiam leget, et peragentur eadem omnia, quae tradita sunt ad primam, itemque in reliquis.

132. Post prophetias IV, VIII et XI, a cantoribus cantabitur tractus, quem leget Episcopus, postquam legerit prophetiam. Post duodecimam autem omittetur *Flectamus genua*.

133. Quando cantabitur prophetia ultima, praesto erit clericus unus ad tollendum librum cum legili, quod adhibitum fuerit in medio presbyterio pro cantandis prophetiis: apud altare aderunt clerici duo recepturi pluviale et formale Episcopi: acolythus unus candelas accendet in candelabris acolythorum:

aderunt et alii duo clerici, qui, quum cantata erit duodecima prophetia cum oratione, tollent de candelabro Cereum, quoniam afferendus erit ad baptisterium. In promptu etiam erunt clerici, paramenta Episcopi recepturi, qui unus post alium sequentur sacros Ministros, et ultimo loco incedent clerici duo, qui deferent pluviale violaceum et formale simplex. Insuper in aditu presbyterii praesto erunt cantores, secum habentes libros ad cantandum tractum *Sicut cervus*, quando procedetur ad baptisterium.

134. Cantata prophetia duodecima cum duodecima oratione, Ministri altaris planetas plicatas et manipulos dimittent, et accedent ad thronum, sequentibus clericis supradictis.

135. Clericus, qui custodiet gremiale, referet ipsum ad abacum.

136. Quum ad thronum ascenderint Ministri sacri, se recipient ad stallum suum Diaconi assistentes. Presbyter assistens annulum extrahet e digito Episcopi et custodiet apud se, Ministri Episcopo exuent manipulum, planetam, chirothecas, dalmaticam ac tunicellam, quae paramenta a clericis supra dictis deferentur super altare. Iidem deinde Ministri Episcopum induent pluviali, cui imponetur formale simplex. Diaconus mitra eum operiet et Presbyter assistens ipsi annulum reponet. Ministri redibunt ad abacum, resument planetas plicatas, et revenient in thronum ad Episcopum.

137. Reversis in thronum sacris Ministris, se sistet ante thronum Subdiaconus Crucem sustinens cum acolythis a lateribus eius et clerico deferente Cereum, a tergo Subdiaconi. Episcopus tunc assurgens salutabit Crucem, dein iterum sedebit, exspectans tempus discedendi quando nunciabitur ei. Acolythi genuflectent, et processio ad baptisterium dirigetur ordine sequenti:

138. Clavigeri, seu claviger ecclesiae. Tonsurandi cum superpelliceo brachio superposito. Clericus deferens Cereum paschalem. Subdiaconus paratus Crucem sustinens cum acolythis a lateribus, qui gestabunt candelabra, ardentibus cereis. Cantores, qui, ubi Crux de presbyterio exiverit, cantare incipient tractum *Sicut cervus desiderat* etc. Clerici seminarii. Ordinandi minoribus ordinibus. Beneficiarii seu Mansionarii. Ordinandi Subdiaconatu, Diaconatu et Presbyteratu, qui ut ceteri procedent bini, ac si fuerint dispari numero procedent terni ultimo sui ordinis loco. Canonici Subdiaconi. Canonici Diaconi; inter quos aderunt Assistentes. Canonici Presbyteri.

Dignitates. Presbyter assistens. Episcopus, medius inter Ministros, et priusquam de throno descendat, accipiet baculum sinistra. Sequentur caudatarius sustinens extremitatem posteriorem vestis episcopalis, tres cappellani a mitra, a baculo et a libro, et hic postremus deferet Missale, nisi in antecessum praeparatum esset prope fontem baptismalem; ultimo autem loco familiares nobiles Episcopi, siqui aderunt.

139. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, Cereus et Crux inter acolythos deferentur ante clerum paratum, nempe ante ordinandos Subdiaconatu, et imago Crucifixi convertetur ad Archiepiscopum.

140. Profecto de altari Episcopo, Sacrista a pluribus clericis inservientibus iubebit de throno tolli lodices sive apparatus violaceos, tapeta violacea de throno et altari, vela violacea de abacis et pallium etiam de altari in maiorem commoditatem, cereis tamen exstinctis. Iubebit ante altare reponi faldistorium cum pulvinis violaceis pro Episcopo, ac tollet vel tolli iubebit ex abacis et presbyterio omnia illa, quibus non est opus amplius. Praeparari iubebit scabellum unum aut in medio presbyterio aut a latere, et in illo ponetur Missale apertum ad benedictionem fontis, in usum cantorum pro Litaniis cantandis, ut inferius. Paramenta etiam albi coloris pro Canonicis in eorum stallis, pro Ministris altaris in abaco, et pro cappellanis in sacristia vel alio loco proximo presbyterio ponenda curabit. Item praeparabit canistra ad reponenda Canonicorum paramenta violacea, et post haec aderit prope altare in reditu processionis, ut siqua aequivocatio eveniat, indicare possit paramenta aut reliqua, quae opus erunt: agitur enim de functione extraordinaria.

141. Quum processio pervenerit ad baptisterium, clericus deferens Cereum, acolythi et Subdiaconus gestans Crucem consistent extra ingressum a sinistris; Canonici locum sument apud scamna praeparata; ceteri autem de clero disponentur aut intra aut extra sacellum pro amplitudine loci.

142. Ante ingressum baptisterii Episcopus quum venerit, subsistet ac dimittet baculum. Presbyter assistens Missale accipiet e manibus cappellani a libro, ut sustineat illud ante Episcopum. Diaconus tollet mitram Episcopo, qui iunctis manibus cantabit *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens sempiterne Deus, respice propitius* etc., tono feriali, ex libro sustento a Presbytero assistente.

aderunt et alii duo clerici, qui, quum cantata erit duodecima prophetia cum oratione, tollent de candelabro Cereum, quoniam afferendus erit ad baptisterium. In promptu etiam erunt clerici, paramenta Episcopi recepturi, qui unus post alium sequentur sacros Ministros, et ultimo loco incedent clerici duo, qui deferent pluviale violaceum et formale simplex. Insuper in aditu presbyterii praesto erunt cantores, secum habentes libros ad cantandum tractum *Sicut cervus*, quando procedetur ad baptisterium.

134. Cantata prophetia duodecima cum duodecima oratione, Ministri altaris planetas plicatas et manipulos dimittent, et accedent ad thronum, sequentibus clericis supradictis.

135. Clericus, qui custodiet gremiale, referet ipsum ad abacum.

136. Quum ad thronum ascenderint Ministri sacri, se recipient ad stallum suum Diaconi assistentes. Presbyter assistens annulum extrahet e digito Episcopi et custodiet apud se, Ministri Episcopo exuent manipulum, planetam, chirothecas, dalmaticam ac tunicellam, quae paramenta a clericis supra dictis deferentur super altare. Iidem deinde Ministri Episcopum induent pluviali, cui imponetur formale simplex. Diaconus mitra eum operiet et Presbyter assistens ipsi annulum reponet. Ministri redibunt ad abacum, resument planetas plicatas, et revenient in thronum ad Episcopum.

137. Reversis in thronum sacris Ministris, se sistet ante thronum Subdiaconus Crucem sustinens cum acolythis a lateribus eius et clerico deferente Cereum, a tergo Subdiaconi. Episcopus tunc assurgens salutabit Crucem, dein iterum sedebit, exspectans tempus discedendi quando nunciabitur ei. Acolythi genuflectent, et processio ad baptisterium dirigetur ordine sequenti:

138. Clavigeri, seu claviger ecclesiae. Tonsurandi cum superpelliceo brachio superposito. Clericus deferens Cereum paschalem. Subdiaconus paratus Crucem sustinens cum acolythis a lateribus, qui gestabunt candelabra, ardentibus cereis. Cantores, qui, ubi Crux de presbyterio exiverit, cantare incipient tractum *Sicut cervus desiderat* etc. Clerici seminarii. Ordinandi minoribus ordinibus. Beneficiarii seu Mansionarii. Ordinandi Subdiaconatu, Diaconatu et Presbyteratu, qui ut ceteri procedent bini, ac si fuerint dispari numero procedent terni ultimo sui ordinis loco. Canonici Subdiaconi. Canonici Diaconi; inter quos aderunt Assistentes. Canonici Presbyteri.

Dignitates. Presbyter assistens. Episcopus, medius inter Ministros, et priusquam de throno descendat, accipiet baculum sinistra. Sequentur caudatarius sustinens extremitatem posteriorem vestis episcopalis, tres cappellani a mitra, a baculo et a libro, et hic postremus deferet Missale, nisi in antecessum praeparatum esset prope fontem baptismalem; ultimo autem loco familiares nobiles Episcopi, siqui aderunt.

139. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, Cereus et Crux inter acolythos deferentur ante clerum paratum, nempe ante ordinandos Subdiaconatu, et imago Crucifixi convertetur ad Archiepiscopum.

140. Profecto de altari Episcopo, Sacrista a pluribus clericis inservientibus iubebit de throno tolli lodices sive apparatus violaceos, tapeta violacea de throno et altari, vela violacea de abacis et pallium etiam de altari in maiorem commoditatem, cereis tamen exstinctis. Iubebit ante altare reponi faldistorium cum pulvinis violaceis pro Episcopo, ac tollet vel tolli iubebit ex abacis et presbyterio omnia illa, quibus non est opus amplius. Praeparari iubebit scabellum unum aut in medio presbyterio aut a latere, et in illo ponetur Missale apertum ad benedictionem fontis, in usum cantorum pro Litaniis cantandis, ut inferius. Paramenta etiam albi coloris pro Canonicis in eorum stallis, pro Ministris altaris in abaco, et pro cappellanis in sacristia vel alio loco proximo presbyterio ponenda curabit. Item praeparabit canistra ad reponenda Canonicorum paramenta violacea, et post haec aderit prope altare in reditu processionis, ut siqua aequivocatio eveniat, indicare possit paramenta aut reliqua, quae opus erunt; agitur enim de functione extraordinaria.

141. Quum processio pervenerit ad baptisterium, clericus deferens Cereum, acolythi et Subdiaconus gestans Crucem consistent extra ingressum a sinistris; Canonici locum sument apud scamna praeparata; ceteri autem de clero disponentur aut intra aut extra sacellum pro amplitudine loci.

142. Ante ingressum baptisterii Episcopus quum venerit, subsistet ac dimittet baculum. Presbyter assistens Missale accipiet e manibus cappellani a libro, ut sustineat illud ante Episcopum. Diaconus tollet mitram Episcopo, qui iunctis manibus cantabit *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, respice propitius* etc., tono feriali, ex libro sustento a Presbytero assistente.

143. Post orationem ab Episcopo recitatam, Diaconus mitram reponet Episcopo, qui baculum pastoralem sinistra recipiet et ingredietur intra baptisterium. Presbyter assistens Missale restituet cappellano a libro. Clericus sustinens Cereum intrabit intra septum ubi aderit fons baptismalis, et locum sumet a dextris Episcopi. Crux cum acolythis intrabunt in idem septum, si capax erit, vel consistent extra, sed tali modo ut Crux sit in conspectu Episcopi. Presbyter assistens locum sumet a sinistris et recipiet librum, ut sustineat apertum ante Episcopum, eique adstabit cappellanus a libro adiumenti causa. Episcopus consistet ante fontem, medius inter Ministros; ibique dimittet baculum, et a Diacono nudabitur mitra.

144. Episcopus iunctis manibus dicet *Dominus vobiscum*, deinde tono feriali orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, adesto* etc., ad illa autem verba *Per omnia saecula saeculorum*, tonum variabit, cantans in notis praescriptis praefationem, et benedicet aquam, qua fons baptismalis erit impletus.

145. Ad verba *respice in faciem Ecclesiae tuae*, clericus unus accipiet mantile in lance positum, quo utetur Episcopus, et consistet prope Diaconum.

146. Post verba *sumat Unigeniti tui gratiam de Spiritu Sancto*, Episcopus appropinquabit ad fontem, et pluviale eius attollentibus Ministris, manu dextera dividet aquam in formam Crucis, et manum absterget mantili, quod ei porriget Diaconus cum osculo manus, et ipse Diaconus mantile restituet clerico qui prope Diaconum restare continuabit.

147. Episcopus, aqua, ut supra, divisa, prosequetur in cantu praefationem *Qui hanc aquam* etc., usque ad verba *non inficiendo corrumpat;* quibus verbis cantatis, accedet iterum ad fontem, et pluviale attollentibus Ministris, tanget aquam dextera, quam statim absterget matili praebito a Diacono, deinde prosequetur cantum *Sit haec sancta et innocens* etc. Ad verba *Unde benedico te* etc., aquam dextera benedicet, quemadmodum praescribitur in Missali. Diaconus pluviale eius attollet.

148. Post verba *cuius Spiritus super te ferebatur*, rursus accedet ad fontem Episcopus, et extra ipsum effundet aliquantulum aquae « in quatuor mundi partes », ut habetur in Missali, seu versus quatuor ventos, advertens tamen, ne madefaciat Ministros ceterosque inservientes, qui circa fontem adeunt.

Episcopus manum, ut supra, absterget mantili, et Caeremoniarius interea vel clericus aliquis spongia vel mantili ex tela rudi absterget aquam super externam fontis partem ab Episcopo effusam.

149. Cantatis verbis *de petra produxit*, Episcopus perget cantare *Benedico te* etc., et aquam dextera benedicet, Diacono, ut supra, fimbriam pluvialis eius attollente.

150. Interim clericus unus circa Cereum, quo loco accipiendus erit ab Episcopo, ligabit paramanum seu velum album sericum, quo Episcopus cooperiet manus, dum Cereum in fontem immerget, ut eas defendat a cera liquente.

151. Cantatis ab Episcopo verbis *in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*, Presbyter assistens Missale relinquet cappellano a libro, et hic prosequetur apertum sustinere ante Episcopum, qui praefationem alta voce leget, initium sumens a verbis *Haec nobis praecepta servantibus* etc., postmodum tribus vicibus halitabit super fontem in modum Crucis. Prosequetur deinde, legens, ut supra, verba *Tu has simplices aquas* etc., usque ad altera inclusive *purificandis mentibus efficaces*.

152. Presbyter assistens Missale recipiet et apertum sustinebit ante Episcopum. Clericus sustinens Cereum approximabit ad fontem, et Cereum tradet Diacono, Diaconus Episcopo; Subdiaconus autem animum advertet ad manus eius contegendas velo. Episcopus acceptum manibus Cereum, granis ad ipsum conversis, adiuvantibus etiam Ministris, si opus erit, qui pluviale eius attollent, immerget aliquantulum intra aquam, cantans tono solemni praefationis *Descendat... Spiritus Sancti*. Postea illum de fonte extrahet, atque altius immergens, cantabit elatiori voce eadem verba *Descendat* etc. Extrahet illum secunda vice, et altius tertia vice immergens ac vocem amplius efferens, cantabit, ut supra, *Descendat* etc. Cereum intra fontem adhuc retinens, ter in aquam sufflabit in modum literae graecae ψ, et in cantu prosequetur *totamque huius aquae substantiam regenerandi foecundet effectu*. Post haec ex aqua educet Cereum, quem restituet Diacono, hic autem clerico. Cereus abstergetur mantili, qua parte fuerit immersus, eique tolletur velum appensum. Clericus autem Cereum sustinens redibit ad locum suum ante Crucem.

153. In promptu erit clericus cum vasculo vacuo et aspersorio, aliique clerici cum situlis seu vasis ad extrahendam e fonte Aquam, quae infundetur in fontes lustrales ante portas

ecclesiae et in unam pluresve conchas praeparatas in usum fidelium. Reservabitur etiam pars aliqua pro aspersione domorum.

154. Extracto de fonte Cereo, prosequetur Episcopus cantare tono feriali praefationem *Hic omnium peccatorum* etc., usque ed ultima verba *infantiam renascatur*.

155. Presbyter assistens relinquet Missale in manu cappellani a libro; Episcopus autem leget submissa voce conclusionem *Per Dominum nostrum* etc.

156. Expleta praefatione, clericus unus Aquam hauriet vasculo et aspersorio; quo facto, statim accedet ad Presbyterum assistentem.

157. Episcopus convertetur ad populum, habens a dextris Diaconum, a sinistris Subdiaconum, qui, si necesse fuerit, locum commutabunt, et fimbrias pluvialis sustinebunt.

158. Presbyter assistens se sistet Episcopo, eique tradet aspersorium Aqua benedicta perfusum. Episcopus asperget seipsum, deinde Presbyterum assistentem, Diaconum, Subdiaconum suosque reliquos cappellanos inservientes, tum aspersorium Presbytero assistenti restituet.

159. Ministri antedicti, quando aspergentur ab Episcopo, se profunde inclinabunt; cappellani autem in genua procumbent.

160. Presbyter assistens recedet; Diaconus mitram imponet Episcopo, qui recipiet baculum pastoralem, et ibit sessum ad faldistorium.

161. Idem Presbyter assistens, comitante clerico, qui deferet vasculum, et fimbriam eius pluvialis sustentabit, ordinem servans, et cum reverentia reciproca asperget Dignitates et Canonicos, deinde ceteros omnes de clero, pariter ordinatim, ac postremo per ecclesiam incedet et populum asperget.

162. Canonici sedebunt postquam aspersi fuerint, itemque ceteri de clero, si praeparata pro ipsis erunt scamna.

163. Hoc tempore, clerici designati extrahent Aquam de fonte, quem reponent in vase, ut supra innutum est, et ipsa implebunt etiam vasa lapidea, quae exstant in limine ecclesiae.

164. Interim praesto erunt a dextra fontis clericus unus sustinens ampullas cum Oleis sacris, et ministri lotionis pro Episcopo. Item dispositi aderunt catechumeni cum suis patrinis extra ecclesiam (vel extra baptisterium, si esset ab ecclesia seiunctum), si Baptismum conferendum erit.

165. Posteaquam Presbyter assistens Aqua benedicta asperserit clerum et populum, reddet aspersorium clerico sustinenti vasculum, et redibit ante Episcopum, quem reverentia honorabit, et consistet a dextris Diaconi.

166. Episcopus assurget, et assurgent etiam Canonici, si sederint, et perget ad fontem, ibique praeteriens salutabit Crucem processionalem ac dimittet baculum. Ministris attollent eius pluviale, cappellanus a libro adstans a sinistris sustinebit ei Missale apertum. Presbyter assistens accipiet ampullam cum Oleo sacro catechumenorum eamque porriget Episcopo, qui aliquantulum in Aquam infundet, dicens *Sanctificetur et foecundetur* etc. Episcopus ampullam reddet Presbytero assistenti, et ab eodem accipiet alteram cum s. Chrismate, eaque accepta infundet aliquantulum in Aquam, dicens *Infusio Chrismatis* etc. Postea Presbyter assistens recipiet ampullam cum Oleo sacro catechumenorum, eamque porriget rursus Episcopo, qui accipiet illam sinistra, et ampullas dextera manu simul accipiens manubrio, infundet coniunctim paullulum Oleorum sacrorum in Aquam dicens *Commixtio* etc., in modum Crucis, eaque infundet ad verba *In nomine Patris* etc. Restituet ampullas Presbytero assistenti, hic autem clerico, qui referet illas ad abacum. Tum Episcopus dextera diffundet et commiscebit in Aqua Olea sacra, et manum absterget mantili, quod ei praesentabitur a Presbytero assistente.

167. Revertetur ad faldistorium, ibique sedens lavabit manus, utens etiam, si opus fuerit, medulla panis et mali medici. Presbyter assistens ministrabit ei mantile. Ad actionem istam omnes genuflectent, exceptis Canonicis, qui stabunt.

168. Discedent ministri lotionis. Presbyter autem assistens, si Baptismum ministrabitur, se aggregabit Dignitatibus, seu Canonicis, quo loco ipsi conveniet.

169. Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXVII, n. 18, pro Baptismate hac die conferendo praescribit, ut « per octo dies ante, in ipsa ecclesia, nisi periculum immineat, nullus infans baptizetur ».

170. Si Episcopus conferet Baptisma infantibus, exsequetur omnia ea, quae praescribentur capitulo I, art. I, lib. VII.

171. Expleto infantium Baptismate, si adulti quoque baptizandi erunt, resumet pluviale cum stola violacea, et peraget quidquid praescribetur eodem cap. I, art. II, libri eiusdem.

ecclesiae et in unam pluresve conchas praeparatas in usum fidelium. Reservabitur etiam pars aliqua pro aspersione domorum.

154. Extracto de fonte Cereo, prosequetur Episcopus cantare tono feriali praefationem *Hic omnium peccatorum* etc., usque ed ultima verba *infantiam renascatur*.

155. Presbyter assistens relinquet Missale in manu cappellani a libro; Episcopus autem leget submissa voce conclusionem *Per Dominum nostrum* etc.

156. Expleta praefatione, clericus unus Aquam hauriet vasculo et aspersorio; quo facto, statim accedet ad Presbyterum assistentem.

157. Episcopus convertetur ad populum, habens a dextris Diaconum, a sinistris Subdiaconum, qui, si necesse fuerit, locum commutabunt, et fimbrias pluvialis sustinebunt.

158. Presbyter assistens se sistet Episcopo, eique tradet aspersorium Aqua benedicta perfusum. Episcopus asperget seipsum, deinde Presbyterum assistentem, Diaconum, Subdiaconum suosque reliquos cappellanos inservientes, tum aspersorium Presbytero assistenti restituet.

159. Ministri antedicti, quando aspergentur ab Episcopo, se profunde inclinabunt; cappellani autem in genua procumbent.

160. Presbyter assistens recedet; Diaconus mitram imponet Episcopo, qui recipiet baculum pastoralem, et ibit sessum ad faldistorium.

161. Idem Presbyter assistens, comitante clerico, qui deferet vasculum, et fimbriam eius pluvialis sustentabit, ordinem servans, et cum reverentia reciproca asperget Dignitates et Canonicos, deinde ceteros omnes de clero, pariter ordinatim, ac postremo per ecclesiam incedet et populum asperget.

162. Canonici sedebunt postquam aspersi fuerint, itemque ceteri de clero, si praeparata pro ipsis erunt scamna.

163. Hoc tempore, clerici designati extrahent Aquam de fonte, quem reponent in vase, ut supra innutum est, et ipsa implebunt etiam vasa lapidea, quae exstant in limine ecclesiae.

164. Interim praesto erunt a dextra fontis clericus unus sustinens ampullas cum Oleis sacris, et ministri lotionis pro Episcopo. Item dispositi aderunt catechumeni cum suis pa-

trinis extra ecclesiam (vel extra baptisterium, si esset ab ecclesia seiunctum), si Baptismum conferendum erit.

165. Posteaquam Presbyter assistens Aqua benedicta asperserit clerum et populum, reddet aspersorium clerico sustinenti vasculum, et redibit ante Episcopum, quem reverentia honorabit, et consistet a dextris Diaconi.

166. Episcopus assurget, et assurgent etiam Canonici, si
sederint, et perget ad fontem, ibique praeteriens salutabit Cru-
cem processionalem ac dimittet baculum. Ministris attollent
eius pluviale, cappellanus a libro adstans a sinistris sustinebit
ei Missale apertum. Presbyter assistens accipiet ampullam
cum Oleo sacro catechumenorum eamque porriget Episcopo,
qui aliquantulum in Aquam infundet, dicens *Sanctificetur et*
foecundetur etc. Episcopus ampullam reddet Presbytero assi-
stenti, et ab eodem accipiet alteram cum s. Chrismate, eaque
accepta infundet aliquantulum in Aquam, dicens *Infusio Chri-*
smatis etc. Postea Presbyter assistens recipiet ampullam cum
Oleo sacro catechumenorum, eamque porriget rursus Episcopo,
qui accipiet illam sinistra, et ampullas dextera manu simul
accipiens manubrio, infundet coniunctim paullulum Oleorum
sacrorum in Aquam dicens *Commixtio* etc., in modum Crucis,
eaque infundet ad verba *In nomine Patris* etc. Restituet am-
pullas Presbytero assistenti, hic autem clerico, qui referet
illas ad abacum. Tum Episcopus dextera diffundet et commi-
scebit in Aqua Olea sacra, et manum absterget mantili, quod
ei praesentabitur a Presbytero assistente.

167. Revertetur ad faldistorium, ibique sedens lavabit ma-
nus, utens etiam, si opus fuerit, medulla panis et mali medici.
Presbyter assistens ministrabit ei mantile. Ad actionem istam
omnes genuflectent, exceptis Canonicis, qui stabunt.

168. Discedent ministri lotionis. Presbyter autem assistens,
si Baptismum ministrabitur, se aggregabit Dignitatibus, seu
Canonicis, quo loco ipsi conveniet.

169. Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXVII, n. 18,
pro Baptismate hac die conferendo praescribit, ut « per octo
dies ante, in ipsa ecclesia, nisi periculum immineat, nullus
infans baptizetur ».

170. Si Episcopus conferet Baptisma infantibus, exseque-
tur omnia ea, quae praescribentur capitulo I, art. I, lib. VII.

171. Expleto infantium Baptismate, si adulti quoque bapti-
zandi erunt, resumet pluviale cum stola violacea, et perageт
quidquid praescribetur eodem cap. I, art. II, libri eiusdem.

Preces autem, quae antecedunt Baptisma, recitabuntur in baptisterio, et Episcopus stabit ad faldistorium; recitaturus autem secreto orationem precibus praemittendam, genibus flexis super pulvinum, convertetur versus Crucem processionalem.

172. Si tamen, propter diuturnitatem hodiernae functionis, quae prolixior etiam erit, si habebitur ordinatio generalis, existimaret exorcismos catechumenorum committendos alicui Dignitati Capituli, vel Parocho, Episcopus dimittet pluviale et stolam violaceam, et induta stola cum pluviali albi coloris, non abscedens de fonte baptismali, incipiet functionem administrandi Baptismum tum pro infantibus, tum pro adultis, eo prorsus momento temporis, quo in Rituali praescribitur ut deponantur paramenta violacea, et induantur alba. Ritus autem servandus reperietur capitulis supra citatis eiusdem libri VII.

173. Hoc autem casu, dum canentur prophetiae, Parochus vel alius delegatus persolvendis exorcismis, indutus amictu supra rochetum vel supra superpelliceum, stola et pluviali violaceo, comitantibus et assistentibus clericis quatuor, adimplebit actiones supra dictas. Catechumeni autem admissi in sacellum baptisterii, exspectabunt Baptisma in loco seposito.

174. Absoluto infantium Baptismate, discedere de ecclesia poterunt compatres cum suis infantibus baptizatis, et restabunt catechumeni adulti, quibus Baptisma administrabitur ritu praescripto: post Baptisma accipient Sacramentum Confirmationis.

175. Notandum autem est, quod in administrando Baptismate et infantibus et adultis, ministrabunt Episcopo Diaconus et Subdiaconus. Presbyter assistens fungetur officio suo tunc solum, cum Episcopus abluturus erit manus, porrigens ei mantile.

176. Ritu administrandi Baptismatis expleto, eodem ordine ac supra, ordinabitur processio ad sacellum, in quo administranda erit Confirmatio, eo tantum discrimine, ut processionis initio, post clavigeros, seu clavigerum ecclesiae, incedant neophytae cum suis commatribus, et post eas neophyti cum suis compatribus. Sequetur deinde Crux et clerus, ac si Celebrans esset Archiepiscopus, Crux incedet ante clerum paratum. Episcopus retinebit pluviale albi coloris in administrando praedictum Sacramentum.

177. Ubi processio venerit ad sacellum supra nominatum, neophyti confirmandi ingredientur in sacellum, et consistent prope altare; clerus autem disponetur vel in sacello ipso, vel extra, prout capax erit locus, et Canonici locum sument apud scamna, si fuerint praeparata.

178. Curae erit clericis duobus ad sacellum istud afferre formale simplex et pluviale cum stola violacea pro Episcopo.

179. Ingressus Episcopus in praedictum sacellum sedebit in faldistorio. Manus praeventive non lavabit; laverit enim eas post administrationem Baptismatis. Ibi sacramentum Confirmationis conferet neophytis, maribus et foeminis, observando ritum, qui describetur cap. II sequentis lib. VII.

180. Post haec lavabit manus, ministrante mantile Presbytero assistente, et ad illam actionem genuflctent omnes, exceptis Canonicis. Episcopus deinde homiliam habebit ad neophytos, convenientem circumstantiae, et homiliae tempore neophyti praedicti sedebunt in scamno ipsis praeparato ante altare.

181. Sub finem sermonis sive homiliae, in promptu erunt clerici cum stola et pluviali violaceo, cumque formali simplici pro Episcopo.

182. Tolletur deinde Episcopo mitra, formale pretiosum, pluviale et stola albi coloris a Diacono, et induetur stola ac pluviali violaceo, cui reponet formale simplex Diaconus idem, et Episcopum mitra cooperiet.

183. Interim ordinabitur processio ad altare maius, et neophyti vel praecedent clerum, ut supra dictum est, vel poterunt etiam sequi Episcopum, et ubi venerint ante altare, consistent ad balaustrium extra presbyterium.

184. Quando ad altare perveniet processio, qui clericus gestabit Cereum, aliis eum adiuvantibus, reponet illum super candelabrum, advertens ut grana conversa sint ad Episcopum (1); tum amovebitur scabellum gradatum, quod ad hanc rem positum fuerat prope candelabrum: acolythi reponent candelabra super abacum, ardentibus candelis: Subdiaconus, qui gestabit Crucem, eam rursus imponet basi, et redibit in sa-

---

(1) Decr. S. R. C., n. 4198, VII, habet: « Utrum in S. S. Cereus paschalis ita poni debeat, ut Crux populum respiciat, an latus epistolae, in quo Celebrans reperitur? — Negative ad primam partem, affirmative ad secundam, durante praeconio paschali, iuxta Caerem. Epp., lib. II, cap. XXVII, n. 10; sed post praeconium Crux eadem semper populum respiciat ».

cristiam ad sacras vestes dimittendas, ac si Celebrans erit Archiepiscopus, induet paramenta albi coloris, rediturus debito tempore cum ceteris in presbyterium: duo cantores delecti cantandis Litaniis locum sument ante scabellum, in quo praeparatum erit Missale pro cantu praedicto: clerus occupabit subsellia sua: ordinandi minoribus ordinibus consistent apud scamna sibi attributa: ordinandi autem ordinibus maioribus ante altare disponentur, videlicet ordinandi presbyteratu, contra altare, ordinandi diaconatu, a dextris, et ordinandi subdiaconatu, a sinistris; vel, nisi id patiantur angustiae presbyterii et ordinandorum multitudo, eo ordine disponentur, quo ipsis indicabitur a Caeremoniario: Canonici petent suum quisque stallum, exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui consistent apud faldistorium positum in medio presbyterio, et prope ipsos aderunt clerici duo recepturi pluviale ac formale Episcopi; alter autem eorum meminerit accipere ex abaco etiam lancem pro formali.

185. Progressus ante faldistorium Episcopus salutabit Crucem altaris, et baculum deponet. Diaconus et Subdiaconus dimittent planetas plicatas, quae recipientur a clericis duobus. Deinde Diaconus Episcopo tollet formale et pluviale, quod a clericis delegatis reportabitur ad sacristiam.

186. Episcopus mitram gestans capite, procumbet super faldistorium, et ceteri omnes flectent genua, comprehensis Diacono et Subdiacono, qui genuflectent a lateribus eius: ordinandi autem supra dicti procumbent super pavimentum, et cantores incipient statim cantare Litanias notatas in Missali hac die, et canentur ritu duplici, idest totus versiculus a cantoribus cantatus repetetur a clero et ab adstantibus.

187. Ad versiculum *Omnes Sancti et Sanctae Dei*, Diaconus et Subdiaconus consurgent, et pergent ad abacum, in quo praeparata erunt eorum paramenta, ibique dimissis sacris vestibus violaceis, assument alteras albi coloris. Presbyter assistens in stallo suo exuet pluviale violaceum, et induet album, ut in promptu sit cum Ministris assistere Episcopo ad versiculum *Peccatores*.

188. Hoc tempore, distribuentur clericis paramenta albi coloris pro Episcopo, iidemque clerici deferentes ea subsistent unus post alium ante gradus laterales altaris a latere epistolae.

189. Tres cappellani a mitra, a baculo et a libro recedent in sacristiam, vel in alium locum, ubi deponent pluvialia violacea, et indutis albis revertentur in chorum una cum altero cappellano a scotula; ac si Celebrans erit Archiepiscopus, revertetur etiam Subdiaconus crucifer indutus paramentis albi coloris.

190. In promptu etiam erunt clerici, quorum officium recipere Canonicorum paramenta violacea, eisque ministrare albi coloris.

191. Acolythi duo in promptu stabunt, accensuri cereos altaris, intorticia vel cereos in presbyterio sive tribuna, et scotulam pro Episcopo.

192. Dum accendentur altaris cerei, duo pluresve clerici accipient ex abaco candelas pro ordinandis, easque accendent ac tradent ordinandis minoribus, reliquis autem, qui maiores ordines accepturi sunt, distribuent illas, quum de prostratione surrexerint.

193. Clerici insuper alii duo praesto erunt ut amoveant faldistorium, in quo genuflexerit Episcopus, et substituant ei pulvinos albos pro violaceis.

194. Ad versiculum *Peccatores*, adstabunt duo Ministri a lateribus Episcopi, et Diaconi assistentes recedent ad stallum suum, dimittent paramenta coloris violacei, assument albi coloris, deinde redibunt prope Episcopum.

195. Ad versiculum praedictum assurget Episcopus, et cum ipso consurgent Canonici, qui in stallis suis exuent paramenta violacea, assument alba, deinde rursus genibus procumbent.

196. Postquam surrexerit Episcopus, amovebitur faldistorium, accendentur in altari cerei, et pallium etiam violaceum removebitur ab altari, nisi iam remotum esset. Cantores cum maiori pausa cantabunt versiculos sequentes Litaniarum, ut detur tempus peragendi actiones omnes, quas innuemus.

197. Diaconus mitram tollet Episcopo et stolam violaceam, adiuvante Subdiacono. Presbyter assistens annulum extrahet Episcopi digito, tum Diaconus cum Subdiacono Episcopum induet paramentis albis, videlicet, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta. Diaconus autem capiti eius imponet mitram pretiosam.

198. Interim in promptu erunt cappellani cum libro et cum scotula pro benedictione peragenda super ordinandis.

199. Si Celebrans erit Archiepiscopus, Subdiaconus ultimus in ordine Canonicorum accipiet s. Pallium et tradet

cristiam ad sacras vestes dimittendas, ac si Celebrans erit Archiepiscopus, induet paramenta albi coloris, rediturus debito tempore cum ceteris in presbyterium: duo cantores delecti cantandis Litaniis locum sument ante scabellum, in quo praeparatum erit Missale pro cantu praedicto: clerus occupabit subsellia sua: ordinandi minoribus ordinibus consistent apud scamna sibi attributa: ordinandi autem ordinibus maioribus ante altare disponentur, videlicet ordinandi presbyteratu, contra altare, ordinandi diaconatu, a dextris, et ordinandi subdiaconatu, a sinistris; vel, nisi id patiantur angustiae presbyterii et ordinandorum multitudo, eo ordine disponentur, quo ipsis indicabitur a Caeremoniario: Canonici petent suum quisque stallum, exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui consistent apud faldistorium positum in medio presbyterio, et prope ipsos aderunt clerici duo recepturi pluviale ac formale Episcopi; alter autem eorum meminerit accipere ex abaco etiam lancem pro formali.

185. Progressus ante faldistorium Episcopus salutabit Crucem altaris, et baculum deponet. Diaconus et Subdiaconus dimittent planetas plicatas, quae recipientur a clericis duobus. Deinde Diaconus Episcopo tollet formale et pluviale, quod a clericis delegatis reportabitur ad sacristiam.

186. Episcopus mitram gestans capite, procumbet super faldistorium, et ceteri omnes flectent genua, comprehensis Diacono et Subdiacono, qui genuflectent a lateribus eius: ordinandi autem supra dicti procumbent super pavimentum, et cantores incipient statim cantare Litanias notatas in Missali hac die, et canentur ritu duplici, idest totus versiculus a cantoribus cantatus repetetur a clero et ab adstantibus.

187. Ad versiculum *Omnes Sancti et Sanctae Dei*, Diaconus et Subdiaconus consurgent, et pergent ad abacum, in quo praeparata erunt eorum paramenta, ibique dimissis sacris vestibus violaceis, assument alteras albi coloris. Presbyter assistens in stallo suo exuet pluviale violaceum, et induet album, ut in promptu sit cum Ministris assistere Episcopo ad versiculum *Peccatores*.

188. Hoc tempore, distribuentur clericis paramenta albi coloris pro Episcopo, iidemque clerici deferentes ea subsistent unus post alium ante gradus laterales altaris a latere epistolae.

189. Tres cappellani a mitra, a baculo et a libro recedent in sacristiam, vel in alium locum, ubi deponent pluvialia vio-

lacea, et indutis albis revertentur in chorum una cum altero cappellano a scotula; ac si Celebrans erit Archiepiscopus, revertetur etiam Subdiaconus crucifer indutus paramentis albi coloris.

190. In promptu etiam erunt clerici, quorum officium recipere Canonicorum paramenta violacea, eisque ministrare albi coloris.

191. Acolythi duo in promptu stabunt, accensuri cereos altaris, intorticia vel cereos in presbyterio sive tribuna, et scotulam pro Episcopo.

192. Dum accendentur altaris cerei. duo pluresve clerici accipient ex abaco candelas pro ordinandis, easque accendent ac tradent ordinandis minoribus, reliquis autem, qui maiores ordines accepturi sunt, distribuent illas, quum de prostratione surrexerint.

193. Clerici insuper alii duo praesto erunt ut amoveant faldistorium, in quo genuflexerit Episcopus, et substituant ei pulvinos albos pro violaceis.

194. Ad versiculum *Peccatores*, adstabunt duo Ministri a lateribus Episcopi, et Diaconi assistentes recedent ad stallum suum, dimittent paramenta coloris violacei, assument albi coloris, deinde redibunt prope Episcopum.

195. Ad versiculum praedictum assurget Episcopus, et cum ipso consurgent Canonici, qui in stallis suis exuent paramenta violacea, assument alba, deinde rursus genibus procumbent.

196. Postquam surrexerit Episcopus, amovebitur faldistorium, accendentur in altari cerei, et pallium etiam violaceum removebitur ab altari, nisi iam remotum esset. Cantores cum maiori pausa cantabunt versiculos sequentes Litaniarum, ut detur tempus peragendi actiones omnes, quas innuemus.

197. Diaconus mitram tollet Episcopo et stolam violaceam, adiuvante Subdiacono. Presbyter assistens annulum extrahet Episcopi digito. tum Diaconus cum Subdiacono Episcopum induet paramentis albis, videlicet, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta. Diaconus autem capiti eius imponet mitram pretiosam.

198. Interim in promptu erunt cappellani cum libro et cum scotula pro benedictione peragenda super ordinandis.

199. Si Celebrans erit Archiepiscopus, Subdiaconus ultimus in ordine Canonicorum accipiet s. Pallium et tradet

Diacono, qui Archiepiscopo imponet illud, et spinulas quoque, quae a clerico in pelvicula deferentur. Deinde Presbyter assistens digito eius inducet annulum. Ante Episcopum rursus statuetur faldistorium cum pulvinis albi coloris.

200. Si nondum cantatus erit versiculus *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc., Episcopus genuflectet; Ministri interea sibi imponent manipulos albi coloris.

201. Cantato a cantoribus ℣. *Ut omnibus fidelibus defunctis*, assurget Episcopus, et accepto baculo pastorali sinistra, conversus ad ordinandos benedicet eos, dicens *Ut hos electos* etc., ut in Pontificali, sustinente ei librum Presbytero assistente; qui tamen versiculi non ut ceteri a clero et adstantibus repetentur: postea vero genuflectet rursus in faldistorio, usque ad exitum Litaniarum. Presbyter assistens genuflectet a dextris Episcopi, Diaconus a sinistris, et a sinistris Diaconi Subdiaconus.

202. Recedet cappellanus a libro, relinquet Pontificale super abacum, accipiet Missale, et ad locum suum redibit a tergo Episcopi cum ceteris cappellanis.

203. Clericus unus ex abaco accipiet Evangeliarium cum manipulo Episcopi, et tradet Subdiacono.

204. Litaniis absolutis, Episcopus cum Ministris, chorus et ordinandi consurgent; ordinandi autem ad locum suum redibunt, et accipient candelam ardentem.

205. A clericis duobus tolletur faldistorium, in quo genuflexerit Episcopus, et removebitur scabellum cum Missali adhibitum a cantoribus pro canendis Litaniis. Incipient cantores cantu gregoriano ac tono feriali cantare *Kyrie, eleison*, et in promptu erit thuriferarius cum thuribulo.

206. Approximabit ad gradus altaris una cum Ministris Episcopus, cui a Diacono tolletur mitra, et facta profunda reverentia ad Crucem, exordietur Sacrum, ascendet ad altare, quod adolebit: ipse autem thurificabitur a Diacono, et redibit in thronum, observando quae praescripta sunt pro Missa solemni pontificali, cap. VI, art. III, lib. V.

207. Profecto de altari Episcopo, statuetur faldistorium cum veste albi coloris in medio suppedaneo, et clericus unus in promptu habebit Pontificale seu librum, pro interdicto publicando ab Archidiacono in antecessum ordinationis.

208. Episcopus, conscenso throno, sedebit et baculum dimittet. Secundus Diaconus assistens tollet ei mitram, et Episcopus assurgens dicet *Kyrie, eleison*, cum Assistentibus, et cum eo recitabit etiam chorus.

209. Cappellanus a mitra deponet celeriter super altare mitram pretiosam, et accipiet auriphrygiatam.

210. Diaconus et Subdiaconus redibunt ante altare, ut se rursus adiungant Episcopo, quando illuc adveniet, idemque facient deinceps, quum accedet ad altare propter ordinationem.

211. Recitato *Kyrie*, sedebit Episcopus, et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra auriphrygiata: accipiet baculum, et praeeunte Presbytero assistente, cum Diaconis assistentibus a lateribus, sequentibus caudatario et cappellanis a libro, scotula, mitra et baculo procedet ad altare, et cantores cessabunt a cantu *Kyrie*.

212. Quum ad altare venerit Episcopus, recedent Diaconi assistentes, qui poterunt locum sumere ad scamnum Ministrorum, vel in stallis suis, nisi forte chorus longe aberit ab altari, et Episcopus medius inter Diaconum et Subdiaconum ascendet ad altare, et conferet primam tonsuram, observans quod praescribetur cap. III, art. I, lib. VII.

213. Episcopus, tonsura administrata, redibit in thronum cum eodem comitatu, quo accesserit ad altare, et conscenso throno sedebit, dimittet baculum, et nudabitur mitra a secundo Diacono assistente.

214. Episcopus assurget, et ex libro sustento a Presbytero assistente intonabit hymnum angelicum *Gloria in excelsis Deo*. Et prosequetur hymnum recitare ex libro, qui post intonationem a Presbytero assistente relinquetur cappellano. Cum Episcopo hymnum recitabunt Assistentes; recitabit etiam chorus. Ad intonationem hymni praedicti sonabitur organis, campanis ecclesiae et reliquis omnibus urbis. Sonabitur etiam aliquandiu campanulis appensis in ecclesia, ac detegentur tabulae pictae et imagines, quae hactenus fuerint coopertae.

215. Episcopus sedebit, et omnia fient quae cap. VI, lib. V, notata sunt.

216. Sub finem hymni eiusdem redibit ad altare, et procedet ad ordinationem ostiarorum, lectorum, exorcistarum et acolythorum, ut docebitur cap. III, art. I, libri VII.

217. Ordinatione absoluta, revertetur in thronum, eodem modo ac supra, et cantabit *Pax vobis* et orationem Missae, cui addetur oratio altera seu collecta pro ordinandis, sub unica conclusione cum oratione prima, ut cap. VI, lib. V.

218. Post orationem redibit ad altare, et ordinabit Subdiaconos, ut cap. III, art. I, lib. VII.

219. Post Subdiaconorum ordinationem redibit Episcopus in thronum, cantabitur epistola vel a Subdiacono ministro altaris vel ab uno Subdiaconorum nuper ordinatorum, ut cap. VI, libri V, et Episcopus leget epistolam, dum ipsa cantabitur, quia statim redeundum erit ad altare propter ordinationem Diaconorum.

220. Cantata epistola, et manu Episcopi a Subdiacono osculata, Episcopus redibit ad altare, et procedet ad ordinationem Diaconorum, ut eodem cap. III, art. I, lib. VII.

221. Circa finem Diaconorum ordinationis, curae erit secundo Caeremoniario secum habere librum, quo utetur Subdiaconus in annunciando *Alleluia*.

222. Mansionarii seu Beneficiarii discedent de choro et recedent in sacristiam ad dimittendam cappam pelliceam, et alteram cum serico induendam, vel etiam superpelliceum, mox redituri hoc modo induti ad cantum *Alleluia*.

223. Completa Diaconorum ordinatione, redibit Episcopus in thronum, sequente Subdiacono, quem comitabitur Caeremoniarius secundus.

224. Sedente in throno Episcopo, stantibus ceteris omnibus, Subdiaconus stans ante gradus throni, reverentia facta ad Episcopum, elata voce dicet *Reverendissime Pater, annuntio vobis gaudium magnum, quod est Alleluia*. Ascendet dein ad thronum, et Episcopi manum osculabitur; descendet, et ante thronum praecinet Episcopo *Alleluia*, quum officium Subdiaconi sit praeintonatio, ut in Vesperis ad antiphonas.

225. Diaconus secundus tollet Episcopo mitram; Presbyter assistens Missale accipiet et praesentabit Episcopo, qui assurget, et notis in Missali signatis cantabit *Alleluia*, cui respondebitur etiam a choro. Idipsum faciet secunda ac tertia vice, vocem tamen singulis vicibus elevans hemitonio.

226. Cantato tertia vice *Alleluia* ab Episcopo, Presbyter assistens Missale relinquet in manu cappellani a libro, et redibit ad scabellum suum.

227. Quum a cantoribus tertia vice responsum fuerit *Alleluia*, Subdiaconus se recipiet ad locum suum, atque ita sedebunt Episcopus et chorus.

228. Cantores prosequentur cantare versiculum *Confitemini Domino* etc., deinde cantabunt primum versiculum tractus *Laudate Dominum, omnes gentes*.

229. Episcopus sedens iterum operietur mitra a secundo Diacono assistente, et rursus super eius genua ponetur gremiale; deinde ex Missali sustento a cappellano leget ℣. *Confitemini* et versiculum primum tractus *Laudate Dominum* etc., quo lecto, reveniet ad altare propter ordinationem Presbyterorum, stando iis, quae cap. III, art. I, lib. VII tradentur.

230. Expleta Presbyterorum ordinatione, Episcopus revertetur in thronum, sedebit, deponet baculum, et primus Diaconus reponet ei gremiale.

231. Ex Missali, quod sustinebit cappellanus a libro, Episcopus leget ultimum versum tractus, *Munda cor meum* et evangelium, et omnia peragentur ut descripsimus in Missis pontificalibus, cap. VI, lib. V, eo tantum discrimine, ut acolythi candelabra non deferant ad cantum evangelii.

232. Episcopus, postquam osculatus erit evangelium, thurificabitur a Presbytero assistente, cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*, postea sedebit, et a primo Diacono assistente operietur mitra pretiosa, atque oblationem cereorum ab ordinatis excipiet.

233. Post haec, lavabit manus, procedet ad altare, et Sacrum continuabit, quo modo traditum est pro Missis pontificalibus, cap. VI lib. V, et pro ordinatione generali cap. III, art. I, lib. VII, cum hac tantum exceptione, quod hodierna die non recitabitur, neque cantabitur *Agnus Dei*, non donabitur pax, sed immediate post *Pax Domini* etc., atque *Haec commixtio*, adiungentur tres usitatae orationes ante communionem.

234. Communio ordinatis administrabitur, ut cap. III, lib. VII. Post ipsam, Episcopus descendet ad balaustrium et communicabit neophytos, ut in app. ad cap. VI, lib. V, art. II.

235. Post communionem et purificationem reponetur faldistorium in medio suppedaneo, et complebitur ordinatio Presbyterorum. Interea in promptu erit thuriferarius cum thuribulo, et significabitur Diaconis assistentibus, ut praesto sint prope altare, comitaturi rursus Episcopum ad thronum.

236. Quum novi Presbyteri ad locum suum redierint, Episcopus de altari descendet, comitantibus eum Diacono et Subdiacono, quibus in fine graduum altaris succedent Diaconi assistentes: Ministri autem ad scamnum suum prope altare se recipient.

237. Episcopum antecedet Presbyter assistens, et sequentur cappellani supradicti, ille autem a libro meminerit relinquere Pontificale super abaco et resumere Missale.

238. Conscenso throno, Episcopus sedebit, et cum ipso considebit chorus. Episcopus dimittet baculum pastoralem, et a primo Diacono assistente reponetur ei gremiale. Tunc cantores cantabunt antiphonam *Alleluia* etc., cum psalmo *Laudate Dominum, omnes gentes.*

239. Se sistet Episcopo cappellanus cum Missali, ex quo simul cum Assistentibus leget antiphonam praedictam, et recitabit psalmum.

240. Cantato *Gloria Patri*, Caeremoniarius accipiet libellum sive Antiphonarium, adhibendum in praecinenda Episcopo antiphona, et accedet ad thronum cum Subdiacono, qui tamen non ascendent, sed consistent ante thronum. Thuriferarius sequetur Subdiaconum, sed, progressus ante thronum, subsistet seorsim.

241. Hoc tempore, cappellanus a mitra accipiet mitram pretiosam Episcopi, et curabit ut reportetur ad altare mitra auriphrygiata, quum eam dimiserit Episcopus.

242. Repetita in cantu a cantoribus antiphona, secundus Diaconus assistens tollet gremiale Episcopo, qui assurget, eique Subdiaconus praecinet antiphonam *Vespere autem Sabbati.* Episcopus sedebit: secundus Diaconus assistens nudabit eum mitra: Presbyter assistens librum accipiet et apertum sustinebit ante Episcopum.

243. Episcopus assurget, atque e Missali intonabit antiphonam *Vespere autem Sabbati*, deinde rursus sedebit, eique a primo Diacono assistente imponetur mitra pretiosa.

244. Presbyter assistens relinquet librum in manu cappellani, et accedet ad Episcopi dextram. Thuriferiarus ascendet ad thronum.

245. Presbyter assistens, accepta navicula, ministrabit incensum Episcopo, qui cum benedictione consueta illud imponet in thuribulum.

246. Thure benedicto, Presbyter assistens descendet a latere de throno, et redibit ad stallum suum: thuriferarius discedet de throno et perget ad altare, ibique consistet a latere epistolae: Diaconus interim et Subdiaconus procedent ante altare, exspectantes Episcopum.

247. Thure imposito et benedicto, intonabitur a cantoribus *Magnificat*, et Episcopus assurgens (sicut assurget omnis chorus) signabit se, acceptoque sinistra baculo, procedet ad altare medius inter Diaconos assistentes, sequentibus quatuor cappellanis a mitra, baculo, libro et scotula.

248. Quum ante altare ventum erit, recedent Diaconi assistentes, qui tamen restabunt ante altare: Episcopus dimittet baculum, et Diaconus ministrans tollet ei mitram.

249. Inter Diaconum et Subdiaconum ascendet Episcopus ad altare, quod osculabitur. Thuriferarius porriget thuribulum Diacono, et Diaconus Episcopo, qui adolebit altare, et recitabit *Magnificat* tempore thurificationis. Ministri antedicti attollent partem posteriorem planetae Episcopi.

250. Thurificatione peracta, Episcopus restituet thuribulum Diacono, hic autem thuriferario, qui sequens deinde Episcopum accedet ad thronum.

251. Diaconus mitram reponet Episcopo, qui descendet de altari, et resumpto baculo redibit in thronum, incedens inter Diaconos assistentes.

252. Duo cappellani a mitra et a baculo sequentur Episcopum, et reliqui duo a libro et a scotula restabunt apud altare, super quo, postquam discesserit Episcopus, ponent Missale cum cussino vel legili et scotulam in latere epistolae.

253. Subdiaconus redibit ad locum suum, et Diaconus sequetur lento gradu Episcopum. Presbyter assistens, quando Episcopus redibit ad thronum, de suo stallo descendet; ascendente autem in thronum Episcopo, ibit ante thronum ipsum, thurificaturus Episcopum.

254. Conscenso throno, Episcopus consistet conversus ad Presbyterum assistentem, a quo thurificabitur, postea denuo sedebit.

255. Secundus Diaconus assistens tollet mitram Episcopo, qui assurget et accipiet baculum, eumque continebit iunctis manibus, dum cantabitur canticum supradictum.

256. Presbyter assistens, thurificato Episcopo, thuribulum Diacono tradet, ascendet ad thronum et consistet ante scabellum suum.

257. Diaconus, accepto thuribulo, incensabit Presbyterum assistentem, Diaconos assistentes, Canonicos paratos in choro et Subdiaconum, reddet thuribulum thuriferario, et ab ipso incensabitur.

258. Thuriferarius deinde prosequetur thurificationem chori, regulis praescriptis, eaque absoluta, statim complebitur cantus antiphonae, quae repetetur post *Magnificat*.

259. Cantato *Gloria Patri*, Episcopus dimittet baculum, sedebit, eique a primo Diacono assistente reponetur mitra

pretiosa. Sedebunt etiam Presbyter assistens et Diaconi assistentes.

260. Canonici etiam, si thurificationem acceperint, considebunt, itemque ceteri de choro.

261. Dum repetetur in cantu antiphona *Vespere autem Sabbati* etc., assurget Episcopus, et sinistra accepto baculo, praeeunte Presbytero assistente, assistentibus ei duobus Diaconis, sequentibus cappellanis a mitra et baculo, procedent ad altare, ante quod iam aderunt Diaconus et Subdiaconus.

262. Ubi ventum erit ante altare, Presbyter assistens veniet in latus epistolae, ut Episcopo serviat ad Missale: Diaconi assistentes recedent, et in eorum locum succedent Diaconus cum Subdiacono.

263. Episcopus baculum dimittet, eique Diaconus tollet mitram.

264. Episcopus ascendet ad altare, Ministri consistent a tergo Episcopi, qui altare osculabitur, et conversus ad populum, cantabit *Dominus vobiscum:* deinde accedet ad Missale, et cantabit *Postcommunio*, cui adiunget et alteram pro ordinatis, et Sacrum complebit cum Benedictione, ut cap. VI libri V traditum est.

265. Si fuerit Archiepiscopus, Crucem habebit ante se, ut loco citato.

266. Benedictione impertita, Presbyter assistens, conversus ad populum, publicabit Indulgentias, legens formulam, dum interea clericus unus in promptu habebit faldistorium collocandum in suppedaneo altaris, et cappellanus a libro secum habebit Pontificale pro Episcopo.

267. Indulgentiis publicatis, reponetur faldistorium in medio suppedaneo, et ordinati genibus flexis manebunt.

268. Episcopus sedebit in faldistorio, et sinistra sustinens baculum (reposita ipsi a Diacono mitra, si fuerit Archiepiscopus) admonebit ordinatos, ut praescribit Pontificale.

269. Post admonitionem dimittet baculum, et a Diacono nudabitur mitra.

270. Assurget Episcopus, et amoto faldistorio convertetur ad altare.

271. Si fuerit Archiepiscopus, tolletur ei s. Pallium.

272. Conversus ad altare Episcopus dicet *Dominus vobiscum*, deinde *Initium sancti evangelii secundum Ioannem*, signabit altare et seipsum, ac accepta a Diacono mitra, recitans antedictum evangelium redibit in thronum, ut cap. VI lib. V.

Notandum tantum, quod sacris vestibus dimissis, induet cappam, quae in caputio erit serico, non pellibus, ornata.

273. Ordinati de choro discedent in sacristiam ad sacras vestes dimittendas.

274. Episcopus gratiarum actionem peraget ut cap. VI lib. V. Tum dimittet caligas et sandalia seque recipiet ad episcopium, associatus a clero, ut cap. IV eiusdem libri.

275. Si relatum in ecclesiam fuerit SS. Sacramentum, ut innutum est in principio, Episcopus ipsum adorabit antequam discedat de ecclesia, et in eius discessu sonabitur organis, et festivo more sonabunt etiam sacra aera turris.

Articulus II.

De assistentia ab Episcopo praestanda functionibus Sabbati Sancti ab Episcopo extraneo celebratis.

1. Fieri perraro potest, ut Episcopus Ordinarius intersit hisce functionibus in sua cathedrali ab alio Episcopo celebratis. Siquidem vel Episcopus Ordinarius legitimis causis impeditur, quominus functiones persolvat, et hoc quidem casu abstinebit ab interveniendo, vel non impeditur, et oportebit ut ipsemet peragat functiones, praesertim si conferendum sit Baptismum adulto alicui, et habenda ordinatio generalis, aut etiam partialis. Quum tamen casus iste remotissimus dari aliquando possit, et aliunde censeamus tradendas esse instructiones pro quacumque functione, quae possit celebrari, sic in capitulo praesenti describemus huiusce functionis caeremonias. Quod spectat ad Baptismum et ordinationem, omittemus; etenim quum id proprium sit Episcopi Ordinarii, minime decet, ut coram ipso, licet ex mandato eius, ab alio Episcopo persolvantur.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Extra portam ecclesiae. — 2. Praeparabitur decens focus, in quo adsint carbones, ligna aliaeque materiae combustibiles, et in promptu etiam habebitur lapis siliceus ad eliciendam flammam et accendendum ignem. Aderit etiam forceps ad accipiendas prunas.

In basptisterio. — 3. Fons baptismalis, iam praecedentibus diebus vacuefactus Aqua lustrali, et emundatus, implebitur

aqua limpida et munda tali copia, ut satisfacere possit devotioni fidelium, qui ea vellent uti in domibus suis, et impleantur vasa lapidea quae sunt in limine ecclesiae. Externa fontis pars ornari poterit floribus recentibus, et in pavimento etiam licebit flores spargere et herbas odoras.

4. Prope baptisterium vel alio loco decenti praeparari una pluresve conchae seu vasa ampla poterunt, intra quae infundetur Aqua baptismalis benedicta priusquam infundantur Olea sacra.

5. Apud fontem statuetur abacus contectus alba tobalea, in quo praeparabitur vasculum vacuum cum aspersorio ubi ponetur Aqua sancta; alia vasa decentia, ad extrahendam Aquam eandem, et reponendam in conchis supradictis et in vasis lapideis in limine ecclesiae, ampullae argenteae cum manubriis, in quarum una continebitur s. Chrisma, in altera Oleum sacrum catechumenorum renovata; urceus, pelvis et mantile in lance, et aliquantulum medullae panis et mali medici pariter in lance in usum Celebrantis; paramanus seu velum album cum taeniis ligandum in Cereo paschali, quum a Celebrante immergendus erit in fontem; spongia et mantile unum ex tela rudi ad abstergendum fontem; stola violacea una utenda a prima Dignitate vel a Parocho in aspergendo populum Aqua benedicta.

6. Quo loco videbitur commodius, praeparabitur parvum tapetum, in quo statuetur faldistorium cum tegumento violaceo pro Celebrante.

7. Disponentur scamna cooperta panno violaceo pro Canonicis, et statuentur intra vel extra sacellum pro forma et amplitudine ipsius, cavendo ne populi conspectum impediat. Praeparabitur etiam locus distinctus pro Episcopo dioecesano in capite scamnorum canonicalium ex parte digniori, cum scabellis pro Assistentibus.

Ad altare SS. Sacramenti, et ad altaria minora. — 8. Observentur quae tradita sunt articuli praecedentis nn. 12, 13 et 14, nulla enim occurrit variatio.

Ad altare maius, in presbyterio et in abacis. — 9. In altari ponentur sex candelabra nobilia cum cereis e cera albi coloris, et media inter candelabra Crux detecta, aequalis candelabris eisdem. Non interponentur candelabris signa seu hermae Sanctorum, nec reliquiaria nec vasa cum floribus. Mensa altaris cooperietur tribus tobaleis, quarum superior a lateribus altaris defluet usque ad terram. Gradus sternentur tapeto no-

bili, cui superponetur alterum violaceum, amovendum faciliter, si fieri poterit, sin minus aderit usque ab initio functionis tapetum nobile. Apponetur pallium nobile albi coloris, et super ipsum alterum violaceum removendum deinceps, ut suo loco indicabitur.

10. Ad tribunam sive ingressum presbyterii aderunt fanalia seu candelabra maiora cum cereis vel intorticiis albi coloris.

11. Thronus parabitur lodicibus et pannis sericeis albi coloris, itemque baldachinum eius. Postergali et cathedrae superponentur lodices et panni sericei violacei coloris, removendi debito tempore. Gradus throni sternentur tapeto coloris rubri, cui superponetur alterum violaceum, tollendum ut infra. Aderunt tria scabella pro Assistentibus, et pulvinus violaceus, quo utetur Episcopus in genuflexionibus peragendis. Alter etiam pulvinus albi coloris, qui apponetur pro Missa. Planum autem presbyterii inter thronum et altare cooperiri poterit tapetis e panno viridi.

12. In medio presbyterio ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, ubi genuflectet Episcopus; seorsim autem praeparabuntur pulvini albi coloris substituendi deinceps supradictis violaceis.

13. In latere evangelii, vel in alia parte, iuxta constructionem presbyterii, collocabitur candelabrum ingens in formam columnae, cui infigetur Cereus paschalis magnus et pictus, cum quinque foraminibus in formam Crucis, versis ad Episcopum, quibus infigi possint grana thuris. Ante candelabrum praeparabitur scala commoda et firma, qua tuto ascendere Diaconus possit, Cereo praedicta grana infixurus. Caveatur ut ellychnium Cerei sit iam bene dispositum, ut facile accendatur. Provideatur etiam tutelae Cerei ipsius, quum tollendus erit ac reponendus super candelabrum propter benedictionem fontis baptismalis (1).

14. Prope idem candelabrum statuetur legile nobile, convestitum velo albo acu picto, vel etiam auriphrygiato pro cantando praeconio.

15. In latere evangelii, prope altare, ponetur basis ad sustinendam arundinem cum tricereo.

16. Loco consueto in latere epistolae aderit scamnum pro Ministris, quod contegi poterit tegumento sive panno sericeo,

(1) Vide adnotationem n. 21 articuli praecedentis subiectam.

qui adhibetur diebus festivis, cui superponetur alter e panno violaceo, tollendus ut infra.

17. Ante altare, in latere epistolae, collocabitur faldistorium pro Celebrante, instructum veste albi coloris, cui superponetur violacea.

18. Abaci autem, contecti alba tobalea, continebunt res sequentes: In eo, qui aderit a latere epistolae in usum Celebrantis, duo candelabra cum candelis albi coloris pro acolythis: Calix cum purificatorio, Patena cum hostia et palla, corporale intra bursam albi coloris: gremiale album aequale paramentis: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula pro elevatione: urceus, pelvis et mantile in lance: manipuli albi coloris pro Ministris sacris: Canon pontificalis: gremiale violaceum aequale paramentis: Epistolarium et Evangeliarium cum vestibus et signaculis albis, et intra Evangeliarium manipulus albus Celebrantis: liber vel Missale pro cantandis prophetiis, instructum veste et signaculis violaceis: tunicella, dalmatica et chirothecae in lance, planeta et manipulus coloris violacei pro Celebrante: Missale pro eodem cum tegumento violaceo in functione adhibendum, alterum cum tegumento albi coloris in Missa: legile vel cussini, albus nempe et violaceus, ad sustinendum Missale super altari: mitra pretiosa pro Celebrante: planeta, dalmatica, tunicella, stola et chirothecae in lance, omnia coloris albi pro Celebrante: tabella cum formula Indulgentiarum: planeta plicata cum stola et manipulo coloris violacei pro Diacono: pluviale violaceum pro Presbytero assistente: alterum albi coloris pro eodem: velum humerale album pro Subdiacono: liber *Exsultet* seu praeconii, cum veste et signaculis albi coloris: tabella seu libellus cum formula ad annuntiandum Episcopo *Alleluia*: intorticia pro elevatione.

19. In altero abaco a latere evangelii, qui adhibebitur in usum Episcopi, praeparabitur pluviale albi coloris cum stola, cingulum, alba et amictus pro Episcopo, formale pretiosum, mitra pretiosa et altera auriphrygiata, cum vimpa pro cappellano a mitra: ibi etiam ponetur scotula cum candela, Missale cum veste violacea in functione, alterum cum veste albi coloris in Missa utendum, cappa cum serico rubini coloris loco pellium mustelae alpinae. Apud abacum praeparabitur baculus pastoralis.

20. Abaci supradicti cooperientur velo amplo violaceo, ne usque ad Missam appareant paramenta albi coloris.

21. Si sacristia longe abesset ab altari, poterit seorsim statui parvus abacus cum paramentis albis Ministrorum, videlicet dalmatica et stola pro Diacono, tunicella pro Subdiacono.

22. Praeparabitur Crux processionalis in sua basi firmata a latere evangelii: si tamen Episcopus Ordinarius erit Metropolitanus, praeparabitur basis tantum: legile nudum pro cantu prophetiarum: scabellum unum aequale scabellis throni cum pulvino violaceo, utendum a Celebrante in cantu Litaniarum, alterum scabellum cum Missali in usum cantorum Litaniarum.

In sacristia. — 23. Paramenta pro Ministris sacris, videlicet, amictus, albae et cingula duo; stola violacea pro Diacono; manipulus, stola et dalmatica albi coloris pro eodem; manipulus cum planeta plicata coloris violacei pro Subdiacono.

24. Superpellicea sufficienti numero pro clericis.

25. Sedes cameralis cum subiecto tapeto exiguo pro Celebrante.

26. Paramenta Celebrantis disposita super altare sacristiae, eaque sunt: caligae et sandalia albi coloris in lance, cooperta velo violaceo, pluviale et stola violacea, cingulum, alba, amictus et mitra auriphrygiata cum vimpa. Paramenta praedicta coloris violacei contegentur velo violaceo.

27. Thuribulus cum navicula; vasculum Aquae sanctae cum aspersorio; grana thuris infigenda Cereo in lance argentea; Missale in usum Celebrantis pro benedictione ignis et granorum; laterna clausa una cum candelula exstincta; aliquantulum gossypii cerati cum duobus tribusve sulphuratis ad accendendum lumen; arundo cum tricereo in apice.

28. Canon pontificalis pro Missae praeparatione ab Episcopo facienda.

29. Paramenta Ministrorum pro Missa, nisi disposita fuerint apud altare, disponentur in sacristia, dalmatica nempe et stola albi coloris pro Diacono, tunicella albi coloris pro Subdiacono.

§ 2. *De functione.*

30. Hora praestituta, congregabitur clerus in chorum ad recitandas Horas minores: Primam, Tertiam, Sextam et Nonam, submissa voce et cereis exstinctis.

31. Hoc tempore, clerici duo accendent ignem extra portam ecclesiae, ac meminerint illum extrahere de silice, ut praescribunt rubricae; hic enim ritus non caret mysterio.

32. Eodem tempore, Episcopus celebrans sedens in sacristia, sede ut supra praeparata, leget psalmos praeparationis ad Missam, quorum in fine recitabit *Gloria Patri*, et a cubiculario imponentur ei caligae et sandalia albi coloris. Clericus sustinebit ei Canonem, et Presbyter assistens indutus superpelliceo assistet eidem ad librum.

33. Ministri, adiuvantibus clericis, induent amictum, albam et cingulum; Diaconus autem assumet etiam stolam diaconalem violaceam.

34. Parati Ministri, quum Celebrans praeparationem compleverit, reverentiam conficient ad Crucem, venient ante Celebrantem, salutabunt eum, et consistent a lateribus ipsius, videlicet Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris.

35. Interim clericis distribuentur paramenta Celebrantis.

36. In promptu etiam erunt clerici, qui accipient vasculum cum Aqua sancta et aspersorium, grana thuris, thuribulum sine igne cum navicula et Missale in usum Celebrantis ad benedicendum ignem et grana.

37. Qui duo clerici accenderint ignem extra portam ecclesiae, transferent focum cum igne in sacristiam.

38. Celebrans dimittet mantelletum, et mozzetam quoque, si utetur ea, sedebit in sede superius indicata, caput operiet bireto, et manus lavabit. Nobiles familiares eius, vel clerici duo, lotionem manuum ei ministrabunt.

39. Celebrans, lotis manibus, dimittet biretum, et a Diacono, adiuvante Subdiacono, induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali coloris violacei.

40. Parato Celebrante, duo supradicti clerici aliquantulum admovebunt focum ante illum: clericus cum Missali se sistet prope Subdiaconum, clericus cum vasculo Aquae sanctae et alter cum thuribulo consistent prope Diaconum; alter autem cum granis adstabit foco.

41. Celebrans assurget, ac voce mediocri dicet *Dominus vobiscum*, deinde triplicem orationem pro benedictione ignis. Ministri, quum opus erit, attollent eius fimbrias pluvialis. In fine orationis tertiae, thuriferarius ignem ex foco accipiet forcipe, et imponet in thuribulum. Post triplicem orationem, Celebrans alteram subiunget *Veniat, quaesumus, Domine* etc. pro benedictione granorum thuris, quin praemittat *Oremus*.

42. Celebrans sedebit, et incensum ei ministrante Diacono cum solitis osculis, imponet illud in thuribulum cum benedictione.

43. Tum assurget Celebrans, et Diaconus ei porriget aspersorium, quo asperget ignem et grana thuris, in medio, a sinistris et a dextris suis. Reddito aspersorio Diacono, recipiet ab illo thuribulum, quo adolebit ignem et grana, ut supra.

44. Celebrans iterum sedebit: Diaconus imponet ei mitram auriphrygiatam: sedens exspectabit donec moneatur, ut procedat ad altare.

45. Duo supradicti clerici focum cum igne accipient ac transferent in ecclesiam, ponentes eum seorsim in commodum fidelium, qui devotionis causa cuperent aliquam partem ignis benedicti domum suam asportare.

46. Clerici, quorum alter vasculum Aquae sanctae, alter Missale Celebranti sustinuerint, vasculum et Missale relinquent in sacristia. Clericus sustinens grana, deponet lancem cum ipsis quo loco erant ab initio, prope laternam ibi praeparatam.

47. Ministri salutabunt Celebrantem, et recedent quo loco sibi induerunt paramenta. Diaconus dimittet stolam violaceam, et induet stolam, dalmaticam et manipulum albi coloris. Subdiaconus assumet planetam plicatam violaceam et manipulum.

48. Parati Ministri redibunt ad Celebrantem, salutabunt ipsum, et consistent Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris eius.

49. Recitatis in choro Horis minoribus, et completis omnibus superius innutis actionibus, quatitur crotalum ad fores sacristiae ad nunciandum Canonicis associationem Episcopi, ut cap. IV, lib. V.

50. Si mos erit hoc triduo servandi Aquam sanctam in vasis ante portam ecclesiae, a clerico aliquo deferetur vasculum cum aspersorio ad portam praedictam.

51. Monebuntur etiam in antecessum Canonici et Beneficiarii seu Mansionarii, ut cappam cum pellibus, si utentur, dimittant ad *Alleluia* in Missa solemni, et cappae substituant habitum choralem, quo utuntur aestivo tempore, quicumque ille sit.

52. Quum discesserint Canonici, ituri ad associandum Episcopum, assurget Celebrans, et cum Ministris reverentia

facta ad altare sive ad imaginem sacristiae, procedet ad altare maius.

53. Praecedent clerici, bini, deinde Celebrans medius, inter Diaconum et Subdiaconum paratos, ut supra, qui sustentabunt eius fimbrias pluvialis, sequentur cappellanus a mitra et caudatarius, qui syrmam vestium eius sustinebit, postremo nobiles eius familiares, si aderunt.

54. Quum ventum erit ad altare, Celebrans reverentiam, Ministri cum clericis genuflexionem conficient. Si Ministri essent Canonici, reverentiam peragent, ut Celebrans.

55. Celebrans sedebit in faldistorio, adstantibus Diacono a dextris, Subdiacono a sinistris. Clerici consistent apud abacum.

56. Prope abacum eundem praesto erit thuriferarius cum thuribulo et navicula.

57. Episcopus descendet ad ecclesiam, associatus a Canonicis, ac si fuerit Archiepiscopus, praeferetur Crux ante ipsum: si soleat in ecclesia servari Aqua sancta, in limine accipiet aspersorium, quo signabit seipsum et asperget adstantes. Quae quidem actio omittetur, quando in vasis ecclesiae non servabitur Aqua benedicta.

58. Sacrista curabit, ut statim Aqua benedicta exhauriantur praedicti fontes lustrales, replendi mox Aqua benedicta in fonte baptismali, ut infra.

59. Episcopus in ecclesiam ingressus caput operiet caputio cappae, procedet ad altare maius, salutabit Episcopum celebrantem, perveniens ad ipsum, tum nudabit caput, reverentiam faciet ad Crucem altaris, genuflectet in faldistorio, et brevi orabit.

60. Celebrans, quum perveniet Episcopus, assurget, salutabit eum, postea sedebit. Ministri, nisi fuerint Canonici, genuflexionem ad eum conficient, secus reverentiam.

61. Canonici et ceteri de clero petent subsellia sua, et orabunt, ut Episcopus. Consurgente de oratione Episcopo, consurgent et ipsi. Diaconi assistentes se sistent a lateribus Episcopi, quando genuflectet in faldistorio.

62. Episcopus de oratione assurget, reverentiam faciet ad Crucem et ad Celebrantem, qui respondebit ei cum Ministris, ut supra, et procedet ad thronum. Transiens per chorum, clerum dextera benedicet.

63. Thuriferarius cum thuribulo sequetur Episcopum.

64. Episcopus, conscenso throno, sedebit. Ascendet a latere Presbyter assistens in planum throni. Thuriferarius, ge-

nuflexione facta, ad thronum ascendet, et genuflexus Episcopo obiiciet thuribulum, in quo Episcopus ponet incensum cum benedictione, ministrante cum osculis Presbytero assistente.

65. Dum Episcopus ad thronum accedet, Subdiaconus accipiet Crucem processionalem, et veniet ante thronum: Subdiacono se adiunget Diaconus cum tribus clericis, quorum officium declarabitur infra.

66. Incenso ab Episcopo imposito et benedicto, Presbyter assistens de throno a latere descendet, et ad locum suum redibit. Thuriferarius de throno descendet et ibit cum Diacono, Subdiacono et clericis supradictis.

67. Episcopus sibi detrahet de capite biretum, assurget ac salutabit Crucem. Diaconus cum clericis respective conficient reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, et discedent de presbyterio.

68. Praecedet thuriferarius, a sinistris eius incedet clericus alter, deinde Subdiaconus cum Cruce, post quem ibit Diaconus, reliquis duobus clericis comitantibus. Profectis de presbyterio praedictis Ministris, chorus considebit.

69. In aditu presbyterii aderit claviger unus ecclesiae, qui Ministros cum clericis ducet in sacristiam.

70. Ubi ventum erit in sacristiam, clericus qui iverat cum thuriferario, accipiet lancem cum granis incensi, alter sumet laternam et lumen accendet ex igne thuribuli, tertius accipiet arundinem, eamque tradet Diacono, quem postea, si opus erit, adiuvabit in inclinanda arundine.

71. Quum omnia supradicto modo disposita fuerint, proficiscentur ad portam principalem, praecedente clavigero; thuriferarius incedet a dextris clerici sustinentis grana, tum Subdiaconus gestans Crucem, postremo Diaconus cum arundine, habens a dextris clericum, qui adiuvabit eum, siquando erit necesse, a sinistris autem clericum alterum, cum lumine ardenti intra laternam, et cum gossypio cerato ad accendendas arundinis candelas.

72. Quum ventum erit ad portam principalem, conversi ad altare maius, consistent ibi.

73. Diaconus inclinabit arundinem; in promptu erit clericus cum gossypio cerato ardenti, et accendet unam ex tribus candelis. Diaconus eriget arundinem; genuflectent omnes, excepto Subdiacono gestante Crucem, Diaconus tono praescripto cantabit *Lumen Christi*, et chorus respondebit *Deo gratias*. Con-

surgent omnes de genuflexione, et Diaconus cum ceteris procedet in mediam ecclesiam.

74. Quando Episcopus, Celebrans et chorus audient Diaconum canentem *Lumen Christi*, consurgent, genuflectent, quisque loco suo, ac responso *Deo gratias*, iterum considebunt.

75. In media ecclesia accendetur altera candela, eodem modo ac supra, et a Diacono cantabitur *Lumen Christi*, vocem efferendo hemitonio. Tertia accendetur ante altare, et altero hemitonio Diaconus efferet vocem, dicens *Lumen Christi*.

76. Prope thronum aderit cappellanus a libro Episcopi cum Missali pro benedictione Diaconi.

77. Quum venerint ante altare, Diaconus relinquet arundinem clerico, qui astiterit ipsi, Subdiaconus simul cum thuriferario et clericis duobus, sustinentibus arundinem et grana, procedet ad legile praeparatum apud candelabrum Cerei paschalis, quo loco cantandum erit praeconium (1).

78. Subdiaconus consistet a dextra legilis, clericus cum arundine a sinistris, thuriferarius prope Subdiaconum, et clericus cum granis prope clericum cum arundine.

79. Diaconus librum accipiet a Caeremoniario, qui, cum debitis reverentiis aut genuflexionibus ad altare, comitabitur eum ante gradus throni. Quo quum venerit Diaconus, genuflexus, vel profunde inclinatus (si Canonicus fuerit), petet ab Episcopo benedictionem, dicens *Iube Domne, benedicere*. Episcopus respondebit *Dominus sit* etc., eique donabit benedictionem, formulam legens e Missali.

80. Diaconus, accepta benedictione, assurget, ac reverentia aut genuflexione facta ad Episcopum, accedet ad legile praeparatum prope Cereum, eique superponet librum apertum, accipiet thuribulum a Caeremoniario, et librum adolebit in medio, a dextris et a sinistris suis.

81. Episcopus, quum Diaconus ad legile pervenerit, caput nudabit, et assurget, idemque faciet cum ipso chorus universus.

82. Caeremoniarius, qui assistet Celebranti, tollet ei mitram. Celebrans assurget, et stabit conversus ad Diaconum.

83. Diaconus, thurificato libro, thuribulum restituet Caeremoniario, vel thuriferario, ac iunctis manibus, nec seipsum signans nec librum, incipiet cantare *Exsultet*, ut in Missali.

---

(1) Vide notam ad n. 81, pag. 556.

84. Thuriferarius, libro thurificato a Diacono, reportabit thuribulum in sacristiam, et revertetur prope Subdiaconum.

85. Cantatis a Diacono verbis praeconii *curvat imperia*, considebunt omnes, et Caeremoniarius Celebrantis reponet ipsi mitram.

86. Diaconus ascendet super scabellum gradatum, et sinistra sustinens Cereum, ne curvetur, dextera infiget illi quinque grana in foraminibus designatis, videlicet, primum versus summitatem, alterum infra primum, tertium infra secundum, quartum a dextra secundi, quintum a sinistra secundi, quemadmodum heic videre est:

1

4 2 5

3

87. Clericus sustinens lancem, in qua aderant grana, veniet ad abacum, ubi lancem deponet, et revertetur eodem, remoturus legile cum libro post cantum praeconii.

88. Diaconus de scabello descendet, redibit ad legile, et prosequetur cantum ad illa verba *In huius igitur noctis gratia* etc., omnesque consurgent, capite nudato, et Celebranti tolletur mitra a Caeremoniario. Idipsum fiet deinceps quotiescumque Diaconus cessabit a cantu.

89. Post verba *rutilans ignis accendit*, Diaconus abrumpet cantum, et omnes considebunt, ut supra. Diaconus accedet ad candelabrum, et ope unius candelarum arundinis accendet Cereum.

90. Accenso Cereo, ac restituta arundine clerico ipsius custodi, Diaconus redintegrabit cantum ad verba *Qui licet sit divisus* etc. Chorus consurget, ut antea.

91. Clericus, qui custos erit arundinis, deferet ipsam prope altare, et collocabit in basi ibi praeparata.

92. Cantatis verbis *apis mater eduxit*, Diaconus cantum intermittet, omnesque sedebunt, ut supra.

93. Clericus aliquis, accenso ex arundine aut Cereo gossypio cerato, accendet lampades omnes, quae aderunt in ecclesia, initium sumens ab altari maiore.

94. Ubi lampades altaris maioris et altari viciniores accensae fuerint, consurget chorus, et Diaconus redintegrabit

cantum ad verba *O vere beata nox*, et prosequetur illum usque ad finem (1).

95. Expleto cantu praeconii, clerus sedebit, ut prius. Diaconus librum claudet ac relinquet super legili. Clericus unus librum reportabit ad abacum, et legile ponet seorsim. Subdiaconus tradet Crucem hastilem clerico alteri, qui reponet ipsam quo loco erat.

96. Diaconus et Subdiaconus conficient simul reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum et ad altare, dein reverentiam ad Celebrantem, et recedent apud abacum.

97. Interim sub manu erunt paramenta Celebrantis, quae clericis distribuentur tali modo, ut actio ista peragatur celeriter.

98. Diaconus dimittet paramenta albi coloris et induet stolam diaconalem violaceam: Subdiaconus dimittet planetam plicatam et manipulum.

99. Hoc tempore, Presbyter assistens Celebranti appropinquabit ad ipsum, et cum osculis consuetis educet annulum e digito eius, tum recedet apud abacum.

100. Diaconus et Subdiaconus revenient ad Celebrantem, eosque sequentur clerici cum paramentis. Reverentiam Celebranti conficient, quum venerint ante ipsum, et Diaconus tollet ei mitram, deinde pluviale, adiuvante Subdiacono. Tum consistentes Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris eius, induent eum tunicella, dalmatica, chirothecis ac planeta; postremo Subdiaconus eius brachio sinistro imponet manipulum, Diaconus cooperiet ipsum mitra auriphrygiata.

101. Dum parabitur Celebrans, Presbyter assistens apud abacum induet pluviale violaceum.

102. Ministri parato Celebranti facient reverentiam, recedent ad abacum, et sibi induent planetam plicatam ac manipulum.

103. Profectis a Celebrante Ministris, se sistet ei Presbyter assistens, qui cum osculis consuetis annulum inducet eius digito dextro annulari, et a dextris ipsius consistet.

104. Ministri revertentur ad Celebrantem, eique facta reverentia, Diaconus locum sumet a sinistris eius, Subdiaconus a sinistris Diaconi.

105. Celebrans, ad nutum Caeremoniarii sui, assurget,

---

(1) Quod ad orationem *pro Romano Imperio* vide lib. I, pag. 296, n. 302. A.

ac procedet ad altare. Transiens ante Episcopum in throno sedentem, profunda reverentia salutabit eum, itemque Ministri, si fuerint Canonici; si tamen Canonici non essent, genuflectent.

106. Episcopus, respectu Celebrantis Episcopi, nudabit caput bireto, seque illi inclinabit, aliquantulum assurgens: chorus autem et assistentes Episcopo assurgent, nec sedebunt, nisi quando sederit Celebrans.

107. Eodem tempore, ab altero clerico statuetur in medio presbyterio legile nudum cum libro prophetiarum.

108. Clericus alter, vel Caeremoniarius chori locum sumet prope cantorem primae prophetiae, et peraget quod tradetur inferius (1).

109. Clerici duo ex abaco accipient Missale pro Celebrante et gremiale, atque aderunt prope altare, quando ipse Celebrans illuc adveniet.

110. Celebranti ante altare progresso Diaconus tollet mitram.

111. Celebrans cum Ministris respective conficient reverentiam aut genuflexionem ante Crucem. Tum ad altare ascendent, quod Celebrans osculabitur in medio, et Diaconus reponet ei mitram. Celebrans revertetur ad faldistorium; sedenti autem Diaconus imponet gremiale super genua.

112. Caeremoniarius, qui aderit in choro, deducturus cantores prophetiarum, dum Celebrans ad altare procedet, invitabit per inclinationem cantorem prophetiae primae, et secum deducet illum in medium presbyterium ad legile praeparatum: conficient iunctim genuflexionem ad altare, dein ad Episcopum, ibique consistent. Statim ac sederit Celebrans, Caeremoniarius monebit cantorem, qui subito incipiet cantum prophetiae tono notato.

113. Notandum, quod quando Episcopus hac die non celebrat, sed assistit functioni, primae quatuor prophetiae seu lectiones cantandae sunt a clericis, alterae quatuor a Beneficiariis, ultimae quatuor a Canonicis, ut praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXVIII, n. 5.

114. Ubi cantor inceperit cantare lectionem seu prophetiam, se sistet Celebranti clericus unus, qui ei sustinebit Mis-

---

(1) Notandum, quod cantores prophetiarum debent inducere superpelliceum, ideoque, si essent Beneficiarii seu Mansionarii, oportet ut ad actionem istam dimittant insignia choralia. A.

sale apertum, ex quo leget istam et reliquas prophetias, atque etiam tractum post quartam, octavam et undecimam. Diaconus consistet a sinistris Celebrantis, Subdiaconus a sinistris Diaconi, et Presbyter assistens stabit a dextris Celebrantis, ut attendat ad librum, ex quo leget Episcopus.

115. Quum Celebrans legerit prophetiam, clericus, qui Missale ante eum sustinebat, claudet librum, quem reverentia facta ad Celebrantem referet ad abacum.

116. Ministri, si multum aberit, ut cantus prophetiae compleatur, salutabunt Celebrantem, et sessum pergent ad scamnum ipsis praeparatum; secus prosequentur stare prope Celebrantem.

117. Quum cantor desierit cantare prophetiam, discedet de legili, genuflectet ad altare, et accedet ad thronum, quo priusquam ascendat, genuflexionem faciet ante Episcopum, tum ascendet, genuflexus manum Episcopi osculabitur, de throno descendet, genuflexionem iterabit ad Episcopum, dein ad altare, redibit ad locum suum, ibique salutabit Caeremoniarium, a quo comitatus fuerit.

118. Eunte ad thronum cantore, consurgent Diaconi assistentes.

119. Caeremoniarius Episcopi meminerit super gradulum cathedrae ponere pulvinum in quo genuflectet Episcopus, illumque removere, post genuflexionem.

120. Dum cantor de throno descendet, Diaconus tollet gremiale et mitram Celebranti, qui assurget et convertetur ad altare. Diaconus se sistet a tergo Celebrantis, Subdiaconus a tergo Diaconi, et Presbyter assistens a dextris Episcopi, indicaturus ei quae sint legenda e Missali. Clericus ex abaco recipiet librum, quem Celebranti sustinebit.

121. Advertetur, ut *Oremus* cantetur quando in medio ante altare aderit cantor de throno revertens, ut faciat genuflexionem ad *Flectamus genua*, ne genuflexiones sine necessitate multiplicentur. Hoc tamen monitum non habet locum quando cantatur tractus post prophetias.

122. Quando Celebrans de faldistorio assurget, Episcopus etiam assurget capite nudato, et cum ipso chorus universus.

123. Celebrans cantabit *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua*, omnesque genuflectent uno tantum genu, exceptis Celebrante, Presbytero assistente et clerico librum sustinente, qui stabunt; Subdiaconus cantabit *Levate*, et omnes consurgent. Celebrans, apertis manibus ac tono feriali, subiunget orationem, post quam sedebit, et a Diacono rursus cooperietur mitra, ac recipiet ab eodem super genua gremiale.

124. Sedente Celebrante, considebunt ceteri omnes, comprehenso Episcopo.

125. Dum cantabitur oratio, deducetur ad legile in medium chorum cantor prophetiae secundae, qui cantum inchoabit, quum reposita erit mitra Celebranti, et omnia fient in ista et in reliquis, ut in prima, etiam quod ad osculum manus Episcopi spectat.

126. Clericus designatus sustinendo librum Celebranti, advertat ut accedat ad illum, postquam Diaconus ipsi imposuerit mitram, et faciens illi reverentiam, apertum ante illum sustineat, ex quo leget reliquas prophetias, eodem modo quo traditum est in prima, eademque fient pro cantu reliquarum orationum.

127. In quarta, octava et undecima prophetia leget etiam tractum.

128. Cantatis tribus praedictis prophetiis, postquam cantor illarum Episcopi manum osculatus erit, cappellanus a libro se sistet cum Missali Episcopo, qui sedens leget supradictos tractus, et quum ipsorum cantus completus erit, cantabitur oratio, ut in ceteris.

129. Monebitur Diaconus, ne cantet *Flectamus genua* post prophetiam duodecimam.

130. Quando cantabitur prophetia ultima, in promptu erit clericus unus ad tollendum de medio presbyterio legile cum libro, adhibitum in cantu prophetiarum; aderunt etiam clerici recepturi paramenta Celebrantis, et alter qui deferat pluviale: unus qui accipiat Missale in usum Celebrantis in benedictione fontis; praeterea alteri duo, qui tollant Cereum de candelabro.

131. Acolytus unus accendet candelas in candelabris super abaco.

132. Sub finem eiusdem prophetiae praesto erunt cantores prope ingressum presbyterii cum libro, ex quo cantare tractum debebunt *Sicut cervus desiderat* etc., in accessu ad baptisterium.

133. Itaque, cantata prophetia duodecima, et osculata a cantore Episcopi manu, Diaconus tollet Celebranti gremiale et mitram. Gremiale referetur ad abacum a clerico, qui curam geret illius. Celebrans cantabit orationem, quin Diaconus prae-

mittat *Flectamus genua*. Celebrans, oratione cantata, sedebit in faldistorio.

134. Presbyter assistens recedet ac dimittet pluviale.

135. Ministri conficient Celebranti reverentiam, et pergent ad abacum, ubi deponent manipulum et planetas plicatas: tum, sequentibus clericis delectis ad recipienda paramenta, revertentur ad Celebrantem.

136. Ministri, reversi ante Celebrantem, salutabunt eum, et Diaconus tollet ipsi mitram, deinde annulum: postea consistent a lateribus eius, nempe Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris, eumque exuent paramentis: Subdiaconus tollet ei manipulum, Diaconus autem, adiuvante Subdiacono, exuet ei planetam, chirothecas, dalmaticam ac tunicellam. Tum induent ipsi pluviale, et Diaconus reponet eius capiti mitram, et annulum digito dextro annulari.

137. Hoc tempore, clericus unus accipiet Crucem processionalem, et ibit cum acolythis, qui gestabunt candelabra, accensis candelis, ac procedent ante thronum, Episcopus assurget, et dimisso de capite bireto, se inclinabit Cruci, deinde rursus sedebit, donec nunciabitur ei tempus esse in processionem discedendi.

138. Diaconi assistentes salutabunt Episcopum, et recedent in chorum ad subsellia sua, ituri cum ceteris Canonicis in processionem.

139. Ordinabitur et dirigetur processio ordine sequenti:

140. Clavigeri, seu claviger ecclesiae. Clericus, qui deferet Cereum paschalem ante Crucem. Alter clericus superpelliceo indutus, qui gestabit Crucem processionalem, medius inter duos acolythos cum candelabris, accensis candelis. Chorus cantorum, qui exeuntes de presbyterio cantabunt tractum *Sicut cervus* etc. Clerici seminarii. Beneficiarii seu Mansionarii. Canonici, bini. Dignitates, ut supra. Clericus qui deferet Missale pro Celebrante. Celebrans, medius inter Diaconum et Subdiaconum, sustentantes eius fimbrias pluvialis. Cappellanus a mitra Celebrantis, et cappellanus caudatarius, qui sustinebit syrmam vestis eius. Episcopus, comitatus a Caeremoniario suo, sequentibus nobilibus eius familiaribus. Episcopus et Celebrans priusquam se processioni adiungant, mutuam alter alteri peragent inclinationem. Si Episcopus Ordinarius erit Metropolitanus, praeferetur Cereus et Crux cum acolythis ante Canonicos, et imago Crucifixi convertetur ad Metropolitanum.

141. Clero, Celebrante et Episcopo de altari profectis, Sacrista a suis clericis inservientibus iubebit de throno tolli conopaea et apparatus violaceos, tapeta etiam violacea strata super gradus altaris et super gradus throni; et maiori commoditatis causa poterit etiam amoveri de altari pallium violaceum, sed altaris cerei relinquentur exstincti. Iubebit reponi ante altare faldistorium cum pulvinis violaceis pro Episcopo; a sinistris autem faldistorii collocabitur scabellum cum pulvino violaceo pro Celebrante ad genuflectendum. Praeparabitur scabellum cum Missali ponendum in medio presbyterio pro cantoribus Litaniarum. Tollentur de abacis vela violacea et reliqua omnia, quae opus amplius non erunt. Super mensam altaris disponentur paramenta albi coloris pro Episcopo, simul cum mitra.

142. Quum processio ad baptisterium pervenerit, clericus sustinens Cereum, crucifer gestans Crucem et acolythi subsistent extra ingressum a sinistra. Canonici locum sument in scamnis praeparatis, reliqui de clero disponentur intra sacellum, vel extra ipsum, secundum loci amplitudinem.

143. Celebrans cum Ministris subsistet extra fontem, et a dextris eius in eadem linea se sistet Episcopus. Diaconus mitram tollet Celebranti, et Episcopus de capite dimittet biretum. Celebrans ex Missali, quod ei sustinebit clericus, cantabit tono feriali et iunctis manibus *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, respice* etc.

144. Recitata oratione, Episcopus accedet ad locum sibi praeparatum, qui si fuerit ad instar exigui throni, accedent etiam Diaconi assistentes.

145. Deinde Crux et acolythi ingredientur in septum fontis baptismalis, et consistent sive a dextra sive a sinistra, modo tamen non vertant humeros ad Episcopum. Clericus cum Cereo se sistet versus dexteram Celebrantis, advertens et ipse ne convertat humeros ad Episcopum.

146. Diaconus reponet mitram Celebranti, qui ingredietur in septum seu cancellos fontis: clericus cum libro adstabit fonti a sinistris Celebrantis. Celebrans consistet ante fontem, medius inter sacros Ministros.

147. Stantibus Episcopo et clero, Diaconus tollet mitram Celebranti, qui iunctis manibus ac tono feriali dicet *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, adesto* etc.

148. In benedictione fontis nulla occurrit variatio, excepto quod Presbytero assistenti locus non est, idcirco librum Episcopo sustinebit semper clericus unus. Quare observabitur quod traditum est capite praecedenti n. 144 et seqq.

149. Praefatione absoluta, Diaconus reponet mitram Celebranti, qui sessum perget ad faldistorium, ac sedebit etiam Episcopus et clerus.

150. Clericus unus hauriet a fonte Aquam sanctam in vasculum, et secum habebit aspersorium.

151. Dignior cleri, vel Parochus sive alius, cuius officium aspergere populum Aqua benedicta, perget ad abacum, sibi collo imponet stolam violaceam, ibit cum clerico, qui sustinebit vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, et se sistet ante Episcopum.

152. Episcopus nudabit caput, assurget, cumque ipso ceteri omnes, et a supradicto digniore vel quocumque alio de clero, recipiet aspersorium, quod ei praesentabitur ab eodem cum osculo manus.

153. Accepto aspersorio, Episcopus signabit seipsum, deinde asperget eum, a quo aspersorium acceperit, tum Diaconos assistentes, si aderunt. Restituet aspersorium eidem, de quo supra, qui recipiet illud cum osculis, et reverentia facta ad Episcopum, ab ipso discedet. Episcopus sedebit, cumque eo Diaconi assistentes, si aderunt.

154. Dignior supradictus accedet ad Celebrantem, cui Diaconus tollet mitram. Porriget aspersorium cum osculis Celebranti, qui aspersorio accepto, signabit seipsum, deinde Diaconum et Subdiaconum, qui ad aspersionem accipiendam genuflectent, nisi fuerint Canonici, secus accipient illam profunde inclinati. Celebrans aspersorium restituet supradicto, qui osculabitur manum eius, salutabit ipsum et discedet. Celebrans sedebit, et a Diacono mitra rursus cooperietur.

155. Idem dignior veniet ante Canonicos, et singillatim illos asperget, cum inclinatione ad singulos ante et post aspersionem uniuscuisque. Deinde asperget clerum, et postremo per ecclesiam incedens, populum Aqua benedicta asperget.

156. Canonici, postquam aspersi fuerint, sedebunt, itemque ceteri de clero, si aderunt scamna ad sedendum.

157. Hoc tempore, clerici designati extrahent de fonte aquam, quae reponetur in vasis, ut supra innuimus, et implebunt etiam vasa marmorea, exstantia prope limen ecclesiae.

158. Quum ad fontem redierit dignior, qui populum Aqua benedicta asperserit, assurget Celebrans cum mitra, iterumque approximabit ad fontem. Assurget etiam Episcopus, Canonici et ceteri omnes, qui consederant.

159. Celebrans Olea sacra in Aquam baptismalem infundet, ut nn. 166, 167 e 168, articuli praecedentis.

160. Interim in promptu erunt ministri lotionis pro Celebrante.

161. Oleis sacris in fontem infusis, et manu commixtis, Celebrans revertetur ad faldistorium, et lavabit manus. Ministri lotionis stabunt, quoniam aderit Episcopus.

161. Processio deinde ad altare maius dirigetur, ordine eodem ac supra.

163. Quando perveniet processio ad altare maius, qui clericus sustinebit Cereum, altero adiuvante, reponet illum super candelabrum, advertens ut grana versa sint ad Episcopum (1), et removebitur scabellum gradatum, quod hanc ob rem applicitum fuerit candelabro: acolythi reponent candelabra super abaco, accensis candelis: crucifer firmabit Crucem in sua basi: qui duo cantores cantaturi erunt Litanias locum sument apud scabellum, in quo praeparatum erit Missale: clerici tres consistent prope scabellum Celebrantis a sinistris, paramenta recepturi, ut infra: ceteri de clero ad subsellia se recipient: Celebrans consistet ante scabellum sibi praeparatum a sinistra faldistorii, et postquam illuc pervenerit cum Ministris, hi statim dimittent planetas plicatas, deinde tollent pluviale Celebranti: quae paramenta referentur ad abacum vel in sacristiam a tribus supradictis clericis, qui ibi praesto erunt: Celebrans, mitram in capite retinens, genuflectet in pulvino posito ante scabellum suum: Episcopus in faldistorio: Diaconi duo assistentes procumbent in genua post Episcopum, Diaconus autem et Subdiaconus post Celebrantem: Presbyter assistens Celebranti aderit apud abacum, indutus superpelliceo.

164. Genibus flexis ab Episcopo, Celebrante et choro cum ipsis, duo praedicti cantores incipient Litanias cantare ritu duplici, videlicet versiculus ab iisdem cantoribus cantatus integer a clero repetetur.

165. Ad versiculum *Omnes Sancti* etc., Diaconus et Subdiaconus consurgent, et venient ad abacum vel in sacristiam.

---

(1) Vide notam ad pag. 569, n. 184.

nisi longius aberit, ubi dimissis paramentis violaceis, induent sibi albi coloris.

166. Hoc tempore, clericis distribuentur paramenta albi coloris pro Episcopo, quae deferentur in latus evangelii prope faldistorium, in quo genuflexus erit Episcopus. Cappellani quoque a mitra et baculo meminerint accipere quae ad ipsorum officium spectant. Cubicularius Episcopi aderit prope Diaconos assistentes, cappam Episcopi recepturus.

167. Curabitur, ut adsint alii clerici, qui praebeant paramenta albi coloris Celebrantis.

168. In promptu etiam erunt acolythi ad accendendos cereos altaris, tribunae, et scotulam pro Episcopo.

169. Aderunt et clerici, qui tollant faldistorium, quum surrexerit Episcopus, et pulvinis violaceis substituant albi coloris: iidem mutabunt etiam vestem faldistorii adhibiti a Celebrante et pallium altaris, nisi iam remotum fuerit, ut supra innuimus.

170. Itaque Ministri Celebrantis, induti vestibus sacris albi coloris, moneantur ut intrent in presbyterium, si se paraverint in sacristia, sin apud abacum, ut accedant ad Celebrantem ad versiculum *Peccatores*: euntes cum eo, deducent ipsum ad faldistorium in latus epistolae.

171. Tunc assurget Episcopus, genuflexo tamen choro, et removebitur faldistorium, in quo prostratus erat.

172. Acolythi statim accendent cereos altaris et presbyterii, ut supra, et de altari tolletur pallium violaceum, ac substituetur album, ut iam innuimus.

173. Duo cantores Litaniarum advertent, ut cantent illas cum maiori minorive pausa, prout videbitur necesse, ut in fine illarum parati sint Episcopus et Celebrans; ac si opus fuerit, repetent etiam versiculum aliquem Litaniarum earundem.

174. Ministri altaris operam dabunt vestiendo Celebranti celeriter.

175. Igitur quum Episcopus et Celebrans assurrexerint, Episcopus exuetur cappa a Diaconis assistentibus, adiuvante cubiculario, qui meminerit expedire extremitatem posteriorem vestis episcopalis, et cappam deinde in sacristiam asportabit. Diaconi iidem Episcopo induent amictum, albam, cingulum, Crucem pectoralem, stolam et pluviale albi coloris, cui applicabitur formale pretiosum, et primus Diaconus assistens mitram pretiosam capiti eius imponet.

176. Ministri autem exuent Celebranti mitram et stolam violaceam; Presbyter assistens, indutus superpelliceo, digito eius educet annulum. Tum iidem Ministri induent ei stolam, tunicellam, dalmaticam, chirothecas et planetam albi coloris; Diaconus autem cooperiet caput eius mitra pretiosa.

177. Dum paramentis albi coloris induetur Episcopus, Presbyter assistens Celebranti assumet pluviale albi coloris.

178. Ministri, parato ut supra Celebrante, salutabunt eum, accedent ad abacum, et manipulum sibi imponent brachio sinistro.

179. Interim Presbyter assistens se sistet Celebranti, et cum reverentiis praescriptis cumque osculis, annulum inseret eius digito dextro annulari, et recedet prope latus epistolae.

180. Ministri revertentur ad Celebrantem, et reverentia ante ipsum facta, consistent a lateribus eius; innuente autem Caeremoniario Episcopi, discedent iunctim de faldistorio, et venient ad Episcopum propter Missam inchoandam.

181. Quum Celebrans venerit ad sinistram Episcopi, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui appropinquans ad altare exordietur Sacrum, quod peragetur ritibus praescriptis capite VIII, art. II, libro V, exceptis observationibus quae sequuntur:

182. *Kyrie* cantabitur cantu gregoriano, tono feriali, et cum pausa a cantoribus, et repetetur etiam, si opus fuerit, usque ad intonationem hymni *Gloria in excelsis.*

183. Canonici efficient circulum ad *Kyrie*, ad *Gloria* et ad *Sanctus*, ut in aliis Missis praescribitur.

184. Ad intonationem *Gloria in excelsis* detegentur imagines et tabulae pictae, quae etiam tum velatae fuerint, sonabitur in laetitiae argumentum campanis omnibus, quibus signum dabitur reliquis ecclesiis, ut suas quaeque campanas pulsent. Sonabitur etiam campanulis appensis in ecclesia, ad fores sacristiae etc., aliquandiu.

185. Quando paullulum aberit, ut a cantoribus compleatur cantus hymni *Gloria in excelsis*, dimidia pars chori, tum Canonici, tum Beneficiarii, recedent in sacristiam, dimittent cappas cum pellibus, induent superpelliceum vel alteram cappam levem, et revertentur in chorum statim ac nunciabitur Episcopo *Alleluia*. Tunc discendet alterum dimidium, ad cappas, ut supra, commutandas; itemque discedent de throno Diaconi assistentes, quibus interea supplebunt Diaconi ultimi; isti autem descendent, quum redierint Diaconi praedicti.

186. Caeremoniarius, qui comitabitur Subdiaconum ad epistolam cantandam, meminerit secum ferre tabellam, in qua scripta erit formula ad nunciandum Episcopo *Alleluia*.

187. Legente epistolam Subdiacono, leget illam etiam Celebrans; siquidem quum debeat cantare *Alleluia*, inverteret ordinem Missae, nisi legeret illam hoc tempore. Clericus unus sustinebit ei Missale, et Presbyter assistens cum Diacono non sedebunt, sed adstabunt lateribus faldistorii, ut assistant Celebranti.

188. Subdiaconus, post cantatam epistolam, reverentiam vel genuflexionem faciet ad Crucem altaris, deinde veniet ante thronum, et reverentiam aut genuflexionem exsequetur ad Episcopum. Ibi priusquam ascendat, manum Episcopi osculaturus, elata voce nunciabit illi *Alleluia*, dicens: « Reverendissime Pater, annuntio vobis gaudium magnum, quod est *Alleluia* ». Post haec, ascendet ad thronum, manum osculabitur Episcopi, qui benedictionem ei largietur, descendet, ac redibit ad Celebrantem, cui submissa voce praeintonabit *Alleluia*.

189. Praeintonato, ut supra, *Alleluia*, Diaconus mitram exuet Celebranti, qui assurget, et ad altare convertetur.

190. Episcopus assurget mitram in capite retinens, et cum eo totus chorus consurget.

191. Celebrans tribus vicibus cantabit *Alleluia*, cui respondebit chorus: advertet autem ut singulis vicibus vocem attollat hemitonio, quod faciet etiam chorus in responsis.

192. Postquam chorus tertia vice responderit *Alleluia*, sedebunt Celebrans, Episcopus et chorus, Diaconus mitram et gremiale reponet Celebranti, qui ex Missali sustento a Subdiacono prosequetur legere ℣. *Confitemini Domino* etc. Episcopus autem leget epistolam, *Alleluia* etc., ut in aliis Missis.

193. Ad cantum evangelii non deferentur candelabra ab acolythis, qui assistent iunctis manibus, sed fiet prorsus ut praescriptum est pro aliis Missis.

194. Offertorium caret versiculo legendo a Celebrante et Episcopo.

195. Non recitabitur *Agnus Dei*, ideoque non fiet circulus a Canonicis, nec pax donabitur.

196. Quum Celebrans consummaverit Sacramentum, Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente cooperietur mitra auriphrygiata: Presbyter assistens Episcopi discedet de stallo suo, salutabit Crucem altaris, deinde Episcopum ante thronum, ascendet ad thronum, et consistet apud scabellum assistentiae.

197. Se sistent Episcopo cappellani cum scotula et libro, ex quo ille leget antiphonam *Alleluia* cum psalmo, *Laudate Dominum* etc., pro Vesperis, una cum Assistentibus, qui stabunt.

198. Celebrans, postquam laverit manus, nudabitur mitra a Diacono, et stans in latere epistolae, recitabit cum Ministris antiphonam et psalmum praedictum pro Vesperis.

199. Interim in promptu erit Caeremoniarius vel thuriferarius cum thuribulo.

200. Cantorum etiam chorus cantabit antiphonam et psalmum supradictum, ut in Missali.

201. Cantato psalmo a cantoribus sive a choro, Subdiaconus submissa voce praecinet Celebranti antiphonam *Vespere autem Sabbati*. Celebrans hanc antiphonam intonabit, qua continuabitur a choro cantorum.

202. Celebrans, adstantibus eius lateribus Diacono et Subdiacono, transibit in medium altaris; Presbyter assistens Celebranti manebit a latere altaris in parte epistolae, amoturus librum, quando altare thurificabitur.

203. Ad intonationem antiphonae supradictae, Episcopus assurget cum mitra, tum rursus sedebit. Idipsum faciet clerus.

204. Presbyter assistens Episcopo accedet ad eius dexteram, et ministrabit incensum, quod Episcopus inponet in thuribulum cum benedictione consueta. Dein thuriferarius procedet ad altare.

205. Secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget, et cum ipso consurget chorus. Episcopus accipiet baculum, quem continebit iunctis manibus dum cantabitur *Magnificat*.

206. Cantores apud legile intonabunt *Magnificat*, quum assurget Episcopus.

207. Diaconus ministrans thuribulum accipiet a thuriferario et porriget Celebranti, qui altare adolebit: Ministri attollent planetam eius: Presbyter assistens amovebit ex altari librum, quem ibi reponet, peracta thurificatione.

208. Celebrans post thurificationem restituet Diacono thuribulum, et a Caeremoniario rursus cooperietur mitra pretiosa.

209. Diaconus adolebit Celebrantem duplici ductu, deinde accedet ad thronum.

210. Thurificato Celebranti Caeremoniarius tollet mitram, et Celebrans convertetur ad altare, perstans ante Missale, adstantibus ei Subdiacono et Presbytero assistente.

211. Appropinquante ad thronum Diacono, Episcopus dimittet baculum, sedebit, cooperietur a Diacono mitra pretiosa, tum iterum assurget.

212. Presbyter assistens Episcopo de throno descendet, accipiet thuribulum a Diacono, thurificabit Episcopum triplici ductu, postea ad suum scabellum in thronum reveniet.

213. Episcopus, post thurificationem acceptam, benedictionem donabit Presbytero assistenti, sedebit, nudabitur mitra a Diacono secundo assistente, rursus assurget, resumet baculum et perstabit donec absolvatur cantus *Magnificat*.

214. Diaconus thurificabit assistentes throno, deinde chorum et Ministros altaris, quo ordine descriptum est cap. V, lib. I. Reversus ad altare, thurificabit Presbyterum assistentem Celebranti et Subdiaconum. Ipse a thuriferario thurificabitur, qui reliquam incensationem explebit.

215. Cantores, sonantibus organis, protrahent cantum *Magnificat*, donec compleatur thurificatio chori. Cantato autem *Gloria Patri*, sedebunt Episcopus et chorus, manentibus apud altare Celebrante cum Ministris suis.

216. Presbyter assistens Episcopo, cantato *Gloria Patri*, reverebitur eum, de throno descendet a latere, et ad stallum suum se recipiet, functus officio assistentiae.

217. Repetita in cantu antiphona a cantoribus, vel organorum sono, secundus Diaconus mitram tollet Episcopo, qui assurget, et chorus cum eo.

218. Celebrans veniet ad medium altaris, sequentibus eum a tergo Diacono et Subdiacono, ut in aliis Missis, cantabit *Dominus vobiscum* et postcommunionem, ut in aliis Missis.

219. Diaconus, post *Ite, missa est*, adiunget bis *Alleluia*, eodemque modo respondebitur a cantoribus.

220. Episcopus Benedictionem impertietur, et publicabitur Indulgentia, post quam Celebrans redibit in sacristiam cum Ministris, dimissurus sacras vestes, ut cap. VIII, art. II, libri V.

221. Si referendum in ecclesiam erit SS. Sacramentum, fiet id a Sacrista, quo tempore cantabuntur Vesperae: notandum autem, quod praeparandum erit faldistorium cum pulvinis albi coloris, vel stratum cum pulvinis in genuflexorio, quo utetur Episcopus in adoratione SS. Sacramenti.

222. Profecto Celebrante cum Ministris, clerici ascendent ad thronum, recepturi et relaturi ad altare paramenta episcopalia: Diaconi assistentes exuent Episcopo sacras vestes.

223. Cubicularius advertet, ut induat Episcopo cappam cum serico coloris rubini, sine pellibus mustelae alpinae.

224. Postremo Episcopus de throno descendet, brevi tempore orabit ante altare maius, adorabit SS. Sacramentum in suo altari, si repositum ibi erit, et associatus a clero, ordine consueto, ad aedes suas revertetur. Discedente de ecclesia Episcopo, organis et campanis festivo more sonabitur. Si forte Episcopus Ordinarius Missae tantum interfuerit, parabitur in sacristia, a Diaconis assistentibus et a suis cappellanis associatus sub fine Litaniarum ad altare accedet, et Missam incipiet cum Celebrante.

§ 3. *Additamentum pro functione ab Episcopo Ordinario non subiecto peragenda.*

225. Si Celebrans subiectus non esset Episcopo Ordinario, inspiciatur quod traditum est n. 303 et seqq. cap. VIII, art. II, libri V, et praescriptiones ibi notatae observentur etiam in functione huiusce diei. Hoc casu, Episcopus Ordinarius posset functioni et Missae assistere indutus cappa, quam mutare debet ad cantum *Alleluia*, sicut variatur ab aliis, qui illa utuntur in choro.

In maiorem utilitatem addimus variationes, quae in supradicta circumstantia fieri debent, referentes praesentis articuli numeros respectivos.

Ad n. 64. Incensum imponetur a Celebrante, ministrante Diacono.

Ad n. 79. Celebrans benedictionem donabit Diacono ante cantum praeconii.

Ad n. 117. Cantores prophetiarum non osculabuntur manum Episcopi.

Ad n. 166. Non distribuentur clericis paramenta albi coloris pro Episcopo, quoniam assistet Missae indutus cappa.

Ad nn. 171, 175. Episcopus prosequetur genibus flexis insistere ad Litanias post ℣. *Peccatores*.

Ad n. 181. Completis Litaniis, Episcopus redibit in thronum, et Celebrans cum Ministris suis Missam ad altare inchoabit. Celebrans incensum in thuribulum imponet, altare adolebit, deinde a Diacono duplici ductu thurificabitur.

Ad n. 188. Subdiaconus osculabitur manum Celebrantis, et omittetur annuntiare Episcopo *Alleluia*.

Ad n. 192. Cantato tertia vice *Alleluia*, Episcopus cappam mutabit; ideoque cubicularius in promptu ibi erit, recepturus cappam, quam dimittet Episcopus, eique repositurus alteram.

In reliqua Missa servabuntur, quae hoc articulo tradita sunt.

Ad n. 204. Incensum imponetur a Celebrante.

Ad n. 220. Benedictionem in fine Missae impertietur Celebrans, cum animadversionibus, quae loco citato notatae sunt.

ARTICULUS III.

De assistentia ab Episcopo praestanda functionibus Sabbati Sancti a Canonico celebratis.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

Extra portam ecclesiae. — 1. Praeparabitur decens focus, in quo adsint carbones, ligna aliaeque materiae combustibiles; in promptu etiam habebitur petra silicea ad ignem eliciendum et forceps ad accipiendum eundem.

In baptisterio. — 2. Fons baptismalis, purgatus et emundatus Aqua baptismali, quae ibi continebatur, replebitur aqua limpida et recenti, sufficienti quantitate, ut satisfieri possit fidelium pietati, qui cuperent Aqua benedicta uti in domibus suis. Externae fontis partes poterunt ornari floribus recentibus, et super pavimentum spargere flores herbasque odoras licebit.

3. Prope baptisterium vel alio decenti loco praeparari poterunt una pluresve conchae, seu ampla vasa, in quae infundetur Aqua baptismalis benedicta, priusquam misceantur illi Olea sacra.

4. Apud fontem abacus alba tobalea coopertus, in quo praeparabitur vasculum vacuum cum aspersorio pro Aqua benedicta; alia vasa decentia ad extrahendam Aquam eandem et reponendam in conchas supradictas et in vasa marmorea ad fores ecclesiae: ampullae argenteae cum manubriis, quarum in altera s. Chrisma, in altera Oleum sacrum catechumenorum continebitur, urceus cum pelvi et mantile in usum Celebrantis cum aliquantula medulla panis et mali medici; spongia et mantile unum ex tela rudi ad abstergendum fontem; stola vio-

lacea utenda a prima Dignitate vel a Parocho ad aspergendum populum Aqua benedicta.

5. Prope fontem, vel alio loco, ut videbitur commodius, praeparabitur parvum scamnum cum postergali, contectum panno violaceo pro Celebrante et Ministris.

6. Aderunt etiam scamna contecta pannis violaceis pro Canonicis, intra vel extra sacellum, secundum amplitudinem ipsius; cavendum autem ne populi conspectum impediant. Praeparabitur etiam locus distinctus pro Episcopo in parte digniori ante scamna Canonicorum, et scabella pro Assistentibus.

Ad altare SS. Sacramenti, et ad altaria minora. — 7. Eadem ac notata sunt nn. 12, 13 et 14, art. I, capitis et libri huius; nulla enim occurrit variatio.

In altari maiore, in presbyterio et in abacis. — 8. In altari ponentur sex candelabra nobilia cum cereis e cera albi coloris et media inter candelabra Crux detecta, aequalis candelabris. Non interponentur candelabris signa, reliquiaria, vasa cum floribus aut alia ornamenta. Gradus sternentur tapeto nobili, cui superponetur alterum violaceum faciliter amovendum, si fieri poterit, secus usque ab initio functionis aderit tapetum nobile. Apponetur pallium nobile albi coloris et super ipso alterum violaceum, tollendum, ut suo loco indicabitur.

9. Ad tribunam sive ingressum presbyterii aderunt sex fanalia seu candelabra maiora cum intorticiis, vel cereis albi coloris.

10. Thronus parabitur lodicibus et pannis sericeis albi coloris, itemque baldachinum eius. Postergali et cathedrae superponentur lodices et panni sericei, coloris violacei, removendi tempore debito. Gradus throni sternentur tapeto coloris rubri, cui superponetur alterum violaceum, tollendum cum ceteris ornamentis violaceis, ut infra. Aderunt tria scabella pro Assistentibus et pulvinus violaceus, quo utetur Episcopus in genuflexionibus peragendis; alter etiam pulvinus albus, qui celabitur donec tollentur lodices violacei coloris. Pavimentum autem presbyterii inter thronum et altare cooperiri poterit tapetis e panno viridi.

11. In medio presbyterio ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, ubi genuflectet Episcopus. Seorsim praeparabuntur pulvini albi coloris, substituendi deinceps supradictis violaceis.

12. In latere evangelii, vel in alia parte, iuxta costructionem presbyterii, collocabitur candelabrum ingens ad instar columnae, cui imponetur Cereus paschalis magnus et pictus cum quinque foraminibus in formam Crucis, versis ad Episcopum, quibus infigi possint grana thuris. Ante candelabrum praeparabitur scabellum gradatum, commodum et firmum, quo tuto ascendere Diaconus possit, Cereo praedicta grana infixurus. Caveatur, ut ellychnium Cerei sit iam bene dispositum, ut facile accendatur. Provideatur etiam tutelae Cerei ipsius, quum tollendus erit ac reponendus super candelabrum propter benedictionem fontis baptismalis.

13. Prope candelabrum idem statuetur legile nobile, convestitum velo albi coloris acu picto, vel etiam auriphrygiato, pro cantando praeconio.

14. In latere evangelii prope altare ponetur basis ad sustinendam arundinem cum tricereo.

15. Loco consueto, in latere epistolae, aderit scamnum pro Celebrante et Ministris cum tegumento sive panno sericeo, qui adhibetur diebus festivis, cui superponetur alter e panno violaceo, tollendus ut infra.

16. Abaci autem, contecti alba tobalea, continebunt res sequentes: In eo, qui aderit a latere epistolae in usum Celebrantis, duo candelabra cum candelis albis pro acolythis: Calix cum purificatorio, Patena, hostia, palla et bursa albi coloris cum corporali incluso: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula pro elevatione: Epistolarium et Evangeliarium cum vestibus et signaculis albi coloris: liber seu Missale pro cantu prophetiarum cum tegumento et signaculis violaceis: planeta et manipulus violaceus pro Celebrante: Missale pro eodem cum veste albi coloris pro Missa, alterum cum veste violacea pro functione quae Missam praecedit: legile seu cussini coloris albi et violacei ad sustinendum Missale super altare: planeta plicata, stola et manipulus coloris violacei pro Diacono: velum humerale album pro Subdiacono: liber praeconii cum veste et signaculis albis: formula Indulgentiarum: tabella seu libellus cum formula ad annunciandum Episcopo *Alleluia:* intorticia pro elevatione. Si sacristia distabit, praeparantor apud abacum paramenta albi coloris pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta, dalmatica, tunicella, stolae duae, tres manipuli.

17. In altero abaco a latere evangelii, qui adhibebitur pro Episcopo, praeparabitur pluviale cum stola albi coloris, Crux

pectoralis, cingulum, alba, amictus, formale pretiosum, utraque mitra, nempe pretiosa et auriphrygiata, cum vimpa pro cappellano; scotula cum candela; Missale cum veste violacea pro functione, alterum cum veste albi coloris pro Missa; cappa cum serico coloris rubini, loco pellium mustelae alpinae. Prope abacum aderit baculus pastoralis.

18. Abaci supradicti cooperientur uno vel pluribus velis amplis coloris violacei, ita ut usque ad Missam nihil appareat albi coloris.

19. Praeparabitur Crux processionalis, infixa basi in latere evangelii; si tamen Ordinarius erit Archiepiscopus, praeparabitur sola basis seu stylobata; legile nudum ad cantandas prophetias; scabellum nudum aequale scabellis throni in usum Celebrantis, quando canentur Litaniae: alterum scabellum simile cum Missali pro cantoribus Litaniarum.

In sacristia. — 20. Paramenta pro Celebrante et Ministris, videlicet, amictus, albae et cingula, tria numero; stola violacea cum pluviali pro Celebrante; stola violacea pro Diacono; planeta plicata et manipulus pro Subdiacono; dalmatica, stola et manipulus albi coloris pro Diacono.

21. Superpellicea sufficienti numero pro clericis.

22. Thuribulum cum navicula; vasculum Aquae sanctae cum aspersorio; grana thuris infigenda Cereo, posita in lance argentea; laterna clausa cum candela exstincta; aliquantulum gossypii cerati cum duobus vel tribus sulphuratis ad accendendum lumen; Missale utendum a Celebrante pro benedictione ignis et granorum thuris; arundo cum tricereo in summitate.

23. Si sacristia erit proxima altari maiori, praeparentur ibi etiam paramenta albi coloris pro Missa, superius notata in abaco Celebrantis.

§ 2. *In functione.*

24. Hora praestituta, clerus in chorum congregabitur, et exstinctis cereis altaris, recitabit submissa voce Horas minores, nempe Primam, Tertiam, Sextam et Nonam.

25. Hoc tempore, seu quando incipietur recitari Sexta, clerici duo extra portam ecclesiae accendent ignem, quem tamen elicient e silice; haec enim lex non caret mysterio.

26. Dum in choro incipietur nona Hora, se parabunt sacris vestibus Celebrans et Ministri, videlicet, Diaconus et Sub-

diaconus amictu, alba et cingulo; Diaconus autem assumet etiam stolam diaconalem; Celebrans induetur amictu, alba, cingulo, stola et pluviali violaceo.

27. In promptu erunt clerici, qui deferent, unus thuribulum cum navicula, alter vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, tertius lancem cum quinque granis incensi.

28. Duo praedicti clerici, accenso igne extra portam ecclesiae, asportabunt focum cum igne ardenti in sacristia, quum parum aberit ut absolvatur recitatio Nonae, illumque ponent prope locum, in quo Celebrans induerit vestes sacras.

29. Clericus unus Missale accipiet ac sustinebit Celebranti, adstans prope Subdiaconum. Duo clerici cum vasculo ac thuribulo subsistent prope Diaconum, et clericus cum granis incensi locum sumet prope focum.

30. Celebrans convertetur ad focum, adstantibus a lateribus eius Ministris, et voce competenti dicet *Dominus vobiscum* et orationem triplicem pro benedictione ignis. Diaconus sublevabit eius fimbriam pluvialis, quum opus fuerit. In fine tertiae orationis thuriferarius accipiet aliquantum ignem forcipe, eumque imponet in thuribulum. Post orationem tertiam, Celebrans, non dicens *Oremus*, recitabit super grana orationem *Veniat, quaesumus, Domine* etc.

31. Diaconus incensum cum osculis ministrabit Celebranti, qui cum benedictione imponet illud in thuribulum ipsis obiectum a thuriferario.

32. Postea Diaconus aspersorium tradet Celebranti, qui asperget ignet et grana thuris in medio, a sinistris et a dextris suis, recitans submissa voce antiphonam *Asperges me* etc. Aspersorio reddito Diacono, accipiet ab isto thuribulum et adolebit, ut supra, ignem et grana. Item Celebrans, thuribulo restituto Diacono, redibit cum Ministris quo loco paramenta assumpserit, ibique exspectabit dum tempus erit eundi in ecclesiam.

33. Duo supradicti clerici focum cum igne accipient, et ponent intra ecclesiam seorsim in commodum fidelium, qui cuperent partem aliquam illius ignis accipere et pie adhibere.

34. Clericus, qui sustinebat vasculum, relinquet ipsum in sacristia quo loco ab initio praeparatum erat, itemque reliqui duo a Missali et a granis.

35. Quum Ministri ad locum suum rediverint, Diaconus dimittet stolam violaceam, induet stolam albi coloris et dalmaticam pariter albam cum manipulo simili: Subdiaconus induet planetam plicatam violaceam cum manipulo simili.

36. Tam Celebrans quam Ministri caput cooperient bireto.

37. Completa in choro recitatione Horarum minorum, et in sacristia benedictione supradicta, pulsabitur crotalum ad fores sacristiae, ut signum Canonicis detur, adesse tempus associandi Episcopum, ut cap. IV libri V.

38. Si mos erit hoc triduo servandi Aquam sanctam in vasis prope portam ecclesiae, a clerico aliquo deferetur vasculum cum aspersorio ad portam praedictam.

39. Monebuntur etiam in antecessum Canonici et Beneficiarii seu Mansionarii, ut cappam cum pellibus, si utentur, dimittant ad *Alleluia* in Missa solemni, et cappae substituant habitum choralem, quo utuntur aestivo tempore, quicumque sit habitus ille.

40. Quum discesserint Canonici ituri ad associandum Episcopum, Celebrans cum Ministris, reverentia facta ad Crucem sive ad imaginem sacristiae proficiscentur ad altare maius.

41. Anteibunt acolythi, iunctis manibus, Caeremoniarius Celebrantis, deinde Celebrans, medius inter Ministros sacros, paratos ut supra, qui fimbrias eius pluvialis sustinebunt.

42. Quum ventum erit ad altare, Celebrans reverentiam, ceteri genuflexionem ad Crucem conficient. Si Ministri essent Canonici, reverentiam peragent, ut Celebrans, id quod observabitur deinceps.

43. Tum Celebrans cum Ministris pergent ad scamnum sibi praeparatum, et sedebunt cooperientes caput bireto. Clerici consistent apud abacum, ibique stabunt.

44. Apud abacum praesto erit thuriferarius cum thuribulo quum ad ecclesiam perventurus erit Episcopus.

45. Episcopus associatus a Canonicis ad ecclesiam descendet, ac si fuerit Metropolitanus, Crux ante eum praeferetur: si soleat in fontibus lustralibus ecclesiae servari Aqua sancta, in limine ecclesiae accipiet aspersorium, quo signabit seipsum et asperget adstantes. Quae quidem actio omittetur, quando in praedictis vasis non servabitur Aqua benedicta.

46. Ingresso in ecclesiam Episcopo, Sacrista curabit, ut statim Aqua benedicta exhauriantur praedicti fontes lustrales, si Aqua benedicta adhuc servaretur in eis, ut repleantur Aqua baptismali, sicut inferius docebitur.

47. Episcopus in ecclesiam ingressus caput operiet caputio cappae, procedet ad altare maius, et perveniens apud faldistorium, benedictionem donabit Celebranti, tum caput aperiet, salutabit Crucem altaris, genuflectet in faldistorio ac brevi orabit.

48. Celebrans et Ministri, adveniente Episcopo, caput nudabunt, assurgent, salutabunt ipsum, tum rursus considebunt. Ministri tamen, nisi fuerint Canonici, genuflexionem ad illum conficient.

49. Canonici et ceteri de clero se recipient ad subsellia sua, genuflectent, et assurgent quando Episcopus assurget de oratione. Diaconi assistentes consistent a lateribus Episcopi quando genuflectet in faldistorio.

50. Episcopus de oratione assurget, salutabit Crucem, benedicet Celebrantem, qui cum Ministris se gerent erga Episcopum, ut supra, procedet ad thronum, ac transiens per chorum, dextera benedicet clerum. Thuriferarius cum thuribulo sequetur Episcopum.

51. Episcopus, conscenso throno, sedebit et bireto cooperiet caput. Ascendet a latere ad thronum Presbyter assistens. Thuriferarius, genuflexione facta, ascendet ad thronum, et genibus flexis praesentabit Episcopo thuribulum. Episcopus, ministrante Presbytero assistente cum osculis, incensum in thuribulum iniiciet cum benedictione.

52. Dum Episcopus ad thronum procedet, Subdiaconus accipiet Crucem processionalem, et veniet ante thronum; Subdiacono se adiungent Diaconus tresque clerici, quorum officium declarabitur infra.

53. Thure ab Episcopo imposito ac benedicto, Presbyter assistens descendet a latere de throno, et redibit ad locum suum. Thuriferarius de throno descendet seque adiunget Diacono, Subdiacono ac tribus clericis supradictis.

54. Episcopus nudabit caput bireto, assurget, et salutabit Crucem a Subdiacono sustentam. Diaconus cum clericis conficient respective reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum, et discedent de presbyterio. Chorus sedebit post sacrorum Ministrorum discessum de presbyterio.

55. Anteibit thuriferarius, et a sinistris eius incedet clericus unus, deinde Subdiaconus gestans Crucem, post eum incedet Diaconus, comitantibus reliquis duobus clericis.

56. In aditu presbyterii, claviger unus aderit, qui Ministros cum clericis ducet in sacristiam.

57. Quum in sacristiam pervenerint Ministri cum clericis supradictis, clericus ille qui ibat cum thuriferario, accipiet lancem cum granis incensi, alter laternam, et accendet lumen ex igne thuribuli, tertius arundinem, quam tradet Diacono, eique assistet, adiuvans in inclinando arundinem ipsam, si necesse fuerit.

58. Quum omnia disposita erunt, proficiscentur ad portam primariam: praeibit claviger, deinde thuriferarius a dextris clerici, qui sustinebit grana, tum Subdiaconus cum Cruce, postremo Diaconus gestans arundinem, adstante eius dexterae clerico adiutore, ut supra, et a sinistris clerico cum lumine intra laternam ardenti, et cum gossypio cerato ad accendendas arundinis candelas.

59. Ubi pervenerint hoc ordine ad portam primariam ecclesiae, convertentur versus altare maius, ibique in limine consistent.

60. Diaconus inclinabit arundinem; in promptu erit clericus cum gossypio cerato, et accendet unam ex tribus candelis. Diaconus rursus eriget arundinem, et omnes in genua procumbent, excepto Subdiacono, qui gestabit Crucem. Diaconus tono praescripto cantabit *Lumen Christi;* chorus respondebit *Deo gratias*. Omnes de genuflexione assurgent, et Diaconus cum ceteris procedet in mediam ecclesiam.

61. Quando Episcopus, Celebrans et clerus in choro audient Diaconum, cantantem *Lumen Christi*, consurgent omnes, genuflectent detecto capite, et responso, ut supra, *Deo gratias*, iterum sedebunt; quod servabitur reliquis duabus vicibus.

62. In media ecclesia accendetur altera candela, ut prima, et a Diacono cantabitur *Lumen Christi*, vocem elevando hemitonio. Tertia candela accendetur ante altare, et Diaconus vocem efferet altero hemitonio, cantans *Lumen Christi*.

63. Apud thronum praesto erit cappellanus a libro cum Missali, ex quo Episcopus leget benedictionem Diacono donandam.

64. Quum ante altare ventum erit, Diaconus arundinem relinquet clerico, qui astiterit ipsi, et Subdiaconus simul cum thuriferario et duobus clericis ab arundine et a granis procedent ad legile praeparatum prope Cereum pro cantu praeconii (1).

65. Subdiaconus consistet a dextra legilis, clericus cum arundine a sinistra, thuriferarius prope Subdiaconum, et clericus cum granis prope clericum ab arundine.

---

(1) Vide notas ad nn. 21, 81, 184, art. I praec. et 108 art. II.

66. Diaconus librum *Exsultet* seu praeconii accipiet a Caeremoniario, qui cum debitis ad altare reverentiis vel genuflexionibus, comitabitur illum ante gradus throni. Diaconus ibi genuflectet, vel profunde inclinabitur, si fuerit Canonicus, et benedictionem petet ab Episcopo, dicens *Iube, Domne, benedicere*. Episcopus respondebit *Dominus sit* etc., eique benedictionem donabit, legens formulam ex Missali.

67. Diaconus, accepta benedictione, assurget, et reverentia aut genuflexione facta ad Episcopum, accedet ad legile praeparatum apud Cereum, librum legili superponet et aperiet, accipiet a Caeremoniario thuribulum, et librum adolebit in medio, a sinistris et a dextris suis.

68. Episcopus, quum ad legile pervenerit Diaconus, caput nudabit, assurget, et chorus cum eo.

69. Celebrans nudabit caput, ascendet a latere ad altare in latus epistolae, et iunctis manibus convertetur ad Diaconum, ut in cantu evangelii.

70. Diaconus, thurificato libro, thuribulum restituet Caeremoniario vel thuriferario, et iunctis manibus, non signans librum nec seipsum, incipiet cantum *Exsultet*, quo modo notatum est in Missali.

71. Thuriferarius, libro a Diacono thurificato, referet thuribulum in sacristiam, et redibit prope Subdiaconum.

72. Cantatis a Diacono verbis *curvat imperia*, sedebunt Episcopus et chorus. Celebrans manebit ad altare.

73. Diaconus grana Cereo infiget ordine tradito articulo praecedenti.

74. Qui clericus sustinebat grana, perget ad abacum, ibique deponet lancem, et revertetur ad legile, amoturus ipsum cum libro post cantum *Exsultet*.

75. Quando Diaconus resumet cantum ad verba *In huius igitur noctis gratia* etc., omnes consurgent, capite nudato.

76. Post haec, accendetur Cereus, accendentur lampades, et peragentur omnia ea quae notata sunt n. 84 et seqq., art. I, capitis et libri huius (1).

77. Absoluto cantu praeconii, sedebit chorus, ut antea; Diaconus librum claudet ac relinquet super legili. Clericus unus referet librum ad abacum, et legile ponet seorsim. Subdiaconus tradet Crucem clerico, qui suo loco illam reponet.

(1) Quoad orationem *pro Romano Imperio*, recole quae notavimus lib. II, cap. VI, art. XVI, n. 50. A.

Celebrans, facta ad Crucem reverentia, descendet a latere de altari et revertetur ad scamnum.

78. In promptu erunt clerici, ministraturi paramenta Celebrantis et Ministrorum.

79. Diaconus et Subdiaconus iunctim conficient genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, dein ad altare, et accedent ad scamnum ubi aderit Celebrans. Ibi, adiuvantibus clericis, Celebrans dimittet pluviale et induet manipulum ac planetam, Diaconus deponet paramenta albi coloris, et induet stolam, planetam plicatam et manipulum violaceum.

80. Clericus aliquis advertet ut ponat super altare in latere epistolae Missale cum cussino seu legili pro Celebrante.

81. Quum Celebrans et Ministri parati fuerint, ut supra traditum est, redibunt a latere ad altare in cornu epistolae, ubi Celebrans et Ministri consistent eodem modo, quo in introitu Missarum solemnium.

82. Dum Celebrans et Diaconus exuent paramenta, et alia assument, ut supra dictum est, clericus unus ponet in medio choro seu presbyterio ante altare legile nudum, et super ipso librum prophetiarum.

83. Eodem tempore Caeremoniarius chori vel clericus huic rei delegatus invitabit cantorem primae prophetiae, advertens ut eum invitet modica salutatione, et deducat in medium chorum seu presbyterium, dum Celebrans cum Ministris redibit ad altare. Cantor et Caeremoniarius, ad legile quum venerint, genuflexionem ad altare et ad Episcopum conficient. Deinde cantor incipiet prophetiam cantare tono praescripto. Cantores prophetiarum induere debent superpelliceum, ut n. 108 articuli praecedentis innuimus.

84. Celebrans, ubi inchoabitur cantus prophetiae, leget eam totam submissa voce, idque faciet etiam in reliquis; tractum quoque leget post quartam, octavam et undecimam.

85. Quod spectat ad eos, qui cantare prophetias debebunt, observetur quod traditum est n. 113 articuli praecedentis.

86. Celebrans, postquam legerit prophetiam, si multum aberit ut cantus ipsius compleatur, poterit cum Ministris pergere ad scamnum et sedere; ad altare autem revertetur, quum absolutus erit cantus; idque ei facere licebit ut in ista, ita in reliquis sequentibus.

87. Cantor, post cantatam prophetiam, discedet de legili, genuflexionem faciet ad altare, veniet ad Episcopum, et priusquam ascendat ad thronum, genuflectet ante eum, ad thro-

num ascendet, genibus flexis osculabitur manum Episcopi, de throno descendet, genuflexionem ante Episcopum, dein ad altare faciet, redibit ad locum suum, ibique salutabit Caeremoniarium, a quo comitatus fuerit.

88. Veniente ad thronum cantore, consurgent Diaconi assistentes.

89. Caeremoniarius Episcopi advertet, ut super gradulum cathedrae ponat pulvinum pro genuflexionibus ab Episcopo peragendis, et post genuflexiones illum removeat.

90. Curabitur, ut *Oremus* cantetur quando cantor, de throno revertens, aderit ante altare, ut genuflexionem cum ceteris conficiat, ne genuflexiones sine necessitate multiplicentur. Id intelligi volumus, quum non cantatur tractus post prophetiam, siquidem, si cantabitur, locus huic monito non est.

91. Episcopus assurget, et chorus omnis cum eo.

92. Celebrans cantabit *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua*, omnesque genuflectent, excepto Celebrante, qui stabit, Subdiaconus cantabit *Levate*, et omnes consurgent. Celebrans tono feriali et manibus expansis cantabit orationem.

93. Dum cantabitur oratio, deducetur ad legile cantor prophetiae secundae, qui cautum inchoabit statim ac sederit Episcopus. Eodem modo fiet in reliquis, ut in prima, etiam quoad osculandam manum Episcopi.

94. Cantata oratione, sedebit Episcopus, et ceteri omnes cum ipso.

95. Absoluto cantu quartae, octavae et undecimae prophetiae, postquam cantor manum Episcopi osculatus erit, se sistet Episcopo cappellanus a libro cum Missali, ex quo ipse Episcopus leget tractum respectivum, qui cantabitur a cantorum choro.

96. Monebitur debito tempore Diaconus, ne cantet *Flectamus genua* post duodecimam.

97. Quando cantabitur prophetia ultima, in promptu stabunt clericus unus amoturus legile cum libro positum in medio presbyterio pro cantu prophetiarum; clerici recepturi paramenta Celebrantis; unus delaturus pluviale; alter qui Missale Celebrantis accipiat in usum ipsius in benedictione fontis; duo insuper qui Cereum de candelabro educant. Acolythus unus curam geret accendendi candelas in candelabris acolythorum.

98. Sub finem eiusdem prophetiae, aderunt cantores prope ingressum presbyterii cum libro seu libris, ad cantandum tractum *Sicut cervus desiderat* in accessu ad fontem.

99. Cantata prophetia duodecima et oratione respondente, sedebit Episcopus et clerus.

100. Celebrans cum Ministris reverentiam conficient ad Crucem, quo loco erunt, et a latere de altari descendent ad scamnum sibi praeparatum.

101. Celebrans et Ministri, adiuvantibus clericis, dimittent ille planetam et manipulum ac resumet pluviale, isti autem manipulum dimittent.

102. Clericus unus accipiet Crucem processionalem, et ibit cum acolythis, qui deferent candelabra cum candelis ardentibus, et procedent ante thronum. Episcopus detrahet capiti biretum, assurget, salutabit Crucem, et rursus sedebit, donec nunciabitur ei, ut proficiscatur in processionem.

103. Diaconi duo assistentes salutabunt Episcopum, et se recipient ad subsellia sua, ituri cum ceteris Canonicis in processionem.

104. Ordinabitur processio, quae ad baptisterium dirigetur ordine sequenti:

105. Clavigeri, seu claviger ecclesiae. Clericus qui deferet Cereum paschalem. Clericus qui gestabit Crucem processionalem medius inter acolythos sustinentes candelabra, candelis ardentibus. Cantorum chorus, qui egrediens de presbyterio cantabit tractum *Sicut cervus* etc. Clerici seminarii. Mansionarii seu Beneficiarii. Canonici, bini. Dignitates, ut supra. Clericus qui sustinebit Missale Celebrantis. Celebrans, medius inter Diaconum et Subdiaconum, qui fimbrias pluvialis eius attollent et incedent capite bireto cooperto. Episcopus, cui suus Caeremoniarius assistet, sequente nobili eius familia. Celebrans advertet, ut priusquam locum sumat in processione, Episcopum salutet.

106. Si Ordinarius fuerit Metropolitanus, deferetur Cereus et Crux inter acolythos ante Canonicos, imagine Crucifixi ad Archiepiscopum conversa.

107. Clero, Celebrante et Episcopo de altari profectis, Sacrista, adiuvantibus inservientibus suis, efficiet ut tollantur de throno conopaea et panni serici violacei, iubebit amoveri tapeta violacea de gradibus altaris et throni, ac si difficile esset asportare Litaniarum tempore, iubebit removeri etiam pallium violaceum, exstinctis tamen cereis altaris. Iubebit etiam ante altare faldistorium reponi cum pulvinis violaceis pro Episcopo, et a sinistra faldistorii collocari scabellum aequale scabellis throni, in quo genuflectet Celebrans: curae ipsi quo-

que erit, ut praeparetur scabellum simile cum Missali in presbyterio pro cantoribus, qui Litanias cantabunt, ac tollet ex abacis vela violacea, et omnia reliqua, quibus non erit amplius opus. Disponet etiam super altare paramenta albi coloris et mitras Episcopi.

108. Quum ad baptisterium pervenerit processio, clericus cum Cereo et ceteri cum Cruce cumque candelabris consistent extra ingressum a sinistra. Canonici locum sument apud scamna ibi disposita eorum commoditati: ceteri de clero disponentur aut intra aut extra sacellum idem, iuxta amplitudinem loci.

109. Celebrans cum Ministris subsistet extra fontem, et a dextris eius ad lineam stabit Episcopus. Caput nudabunt Episcopus, Celebrans et Ministri: Celebrans ex Missali, quod sustinebit clericus, tono feriali et iunctis manibus cantabit *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, respice propitius* etc.

110. Recitata oratione, Episcopus procedet ad locum sibi praeparatum, qui si fuerit ad instar exigui throni, accedent illuc etiam Diaconi assistentes.

111. Deinde Crux et acolythi ingredientur intra septum fontis baptismalis, et consistent a dextris vel a sinistris, ne tamen convertant humeros ad Episcopum. Clericus cum Cereo se sistet versus dexteram Celebrantis, advertens et ipse ne tergum convertat ad Episcopum.

112. Celebrans cum Ministris intrabit in septum fontis, et consistent ante ipsum. Clericus cum libro adstabit ei a sinistris.

113. Episcopus et clerus stabunt.

114. Celebrans iunctis manibus ac tono feriali cantabit *Dominus vobiscum* et orationem *Omnipotens, sempiterne Deus, adesto* etc.

115. In fontis benedictione nulla occurrit variatio, quapropter observentur quae tradita sunt n. 144 et seqq., art. I capitis et libri huius.

116. Praefatione completa, Celebrans cum Ministris sessum pergent ad scamnum sibi praeparatum, itemque sedebunt Episcopus et clerus.

117. Clericus unus Aquam sanctam ex fonte hauriet vasculo, et accipiet aspersorium.

118. Dignior cleri aut Parochus, vel alius quisquis, cuius erit munus aspergere populum Aqua benedicta, accedet ad abacum, sibi collo imponet stolam violaceam, se adiunget clerico sustinenti vasculum cum Aqua sancta et aspersorium, seque sistet Episcopo.

119. Episcopus nudabit caput, assurget, cumque ipso ceteri omnes, et praedictus dignior tradet Episcopo aspersorium, osculans manum eius.

120. Episcopus, accepto aspersorio, signabit seipsum, deinde asperget eum, a quo aspersorium acceperit, tum Diaconos assistentes, si aderunt. Aspersorium restituet eidem digniori, qui recipiet illud cum osculis, salutabit Episcopum et discedet ab ipso. Episcopus sedebit, et cum eo Diaconi assistentes.

121. Supradictus dignior procedet ad Celebrantem, cui porriget aspersorium. Celebrans prius signabit seipsum, deinde asperget Diaconum et Subdiaconum, qui si fuerint Canonici, aspersionem accipient cum reverentia profunda; sin minus, genuflectent. Celebrans restituet aspersorium eidem de quo supra, qui, salutatione facta, discedet ab eo, Celebrans cum Ministris suis sedebunt, et caput bireto cooperient.

122. Dignior antedictus veniet ante Canonicos, et singulos asperget, inclinationem ante et post peragens unicuique. Postea asperget reliquum cleri: incedens postremo per ecclesiam asperget populum Aqua benedicta.

123. Canonici, postquam aspersi fuerint, sedebunt, itemque ceteri de clero, si utentur scamnis.

124. Hoc tempore, a clericis delectis extrahetur Aqua de fonte, quam reponent in vasa, ut superius innutum est, et implebunt conchas marmoreas prope portas ecclesiae.

125. Reverso ad fontem digniore, qui aspersionem Aquae benedictae peregerit super populum, Celebrans cum Ministris caput nudabunt, et simul procedent ad fontem. Assurget etiam Episcopus, et cum eo ceteri, qui sedebant.

126. Celebrans Olea sacra in Aquam baptismalem infundet, ut n. 166 et seqq., art. I huius capitis.

127. Postquam Celebrans Olea sacra infuderit et dextera miscuerit, accedet ad abacum, et manus lavabit medulla panis et mali medici, quam ei clericus unus ministrabit.

128. Dirigetur deinde processio ad altare maius, eodem ordine, ac supra.

129. Processione ad altare maius perveniente, qui clericus deferet Cereum, adiuvante clerico altero, reponet illum super candelabrum, advertens ut grana versa sint ad Episco-

pum: tolletur scabellum gradatum, quod applicitum fuerit candelabro: acolythi candelabra reponent super abacum, ardentibus candelis: Crucifer restituet Crucem in sua basi: duo cantores, qui Litanias cantare debebunt, locum sument apud scabellum, in quo praeparatum erit Missale: clerici tres consistent a sinistra scabelli Celebrantis recepturi paramenta eius et Ministrorum: ceteri de clero se recipient ad subsellia sua: Celebrans consistet ad scabellum sibi praeparatum a sinistra faldistorii, quo quum venerit una cum Ministris, hi dimittent planetas plicatas, et ipse exuet pluviale, quae paramenta a clericis antedictis referentur in sacristiam: Celebrans genuflectet ad scabellum, et Ministri in genua procumbent a tergo eius: Episcopus genuflectet in faldistorio, et duo Diaconi assistentes post eum.

130. Genuflexo Episcopo, Celebrante et cum ipsis choro, praedicti duo cantores incipient cantare Litanias, quae ritu duplici cantantor, videlicet integer versiculus a cantoribus cantatus repetetur a choro.

131. Post versiculum *Omnes Sancti et Sanctae Dei* poterunt paramenta Episcopi distribui clericis, qui deferent ea per latus evangelii ad faldistorium, in quo genuflexus erit Episcopus. Cappellani a mitra et a baculo curam gerent accipiendi quae sunt officii sui. Cubicularius Episcopi aderit prope Diaconos assistentes, recepturus cappam episcopalem.

132. In promptu etiam stabunt acolythi accensuri cereos altaris, alteros ad tribunam, et candelam scotulae in usum Episcopi.

133. Aderunt clerici ad tollendum faldistorium, quando assurget Episcopus, et substituendos violaceis pulvinos albi coloris.

134. Statim ac cantabitur versiculus *Peccatores*, Celebrans cum Ministris consurgent, et ad scamnum suum dimittent violacea paramenta, et assument albi coloris. Id quidem fieri posset in sacristia, si proxima esset altari maiori. Hoc autem casu, accedentes ad sacristiam, cooperient caput bireto, eosque antecedent clerici duo.

135. Assurget etiam Episcopus, genibus flexis manente choro, et removebitur faldistorium, in quo prostratus erat Episcopus.

136. Acolythi accendent cereos altaris et presbyterii, ut supra, et amovebitur pallium violaceum, relicto altero albi coloris.

137. Litaniarum duo supradicti cantores advertent ut eas cantent cum maiori minorive pausa, prout necesse erit, ut Episcopus in fine illarum sit paratus.

138. Assurgens, ut supra, Episcopus cappam dimittet, adiuvantibus Diaconis assistentibus et cubiculario, qui meminerit expedire extremitatem posteriorem vestis episcopalis, postea vero deferet cappam in sacristiam: deinde Diaconi assistentes induent Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali albo, cui apponetur formale pretiosum, et primus Diaconus imponet ei mitram pretiosam.

139. Celebrans cum Ministris, de loco, quo vestes sacras induerint, accedent ad Episcopum, et quum Celebrans constiterit a sinistris eius, inchoaturus Sacrum, Diaconus secundus assistens mitram tollet Episcopo.

140. Sacrum celebrabitur ritu praescripto cap. VIII lib. V, art. I, cum animadversionibus quae sequuntur:

141. A cantorum choro cantabitur *Kyrie* cantu gregoriano, tono feriali, et pausatim, ac si opus fuerit, repetetur usque ad intonationem *Gloria in excelsis.*

142. Circulus fiet a Canonicis ad *Kyrie*, *Gloria* et *Sanctus*, ut in aliis Missis.

143. Ad intonationem hymni *Gloria in excelsis*, detegentur imagines, quae hactenus coopertae fuerint, sonabitur organis, et festivo more omnibus ecclesiae campanis, quod erit signum reliquis loci ecclesiis, ut pulsentur campanae. Sonabitur etiam aliquandiu campanulis in ecclesia, ad fores sacristiae.

144. Quum parum aberit, ut a cantoribus compleatur cantus *Gloria in excelsis*, dimidia pars chori, tum Canonici cum Beneficiariis, dimittent cappas cum pellibus, et induent superpelliceum, vel alteram cappam cum serico, et revertentur in chorum statim ac nunciabitur Episcopo *Alleluia*. Tunc discedet alterum dimidium chori ad immutandas cappas, ut fecerint primi, itemque proficiscentur e throno Diaconi assistentes, et in locum eorum succedent ultimi duo Diaconi, qui recedent quando praedicti Diaconi redibunt.

145. Caeremoniarius, qui Subdiaconum comitabitur ad cantum epistolae, meminerit secum ferre formulam ad annunciandum *Alleluia*.

146. Celebrans leget epistolam tantum, quando ea cantabitur a Subdiacono; versiculum cum tractu leget postquam cantaverit *Alleluia*.

147. Subdiaconus, cantata epistola, et genuflexione aut reverentia facta ad altare, subsistet ante thronum, non tamen deponens Epistolarium: reverentiam faciet aut genuflexionem ante Episcopum, et priusquam ascendat ad osculandam manum eius, cantabit elata voce: « Reverendissime Pater, annuntio vobis gaudium magnum, quod est *Alleluia* ». Tum ascendet ad thronum, osculabitur manum Episcopi, qui benedictionem ei donabit, et revertetur ad altare.

148. Episcopus, statim ac de throno discesserit Subdiaconus, assurget, et Celebrans tribus vicibus cantabit *Alleluia*, ut notatum est in Missali, vocem attollens hemitonio in singulis vicibus, quod faciet cantorum chorus in respondendo.

149. Postquam chorus responderit *Alleluia* tertia vice, Episcopus sedebit, et ex Missali, quod ei praesentabit cappellanus a libro, leget epistolam et reliqua, ut in aliis Missis.

150. Ad evangelium, acolythi sine candelabris assistent iunctis manibus.

151. Ad offertorium deest versiculus, a Celebrante et Episcopo legendus.

152. *Agnus Dei* non recitatur, ideoque omittitur circulus et donatio pacis.

153. Quum Celebrans consummaverit Calicem, sedebit Episcopus, et a primo Diacono cooperietur mitra auriphrygiata: Presbyter assistens discedet de stallo suo, salutabit Crucem altaris, deinde Episcopum, quum steterit ante thronum, ascendet ad thronum, et veniet ad scabellum assistentiae.

154. Se sistent Episcopo cappellani cum scotula et libro, ex quo ille leget antiphonam *Alleluia* cum psalmo *Laudate Dominum* etc. pro Vesperis, una cum Assistentibus, qui stabunt.

155. Celebrans, postquam ablutionem sumpserit, in latere epistolae recitabit antiphonam et psalmum supra dictum.

156. A cantorum choro cantabitur antiphona et psalmus post consummationem, ut supra.

157. In promptu erit thuriferarius cum thuribulo.

158. Cantato a choro psalmo antedicto, et repetita etiam antiphona, Celebrans intonabit antiphonam *Vespere autem Sabbati*, quam chorus cantorum prosequetur.

159. Celebrans, post intonationem antiphonae, veniet in medium altaris, a dextris eius adstante Diacono, a sinistris Subdiacono.

160. Ad intonationem antiphonae, assurget Episcopus, mitram capite gestans, et chorus omnis capite nudato.

Antiphona intonata, sedebunt Episcopus et chorus.

161. Presbyter assistens accedet ad Episcopi dextram, eique cum osculis ministrabit incensum, quod Episcopus imponet in thuribulum cum benedictione usitata. Thuriferarius, postquam Episcopus incensum in thuribulum imposuerit, procedet ad altare.

162. Absoluto cantu antiphonae, Diaconus secundus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget, et cum ipso etiam chorus. Episcopus baculum iunctis manibus continebit, quandiu durabit cantus *Magnificat*. Cappellanus a mitra accipiet ex altari mitram pretiosam, ibique deponet auriphrygiatam.

163. Cantores apud legile intonabunt *Magnificat*, quando assurget Episcopus.

164. Thuriferarius thuribulum tradet Diacono, hic Celebranti, qui thurificabit altare, et Diaconus cum Subdiacono attollent eius planetam.

165. Caeremoniarius, vel unus ex acolythis, amovebit ab altari Missale cum cussino propter thurificationem altaris.

166. Peracta altaris thurificatione, Celebrans tradet thuribulum Diacono, a quo incensabitur duplici ductu, postea Diaconus accedet ad thronum.

167. Celebrans, postquam incensatus erit in latere epistolae, ut in introitu Missae, convertetur ad Missale, ibique restabit, prope dexteram eius adstante Subdiacono.

168. Approximante ad thronum Diacono, Episcopus baculum dimittet, sedebit, a primo Diacono assistente imponetur ei mitra pretiosa, et assurget.

169. Presbyter assistens de throno descendet, accipiet a Diacono thuribulum, triplici ductu adolebit Episcopum, deinde iterum ascendet ad thronum, et consistet ad scabellum suum.

170. Episcopus, postquam thurificationem acceperit, sedebit, Diaconus secundus assistens ei tollet mitram, rursus assurget, recipiet baculum, et stare perget dun cantabitur *Magnificat* ex toto.

171. Diaconus adolebit Assistentes throno, chorum et reliquos, ut cap. IV, tit. I, lib. I. In reditu ad altare, Subdiaconum thurificabit.

172. Cantores advertent, ut protrahant cantum *Magnificat* sonantibus organis, donec in totum absoluta sit chori thurificatio.

173. Cantato *Gloria Patri*, sedebunt Episcopus et chorus; primus Diaconus assistens reponet Episcopo mitram pretiosam; Celebrans cum Ministris stans manebit ad altare.

174. Presbyter assistens, cantato ut supra *Gloria Patri*, reverebitur Episcopum, descendet a latere de throno, et se recipiet ad subsellium suum, functus iam officio assistentiae.

175. Antiphona sive a cantoribus sive organis repetita, Diaconus secundus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget, et chorus cum eo.

176. Celebrans veniet ad medium altaris, sequentibus a tergo Diacono et Subdiacono, cantabit *Dominus vobiscum*, et *Postcommunio*, ut in aliis Missis.

177. A Diacono ad *Ite, missa est* bis adiicietur *Alleluia*, itemque a cantoribus in responsione.

178. Benedictio donabitur ab Episcopo, publicabitur Indulgentia, complebitur Sacrum, et Celebrans cum Ministris, praecedentibus acolythis candelabra gestantibus, revertentur in sacristiam, sacras vestes dimissuri.

179. Si referendum in ecclesiam erit SS. Sacramentum, fiet id hoc tempore a Sacrista, vel etiam quando canentur Vesperae, et advertetur ut praeparetur faldistorium cum pulvinis albis, vel stratum cum pulvinis in genuflexorio, quo utetur Episcopus in adoratione SS. Sacramenti.

180. Profecto cum Ministris Celebrante, clerici ad thronum accedent recepturi paramenta Episcopi, quae referent super altare, et Diaconi assistentes exuent Episcopum.

181. Cubicularius advertet imponere Episcopo cappam cum serico rubini coloris sine pellibus.

182. Postremo Episcopus de throno descendet, brevi orabit ante altare maius, adorabit SS. Sacramentum in suo altari, si relatum in ecclesiam fuerit, seque recipiet ad aedes suas, associatus a clero, ordine consueto. Abeunte de ecclesia Episcopo, sonabunt organa et sacra aera turris.

Articulus IV.

De ordinatione privata in Sabbato Sancto.

1. Ordinationem habere licet in Sabbatis quatuor Temporum, in Sabbato ante Dominicam Passionis, appellato *Sitientes*, et in Sabbato Sancto. Si qua de causa extraordinaria nequiret Episcopus ordinationem conferre in Missa solemni de Sabbato Sancto, licebit ei hanc actionem peragere privatim in sacello suo (1).

(1) S. R. C., n. 3044, I.

2. Porro, quum agatur de functione, quae celebrari potest casu tantum exceptitio, innuemus principalia solummodo observanda, de reliquo delegantes lectorem ad ea quae tradita sunt respectivis praecedentibus locis, et ad ea, quae libro VII, cap. III, trademus.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

3. Altare instruetur tobaleis, quatuor aut sex candelabris cum cereis albis et Cruce detecta, imagine seu tabula tantum cooperta velo violaceo, tollendo in Missa, ut docebitur inferius. Apponetur duplex pallium, violaceum videlicet super album. Cooperientur tapeto gradus altaris, ac tapeto etiam sternetur planum sacelli, propter prostrationem ordinandorum.

4. Super mensam altaris disponentur in medio paramenta episcopalia, quae sunt: planeta, chirothecae in pelvicula, dalmatica, tunicella et stola albi coloris, quae omnia cooperientur velo violaceo, et superponentur eis paramenta coloris violacei, nempe manipulus, planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur pariter velo violaceo. Si Ordinarius fuerit Metropolitanus, praeparabitur etiam sacrum Pallium cum tribus spinulis. In latere evangelii ponetur mitra auriphrygiata cum vimpa pro cappellano, in latere autem epistolae cussinus violaceus, vel legile cum Missali aperto.

5. In latere epistolae collocabitur ante gradus faldistorium cum tegumento violaceo, cui suppositum erit alterum albi coloris, et in medio gradus infimi ponetur pulvinus, in quo genuflectet Episcopus. Prope idem latus epistolae aderit baculus pastoralis.

6. Super abacum alba tobalea contectum disponentur res sequentes: caligae et sandalia albi coloris; cussinus albus pro Missali; Evangeliarium cum veste alba, et intra ipsum, manipulus albi coloris pro Episcopo; urceus cum pelvi, et mantilia in lance; Calix cum purificatorio, Patena, hostia et palla, bursa albi coloris cum corporali; Pyxis cum particulis consecrandis, numero sufficienti ordinandis; gremiale albi coloris pro Episcopo, simile paramentis; tobalea alba, extendenda ante communicandos; mitra pretiosa; scotula cum candela exstincta; Canon pontificalis; ampullae vini et aquae in pel-

vicula; campanula; duo intorticia pro elevatione, et medulla panis ac mali medici in lance.

7. In abaco altero disponentur quae opus sunt ad ordinationem peragendam, ut innuimus n. 29, art. I huiusce capitis, exceptis rebus iis, quae Cerei benedictioni inserviunt.

8. In aliquo cubiculo, proximo sacello, disponentur paramenta albi coloris pro ordinandis, ut n. 42, supra citati articuli.

§ 2. *De functione.*

9. Ordinandi in episcopium congregabuntur, hora praestituta: ad nutum Caeremoniarii unusquisque sibi induet sacras vestes respectivas, tum intrabunt in sacellum, et locum quisque sibi attributum occupabit. Aderit Archidiaconus, qui ordinandos appellabit. Tabularius cum elencho sive indice ordinandorum, et nonnulli clerici Episcopo et ordinandis inservientes. Aequum etiam esset, ut Episcopus binis Canonicis assistentibus uteretur.

10. Episcopus, indutus habitu praelaticio, rocheto et mozzeta, veniet in sacellum, ac si fuerit Metropolitanus, praecedet eum Crux archiepiscopalis a cappellano sua gestata.

11. Ante altare quum steterit, reverebitur Crucem, genuflectet in pulvino, brevi tempore orabit, assurget, reverentiam Cruci iterabit, et sedebit in faldistorio.

12. Leget psalmos et preces ad praeparationem, et orationes ad paramenta, in fine autem psalmorum adiunget *Gloria Patri.* Hoc ipso tempore a suo cubiculario imponentur ei caligae et sandalia albi coloris.

13. Praeparatione peracta, dimittet mozzetam et annulum, lavabit manus, deinde a Canonicis, qui assistent ei, induetur, paramentis violaceis, videlicet: amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis, planeta et manipulo, cooperietur mitra auriphrygiata, ac postremo annulus digito inseretur.

14. Baculum sinistra accipiet, surget de faldistorio, et procedet ante altare, ubi baculum dimittet, et mitra nudabitur.

15. Ascendet ad altare, quod osculabitur in medio, transibit in cornu epistolae, et ex Missali ibi posito leget prophetias, et orationes apertis manibus recitabit. Leget etiam tractum, quando in Missali notabitur, nempe post IV, VIII

et XI prophetiam. Ad verba *Flectamus genua* solus Episcopus non genuflectet. Adstantes respondebunt *Levate.*

16. Post lectionem prophetiarum et recitationem orationum, iterabit reverentiam ad Crucem, rursus cooperietur mitra, accipiet baculum sinistra, et a latere de altari descendet ad faldistorium. Sedebit in eo, dimittet baculum, nudabitur mitra, et exuetur planeta ac manipulo; tum reponetur ei mitra.

17. Assurget de faldistorio, redibit ad altare, et genuflectet in pulvino ante faldistorium, quod statuetur in medio suppedaneo. Interim Archidiaconus invitabit ad altare ordinandos ordinibus maioribus, qui procumbent in faciem suam super pavimentum.

18. Episcopus, in faldistorio genuflexus, ex Missali ibi posito recitabit Litanias, ut in Missali, et ab adstantibus repetentur versiculi iidem, quos recitabit Episcopus.

19. Ad ℣. *Peccatores* amovebitur ab altari pallium violaceum et apparebit alterum albi coloris, et clericus unus accendet cereos in candelabris altaris, et candelam scotulae.

20. Repetito ab adstantibus ℣. *Ut omnibus fidelibus* etc., assurget Episcopus, baculum sinistra accipiet, convertetur ad ordinandos et benedicet eos, ut in Pontificali, videlicet, *Ut hos electos* etc., et adstantes respondebunt *Te rogamus* etc.

21. Dimittet baculum, genuflectet denuo, prosequetur Litanias ad ℣. *Ut nos exaudire digneris*, usque ad integrum ℣. *Christe, exaudi nos.*

22. Completis Litaniis, assurget, et redibit ad faldistorium; quod exuetur veste violacea, et reponetur quo loco prius erat, ibique sedebit. Ordinandi de prostratione consurgent.

23. Tolletur ei annulus, deinde mitra, chirothecae, dalmatica, tunicella et stola violacea, atque induetur paramentis albi coloris, nempe, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta, cui superponetur s. Pallium cum tribus spinulis, si fuerit Archiepiscopus: postea cooperietur mitra pretiosa, reponetur ipsi annulus, et sinistra recipiet baculum pastoralem.

24. Assurget de faldistorio, veniet ante altare, dimittet baculum, nudabitur mitra, reverebitur Crucem, et Sacrum exordietur. In confessione recitabit psalmum *Iudica me, Deus* etc., et postea *Indulgentiam* etc. Tunc eius brachio sinistro imponetur manipulus.

25. Dicto *Oremus*, ascendet ad altare, recitans orationem *Aufer* etc. Osculabitur altare in medio, deinde Evangeliarium; et stans in medio altaris immediate subiunget *Kyrie, eleison*.

26. Faldistorium ponetur in medio altaris; Episcopus in eo sedebit, et ordinabit clericos prima tonsura.

27. Post ordinationem assurget, amovebitur faldistorium, recitabit *Gloria in excelsis*, detegetur imago altaris, et sonabitur campanula.

28. Recitato hymno angelico, reponetur faldistorium in medio altari, et ab Episcopo procedetur ad ordinationem successivam quatuor Ordinum minorum.

29. Post minorum ordinationem, surget, dicet *Pax vobis*, tum leget ex Missali orationem Missae *Deus, qui hanc sacratissimam noctem* etc., cui adiiciet orationem *Exaudi, quaesumus, Domine* etc., pro ordinandis, sub unica conclusione.

30. Recitatis orationibus praedictis, iterum sedebit in faldistorio, posito in medio altaris, et ordinabit Subdiaconos. Omittetur recitatio Litaniarum, quae recitatae sunt post prophetias.

31. Subdiaconis ordinatis, redibit ad Missale, et leget epistolam, post quam rursus sedebit in faldistorio, et ordinabit Diaconos.

32. Peracta Diaconorum ordinatione, redibit ad Missale, recitabit tribus vicibus *Alleluia*: vocem aliquantulum attollens singulis vicibus, eodemque vocis tono respondebitur illi ab adstantibus. Postea leget tractum, exclusive ad ultimum versiculum.

33. Rursus veniet ad faldistorium, in quo sedebit, et ordinabit Presbyteros. Post eorum ordinationem, redibit ad Missale, et leget ultimum versum tractus, idest *Quoniam confirmata est* etc.

34. Dicet deinceps *Munda cor meum* etc., leget evangelium, omittet *Credo*, dicet *Dominus vobiscum*, et subiunget *Oremus* sine versiculo offertorii, quia non dicitur in Missa huius diei.

35. Sedebit faldistorio in medio suppedaneo, cooperietur mitra pretiosa, excipiet oblationem candelae ab ordinatis, dimittet annulum et chirothecas, lavabit manus, reponetur ipsi annulus, et tolletur mitra, assurget, convertetur ad altare, et Missam cum novis Presbyteris celebrabit.

36. In Missa huius diei omittitur *Agnus Dei*, nec pax donatur. S. Eucharistiam Episcopus ministrabit ordinatis, et

postquam sumpserit ablutionem, iterum coopertus mitra pretiosa lavabit manus.

37. Dimissa, deinde mitra, stans in latere epistolae, recitabit ℟. *Iam non dicam vos servos* etc., et ordinationem Presbyterorum absolvet.

38. Post haec redibit ad Missale, et cum suis assistentibus recitabit ant. *Alleluia* etc., psalmum *Laudate Dominum, omnes gentes* etc., repetet antiphonam praedictam: tum subiunget antiphonam alteram *Vespere autem Sabbati* cum *Magnificat*, et repetet antiphonam.

39. Veniet ad medium altaris, dicet *Dominus vobiscum* deinde Postcommunionem ad Missale, ac reversus ad medium altaris, dicet *Dominus vobiscum* et *Ite, missa est, alleluia, alleluia*.

40. Coopertus deinde mitra pretiosa, benedictionem impertietur: si fuerit Archiepiscopus, non utetur mitra, et cappellanus sustinebit ei Crucem archiepiscopalem.

41. Sedebit faldistorio in medio suppedaneo altaris, coopertus mitra, et ordinatos ultima vice admonebit.

42. Nudabitur mitra, assurget, convertetur ad altare, et recitabit evangelium S. Ioannis. Si tamen fuerit Archiepiscopus, antequam incipiat evangelium, dimittet s. Pallium.

43. Mitra coopertus, et baculum sinistra sustinens, redibit ad faldistorium, quod collocatum erit ante gradus altaris, in latere epistolae, et facta debita ad altaris Crucem reverentia, sedebit in faldistorio, ubi sacris vestibus exuetur.

44. Ordinati de sacello discedent, et sacras vestes alio loco dimittent.

45. Episcopo, sacris indumentis dimissis, reponetur mozzeta, et a cubiculario detrahentur sandalia et caligae, ac reponentur calceamenta usualia, dum recitabit psamos et preces in gratiarum actionem: antiphonae autem *Trium puerorum* adiiciet *Alleluia*.

46. Tum redibit ante altare, et genuflexus in pulvino posito in medio gradu infimo altaris, brevi tempore orabit. Postremo, assurgens et salutans Crucem, recedet in diaetam suam.

CAPUT XVII.

De paschate ac de tempore paschali

Articulus I.

De peculiaribus ritibus temporis paschalis.

1. Paschatis solemnitas est inter omnes solemnitates primaria, a S. Gregorio appellata « nobilitas anni, mensium lux, alma dierum, horarum splendor ».

2. Quapropter ecclesia, altaria, chorus exornentur nobiliter, ut in praecipius solemnitatibus, exceptis porticu et fronte.

3. Matutinum cum Laudibus cantabitur solemniter ab Episcopo vel a digniore cleri, cuius munus est supplere in diebus designatis ad officia pontificalia. Aequum etiam esset, ut cantaretur Matutinum ad auroram, in commemorationem Resurrectionis Christi, qui illa hora resurrexit: consuetudo ista servabitur in iis cathedralibus, in quibus vigebit.

4. Episcopus autem post horam Tertiam celebrabit solemniter Missa pontificalem, et post Missam solemnem, ab ipso cantatam, impertietur Benedictionem papalem.

5. Vesperas cantabit Episcopus solemniter cum clero parato, ritu prescripto pro Vesperis primis, quum postridie cantaturus est Missam.

6. Antiphona *Haec dies*, sive ad Vesperas, sive ad Laudes, a Subdiacono vel ab alio, ad quem spectat, praecinetur Episcopo, qui dimissa mitra, assurget, intonabit illam et perstabit dum cantabitur ipsa, quae in Officio horum dierum locum obtinet capituli et hymni.

7. Si qua de gravi causa nequiret Episcopus cantare Missam, non omittet tamen assistere Missae solemni paratus pluviali: hoc autem casu non impertietur Benedictionem papalem, et ante Missam solemnem fiet aspersio Aquae benedictae, ritu praescripto in appendice ad cap. VIII, lib. V, art. I, utendo hac die Aqua pridie benedicta in fonte baptismali, et ad hunc finem extracta ante sacrorum Oleorum infusionem.

8. In duobus subsequentibus festis, Episcopus assistet Missae solemni paratus pluviali.

9. Cereus paschalis accendetur quomodo innutum est cap. VI, art. XVII, lib. II, n. 10.

10. Ritus processionum in maioribus minoribusque Litaniis, quae semper incidunt in tempus paschale, descriptus est duobus separatis articulis, capitulo sequenti. Conveniens autem esset, ut Episcopus celebraret illam Litaniarum maiorum, et assisteret primae Litaniarum minorum.

Articulus II.

De Benedictione solemni Summi Pontificis nomine ab Episcopo impertienda.

1. Clemens XIII Pontifex Maximus, Constitutione *Inexhaustum Indulgentiarum thesaurum*, edita die tertia Septembris an. 1762, facultates omnes donandi Benedictionem nomine Summi Pontificis, a semet et a praedecessoribus suis concessas Episcopis aliisque ecclesiasticis Superioribus revocavit, atque decrevit, ut Patriarchae, Archiepiscopi et Episcopi bis in annum, videlicet in die Resurrectionis Dominicae, et in altera tantum solemnitate, ad libitum eorum, postquam Missam solemnem ritu pontificali celebraverint, et Abbates qui iurisdictione gaudent in territorio separato, in uno ex diebus statutis ad exercitium Pontificalium, impertiantur Benedictionem solemnem, cum concessione Indulgentiae plenariae, nomine Summi Pontificis. Quam tamen facultatem petere debent quando electi sunt ad Ecclesiam, ipsorum curae commissam.

2. Ad hunc ritum persolvendum necesse est, ut animadvertatur ad ea, quae sequuntur:

3. Breve pontificium, quo conceditur Episcopo facultas antedicta, iubebitur transcribi in bina exemplaria, quorum alterum erit latinum, eisdem verbis ac Breve, alterum erit Brevis eiusdem in vulgare idioma fidelis versio (1). Formula

(1) Iuxta hodiernum Romanae Curiae morem, unicum Breve, quod datur ad petitionem Episcoporum, durante pontificali munere in respectiva dioecesi valiturum, continet etiam facultatem de qua hoc loco sermo est; hinc, potius quam totius Brevis transcriptio hodie tantum necessarium est relativum Benedictioni transumptum.

etiam concessionis Indulgentiae scribetur in pagellis duabus, latino sermone in una, vulgari in altera.

4. Praeterea super abacum praeparabitur liber maior cum formula Benedictionis (1).

5. Curae erit Parochis id notum reddere populo, eumque monere quod ad lucrandam Indulgentiam requiritur confessio et communio. Sic etiam necesse est ipsum monere, ne discedat de ecclesia nisi post Benedictionem supradictam, quae distinguitur a Benedictione Missae solemnis.

6. Deligentur ecclesiastici duo, voce sonora praediti, qui superpelliceo induti, prope ingressum presbyterii, conversi ad populum, elata ac distincta voce Breve pontificium legant, prius latino, postea vulgari idiomate.

7. Itaque, completa Missa solemni, Episcopus redibit in thronum, et in ipso sedebit. Si fuerit Archiepiscopus, non dimittet s. Pallium ad altare, sed retinebit illud propter ritum peragendum. In throno Subdiaconus exuet ei manipulum, deinde Ministri revertentur ad scamnun suum prope altare, in latus epistolae; Presbyter assistens se recipiet ad stallum suum in chorum, restantibus cum Episcopo Diaconis assistentibus tantummodo.

8. Sedente in throno Episcopo, ascendet illuc clericus afferens chirothecas, quae reponentur ei a praedictis Diaconis, annulus autem imponetur super chirothecam dexteram in digito annulari.

9. Duo supra nominati ecclesiastici, cum debitis genuflexionibus, accedent ad ingressum seu cancellos presbyterii, et aliquantulum conversi ad populum, primus ipsorum leget Breve pontificium latinum, ante illius versionem in vernaculum sermonem, et completa lectione eius, redibunt ad locum suum.

10. In promptu erunt pagellae cum formula Indulgentiae, ut supra.

11. Post praedictam lectionem Brevis pontificii, Diaconus secundus tollet mitram Episcopo, qui assurget, et ex libro a cappellano sustento leget formulam Benedictionis, ut infra.

(1) In Pontificali Romano, edito Romae anno 1848, volum. quarto, exstat appendix, in qua continetur Absolutio donanda post homiliam, et ritus Benedictionis pontificalis in usum Episcoporum. A. — Invenitur etiam in recentioribus editionibus Canonis Pontificalis.

12. Assurgente Episcopo, Canonici assurgent, et Praesules, siqui aderunt: ceteri omnes adstantes in genua procumbent.

13. Formula autem, quam leget Episcopus, iunctis manibus, sequens est:

Precibus et meritis beatae Mariae semper Virginis, beati Michaelis Archangeli, beati Ioannis Baptistae, et Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli, et omnium Sanctorum: misereatur vestri omnipotens Deus, et dimissis omnibus peccatis vestris, perducat vos Iesus Christus ad vitam aeternam. ℟. *Amen.*

Indulgentiam, absolutionem et remissionem omnium peccatorum vestrorum, spatium verae et fructuosae poenitentiae, cor semper poenitens et emendationem vitae, perseverantiam in bonis operibus tribuat vobis omnipotens et misericors Dominus. ℟. *Amen.*

14. Diaconus primus mitram reponet Episcopo, qui manus et oculos elevans ad coelum, dicet: *Et Benedictio Dei omnipotentis;* acceptoque sinistra baculo, prosequentur: *Pa✠tris, et Fi✠lii, et Spiritus✠Sancti descendat super vos et maneat semper.* ℟. *Amen.*

15. In Benedictionis actu sonabitur omnibus ecclesiae campanis.

16. Si Ordinarius fuerit Archiepiscopus, Crux a Subdiacono afferetur ante thronum, et Benedictionem impertietur mitra dimissa, reverentiam conficiens ad Crucem archiepiscopalem, antequam dicat *Patris* etc.

17. Benedictione largita, dimittet baculum, sedebit mitram gestans capite, et omnes illi, qui genua flexerant, consurgent.

18. Duo supradicti ecclesiastici, qui legerint Breve, vel duo Diaconi assistentes, unus post alium publicabunt formulam Indulgentiae, primus latino idiomate, alter vernaculo seu vulgari. Formula autem sequens est:

Attentis facultatibus a sanctissimo in Christo Patre et Domino nostro, Domino N. divina providentia Papa N., in enuntiatis litteris expressis, datis reverendissimo Domino N., Dei et apostolicae Sedis gratia huius sanctae N. Ecclesiae Antistiti, eadem Dominatio sua reverendissima, Summi Pontificis nomine, dat et concedit omnibus hic praesentibus, poenitentibus et confessis, ac sacra communione refectis, Indulgentiam plenariam in forma Ecclesiae consueta. Rogate igitur Deum pro felici statu sanctissimi Domini nostri Pa-

pae, Dominationis suae reverendissimae et sanctae Matris Ecclesiae.

19. Notanda est variatio, quae in formulam Indulgentiarum incidere posset. Etiam si facultas Episcopo concessa fuisset a Summo Pontifice praedefuncto, dicetur in formula: « Attentis facultatibus a sanctae memoriae N. Papa N. in enunciatis litteris etc. ». Si Episcopus erit Cardinalis, dicetur: « eminentissimo ac reverendissimo Domino N., tituli S. N., sanctae romanae Ecclesiae Presbytero Cardinali N., Dei et apostolicae Sedis gratia etc. ». Sin autem fuerit Cardinalis Episcopus suburbicarius, variabitur formula: « eminentissimo et reverendissimo Domino N., miseratione divina huius sanctae ecclesiae N. Episcopo, sanctae romanae Ecclesiae Cardinali N., eadem Dominatio etc. ». Sic etiam in utroque casu titulus eminentissimi deinceps addetur reverendissimo.

20. Post Benedictionem, recedent de throno duo cappellani a libro et scotula, ac redibunt eo duo sacri Ministri, sequentibus clericis, recepturis sacra indumenta Episcopi, qui vestes sacras dimittet, ut in aliis Officiis pontificalibus.

CAPUT XVIII.

DE PROCESSIONE LITANIARUM MAIORUM ET MINORUM

Articulus I.

De processione Litaniarum maiorum ab Episcopo celebranda.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

1. In sacristia ecclesiae illius, in qua fiet collecta, seu conventus cleri, praeparabitur in medio faldistorium cum tegumento violaceo, collocatum super exiguo tapeto.

2. In altari eiusdem sacristiae, si aderit, secus in abaco distincto, alba tobalea cooperto, disponentur paramenta episcopalia, quae sunt formale simplex, pluviale cum stola violacea, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo coloris violacei. A latere abaci, sive altaris, ponetur mitra auriphrygiata, et prope abacum baculus pastoralis.

3. In eadem sacristia praeparentur paramenta coloris violacei pro Canonicis cathedralis, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Presbyteris, dalmaticae pro Diaconis, tunicellae pro Subdiaconis, et singulis paramentis suus erit amictus. Paramenta Diaconorum assistentium aderunt praeparata una cum ceteris.

4. Eodem in loco, super alia mensa, praeparabitur tunicella coloris violacei, cingulum, alba et amictus pro Subdiacono Crucem gestaturo, quatuor pluvialia pro cappellanis a mitra, baculo, libro et scotula: candelabra duo cum candelis pro acolythis: scotula: Rituale maioris formae in usum Episcopi, cum veste violacea: vasculum Aquae sanctae cum aspersorio.

5. Prope eandem mensam aderit in promptu Crux processionalis.

6. In altari maiore, ornato sex candelabris, cum cereis albis et Cruce, pallio violaceo ac tapeto, praeparabitur medio presbyterio faldistorium cum pulvinis violaceis in usum Episcopi.

7. Item in presbyterio disponentur scamna, contecta panno violaceo, ibique locum sument Canonici paramentis induti.

8. Ante altare SS. Sacramenti genuflexorium cum strato et pulvinis pro Episcopo.

9. Sin autem collecta fieret in cathedrali, Episcopus, parabitur in throno, qui convestitus erit tegumentis violaceis; quare paramenta episcopalia disponentur super altare, canonicalia autem in subselliis chori, ut in Vesperis pontificalibus assolet.

10. In eadem ecclesia praeparentur Cruces Regularium et insignia Confraternitatum, si processioni intervenient. Item aptabitur locus aliquis, quo decenter convenire possit clerus, et induere superpelliceum et alia insignia, quorum usu gaudebit.

11. In quibus ecclesiis statio fiet, altare primarium ornandum est sex candelabris cum cereis et Cruce, pallio coloris violacei ac tapeto. Ante altare autem statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, in quo genuflectet Episcopus, et defectu faldistorii exiguum genuflexorium cum pulvinis et strato violacei coloris. Poterunt etiam praeparari scamna contecta pannis violaceis pro Canonicis paratis, praesertim si apud altare deesset balaustrium. In sacristia habebitur in promptu vasculum Aquae sanctae cum aspersorio, superpelliceum pro Superiore Ecclesiae, et alterum pro clerico, saltem uno, qui vasculum ei sustinebit.

12. In altera autem ecclesia, in qua finis processionis fiet, in promptu erunt omnia ea, quae opus sunt ad Missam solemnem, praesente Episcopo celebrandam, ut cap. VIII, art. I, § 2. libri V, modo non esset commodius Missam cantare in cathedrali: hoc enim casu, peracta processione, Episcopus cum Capitulo redibit ad cathedralem ad Missam cantandam, ut infra.

§ 2. *In functione.*

13. Hora praestituta, clerus, tum saecularis, tum regularis, congregabitur in ecclesiam designatam ad collectam; clerus autem saecularis induet insignia propria. Canonici cathedralis, Episcopum excipiendi causa, induent habitum choralem.

14. Cum parum aberit, ut adveniat Episcopus, accendentur cerei in altari maiore et in altari SS. Sacramenti. Superior ecclesiae induet superpelliceum, si fuerit Presbyter saecularis vel clericus regularis, secus retinebit habitum religionis suae.

Prope ipsum adstabit clericus cum vasculo Aquae sanctae et cum aspersorio.

15. Interea se parabunt in sacristia quatuor cappellani a mitra etc., assumentes pluviale, et parabitur etiam Subdiaconus gestaturus Crucem.

16. Cum perventurus erit Episcopus, sonabitur campanis festivo more, quamvis ecclesia exempta esset a iurisdictione episcopali, et Canonici cathedralis ac Superior ecclesiae cum suo clero procedent obviam Episcopo ipsi, ad portam ecclesiae principalem.

17. Episcopus in limine ecclesiae dimittet mozzetam, et assumet cappam. Superior ecclesiae, osculans manum eius, porriget ipsi aspersorium, et Episcopus aspersorio accepto signabit se ipsum, atque asperget adstantes, ut cap. IV libri V.

18. Procedet Episcopus ad adorandum SS. Sacramentum, deinde transibit in sacristiam.

19. Si capax non esset sacristia, praeparabitur, faldistorium in latere epistolae altaris maioris ante gradus: super altare autem disponentur paramenta Episcopi, qui poterit ibi parari.

20. Ingressus in sacristiam, Episcopus procedet ad faldistorium, et sedebit: Canonici immediate dimittent habitus chorales, et supra rochetum vel superpelliceum induent amictum et paramentum respondens ordini, cui erunt addicti.

21. Si in ecclesia, ubi processionis fiet finis, cantabitur Missa, assistente Episcopo et Capitulo, designabitur aliquis, qui transferat illuc habitus chorales Canonicorum.

22. Diaconi assistentes parati venient ad assistendum Episcopo ad latera faldistorii, et interea paramenta episcopalia distribuentur clericis, qui unus post alium facient debitam genuflexionem, et paramenta ministrabunt Diaconis assistentibus.

23. Canonici circulum efficient ante Episcopum, cum parabitur.

24. Episcopus assurget, dimittet cappam, et a cubiculario expedietur syrma vestis eius.

25. Statim ac ingressus erit in ecclesiam Episcopus, duo tresve clerici ad hoc delecti simul cum Caeremoniario in ordinem disponent processionem, praesertim si ea constabit ex pluribus collegiis seu corporibus, ac si aderunt Confraternitates laicales, poterunt illas statim ordinare in processionem.

26. Clerus saecularis locum sumet apud altare, Regulares consistent post clerum saecularem. Confraternitates vel in ordinem processionis disponentur, ut supra innutum est, vel si

limitatus esset earum numerus, poterunt disponi post Regulares, quum primae debeant exire de ecclesia.

27. Diaconi duo assistentes parabunt Episcopum amictu alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui a primo Diacono assistente superponetur formale simplex. Deinde idem Diaconus mitram imponet Episcopo, qui sinistra accipiet baculum pastoralem.

28. Quando Episcopus induetur pluviali, acolythi accipient candelabra, ardentibus candelis, Subdiaconus Crucem, et sistent se ante Episcopum, sed aliquanto distantes ab ipso.

29. Postquam Episcopus baculum sinistra sumpserit, assurget, et Crucem processionalem salutabit.

30. Subdiaconus cum Cruce, medius inter acolythos cum candelabris, procedent ad altare maius, et post Crucem clerus, ultimo loco Episcopus, sequentibus cappellanis, ut infra. Si Celebrans esset Archiepiscopus, deferetur Crux ante Canonicos paratos.

31. Episcopus, e sacristia incedens ad altare maius, dextera benedicet populum et clerum, praeteriens ante ipsos.

32. Crux, quum ad altare maius pervenerit, consistet a latere evangelii, Canonici, paramentis induti, apud scamna praeparata, stantibus Dignitatibus, et post ipsos Canonicis Presbyteris in latere evangelii, prope altare seu propius Episcopo, Diaconis autem in latere epistolae, et post eos Subdiaconis, ordine praedicto.

33. Ante altare maius postquam venerit Episcopus dimittet baculum, et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

34. Genua flectet in faldistorio, Diaconis assistentibus fimbrias pluvialis eius distendentibus, ibique brevi tempore orabit.

35. Quum Episcopus in genua procumbet, etiam procumbent omnes illi, qui aderunt.

36. Post brevem orationem assurget Episcopus, et cum ipso omnes ii qui genuflexerant; a cantoribus autem cantu gregoriano cantabitur antiphona *Exsurge, Domine* etc., cum primo versiculo psalmi *Deus, auribus nostris* etc., cum *Gloria Patri*, deinde eodem cantu repetetur antiphona.

37. Post repetitionem antiphonae cantatae, Diaconus primus assistens mitram reponet Episcopo, qui genuflectet, et cum ipso adstantes omnes.

38. Cantores duo, genibus flexis in medio presbyterio, incipient Litanias, et clerus repetet versiculos eosdem a cantoribus praedictis cantatos.

39. Postquam ab eisdem cantatus erit ℣. *Sancta Maria, ora pro nobis*, et clerus repetiverit eundem, consurgent Episcopus et clerus, ac processio ordinabitur extra ecclesiam, ordine sequenti:

40. Anteibunt Confraternitates, si intervenient, ordine antiquitatis, qua gaudent singulae. Regularium unumquodque collegium suam habebit Crucem, distinctam a Cruce cleri saecularis, et incedent bini, capite nudato, ac Litanias cantabunt. Post regulares locum sumet Magristratus, si solebit ipse huic processioni intervenire. Post Magistratum, vel post Regulares, incedent clavigeri ecclesiae cathedralis, si aderunt, sustinentes insignia sua. Tum Subdiaconus, indutus tunicella violacea, qui gestabit Crucem processionalem medius inter acolythos deferentes candelabra, ardentibus candelis. Cantores cathedralis induti veste talari et superpelliceo, qui bireto caput cooperient in limine ecclesiae. Clerici seminarii. Parochi civitatis, bini, induti ut supra, vel aliis insignibus, si concessa eis fuerint a s. Sede. Collegiatae civitatis, quae praecedent ordine debito, sive antiquitate institutionis seu privilegio, et induent habitum, qui convenit unicuique in processionibus, notando quod si gauderent usu rocheti et cappae, non licet uti cappa in processionibus sine indulto speciali s. Sedis, sed induendum est superpelliceum supra rochetum. Mansionarii seu Beneficiarii cathedralis induti insignibus suis. Canonici Subdiaconi parati tunicella. Canonici Diaconi parati dalmatica. Canonici Presbyteri parati planeta. Dignitates paratae pluviali. Siquo in ordine dispar esset numerus, ultimo loco ordinis illius incedent terni. Episcopus mitram capite, baculum sinistra gestans, qui dextera benedicet populum, medius inter Diaconos assistentes paratos dalmaticis, qui elatas sustinebunt fimbrias pluvialis. Sequetur caudatarius indutus superpelliceo, qui sustentabit syrmam vestis episcopalis. Duo cappellani a mitra et baculo, induti pluviali. Reliqui duo cappellani a libro et scotula, induti ut supra, quorum alter deferet Rituale, adhibendum ut infra, alter scotulam. Hos sequentur familiares nobiles Episcopi. Si aderunt Praelati, processionem claudent, induti mantelleto et rocheto, si usu illorum gaudebunt.

41. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, Crux non deferetur ante clerum, sed ante Canonicos paratos, imagine Crucifixi conversa ad Archiepiscopum.

42. Si nimis Episcopum gravaret ferre sinistra baculum toto processionis itinere, poterit deferri ante ipsum a cappellano supradicto, vel ab alio, cui permittet usus. Hoc autem casu cappellanus a mitra habebit a lateribus suis reliquos duos, alterum a libro, alterum a scotula, et incedent iunctim post Episcopum.

43. Egrediente de ecclesia processione, sonabunt campanae festivo more, et aequum esset, ut sonarent illae quoque ecclesiarum ceterarum, prope quas processio transiret.

44. Ordine supra descripto dirigetur processio versus ecclesiam, in qua finis eius fiet.

45. Si qua in ecclesia statio fieret, in processionis itinere intrabit in eam processio, vel pars aliqua illius, et clerus disponetur quo ordine traditum est cap. VI, art. XVIII, libri II, n. 50 et seqq. In ingressu ecclesiae, clerus, qui in processione incedit, caput deteget. Clerus ecclesiae illius, si aderit, excipiet extra ingressum processionem et Episcopum, cui quando erit in limine, a Superiore seu Rectore ecclesiae eiusdem porrigetur aspersorium Aqua sancta perfusum. Episcopus, deposita mitra per secundum Diaconum assistentem, aspersorio accepto, signabit seipsum, asperget Diaconos assistentes, deinde eos, qui sequentur ipsum. Post adstantium aspersionem, mitram ei reponet primus Diaconus assistens.

46. Ante altare Episcopus quum venerit, baculum dimittet, Diaconus secundus assistens tollet ei mitram, et genuflectet in faldistorio seu genuflexorio praeparato, super quo fimbriae pluvialis eius a Diaconis assistentibus extendentur.

47. Post brevem orationem, assurget Episcopus et cum ipso clerus omnis, qui genuflexerat, et a cantorum choro cantabitur antiphona de Sancto Titulari. Qui duo cantores Litanias cantabant in processione, cantabunt versiculum; Episcopus autem ex libro sibi praesentato a cappellano cantabit orationem.

48. Recitata ab Episcopo oratione, primus Diaconus assistens reponet ei mitram; tum baculum Episcopus recipiet, et ordinabitur processio, ut antea.

49. Quum processio pervenerit ad ecclesiam, in qua finis eius fiet, sonabitur festivo more campanis ecclesiae illius, et clerus disponetur eadem methodo, qua n. 26 et seqq. articuli huius.

50. Episcopus in limine ecclesiae asperget, ut supra, et procedet ad altare SS. Sacramenti; ibi dimittet baculum,

et nudatus mitra ac pileolo (1) a secundo Diacono assistente, brevi tempore orabit. Postea surgens iterabit genuflexionem, rursus cooperietur pileolo et mitra a Diacono primo, et recepto sinistra baculo, accedet ad altare maius, ibique mitra nudatus, ut supra, cantabit genuflexus preces et, stans orationes.

51. Nisi Missa ibi cantabitur. subiungetur a cantoribus antiphona de B. V., et ab Episcopo cantabitur oratio, deinde ab eisdem cantoribus altera antiphona de Sancto Titulari, et ab Episcopo oratio, post quam, ipse Episcopus, ascendens ad altare, Benedictionem populo solemnem impertietur.

52. Sin autem ibi cantabitur Missa, Episcopo assistente, Canonicus celebrans cum Ministris et Missae inservientibus recedent in sacristiam, statim ac venerint in ecclesiam, ad induenda paramenta missalia, et in promptu erunt sub finem processionis.

53. Praesto etiam erunt clerici cum canistris, recepturi sacras vestes Canonicorum, et afferent indumenta canonicalia eorum.

54. Episcopus, recitatis precibus et orationibus, iterum cooperietur mitra a primo Diacono assistente, et ascendet in thronum, ubi sedebit.

55. Diaconi duo assistentes, comitati ad thronum Episcopum, salutabunt eum, ac recedent, et in eorum locum succedent ultimi duo Canonici Diaconi.

56. Sedente in throno Episcopo, Canonici vel in sedilibus ipsis vel in sacristia dimittent sacra paramenta, et resumpto habitu chorali, redibunt in chorum. Item in sacristia pluviale dimittent quatuor cappellani a mitra, baculo, libro et scotula; Subdiaconus etiam crucifer exuet paramenta.

57. Diaconi assistentes, dimissis paramentis ac resumpto habitu canonicali, revertentur ad assistentiam, et discedent ultimi duo Diaconi, qui sacras vestes exuent et resument habitum canonicalem.

58. Exibit e sacristia Celebrans cum Ministris, et Episcopus de throno descendet ad altare, et Sacrum cum Celebrante inchoabit, ut cap. VIII, art. I, libri V.

59. In fine Missae, Episcopus impertietur Benedictionem solemnem, et Celebrans Indulgentiam publicabit.

(1) Pileolo a primo, uti de more. Sed putamus posse Episcopum, facta genuflexione in plano, detecto omnino capite, resumere pileolum, et ita orare genuflexum.

Articulus II.

De processione Litaniarum minorum celebrante vel assistente Episcopo.

1. Processiones Litaniarum minorum, seu Rogationum, celebrantur tribus diebus praecedentibus festum Ascensionis Dominicae.

2. Caeremoniale Episcoporum, cap. XXXII, lib. II, n. 7, iubet eas celebrari minori solemnitate; quare stando prescriptionibus eius, tradimus documenta quae sequuntur.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

3. In sacristia ecclesiae illius, in qua fiet collecta, praeparabitur Crux processionalis; candelabra duo cum cereis pro acolythis; paramenta coloris violacei pro Ministris et Celebrante (qui erit vel dignior Capituli vel Hebdomadarius, sive alius Canonicus, iuxta peculiares constitutiones seu consuetudines) videlicet pluviale cum stola, dalmatica cum stola, tunicella, tria cingula, tres albae, tres amictus, Rituale maioris formae cum veste violacea; vasculum Aquae sanctae cum aspersorio; superpelliceum pro Superiore ecclesiae, qui Episcopum debebit excipere, alterum pro clerico, qui sustinebit vasculum Aquae benedictae.

4. Altare maius exornabitur sex candelabris cum cereis et Cruce, pallio violacei coloris, tapeto super gradus, et ante altare statuetur faldistorium cum pulvinis violaceis, in quo genuflectet Episcopus.

5. De reliquo observabitur quod traditum est articuli praecedentis nn. 10, 11 et 12, et capitulo VI, art. XVIII, libri II.

6. In ecclesiis, ad quas diversura erit processio, et in qua finis eius fiet, res tractabitur, quemadmodum notatum est locis citatis.

§ 2. *In functione.*

7. Hora praestituta, clerus saecularis et regularis, vel pars illius, pro consuetudine peculiari cuiusque loci, congregabitur in ecclesiam, in qua fiet collecta: clerus saecularis induet superpelliceum, vel alia insignia, quae spectabunt ad ipsum.

Capitulum cathedralis exspectabit in sacristia adventum Episcopi.

8. Paullo ante quam ad ecclesiam adveniat Episcopus, Celebrans et Ministri induentur supradictis paramentis, et in promptu erunt clerici tres, qui Crucem gestabunt, mediam inter candelabra.

9. Quum ad ecclesiam perventurus erit Episcopus, Canonici cathedralis et clerus ecclesiae cum eius Superiore venient ad portam primariam ecclesiae, ipsum excepturi. Superior sub-sistet a dextra portae eiusdem, adstante a sinistris eius clerico cum vasculo Aquae sanctae et aspersorio.

10. Perveniente ad ecclesiam Episcopo, sonabitur campanis festivo more, quamvis ecclesia illa exempta esset a iurisdictione episcopali.

11. Episcopus in limine ecclesiae dimittet mozzetam, et assumet cappam, quam explicabit totaliter.

12. Superior cum osculis consuetis aspersorium porriget Episcopo, qui, aspersorio accepto, signabit seipsum, deinde asperget adstantes, postea Superiori eidem restituet aspersorium.

13. Tum, sequentibus suis eum Canonicis, procedet ad adorandum SS. Sacramentum.

14. Hoc tempore, Celebrans, medius inter Ministros suos, praecedentibus Cruce et acolythis atque altero clero, qui aderit, procedet ad altare maius, et reverentia facta ad Crucem altaris, recedet cum Ministris suis, et consistet a latere altaris ante infimum gradum in latere epistolae.

15. Crux cum acolythis consistet in latere evangelii, non e regione Celebrantis, sed aliquantulum versus ingressum presbyterii. Clerus in ordinem disponetur in presbyterio, vel extra ipsum, si capax non esset, relicto loco propiore altari pro Canonicis cathedralis.

16. Episcopus, postquam adoraverit SS. Sacramentum, procedet ad altare maius, benedicet clerum et Celebrantem, et reverentia ad Crucem facta, flectet genua in faldistorio, brevi tempore orabit, et cum ipso procumbet in genua etiam clerus universus.

17. Assurgente de oratione Episcopo, consurgent Celebrans cum Ministris et clerus.

18. Cantores cantabunt Antiphonam *Exsurge, Domine*, primum versiculum psalmi *Deus, venerunt gentes* cum *Gloria Patri*, et repetent in cantu antiphonam praedictam.

19 Antiphona repetita, omnes rursus in genua procumbent, et cantores duo a tergo Episcopi incipient Litanias usque ad totum versiculum *Sancta Maria, ora pro nobis*, quo repetito a clero, cessabunt a cantu, quem prosequentur in processione, atque ita processionis fiet initium.

20. Ordo incedendi idem erit ac in Litaniis maioribus, videlicet, confraternitates cum signis suis, clerus regularis, corpora singula cum sua Cruce, deinde Crux cleri saecularis inter acolythos, cantores induti veste talari et superpelliceo, seminarium, Parochi, collegiatae, Mansionarii seu Beneficiarii cathedralis, Canonici et Dignitates, Celebrans, medius inter Ministros. Episcopus solus cum cappa explicata, qui dextra populum benedicet, sustentante extremitatem posteriorem cappae caudatario, familiares nobiles Episcopi, ultimo loco Praelati mantelleto induti et rocheto, si utentur. Si Ordinarius esset Archiepiscopus, Crux archiepiscopalis, cum imagine Crucifixi ad Metropolitanum versa, deferetur inter acolythos cum candelabris ardentibus ante Canonicos cathedralis.

21. In quibus ecclesiis stationem faciet haec processio, peragentur quae notata sunt articulo praecedenti, et cap. VI, art. XVIII, libri II. Celebrans cantabit orationem de Sancto Titulari, perstans in latere epistolae, ut supra.

22. In ecclesia autem, in qua processio absolvetur, Celebrans, ut supra, cantabit versiculos et orationes, ac nisi Missa ibi celebrabitur, Celebrans idem cantabit orationem de B. M. et de Sancto Titulari, postquam a cantoribus cantata fuerit antiphona cum versiculis: post orationes praedictas Episcopus ad altare ascendet, et Benedictionem populo impertietur.

23. Sin autem ibi cantabitur Missa solemnis, Celebrans, post preces et orationes Litaniarum, reverentia facta ad altare et ad Episcopum, qui genuflexus in faldistorio manebit, apud abacum dimittet pluviale, induet manipulum et planetam, Ministri autem manipulos, et ipsis ad altare reversis iunctim, assurget Episcopus, et Sacrum inchoabitur, quod cantabitur ritibus praescriptis cap. VIII, art. V, libri V. In fine autem, Benedictione ab Episcopo impertita, Indulgentia a Celebrante publicabitur.

24. Si Episcopus cuperet Officium peragere in processionibus istis aut in prima ipsarum, quae magis ab aliis distinguitur, observentur quae subiicimus:

25. In sacristia praeparabitur faldistorium cum tegumento violaceo super exiguo tapeto pro Episcopo, et super altari

sacristiae, vel super abaco distincto, paramenta pro eodem, videlicet, mitra auriphrygiata cum velo utendo a cappellano, formale simplex, pluviale cum stola violacea, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo coloris violacei. Prope altare vel abacum aderit baculus pastoralis. Diaconi assistentes Episcopo non utentur dalmatica; neque enim in hac processione Canonici induere debent paramenta. Praeparabitur etiam scotula, Rituale cum veste violacea, et aspersorium cum vasculo.

26. Si ecclesia ad collectam designata esset cathedralis, Episcopus parari poterit in throno, et paramenta episcopalia disponentur super altare.

27. Si eadem ecclesia, ut supra, careret sacristia capaci, paramenta episcopalia disponentur super altare, et faldistorium in latere epistolae ante gradus altaris, ibique sedens Episcopus parabitur.

28. Quod ad reliquum functionis, tractabitur ut in Litaniis maioribus, ideoque stabitur iis, quae praescripta sunt articulo praecedenti, excepto quod respicit Canonicos cathedralis; qui sacra indumenta non assument.

29. Licebit Episcopo parato pluviali, aut cappa induto, assistere Missae, quae, processione absoluta, cantabitur.

CAPUT XIX.

De festo Ascensionis Dominicae

1. In solemnitate Ascensionis Dominicae ornabitur nobiliter altare maius, chorus, thronus et secretarium, si Missa ab Episcopo cantabitur.

2. Officium festi huius pertinet ad Episcopum, qui primas Vesperas et Missam cantabit, quo ritu superius descripsimus, in relativis locis libri V.

3. Ad Vesperas et ad Missam accendetur Cereus paschalis, qui a clerico aliquo exstinguetur statim ac a Diacono cantatum fuerit evangelium eiusdem Missae solemnis.

4. Cereus a candelabro amovebitur post Missam, et reservabitur in sacristia, rursus adhibendus in benedictione fontis baptismalis in vigilia Pentecostes.

5. Si qua causa Episcopus impediretur, quominus cantaret Missam, non omittet intonare Vesperas primas, et assistere Missae solemni paratus pluviali.

CAPUT XX.

De Vigilia Pentecostes

1. Inspiciantur quae iam notavimus nn. 2, 3 et 4, cap. VI, art. XX, libri II, de obligatione persolvendi hoc Officium.

2. Si hac die placeret Episcopo benedicere fontem et cantare Missam, observabitur quod tradituri sumus, referentes in rebus multis ea quae descripsimus in Sabbato Sancto, cuius Officio valde simile est hoc, de quo agimus.

§ 1. *De rebus praeparandis.*

In baptisterio. — 3. Praeparentur ac disponantur omnia eadem, quae descripsimus in Sabbato Sancto, cap. XVI, art. I, tituli et libri huius, a n. 3 ad 10. Hoc ipsum fiet in sacello, in quo conferetur s. Confirmatio, si quis adultus baptizabitur. Ibidem n. 11.

Ad altare SS. Sacramenti. — 4. Praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium: pallium et conopaeum sunto coloris rubri, et in altari ardebunt sex consueti cerei, saltem quando Episcopus in accessu ad ecclesiam adorabit SS. Sacramentum.

Ad altare maius. — 5. Super altari aderunt septem candelabra nobilia cum cereis albis et Cruce aequali candelabris. Non tamen ornabitur reliquiariis aut signis Sanctorum, nec vasis cum floribus inter candelabra. Pallium erit rubri coloris, cui superponetur alterum violaceum, quod tolli facile possit: gradus sternentur tapeto nobili, cui superponetur alterum coloris violacei amovendum faciliter: si hoc fieri non poterit, ponetur tapetum nobile usque ab initio functionis.

6. Thronus parabitur baldachino et lodicibus ex panno sericeo rubri coloris. In postergali et in cathedra superponentur alterae violaceae, tollendae debito tempore. Gradus cooperientur tapeto rubro et altero violaceo, tollendo ut supra. Apud thronum aderunt tria consueta scabella pro Assistentibus.

7. In medio presbyterio ante altare praeparabitur faldistorium cum pulvinis violaceis, in quo genuflectet Episcopus. Seorsum ponentur pulvini rubri coloris, substituendi violaceis.

8. Si aderunt catechumeni adulti, baptizandi, extra presbyterium ante balaustrium praeparabitur scamnum in usum eorum, et super balaustrium ipsum tobalea propter communionem.

9. In latere epistolae, loco usitato, ponetur scamnum pro Ministris, quod contegi poterit tapeto consueto, superposito altero violaceo, debito tempore amovendo.

10. Ad tribunam sive ingressum presbyterii aderunt in fanalibus intorticia aut cerei albi coloris, sex vel octo numero.

11. Super mensam altaris disponentur paramenta episcopalia, videlicet, planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella et stola rubri coloris, quae contegentur velo violaceo, ut celentur totaliter: super velum autem istud ponetur pluviale cum formali simplici, manipulus, planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella et stola violacei coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae pariter contegentur altero velo violaceo. Mitra auriphrygiata, sive ex serico auro intexto, in latere epistolae. Si fuerit Metropolitanus, non utetur hac die s. Pallio.

12. Abaci contecti albo mantili satis ampli erunt, ut continere possint res ibi disponendas, videlicet, in extremitate duo candelabra cum cereis pro acolythis: Calicem cum purificatoriis duobus, Patenam cum binis hostiis, pallam cum corporali intra bursam rubri coloris: ampullas vini et aquae in pelvicula et pateram propter praegustationem: urceum cum pelvi: mantilia duo in lance: velum humerale rubri coloris simplex et alterum violaceum pro Magistratu, si aquam Episcopi manibus ministrabit: manipulos rubri coloris pro Ministris: Canonem pontificalem: gremiale rubrum aequale paramentis: alterum violaceum, aequale paramentis: Epistolarium cum vestibus et signaculis rubris, et intra Evangelarium ponetur manipulus rubri coloris pro Episcopo: caligas et sandalia rubri coloris cum velis violaceis, ad ea deferenda, et alteris rubris ad recipienda: Missale cum veste rubra in usum Episcopi pro Missa: alterum cum veste violacea in usum Episcopi pro functione: librum prophetiarum cum veste et signaculis violaceis: Breviarium pro oratione Nonae: scotulam cum candela: mitram pretiosam: velum humerale rubrum pro Subdiacono: Pyxidem cum particulis, si neophy-

torum fiet communio: tabellam cum formula Indulgentiarum: thuribulum cum navicula: intorticia pro elevatione. Cooperientur haec omnia velo amplo coloris violacei, ne appareant apparatus sive sacra supellex rubri coloris.

13. In abaco altero disponentur paramenta pro Ministris, quae sunt dalmatica et stola rubra pro Diacono, tunicella rubra pro Subdiacono, duae planetae plicatae coloris violacei cum binis manipulis, similibus, pro eisdem Ministris.

14. Prope altare praeparabitur baculus pastoralis Episcopi. Seorsum ponetur legile nudum adhibendum in cantu prophetiarum.

15. Crux etiam processionalis imposita basi in latere evangelii: sin autem Celebrans erit Archiepiscopus, ponetur pro Cruce basis tantum. Apud abacum Cereus paschalis exstinctus, cum granis suis.

16. Disponentur in canistris paramenta tum rubri tum violacei coloris pro Canonicis, nempe pluvialia rubra et violacea pro Dignitatibus, planetae rubrae et violaceae pro Canonicis Presbyteris, dalmaticae ac tunicellae rubrae et planetae plicatae violaceae pro Canonicis Diaconis ac Subdiaconis.

In sacristia. — 17. Pluvialia violacea tria pro cappellanis eisdem, et pro altero cappellano a scotula.

18. Planeta plicata coloris violacei cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono crucifero, tunicella etiam rubra pro eodem, si Celebrans fuerit Archiepiscopus.

19. Paramenta pro Ministris, videlicet, stola violacea, bina cingula, binae albae, bini amictus.

§ 2. *De functione.*

20. Recitabitur in choro Matutinum cum Laudibus, Prima, Tertia et Sexta, ac toto tempore Officii aderit ad altare pallium albi coloris.

21. Absoluta in choro recitatione Horae sextae, exstinguentur altaris cerei, et pallium albi coloris removebitur.

22. Sonabitur campanula sacristiae ad annuntiandam clero associationem Episcopi, ut cap. IV libri V.

23. Interim in sacristia se parabunt Ministri; videlicet, Subdiaconus amictu, alba et cingulo, Diaconus autem, praeter paramenta praedicta, etiam stola violacea. Postea procedent

ad altare maius, comitantibus clericis duobus, et sedebunt in scamno praeparato.

24. Episcopus ingredietur in ecclesiam, et in eius ingressu sonabunt tantum sacra aera turris. Adorabit SS. Sacramentum, et brevi precatione facta ad altare maius, ascendet in thronum, comitatus a Diaconis assistentibus. Clerus subsellia chori occupabit.

25. In throno brevi tempore sedebit Episcopus, deinde nudabit caput, assurget, recitabit secreto *Pater noster* et *Ave, Maria*, tum elevata voce intonabit *Deus, in adiutorium* etc. pro recitatione Horae nonae. Hebdomadarius beneficiatus inchoabit hymnum, et intonabit antiphonam; in fine autem recitabit etiam capitulum. Episcopus recitabit orationem tantummodo. Acolythi deferent candelabra accensa ante thronum, et Presbyter assistens librum in orationis cantu sustinebit.

26. Dum canentur psalmi Nonae, Episcopus leget preces ad praeparationem, et Subdiaconus ritu statuto afferet ad thronum caligas et sandalia rubri coloris, quae imponentur Episcopo.

27. Post recitationem Nonae, Episcopus dimittet cappam, lavabit manus, et a Diacono cum Subdiacono parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica, chirothecis et planeta violacea.

28. Statim ac Episcopus laverit manus, intrabunt in chorum clerici cum paramentis pro Canonicis, qui, dimisso indumento chorali, induent quisque amictum cum paramento respectivo ordinis illius, cui sunt addicti; quos habitus respectivos postquam induerint, conficient circulum ante Episcopum, dum parabitur. Presbyter etiam assistens tollet annulum Episcopo eique ministrabit mantile, ut monuimus in Sabbato Sancto. Diaconi assistentes redibunt in thronum.

29. Postquam Episcopus paratus erit planeta, Diaconus imponet ei mitram, Subdiaconus manipulum. Presbyter assistens veniet in thronum, et annulum inseret digito Episcopi.

30. Duo Ministri de throno descendent, et pergent ad assumendum manipulum et planetam plicatam, tum revenient ante altare exspectantes dum illuc perveniat Episcopus.

31. Canonici, parato Episcopo, se recipient ad subsellia sua.

32. Quo tempore parabitur Episcopus, se parabunt pluviali etiam tres cappellani a mitra, baculo et libro, et revertentur in chorum ad exercendum officium suum. Subdiaconus, qui Crucem in benedictione fontis gestare debet, parabitur dum ultima prophetia canetur.

33. Quum omnia disposita fuerint, Episcopus sinistra accipiet baculum, et comitantibus Diaconis assistentibus praeeunte Presbytero assistente, sequentibus caudatario et cappellanis a mitra et baculo, descendet de throno, et clerum dextera benedicet.

34. Ante altare statim ac venerit Episcopus, recedent Presbyter assistens cum Diaconis assistentibus, et succedent Diaconus ac Subdiaconus in assistentiam Episcopi, qui baculum dimittet. Diaconus mitram tollet Episcopo, qui reverentia ante altare facta, ascendet ad ipsum cum duobus Ministris praedictis, et osculabitur illud in medio.

35. Diaconus mitram reponet Episcopo, qui descendet de altari, et Cruce salutata, ibit cum Assistentibus, redibit in thronum, sedebit, baculum dimittet, et accipiet gremiale super genua. Diaconus et Subdiaconus ad scamnum pro ipsis prope altare paratum revertentur.

36. Canentur prophetiae eodem ritu, quem descripsimus in Sabbato Sancto, cap. XVI, art. I, tituli et libri huius, a n. 114 ad 134; cantor osculabitur manum Episcopi, qui cantabit orationes post prophetias, sed omittetur *Flectamus genua*.

37. Sub finem prophetiae sextae, advertet clericus unus accendere Cereum paschalem et candelas in candelabris acolythorum.

38. Deinde Episcopus, ut ibidem, nn. 134, 135 et 136, dimittet manipulum, planetam, chirothecas, dalmaticam, tunicellam, ed induetur pluviali violaceo.

39. Accessus Episcopi ad baptisterium, benedictio fontis, Baptisma et reditus ad altare tractabitur prorsus ut loco saepius citato, n. 137 et seqq. Notandum, quod hac die non adsunt ordinandi, et quod oratio, recitanda extra ingressum baptisterii, est propria huius diei.

40. Sacrista cum inservientibus suis advertet ut tollat apparatus et reliqua omnia coloris violacei, et relinquat apparatus rubri coloris, statim ac de presbyterio discesserit Episcopus, iturus ad benedictionem fontis.

41. In reditu ad altare, qui clericus gestabit Cereum, non imponet illum in candelabrum, sed recta ex altari perget in sacristiam, ibique deponet Cereum, qui exstinguetur et reponetur, anno postero adhibendus.

42. Litaniae cantantur ut in Sabbato Sancto, cum animadversionibus ibi notatis: paramenta Canonicorum et Episcopi sunto rubri coloris. Quum non habeatur ordinatio, cantores prosequentur cantare Litanias, etiam post ℣. *Ut omnibus fidelibus defunctis* etc. (1).

43. In Missa servabitur ritus praescriptus in Missis pontificalibus: non cantabitur a cantoribus, nec recitabitur ab Episcopo, introitus, siquidem prophetiae et Litaniae locum obtinent introitus.

44. Ad cantum *Kyrie* non sonabitur organis, et cantabitur cantu gregoriano in tono feriali.

45. Ad intonationem hymni *Gloria in excelsis* sonabitur organis et campanis.

46. Post epistolam, *Alleluia* Episcopo non annunciabitur.

47. In cantu evangelii non deferentur ab acolythis candelabra.

48. De reliquo serventur ritus in Missis pontificalibus descripti.

49. Sin Episcopo placeret assistere Officio et Missae solemni, stabitur iis, quae superius tradita sunt, cap. XVI, art. III huiusce tituli ac libri, cum exceptionibus praesenti capitulo notatis.

---

(1) Quoad cantum Litaniarum, vide adnotationem subiectam n. 92, cap. VI, art. XVI, libri II. A.

CAPUT XXI.

De solemnitate Pentecostes

1. Solemnitas haec est ex primariis, et officium est Episcopi cantare Vesperas et Missam, in cuius celebratione ritus sunt iidem quos in huiusmodi functionibus descripsimus.

2. In Vesperis, ad intonationem hymni *Veni, creator Spiritus*, omnes in genua procumbent, Episcopus autem, post intonationem, genuflectet in pulvino posito super gradulo cathedrae.

3. Ad cantum Tertiae, Episcopus intonabit hymnum *Veni, creator Spiritus*, genuflectens in throno, vel si sedes capax non erit, in faldistorio posito ante thronum ipsum.

4. In Missa, postquam Subdiaconus osculatus erit manum Episcopi, secundus Diaconus assistens tollet mitram Episcopo, et cantores immediate incipient cantum ℣. *Veni, sancte Spiritus, reple* etc. Episcopus genuflectet super pulvinum positum in gradulo cathedrae, et ceteri omnes loco quisque suo. Deinde assurget, reponetur ei mitra et gremiale, ac leget epistolam et reliqua, ut in aliis Missis.

5. Ad intonationem hymni et ad cantum versiculi supra innuti, Episcopus genuflexus erit, capite nudato pileolo, qui reponetur ei quando assurget de genuflexione.

6. Duobus subsequentibus festis, Episcopus assistet Missae solemni paratus pluviali. Advertent clerici ut statuant faldistorium ante altare, dum Subdiaconus ad thronum ascendet, osculaturus manum Episcopi. Profecto autem de throno Subdiacono, Episcopus descendet ad faldistorium, dimittet baculum, et nudatus mitra genuflectet ad cantum ℣. *Veni, Sancte Spiritus* etc. Cantores advertent ut hoc fiat accurate. Episcopus redibit in thronum post cantum praedicti versiculi, et leget epistolam etc., ut in aliis Missis.

7. Si Episcopus nequiret cantare Missam, intonabit saltem Vesperas primas, et assistet Missae solemni, ut superius monuimus in festo Ascensionis.

CAPUT XXII.

De festo SS. Trinitatis

Quod ad celebrationem huiusce festi, nihil notandum occurrit. Episcopus poterit assistere Missae solemni paratus pluviali.

CAPUT XXIII.

De solemnitate Ss. Corporis Christi

Articulus I.

De ritibus in solemnitate Ss. Corporis Christi et per octavam servandis.

1. Officium solemnitatis huius peragere spectat ad Episcopum, qui si legitime impediretur, pertinet eam persolvere ad primam Capituli Dignitatem.

2. Solemnitas ista recensetur inter dies festos primarios, gaudet speciali ritu processionis in ipso die festo, et expositionis SS. Sacramenti eodem die festo et per totam octavam (1).

3. Primae Vesperae ab Episcopo cantandae sunt, et in eis deberet clerus sacra paramenta induere, ut induit postridie mane in processione. Saltem non omittet Episcopus primas Vesperas praedictas intonare, ritu praescripto cap. VII libri V. Nisi postridie mane celebrabit Missam lectam, ut in Caeremoniali Episcoporum, lib. II, cap. XXXIII, n. 31, ideoque assistet Missae solemni a prima Dignitate cantatae, debebit in assistentia illa uti pluviali.

4. De methodo processionis agemus articulo sequenti, sectantes hac in re ordinem Caeremonialis Episcoporum, quod in capitulo distincto tractat de processione ista.

5. Vesperas secundas celebrabit prima Dignitas, ritu descripto cap. III, art. I, libri II.

---

(1) Ex decreto S. R. C., 24 Iulii 1911, Dominica infra octavam Ss. Corporis Christi, in ecclesiis cathedralibus et collegiatis, unica Missa solemnis cani potest ut in festo, cum *Gloria*, unica oratione, sequentia, *Credo*, et evangelio S. Ioannis in fine. Hac vero Dominica peragenda est solemnis processio cum Sanctissimo, praescripta in Caerem. Epp., lib. II, cap. XXXIII. — Ex litteris S. C. Concilii, diei 3 Maii 1912, ad III, « conceditur ut festum SS. Corporis Christi ubi sacrorum Antistites ita in Domino expedire censuerint, etsi praecepto non obstrictum, celebrari possit cum solemni processione ac pompa, prout antea, feria V post Dominicam SS. Trinitatis ».

6. Quod spectat ad expositionem toto octavae tempore, delegamus lectorem ad ea quae tradita sunt capitibus IV, art. I, et VI, art. XXIII, § 1, libri II. Etiam quoad processionem repositionis peragendam vespere octavae post Officium, confer insuper § 2 articuli et libri eiusdem.

7. Si placeret Episcopo in processione octavi diei gestare SS. Sacramentum, non parabitur clerus, sed tantum Diaconus et Subdiaconus, qui assistent Episcopo. Quamobrem poterunt adoptari instructiones quae tradentur cap. I et II, tit. II huiusce libri, in Oratione quadraginta horarum et in processione Dominicae tertiae cuiusque mensis.

Articulus II.

De solemni Corporis Christi processione ab Episcopo in sua cathedrali celebranda.

1. Omittimus animadversiones iam notatas capite VI, articulo XXIII, § 2, libri II, circa dispositiones in antecessum processionis sumendas.

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

2. Ecclesia cathedralis parabitur festivo more, ut in festis primariis.

3. Altare maius ornabitur sex candelabris nobilibus cum cereis et Cruce, pallio albi coloris ac tapeto super gradibus.

4. Si super ipso altari exponendum esset in hac octava SS. Sacramentum, disponentur etiam alia candelabra cum candelis, numero legibus synodalibus praescripto, et maiori quoque numero, si placebit; aderit baldachinum seu thronus, in quo exponetur SS. Sacramentum, et in plano, ubi collocabitur Ostensorium, ponetur corporale, vel palla, magnitudinis sufficientis; item ciborium seu tabernaculum, in quo condendum erit SS. Sacramentum, ibique etiam aderit palla, ut supra. Si altare versum esset ad populum, et suum iam haberet tabernaculum factum e marmore vel alia materia, non ponetur thronus ad exponendum SS. Sacramentum, sed satis erit praeparare basim in qua collocabitur Ostensorium.

5. Si Episcopus Missam lectam celebrabit ante processionem, praeparabitur quidquid opus est ad Missam istam, ut capite V libri V. Quod si assistet Missae solemni, quae cantanda

est a prima Dignitate Capituli, praeparentur quae praescripta sunt cap. VIII, art. I, libri eiusdem.

6. Super abacum autem, praeter omnia ea quae utroque casu opus sunt, et notata exstant relativis capitulis supra citatis, praeparabitur intorticium unum ornatu distinctum pro Episcopo, quod gestabitur ab uno ex eius cappellanis; octo intorticia adhibenda in elevatione, ut infra; Ostensorium albo velo contectum, quod esse debet leve nec valde magnum; capsula argentea cum operculo, quae continebit hostiam consecrandam, iam aptatam in lunula, gestandam in processionem; velum humerale nobile utendum ab Episcopo in processione; duo thuribula cum naviculis pro eadem processione; liber cum veste albi coloris, in quo exstet oratio dicenda post processionem; tabella cum formula Indulgentiarum; velum albi coloris ad contegendum SS. Sacramentum post processionem, si deerit ciborium; taenia albi coloris vel chordula sericea alba, si opus erit, imponenda collo Episcopi, qua sustentabit Ostensorium; pulvinus albi coloris, super infimum gradum altaris ponendus, in quo genuflectet Episcopus; quod si Missam lectam Episcopus celebrabit, praeparabitur etiam pluviale album cum formali pretioso, mitra pretiosa, altera stola albi coloris, et prope abacum baculus pastoralis.

7. Apud abacum vel prope altare aderit Crux hastilis, in processionem gestanda, nisi Celebrans fuerit Archiepiscopus.

8. Ante altare praeparabitur faldistorium cum pulvinis albi coloris, in quo genuflectet Episcopus ante Missam, sive eam celebret sive assistat.

9. In sacristia disponentur paramenta albi coloris pro Canonicis, videlicet, pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis Presbyteris, dalmaticae pro Canonicis Diaconis, tunicellae pro Canonicis Subdiaconis, et singulis paramentis suus erit amictus. Aderunt pluvialia quatuor pro cappellanis a mitra, a baculo, a libro et a scotula, tunicella cum cingulo, alba et amictu pro Subdiacono, qui gestabit Crucem, et pluvialia octo pro Beneficiariis seu Mansionariis, hastas baldachini delaturis.

10. Prope parietem proximum altari maiori, praeparabitur baldachinum nobile, portatile, hastile, et deligentur clerici duo, qui curam eius gerant. Prope baldachinum, vel etiam in presbyterio in promptu erunt quatuor laternae maiores, hastiles, cum candelis, gestandae in processionem.

11. Ad altare SS. Sacramenti praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium.

12. In sacristia aderunt in promptu intorticia distribuenda Canonicis et Magistratui, gestanda in processionem, et candelae vel etiam intorticia pro reliquo clero saeculari, et candelae pro clero regulari et confraternitatibus; deligentur autem quatuor vel sex clerici, qui distribuant illa, et recolligant etiam post processionem.

13. Si processio stationem faciet in altera ecclesia, sive in aliquo altari erecto in itinere, praeparabitur ibi, praeter ea quae notata sunt cap. VI, art. XXIII, § 3, libri II, etiam pulvinus albi coloris pro Episcopo genuflexuro, et scamna parata tapeto pro Canonicis paratis.

14. Secundum iter, vel saltem intra ecclesiam spargentur herbae virides, odorae. Curabitur, ut viae, qua incedet processio, tentoriis defendantur a sole, et muri domorum ornentur paratibus, aulaeis et ornamentis functioni alludentibus, non vero profanis.

§ 2. *De functione.*

15. Pridie, Episcopus cantabit Vesperas, ut superius innuimus.

16. Post Vesperas recitabitur Completorium, deinde cantabitur aut recitabitur (pro consuetudine cuiusque ecclesiae) Matutinum cum Laudibus sequentis diei.

17. Postridie mane recitantor aut cantantor mature Horae minores, et post illas, signo dato campanula sacristiae, associabitur Episcopus a Canonicis et clero, ut cap. IV libri V.

18. Episcopus, SS. Sacramento in suo altari adorato, procedet ad altare maius, et celebrabit Missam lectam, vel assistet Missae solemni a prima Dignitate celebratae, ut innutum est superius.

19. Curandum, ut initio Missae praesto sint in ecclesia, aut in platea, nisi ecclesia sufficerit, clerus regularis et saecularis atque confraternitates, quae processioni intervenient.

20. Congregatis in ecclesiam clero et confraternitatibus, candelae singulis individuis distribuentur a clericis superius nominatis.

21. Initio Missae ab Episcopo lectae, vel circa *Sanctus* Missae solemnis, in ordinem dirigetur processio, et fiet ipsius initium.

22. Porro, quod ad tempus inchoandae processionis, nulla potest assignari certa lex, quum hoc dependeat a maiori, minorive numero collegiorum et individuorum, quibus constabit. Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. XXXIII, n. 16, tradit regulam sequendam, eaque est: « elevato SS. Sacramento, vel etiam ante, si opus fuerit ».

23. Si qua controversia inter aliqua corpora seu collegia de praecedentia oriretur, stabitur iis, quae tradita sunt de processione Litaniarum maiorum, lib. II, cap. VI, art. XVIII, n. 8.

24. Omnes illi qui in processionem incedent, ibunt capite nudato, quamvis usu etiam mitrae gauderent. Qui dextrorsum incedent, intorticium aut candelam dextera sustinebunt, qui sinistrorsum, sinistra.

25. Super ordine, quo deferendum sit baldachinum, vide quae tradita sunt cap. VI, art. XXIII, libri II, nn. 67 et 68.

26. Ordo praecedentiae, in processione servandus, erit sequens:

27. Signum seu vexillum albi coloris cum stemmate SS. Sacramenti praeibit, a clerico sustentum. Famuli Magistratus et Episcopi, bini, induti nobilibus vestimentis familiaribus et cum intorticiis ardentibus, si talis usus vigebit. Item servabitur usus, si receptus esset, ut ceterae familiae distinctae mitterent domesticos suos cum vestimento familiari et cum intorticio; notandum tamen, quod locus penultimus obtinendus est a famulis Magistratus, ultimus a famulis Episcopi.

28. Congregationes, si quae essent, Doctrinae christianae vel aliud pium institutum saecularium, quod nec sacci usu gaudeat neque alio insigni, et aliunde cuperet vel soleret intervenire processioni, occupabunt locum istum; praecedet autem eos Crucifixus, gestatus ab individuo eiusdem instituti seu societatis.

29. Confraternitates laicales, singulae cum propriis insignibus; et procedent ordine statuto a Constitutione Gregorii XIII, ut iam monuimus.

30. Regulares; et singulis corporibus sua erit Crux, cui appensus erit pannus albi coloris, et incedent iuxta ordinem erectionis localis sui coenobii, ex Constitutione Gregorii XIII, data die 25 iulii, an. 1583.

31. Magistratus, indutus habitu formali; et secum feret comitatum familiarium nobilium et reliquos a Municipio dependentes. Notandum, quod intorticium deferendum est a Ve-

xillario, Priore, Senioribus tantum, non vero a ceteris, quibus constat comitatus.

32. Claviger, seu clavigeri cathedralis, si qui fuerint, cum propriis vestibus talaribus cum clava seu virga contecta sericeo panno vel serico villoso, cum stemmate inaurato ecclesiae.

33. Subdiaconus, indutus tunicella albi coloris, gestans Crucem cleri, medius inter acolythos candelabra sustinentes, ardentibus candelis.

34. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, Subdiaconus cum Cruce et acolythis locum sument ante Canonicos.

35. Cantores induti veste talari et superpelliceo, non sustinentes candelam, sed identidem cantantes ex libris, quos habebunt, hymnos praescriptos.

36. Clerici seminarii, bini.

37. Parochi civitatis, induti superpelliceo tantum, vel aliis insignibus, si concessa ipsi fuerunt a s. Sede; incedent iuxta ordinem antiquitatis in exercitio paroeciae suae, vel iuxta dignitatem ecclesiae parochialis, sive alia methodo, pro consuetudine sive sanctione particulari.

38. Collegiatae civitatis, et singulae induent propria insignia, si utentur distinctis, vel superpelliceum; et incedent iuxta antiquitatem erectionis aut privilegia. Si cappae usu gaudebunt, dimittere illam debebunt, et induere superpelliceum, antequam in processionem conveniant.

39. Beneficiarii seu Mansionarii cathedralis, induti choralibus insignibus, quibus uti liceat in processionibus.

40. Si Celebrans fuerit Metropolitanus, hoc loco incedet Subdiaconus paratus cum Cruce archiepiscopali inter duos acolythos, et advertet ut Crucem deferat imagine Crucifixi versa ad Metropolitanum.

41. Octo Beneficiarii seu Mansionarii induti albo pluviali, gestaturi hastas baldachini, ut supra innutum est. Non sustinebunt manu intorticium.

42. Canonici Subdiaconi, tum Diaconi, deinde Presbyteri, ultimo loco Dignitates, omnes manu accensum intorticium deferentes. Si dispar esset numerus in aliquo ex praedictis ordinibus, ultimo loco eiusdem ordinis incedent tres numero.

43. Solus incedet minister seu cappellanus baculi pastoralis, qui utraque manu sustinebit baculum ipsum paullulum elatum ab humo.

44. A lateribus incedent cappellani seu clerici octo induti superpelliceo, qui gestabunt intorticia ardentia, quaterni scilicet ferme ad latera baldachini.

45. Duo thuriferarii cum thuribulis et naviculis, qui, leniter agitantes thuribula, adolebunt SS. Sacramentum. Thuriferarius a sinistris deferet thuribulum manu dextra, alter a dextris deferet illud sinistra, in summitate catenularum; identidem in thuribula reponent incensum, ut ardeat iugiter.

46. Sequetur Episcopus sub umbraculo hastili, gestans SS. Sacramentum, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt.

47. Dignior Magistratus sequetur immediate Episcopum, cuius extremitatem pluvialis et vestis sustentabit.

48. Hastae umbraculi deferentur respective ordine innuto cap. VI, art. XXIII, libri II, nn. 67, 68.

49. A lateribus umbraculi, in quatuor angulis, locum sument quatuor clerici sustinentes laternas hastiles, in quibus aderit candela ardens clausa.

50. Prope hastam primam umbraculi a dextris incedet unus ex cappellanis Episcopi, indutus habitu talari cum pallio, qui gestabit accensum intorticium Episcopi.

51. Immediate post Episcopum ibit cappellanus cum mitra pretiosa, ac si processio subsistet in aliqua ecclesia vel altari in via erecto, ibunt cum ipso ceteri duo cappellani cum libro et cum scotula.

52. Sequentur familiares nobiles Episcopi, sine intorticio vel candela.

53. Processionem claudent Praelati, si aderunt induti mantelleto et rocheto, si huius usu gaudebunt, et dextera deferent intorticium.

54. Ad *Sanctus*, sive Missa celebretur privatim ab Episcopo, sive cantetur solemniter a prima Dignitate, afferentur intorticia octo a totidem clericis ad elevationem, atque isti tali modo se disponent ante altare ut neque Episcopi neque Celebrantis actiones impediant; ibi genuflectent, et assurgent tunc solum cum tempus erit eundi in processionem loco superius innuto, videlicet a lateribus umbraculi hastilis.

55. Quum Celebrans, sive Episcopus, compleverit communionem in Missa, discedet de choro dimidia pars Canonicorum, qui recedent in sacristiam ad induenda paramenta respectiva, et redibunt in chorum: reversis autem istis, di-

scedent ceteri, qui in choro supererant, et pergent in sacristiam, ibique assumptis sacris paramentis, revertentur in chorum.

56. Eodem tempore octo Beneficiarii, delecti ad deferendum umbraculum hastile, recedent in sacristiam, se parabunt pluviali, et redibunt in chorum; hoc ipsum facient Subdiaconus, qui gestabit Crucem in processionem, et cappellani a baculo, a mitra, a libro et a scotula.

57. Si forte Episcopus assistat Missae solemni, ultimi duo Canonici ex ordine Diaconorum succedent in assistentiam Episcopi, quando de throno discedent Diaconi assistentes, sacra indumenta assumpturi.

58. Canonici et ceteri, qui pergent in sacristiam ad sacras vestes induendas, genuflexionem utroque genu conficient ad SS. Sacramentum, et cum discedent et cum redibunt in chorum.

59. Quando Celebrans communicabit, Caeremoniarius ad altare afferet Ostensorium coopertum albo velo, et quin inclinet, collocabit ipsum super altare a dextra Celebrantis extra corporale. Si Missa celebrabitur ab Episcopo lecta, afferet etiam super altare stolam albi coloris.

60. Posteaquam Celebrans Calicem sumpserit, ac posuerit super corporale versus latus evangelii, Subdiaconus, si Missa erit solemnis, vel cappellanus si Missa erit lecta, Calicem palla cooperiet.

61. Si Missa erit solemnis, Ministri genuflexione facta locum commutabunt, videlicet Diaconus transibit ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Celebrantis, et cum eo genuflexionem iterabunt.

62. Interim Caeremoniarius velum detrahet Ostensorio, quod tradet Diacono. Hic ponet ipsum super corporale, quin inclinet illud, aperiet crystallum, accipiet lunulam cum s. Hostia, ponet eam in Ostensorio, claudet crystallum, collocabit Ostensorium in medio corporali versus partem posteriorem altaris, deinde, facta genuflexione una cum Celebrante et Subdiacono, redibit ad sinistram, et Subdiaconus ad dexteram Celebrantis; Missa autem continuabitur ritibus descriptis cap. VI, art. XIV libri II, nn. 25 et seqq.

63. Sin Missa celebrabitur ab Episcopo sine cantu, palla cooperto post consummationem Calice a cappellano, qui Episcopo assistet a dextris, cappellanus idem, imposita sibi collo stola, aperiet crystallum Ostensorii, et facta ad SS. Sacramentum genuflexione simul cum Episcopo et altero cappellano, accipiet lunulam cum s. Hostia, ponet eam in Ostensorio, claudet crystallum, et collocabit Ostensorium in medio corporali, versus partem posteriorem altaris. Episcopus simul cum iisdem duobus cappellanis genuflexionem iterabit ad SS. Sacramentum: cappellanus sibi tollet stolam, et Episcopus prosequetur Sacrum usque ad finem, servato ritu praescripto cap. III, art. II, § 2, tit. II, libri I, de Missa celebrata ante SS. Sacramentum expositum.

64. Si Episcopus assistet Missae, in fine ipsius Benedictionem impertietur, nudato adhuc mitra capite, et a Celebrante non publicabitur Indulgentia. Si fuerit Metropolitanus, afferetur ei ad pedem throni Crux archiepiscopalis, propter Benedictionem.

65. Peracto Sacro, Celebrans cum Ministris, genuflexione confecta, recedent in sacristiam, sacras vestes prompte dimittent, induent sibi proprios quisque habitus, propter processionem, et redibunt in chorum, ituri in processionem cum ceteris.

66. Si celebrabitur Missa lecta ab Episcopo, Benedictione impertita, ipse recitabit evangelium S. Ioannis ad altare.

67. Interim clerici duo in promptu erunt cum paramentis episcopalibus apud abacum, et Episcopum sequentur ad thronum accedentem; cum clericis eisdem ibunt alii duo recepturi planetam et manipulum.

68. In promptu etiam stabunt duo cappellani cum mitra pretiosa et cum baculo pastorali, accessuri ad thronum post clericos supradictos.

69. Sub Missae finem aderunt in presbyterio octo Mansionarii, de quibus supra, induti pluviali, umbraculum hastile delaturi, et qui primas obtinet in Magistratu, sustenturus extremitatem posteriorem pluvialis et vestis Episcopi.

70. Praesto erunt etiam apud abacum thuriferarii cum thuribulis.

71. Postquam parati erunt Canonici, poterunt eis distribui intorticia accensa a clericis duobus, itemque reliquo clero, excepto Presbytero assistente, cui dabitur, ut infra.

72. Subdiaconus cum Cruce et acolythis, si clerus fuerit valde numerosus, nec debeat ante Canonicos paratos incedere, proficiscetur de choro statim ac donata fuerit ab Episcopo Benedictio, et ordinem processionis sequetur.

73. Donata ab Episcopo Benedictione, si Missam lectam celebraverit, duo Canonici Diaconi assistentes procedent ante

altare, ibique exspectabunt Episcopum, qui, peracto Sacro, genuflexionem simplicem in suppedaneo faciet ad SS. Sacramentum (1), et quum descenderit ante altare, medius inter Diaconos assistentes iterabit genuflexionem utroque genu, et cum eis ascendet in thronum.

74. Quando Episcopus de altari accedet ad thronum, et de throno redibit ad altare, clerum dextra non benedicet transiens per chorum.

75. Episcopus ascendet in cathedram throni, manipulum dimittet ac planetam, et a Diaconis assistentibus induetur pluviali cum formali pretioso. Caudatarius animadvertet ad expediendam extremitatem posteriorem vestis episcopalis.

76. Clerici referent ad abacum planetam et manipulum Episcopi; interim autem duo thuriferarii cum thuribulis appropinquabunt throno.

77. Clericus unus sustinebit taeniam seu chordulam albi coloris et velum humerale Episcopi prope altare, traditurus illud, ut infra, et ponet etiam pulvinum albi coloris pro Episcopo super infimum gradum altaris.

78. Quum omnia disposita fuerint ad profectionem Episcopi in processionem, ascendet a latere ad thronum Presbyter assistens, seu dignior Capituli, qui pluviali erit indutus.

79. Eodem tempore, ascendent ad thronum cum debitis genuflexionibus duo thuriferarii.

80. Primus Diaconus assistens pileolum et mitram pretiosam imponet Episcopo.

81. Episcopus assurget, et incensum ministrante ex una navicula Presbytero assistente ac sine osculis, imponet illud sine benedictione in ambo thuribula successive praesentata a thuriferariis, qui stabunt.

82. Discedent de throno thuriferarii, et procedent ad altare, post ipsos ibit Presbyter assistens, qui genuflectet a dextra infimi gradus in parte anteriori, non vero in laterali.

83. Episcopus sinistra accipiet baculum pastoralem, et medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sublevabunt, descendet de throno.

84. Episcopum sequentur caudatarius, qui syrmam sustentabit, deinde cappellani a mitra, a baculo, a libro et a scotula.

---

(1) Hic accessus ad medium et genuflexio videtur superflua. Vide lib. II, pag. 203, n. 38.

85. Quum prope altare venerit Episcopus dimittet baculum, qui recipietur a cappellano vel ab alio, pro consuetudine cuiusque ecclesiae, et locum suum in processione sumet, ut supra.

86. Diaconus secundus assistens tollet Episcopo mitram.

87. Cappellani a libro et a scotula accipient ex abaco librum et scotulam, si processio subsistet in aliqua ecclesia vel apud altare aliquod erectum in processionis itinere.

88. Episcopus, ante altare progressus, genuflectet utroque genu in pavimento, deinde assurget, et genuflectet super pulvinum positum in infimo gradu.

89. Diaconi assistentes, genuflexione cum Episcopo facta, ut supra, genuflectent a lateribus eius, sed super pavimentum, ut locum dent thurificationi (1).

90. Presbyter assistens accipiet unum ex thuribulis, et genuflexus a dextris Episcopi porriget ei sine osculis thuribulum, quo ille triplici ductu thurificabit SS. Sacramentum.

91. Presbyter assistens recipiet thuribulum, quod tradet thuriferario, et assurgens accipiet a clerico intorticium suum, et locum in processione sumet cum ceteris Canonicis.

92. Statim ac Episcopus incensaverit SS. Sacramentum, consurgent Canonici, et in processionem incedent, ordine supra dicto.

93. Profecto de altari Presbytero assistente, Caeremoniarius accipiet taeniam seu chordulam albam, eamque imponet collo Episcopi, si opus fuerit, deinde acceptum velum humerale imponet super humeros Episcopi, cui velum ipsum ante pectus alligabitur a secundo Diacono assistente, qui ob eam rem genuflectet super gradum, a sinistris Episcopi (2).

94. Alligato ante pectus Episcopi velo humerali, Diaconus primus assistens surget, ascendet ad altare, genuflexionem faciet in suppedaneo, sed aliquantulum a latere, ne vertat humeros ad Episcopum, accipiet dextera Ostensorium circa radiorum sphaeram, sinistra infra pedem, convertetur, et Episcopo illud praesentabit.

95. Episcopus genuflexus adorabit SS. Sacramentum, et adiuvante, si opus fuerit, secundo Diacono, manibus coopertis extremitatibus veli, accipiet Ostensorium, dexteram apponens nodo, sinistram infra pedem, et assurget.

---

(1) Vide notam ad n. 165, pag. 429.
(2) Vide notam ad n. 170, pag. 429.

96. Diaconus primus genuflectet in suppedaneo vel super gradum altaris, adorabit SS. Sacramentum, apponet pedi Ostensorii taeniam seu chordulam, quae pendebit de collo Episcopi, et assurget.

97. Episcopus non ascendens ad altare, convertetur ad populum, et cantores immediate incipient cantare hymnum *Pange, lingua*, quem prosequentur cum aliis hymnis cantare toto processionis tempore.

98. Diaconi assistentes, servantes locum suum, convertentur cum Episcopo ad populum, et fimbrias pluvialis Episcopi sublevabunt.

99. Dum Episcopus thurificabit SS. Sacramentum, clerici duo, ad hoc delecti, afferent umbraculum hastile ante altare vel ad ingressum presbyterii, et explicabunt ipsum: statim hastae illius accipientur a Beneficiariis seu Mansionariis paratis ut supra.

100. Ad intonationem hymni, discedet clerus, vel Canonici, de choro, et bini, exsequentes genuflexionem utroque genu ad Sacramentum ante altare, in processionis ordinem incedent.

101. Quum Episcopus de altari discedet, consurgent cappellani sive clerici cum intorticiis, et praecedent eum, locum sumentes ante et circa umbraculum, ut superius innutum est. Item quatuor super nominati clerici cum laternis hastilibus, ardentibus candelis, occupabunt locum suum, ut supra.

102. Subeunte umbraculum Episcopo, dignior Magistratus qui aderit prope aditum presbyterii, ut superius dictum est, sequetur Episcopum, et accipiet ipsius vestis ac pluvialis extremitatem posteriorem, quam processionis tempore sustinebit. Caudatarius a sinistris eius incedet.

103. Processionis toto tempore, Episcopus cum Diaconis assistentibus recitabit alternatim hymnos et psalmos analogos.

104. Processio incedet per vias praestitutas, ordine supradicto.

105. Si cantorum chorus longe distaret ab Episcopo, immediate post umbraculum, ante Praelatum, poterunt locum sumere quatuor aut sex cantores, qui variarum vocum concentu cantent identidem strophas hymnorum, qui sunt praescripti.

106. Si qua fiet statio secundum iter ad altaria in viis erecta, vel in ecclesia aliqua, quae in itinere ipso occurret, processio intrabit in ecclesiam, si capax erit, sin minus vel

clerus totus, vel quaedam pars eius, et Canonici paramentis sacris induti locum sument ad scamna praeparata. Omnes illi, qui in ecclesiam ingredientur, vel erunt in conspectu altaris, procumbent in genua.

107. Episcopus, progressus ante altare, subsistet, et ad primum Diaconum assistentem convertetur, qui in plano genua flectet, et Sacramentum adorabit (1).

108. Diaconus idem genuflexus accipiet Ostensorium, assurget, exspectabit dum Episcopus genuflectat in ipso plano unico genu, et cum ipso genuflectat etiam Diaconus secundus, atque ita adorent SS. Sacramentum; ascendet deinde, et ipsum collocabit super altare, genuflectet a latere, et redibit ad Episcopi dextram, qui super pulvinum in infimo gradu genua flexerit, ubi et ipse genuflectet (2).

109. Hoc tempore, Diaconus secundus expediet Episcopo velum humerale, quod recipietur a Caeremoniario et clerico alicui tradetur.

110. Si necesse erit, unus ex thuriferariis recedet ad mutandum ignem in thuribulo; quod fiet deinde ab altero, quum redierit primus.

111. Presbyter assistens, commisso clerico intorticio, approximabit ad altare, et genuflectet in latere epistolae, prope Diaconum primum assistentem.

112. Nobilis ille laicus, qui sustentabit extremitatem pluvialis et vestis episcopalis, genuflectet a tergo Episcopi.

113. Delatores umbraculi poterunt recedere a latere, sed animadvertent ut in promptu rursus sint, statim ac Episcopus recitaverit orationem.

114. Clerici seu cappellani cum octo intorticiis disponentur ante vel circum altare, ne tamen impediant actiones Episcopi et Assistentium eius.

115. Collocato a Diacono super altari Ostensorio, cantores cantabunt *Tantum ergo*, et post verba *Veneremur cernui*, ad quae omnes inclinabunt caput, Episcopus, Diaconi assistentes et Presbyter assistens consurgent. Se sistet Episcopo thuriferarius, qui stans obiiciet ei thuribulum apertum. Presbyter assistens incensum ministrabit Episcopo sine osculis. Episcopus incensum sine benedictione imponet in thuribulum. Diaconi assistentes attollent eius fimbrias pluvialis.

---

(1) S. R. C., n. 4198, XIV.
(2) S. R. C., n. 4198, XIII.

116. Postea rursus genuflectet Episcopus, et Presbyter assistens genuflexus a dextris eius in infimo gradu, tradet ei thuribulum, quo thurificabit triplici ductu SS. Sacramentum. Diaconi assistentes genuflectent in pavimento, et fimbrias pluvialis Episcopi sublevabunt.

117. SS. Sacramento ab Episcopo thurificato, recipietur thuribulum a Presbytero assistente, qui restituet illud thuriferario, et redibit ad locum suum inter Canonicos, atque intorticium resumet.

118. Accedent ad Episcopi dextram duo cappellani cum libro et scotula.

119. Cantato a cantoribus ℣. *Panem de coelo* etc., ac responso *Omne delectamentum* etc., assurget Episcopus, et e libro, quem ei praesentabit cappellanus adstans a dextris eius, cantabit orationem *Oremus. Deus, qui nobis* etc., cum brevi conclusione *Qui vivis et regnas in saecula saeculorum*.

120. Post orationem, recedent cappellani, et Episcopus iterum genuflectet.

121. Redibunt ante altare, seu presbyterium, delatores umbraculi, et ipsum explicabunt et ordinabunt ante altare, dum interea processio rursus in ordinem dirigetur sollicite.

122. Caeremoniarius reponet super humeros Episcopi velum humerale, quod ei a secundo Diacono assistente alligabitur.

123. Diaconus primus assistens ascendet ad altare, genuflexionem faciet ante SS. Sacramentum, accipiet Ostensorium, convertetur ad Episcopum, eique Ostensorium tradet, observando quae superius descripta sunt.

124. Relate ad delatores umbraculi in reditu ad ecclesiam, eadem quae superius, n. 25.

125. In processionis reditu, Confraternitates disponentur in ecclesia versus portam primariam, Regulares circa medium ecclesiae, et clerus ordinabitur circum presbyterium. Nisi ecclesia capax fuerit continendi omnia collegia, quae processioni intervenerunt, Confraternitates disponentur in platea, vel alio modo fiet, ut videbitur conveniens.

126. Caveatur prorsus, ne quis exstinguat candelam aut discedat de ecclesia, nisi quum donata fuerit ab Episcopo Benedictio SS. Sacramenti, et publicatae fuerint Indulgentiae.

127. Acolythi deponent candelabra super abacum, et ibi flectent genua.

128. Subdiaconus crucifer poterit Crucem relinquere prope latus evangelii, quo loco genuflectet.

129. Canonici cathedralis, si hoc sinet amplitudo presbyterii, disponentur in circuitum circa altare, senioribus prope Episcopum restantibus, secus ad locum suum in chorum recedent.

130. Cappellanus a baculo ibit cum altero a mitra, et consistent a latere versus cornu evangelii.

131. Octo clerici seu cappellani cum intorticiis locum sument ante vel a lateribus altaris, caventes ne impediant actiones peragendas.

132. Beneficiarii seu Mansionarii cum pluviali, qui detulerint umbraculum usque ad altare, tradent illud duobus supradictis clericis, qui reportabunt ipsum quo loco ab initio praeparatum erat; illi autem, vel recedent in chorum, vel remanebunt in presbyterio.

133. Quatuor clerici sustinentes laternas hastiles poterunt redire in sacristiam.

134. Duo thuriferarii consistent hinc inde a lateribus altaris, ac si necesse fuerit, alter ipsorum renovabit ignem in thuribulo.

135. Cappellani cum libro et scotula consistent versus partem epistolae.

136. Laicus nobilis, qui sustinuerit extremitatem posteriorem pluvialis et vestis episcopalis, quum steterit ante altare, tradet illam caudatario, et se recipiet ad locum suum.

137. Presbyter assistens, tradito alicui clerico intorticio suo, consistet in latere epistolae.

138. Episcopus consistet ante altare, et * conversus ad Diaconum stabit.

139. Diaconus primus assistens, ante Episcopum genuflexus, adorato SS. Sacramento, accipiet Ostensorium e manibus Episcopi (1). Assurget et exspectabit ut Episcopus genuflectens Sacramentum adoret (2).

140. Tum Diaconus idem afferet Sacramentum super altare, et collocabit ipsum in medio, deinde genuflexione facta, ut supra, ad Episcopi dextram redibit, * qui in gradu infimo genua flexerit.

(1) S. R. C., n. 4198, XIV.
(2) S. R. C , n. 4198, XIII.

141. Interea Diaconus secundus expediet Episcopo velum humerale, quod recipietur a Caeremoniario, et clerico alicui tradetur.

142. Ostensorio super altari collocato, cantores cantabunt *Tantum ergo* etc., ac post *Veneremur cernui* consurgent Episcopus et Assistentes. Se sistet Episcopo thuriferarius, qui stans praesentabit ei thuribulum apertum. Presbyter assistens ministrabit incensum sine osculis. Diaconi assistentes attollent fimbrias pluvialis. Episcopus incensum in thuribulum sine benedictione iniiciet.

143. Episcopus iterum genuflectet, et accepto thuribulo a Presbytero assistente, SS. Sacramentum triplici ductu incensabit.

144. Thurificato SS. Sacramento, Presbyter assistens recipiet thuribulum, eoque tradito thuriferario, genuflectet in infimo gradu, a latere, in parte epistolae.

145. Uterque thuriferarius, genuflexione in medio facta ad SS. Sacramentum, redibunt in sacristiam et deponent thuribula.

146. Appropinquabunt Episcopo dextrorsum duo cappellani cum libro et scotula.

147. Cantato a cantoribus ℣. *Panem* etc., cum responso *Omne delectamentum* etc., assurget Episcopus, et e libro, quem a dextris eius praesentabit ei cappellanus stans, cantabit orationem *Oremus. Deus, qui nobis* etc., cum brevi conclusione.

148. Post orationem, recedent ad locum suum cappellani a libro et scotula, atque Episcopus iterum submittet genua.

149. Caeremoniarius humeris Episcopi imponet velum humerale, quod alligabit ante pectus eius secundus Diaconus assistens.

150. Episcopus cum Diaconis assistentibus consurgent, et ascendent in suppedaneum.

151. Clericus unus removebit pulvinum, statim ac surrexerit Episcopus, eumque custodiet, repositurus ipsum, ut infra.

152. Quum Episcopus pervenerit in suppedaneum una cum Diaconis assistentibus, Diaconus secundus flectet genua in extremitate illius, Episcopus et Diaconus primus, facta genuflexione, consurgent.

153. Primus Diaconus assistens prius aptabit extremitates veli humeralis super manus Episcopi, postea accipiet Ostensorium et tradet Episcopo, qui accipiet illud ut supra, videlicet, ponens dextram nodo et sinistram infra pedem.

154. Diaconus idem, tradito SS. Sacramento Episcopo, genua flectet in suppedaneo, ut alter Diaconus.

155. Uterque Diaconus assistens sublevabit fimbriam pluvialis Episcopi, et caudatarius cavebit ne syrma vestis ei sit impedimento.

156. Episcopus, accepto Ostensorio, trinam Benedictionem populo impertietur, videlicet, primam a latere epistolae, alteram in medio, ultimam a latere evangelii: si tamen altare esset orientale, seu quod idem est, si ante altare habebit prospectum populi, Benedictionem dabit primo versus cornu evangelii, deinde in medio, postremo in latere epistolae.

157. Priusquam Episcopus ad altare ascendat daturus Benedictionem, Presbyter assistens accipiet vel iubebit sibi tradi tabellam cum formula Indulgentiarum.

158. Post Benedictionem, assurget primus Diaconus assistens, et receptum Ostensorium e manibus Episcopi ponet super altare in medio.

159. Episcopus cum Diaconis assistentibus, iterata in suppedaneo genuflexione, descendent de altari, et genuflectent iterum in infimo gradu.

160. Clericus unus reponet pulvinum albi coloris, in quo genuflectet Episcopus.

161. Presbyter assistens, descendente de altari Episcopo, ascendet a latere in cornu epistolae, et publicabit formulam Indulgentiarum, postea, facta genuflexione ad SS. Sacramentum, redibit ad locum suum.

162. Episcopo, post Benedictionem genuflexo in infimo gradu, Diaconi assistentes expedient ac tollent velum humerale, quod a Caeremoniario recipietur et reponetur super abacum.

163. Publicatis, ut supra, Indulgentiis, clericus unus vel Caeremoniarius deferet super altare capsulam ad reponendum Sacramentum, et velum albi coloris ad contengendum, si deesset tabernaculum seu ciborium.

164. Profecto de altari Presbytero assistente, ascendet in suppedaneum Diaconus primus assistens, genuflexionem faciet ante SS. Sacramentum, aperiet crystallum Ostensorii, quin ipsum inclinet, extrahet lunulam cum s. Hostia, eamque reponet in capsulam, quam operculo claudet, deinde reponet in ciborium, si aderit, vel relinquet super altari, et cooperiet velo albi coloris. Priusquam claudat ostiolum ciborii, genu-

flexionem faciet, tum de altari descendet, et ad Episcopi dextram redibit.

165. Assurget Episcopus cum Assistentibus, et genuflexione ad SS. Sacramentum facta in pavimento sine pulvino, Diaconus primus assistens imponet prius pileolum, deinde mitram Episcopo, qui, baculo sinistra sumpto, procedet ad thronum.

166. Episcopus, ascendens ad thronum, clerum dextera benedicet, dum per chorum transibit. Sequentur eum clerici, recepturi paramenta eius, et cubicularius deferens cappam.

167. Aderunt quatuor aut sex clerici, intorticia cleri recepturi et relaturi in sacristiam.

168. In promptu etiam erunt clerici cum canistris, in quibus aderunt habitus chorales Canonicorum, et canistris aliis ad recipienda paramenta.

169. Throno ab Episcopo conscenso, Canonici in stallis suis dimittent paramenta, et resument insignia choralia.

170. Episcopus, ubi in thronum ascenderit, exuetur paramentis a Diaconis assistentibus : clerici paramenta episcopalia recipient et super altare reponet. Si tamen adesset SS. Sacramentum, non clausum in ciborio, sed coopertum super altare, paramenta praedicta deferentur ad abacum, ibique ponentur.

171. Cubicularius Episcopi animum adiiciet ad elevandam et alligandam syrmam vestis talaris, et Episcopo, quum paramentis exutus erit, reponet cappam, adiutus a Diaconis assistentibus.

172. Beneficiarii parati pluviali, qui detulerunt hastas umbraculi in processionem, Subdiaconus crucifer et quatuor cappellani a mitra, baculo, libro et scotuta recedent in sacristiam, ubi paramenta dimittent.

173. Octo clerici seu cappellani cum intorticiis, profecto de altari Episcopo, consurgent, genuflexionem conficient ad SS. Sacramentum, et recedent in sacristiam.

174. Dum exuetur Episcopus, reponetur ante altare faldistorium cum pulvinis.

175. Cappa ab Episcopo resumpta, de throno discedent Diaconi assistentes, qui paramenta in stallis suis dimittent, et resument habitum choralem.

176. Episcopus de throno descendet ad faldistorium, ubi genuflexus orabit ; deinde genuflexione facta ad Sacramentum, associatus a clero, discedet de ecclesia.

177. Sin autem tota die etiam post processionem expositum super altari adesset SS. Sacramentum, Diaconus primus, conscenso suppedaneo, loco reponendi SS. Sacramentum, genuflexione facta, Ostensorium accipiet, et collocabit in throno seu baldachino, ascendens, si opus fuerit, super scabellum gradatum a clerico appositum. Tum redibit ad dexteram Episcopi, et flectet genua.

178. Statim ac expositum erit SS. Sacramentum, acolythi accipient candelabra, et genuflexione facta ad SS. Sacramentum utroque genu, proficiscentur versus sacristiam: post acolythos incedet clerus, qui genuflexionem exsequetur ut supra, deinde octo Beneficiarii parati pluviali, tum Canonici parati, ultimo loco Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, sequentibus cappellanis a baculo, mitra etc. Ad nutum Caeremoniarii. Episcopus cum Assistentibus consurgent, et genuflexionem in pavimento exsequentur.

179. Si Celebrans erit Archiepiscopus, Crux archiepiscopalis a Subdiacono parato inter acolythos deferetur ante Beneficiarios paratos et Canonicos.

180. Extra presbyterium, Diaconus primus assistens reponet pileolum et mitram pretiosam Episcopo, qui sinistra baculum accipiet.

181. In sacristia, ante altare, aderit praeparatum in medio faldistorium cum tegumento albi coloris, super tapeto.

182. Episcopus, in sacristiam ingressus, salutabit Crucem altaris vel Crucem archiepiscopalem, si fuerit Archiepiscopus Clerum dextera benedicet, sedebit in faldistorio, et sacra indumenta dimittet.

183. Canonici quoque dimittent vestes sacras, et resument habitum choralem, ad associandum Episcopum.

184. Episcopus, sacris vestibus dimissis, induetur mozzeta, et associatus a Canonicis discedet de sacristia, non transiens per ecclesiam. Quod si nulla alia via exeundi esset de sacristia, nisi per ecclesiam, hoc casu, resumpta cappa, intrabit in ecclesiam, adorabit SS. Sacramentum expositum, postea de ecclesia discedet, associatus a clero.

CAPUT XXIV.

De Dominicis post Pentecosten usque ad Adventum

1. Nihil in hisce Dominicis occurrit, quod peculiarem mentionem mereatur. Si celebrabitur Officium de Dominica, paramenta erunt viridis coloris, eiusdemque coloris erunt lodices et ceteri apparatus throni.

2. Si Episcopus assistet Missae solemni, observentur ritus superius descripti relativis locis, ante Missam autem fiet consueta aspersio Aquae benedictae. Episcopus deberet assistere indutus cappa. Si qua de causa extraordinaria assisteret indutus pluviali, praeter mitram auriphrygiatam, utetur etiam pretiosa.

CAPUT XXV.

De commemoratione omnium fidelium defunctorum

1. Die prima Novembris, post secundas Vesperas omnium Sanctorum, immediate cantandae sunt Vesperae defunctorum pro eorum generali commemoratione; hinc, recitato Completorio, cantandum erit Matutinum et Laudes pro fidelibus defunctis. Ita praescribit Caeremoniale Episcoporum, lib. II, cap. X, n. 1. Ex eiusdem Caeremonialis verbis liquet diversitatis ornatus, qui requiritur pro utroque Officio, quia quum unum alteri succedere immediate debeat, fieri non potest ut evadat decorus et conveniens, praesertim si Episcopus cantaret secundas Vesperas omnium Sanctorum, postea primas Vesperas pro defunctis. Hanc difficultatem videtur percepisse ipse Caeremonialis compilator, siquidem loco citato asserit, quod binae Vesperae praedictae *simul et iunctim in multis ecclesiis recitari solent*. Videntur igitur seiungi posse: ideoque licebit sequi usum Sacelli pontificii, in quo cantantur (1) Vesperae pro defunctis, et immediate sequitur Matutinum et Laudes eiusdem Officii. Possent igitur, si placeret, cantari Vesperae secundae omnium Sanctorum in choro minori, vel in secretario, ubi parari solet Episcopus pro Missis pontificalibus, ut altare primarium cum presbyterio in totum esset dispositum pro Officio defunctorum, atque Episcopus ad ecclesiam accederet pro Vesperis, * Completorio, Matutino et Laudibus defunctorum, praesertim si postridie Missam solemnem esset celebraturus (2).

2. Ad altare SS. Sacramenti pallium erit violacei coloris (3); similiter conopaeum tabernaculi.

---

(1) Tempore quo scribebat A.

(2) Hodie, post abolitum Officium festivum, die 2 Novembris, forsan opportunum non erit anticipare Matutinum cum Laudibus, nisi, ut ait Caerem. Epp., loco citato, hoc in commodum populi prorsus faciendum esset.

(3) S. R. C., n. 3201, X.

3. Quoad ceteras res praeparandas, videantur quae dicta sunt lib. V, cap. IX, art. I, § 1.

4. In functione serventur omnia quae dicta sunt loco citato § 2; sed Vesperis absolutis, dempto ℣. *Requiem aeternam* et alio *Requiescant*, postquam Episcopus, prout ibidem dictum est, sederit aliquantum, si thronus in chori centro erit, secus in primo stallo chori (1), nudato capite assurget et confessionem faciet cum absolutione. Tum statim incipitur a psalmis, et incepto primo sedebit.

5. Cetera omnia dicentur per chorum et Hebdomadarium usque ad *Dominus vobiscum*, quod canetur per Episcopum cum oratione, post quam non adiiciet ℣℣. *Requiem* etc.: servatis caeremoniis quae descriptae sunt loco cit. § 2, n. 27, vel 29 et seqq.

6. Si vero Episcopus ad Completorium Officium facere nolit, omnia per Hebdomadarium fient, qui ad ℣. *Indulgentiam* etc. inclinabit se profunde versus Episcopum (2).

7. Ad Matutinum serventur quae dicta sunt loco cit. § 3 (3).

8. De Missa pontificali de requie, vel de assistentia Ordinarii ad ipsam, pontificalem vel canonicalem, actum est loco cit., articulis IV, V, VI et VII.

---

(1) Bauldry et Catalanus ita interpretantur locutionem Caerem. Epp., (lib. II, cap. IV, n. 1), ut verba *in suo loco, seu stallo*, non significent in suo throno vel in primo stallo chori, sed in suo loco, scilicet primo stallo.
(2) Caerem. Epp., lib. II, cap. IV, n. 4.
(3) Si Matutinum de mane habebitur, post conclusionem orationis, statim subsequente Missa, omittuntur ℣℣. *Requiem aeternam* etc.

CAPUT XXVI.

De ceteris festis principalibus in annum incidentibus

1. Praecedentibus capitulis innuimus quo ritu celebranda sint quaedam festa principalia. Speciali modo egimus de illis, quorum celebrationi adnectitur ritus specialis, ut ex. gr. de festo Purificationis B. V., de Hebdomada maiori, de festo SS. Corporis Christi etc. Supervacaneum esse existimamus, ulteriores addere instructiones pro ceteris festis primae et secundae classis, siquidem, si placeret illa celebrare solemniter, videmur consuluisse describendo diversos ritus pontificales pro Vesperis, Matutino et Missa.

2. Monebimus tantum, pro ecclesiis cathedralibus, quod quum Episcopus celebrat Missam pontificalem, debet etiam officium facere ritu praescripto in Vesperis praecedentibus. Quae tamen obligatio non respicit Vesperas secundas. A Caeremoniali tantum docemur, posse Episcopum id facere in quibusdam solemnitatibus: « Secundae Vesperae poterunt etiam per Episcopum celebrari, saltem in Dominica Resurrectionis et in die Nativitatis Domini nostri Iesu Christi, et in festo Sancti titularis ecclesiae et Patroni civitatis (lib. II, cap. I, n. 3) ».

3. Quandoquidem capitulo XVII libri et tit. huius, art. II, indicavimus, potestatem factam esse Episcopo donandi Benedictionem Papalem in die Resurrectionis Dominicae, et in altero ad libitum eligendo, praefinietur ab Episcopo dies, quo utetur hoc privilegio, ut innotescat fidelibus, quo modo ibidem innutum est.

4. Pertinebit etiam ad Episcopum statuere quibus festis secundae classis velit assistere Missae solemni. Si festum esset magnae religionis apud populum, posset assistere indutus pluviali, et pridie posset cantare Vesperas ritu descripto relativis locis libri V.

TITULUS II.

De functionibus pontificalibus extra cyclum liturgicum occurrentibus

CAPUT I.

De expositione aut repositione SS. Sacramenti in Oratione quadraginta horarum persoluta ab Episcopo

1. Quibusdam in ecclesiis, ad maiorem solemnitatem, solet expositio aut repositio SS. Sacramenti in Oratione quadraginta horarum celebrari ab Episcopo.

2. Missa celebrabitur semper a Presbytero. Functio tantum post Missam reservabitur Episcopo.

§ 1. *De iis quae sunt praeparanda.*

3. In abaco praeparentur ea omnia, quae opus sunt in Missis solemnibus, ut notavimus respectivis locis libri II, addetur autem velum humerale album pro Episcopo, pulvinus in quo genua flectet, scotula cum candela, et liber pro recitandis precibus.

4. In sacristia, praeter paramenta pro Celebrante et Ministris, praeparabitur super illius altare pluviale cum stola albi coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur albo velo, et in latere uno mitra pretiosa cum velo pro cappellano a mitra. Si Episcopus esset Ordinarius, praeparabitur etiam formale, et prope altare baculus pastoralis.

5. In media sacristia, super exiguo tapeto, praeparabitur sedes cameralis vel faldistorium.

6. Si color, qui in Missa requiritur, non erit albus, super alia mensa aderunt in promptu paramenta albi coloris pro Ministris, quae aderunt etiam, si Ministri essent alii ab illis, qui in Missa solemni ministrabunt.

7. In eadem sacristia in promptu erunt duo thuribula cum naviculis.

§ 2. *De functione.*

8. Episcopus, qui exsequi functionem supradictam debebit, aderit hora praestituta in sacristia, ne notabile temporis intervallum intersit inter Missam et functionem. Accedet ad sacristiam per portam privatam, etiamsi esset Episcopus Ordinarius; siquidem eius accessus per portam maiorem posset aliquod afferre impedimentum ritibus Missae solemnis, et multo magis si iam adesset expositum SS. Sacramentum. Excipietur in sacristia a quibusdam digniorum cleri, prout Episcopus erit Ordinarius vel extraneus; ibique immorabitur donec peractum erit Sacrum solemne. Aderunt etiam in sacristia clerici delecti ad inserviendum Episcopo.

9. Celebrans, peracto Sacro, genuflexionem in suppedaneo conficiet cum Ministris, quibuscum etiam descendet de altari, et in plano ante infimum gradum genuflexionem iterabunt utroque genu, et Celebrans et Ministri: hoc ipsum fiet ab acolythis, qui ad ultimum evangelium, candelabris ex abaco sumptis, procedent ante altare.

10. De choro discedent acolythi cum candelabris et Celebrans cum Ministris, qui caput bireto cooperient, quando erunt extra conspectum SS. Sacramenti.

11. Ubi ventum erit in sacristiam, fiet ab omnibus reverentia ad Episcopum. Acolythi deponent candelabra, quae tamen non exstinguent: Ministri comitabuntur Celebrantem ad locum ipsum, ubi induerunt paramenta, dimittent manipulos, salutabunt Celebrantem, accedent ad Episcopum, et reverentia facta ante ipsum, consistent a lateribus eius. Si tamen deberent paramenta immutare propter colorem, id exsequentur priusquam veniant ad Episcopum: Celebrans autem, adiuvante clerico aliquo, paramenta dimittet.

12. Si Ministri alii essent a Ministris Celebrantis, possent parari Ministri, deinde Episcopus sub finem Missae solemnis, atque ita, reverso in sacristiam Celebrante, principium fieri posset reliquae functioni.

13. Quum ad Episcopum accesserint Ministri, in promptu erunt clerici deferentes paramenta episcopalia, quae in antecessum distribuentur eis a Caeremoniario, et unus post alium iunctim procedent ante Episcopum.

14. Episcopus dimittet mantelletum vel mozzetam, expedietur a cubiculario syrma vestis eius, et a Ministris ipsis parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali albi coloris. Si erit in sua dioecesi, super pluviali imponetur ei formale a Diacono. Item Diaconus induet eum mitra pretiosa, ac si fuerit in sua dioecesi, tradetur ei a Subdiacono baculus pastoralis, quem sinistra accipiet. Ministri accipient a Caeremoniario biretum, quo caput cooperient, quum egressi fuerint e sacristia.

15. Sin autem Celebrans esset Archiepiscopus, et functionem celebraret in sua provincia, aderit Subdiaconus paratus alba tunicella, qui se sistet ante ipsum cum Cruce archiepiscopali, dum ei a Diacono imponetur mitra.

16. Episcopus assurget, et reverentiam faciet ante Crucem vel ad imaginem praecipuam sacristiae. Si tamen fuerit Archiepiscopus, reverentiam faciet ad Crucem archiepiscopalem. Ad ecclesiam autem procedetur ordine sequenti:

17. Si expositionis erit functio, anteibunt duo thuriferarii cum thuribulis et naviculis. Duo acolythi cum candelabris. Clerus, si aderit, et incedent bini. Episcopus, medius inter Ministros sustinentes eius fimbrias pluvialis. Sequentur clericus a mitra et clericus caudatarius, qui extremitatem posteriorem eius vestis sustentabit.

18. Sin autem fuerit Metropolitanus, anteibunt duo thuriferarii cum thuribulis, si tamen functio erit expositionis; Crucifer indutus tunicella, qui gestabit Crucem archiepiscopalem inter acolythos; Canonici cathedralis, si qui erunt; Episcopus medius inter Ministros, sequentibus clerico a mitra et clerico caudatario. Reliquus clerus, si aderit, praecedet thuriferarios.

19. Ministri, ingressi in conspectum SS. Sacramenti, biretum dimittent ac tradent Caeremoniario. Diaconus autem tollet mitram et pileolum Episcopo, quando aderit prope ingressum presbyterii.

20. Si Episcopus erit Ordinarius, abstinebit a benedicendo adstantes dextera, respectu SS. Sacramenti.

21. Si expositionis erit functio, duo thuriferarii genuflexionem conficient utroque genu, et consistent versus cornu epistolae. Acolythi pariter genuflectent, ut supra, deinde se aggregabunt clerico, qui Crucem in processionem gestabit. Episcopus ante altare progressus, genuflexionem utroque genu faciet in pavimento ante gradum infimum, non utens pulvino; deinde assurget, et incensum sine benedictione immediate imponet in utrumque thuribulum, eique Diaconus ministrabit incensum et thuriferarii stantes successive praesentabunt thuribulum.

22. Interim ordinabitur processio, ut cap. IV, lib. II, art. III, n. 60 et seq.

23. Episcopus, incenso in thuribula iniecto, flectet genua in pulvino posito super gradum infimum, et accepto a Diacono thuribulo, SS. Sacramentum thurificabit.

24. Caeremoniarius imponet humeris Episcopi velum humerale, quod ei a Subdiacono alligabitur; Diaconus autem ascendet ad altare, accipiet Sacramentum, ipsumque tradet Episcopo, et reliqua peragentur, ut traditum est supra, loco citato.

25. Si fuerit Episcopus Ordinarius, ante baldachinum praeibit clericus, qui deferet baculum pastoralem. Si fuerit Metropolitanus in sua provincia, praeter baculum, curabitur, ut Crux deferatur immediate ante Canonicos, ac si deerunt Canonici, praeibit immediate ante Metropolitanum.

26. In processionis reditu ad altare, exponetur SS. Sacramentum, cantabitur *Tantum ergo*, Litaniae et preces, tum ordine superius innuto, redibitur in sacristiam.

27. In functione autem repositionis, Episcopus, progressus ante altare, genuflexionem utroque genu conficiet cum Ministris ante infimum gradum altaris in pavimento, tum flectet genua super pulvinum positum in medio gradu infimo, et incipientur cantari Litaniae.

28. Sub finem cantus Litaniarum, thuriferarii pergent in sacristiam ad accipienda thuribula.

29. Reliqua in functione peragentur ordine supra descripto, et citato loco libri II.

CAPUT II.

De processione cum SS. Sacramento in Dominica tertia cuiusque mensis

1. Usum vetustissimum, in ecclesiis cathedralibus et parochialibus receptum, celebrandi processionem cum SS. Sacramento in Dominica tertia cuiusque mensis, notavimus iam libro II, cap. V, art. I.

2. Instructiones pro functione ista persolvenda in ecclesiis cathedralibus non differunt ab illis, quae traditae sunt loco praedicto pro ceteris ecclesiis.

3. Fieri quandoque potest, ut Episcopus assistat Missae solemni, deinde intersit etiam processioni. Hoc in casu, quaedam brevia documenta sunt tradenda.

4. In Missa consecrabitur s. Hostia in processionem gestanda.

5. Episcopus cappa indutus non sedebit post communionem, et stabit etiam quando, peracto Sacro, Celebrans induetur pluviali.

6. Celebrans postquam indutus erit pluviali, procedet cum Ministris ante altare, genuflexionem duplicem ante SS. Sacramentum cum ipsis conficiet, et super infimum gradum in latere epistolae flectent genua.

7. Interim versus latus evangelii praeparabitur pro Episcopo faldistorium vel genuflexorium, apud quod genibus flexis adstabit cappellanus eius habitu talari sine superpelliceo, qui sustinebit intorticium ardens, quod ipsi traditum erit a clerico sub exitum Missae.

8. Dum Celebrans, ut supra, ad altare procedet, uterque thuriferarius ascendet ad thronum, et Episcopus stans adhuc imponet incensum in utrumque thuribulum, sine benedictione. Presbyter assistens, conscenso throno a latere, incensum Episcopo sine osculis ministrabit.

9. Episcopus, praeeunte Presbytero assistente, et comitantibus Diaconis assistentibus, descendet de throno, veniet ante altare, genuflexionem duplicem in pavimento faciet,

non adhibito pulvino, assurget, genuflectet in pulvino super medium gradum infimum praeparato, et SS. Sacramentum incensabit thuribulo, quod ei porriget Presbyter assistens.

10. Thuribulo restituto, assurget Episcopus, iterabit genuflexionem, ut supra, et veniet ad faldistorium seu genuflexorium sibi praeparatum versus latus evangelii, et in illo genuflectet.

11. Interea clericus unus amovebit a medio gradu pulvinum, quo usus erit Episcopus, Diaconus autem vel Caeremoniarius velum humerale imponet humeris Celebrantis.

12. Genuflexo Episcopo, Presbyter assistens et Diaconi assistentes secedent inter Canonicos ad locum suum, et accipient intorticium vel candelam in processionem gestandam.

13. Item genuflexo Episcopo, Celebrans cum Ministris procedent ante altare, et flectent genua in medio gradu infimo. Diaconus ascendet ad altare, accipiet SS. Sacramentum, ut ibidem descriptum est, et processionis principium fiet.

14. Episcopus in processionem incedet solus post Celebrantem, et intorticium ardens manu dextera sustinebit. Eum comitabitur Caeremoniarius, et sequentur sui familiares nobiles.

15. In processionis reditu ad altare, collocabitur faldistorium in medio ante altare, ibique genua flectet Episcopus. Revenient ad assistentiam praestandam Presbyter assistens et Diaconi assistentes, qui clerico alicui tradent intorticium seu candelam, quam gestaverint in processionem.

16. Celebrans, postquam Diaconus Sacramentum super altare reposuerit, assurget, et cum Ministris veniet ad genua flectenda in latus epistolae, ne tergum vertat Episcopo.

17. Episcopus, innuente Caeremoniario, assurget, incensum imponet in thuribulum, accedet ad altare, genua submittet in gradu infimo, et SS. Sacramentum thurificabit.

18. Presbyter assistens ministrabit Episcopo incensum ac thuribulum, deinde ad locum suum se recipiet.

19. Benedictione donata, et reposito SS. Sacramento, Episcopus de ecclesia discedet, associatus a clero: tum Celebrans cum Ministris, praecedentibus acolythis cum candelabris, revertetur in sacristiam.

20. Si Ordinarius erit Metropolitanus, in processionem deferetur Crux ecclesiae ante clerum, et Crux archiepiscopalis remanebit apud altare, nec gestabitur ante Metropolitanum, qui immediate post Celebrantem comitabitur SS. Sacramentum.

21. Sin autem Episcopus assistet Missae solemni paratus pluviali, peracto Sacro, Celebrans cum Ministris discedent de altari, et redibunt in sacristiam.

22. Cum initium processionis faciendum erit, Diaconus primus mitram reponet Episcopo, qui stans imponet sine benedictione in utrumque thuribulum incensum, quod ipsi ministrabit Presbyter assistens. Deinde accepto sinistra baculo, praeeunte Presbytero assistente, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt, descendet de throno, non benedicet clerum, et procedet ante altare, ubi dimittet baculum, et secundus Diaconus tollet ei mitram, primus Diaconus pileolum.

23. Episcopus, ante altare progressus, genuflexionem duplicem in pavimento faciet, non adhibito pulvino, tum assurget, genuflectet super pulvinum positum in medio gradu infimo, ac thuribulo accepto a Presbytero assistente, thurificabit SS. Sacramentum.

24. Interim a clerico aliquo imponetur primo Diacono stola diaconalis supra cappam, vel supra insigne chorale, cuius usu gaudebit (1).

25. Presbyter assistens, postquam ab Episcopo receperit thuribulum, se recipiet ad locum suum inter Canonicos; Caeremoniarius autem imponet humeris Episcopi velum humerale albi coloris, quod ipsi a secundo Diacono assistente ante pectus alligabitur.

26. Diaconus primus assistens ascendet in suppedaneum, SS. Sacramentum cum debitis genuflexionibus accipiet, deinde tradet Episcopo. Cantores incipient cantum hymni *Pange, lingua*, et processionis initium fiet.

27. Idem Diaconus primus, SS. Sacramento tradito Episcopo, sibi detrahet stolam, quae adhibebitur in reditu processionis, et cum Diacono secundo operam dabit assistendo Episcopo.

28. Si Celebrans fuerit Archiepiscopus, deferetur Crux archiepiscopalis ante Canonicos tantum a crucifero superpel-

(1) Cum sit contra generales regulas, stolam adhibere super choralem habitum, melius putamus etiam hoc in casu abstinere, et vel Diaconi in casu uti possent superpelliceo, vel alius posset accedere superpelliceo et stola indutus.

liceo induto, adstantibus ipsi a lateribus duobus acolythis candelabra gestantibus.

29. In processionis reditu ad altare, Diaconus primus sibi rursus imponet stolam diaconalem, recipiet ab Episcopo SS. Sacramentum, et reponet ipsum super altare.

30. Postremo benedictionem Episcopus impertietur, et post ipsam redibit in thronum, ubi sacras vestes dimittet, vel recedet in sacristiam ad dimittendas vestes sacras, et a clero ad suam residentiam associabitur.

CAPUT III.

De anniversariis electionis et consecrationis Episcopi

1. Singulis annis, in diebus electionis et consecrationis proprii Episcopi, in ecclesia cathedrali, post Nonam, a Dignitate aut Canonico aliquo, vel etiam ab Episcopo ipso cantabitur Missa solemnis huius commemorationis (1), quae in Missali recensetur inter Missas votivas cum titulo: « In anniversario electionis seu consecrationis Episcopi ». Celebrabitur cum paramentis albi coloris, cum *Gloria* et *Credo* cumque unica oratione, ut convenit Missis votivis solemnibus.

2. Episcopus, nisi ipsemet Missam celebrabit, assistet paratus pluviali, vel saltem indutus cappa. Advertetur, ut in oratione nominetur ecclesia, cui praesidet.

3. Si unus ex hisce diebus incideret in diem feriatum, quo scilicet non liceat Missam votivam solemnem celebrare (2), adiungetur oratio pro Episcopo in Missa solemni, addendo commemorationem primae orationi Missae sub unica conclusione.

4. In omnibus collegiatis cantabitur, ut supra, Missa, et in omnibus ecclesiis dioecesis, comprehensis Regularium ecclesiis, recitabitur praedictis diebus oratio pro Episcopo, post orationes omnes a rubrica praescriptas.

---

(1) Haec Missa est praeceptiva in cathedrali et collegiatis dioecesis, accedente mandato Episcopi (S. R. C., n. 3078, I).

(2) « Haec Missa, non solum diebus dominicis festivisque prohibita est, sed etiam omnibus festis I et II classis, et in Missa conventuali, in duplicibus I classis, de anniversario nihil fit: addi vero debet in duplicibus II classis commemoratio anniversarii sub unica conclusione: haec Missa prohibita est etiam diebus non festivis, sed duplicia excludentibus; et quando in Missis excluditur quaecumque collecta, in Missis lectis etiam commemoratio anniversarii omitti debet (S. R. C., n. 3575, IV, V, VI, VII; et 3764, II). Quando accidentaliter impeditur festo duplici I classis, omittendum est (S. R. C., n. 3762, I); sin vero quotannis impeditur festo duplici I classis, reponi debet sequenti die (S. R. C., ibid. II, et n. 3792, II) ».

5. Quibus diebus occurrit duplex aliquod primae classis, omittetur supradicta oratio in Missis privatis, et in diebus de Officio duplici secundae classis recitabitur sub unica conclusione cum oratione prima.

6. Si Episcopus translatus erit ab una in alteram dioecesim, loco diei electionis cantabitur Missa, et respective recitabitur collecta, in die translationis.

7. Illud postremo notandum, quod dies anniversarius electionis aut translationis ille quidem est, in quo Episcopus electus fuit aut translatus a Summo Pontifice in Consistorio ad Ecclesiam illam, cui praesidet actualiter (1).

---

(1) «Anniversarium electionis seu translationis Episcopi, ad effectum Missae seu collectae respondentis, iuxta Caerem. Epp. lib. II, cap. XXV, quoad Episcopos in Consistorio electos seu translatos, computandum est a die publicationis consistorialis; quoad ceteros vero Episcopos antea electos seu translatos, in posterum non a die enunciationis in Consistorio, sed a die expeditionis Decretorum seu Litterarum apostolicarum ad electionem seu translationem pertinentium computandum est; tandem dies anniversarius electionis seu translationis Episcopi Coadiutoris cum futura successione, relate ad Missam ipsam seu collectam, cessante Coadiuti munere, et adveniente Coadiutoris successione, item a die expeditionis Decretorum seu Litterarum apostolicarum, quibus nominatus fuit Coadiutor cum futura successione, computandus est (S. R. C., n. 4251). Si sedes cathedralis ad archiepiscopalem evehitur, et qui Episcopus erat evehitur ad dignitatem archiepiscopalem, celebrandum est anniversarium electionis ad archiepiscopatum (S. R. C., n. 4256)».

CAPUT IV.

De anniversario Episcopi praedecessoris

1. Celebrandum ab Episcopo est anniversarium in suffragium animae Antecessoris sui, qui decessit regens Ecclesiam illam, quamvis ante ipsum in ea sede fuerit et alter Episcopus, ad aliam sedem translatus.

2. Post Nonam, a Dignitate vel a Canonico aliquo cantabitur Missa solemnis de requie, cui assistet Episcopus cappa indutus.

3. Post Missam, profecto de altari Celebrante, Episcopus parabitur pluviali, et peraget absolutionem super pannum nigrum, vel super tumulum, positum ante thronum in presbyterio.

4. In functione ista observabitur ritus, quem superius descripsimus in cap. IX, art. VII et VIII, libri V.

5. Monemus id tantum, quod in hoc anniversario locus non est funebri laudationi.

CAPUT V.

De anniversario Episcoporum et Canonicorum omnium defunctorum

1. In uno ex diebus octavarii defunctorum, celebrabitur anniversarium in suffragium Episcoporum omnium defunctorum. Missa celebrabitur a Dignitate aut a Canonico aliquo, et assistet Episcopus, qui post Missam peraget, ut supra notatum est, absolutionem.

2. Alio die celebrabitur anniversarium pro Canonicis omnibus defunctis cathedralis. Missa cantabitur a Canonico, et aequum esset, ut Episcopus Missae assisteret indutus cappa. Absolutio persolvetur ab eodem Celebrante, praesente Episcopo, ritu statuto superius, cap. IX, art. V, libri V.